ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1988-89

ERGÄNZUNG ZUM KOMMENTAR ZU ZOSIMOS NEA ΙΣΤΟΡΙΑ Α XXXIII

Laut Fr. Paschoud[1], dem letzten Herausgeber von Zosimos, ist dessen Schilderung der Eroberung von Trapezunt durch die Boranen im Jahre 255 oder 256[2] die einzige historische Quelle für dieses Ereignis.

Dazu möchten wir anmerken, dass der Kirchenvater Gregor der Wundertätige, Bischof von Neokaisareia in Pontos († um 270)[3], ein Zeitgenosse der Invasion von Boranen und Goten, in seiner Ἐπιστολὴ Κανονικὴ[4] Fälle anführt, wo religiöse Gesetze und Kirchenregeln von Christen verletzt wurden, die von den «Barbaren» — Goten und Boranen— gefangengenommen waren und dann im Interesse der Invasoren, aber auch zu ihrem eigenen Vorteil mit ihnen «kollaboriert» haben. Nach Gregor[5] hätten Boranen und Goten Häuser im Pontosgebiet[6] geplündert, wobei gefangene Ποντικοὶ καὶ χριστιανοὶ — christliche Einwohner von Pontos[7] — ihnen als De-

---

1. *Zosime Histoire Nouvelle,* t. 1 (1971), ἔκδ. Belles Lettres.
2. *Zosimos Νέα Ἱστορία* A XXXIII, S. 152 - 153, Anm. 60, 61.
3. B. Altaner, *Patrologie,* 6. Aufl., 1958, S. 31 - 42 und K. Fouskas, *Γρηγόριος ὁ Νεοκαισαρείας ὁ Θαυματουργός,* Athen 1969.
4. *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιδρομῇ τῶν βαρβάρων εἰδωλόθυτα φαγόντων ἢ καὶ ἕτερά τινα πλημμελησάντων,* P. G. 10, 1019 - 1048; abgedruckt auch in: A. G. Rhallis - M. Potlis, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων,* 4 (1854) 45 - 66 und kürzlich in kritischer Ausgabe mit Einleitung herausgegeben von K. Fouskas, *Γρηγορίου Θαυματουργοῦ Ἡ Κανονικὴ Ἐπιστολή,* Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 60 (1978) 736 - 809. A. Alföldi, *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus,* Darmstadt 1967, S. 323, datiert die Invasion der «Borani» und die Eroberung von Trapezunt auf das Jahr 255, während er die Invasion der Goten im Gebiet von Pontos vom Westen her auf das Jahr 256 datiert. Alföldi (S. 323, Anm. 52) scheint die *Κανονικὴ Ἐπιστολὴ* von Gregor nur mit dem Einfall der Goten in Zusammenhang zu bringen, obwohl Gregor in seinem Brief ausdrücklich sowohl die Boranen als auch die Goten erwähnt (s. 6. Kanon).
5. Siehe Metropolit Chrysanthos, *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος,* Ἀρχεῖον Πόντου 4 - 5 (1933 - 35) 50, 128 - 131, wo die Trapezunt betreffenden Nachrichten aus der Ἐπιστολὴ angeführt sind.
6. Während Gregor stets allgemein von «Pontos» spricht, schildert Zosimos (ebenda) auch insbesondere die Eroberung und Plünderung von Trapezunt.
7. Über den Einwohnernamen Ποντικός s. Od. Lampsidis, *Καὶ πάλιν τὸ ἐθνικὸν «Ποντικός»,* Ονόματα 11 (1987).

nunzianten und Führer gedient hätten. Nach Abzug der «Barbaren» mit ihren Gefangenen hätten sich christliche Einwohner dieser Orte die von den Invasoren zurückgelassenen Güter selbst angeeignet. Ferner wären einige pontische Christen, die im Dienst der «Barbaren» standen, nicht einmal davor zurückgeschreckt, eigene Landsleute zu töten.

Es gibt also ausser Zosimos einen ergänzenden Zeugen für den Einfall der Boranen und die Eroberung von Pontos. Wenn auch die Nachrichten bei Gregor spärlich sind, so können sie doch in einigen Punkten die Schilderung von Zosimos ergänzen. Gregor benennt in jedem der zwölf Kanons der 'Επιστολὴ Κανονικὴ eine Übertretung religiöser bzw. kirchlicher Gesetze durch Christen und die aufzuerlegende Busse. Alle Ausführungen beziehen sich auf Vorkommnisse und Vergehen im Zusammenhang mit der Invasion der Goten und Boranen.

Im einzelnen[1]:

1. Kanon (S. 763 - 764). Die gefangengenommenen Christen werden beschuldigt, Fleisch von Opfertieren gegessen zu haben. («... ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι ταῦτα, ἅπερ παρετίθεσαν αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες αὐτῶν· μάλιστα ἐπειδὴ εἷς λόγος παρὰ πάντων, τοὺς καταδραμόντας τὰ ἡμέτερα μέρη βαρβάρους εἰδώλοις μὴ τεθυκέναι.»)

2. Kanon (S. 764 - 765). Die Invasoren haben gefangengenommene Frauen geschändet. («Καὶ τὸ τὰς γυναῖκας αἰχμαλώτους διαφθαρῆναι ἐξυβριζόντων τῶν βαρβάρων εἰς τὰ σώματα αὐτῶν.»)

3. Kanon (S. 765 - 766). Inmitten von diesem Leid und Jammer haben einige Christen aus Habsucht geglaubt, die Gelegenheit gefunden zu haben, sich materielle Güter anderer anzueignen. («Δεινὴ δὲ ἡ πλεονεξία... Τὸ δὲ ἐν καιρῷ τῆς καταδρομῆς, ἐν τοσαύτῃ οἰμωγῇ καὶ τοσούτους θρήνους τολμῆσαί τινας τὸν καιρὸν τὸν πᾶσιν ὄλεθρον φέροντα νομίσαι ἑαυτοῖς καιρὸν εἶναι, ἀνθρώπων ἐστιν ἀσεβῶν καὶ θεοστυγῶν.»)

4. und 5. Kanon (S. 766 - 768). Es handelt sich wieder um die Aneignung von fremden Gütern durch Christen. («Ἡμῖν δὲ πᾶν τὸ μὴ ἡμέτερον, ἀλλ' ἀλλότριον, τῷ καιρῷ τούτῳ κέρδος, ἀνάθεμα νενομίσθαι προσήκει. Κἀκεῖνος μὲν γὰρ ὁ Ἄχαρ ἐκ τῆς προνομῆς ἔλαβε· καὶ αὐτοὶ νῦν ἐκ προνομῆς· κἀκεῖνος μὲν τὰ τῶν πολεμίων, οἱ δὲ νῦν τὰ τῶν ἀδελφῶν, κερδάναντες ὀλέθριον κέρδος.» «Εἰ δὲ ἐν εἰρήνῃ ῥαθυμοῦντος καὶ τρυφῶντος καὶ τῶν ἰδίων ἀμελοῦντος ἀδελφοῦ ἢ ἐχθροῦ, κερδᾶναι οὐκ ἔξεστιν, πόσῳ μᾶλλον δυστυχοῦντος καὶ πολεμίους φεύγοντος, καὶ κατὰ ἀνάγκην τα ἴδια ἐγκαταλείποντος.»)

1. Wir verweisen auf die kritische Ausgabe von K. Fouskas, a.a.O. Fouskas nennt wohl den Anlass der Abfassung des Briefes, nämlich den Einfall der «Barbaren», stellt aber keine Verbindung her zu anderen byzantinischen Geschichtsquellen.

6. Kanon (S. 768). Viele Christen, die ihre eigenen Güter verloren hatten, haben sie dadurch ersetzt, dass sie sich fremde aneigneten. («Πολλοὶ δὲ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶσιν, ἀντὶ τῶν ἰδίων τῶν ἀπολομένων, ἃ εὗρον ἀλλότρια κατέχοντες· ἵνα, ἐπειδὴ αὐτοῖς Βοράδοι καὶ Γότθοι τὰ τοῦ πολέμου εἰργάσαντο, αὐτοὶ ἄλλοις Βοράδοι καὶ Γότθοι γένωνται.»)

7. Kanon (S. 768 - 769). Nach dem Abzug der Invasoren haben einige (Einwohner) entkommene Gefangene mit Gewalt festgehalten. («Ἀπηγγέλθη δέ τι ἡμῖν καὶ ἄπιστον ἐν τῇ χώρᾳ ὑμῶν γενόμενον, καὶ πάντως που ὑπὸ ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν καὶ μὴ εἰδότων μήτε ὄνομα Κυρίου, ὅτι ἄρα εἰς τοσοῦτον τινὲς ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος προεχώρησαν, ὥστε τινὰς τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίᾳ κατέχειν.»)

8. Kanon (S. 769). Christliche Einwohner von Pontos, die von den Barbaren gefangengenommen waren, haben beim Töten von Landsleuten mitgewirkt, aber auch Strassen und Häuser den Barbaren angezeigt und sie dahin geführt. («Τοὺς μὲν οὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ' αὐτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ γενομένους, ἐπιλαθομένους ὅτι ἦσαν Ποντικοὶ καὶ χριστιανοί, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους ἢ ξύλῳ ἢ ἀγχόνῃ, ὑποδεικνῦναι δὲ ἢ ὁδοὺς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦσι τοῖς βαρβάροις.»)

9. Kanon (S. 769 - 770). Christen haben Häuser anderer Christen überfallen und geplündert. («Τοὺς δὲ οἴκοις ἀλλοτρίοις ἐπελθεῖν τολμήσαντες... ἐὰν δὲ ἑαυτοὺς ἐξείπωσι καὶ ἀποδῶσιν...»)

10. Kanon (S. 770). Andere Christen wiederum fanden nach Abzug der Barbaren Güter in ihren Häusern oder ausserhalb ihrer Häuser und eigneten sich diese an. («Τοὺς δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὑρόντας τινα ἢ ἐν ταῖς οἰκίαις καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν βαρβάρων... ἐὰν δὲ ἑαυτοὺς ἐξείπωσι καὶ ἀποδῶσι...»)

11. Kanon (S. 770). Für die Rückgabe der fremden Güter, die sie sich angeeignet hatten, verlangten einige eine gewisse Gegenleistung. («Τοὺς δὲ τὴν

ἐντολὴν πληροῦντας ἐκτὸς αἰσχροκερδείας πάσης πληροῦν δεῖ, μήτε μήνυτρα ἢ σῶστρα ἢ εὕρετρα, ἢ ᾧ ὀνόματι ταῦτα καλοῦσιν, ἀπαιτοῦντας.»)

12. Kanon (S. 770 - 771). Gregor führt hier an, wo die schuldig gewordenen Christen verbleiben müssen.

OD. LAMPSIDIS

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

Ὀδ. Λαμψίδη, *Συμπληρωματικὸν σχόλιον εἰς Ζωσίμου Ἱστορία Α XXXIII*

Ὁ τελευταῖος ἐκδότης τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Ζωσίμου (ἔκδοσις Belles Lettres) κ. Fr. Paschoud σχολιάζων τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ δὲν ἀναγράφει καὶ τὴν Κανονικὴν Ἐπιστολὴν Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ († περὶ τὸ 270). Ἐν αὐτῇ ὅμως περιέχονται λεπτομέρειαι, αἱ ὁποῖαι χορηγοῦν σημαντικὰς διὰ τὸ ἱστορούμενον γεγονὸς εἰδήσεις.

Ο. Λ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑΪΔΗ

ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ Β'*

1. Παραβάσεις της αρχής της τρισυλλαβίας

Είναι γνωστό το φαινόμενο της ακινησίας του τόνου στην ελληνική γλώσσα, της παραμονής δηλαδή του τόνου πάνω στην ίδια συλλαβή, όπως και στον αρχικό τύπο της λέξης: ο κατήφορος *του κατήφορου*, γράφαμε γράφατε *γράφανε*. Η ακινησία του τόνου, στοιχείο της λαϊκής γλώσσας, άγνωστο στη λόγια, εμφανίζεται από πιο παλιά αλλά διαδίδεται στα χρόνια της τουρκοκρατίας[1].

Ένα από τα πιο γνωστά δομικά σχήματα της ελληνικής είναι η τρισυλλαβία: Ο τόνος στην ελληνική δεν ανεβαίνει πιο πάνω από την τρίτη συλλαβή από το τέλος της λέξης. Ο νόμος αυτός λειτούργησε σταθερά στην ελληνική γλώσσα για αιώνες ολόκληρους και εξακολουθεί και σήμερα να λειτουργεί: *κατέγραφα* αλλά *κατεγράφαμε* (όχι *κατέγραφαμε), *μοσχοπούλησα* αλλά *μοσχοπουλήσαμε* (όχι *μοσχοπούλησαμε) κτλ., μόλο που λειτουργεί παράλληλα η τάση για την παραμονή, όπως είπαμε, του τόνου πάνω στην αρχική συλλαβή.

Όμως ξέρουμε επίσης ότι σε μερικά ιδιώματα της νέας ελληνικής παραβιάζεται ο νόμος της τρισυλλαβίας. Ήδη ο Α. Α. Παπαδόπουλος, συνοψίζοντας στα 1926 τα δεδομένα της προηγούμενης έρευνας για τα βόρεια ιδιώματα της γλώσσας μας, γράφει ότι «μεγάλην ἔκτασιν ἔχει καὶ τὸ φαινόμενον τῆς παγιώσεως τοῦ τόνου ἐπὶ τῆς ἀρχούσης συλλαβῆς εἴτε τρίτη εἶναι εἴτε τετάρτη εἴτε καὶ πέμπτη ἀπὸ τῆς ληγούσης [...] Οὕτω κατηργήθη ὁ ἀρχαῖος νόμος τῆς τρισυλλαβίας»[2]. Ο Παπαδόπουλος, διευκρινίζοντας τη διαπίστωση αυτή, μνημονεύει τους ρηματικούς τύπους *γράφουμιστι, τάραζαμι, ἔρχουμασταν, φαίνουμαστινι, δύνουμαστουν, χτινί-*

*Ἡ Διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ, ἀκολουθώντας τὴν ἀρχὴ τίτλοι βιβλίων καὶ δημοσιευμάτων καθὼς καὶ παραθέματα νὰ ἀναδημοσιεύονται ὅπως εἶχαν καὶ ἔχουν στὴν ἔκδοσή τους, μετέβαλε στὰ σημεῖα αὐτὰ τὸ μονοτονικὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο ἀκολούθησε ἐξολοκλήρου ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου, σὲ πολυτονικό. (Σ.τ.Δ.)

1. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνική γραμματική,* τ. Α' Ἱστορικὴ εἰσαγωγή, Ἀθήνα 1938 [= *Ἅπαντα* τ. 3ος, Θεσσαλονίκη 1981], σ. 53· R. Browning, *Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα μεσαιωνικὴ καὶ νέα* (μετ. Δ. Σωτηρόπουλου), Ἀθῆναι 1972, σ. 133. Πβ. Δ. Τομπαΐδη, *Γλωσσογραφία,* Ἀθήνα 1985, σ. 117 - 8.

2. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης,* ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 48 - 9.

ζουμασταν, χάνουμαστι κ.ά., που σχηματίστηκαν, όπως γράφει, «κατὰ τὸ πρῶτον πρόσωπον γράφουμι, τάραζα, ἔρχουμαν κτλ.»[1].

Εκτός από τα βόρεια ιδιώματα, η παραβίαση του παλαιού νόμου της τρισυλλαβίας μάς είναι γνωστή και από τα ποντιακά. Εκεί έχουμε τόνο και πέρα από την προπαραλήγουσα, στην τέταρτη ή πέμπτη συλλαβή από το τέλος, στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) Σε ρηματικούς τύπους όχι μόνο παρατατικού και αορίστου[2] αλλά και ενεστώτα: *ἔτρωγαμε ἔτρωετεν ἔτρωγανε, ἔφαγαμε ἔφαετεν ἔφαανε, ἐπόρεσαμε* κτλ., *ἔψεσαμε..., ἐτίμαναμε..., ἐχάλασαμε..., ἔρχουμεστιν, ἔρχουντανε, βραδᾴσκουμεστιν, βραδᾴσκουντανε, χολᾴσκουμεστιν* κτλ.[3].

β) Σε θηλυκά επιθέτων που σχηματίζονται σε *-εσα: ἄδκεμεσα τ' ἄδκεμεσας, ἔμορφεσα τ' ἔμορφεσας*[4]*, νόστιμεσα, ἀγύριστεσα, ἀμάθετεσα, ζαρόκωλεσα, ἄπιστεσα, ἀλλιώτικεσα, ἔξυπνεσα, κόκκινεσα* κ.ά.

γ) Στην κλητική, όπου «ἀνεβαίνει πραγματικὰ ὁ τόνος καὶ τῶν κυρίων καὶ τῶν προσηγορικῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ μόνο ὅταν ὑπάρχη ἔμφαση στὸ κάλεσμα, δηλ. σὲ περιπτώσεις δυσφορίας, ἀνυπομονησίας κλπ. Ὅταν ὁ λόγος εἶναι ὁμαλός, χωρὶς πάθος, ὁ τόνος δὲν ἀνεβαίνει»[5]: *Κώσταντινε, Χάραλαμπε* (καὶ *Χάτζη Χαραλαμπε*)[6].

Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις όπου παραβιάζεται η τρισυλλαβία σημειώνεται από τους μελετητές η ανάπτυξη κι ενός δεύτερου τόνου στη λέξη. Ήδη ο Α. Α. Παπαδόπουλος, μιλώντας για τα βόρεια ιδιώματα, παρατήρησε ότι «γεγονὸς ἄξιον πολλῆς προσοχῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις δευτέρου τόνου ἐν τῇ λέξει [...] συνήθως μὲν ἐπὶ τῆς δευτέρας, σπανιώτερον δὲ ἐπὶ τῆς τρίτης ἀπὸ τῆς τονιζομένης συλλαβῆς»[7]: *κάθουμέσταν, ἔρχουμάστουν, κάμνουμάστανα, φαίνομέστε, κάγκανένας, ὅπγοιουνάνα* κ.ά. Όσοι έχουμε γνώση των βόρειων ιδιωμάτων, όσοι ακούσαμε τις περιπτώσεις που μνημονεύει ο Παπαδόπουλος, ξέρουμε ότι ο δεύτερος τόνος στα ιδιώματα αυτά είναι ισχυρός, εκφωνείται όσο δυνατά και ο πρώτος, ο «κά-

---

1. Ό.π. σ. 49.
2. Όπως νομίζει ο Σ. Α. Χατζησαββίδης, *Φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου (ιδίωμα της Ματσούκας)*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 141.
3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 85 - 6.
4. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ὁ.π. σ. 86.
5. Δ. Τομπαΐδου, *Ποντιακὰ γραμματικά*, Ἀρχεῖον Πόντου 26 (1964) 150.
6. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Ἀθῆναι 1955, σ. 32.
7. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων*, σ. 49.

νονικός», και άρα δεν πρόκειται για δευτερεύοντα τονισμό. Γι' αυτό άλλωστε αυτός ο δεύτερος τόνος μπόρεσε να επικρατήσει σε κάποιες περιοχές, και η λέξη τονίζεται μόνο με τον τόνο αυτόν. Το γεγονός της επικράτησης του δεύτερου τόνου στη λέξη το παρατήρησε και ο Παπαδόπουλος, που σημειώνει ότι «ἐνίοτε καθισταμένου τοῦ δευτέρου τόνου ἰσχυροτέρου τοῦ πρώτου οὗτος ἐξασθενούμενος κατὰ μικρὸν ἐκλείπει [...] Οὕτω ἐκ τῶν τύπων *ἔκουβάμι, μαείριβάμι, ἔφαγάμαν, ἔχασάταν* προέκυψαν οἱ νεώτεροι *ἰκουβάμι, μαειριβάμι* (Γκριντάδες Μακεδον.), *ἰφαγάμαν, ἰχασάταν* (Κόνιτσ.)»[1].

Η ανάπτυξη δεύτερου τόνου στη λέξη, στην περίπτωση που παραβιάζεται η τρισυλλαβία, παρατηρήθηκε και στην ποντιακή. Ο Α. Α. Παπαδόπουλος σημειώνει απλώς ότι «ἀναπτύσσεται δευτερεύων τόνος, ὅστις εἶναι λίαν φυσικός»[2]: *Χάραλάμπε, ἄνοστέσα, ἔγραφάμε.* Οι περιπτώσεις όπου αναπτύσσεται ο δευτερεύων αυτός τόνος είναι, κατά τον Παπαδόπουλο, και οι κλητικές (*Χάραλάμπε*) και τα θηλυκά των προπαροξύτονων επιθέτων (*ἄνοστέσα*) και οι ρηματικοί τύποι (*ἔγραφάμε*).

Από την παραπάνω διατύπωση του Παπαδόπουλου και από το γεγονός ότι θεωρεί τον τόνο αυτόν «λίαν φυσικόν» συνάγεται, ακόμα, ότι η ανάπτυξή του δεν περιορίζεται τοπικά αλλά εκτείνεται σε όλα τα ιδιώματα της ποντιακής. Είναι όμως πραγματικά έτσι; Ήδη ο Δ. Οικονομίδης την ανάπτυξη του δεύτερου τόνου, τον οποίο χαρακτηρίζει κι αυτός «δευτερεύοντα ἀσθενέστερον ἀκουόμενον», τη θεωρεί περιορισμένο τοπικά γραμματικό φαινόμενο. Γράφει ακριβώς: «Ὑπάρχουσι δὲ καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐν τῇ αὐτῇ λέξει παρὰ τὸν κύριον τόνον ἀκούεται (ἐν τῷ ἰδιώματι μάλιστα τῆς Κερασ.) καὶ δευτερεύων ἀσθενέστερος, ὡς [...] *ἄδκεμίσσα* Κερασ. καὶ καθόλου τὰ θηλ. τῶν εἰς -ος προπαροξυτόνων ἐπιθέτων, ὡς *ἔμορφίσσα, ἄκλερίσσα, κόκκινίσσα* (ἀντὶ τῶν ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου *ἄδκεμεσσα* καὶ ἄδκεμος, *ἔμορφεσσα* καὶ ἔμορφος, ἄκλερος, κόκκινος). Ἰδιωματικῶς δ' ἐν Ἂν. Ἀμ., Κερασ. καὶ Τριπ. τὸ α', τὸ β' καὶ τὸ γ' ἐνίοτε πληθυντ. τοῦ ἐνεργ. παρατατ. καὶ ἀορ. τῶν βαρυτόνων πλὴν τοῦ κυρίου τόνου φέρουσι καὶ δευτερεύοντα ἀσθενέστερον ἀκουόμενον ὡς [...]»[3]. Κιόλας από την παραπάνω διατύπωση του Οικονομίδη αλλά και από τα παραδείγματα που παραθέτει συνάγεται καθαρά ότι ο ίδιος θεωρεί την ανάπτυξη του δεύτερου τόνου φαινόμενο περιορισμένο. Σε ό,τι αφορά τα επίθετα, το φαινόμενο συμβαίνει σποραδικά («ὑπάρχουσι δὲ καὶ περιπτώσεις») και ιδίως στα κερασουνταίικα, ενώ σε ό,τι αφορά τα ρήματα το φαινόμενο της ανάπτυξης

---

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, αυτ.
2. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὴ γραμματική*, σ. 32.
3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ὁ.π. σ. 85.

δεύτερου τόνου συμβαίνει μονάχα στα ιδιώματα της Άνω Αμισού, Κερασούντας και Τρίπολης. Και, για να μη μείνει αμφιβολία για τον περιορισμό του φαινομένου στα ιδιώματα που μνημόνευσε παραπάνω, ο Οικονομίδης δίνει στη συνέχεια ένα πλήθος παραδειγμάτων από τις επαρχίες Χαλδίας, Τραπεζούντας και άλλες, χωρίς να κάνει λόγο για δεύτερο τόνο, σημειώνοντας απλώς «καὶ εἰς τὰ ρήματα [...] ὁ τόνος παραμένει ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ τὰ ἑνικὰ πρόσωπα συλλαβῆς»[1].

Άσχετα πάντως από τη διάδοση του φαινομένου, και ο Παπαδόπουλος και ο Οικονομίδης συμφωνούν ότι, σε όσες περιπτώσεις υπάρχει δεύτερος τόνος στην ποντιακή, πρόκειται για δευτερεύοντα τόνο, πιο αδύνατο από τον κύριο τόνο τῆς λέξης[2]. Από την άποψη αυτή, της έντασης δηλαδή, ο δεύτερος τόνος της ποντιακής δεν έχει ιδιαίτερη ομοιότητα με τον εξαιρετικά ισχυρό δεύτερο τόνο των βόρειων ιδιωμάτων, που είδαμε πριν.

Οπωσδήποτε θα ήθελα να προσθέσω εδώ ότι η προσωπική μου γνώση των ποντιακών ιδιωμάτων Τραπεζούντας και Χαλδίας με φέρνει πιο κοντά στην περιγραφή που κάνει ο Οικονομίδης όταν λέει ότι δεν ακούγεται δεύτερος τόνος (ή, ακριβέστερα, όταν δε λέει ότι ακούγεται). Προσωπικά δηλαδή πιστεύω ότι οι Πόντιοι ομιλητές των τραπεζουντιακών και των χαλδιώτικων δεν προφέρουν δεύτερο τόνο ή, κι αν ακούγεται κάποτε ένας δεύτερος τόνος, αυτός είναι ανεπαίσθητος και οφείλεται σε επίδραση της κοινής νεοελληνικής.

Ενισχυτικά στην άποψή μου για την απουσία δεύτερου τόνου σε ορισμένα ποντιακά ιδιώματα μνημονεύω την περίπτωση της έγκλισης τόνου. Όπως είναι γνωστό, όταν μια λέξη με τρεις συλλαβές και πάνω συμπροφέρεται στην κοινή ελληνική και στις νεοελληνικές διαλέκτους με μια εγκλιτική λέξη, αναπτύσσεται, λόγω της τρισυλλαβίας, ένας δεύτερος τόνος, που γενικά είναι πολύ ισχυρός, προφέρεται δυνατά, τουλάχιστον όσο και ο πρώτος[3]: *χάρισμά σου, διάβασέ μου, της κάμαρής σου - φέρε μού τα, γράψε μάς τα, δώσε μού τα* κτλ.

Στην ποντιακή λοιπόν την έγκλιση τόνου πρέπει να την εννοήσουμε σαν εξάλειψη του δεύτερου τόνου, όσες συλλαβές (τέσσερις ή πέντε) κι αν αποκτήσει με τη συμπροφορά η τονική ενότητα. Ο Α. Α. Παπαδόπουλος

1. Δ. Η. Οἰκονομίδου, αυτ.
2. Όπως σωστά υπογραμμίζει και ο Σ. Χατζησαββίδης, *Φωνολ.* 143, για το ιδίωμα της Ματσούκας: «[...] εμφανίζεται κι ένας δεύτερος τόνος, που έχει μικρότερη ένταση από τον πρωτεύοντα τόνο».
3. P. Mackridge, *The modern greek language,* Oxford 1985, σ. 146: «[...] στην πράξη η δεύτερη τονισμένη συλλαβή τονίζεται περισσότερο από την πρώτη (η πρώτη μπορεί ακόμα και να μην τονιστεί καθόλου)».

λέει χαρακτηριστικά ότι «ἡ ἔγκλισις τοῦ τόνου ἔγκειται εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀποσιώπησιν τοῦ τόνου ἀσχέτως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν τῆς λέξεως»[1] και μνημονεύει, ανάμεσα στα άλλα, το παράδειγμα: *εἶπεν ἀτουνους*. Ο Δ. Οικονομίδης εξάλλου σημειώνει ότι «λέξεις τινές, προηγουμένων ἄλλων ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς ληγούσης τονιζομένων, ἀποβάλλουσι τὸν τόνον αὐτῶν ἢ τόσον ἀσθενὴς καθίσταται οὗτος, ὥστε μόλις ἀκούεται»[2] και μνημονεύει παραδείγματα καθώς: *ἔγραφτανε σας, ἔλεετε μας, ἐποίκαμ' ἀτο, ἐφόρτσαν ἀτεν, ἐμυρίσκουμνες ἀτο, ἐπολέμεσαν ἐμας, ἔκλαιεν ἀτον* κ.ά.[3]

2. Η προέλευση της παραγωγικής κατάληξης *-εσα*

Την πολύ διαδομένη παραγωγική κατάληξη των θηλυκών επιθέτων *-έσα* (και *-εσα*) ο Α. Α. Παπαδόπουλος τη χαρακτηρίζει «ξενικῆς προελεύσεως»[4]. Στο Ιστορικόν λεξικόν της ποντικής διαλέκτου, λήμμα *-εσσα*, γίνεται πιο συγκεκριμένος: Λέει ότι είναι «ἡ Ἰταλ. κατ. -essa».

Για τη διάδοση της κατάληξης αυτής, αν κανείς δεν ξέρει ποντιακά, μπορεί να πάρει μια ιδέα από όσα λέει ο Δ. Οικονομίδης στη Γραμματική του[5], όπου φαίνεται ότι είναι κοινότατη. Συμπληρώνοντας τον Οικονομίδη προσθέτω ότι στα ποντιακά σχεδόν κάθε επίθετο, όπως κι αν σχηματίζεται, μπορεί να σχηματίσει θηλυκό και σε *-εσα*. Μνημονεύω π.χ. τα *ἄσπρος -ἄσπρισσα* και *ἄσπρεσα, μαύρισσα* και *μαύρεσα, καλή* και *καλέσα, ζαντή* και *ζαντέσα, στραβή* και *στραβέσα, κοντή* και *κοντέσα*[6] κ.ά., *ἄϋκεμος* (θηλ.) και *ἄϋκεμεσα, ἔμορφος* και *ἔμορφεσα, ἄκλερος* και *ἄκλερεσα, ὁλόρθος* και *ὁλόρθεσα, ἔξυπνος* και *ἔξυπνεσα*[7] κ.ά. Σημειώνω ότι παράλληλα

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὴ γραμματική,* σ. 32.
2. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 87.
3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 88 - 9. Ότι αυτή η εκφορά, με το εκφώνημα χωρίς έγκλιση τόνου, αποτελεί την τυπική μορφή στην ποντιακή δε νομίζω ότι χρειάζεται περισσότερη συζήτηση. Αυτό που αναφέρει ο Χατζησαββίδης, *Φωνολ.* 143, για το ιδίωμα της Ματσούκας ότι «δεύτερος τόνος αναπτύσσεται ακόμη στις πολυσύλλαβες λέξεις, που τονίζονται στην τρίτη απ' το τέλος συλλαβή, όταν αυτές συμπροφέρονται με μια εγκλιτική λέξη, π.χ. ekúikse → ekúiksé me» δεν αποκλείω να ακούγεται σήμερα, οφείλεται πάντως σε επίδραση της κοινής νεοελληνικής. Γιατί το ποντιακό είναι *εκούιξε με.*
4. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὴ γραμματική,* σ. 136 (τη γράφει *-εσσα*).
5. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματική,* σ. 209 κεξ.
6. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 211 κεξ.
7. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 209 κεξ.

με το *Τούρκ(ι)σσα* λέγεται και *Τούρκεσα, Σταυρέτεσα, Κρωμέτεσα* κτλ. ή *(γ)κεβεζού* και *(γ)κεβεζέσα, αγέλαστος* (θηλ.) και *αγέλαστεσα* κτλ.

Η κατάληξη *-εσα* δεν πιστεύω ότι είναι «ξενικής προελεύσεως» και μάλιστα ιταλική. Και δεν το πιστεύω, γιατί δεν μπορεί μέσα στο (υπο)σύστημα του σχηματισμού του θηλυκού των επιθέτων να εμφανίζεται μόνο αυτό το μορφολογικό στοιχείο ξενικό, όταν μάλιστα έχει και την πιο μεγάλη διάδοση και ιδίως όταν τα δάνεια από τα ιταλικά — αν δεν είναι ανύπαρκτα— είναι τρομερά περιορισμένα σε ελάχιστες λέξεις.

Η εξήγηση της προέλευσης της κατάληξης *-εσα* δε νομίζω ότι είναι δύσκολη. Ο Α. Α. Παπαδόπουλος, μιλώντας για τις παραγωγικές καταλήξεις των θηλυκών, κάνει λόγο και για την κατάληξη *-α*, για την οποία λέει ότι είναι «κατάληξις προσαρτωμένη ἀπευθείας εἰς τὴν ὀνομαστικὴν ἀρσενικῶν ἐπιθέτων καὶ προσηγορικῶν ληγόντων εἰς *-ᾶς* ἢ *-ῆς* ἢ *-ῆς* ἢ *-οῦς* και δημιουργοῦσα τὸν τύπον τοῦ θηλυκοῦ»[1]. Σύμφωνα μ' αυτά έχουμε τις ακόλουθες καταλήξεις για το θηλυκό των επιθέτω ν:

α. /-άσα/ *ἀβαρᾶς - ἀβαρᾶσα, κακᾶς - κακᾶσα, μασκαρᾶς - μασκαρᾶσα*[2], *γειτονᾶς - γειτονᾶσα, φουκαρὰς - φουκαράσα, χοβαρδὰς - χοβαρδάσα, σαdουγανὰς - σαdουγανάσα*[3].

β. /-ήσα/ *ἀνοιχτὴς - ἀνοιχτῆσα, ἀσκητὴς - ἀσκητῆσα, ἐμπαθὴς - ἐμπαθῆσα, εὐλαβὴς - εὐλαβῆσα, καλεστὴς - καλεστῆσα, ζαβαλὴς - ζαβαλῆσα*[4], *εὐσεβὴς - εὐσεβήσα, μερακλὴς - μερακλήσα, χαϊρλὴς - χαϊρλήσα, dερτλὴς - dερτλήσα, Γκιμιὄχαναλὴς - Γκιμιὄχαναλήσα* κ.ά.[5]

γ. /-ούσα/ Σε θηλυκό επιθέτων τουρκικής προέλευσης, τα οποία λήγουν στον Πόντο, κατά περιοχές, σε *-λῆς-λῆσα-λίν* ή σε *-λοῦς-λοῦσα -λοῦν*, π.χ. *σεβdαλῆς - σεβdαλῆσα - σεβdαλὶν* και *σεβdαλοῦς - σεβdαλοῦσα - σεβdαλοῦν*[6].

Έτσι και

ἀχουλοῦς - ἀχουλοῦσα (και αλλού *ἀχουλῆς - ἀχουλῆσα*[7], όπως και τα υπόλοιπα), *μερακλοῦς - μερακλοῦσα, νιὄανλοῦς - νιὄανλοῦσα*[1], *ἐμνιατλοὺς* (έμπιστος) *- ἐμνιατλούσα, ἀτλοὺς* (καβαλάρης) *- ἀτλούσα, ζορλοὺς - ζορλούσα, Ἐρζουρουμλοὺς - Ἐρζουρουμλούσα* (και *Ἐρζιριμλὴς -ήσα*), *Κονιαλοὺς - Κονιαλούσα, Τονιαλοὺς - Τονιαλούσα* κ.ά.[2]

Υπάρχουν και κάποια άλλα επίθετα που λήγουν σε *-ούσα*, όπως *μαυρομματούσα*. Αυτά σχηματίζονται με την παραγωγική κατάληξη *-οῦσα*, που είναι αρχαία ελληνική, και συμπίπτουν μόνο φαινομενικά με τα προηγούμενα. Τέτοια επίθετα είναι *μακρὺς - μακροῦσα, ἐμπαθὴς - ἐμπαθοῦσα, εὐλαβὴς - εὐλαβοῦσα*[3], *ἀσπρομαλλοῦσα, ἀργοπαιδοῦσα* κ.ά.[4].

Μέσα σ' αυτό το (υπο)σύστημα παραγωγής επιθέτων (προσθήκη της κατάληξης *-α* στο αρσενικό) εντάσσονται και τα επίθετα σε *-έσα*. Η κατάληξη ξεκινάει από αρσενικά σε *-ες [-ὲς* και *-ες]* και κατόπιν περνάει ως αυτόνομη παραγωγική κατάληξη *-έσα* και σε άλλα επίθετα. Έτσι *χουλὲς* (και *χουλὸς*) *- χουλέσα - χουλέν, ταζὲς-ταζέσα - ταλέν, παλὲς-παλέσα-παλέν, ἄγρες* (και *ἄγρὸς*) *- ἄγρεσα - ἄγρεν, κεπαζὲς* (επαίσχυντος) *- κεπαζέσα - κεπαζέν, σαdουγανὲς* (πιστός, τίμιος) *- σαdουγανέσα - σαdουγανέν*[5]. Από τέτοιες περιπτώσεις, όπου το στοιχείο /-εσ-/ υπήρχε στο θέμα του αρσενικού, αποτελέστηκε η παραγωγική κατάληξη *-έσα* (και *-εσα*), που αυτονομήθηκε ύστερα και χρησιμοποιήθηκε σε κάθε σχεδόν περίπτωση σχηματισμού του θηλυκού επιθέτων: *βαρύς - βαρέσα, καματερός - καματερέσα, άσπρος - άσπρεσα, επιτήδειος - επιτήδειεσα* κτλ.

Την άποψη ότι ο τρόπος αυτός σχηματισμού του θηλυκού (προσθήκη *-α* στο αρσενικό) αποτελεί δομικό στοιχείο της ποντιακής την ενισχύει η ακόλουθη πληροφορία του Οικονομίδη. Αφού μίλησε για τα επίθετα σε *-ὺς -έσσα -ύν*, ο Οικονομίδης προσθέτει: «Ἐν Σινώπῃ ὅμως εἰς παλαιοτέρους χρόνους τὸ θηλ. εἰς -ὺς καί τινων εἰς -ὸς ὀξυτόνων ἐπιθ. ἔληγεν εἰς *-υόσσα* καὶ *-ηόσσα* καὶ *-εόσσα*, ἐν Ἰνεπ. φέρεται εἰς *-έοσσ'*, οἷον: *μακρυόσσα, πλατυόσσα, κακηόσσα, καληόσσα*, Σινώπ. *γλυκέοσσ'* καὶ *γλυκεόσσ'* (ὡς ἡ γλυκεόσσ' ἡ γλῶσσα) οὐδ. εἰς -ὺς ἄνευ τελικοῦ ν, ἀρεὸς καὶ ἀρεόσσ' *ἀρέοσσα* καὶ *ἀρεόσσ'*, ἀψέοσσ' καὶ ἀψεόσσ' (ἀρσ. ἀψὺς καὶ οὐδ. ἀψὺ) Ἰνέπ.

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, ό.π. σ. 137. Πβ. και σ. 51 «[...] τὸ θηλυκὸν λήγει εἰς *-α*, ἥτις κατάληξις προσκολλᾶται ἀπευθείας εἰς τὴν ὀνομαστικήν».
2. Ό.π. σ. 137.
3. Τα τελευταία παραδείγματα από του Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 214 (γράφει *-άσσα*).
4. Όλα από του Α. Α. Παπαδοπούλου, ό.π. σ. 137.
5. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 215 (γράφει *-ήσσα*).
6. Α. Α. Παπαδοπούλου, ό.π. σ. 51.
7. Ἡ *ἀκουλῆς - ἀκουλῆσα*.

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, ό.π. σ. 137.
2. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 215 (γράφει *-ούσσα*).
3. Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Ἀθῆναι 1961, στο λήμμα *-ουσα*.
4. Δ. Η. Οικονομίδου, ό.π. σ. 215 (μνημονεύει και άλλα, καθώς και τα *ἐμπαθοῦσα, εὐλαβοῦσα*· τα δύο τελευταία τα γράφει *-οῦσσα*).
5. Όλα από του Δ. Η. Οικονομίδου, ό.π. σ. 213 (γράφει, φυσικά, *-έσσα*).

[. . .]»[1]. Όλα αυτά δείχνουν, κατά τη γνώμη μου, την παραγωγικότητα και διάδοση της κατάληξης *-έσα*, που προσκολλάται και σε αρσενικά που προήλθαν από ποικίλους μεταπλασμούς και αναλογικούς σχηματισμούς: *μακριόσα* (αρσ. μακριός), *πλατιόσα* (πλατιός), *κακιόσα* (κακιός), *καλιόσα* (καλιός), *γλυκέοσ'* και *γλυκεόσ'* (γλυκέος και γλυκεός, δηλ. γλυκιός), *αραίοσα* και *αραιόσ'* (αραίος και αραιός), *αψέοσ'* και *αψεόσ'* (αψέος και αψεός, δηλ. αψιός),

ABSTRACT

D. E. Tombaidis, *Pontic Grammatical Issues B'*

This work consists of two studies. The first examines the case of violating the principle of trisyllavia (stressing the word only on one of its last three syllables) in the northern neohellenic dialects and, especially, in the Pontic dialect. In this dialect, there is either a second stress developed, which is not as strong as the first, or the second stress is absent altogether.

The second study examines the origin of the derivative suffix *-εσα* for the feminine adjectives in the Pontic dialect. The etymological explanation offered by A. A. Papadopoulos and which attributes this suffix to the italian suffix *-essa* is not acceptable. Instead, it is argued that the explanation for this suffix is found in the (sub)system for generating Pontic adjectives which adds a final *-α* to the masculine gender. Just as the people of Pontos said *αβαράς* (masc.) → *αβαράσα* (fem.), likewise they also said *χουλές* → *χουλέσα*, and afterward *άσπρος* → *άσπρεσα*.

D. E. T.

1. Δ. Η. Οἰκονομίδου, ό.π. σ. 215.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΣ» ΤΟΥ ΡΟΣΤΟΒ ΚΑΙ Ο ΠΟΝΤΟΣ

('Από ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ 'Υπουργείου 'Εξωτερικῶν)

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μιὰ ἀπὸ τὶς λιγότερο γνωστὲς ἀποικίες τῆς ἀρχαιότητας ἦταν καὶ ἡ ἀρχαία Τάναϊς[1], χτισμένη στὸ βορειοανατολικὸ ἄκρο τῆς λεκάνης τοῦ Εὐξείνου Πόντου[2]· ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν ποταμὸ Τάναϊ[3], τὸ σημερινὸ Δόν, στὶς ἐκβολὲς τοῦ ὁποίου καὶ εἶχε ἱδρυθεῖ ἀπὸ Ἕλληνες ἀποίκους ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα. Πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ Ροστὸβ (Rostov) τῆς Ρωσίας, μιὰ ἀπὸ τὶς ἀξιολογότερες πόλεις τῆς Νότιας Ρωσίας, τὸ Ροστὸβ τῆς περιοχῆς Δόν[4], σπουδαιότατο ἐξαγωγικὸ κέντρο καὶ κόμβο συγκοινωνιακὸ μὲ τεράστια ἐμπορική, βιομηχανική, κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη, στὴν ὁποία δὲν εἶναι καθόλου εὐκαταφρόνητη καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς πόλεως.

1. Στράβωνος *Γεωγραφικά*, βιβλ. Ζ, C 310: «. . . καὶ ὁ Τάναϊς ποταμὸς καταντικρὺ ῥέων ἀπὸ τῶν ἄρκτων εἴς τε τὴν λίμνην καὶ τὸ στόμα αὐτῆς. . . ἔστι δὲ καὶ πόλις ὁμώνυμος τῷ ποταμῷ, μέγιστον τῶν βαρβάρων ἐμπόριον. . .» καὶ ΙΑ, C 493: «Ἐπὶ δὲ τῷ ποταμῷ καὶ τῇ λίμνῃ πόλις ὁμώνυμος Τάναϊς κτίσμα τῶν Βόσπορον ἐχόντων Ἑλλήνων».

2. H. Bengtson, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος*, μετάφρ. Α. Γαβρίλη, Ἀθήνα 1979, σ. 98: «Ἡ Τάναϊς στὴν ἐκβολὴ τοῦ Δὸν ἦταν τέλος ἡ ἀπώτατη πρὸς τὰ βόρεια καὶ τὰ ἀνατολικὰ ἀποικία, ὁρόσημο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀνάμεσα στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀσία».

3. Ἡροδότου *Ἱστορίαι*, βιβλ. Δ, 57: «Ὄγδοος δὲ δὴ Τάναϊς ποταμός, ὅς ῥέει τὰνέκαθεν ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμώμενος, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῶτιν» (ἐννοεῖται ἡ Μαιώτιδα λίμνη, ἡ σημερινὴ Ἀζοφικὴ θάλασσα) καὶ Στράβωνος *Γεωγραφικά*, βιβλ. Α, C 65 καὶ ΙΑ, C 490 - 495.

4. Καὶ τοῦτο, διότι ὑπάρχει καὶ ἄλλο Ροστὸβ στὸ τμῆμα τῆς Κεντρικῆς Ρωσίας, μικρότερο σὲ ἔκταση καὶ πληθυσμό, τὸ Ροστὸβ τῆς περιοχῆς Γιαροσλὰβ (Μ.Ε.Ε. τόμ. ΚΑ, σ. 236α). Ὁρισμένοι γεωγράφοι ταυτίζουν τὴν ἀρχαία Τάναϊ μὲ τὸ σημερινὸ Ταϊγάνιο (Taganrog), ἀλλὰ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲ θεωρεῖται ἀκριβής, διότι «τὸ Ταϊγάνιον εἶναι νεωτάτη ἐν συγκρίσει πρὸς ταῦτα πόλις, φέρει δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ περὶ αὐτὴν τόπου, ὅστις ἦν ἑλώδης (τάιγκα δὲ καλοῦσι τὰ ἑλώδη μέρη οἱ Ρῶσοι) καὶ ἔλαβεν ὑπόληψιν καὶ ἀκμήν, ἀφότου ὁ Μέγας Πέτρος, πρὶν ἢ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ἀχανοῦς αὐτοῦ κράτους τὴν Πετρούπολιν, εἶχε σκεφθῆ νὰ καταστήσῃ τοιαύτην τὸ Ταϊγάνιον» (ἐφημ. «Τὸ κράτος» φ. 293/6 - 2 - 1905).

Ὁ ἀείμνηστος Ἄνθιμος Παπαδόπουλος, ἀναφερόμενος στὸν ἀποικισμὸ τοῦ Πόντου, τὶς ἀποικίες ποὺ ἱδρύθηκαν ἐκεῖ τὶς κατατάσσει σὲ δυὸ κατηγορίες: α) στὶς ἀποικίες ποὺ ἱδρύθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ μέρη ποὺ ἀπὸ πρὶν ἦταν τελείως ἀκατοίκητα καὶ β) σ' ἐκεῖνες πού, ἐνῶ ὑπῆρχαν ἀπὸ πρὶν ὡς πόλεις, τὶς κυρίεψαν οἱ Ἕλληνες ἄποικοι καί, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτές, τὶς ἐξελλήνισαν[1]. Δὲν εἴμαστε βέβαιοι σὲ ποιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ κατηγορίες ἀνήκει ἡ ἀρχαία Τάναϊς, τὸ σημερινὸ Ροστὸβ τοῦ Δόν. Ἂν ὅμως λάβουμε ὑπόψη αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος[2] σχετικὰ μὲ τοὺς Σκύθες, τοὺς ἀρχαιότατους κατοίκους τῆς περιοχῆς, ὅτι ποτέ τους δὲν εἶχαν χτίσει οὔτε πόλεις οὔτε τείχη παρὰ μόνο ἦταν ἱπποτοξότες ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία ἔχοντας τὸ σπίτι τους πάνω σὲ ἅμαξες, τότε δεχόμαστε ὅτι ἡ ἀποικία αὐτὴ ἀνήκει στὴν α' κατηγορία, συμφωνώντας ἄλλωστε καὶ μὲ τὴ γνώμη τοῦ Στράβωνα.

Δὲν ἀποσκοποῦμε νὰ περιγράψουμε λεπτομερῶς τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀποικίας αὐτῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἂν ἀναφερθήκαμε στὸ ἀρχικὸ στάδιο τῆς ἱδρύσεώς της, τὸ κάναμε ἁπλῶς καὶ μόνο, γιὰ νὰ τονίσουμε τὸ φιλέρευνο καὶ ἐμπορικὸ πνεῦμα τῶν προγόνων μας[3], οἱ ὁποῖοι, ἱδρύοντας ἀποικίες, κύριο στόχο τους εἶχαν τὴν «ἐμπορίαν καὶ θεωρίαν»[4] καὶ μάλιστα σ' ἕναν τόπο τόσο μακρινὸ ἀπὸ τὶς ἑστίες τους (μητροπόλεις), σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὶς μετέπειτα μετοικεσίες ποὺ ἔγιναν στὸν ἴδιο ἀκριβῶς χῶρο μετὰ πάροδο πολλῶν αἰώνων. Γράφοντας αὐτὰ ἐννοοῦμε τὶς μεταναστεύσεις τῶν πατέρων μας Ποντίων, ποὺ καλύπτουν ὁλόκληρη τὴν περίοδο τοῦ 19ου αἰ. καὶ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ— γιὰ νὰ μὴν ἀνατρέξουμε καὶ πιὸ μπροστά —, μεταναστεύσεις τῶν ὁποίων ἄμεσο κίνητρο δὲν ἦταν ἡ

1. Ἀρχεῖον Πόντου 1 (1928) 7.

2. Ἡροδότου *Ἱστορίαι*, Δ, 46: «τοῖσι γὰρ μήτε ἄστεα μήτε τείχεα ᾖ ἐκτισμένα, ἀλλὰ φερέοικοι ἐόντες πάντες ἔωσι ἱπποτοξόται, ζῶντες μὴ ἀπ' ἀρότου ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων, οἰκήματά τέ σφι ᾖ ἐπὶ ζευγέων».

3. Ὁ Η. Bengtson, ἀναφερόμενος στὸν ἀποικισμὸ τοῦ Πόντου, ἰδιαίτερα τονίζει τὰ στοιχεῖα ποὺ παρώθησαν τοὺς ἀποικιστὲς στὴν ἵδρυση τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, γράφοντας τὰ ἑξῆς: «Σκοπός τους ἦταν ἡ ἐκμετάλλευση τῆς πλούσιας νοτιορωσικῆς ἐνδοχώρας ποὺ συνδεόταν μὲ ἐμπορικὲς ἀρτηρίες πρὸς τὶς βαλτικὲς ἀκτὲς τοῦ πυριτολίθου (Bernstein) καὶ πρὸς τὴν Κεντρικὴ Ἀσία, ἐπίσης ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν πλούσια σὲ μέταλλα Ἰβηρία στὸν Καύκασο καὶ μὲ τὴν περιοχὴ τῆς λίμνης τοῦ Van. Τόσο ἡ Προποντὶς ὅσο καὶ οἱ ἐκβολὲς τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Νότιας Ρωσίας φημίζονταν γιὰ τὴν ἀφθονία τῶν ψαριῶν τους. Ἡ ἐνδοχώρα ἐπρόσφερε δημητριακά, λινάρι καὶ μαλλί. . .» (ὅ.π. σ. 97).

4. Ἀριστοτέλους *Ἀθηναίων Πολιτεία*, κεφ. ΙΑ, 1, ὅπου τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ Σόλωνα: «ἀποδημίαν ἐποιήσατο κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον» καὶ Ἰσοκράτους *Τραπεζιτικὸς* 359 (γ 4): «γεμίσας οὖν ὁ πατήρ μου δύο ναῦς σίτου καὶ χρήματα δοὺς ἐξέπεμψεν ἅμα καὶ κατ' ἐμπορίαν καὶ κατὰ θεωρίαν».

«ἐμπορία καὶ θεωρία» τῶν ἀρχαίων ἀποίκων ἀλλὰ ἡ ἀποφυγὴ τῆς καταπιέσεως καὶ τυραννίας τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι σὲ κάθε σύγκρουσή τους μὲ τὴ Ρωσία βρίσκανε τὴν ἀφορμὴ νὰ ξεσποῦν στοὺς ἀθώους ποντιακοὺς πληθυσμοὺς τῆς νοτιανατολικῆς λεκάνης τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἔτσι στὶς νεότερες αὐτὲς μεταναστεύσεις[1] δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι βλέπουμε τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀποικισμοῦ μὲ τὴν οὐσιώδη καὶ ἀρχική του ἔννοια, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἀναγκαστικὸ καὶ ὄχι ἐθελούσιο «ἀποικισμό», ὅπως συνέβαινε τὸν 8ο καὶ 7ο π.Χ. αἰ.

Συγκρίνοντας λοιπὸν τὶς μεταναστεύσεις αὐτὲς μὲ τοὺς ἀποικισμοὺς τῶν ἀρχαίων, παρατηροῦμε ὅτι, ἀφοῦ ἦταν ἀναγκαστικές, δὲν μποροῦσαν νὰ εἶναι καὶ ὀργανωμένες ὁμαδικά. Καὶ τοῦτο, διότι σὲ κάθε ἀναταραχὴ ποὺ συνέβαινε στὰ εὐαίσθητα ρωσοτουρκικὰ σύνορα, οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴν πατρική τους γῆ, γιὰ νὰ σωθοῦν, ἐγκαταλείποντας τὶς ἑστίες τους καὶ προσπαθώντας νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα ζωὴ στὴ φιλόξενη χώρα τῆς ὁμόδοξης Ρωσίας, πολλὲς φορὲς χωρὶς κὰν νὰ μπορέσουν νὰ μεταφέρουν οὔτε καὶ τὰ στοιχειώδη ἀντικείμενα τῆς οἰκοσκευῆς τους, παρὰ μόνο τὸ σαρκίο τους. Καὶ ὅμως· γυμνοὶ καὶ ρακένδυτοι καὶ μὲ μόνο ἐφόδιο τὴν ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ κατόρθωσαν ἐκεῖ ποὺ πῆγαν ὄχι μονάχα νὰ ἐπιβιώσουν ἀνάμεσα σὲ ἀλλοφύλους, ἀλλὰ καὶ νὰ θαυματουργήσουν, δημιουργώντας νέες ἑστίες ποὺ σιγὰ σιγὰ ἔγιναν κέντρα ἐμπορικὰ καὶ πολιτιστικὰ μὲ τεράστια ἀκτινοβολία.

Ὅλα ὅσα ἀναφέραμε πιὸ πάνω ἰσχύουν γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀποίκους τοῦ Ροστόβ, οἱ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἀμιγῶς Πόντιοι, δὲν ἔπαυσαν νὰ διαδραματίζουν σπουδαιότατο ρόλο στὴν ἐξέλιξη καὶ ἀνάπτυξη τῆς πόλεως αὐτῆς, πρωτοστατώντας σὲ ἔργα σημαντικὰ καὶ παραδειγματίζοντας τοὺς Ρώσους γηγενεῖς. Ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα τους μελήματα ἦταν καὶ ἡ διοργάνωσή τους σὲ κοινότητα μὲ ἐπίσημο κανονισμὸ (καταστατικό), ὥστε κάθε τους ἐνέργεια νὰ εἶναι νομότυπη καὶ ἔγκυρη ἀπέναντι στὶς ρωσικὲς ἀρχές,

1. Γνωστὲς ἀπὸ τὴν ἱστορία εἶναι οἱ ἑξῆς ὁμαδικὲς μεταναστεύσεις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου (γιὰ τὶς ἀτομικὲς καὶ μεμονωμένες δὲν ἔχουμε στοιχεῖα) ποὺ καλύπτουν τὴν περίοδο 1820 - 1922:

α) τοῦ 1828 μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ρώσων ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες Χαλδίας καὶ Θεοδοσιουπόλεως (Ἐρζερούμ),

β) τοῦ 1855 κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου,

γ) τοῦ 1878, ὁπότε ἡ ἑλληνικότατη περιοχὴ τῆς Θεοδοσιουπόλεως ἐρημώθηκε σχεδὸν τελείως,

δ) τοῦ 1886 - 87, ὁπότε ἀποικίσθηκε ἡ περιοχὴ Κὰρς καὶ Καυκάσου καὶ

ε) τοῦ 1914 - 1922, ὁπότε πλῆθος Ἑλλήνων Ποντίων (ὑπολογίζονται σὲ 150.000) ἐκάλυψε τὴ Β.Α. λεκάνη τοῦ Εὐξείνου Πόντου (βλ. καὶ Μ. Δένδια, *Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, Ἀθῆναι 1919, σ. 28).

πράγμα πού συνέβαινε μὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὶς προσπάθειες ποὺ ἔκαναν οἱ Ἕλληνες τοῦ Ροστὸβ γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς κοινότητάς τους ἐκθέτουμε στὴν ἐργασία αὐτὴ μὲ βάση ἐπίσημα καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (ΥΠ. ΕΞ.), ὅπως αὐτὲς περιγράφονται στὶς προξενικὲς ἐκθέσεις τοῦ Προξενείου Ταϊγανίου καὶ τοῦ ὑπαγόμενου σ' αὐτὸ Ὑποπροξενείου τοῦ Ροστόβ. Ταυτόχρονα δημοσιεύουμε καὶ τὸν κανονισμὸ τῆς κοινότητας, ἄγνωστο ὡς τώρα στὸ ἑλληνικὸ κοινό, καὶ στὴ συνέχεια ἐξιστοροῦμε ὅλες τους τὶς ἐνέργειες γιὰ τὴν ἵδρυση σχολῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐκκλησίας ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς πρώτους στόχους ποὺ ἐπεδίωκαν.

Β. ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Στὸ Ροστὸβ κατοικοῦσαν στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας 800 περίπου Ἕλληνες, χωρὶς νὰ εἶναι ὅλοι τους Πόντιοι. Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας «Τὸ κράτος» Θάνος Τζαβέλλας, ποὺ τὸ ἐπισκέφθηκε τὸ 1905 σχετικὰ γράφει τὰ ἑξῆς: «Τοιοῦτον περίπου τὸ Ροστόβιον, ἐν ᾧ σήμερον παραμένουσι περὶ τοὺς 800 Ἕλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσιν ὑπὸ ἔποψιν πληθυσμοῦ οἱ Κεφαλλῆνες, ἕπονται τούτοις οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἀκολουθοῦσι μετὰ τούτους διάφοροι ἐκ διαφόρων ἄλλων μερῶν»[1]. Καὶ συνεχίζει: «Καίτοι δὲ τόσον πολυάριθμοι οὗτοι, ἐπ' ἐσχάτων μόλις κατώρθωσαν νὰ σκεφθῶσι καὶ νὰ ἀποτελέσωσιν ἑλληνικὴν κοινότητα...». Τὴν ἔλλειψη κοινότητας, ποὺ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν Τζαβέλλα, εἶχε αἰσθανθεῖ ἐνωρίτατα ὁ Ἕλληνας προξενικὸς πράκτορας τοῦ Ροστὸβ Ἀ. Καλουτᾶς, ὁ ὁποῖος καὶ συνήργησε στὴν ἵδρυσή της, μὲ ἀποτέλεσμα, ὕστερα ἀπὸ ἀναφορὰ στὸν προϊστάμενό του πρόξενο Ταϊγανίου Γεώργιο Φιλήμονα, ὁ Φιλήμων νὰ στείλει τὸ ἑξῆς ἔγγραφο μὲ ἀριθ. 317/12 - 7 - 1901 πρὸς τὸ ΥΠ. ΕΞ.[2]:

«Ταῖς ἐνεργείαις τοῦ ἐν Ροστοβίῳ προξενικοῦ πράκτορος τῆς Α.Μ. κ. Ἀ. Καλουτᾶ συνελθόντες πλεῖστοι τῶν ἐκεῖσ' Ἑλλήνων, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐθνικότητός των, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Ἀσλανίδου, ἑνὸς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, ὁμοφώνως ἀπεφάσισαν νὰ ἱδρύσωσιν ἐν τῇ πόλει των καὶ τοῖς περιχώροις ταύτης Ἑλληνικὴν Ἀγαθοεργὸν Κοινότητα.

Ὑπὸ εἰδικῆς Ἐπιτροπείας ἐκπονηθὲν τὸ σχετικὸν σχέδιον τοῦ κανονισμοῦ ὑποβληθήσεται τοῦτο διὰ τὰ περαιτέρω ὑπὸ τοῦ ἐν Νοβοτζερκὰς Ἀτταμὰν τῶν Κοζάκων τοῦ Δὸν πρὸς κύρωσιν ἐνώπιον τῶν ἐν Πετρουπόλει Ὑπουργείων τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ Στρατιωτικῶν.

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 293/6 - 2 - 1905.
2. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (Α.Υ.Ε.) 1902, φ. 29 - 30.

Ὅπερ κυρίως ἀπησχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ τοὺς ἐν Ροστοβίῳ ἡμετέρους εἶναι αἱ περὶ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος διατάξεις τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ κανονισμοῦ, ἂν πρέπῃ δηλαδὴ νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐν αὐτοῖς καὶ Ρῶσοι ὑπήκοοι ἢ ἀποκλεισθῶσιν οὗτοι ἐντελῶς, ἐπὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐκ τῶν προτέρων ἐκρωσισμοῦ τῶν πάντων διὰ τῆς ἀναμείξεως τῶν τοπικῶν ἀρχῶν πρὸς δῆθεν ὑπεράσπισιν ρωσικῶν συμφερόντων. Ὡς ἐκ τούτου τροποποίησις, μὴ ἀποκλείουσα τοὺς Ρώσους ὑπηκόους ἀποτόμως ἐκ τῆς κοινότητος, προυτάθη οὕτω:

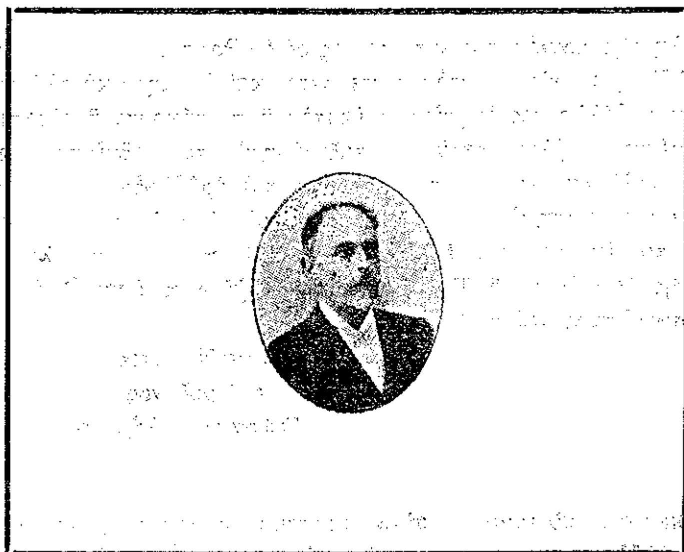
"Μέλη τῆς κοινότητος εἰσὶ πάντες οἱ ἐν Ροστοβίῳ καὶ τοῖς πέριξ οἰκοῦντες Ἕλληνες, εἰς Χριστὸν πιστεύοντες καὶ ὧν μητρικὴ γλῶσσα ἡ ἑλληνική, καταβάλλοντες ἐτησίως ἢ ἑκατὸν ἢ πεντήκοντα ἢ εἰκοσιπέντε ἢ δέκα ἢ πέντε ρούβλια, κατὰ τὴν ταξινόμησίν των. Ἐπίσης θεωροῦνται καὶ ἀναγνωρίζονται ἐπίτιμα ταύτης μέλη καὶ ὀρθόδοξοι Ρῶσοι ὑπήκοοι, ἀνὰ 150 ρούβλια ἐτησίως συνεισφέροντες, οὐδόλως ἐκ τούτου ἔχοντες τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι ἐν ταῖς γενικαῖς συνελεύσεσι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀγαθοεργοῦ Κοινότητος Ροστοβίου ἢ ἀναμείξεώς των εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ταύτης".

Εὐπειθέστατος
ὁ Πρόξενος
Γεώργιος Φιλήμων».

Διαβάζοντας τὸ ἔγγραφο αὐτὸ παρατηροῦμε καταρχὴν ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1901 συγκεντρώνονται οἱ Ἕλληνες τοῦ Ροστὸβ στὸ σπίτι τοῦ Ἀχιλλέα Ἀσλανίδη, «ἑνὸς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων» τῆς πόλεως, καὶ ἀποφασίζουν νὰ συστήσουν εἰδικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὸν καταρτισμὸ τοῦ σχεδίου κανονισμοῦ τῆς κοινότητας. Ἐντύπωση μᾶς προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ στὸ Ροστὸβ βρίσκονταν καὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι Ἕλληνες, ὅπως οἱ Δ. Κ. Διαμαντίδης, Ι. Σιφναῖος, Κ. Παπαγεωργακόπουλος, Δ. Νεγρεπόντης, Ὄθων Κορφιάτης, Δ. Τσελέντης, Γ. Μαυροκορδάτος κ.ἄ., μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ μεγαλέμποροι Ράλλης καὶ Σκαραμαγκᾶς, ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 1820[1], μολαταῦτα ἡ πρωτοβουλία τῆς συγκεντρώσεως γίνεται ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα Ἀσλανίδη, Πόντιο τὴν καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, γεγονὸς ποὺ ἰδιαίτερα πρέπει νὰ ἐξαρθεῖ γιὰ τὴ φιλοπατρία του καὶ τὸν πλοῦτο τῶν ἐθνικῶν του αἰσθημάτων. Στὸ πρόσωπο τοῦ εὐγενικοῦ αὐτοῦ τέκνου τοῦ Πόντου τὰ μέλη τῆς συσκέψεως αὐτῆς ἔβλεπαν τὸν ὁραματιστὴ καὶ θεμελιωτὴ τῆς ἱδρύσεως τῆς κοινότητας καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο τὸν ἐξέλεξαν πρόεδρο τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ποὺ θὰ προέβαινε στὸν

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», ὅ.π.

καταρτισμὸ καὶ τὴν ἐπικύρωση τοῦ κανονισμοῦ της[1]. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ προσέξουμε τὴ συζήτηση ποὺ ἐπακολούθησε μεταξὺ τῶν μελῶν σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ Ρῶσοι ὑπήκοοι ὡς μέλη τῆς κοινότητας, γεγονὸς ποὺ τελικὰ ἀποφεύχθηκε, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα μὲ τὴν ὁριστικὴ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ κανονισμοῦ, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ ἑπόμενο ἔτος 1902[2].

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΑΣΛΑΝΙΔΗΣ

ἐκ Τραπεζοῦντος τοῦ Πόντου, ἱδρυτὴς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου τοῦ μεγάλου καπνοβιομηχανικοῦ οἴκου τῶν «Ἀδελφῶν Ἀσλανίδη» ἐν Ροστοβίῳ καὶ τῆς μεγάλης Ἀλευροβιομηχανίας ἐν Νοβορωσσίσκῃ. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Ροστοβίου. Οἱ ἀδελφοὶ Ἀσλανίδη ὑπῆρξαν Μεγάλοι εὐεργέται τῆς Κοινότητος Ροστοβίου καὶ τῆς γενετείρας των Τραπεζοῦντος.

[Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἐλ. Παυλίδη, «Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας», σ. 253]

Μετὰ τὶς σχετικὲς ἐνέργειες τοῦ Προεδρείου καὶ τὴ δημοσίευση τοῦ κανονισμοῦ ὁ πράκτορας τοῦ Προξενικοῦ Πρακτορείου τοῦ Ροστὸβ Ἀ. Καλουτᾶς, ἀπευθυνόμενος στὸ ΥΠ. ΕΞ., ἔστειλε τὴν ἑξῆς ἀναφορὰ μὲ ἀριθ. 218/3-11-1902[3]:

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 50/6 - 10 - 1902.
2. Βλ. παρακάτω τὸν κανονισμό, ὅπως ἐκδόθηκε.
3. Α.Υ.Ε. 1902, φ. 29 - 30.

«Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναγγείλω εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τὸ εὐχάριστον γεγονὸς τῆς ἱδρύσεως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἑλληνικῆς ἀγαθοεργοῦ Κοινότητος, ἧς ἀντίτυπον τοῦ κανονισμοῦ ἀποστέλλω ὑπὸ ταινίαν καὶ τῆς ὁποίας πρόεδρος ἐξελέγη ὁ ὁμοεθνὴς κ. Ἀχιλλεὺς Ἀσλανίδης, ὑπήκοος Ὀθωμανός. Ἡ ἔλλειψις κοινότητος ἐν πόλει ἔνθα ἐνδιαιτᾶται μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐν Ρωσίᾳ ἑλληνικῶν παροικιῶν ἦτο λίαν ἐπαισθητὴ καὶ παρὰ πάντων ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναπληρώσεως αὐτῆς. Καίτοι δὲ ἅπαξ, πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ἐγένετο παρά τινων τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ποιά τις ἐνέργεια πρὸς τὸν ἐθνικὸν τοῦτον σκοπόν, αὕτη εἰς οὐδὲν ἔληξε πραγματικὸν ἀποτέλεσμα ἕνεκα παρεισφρησασῶν, κακῇ τύχῃ, διχονοιῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς παροικίας. Ἔκτοτε δὲ τὸ ζωτικὸν τοῦτο ζήτημα κατ' ἀρχὰς παρημελήθη, εἶτα δὲ καὶ ἐντελῶς ἐλησμονήθη, μηδενὸς πλέον σκεφθέντος νὰ διεγείρῃ αὐτό.

Οὕτω διέκειντο τὰ πράγματα καθ' ὃν καιρόν, πρὸ διετίας περίπου, ἔλαχεν εἰς ἐμὲ ἡ τιμὴ νὰ τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παροικίας, διορισθεὶς εἰς τὴν θέσιν προξενικοῦ πράκτορος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἀποβλέπων εἰς τὴν μεγάλην βλάβην, ἣν συνεπήγετο ἡ ἔλλειψις κοινότητος ὑπό τε θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἔποψιν, διότι, μὴ ὑπάρχοντος ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ ἑλληνικοῦ σχολείου, ἡ μὲν θρησκεία παρημελεῖτο, τῆς δὲ νεολαίας τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἐχαλαροῦτο, διὰ τῆς φοιτήσεως ἐν τοῖς ρωσικοῖς διδακτικοῖς ἱδρύμασι, πρόσδε ἀναγνωρίζων τὴν μεγάλην ὠφέλειαν ἧς ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρόξενος ἡ κοινότης εἰς τοὺς ἀπόρους ὁμογενεῖς, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ διορισμοῦ μου εἰργάσθην ἀνενδότως πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ περὶ οὗ εἴρηται κενοῦ, προσπαθήσας διὰ καταλλήλων παραστάσεων νὰ διεγείρω τὸ φρόνημα καὶ κινήσω τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παροικούντων ἐνταῦθα ὁμογενῶν ὑπὲρ ἔργου, ὅπερ, εὐτυχῆς ἤδη λογίζομαι, βλέπων πραγματωθὲν καὶ τὸ ὁποῖον ἐλπίζω ὅτι θὰ φέρῃ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα.

Τῶν καταβληθεισῶν ἐπὶ τῷ ἐθνωφελεῖ καὶ ἱερῷ τούτῳ σκοπῷ ἐνεργειῶν μου ἦτο κάλλιστα ἐν γνώσει ὁ ἐν Ταϊγανίῳ προϊστάμενος Πρόξενος τῆς Α.Μ. ἄρτι ἀποβιώσας κ. Γεώργιος Φιλήμων, ὅστις καὶ ἐπισήμως μοὶ ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσκειάν του, ἐπιμαρτυροῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀρχείοις ἀμφοτέρων τῶν Ἀρχῶν τηρουμένη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀλληλογραφία.

Εὐπειθέστατος
ὁ Πράκτωρ
Ἀλέξανδρος Καλουτᾶς».

Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι καὶ πάλι πρόεδρος τῆς κοινότητας «ἐξελέγη ὁ ὁμοεθνὴς κ. Ἀχιλλεὺς Ἀσλανίδης, ὑπήκοος Ὀθωμανός»[1]. Στὴ συνέχεια τονίζονται παρακάτω οἱ ἐνέργειες τοῦ προξενικοῦ πράκτορα, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι, ἐνῶ ἡ κοινότητα τοῦ Ροστὸβ εἶναι «μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐν Ρωσίᾳ», ἐντούτοις ὡς τότε δὲν εὐτύχησε νὰ ἔχει κοινοτικὸ κανονισμὸ καὶ τοῦτο, διότι τὰ μέλη μεταξύ τους φιλονικοῦσαν, ὡσότου μὲ τὶς δικές του ἐνέργειες παρακάμφθηκαν ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ ἐπιτέλους ὁ κανονισμὸς εἶναι γεγονός.

Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀπάντησε ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 16171/4-12-1902 ἔγγραφό του ἀπευθυνόμενος στὸν Πρόξενο Ταϊγανίου, ὡς ἑξῆς[2]:

«Εἰς τὸν ἐν Ροστοβίῳ Προξενικὸν Πράκτορα ὑποβαλόντα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἀντίτυπον τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς κοινότητος, παρακαλῶ νὰ ἐκφράσητε τὰς εὐχαριστίας μου ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ ὅπως ἀγάγῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦτο...».

Γ. Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Ὁ κανονισμὸς τῆς κοινότητας ποὺ στάλθηκε στὸ ΥΠ. ΕΞ., πολύτιμος καὶ ἀνέκδοτος ὡς τώρα, βρίσκεται στὰ Ἀρχεῖα τοῦ ΥΠ. ΕΞ.[3], εἶναι διαστάσεων 0,22 μ. Χ 0,14 μ. (σχήματος 8ου) μὲ 14 σελίδες διπλὲς (δηλ. 28) καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

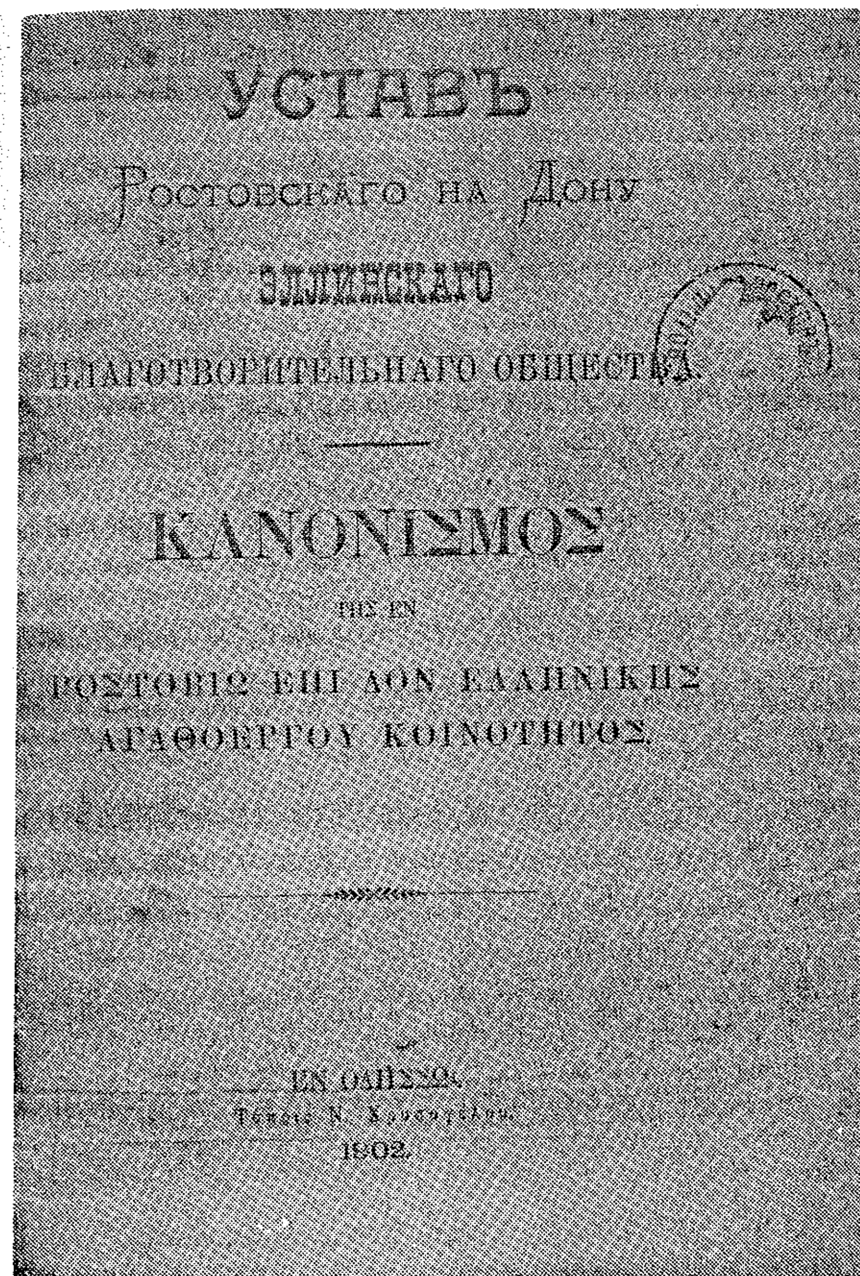
Στὸ ἐξώφυλλο:

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ[4]
ΤΗΣ ΕΝ
ΡΟΣΤΟΒΙΩ ΕΠΙ ΔΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

ΕΝ ΟΔΗΣΣΩ
Τύποις Ν. Χρυσογέλου
1902

---

1. Βλ. καὶ ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 50/6 - 10 - 1902, ὅπου τὰ ἑξῆς: «. . . Διὸ καὶ συνῆλθον κατ' αὐτὰς τὰ μέλη τῆς κοινότητος ταύτης καὶ ἐξελέξαντο τὸ διοικητικὸν συμβούλιον αὐτῆς, τοῦ ὁποίου πρόεδρος ἐξελέγη π ά λ ι ν (ἡ ἀραίωση δική μας) ὁ κ. Ἀ. Ἀσλανίδης, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Διαμαντίδης, γραμματεὺς ὁ κ. Στ. Μεταξᾶς καὶ ταμίας ὁ κ. Ὄθων Κορφιάτης...».
2. Α.Υ.Ε. 1902, φ. 29 - 30.
3. Α.Υ.Ε. 1902, ὅ.π.
4. Ὁ ἴδιος τίτλος στὸ ἄνω μισὸ τῆς σελίδας ἀναγράφεται ρωσικά.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ κανονισμοῦ

Στὴ σ. 2: Ἀναγράφεται ἡ διεύθυνση τοῦ τυπογραφείου μὲ τὴν ἡμερομηνία ἐκδόσεως (Σεπτέμβριος 1902) καὶ ἀπέναντι (σ. 3) ὁ τίτλος τῆς κοινότητας (ὅλα μὲ ρωσικὰ στοιχεῖα).

Στὴ σ. 4: Ἀναγράφεται (ἀριστερὰ) τὸ κείμενο τοῦ κανονισμοῦ στὰ ρωσικὰ καὶ ἀπέναντι (δεξιὰ) στὰ ἑλληνικά[1]. Στὴν ἄνω γωνιὰ τῆς δεξιᾶς σ. μὲ πολὺ μικρὰ στοιχεῖα ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου ἐγράφη: Ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Ὁ ἐκτελῶν προσωρινῶς χρέη Ἀρχηγοῦ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ τῶν Κοζάκων Ἀντιστράτηγος Κορολέβ.

Διὰ τὸν Τμηματάρχην Γκρέκωβ».

Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο:

«ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΡΟΣΤΟΒΙΩ ΕΠΙ ΔΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

I. Σκοπὸς τῆς Κοινότητος

§ 1ον

Σκοπὸς τῆς Κοινότητος εἶναι·

1. Ἡ παντὸς εἴδους περίθαλψις τῶν ἐν Ροστοβίῳ ἐπὶ Δὸν μονίμως οἰκούντων ἢ προσωρινῶς παρεπιδημούντων ἀπόρων Ἑλλήνων.

2. Ἡ οἰκοδομὴ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ καὶ εὐπρεπὴς διατήρησις αὐτοῦ.

3. Ἡ ἐγκρίσει τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως τῶν πόρων τῆς Κοινότητος ἵδρυσις Ἑλληνικῶν διδακτικῶν καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων οἷα κριθῶσιν ἀναγκαῖα καὶ ἡ συντήρησις αὐτῶν.

II. Μέλη τῆς Κοινότητος

§ 2ον

1. Μέλη τῆς Κοινότητος δύνανται νὰ ὦσι οἱ ἐν Ροστοβίῳ ἐπὶ Δὸν καὶ τῇ περιφερείᾳ οἰκοῦντες ἐνήλικοι καὶ μὴ ἀπολέσαντες τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα Ἕλληνες, Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, οἱ συνεισφέροντες ἐτησίως πρὸς ὄφελος τῆς Κοινότητος

α΄ τάξις 100 ρούβλια
β΄ » 50 »
γ΄ » 25 »
δ΄ » 10 »
ε΄ » 5 »

1. Ἀντιγράφουμε μόνο τὶς σελίδες τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ φυλλαδίου, τυπωμένες στὴν ἑλληνική, παραλείποντας τὸ ρωσικὸ κείμενο τῶν σελίδων ποὺ βρίσκονται στὴν ἀριστερὴ πλευρά.

Ἡ σ. 4 τοῦ κανονισμοῦ (διπλή) μὲ τὸ ρωσικὸ κείμενο ἀριστερὰ καὶ τὸ ἑλληνικὸ δεξιά.

2. Πᾶν μέλος τῆς Κοινότητος ἔχει δικαίωμα Ψήφου ἐν ταῖς Γενικαῖς αὐτῆς Συνελεύσεσι καὶ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι.

3. Οἱ παρασχόντες τῇ Κοινότητι ἢ τοῖς ἱδρύμασιν αὐτῆς σημαντικὰς ὑπηρεσίας ἢ εὐεργεσίας ὀνομάζονται ἀποφάσει τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν, ἐπίτιμα μέλη, εὐεργέται ἢ μεγάλοι εὐεργέται, διατελοῦσι δὲ ὡς τοιοῦτοι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Κοινότητος.

Σημ. 1. Μέλη τῆς Κοινότητος δὲν δύνανται νὰ ὦσιν:

α) ἀνήλικοι καὶ μαθηταὶ σχολείων.

β) οἱ ἐν ἐνεργῷ ὑπηρεσίᾳ στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ ὡς καὶ οἱ εὐγενεῖς ὑπαξιωματικοί.

γ) οἱ ἀποβαλόντες δυνάμει δικαστικῶν ἀποφάσεων μέρος τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν.

Σημ. 2. Ἀξιωματικοί, φοιτηταὶ τῆς Ἀκαδημίας, δύνανται νὰ ὦσι μέλη τῆς Κοινότητος.

ΙΙΙ. Πόροι τῆς Κοινότητος

§ 3ον

Πόροι τῆς Κοινότητος εἰσίν:

1. Αἱ ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ παρόντος κανονισμοῦ ἐτήσιαι συνδρομαὶ τῶν μελῶν αὐτῆς.

2. Ἐφάπαξ προσφοραὶ καὶ κληροδοτήματα πρὸς ὄφελος αὐτῆς εἰς χρήματα, κινητὰ ἢ ἀκίνητα κτήματα ἢ πράγματα.

3. Δημοσίαι εἰσφοραὶ καὶ εἰσφοραὶ δι' ἐλεοδοκῶν, ἐπιτρεπόμεναι μόνον ὁσάκις προηγουμένως ζητηθῇ ἐπὶ τούτῳ ἄδεια παρὰ τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς.

4. Εὐεργετικαὶ συναυλίαι, θεατρικαὶ παραστάσεις, χοροὶ καὶ ἀγοραὶ λαχειοφόροι, διοργανούμεναι ὑπὸ τῆς Κοινότητος τῇ προηγουμένῃ ἑκάστοτε ἀδείᾳ τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς.

§ 4ον

Τὰ χρηματικὰ μέσα τῆς Κοινότητος μετατρεπόμενα εἰς Κυβερνητικὰ ἢ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἠγγυημένα χρεώγραφα, κατατίθενται ἐπ' ὀνόματι καὶ κατ' ἐκλογὴν τῆς Κοινότητος εἴς τι τῶν μᾶλλον εὐυπολήπτων τραπεζιτικῶν καταστημάτων, παρὰ τῷ ἰδίῳ δὲ καταστήματι πρέπει νὰ φυλάττωνται καὶ πάντα τὰ λοιπὰ αὐτῆς κεφάλαια. Εἰς δὲ τὸ ταμεῖον τῆς Κοινότητος πρέπει ν' ἀπομείνωσι μόνον τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὰς τρεχούσας ἀνάγκας ποσά.

Ἀνάληψις τῶν παρά τινι τραπέζῃ κατατεθειμένων χρημάτων τῆς Κοινότητος ὀφείλει νὰ γίνῃ ἐπὶ ἀποδείξει ὑπογεγραμμένῃ παρὰ τοῦ Προέδρου ἢ Ἀντιπροέδρου καὶ δύο μελῶν τοῦ Συμβουλίου.

§ 5ον

Ἀκίνητα κτήματα ἀγοράζει καὶ πωλεῖ ἡ Κοινότης ἀποφάσει μόνον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

§ 6ον

Ἐξ ὅλων ἐν γένει τῶν ἐτησίων χρηματικῶν προσόδων τῆς Κοινότητος ἐκπίπτονται δέκα τοῖς ἑκατὸν πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ δαπανηθῇ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ οὐχὶ ἄλλως εἰμὴ τῇ ἀποφάσει τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

IV. Διοίκησις τῶν ὑποθέσεων τῆς Κοινότητος

§ 7ον

1. Ἡ διοίκησις τῶν ὑποθέσεων τῆς Κοινότητος ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος.

2. Τὸ Συμβούλιον σύγκειται ἐκ δώδεκα μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς διὰ τρία ἔτη.

3. Τὸ Συμβούλιον ἐκλέγει ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ μελῶν τὸν Πρόεδρον, Ἀντιπρόεδρον καὶ Ταμίαν. Παρὰ τῷ Συμβουλίῳ προσλαμβάνεται Γραμματεύς, διοριζόμενος καὶ παυόμενος παρὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου. Ὁ Γραμματεὺς συντάσσει πάντα τὰ συμβόλαια καὶ ἔγγραφα τῆς Κοινότητος, οὗτος δὲ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ Γραμματεὺς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως. Ἀλλὰ τὰ καθήκοντα Γραμματέως δύναται νὰ ἐκτελῇ καὶ ἓν τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου.

4. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει δύναται νὰ ὁρισθῇ τῷ Γραμματεῖ ἀντιμισθία κατ' ἔγκρισιν τοῦ Συμβουλίου.

5. Πᾶν μέλος τοῦ Συμβουλίου ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ ἅπαξ τοὐλάχιστον τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἐπὶ τρία ἔτη.

6. Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις, παρεκτὸς τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου, ἐκλέγει προσέτι ἓξ ἀναπληρωματικὰ μέλη. Ἐν περιπτώσει διαρκοῦς ἢ προσκαίρου ἀπουσίας ἢ καὶ παραιτήσεως τινὸς τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου, πρὸ τῆς προθεσμίας, προσλαμβάνεται ὡς ἀντικαταστάτης ἐκ τῶν ἀναπληρωματικῶν μελῶν ὁ διὰ πλειοψηφίας προηγούμενος. Ὁ ἀντικαταστάτης οὗτος παραμένει ὡς μέλος τοῦ Συμβουλίου μέχρις ἐπανόδου τοῦ ἀπόντος ἢ μέχρι λήξεως τῆς περιόδου δι' ἣν ἦτο τεταγμένος.

7. Τὸν ἀπόντα Πρόεδρον ἀντικαθιστᾷ ὁ Ἀντιπρόεδρος, ἐν περιπτώσει δὲ ἀπουσίας καὶ τούτου τὸ Συμβούλιον ἐκλέγει ἕτερον προσωρινὸν Πρόεδρον.

8. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου εἶναι ταυτοχρόνως καὶ Πρόεδρος τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων.

9. Τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου διανέμονται μεταξύ των κατ' ἰδίαν συνεννόησιν τὰς ἀνατιθεμένας αὐτοῖς ὑποθέσεις τῆς Κοινότητος.

10. Τὸ Συμβούλιον λογίζεται ἐν ἀπαρτίᾳ ἐὰν παρευρίσκωνται ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἓξ τοὐλάχιστον ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου εἶναι ἡ ὑπερισχύουσα.

11. Τὸ Γραφεῖον τῆς Κοινότητος μένει ἀνοικτὸν καθ' ἑκάστην ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἑορτῶν καθ' ὥρας ὁριζομένας ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου.

12. Ἡ Κοινότης ἔχει σφραγῖδα μὲ τὴν ἐγγραφὴν «Ἑλληνικὴ ἀγαθοεργὸς Κοινότης ἐν Ροστοβίῳ ἐπὶ Δόν».

13. Τὸ Συμβούλιον ἀνταποκρίνεται, ὡς πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος, μετὰ πάσης Ἀρχῆς ἄνευ εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἐντολῆς.

14. Ἐπίσημα πληρεξούσια δι' ὑποθέσεις τῆς Κοινότητος δίδονται εἰς ἄλλα πρόσωπα, ὑπογραφομένων τοῦ Προέδρου ἢ Ἀντιπροέδρου καὶ δύο τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου.

V. Καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου

§ 8ον

Καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου εἰσὶ τ' ἀκόλουθα:

1. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων ἐπὶ ὑποθέσεων τῆς Κοινότητος.

2. Ἡ ἐνέργεια πρὸς ἐπίτευξιν καὶ ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς Κοινότητος.

3. Ἡ καταβολὴ τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ ἀναποφεύκτων ἐξόδων.

4. Ἡ τήρησις βιβλίων τῶν πρακτικῶν καὶ τοῦ λογιστικοῦ.

5. Ἡ πρόσκλησις τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος εἰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους Γενικὰς Συνελεύσεις.

6. Ἡ σύνταξις καὶ τήρησις καταλόγου τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καὶ εἴσπραξις τῶν ἐτησίων αὐτῶν συνδρομῶν.

7. Ἡ γενικὴ ἐπιτήρησις τῆς καταστάσεως τῶν τῆς Κοινότητος.

8. Ἡ συλλογὴ πληροφοριῶν περὶ τῶν ἀπόρων καὶ ἡ χορήγησις βοηθείας ἕνεκα πραγματικῆς ἀνάγκης καὶ ἀναλόγως τῶν μέσων τῆς Κοινότητος.

9. Ἡ σύνταξις τῶν ἐτησίων ἰσολογισμῶν, ἀπολογισμῶν καὶ προϋπολογισμῶν διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὡς καὶ ἡ πρὸς ἐπικύρωσιν αὐτῶν ὑποβολὴ εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς Κοινότητος.

10. Ἡ ἐξεύρεσις παντὸς εἴδους μέσων πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς Κοινότητος καὶ ἡ πρὸς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ὑποβολὴ τῶν σκέψεων αὐτοῦ περὶ τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ληπτέων μέτρων.

11. Ἡ κατὰ μῆνα ἐξέλεγξις καὶ ἐξακρίβωσις τῶν κεφαλαίων τῆς Κοινότητος.

12. Ἡ προμελέτη καὶ προεξεργασία πάντων τῶν εἰσαχθησομένων εἰς τὰς Γενικὰς Συνελεύσεις ζητημάτων.

13. Πᾶσα πρᾶξις τοῦ Συμβουλίου καταχωρεῖται συνοπτικῶς ἐν ἡμερολογίῳ καὶ ὑπογράφεται παρὰ πάντων τῶν Συμβούλων.

14. Τὸ Συμβούλιον συνέρχεται ἅπαξ τοῦ μηνὸς ἢ συχνότερον, ἐὰν κρίνῃ ἀναγκαῖον τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου.

VI. Λογιστικὸν τῆς Κοινότητος

§ 9ον

1. Ὁ Ταμίας παραλαμβάνει τὰς διὰ λογαριασμὸν τῆς Κοινότητος εἰσπράξεις καὶ ἐκτελεῖ τὰς πληρωμὰς ἐπ' ἐντάλμασι τοῦ Συμβουλίου, ὑπογεγραμμένοις παρὰ δύο τοὐλάχιστον τῶν μελῶν αὐτοῦ, μέχρι τοῦ ποσοῦ τοῦ ὁρισθέντος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἐν τῷ μηνιαίῳ προϋπολογισμῷ ἢ δι' ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἀποφάσεως.

2. Ὁ Ταμίας κρατεῖ βιβλίον τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ παρουσιάζῃ εἰς πρώτην ἀναζήτησιν τοῦ Συμβουλίου.

3. Τὰ βιβλία τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων παραδίδονται εἰς τὸν Ταμίαν ἐσφραγισμένα διὰ τῆς σφραγῖδος τῆς Κοινότητος, ὑπογεγραμμένα δὲ παρὰ τοῦ Προέδρου καὶ δύο μελῶν τοῦ Συμβουλίου.

4. Ὁ Ταμίας φυλάττει ὑπ' εὐθύνην του τὰ χρήματα, ἔγγραφα, χρεώγραφα καὶ λοιπὰ τιμαλφῆ πράγματα τῆς Κοινότητος, ὀφείλει δὲ νὰ παρουσιάζῃ ταῦτα εἰς πρώτην ἀναζήτησιν τοῦ Συμβουλίου.

5. Εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μηνὸς ὁ Ταμίας ὀφείλει νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸ Συμβούλιον ἀπολογισμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ὁμοῦ μετὰ τῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων. Τὸ Συμβούλιον ἐξελέγχει τὸν ρηθέντα ἀπολογισμόν, εὑρίσκον δὲ αὐτὸν ἀκριβῆ, πιστοποιεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὑπολοίπου, κάμνον περὶ τούτου σχετικὴν σημείωσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

6. Ἐν τῷ τέλει δ' ἑκάστου ἔτους τὸ Συμβούλιον συντάσσει ἰσολογισμὸν ἐν ᾧπερ δέον νὰ ἐμφαίνωνται: α) ἡ κατάστασις τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς περιουσίας τῆς Κοινότητος, β) λεπτομερὴς ἔκθεσις τῶν πράξεων αὐτῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Ὁ ἰσολογισμὸς οὗτος ὑπογεγραμμένος παρ' ἁπάντων τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ὑποβάλλεται οὐχὶ βραδύτερον τῆς 15 Φεβρουαρίου εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ἥτις διορίζει τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξέλεγξιν αὐτοῦ.

7. Ἡ ρηθεῖσα ἐπιτροπή, μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν τοῦ ἰσολογισμοῦ, εἰσάγει αὐτὸν πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ὁμοῦ μετὰ τῆς γνωμοδοτήσεως αὐτῆς.

8. Ὁ ἐτήσιος ἰσολογισμός, μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, δημοσιεύεται διὰ τῶν ἐγχωρίων ἐφημερίδων.

VII. Γενικαὶ Συνελεύσεις τῆς Κοινότητος

§ 10ον

Αἱ Γενικαὶ Συνελεύσεις τῆς Κοινότητος εἰσί:

α) Τακτικαί, ἅπαξ τοῦ ἔτους, ὄχι βραδύτερον τῆς 15 Φεβρουαρίου,

β) Ἔκτακτοι, συγκαλούμεναι κατ' ἔγκρισιν τοῦ Συμβουλίου, ἢ ὁσάκις ἀπευθύνῃ ἔγγραφον αἴτησιν περὶ τούτου πρὸς τὸ Συμβούλιον τὸ 1/3 τοὐλάχιστον τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ τὸ Συμβούλιον ὀφείλει νὰ συγκαλέσῃ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ἐντὸς τὸ πολὺ ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς αἰτήσεως. Περὶ τοῦ χρόνου, τόπου καὶ ἀντικειμένου τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως εἰδοποιοῦνται ἐγκαίρως ἅπαντα τὰ μέλη τῆς Κοινότητος καθὼς καὶ ἡ ἐγχώριος ἀστυνομία.

Σημ. Ἐν ταῖς Γενικαῖς Συνελεύσεσιν ἐπιτρέπεται ἡ συζήτησις ἐπὶ ἐκείνων μόνον τῶν ζητημάτων, ὅσα μνημονεύονται ἐν ταῖς προσκλήσεσι, εὑρισκομένων δὲ εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ ὁριζομένην σφαῖραν τῆς ἐνεργείας καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἰδοποιήθη ὁ Ἀρχηγὸς τῆς ἐγχωρίου ἀστυνομίας.

2. Ἐάν τις τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἐπιθυμῇ νὰ φέρῃ οἱανδήποτε πρότασιν, ἀπευθύνεται εἰς τὸ Συμβούλιον, ὅπερ πραγματοποιεῖ αὐτὴν ἢ εἰσάγει εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν τὸ Συμβούλιον δὲν δεχθῇ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀπευθυνομένην πρότασιν, ὁ ὑποβάλλων δύναται νὰ εἰσάγῃ αὐτὴν ἐνώπιον τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἀπ' εὐθείας.

3. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως εἰσὶν ἔγκυροι ὁσάκις προσέλθωσιν εἰς τὴν συνεδρίασιν ὄχι ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεος ὅλων τῶν ἐν Ροστοβίῳ ἐπὶ Δὸν εὑρισκομένων μελῶν.

4. Μὴ προσελθόντος μετὰ τὴν πρώτην πρόσκλησιν τοῦ πρὸς ἀπαρτίαν τῆς Συνελεύσεως ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ μελῶν, προσκαλοῦνται ἐκ δευτέρου τὰ μέλη ἐντὸς 15 ἡμερῶν.

Ἡ οὕτω συγκαλουμένη ἐκ δευτέρου Συνέλευσις λογίζεται ἐν ἀπαρτίᾳ, καίτοι παρευρεθῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεος τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος, αἱ δὲ ἀποφάσεις εἰσὶν ἔγκυροι, πλὴν ἐκείνων μόνον τῶν ζητημάτων, ὅσα ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῶσιν ἐν τῇ πρώτῃ Συνελεύσει.

5. Αἱ ἀποφάσεις τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων ὑπογράφονται παρ' ἁπάντων τῶν παρευρισκομένων μελῶν τῆς Κοινότητος.

VIII. Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Κοινότητος

§ 11ον

Συμφώνως μὲ τὸν ἐν τῷ § 2 ὡρισμένον σκοπὸν τῆς Κοινότητος ἡ ἐνέργεια αὐτῆς συνίσταται:

α) εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν ἀπόρων Ἑλλήνων.

1. Διὰ χρηματικῶν βοηθειῶν ἐφάπαξ.
2. Διὰ μηνιαίων χρηματικῶν βοηθειῶν.
3. Διὰ τῆς ἀνεξόδου ἰατρικῆς θεραπείας ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τῆς Κοινότητος καὶ τῆς παροχῆς δωρεὰν φαρμάκων διὰ λογαριασμὸν τῆς Κοινότητος.
4. Διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν οἰκογενειῶν τῶν καταδικασθέντων εἰς φυλάκισιν.
5. Διὰ διορισμοῦ δικηγόρων πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαζομένων μετὰ προηγουμένην σύσκεψιν τοῦ Συμβουλίου μετὰ δικηγόρου.
6. Διὰ τῆς χορηγίας μέσων πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίδα.

β) 1. Τὰ ἐπὶ ὡρισμένῳ σκοπῷ πρὸς ὄφελος τῆς Κοινότητος γενόμενα δωρήματα καὶ κληροδοτήματα διαχειρίζεται ἡ Κοινότης κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ δωρητοῦ ἢ διαθέτου.

2. Πᾶν μέλος τῆς Κοινότητος δύναται νὰ ὑποδεικνύῃ καὶ συνιστᾷ τοὺς δεομένους βοηθείας, πᾶς δ' ἐνδεὴς Ἕλλην συνδρομῆς δεόμενος καὶ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ τοιαύτην παρὰ τῆς Κοινότητος, δύναται ν' ἀπευθύνηται πρὸς αὐτὴν προσωπικῶς. Αἱ συστάσεις καὶ αἰτήσεις ἐπιδίδονται ἐγγράφως εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινότητος.

3. Τὸ Συμβούλιον ὁρίζει κατὰ μῆνα τὸ χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ δύναται νὰ διατεθῇ εἰς ἐφάπαξ βοηθήματα. Συντάσσει κατάλογον τῶν προσώπων διὰ τὰ ὁποῖα ὥρισε περιοδικὴν συνδρομὴν καὶ ὁρίζει τὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀγαθοεργοῖς ἢ ἐκπαιδευτικοῖς ἱδρύμασι χορηγητέαν χρηματικὴν συνδρομήν.

4. Τὸ Συμβούλιον δύναται ν' ἀναστείλῃ χορήγησίν τινα.

5. Τὸ Συμβούλιον δύναται νὰ ἐξετάζῃ ἂν αἱ ἀνάγκαι τῶν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος συστηνομένων προσώπων εἶναι πραγματικαί.

6. Χρόνος τῆς διαρκείας τῆς Κοινότητος οὐδεὶς ὁρίζεται. Αὕτη δύναται νὰ διαλυθῇ ἐν παντὶ καιρῷ δι' ἀποφάσεως τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἀπαρτιζομένης ἐξ οὐχὶ ὀλιγωτέρων τῶν 3/4 τῶν ὅλων μελῶν τῆς Κοινότητος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διάλυσις τῆς Κοινότητος γνωστοποιεῖται τῇ Κυβερνήσει, ἡ δὲ περιουσία αὐτῆς μεταβιβάζεται πρὸς ὄφελος τῶν ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὑποδειχθησομένων ἄλλων Ἑλληνικῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων.

7. Αἱ τροποποιήσεις καὶ προσθῆκαι εἰς τὸν παρόντα κανονισμόν, ἃς ἡ Γενικὴ Συνέλευσις κρίνῃ ἀπαραιτήτους, ὑποβάλλονται εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου.

Ἀπόφασις ἐπὶ τοιούτων ἀντικειμένων δύναται νὰ γίνῃ παρὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως παρόντων οὐχὶ ὀλιγωτέρων τῶν 2/3 τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος.

8. Ἡ Κοινότης ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν.

9. Λεπτομερεῖς ἐτήσιοι ἀπολογισμοὶ περὶ τῶν κεφαλαίων καὶ ἐνεργειῶν τῆς Κοινότητος, μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὑποβάλλονται κατ' ἔτος εἰς δύο ἀντίτυπα: ἓν διὰ τὸν Ἀταμάνον τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δόν, τὸ δ' ἕτερον διὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν διὰ τοῦ Ἀταμάνου. Εἰς τὸ ἴδιον Ὑπουργεῖον καὶ διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ ὑποβάλλονται πέντε ἔντυπα ἀντίτυπα τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Κοινότητος. Ἀνεξαρτήτως τούτων, ὑποβάλλεται ὡσαύτως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τοῦ Ἀταμάνου τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δὸν καὶ κατὰ τὸν παραδεδεγμένον τύπον συνοπτικὴ περίληψις τῶν ἐτησίων ἀπολογισμῶν τῆς Κοινότητος. Ἡ παράλειψις τῆς ὑποβολῆς εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς τε περιλήψεως καὶ τῶν ἀπολογισμῶν ἐν διαστήματι δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ λογιστικοῦ ἔτους δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κλεῖσιν τῆς Κοινότητος.

Σημ. Τὸ λογιστικὸν ἔτος τῆς Κοινότητος λογίζεται ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου.

IX. Περὶ διαλύσεως τῆς Κοινότητος

§ 12ον

Ἐὰν παρεκτὸς τοῦ ἀπονεμομένου κατὰ νόμον δικαιώματος τοῖς Διοικηταῖς Κυβερνείων καὶ Ἀρχηγοῖς πόλεων (ἄρθρ. 321 καὶ 863 Τ.Π. Κωδήκων ἐκδ. 1892) τοῦ κλείειν τὰς δημοσίας Συνελεύσεις, ἐν αἷς ἤθελεν ἀνακων ἐκδ. φανῇ πνεῦμα τι ἀντικυβερνητικὸν ἢ ἀντικείμενον εἰς τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ ἠθικήν, ὁ Ἀταμάνος τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δὸν θεωρήσῃ ἀναγκαίαν τὴν κλεῖσιν τῆς ἐν Ροστοβίῳ ἐπὶ Δὸν Ἑλληνικῆς ἀγαθοεργοῦ Κοινότητος, ὑποβάλλει τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν.

§ 13ον

Ἐὰν δι' οἱανδήποτε αἰτίαν ἐπέλθῃ διάλυσις τῆς Κοινότητος, ἅπαντα τὰ μετὰ τὴν διάλυσιν ὑπολειπόμενα καὶ τῇ Κοινότητι ἀνήκοντα κεφάλαια καὶ λοιπὴ περιουσία διατίθενται συμφώνως μὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἀλλὰ τῇ συναινέσει τοῦ Ἀταμάνου τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δόν.

§ 14ον

Περὶ τῆς διαλύσεως τῆς Κοινότητος εἰδοποιεῖται τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν διὰ τοῦ Ἀταμάνου τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δόν. Ὑπέγραψαν: Ὁ ἐκτελῶν προσωρινῶς χρέη Ἀρχηγοῦ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἀντιστράτηγος Κορολὲβ καὶ διὰ τὸν Τμηματάρχην, Γκρέκωβ. Διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀντιγραφῆς. Διὰ τὸν Τμηματάρχην, Γκρέκωβ. Διὰ τὸν διευθυντὴν τοῦ Γραφείου, Σλαβιάνσκι».

Δ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ

Ἐξετάζοντας τὸν κανονισμὸ τῆς Κοινότητας βλέπουμε ὅτι ἔχει ὁμοιότητες μὲ ἄλλους προηγούμενους κανονισμοὺς καὶ μάλιστα τῆς Κοινότητας Ὀδησσοῦ[1], ἀφοῦ ἄλλωστε ἐκδόθηκε ἐκεῖ, στὸ τυπογραφεῖο Ν. Χρυσογέλου, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι, ἐνῶ στὸν κανονισμὸ τῆς Ὀδησσοῦ ἡ ἀρίθμηση τῶν σελίδων εἶναι κανονική, στὸν κανονισμὸ τοῦ Ροστὸβ εἶναι, ὅπως σημειώσαμε, διπλή, μὲ ἀποτέλεσμα, ὅταν κανεὶς τὸν διαβάζει, νὰ ἔχει σ' ὁλόκληρη τὴν ἀριστερὴ σελίδα τὸ ρωσικὸ κείμενο καὶ στὴ δεξιὰ τὸ ἑλληνικὸ μὲ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ σελίδας. Κατὰ τὰ ἄλλα ἀκολουθεῖ ἡ διαίρεση τοῦ κειμένου κατὰ κεφάλαια καὶ ἄρθρα, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς περισσότερους κανονισμοὺς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, μὲ ἐλάχιστες παραλλαγὲς τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ τοὺς βασικοὺς σκοποὺς μιᾶς κοινότητας.

Ὁ κανονισμὸς δὲν εἶναι μακροσκελὴς μὲ πολλὰ ἄρθρα, ὅπως κατὰ κανόνα συμβαίνει μὲ τοὺς κανονισμοὺς τῶν ὑπόδουλων στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια κοινοτήτων[2] καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἀναφέρεται σὲ διοικητικὰ θέματα σχετικὰ μὲ τὶς συνθῆκες διαβιώσεως τῶν ὑποδούλων (δημογεροντία, μουχτάρηδες κ.λπ.), ἐφόσον δὲν πρόκειται γιὰ ὑπόδουλους ἀλλὰ ἐλεύθερους Ἕλληνες σὲ ὁμόδοξη χώρα. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 14 ἄρθρα καὶ διαιρεῖται σὲ 9 κεφάλαια ὡς ἑξῆς:

I. Σκοπὸς τῆς κοινότητας (ἄρθρο 1)
II. Μέλη τῆς κοινότητας (ἄρθρο 2)
III. Πόροι τῆς κοινότητας (ἄρθρα 3 - 6)

---

1. Βλ. «Κανονισμὸς τῆς ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικῆς Ἀγαθοεργοῦ Κοινότητος, Odecca, 1871».

2. Ἕνα corpus κανονισμῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας, συγκεντρωμένο σὲ τόμο βλέπουμε στὸ ἔργο τοῦ Χ. Κ. Παπαστάθη, *Οἱ κανονισμοὶ τῶν ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς διασπορᾶς*, Θεσσαλονίκη 1984, τὸ ὁποῖο καὶ ἀποτελεῖ μιὰ προσπάθεια συγκεντρώσεως καὶ καταγραφῆς ὅλων τῶν κανονισμῶν τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν κοινοτήτων, χωρὶς νὰ ἔχει ὁλοκληρωθεῖ. Ἐκεῖ βλέπουμε ὅτι ὁ «Κανονισμὸς τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Θεσσαλονίκης» (1904) ἔχει 94 ἄρθρα (ὅ.π. σ. 158 - 179).

IV. Διοίκηση τῶν ὑποθέσεων τῆς κοινότητας (ἄρθρο 7)
V. Καθήκοντα τοῦ συμβουλίου (ἄρθρο 8)
VI. Λογιστικὸ τῆς κοινότητας (ἄρθρο 9)
VII. Γενικὲς συνελεύσεις τῆς κοινότητας (ἄρθρο 10)
VIII. Ἐνέργειες τῆς κοινότητας (ἄρθρο 11) καὶ
IX. Διάλυση τῆς κοινότητας (ἄρθρα 12 - 14).

Ἀναφερόμενοι σὲ ἐπιμέρους κεφάλαια τοῦ κανονισμοῦ καὶ θίγοντας ὁρισμένα μόνο σημεῖα τῶν ἄρθρων παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

1. Στὸ ἄρθρο 1 ἐκτίθενται λεπτομερῶς οἱ σκοποὶ τῆς κοινότητας, οἱ ὁποῖοι εἶναι τρεῖς: α) ἡ περίθαλψη κάθε ἄπορου Ἕλληνα ποὺ κατοικεῖ στὸ Ροστόβ, ἄσχετα ἂν εἶναι μόνιμος ἢ προσωρινός, β) ἡ οἰκοδόμηση καὶ διατήρηση ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ γ) ἡ ἵδρυση καὶ συντήρηση διδακτικῶν καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. Βλέπουμε δηλ. ὅτι τὰ στοιχεῖα ποὺ δεσπόζουν στοὺς σκοποὺς τῆς κοινότητας εἶναι πρῶτα πρῶτα ἡ προστασία τῶν ἀπόρων καὶ ὕστερα ἡ ἀνέγερση ἐκκλησίας καὶ σχολείων. Ἴσως κανεὶς θὰ περίμενε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προηγεῖται τὸ ἐδάφιο 1, διότι ἀποσκοποῦσε σὲ περίθαλψη ἀπόρων, καὶ ὅτι κανονικὰ ἔπρεπε νὰ προηγοῦνται τὰ ἄλλα δύο ἐδάφια, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴν ἵδρυση ἐκκλησίας καὶ σχολείων, ἀφοῦ αὐτὸς θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ εἶναι ὁ κυριότερος στόχος μιᾶς ὁποιασδήποτε κοινότητας. Οἱ σκέψεις αὐτὲς ἀπασχόλησαν τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Τὸ κράτος», μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθεῖ διαφωνία μεταξὺ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ ταμία.

Στὸ δημοσίευμα αὐτό[1], ἂν καὶ μεταγενέστερο κατὰ τρία ἔτη ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς κοινότητας, γίνεται ἀνασκόπηση τῶν ὡς τότε γεγονότων καὶ λόγος γιὰ τὶς ἀρχαιρεσίες, στὶς ὁποῖες ἔλαβαν μέρος 120 μέλη καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες «ἐξελέγησαν πρόεδρος μὲν ὁ ἔγκριτος αὐτόθι ἐργοστασιάρχης κ. Ἀχ. Ἀσλανίδης, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κ. Διαμαντίδης, ταμίας ὁ κ. Ὄθων Κορφιάτης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Σταῦρος Μεταξᾶς», λεπτομέρειες ποὺ δὲ γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς προξενικὲς ἐκθέσεις. Στὴ συνέχεια γίνεται λόγος γιὰ «τὴν σύρραξιν γνωμῶν καὶ ἰδεῶν ἰδίᾳ μεταξὺ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ ταμίου, ἅτε τοῦ τελευταίου φρονοῦντος ὅτι οὐχὶ τοῦ πρώτου ἐδαφίου τοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ καταστατικοῦ ἀλλὰ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθεῖ ὁ σκοπός»[2], μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συγκληθεῖ νέα γενικὴ συνέλευση τῶν μελῶν τῆς κοινότητας, στὴν ὁποία καὶ δὲν ἔλαβε μέρος ὁ ταμίας. Ἔτσι ἐπικράτησε ἡ γνώμη τοῦ προέδρου, ὥστε στὸ ἄρθρο 1 καὶ στὸ ἐδάφιο 1 τοῦ

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 304/13 - 3 - 1905, σ. 3.
2. ὅ.π.

κανονισμοῦ νὰ προταχθεῖ ἡ περίθαλψη τῶν ἀπόρων καὶ τοῦτο, διότι ὁ Ἀχ. Ἀσλανίδης, ὡς Πόντιος, γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι τὸ ἐδάφιο αὐτὸ ἀνταποκρινόταν στὰ αἰσθήματα τῶν Ποντίων ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀνάγκη περιθάλψεως, ἀφοῦ κάθε τόσο, ἄλλοτε κυνηγημένοι καὶ ἄλλοτε γιὰ λόγους καλύτερης ζωῆς, ἐγκατέλειπαν τὸν Πόντο καὶ δὲν εἶχαν ποῦ ἀλλοῦ νὰ πᾶνε παρὰ μόνο στὴ Ρωσία ποὺ βρισκόταν κοντά τους, γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὶς τουρκικὲς καταπιέσεις.

2. Τὸ ἄρθρο 2 τελικὰ δὲ διατυπώθηκε μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέρεται στὴν προξενικὴ ἔκθεση τῆς 12 - 7 - 1901, ἀλλὰ διαφορετικὰ καὶ μὲ πολλὲς λεπτομέρειες, ὥστε νὰ μὴν ἀναγραφεῖ ὅτι ἐπίτιμα μέλη γίνονται καὶ Ρῶσοι ὑπήκοοι ἂν καταβάλουν 150 ρούβλια ἐτησίως, παρὰ μόνο ὅτι, ὅσοι προσφέρουν στὴν κοινότητα καὶ τὰ ἱδρύματά της σημαντικὲς ὑπηρεσίες ἢ εὐεργεσίες, αὐτοὶ καὶ μόνον ὀνομάζονται μὲ ἀπόφαση τῆς γενικῆς συνελεύσεως ἐπίτιμα μέλη, χωρὶς νὰ καθορίζεται ἡ ἐθνικότητά τους. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι μέλη τῆς κοινότητας μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀξιωματικοί, φοιτητὲς τῆς Ἀκαδημίας, ἐνῶ ἀποκλείονται οἱ στρατιῶτες καὶ ὑπαξιωματικοὶ ποὺ βρίσκονται σὲ ἐνεργὸ ὑπηρεσία. Ποιὸς ξέρει γιὰ ποιὸ λόγο τέθηκαν οἱ διακριτικὲς αὐτὲς διατάξεις. Πιθανὸν αὐτὸ νὰ ὑπηγόρευαν οἱ ρωσικὲς ὑπηρεσίες τοῦ στρατοῦ. Μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ πρόκειται γιὰ «φωτογραφικὴ» διάταξη, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ἀρκετοὶ Πόντιοι φοιτοῦσαν σὲ στρατιωτικὲς ἀκαδημίες καὶ ἡ κοινότητα ἐπιθυμοῦσε νὰ τοὺς ἔχει μέλη[1].

3. Στὸ ἄρθρο 7 γίνεται λόγος γιὰ τὴ διοίκηση τῶν ὑποθέσεων τῆς κοινότητας, τὴν ἐπίλυση τῶν ὁποίων ἀναλαμβάνουν τόσο τὸ συμβούλιο ὅσο καὶ ἡ γενικὴ συνέλευση τῶν μελῶν της. Τὸ συμβούλιο ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 μέλη ποὺ τὰ ἐκλέγει ἡ γενικὴ συνέλευση γιὰ τρία χρόνια καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐκλέγει τὰ διοικητικὰ ὄργανα, τὸν πρόεδρο, ἀντιπρόεδρο καὶ ταμία. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς κάνει ἐντύπωση εἶναι ὅτι ἡ κοινότητα εἶχε δικό της γραφεῖο, ἀνοιχτὸ κάθε μέρα ἐκτὸς ἀπὸ τὶς Κυριακὲς καὶ γιορτές, γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖ τὴν εὐπορία τῆς κοινότητας καὶ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐπισημότητα τῆς προβολῆς της σὲ σχέση μὲ τὶς ρωσικὲς ἀρχές.

4. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο 8 ποὺ ἀναφέρεται στὰ καθήκοντα τοῦ συμβουλίου ἐπισημαίνουμε τὴν παράγραφο 8, στὴν ὁποία τονίζεται ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια καθήκοντά του εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ πληροφοριῶν γιὰ τὶς ἄπορες οἰκογένειες τῆς κοινότητας καὶ ἡ βοήθεια ποὺ πρέπει νὰ δοθεῖ σ' αὐτές, καθὼς καὶ ἡ παράγραφος 10 ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐξεύρεση κάθε μέσου ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴν ἀνάπτυξή της. Κι ἐδῶ παρατηροῦμε ὅτι προεξέχει τὸ φιλαν-

1. Ἂς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι οἱ Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ποντιακῆς καταγωγῆς, εἶχαν καταταχθεῖ στὸ ρωσικὸ στρατό, ὅπου καὶ διακρίθηκαν ὡς ἀξιωματικοί, φτάνοντας στὰ ψηλότερα σκαλοπάτια τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας.

θρωπικὸ πρὸς τοὺς ἀπόρους ἔργο, ἡ πλειονότητα τῶν ὁποίων ἦταν Πόντιοι, φυγάδες τῆς τουρκικῆς βαναυσότητας καὶ θηριωδίας, οἱ ὁποῖοι καὶ εἶχαν ἀνάγκη βοηθείας στὰ πρῶτα βήματα τῆς προσφυγιᾶς - μετοικεσίας τους, γεγονὸς ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ παραβλέψει ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητας, ἀφοῦ κι αὐτὸς εἶχε πικρὴ ἐμπειρία τῆς δικῆς του μετοικεσίας ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα.

5. Στὸ ἄρθρο 10 ἐντύπωση μᾶς κάνει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀποφάσεις τῶν γενικῶν συνελεύσεων (παράγρ. 5) ὑπογράφονται ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητας ποὺ παρευρίσκονται ἐκεῖ, κάτι ποὺ δὲν παρατηρεῖται στὴ διαδικασία τῶν σημερινῶν γενικῶν συνελεύσεων τῶν διαφόρων ἀδελφοτήτων, συλλόγων καὶ ὀργανισμῶν. Μὲ τὴ διάταξη αὐτὴ φαίνεται ἡ σημασία ποὺ ἀπέδιδαν στὸ κῦρος τῆς γενικῆς συνελεύσεως, οἱ ὑπογραφὲς τῶν μελῶν τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσαν καὶ ἕνα corpus θὰ λέγαμε τῆς κοινότητας, κάτι παρόμοιο μὲ τοὺς κώδικες ποὺ εἶχαν οἱ μητροπόλεις καὶ διάφορα σωματεῖα γιὰ τὴν καταγραφὴ τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων ποὺ σημειοδοτοῦσαν τὴν ἱστορική τους διαδρομή.

6. Στὸ ἄρθρο 11 ἀναπτύσσεται μὲ λεπτομέρεια ὁ σκοπὸς τῆς περιθάλψεως τῶν ἀπόρων τοῦ ἄρθρου 2, ἡ ὁποία καὶ καθορίζεται ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ τόσο μὲ ἐφάπαξ χρηματικὴ βοήθεια ἢ καὶ μηνιαῖες παροχὲς βοηθημάτων, ὅσο καὶ μὲ δωρεὰν ἰατρικὴ περίθαλψη καὶ χορήγηση δωρεὰν φαρμάκων, καθὼς καὶ μὲ συνδρομὴ στὶς οἰκογένειες τῶν φυλακισμένων καὶ διορισμὸ δικηγόρων γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν δικαζομένων. Νομίζουμε ὅτι καὶ μόνο ἡ ἀπαρίθμηση τῶν εἰδῶν αὐτῶν τῆς περιθάλψεως, ποὺ καλύπτει ἕνα τόσο μεγάλο φάσμα παροχῶν γιὰ μιὰ ἀδελφότητα ποὺ μόλις εἶχε ἱδρυθεῖ, ἀρκεῖ γιὰ νὰ μᾶς δείξει τὸν πλοῦτο τῶν αἰσθημάτων ποὺ διακατεῖχε τὰ μέλη της καὶ τοὺς εὐγενικοὺς στόχους ποὺ ἐπιδίωκαν μὲ τοὺς ὑψηλοὺς ὁραματισμούς των. Ἰδιαίτερα μάλιστα πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ τόσα ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὴν κοινότητα ἦταν καὶ ἡ παροχὴ βοήθειας σ' ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους. Ἡ βοήθεια αὐτὴ εἶχε μεγάλη σημασία εἰδικὰ γιὰ τοὺς Ποντίους, ἀφοῦ οἱ διαρκεῖς μεταναστεύσεις τους εἶχαν ὡς ἐπακόλουθο τὴν ἀπογύμνωση τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, γεγονὸς ποὺ ὁδηγοῦσε στὴν ἐθνολογικὴ ἀλλοίωση καὶ τὴν ἀφαίμαξη τοῦ ποντιακοῦ πληθυσμοῦ[1], πληγὴ πραγματική, τὴν ὁποία καὶ ἤθελε πολὺ νὰ ἐπουλώσει ὁ πρόεδρος τῆς ἀδελφότητας.

1. Πρβλ. καὶ Ἐλ. Παυλίδου, *Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας*, Ἀθῆναι 1953, σ. 46, ὅπου τὰ ἑξῆς: «...ἡ μετανάστευσις εἰς Ρωσίαν ἀθρόων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἐκ Πόντου προσέλαβε γενικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπικίνδυνον ἔκτασιν εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ κλονίσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου».

7. Στὸ ἴδιο ἄρθρο ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐντυπωσιάζει εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κοινότητα ὑπάγεται στὴ δικαιοδοσία τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καὶ ὅτι οἱ ἀπολογισμοὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς κοινότητας ὑποβάλλονται γιὰ ἔγκριση στὶς στρατιωτικὲς ἀρχὲς τῆς περιοχῆς τοῦ Δόν, καθὼς καὶ στὸν Ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν. Ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ καταργήσει τὴν κοινότητα, ἂν παρ' ἐλπίδα σὲ διάστημα δύο ἐτῶν παραλείψει νὰ ὑποβάλει στὸν Ὑπουργὸ τοὺς ἀπολογισμούς της, καταλαβαίνουμε τὴ δυσχερῆ θέση στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ λειτουργία της μὲ τέτοια περιοριστικὰ στρατοκρατικὰ μέτρα. Σήμερα μᾶς φαίνεται παράδοξο πῶς εἶναι δυνατὸν μιὰ κοινότητα «ἀγαθοεργὸς» νὰ βρίσκεται «ὑπὸ τὴν ἐποπτεία» τοῦ Ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν, ἐνῶ κάλλιστα θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάγεται στὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν.

Ἀναλογιζόμενοι λοιπὸν τοὺς κινδύνους καὶ τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ ξενιτεμένοι συμπατριῶτες μας στὴ διοργάνωση τῆς κοινότητάς τους, δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ τοὺς συγχαροῦμε ἐκτιμώντας τὸ μέγεθος τῶν προσπαθειῶν τους καὶ ἰδιαίτερα πρέπει νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ συμβολὴ στὴν προσπάθεια αὐτὴ τοῦ συμπατριώτη μας Ἀχιλλέα Ἀσλανίδη, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς συστάσεώς της δὲν ἔπαυσε νὰ μηχανεύεται κάθε τρόπο γιὰ τὴν παγίωση καὶ προβολὴ τοῦ ἔργου της.

Ε. ΟΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπικύρωση τοῦ κανονισμοῦ μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ προέδρου της ἦταν καὶ ἡ ὑποστήριξή της μὲ παροχὴ χρηματικῶν ποσῶν γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν της. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀνταπόκριση ποὺ διαβάζουμε ἀπὸ τὸ Ροστὸβ στὴν ἐφημερίδα «Τὸ κράτος»: «Τὰ μέλη τῆς ἐν Ροστοβίῳ τῆς Ρωσίας Ἑλληνικῆς Κοινότητος συνελθόντα κατὰ πρότασιν τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Ἀχ. Ἀσλανίδου, ἀπεφάσισαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κοινότητος καὶ ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ὃν αὕτη ἐπιδιώκει, νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτὰ ἑκουσίαν φορολογίαν, εἶδος τι φόρου ἐπιτηδεύματος ποσοστὸν ἐπὶ τῶν κερδῶν ἑκάστου Ἕλληνος, τὸ ὁποῖον θὰ περιέρχεται εἰς τὸ ταμεῖον τῆς κοινότητος. Πρῶτος δὲ ἔδωσε τὸ ἀξιομίμητον παράδειγμα αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος κ. Ἀσλανίδης»[1]. Γνωρίζοντας πολὺ καλὰ ὁ πρόεδρος ὅτι τότε μονάχα καταξιώνεται κανεὶς καὶ μπορεῖ νὰ παραδειγματίζει καὶ τοὺς ἄλλους, ἐφόσον καὶ αὐτὸς εἶναι «δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις»[2], χωρὶς νὰ ἀρκεῖται μόνο στὰ λόγια, πρῶτος αὐτὸς συνει-

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 74/29 - 12 - 1902.
2. Πράξεις Ἀποστόλων, ζ 22.

σέφερε τὰ ποσοστὰ ἀπὸ τὰ κέρδη του γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ταμείου τῆς κοινότητας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν μιμηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι ὁμογενεῖς, ὅπως ἀναφέρεται στὴ συνέχεια τῆς ἀνταποκρίσεως[1].

Γιὰ τὴ δράση τῆς κοινότητας στὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1903 ὡς τὸ 1905 δὲν ἔχουμε πληροφορίες καὶ ἑπομένως δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε τὰ ἐπιτεύγματά της. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίθαλψη τῶν ἀπόρων ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια καθήκοντά της σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 1 ἦταν καὶ «ἡ οἰκοδομὴ ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ εὐπρεπὴς διατήρησις αὐτοῦ», καθὼς καὶ ἡ «ἵδρυσις ἑλληνικῶν διδακτικῶν καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων», ὑποθέτουμε ὅτι ὅλο τὸ βάρος τῶν προσπαθειῶν τῆς κοινότητας στράφηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ὁ στόχος αὐτὸς ἀκόμη καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια καθήκοντα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ ἀπόδημου ἑλληνισμοῦ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Θ. Παναγιωτίδης[2]: «Ὅταν... ὁ μέτοικος Ἕλλην ἐγκατασταθῇ εἰς ἕνα τόπον, εἰς τὴν νέαν χώραν καὶ πατρίδα του, ποία νομίζετε ὅτι εἶναι ἡ πρώτη του φροντίς; Δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ στεγασθῇ ὁ ἴδιος; Καὶ ὅμως, τὸ πρῶτον μέλημά του εἶναι νὰ ἀνεγείρῃ δι' ἰδίων χειρῶν πολλάκις εὐκτήριον οἶκον ἔστω καὶ πενιχρόν, ἔστω καὶ ξύλινον, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ εὐρύνει καὶ καλλωπίζει διὰ νὰ καθησυχάσῃ καὶ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐσωτερικήν του εὐλάβειαν. Ἐν τῇ ἐκτιμήσει τοῦ μετοίκου Ἕλληνος ἐν Ρωσίᾳ τὸ σχολεῖον εἶναι ἐξίσου σχεδὸν ἱερὸν καθίδρυμα. Μεταξὺ τῶν πρώτων καταβάλλει φροντίδας νὰ ἀνεγείρῃ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ σχολεῖον...».

Πραγματικὰ τὸ στόχο αὐτὸ τῆς ἱδρύσεως ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ ἑλληνικῆς σχολῆς βλέπουμε νὰ διαφαίνεται στὸ ὑπ' ἀριθ. 230/73/19 - 10 - 1905 ἔγγραφο τοῦ Ὑποπροξένου τῆς Ἑλλάδας στὸ Ροστὸβ πρὸς τὸ ΥΠ. ΕΞ., ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς[3]:

«Ἐκπληρῶν εὐχάριστον καθῆκον λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσω εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ὅτι τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν 16 Ὀκτωβρίου κατὰ πρώτην φοράν, ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς παροικίας, ἐτελέσθη ἐν ἰδιαιτέρῳ ναϊδρίῳ εὐμενῶς παραχωρηθέντι ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ρωσικοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία ἐν τῇ μητρικῇ ἡμῶν

1. Ἐφημ. «Τὸ κράτος», φ. 74, ὅπου τὰ ἑξῆς: «Ὅ,τι ὅμως συνεκίνησε τοὺς παρισταμένους ἦτο ἡ πρᾶξις τῶν χρηστῶν ὁμογενῶν κ.κ. ἀδελφῶν Δέδε, οἵτινες ἔσπευσαν ἐκ τῶν προτέρων νὰ πληρώσουν τὸ ποσὸν 100 ρουβλίων, ὡς ἀνάλογον ποσοστὸν ἐπὶ τῆς ἐργασίας τοῦ καταστήματός των διὰ τὸ ἔτος 1902...».

2. Θεολόγου Γ. Παναγιωτίδου, *Ὁ ἐν Ρωσίᾳ ἑλληνισμός*, Ἀθῆναι 1919, σ. 10.

3. Α.Υ.Ε. 1905, φ. Α 29.

γλώσσῃ, τελεσθήσεται δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τακτικῶς ὑπὸ τοῦ προσληφθέντος εὐπαιδεύτου ἱερέως τῆς κοινότητος κ. Σάββα Παρίση.

Ἤδη καταβάλλεται σύντονος μέριμνα καὶ ἐνέργεια πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ἀναγκαιούντων πόρων διὰ τὴν οἰκοδομὴν κοινοτικοῦ εὐπρεποῦς ναοῦ, ὅνπερ δὲν δύναται ἀλλ' οὔτε πρέπει νὰ ἀναπληροῖ ἐπὶ πολὺ τὸ παραχωρηθὲν μικρὸν παρεκκλήσιον.

Μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἱδρυθείσης διταξίου Ἑλληνικῆς προκαταρκτικῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας ἡ διεύθυνσις καὶ ἡ ἐν αὐτῇ διδασκαλία ἀνετέθη πάνυ εὐστόχως εἰς τὸν ἴδιον ἱερέα κ. Σάββαν Παρίσην μετὰ συμβοηθοῦ τῆς διδασκαλίσσης δεσποινίδος Ἀνδρονίκης Ἀθανασιάδου, τελειοφοίτου τοῦ Ζαππείου.

Ἡ σχολὴ αὕτη κεῖται ἐν μιᾷ τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως ἐν ὡραίῳ εὐρυχώρῳ καὶ πάντῃ καταλλήλῳ οἰκήματι, εἶναι προσηκόντως ἐφω-

Θεοφάνειος Ἑλληνικὴ Σχολὴ Ροστοβίου
[Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἐλ. Παυλίδη, «Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας», σ. 247]

διασμένη μὲ ὅλα τὰ χρειώδη καὶ ἡ συντήρησις αὐτῆς ἐξησφαλισμένη διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἑκουσίων ἐτησίων εἰσφορῶν ἐκ ρουβλίων τεσσάρων χιλιάδων περίπου.

Προσεχῶς ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἀποστείλω εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ἀντίτυπον τοῦ κανονισμοῦ τῆς σχολῆς ἅμα ὡς ἐκτυπωθῇ.

Πάντα τὰ ὡς ἀνωτέρω τεχθέντα ἤδη θεάρεστα καὶ ἐθνωφελῆ καθὼς καὶ τὰ ἐν τῷ μέλλοντι ἔτι μείζονα προσδοκώμενα ὀφείλονται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν φιλογένειαν καὶ γενναιοδωρίαν τῶν παροικούντων ἐνταῦθα εὐπόρων ὁμογενῶν καθὼς καὶ εἰς τὰς καταβαλλομένας ἀξιεπαίνους ἐνεργείας ὑπὸ τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος, ἰδίᾳ ὅμως πάντες οἱ πάροικοι ὁμογενεῖς χάριν ὁμολογοῦσι καὶ φόρον εὐγνωμοσύνης ἀπονέμουσιν εἰς τὸν Σεβαστὸν Πρόεδρον τῆς Κοινότητος κ. Ἀχιλλέα Ἀσλανίδην περὶ τῆς εὐεργετικῆς καὶ καρποφόρου δράσεως οὗτινος καὶ ἄλλοτε ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον, ἤδη δὲ καὶ αὖθις θεωρῶ ἐπιβαλλόμενόν μοι καθῆκον νὰ ὑποβάλω αὐτὴν εἰς τὴν εὐμενῆ ἐκτίμησιν τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως, τῆς μετ᾽ ἐνδιαφέροντος καὶ πατρικῆς στοργῆς παρακολουθούσης πάντοτε τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλληνικῶν παροικιῶν.

Εὐπειθέστατος
Ὁ ὑποπρόξενος
Ἀλέξανδρος Π. Καλουτᾶς».

Ἀπὸ τὴν ἔκθεση αὐτὴ μαθαίνουμε ὅτι τὴν Κυριακὴ 16 Ὀκτωβρίου 1905 γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τότε ποὺ συστήθηκε ἡ κοινότητα ἔγινε ἡ θεία λειτουργία στὴν ἑλληνική, γεγονὸς ποὺ γέμισε μὲ χαρὰ τὶς καρδιὲς ὅλων τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ροστόβ. Βέβαια, ναὸς ἑλληνικὸς δὲν εἶχε ἱδρυθεῖ ἀκόμη, γεγονὸς ποὺ ἀπασχολοῦσε ἰδιαιτέρως τὴν κοινότητα, καὶ ἡ λειτουργία ἔγινε σὲ παρεκκλήσι τοῦ ρωσικοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς κοινότητας Σάββα Παρίση. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ἡ λειτουργία ἔγινε στὰ ἑλληνικὰ κι αὐτὸ ἦταν κάτι τὸ ξεχωριστὸ γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς πόλεως ποὺ εἶχαν τόσα χρόνια νὰ λειτουργηθοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

Ἀλλὰ καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο χαρμόσυνο γεγονὸς γίνεται λόγος στὴν ἔκθεση αὐτή· γιὰ τὴν ἵδρυση καὶ τὰ ἐγκαίνια[1] τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς, διτάξιας

---

1. Λεπτομερὴς περιγραφὴ τῶν ἐγκαινίων γίνεται στὴν ἐφημ. «Τὸ κράτος» (φ. 373/17 - 11 - 1905), στὴν ὁποία μάλιστα παρατίθεται καὶ τὸ πλῆρες κείμενο τῆς προσφωνήσεως τοῦ ὑποπροξένου Α. Καλουτᾶ, τὸ ὁποῖο ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἀξιότιμοι κύριοι καὶ κυρίαι. Ἀνέτειλε τέλος πάντων τὸ φῶς, οὗτινος τὴν λάμψιν πάντες πρὸ πολλοῦ διακαέστατα ἐποθοῦμεν, ἦλθεν ἡ ἡμέρα, καθ᾽ ἣν αἱ καρδίαι ἡμῶν πληροῦνται ἀνεκφράστου διττῆς ἀγαλλιάσεως, τὸ μὲν ἀξιωθέντων νὰ ἀκροασθῶμεν δεήσεων ἀναπεμπομένων εἰς τὸν Ὕψιστον ὑπὸ σεβασμίου Ἕλληνος ἱερέως καὶ ἐν τῇ ἀπαραμίλλῳ μελιρρύτῳ ἡμῶν γλώσσῃ, τὸ δὲ παρισταμένων νῦν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς σχολῆς ταύτης, ἡ ἵδρυσις τῆς ὁποίας ἀπετέλει ἐκ μιᾶς ἀρχῆς τὴν προσφιλεστέραν μέριμναν τῆς ἀρτισυστάτου ἡμῶν κοινότητος.

Ὁπόσον εὐφρόσυνον εἶναι τὸ γεγονὸς καὶ ὁποίους ὑπόσχεται νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέλλον καρποὺς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἑλληνοπρεποῦς ἀγωγῆς τῶν παίδων μας, τοῦτο ἕκαστος ἐννοεῖ καὶ συναισθάνεται καὶ τὰς ἐκ τῆς συναισθήσεως ταύτης ἀπορρεούσας ὑποχρεώ-

ὡς πρώτου σταθμοῦ λειτουργίας της, ἡ ὁποία μάλιστα βρισκόταν «ἐν μιᾷ τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως ἐν ὡραίῳ οἰκήματι», ἐξοπλισμένη μὲ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἐποπτικὰ μέσα, μὲ διευθυντὴ τὸν ἱερέα τῆς κοινότητας καὶ διδασκάλισσα τὴν Ἀνδρονίκη Ἀθανασιάδου[1]. Γεμάτος ἀπὸ αἰσθήματα ἐθνικῆς περηφάνιας ὁ ὑποπρόξενος γιὰ τὴ δράση τῶν ὁμογενῶν

σεις διορῶ εἰς τὰς ἱλαρὰς ὄψεις ὑμῶν τῶν παρισταμένων. Ἐκτιμῶν δὲ προσηκόντως τὸν πατριωτισμὸν καὶ ζῆλον τῶν παρακαθημένων ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Κοινότητος ἀξιοτίμων μελῶν, τῶν ἐπαξίως ἐκλεχθέντων κυρίων ἐφόρων καὶ τοῦ πάνυ εὐστόχως τεθέντος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς σχολῆς αἰδεσιμωτάτου κ. Σάββα Παρίση, καθὼς καὶ τῆς πεπειραμένης καὶ φιλοπόνου διδασκαλίσσης δεσποινίδος Ἀνδρονίκης Ἀθανασιάδου, ἔχω στερρὰν τὴν πεποίθησιν, τολμῶ δ᾽ εἰπεῖν τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐγκαινιαζομένη νῦν σχολὴ δὲν θὰ περιορισθῇ ἐπὶ πολὺ ἐντὸς στενῶν ὁρίων, ἀλλ᾽ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὸν θεμέλιον λίθον ἱδρύματος προωρισμένου νὰ λάβῃ μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν καὶ μείζονα νὰ παρέξῃ μέσα πρὸς τὴν ἐν τῷ ἐθνικῷ πνεύματι μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων μας. Διὸ πέπεισμαι ὅτι δὲν ὑπερβαίνω τὰ καθήκοντά μου, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα ὅτι πληρέστατα ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως, ἣν ἔχω τὴν ὑψηλὴν τιμὴν νὰ ἀντιπροσωπεύω καὶ ἥτις παρακολουθεῖ πάντοτε μετ᾽ ἐνδιαφέροντος καὶ πατρικῆς στοργῆς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἁπανταχοῦ ἑλληνικῶν παροικιῶν, ἀπονέμων ἐξ αὐτῆς τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον εἰς πάντας τοὺς πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἐθνωφελοῦς τούτου ἔργου ἀφιλοκερδῶς συνεργασθέντας, πρωτίστως δὲ εἰς τὸν σεβαστὸν Πρόεδρον τῆς Κοινότητος ἀξιότιμον κ. Ἀχιλλέα Ἀσλανίδην, οὗτινος ἡ ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτῆς εὐεργετικὴ δρᾶσις τυγχάνει πασίδηλος καὶ ἡ ὁποία μᾶς παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι ἐν οὐχὶ ἀφεστῶτι μέλλοντι θὰ ἴδωμεν πραγματοποιούμενον καὶ ἕτερον οὐχ ἧττον φλογερὸν καὶ ἱερὸν πόθον. Φρονῶ ὡσαύτως ὅτι γίνομαι πιστὸς διερμηνεὺς τῶν αἰσθημάτων συμπάσης τῆς παροικίας ὁμολογῶν χάριτας εἰς τὰς ἐγχωρίους σχολικὰς Ἀρχάς, τὰς προσδεξαμένας τὴν αἴτησιν τῆς κοινότητος περὶ ἱδρύσεως τῆς σχολῆς καὶ προθύμως παρασχούσας τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν.

Καὶ ἐν τέλει ἐκφράζων τὰ πλημμυροῦντα τὴν καρδίαν μου τὴν στιγμὴν ταύτην αἰσθήματα εὐφροσύνης καὶ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, εὔχομαι ὁλοψύχως, ἵνα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐξακολουθήσωμεν πάντες συνεργαζόμενοι μετὰ ζήλου ὑπὲρ ἀναπτύξεως καὶ βελτιώσεως τῶν κοινοτικῶν, συνεισφέροντες ἕκαστος τό γ᾽ ἐπ᾽ αὐτῷ πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν, ἵνα δὲ ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ἀποφάσεσι τῶν τε διεπόντων τὰ πράγματα τῆς Κοινότητος καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐν τῇ ξένῃ ἐθνικὴν οἰκογένειάν μας βασιλεύῃ πάντοτε ἡ ὁμόνοια, ἥτις εἶναι τὸ ἐχέγγυον τῆς εὐημερίας πάσης οἰκογενείας καὶ τῆς εὐδοκιμήσεως παντὸς ἔργου».

1. Βλ. καὶ ἐφημ. «Ταχυδρόμος» Κωνσταντινουπόλεως, φ. 2133/29 - 8 - 1905 σ. 3, ὅπου τὰ ἑξῆς μὲ περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴν Ἀνδρονίκη Ἀθανασιάδου: «Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ροστοβίου τῆς Ρωσίας προβαίνει μετ᾽ ἀξιεπαίνου εὐστοχίας ἐν τῇ ὀργανώσει αὐτῆς καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, δι᾽ ὧν θὰ συντηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς χροιὰν καὶ θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων της. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐκκλησίας ἵδρυσε καὶ τὸ Παρθεναγωγεῖον της μετακαλέσασα πρὸς τοῦτο τῇ ὑποδείξει καὶ συστάσει τῆς ἀξιοτίμου διευθύνσεως τοῦ ἐνταῦθα Ἐθνικοῦ Ζαππείου Παρθεναγωγείου τὴν ἀριστοῦχον παρθεναγωγὸν αὐτοῦ δεσποινίδα Ἀνδρονίκην Κ. Ἀθανασιάδου, εὐδοκίμως τέως διευθύνασαν τὸ ἐν Αὐλῶνι Ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον. . .».

Ἑλλήνων, ἐκεῖ μακριὰ στὴ ρωσικὴ γῆ, πλέκει τὸ ἐγκώμιό τους καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ποντίου προέδρου τῆς κοινότητας Α. Ἀσλανίδη, πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου τονίζει ὅτι ὅλοι «οἱ πάροικοι ὁμογενεῖς χάριν ὁμολογοῦσι καὶ φόρον εὐγνωμοσύνης ἀπονέμουσιν».

Στὴν ἔκθεση αὐτὴ ἀπάντησε ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 16146/12-11-1905 ἔγγραφό του, παρακαλώντας τὸν Ὑποπρόξενο τοῦ Ροστὸβ νὰ διαβιβάσει τὶς θερμές του εὐχαριστίες πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς τῆς πόλεως καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς κοινότητας, ὡς ἑξῆς[1]:

«Μετ' ἐνδιαφέροντος λαβὼν γνῶσιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230 ὑμετέρου ἐγγράφου, διὰ τοῦ ὁποίου μοὶ ἀνηγγείλατε ὅτι ἐν ἰδιαιτέρῳ ναϊδρίῳ τελεῖται ἤδη ἑλληνιστὶ ἡ λειτουργία, προσκληθέντος πρὸς τοῦτο Ἕλληνος ἱερέως καὶ ὅτι ἱδρύθη αὐτόθι ἑλληνικὴ σχολὴ ἀρρένων καὶ θηλέων, εὐάρεστον ἐκπληρῶ καθῆκον παρακαλῶν ὑμᾶς, ἵνα διαβιβάσητε τὰς ἐνθέρμους εὐχαριστίας τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς κοινότητος κ. Ἀσλανίδην, τὸ διοικητικὸν συμβούλιον αὐτῆς καὶ τοὺς λοιποὺς ὁμοεθνεῖς ἡμῶν διὰ τὰ φιλογενῆ αὐτῶν αἰσθήματα, ὧν μαρτύρια εἶναι ἡ τῇ φιλοτίμῳ συνδρομῇ αὐτῶν ἵδρυσις αὐτόθι ναοῦ καὶ σχολῆς ἑλληνικῆς.

Ὁ Ὑπουργὸς
Δ. Ράλλης».

Οἱ προσπάθειες τῆς κοινότητας γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων δὲ σταμάτησαν καὶ τὸ πρόβλημα ἐκεῖνο ποὺ τὴν ἀπασχολοῦσε τώρα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἦταν ἡ ἀνέγερση δικοῦ της ἰδιόκτητου ναοῦ, ἑλληνικοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἐκκλησιάζονται οἱ ὁμογενεῖς στὸ ρωσικὸ παρεκκλήσι ὡς φιλοξενούμενοι. Τὸ «ρωμαίικο φιλότιμο» δὲν μποροῦσε νὰ ἀνεχθεῖ κάτι τέτοιο. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν ἕνα οἰκόπεδο, σὲ κεντρικὸ μάλιστα σημεῖο τῆς πόλεως, νὰ τὸ ἀγοράσουν καὶ κατόπιν νὰ προβοῦν στὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ.

Στὴν προσπάθεια ἀνευρέσεως καὶ ἀγορᾶς καταλλήλου οἰκοπέδου, καθὼς καὶ στὸν τρόπο κυριότητας τοῦ οἰκοπέδου ἀναφέρονται τὰ ὑπ' ἀριθ. 244/30-11-1906 καὶ 35/18-2-1907 ἔγγραφα τοῦ Ὑποπροξενείου Ροστὸβ πρὸς τὸ ΥΠ. ΕΞ., στὰ ὁποῖα τὸ ΥΠ. ΕΞ. ἀπάντησε μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 18186/26-1-1907[2] ἔγγραφό του.

Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἔχουν ὡς ἑξῆς:

α) Ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 244/30-11-1906 Ὑποπροξενείου Ροστὸβ πρὸς ΥΠ. ΕΞ.

1. Α.Υ.Ε. 1905, φ. Α 29.
2. Α.Υ.Ε. 1907, φ. 29.

«Ὡς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω προλαβόντως διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 230 ἀπὸ 19 Ὀκτωβρίου 1905 ἀναφορᾶς μου εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἀπολαμβάνει τῆς ἀφάτου καὶ σωτηρίου, ὑπὸ ἐθνικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἀγαλλιάσεως, νὰ ἐκκλησιάζηται ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἐν τῷ ὑπὸ τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ρωσικοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ κειμένῳ ναϊδρίῳ, ὅπερ ὁ ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ παρεχώρησε προσωρινῶς εἰς τὴν Κοινότητα, ὅπως ἐν αὐτῷ τελοῦνται αἱ ἱεροτελεστίαι ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ἱερέως αὐτῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ χῶρος τοῦ ναϊδρίου εἶναι μικρὸς καὶ ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν παροικίαν, τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινότητος καὶ ἰδίᾳ ὁ ἐρίτιμος Πρόεδρος αὐτῆς κ. Ἀχιλλεὺς Ἀσλανίδης ἐνδελεχῶς ἐμερίμνων καὶ κατεγίνοντο πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀναγκαίων πόρων διὰ τὴν ἀγορὰν οἰκοπέδου καὶ οἰκοδομὴν ἐπ' αὐτοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ σχολείου τοῦθ' ὅπερ εὐτυχῶς καὶ ἐπετεύχθη χάρις εἰς τὴν προθυμίαν καὶ γενναιοφροσύνην τῶν παροικούντων ἐνταῦθα ὁμοεθνῶν, ὥστε δὲν ὑπελείπετο ἤδη εἰμὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ καταλλήλου οἰκοπέδου.

Μεταξὺ τῶν προταθέντων διαφόρων τοιούτων ἐνεκρίθη ὡς καταλληλότερον λόγῳ ἐκτάσεως καὶ τοποθεσίας ἓν οἰκόπεδον τῆς πόλεως, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως τὸ Δημαρχεῖον ἀπήτει ἀνενδότως ὑπέρογκον καὶ δυσανάλογον μὲ τοὺς πόρους τῆς Κοινότητος τιμήν, μέχρις οὗ ἐπεμβὰς εὐγενῶς εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ὁ εὐμενέστατα πρὸς τὴν παροικίαν διακείμενος Γενικὸς Διοικητὴς τῆς πόλεως Ὑποστράτηγος Δρατζέβσκι κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιρροῆς του νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δημαρχείου εἰς βαθμὸν προσιτὸν διὰ τὴν Κοινότητα, οὕτω δὲ ἡ ἀγορὰ τοῦ οἰκοπέδου συντόμως θὰ πραγματοποιηθῇ.

Προκειμένου δὲ κατόπιν νὰ συνταχθῇ τὸ σχετικὸν τῆς ἀγοραπωλησίας συμβόλαιον, ἀναφύονται ἐνδοιασμοὶ εἰς ὄνομα τίνος δέον νὰ γίνῃ ἡ μεταβίβασις τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ οἰκοπέδου, ἵνα τόσον αὐτὸ καθὼς καὶ αἱ ἀνεγερθησόμεναι ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομαί, ναός, σχολεῖον καὶ ἄλλα διατηρηθῶσι καὶ μείνωσι διὰ παντὸς κτῆμα ἀναφαίρετον τῆς Κοινότητος, χωρὶς νὰ δύναται ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις νὰ θέσῃ οὐδέποτε ἐπ' αὐτῶν χεῖρα, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς ἄλλα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίᾳ ἐν Καυκάσῳ, ἔνθα ἐκκλησίαι πρώην ἑλληνικαὶ κατεσχέθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς Ρωσικάς.

Διὰ τοῦτο κηδόμενος τῶν συμφερόντων καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Κοινότητος ὑπὲρ τῆς ἱδρύσεως τῆς ὁποίας εἰργάσθην μετὰ ζήλου ἀπ' ἀρχῆς ἅμα τῷ διορισμῷ μου ὑπὸ τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Προξενικὴν ταύτην θέσιν καὶ πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ὡς ἐρρήθη ἐνδεχομένου κινδύνου, λαμβάνω τὴν τιμὴν καὶ τὸ θάρρος νὰ παρακαλέσω τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον, ἵνα εὐαρεστούμενον μοὶ ὑποδείξῃ, ὡς οἷόν τε τάχιον, τὸν τρόπον καὶ τὸ πρόσωπον ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου δύναται νὰ γίνῃ ἀσφαλῶς ἡ ἀγορὰ τοῦ

ἐν λόγῳ οἰκοπέδου, ἄνευ κινδύνου σφετερισμοῦ ἐν τῷ μέλλοντι τῶν δικαιωμάτων τῆς Κοινότητος, τῆς ὁποίας κύριος σκοπὸς εἶναι, κατὰ τὸ ἄρθρον 1ον τοῦ ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως ἐγκριθέντος καὶ ἐπικυρωθέντος κανονισμοῦ αὐτῆς, ἡ οἰκοδομὴ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ καὶ ἡ ἵδρυσις διδακτικῶν καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν Ἑλληνικῶν καταστημάτων.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Ὑποπρόξενος
Ἀλέξανδρος Π. Καλουτᾶς».

β) Ἀπαντητικὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 18186/26 - 1 - 1907 ΥΠ. ΕΞ. πρὸς τὸ Ὑποπροξενεῖο Ροστόβ.

«Μετ' εὐχαριστήσεως ἐλάβομεν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 244 π.ἔ. ὑμετέρου ἐγγράφου περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς αὐτόθι ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ ἰδίᾳ τοῦ Προέδρου αὐτῆς κ. Ἀχ. Ἀσλανίδου πρὸς συλλογὴν τῶν ἀναγκαίων πόρων διὰ τὴν ἀγορὰν οἰκοπέδου καὶ οἰκοδόμησιν ἐπ' αὐτοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ σχολείου, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐπικειμένης ἀγορᾶς ταύτης.

Ἀπαντῶντες δ' εἰς τὸ ὑποβαλλόμενον ἡμῖν ἐρώτημα περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ προσώπου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀσφαλῶς ἡ ἀγορὰ τοῦ οἰκοπέδου ἄνευ κινδύνου σφετερισμοῦ ἐν τῷ μέλλοντι τῶν δικαιωμάτων τῆς Κοινότητος, γνωρίζομεν πρὸς ὑμᾶς ὅτι κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἐξευρισκομένου μεταξὺ τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων προσώπου παρέχοντος πᾶσαν ἐγγύησιν, ὥστε νὰ ἔχητε εἰς αὐτὸ ἐμπιστοσύνην ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου νὰ γίνῃ ἡ μεταβίβασις τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ οἰκοπέδου, ὑπογραφομένου δ' ὑπ' αὐτοῦ αὐτεγγράφου ἐπισήμως ἐν τῷ Προξενείῳ, ὅπερ ἤθελε κατατεθῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ δι' οὗ θ' ἀνεγνώριζε τὴν Ἑλληνικὴν Κοινότητα κυρίαν τοῦ εἰς αὐτὸ πωληθέντος οἰκοπέδου.

Ὁ Ὑπουργὸς
Ἀλ. Σκουζές».

γ) Ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 35/18 - 2 - 1907 Ὑποπροξενείου Ροστὸβ πρὸς ΥΠ. ΕΞ.

«Ἐν σχέσει μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 244 ἀπὸ 30 Νοεμβρίου π.ἔ. ἀναφοράν μου λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὅτι ἐπειδὴ αἱ διαπραγματεύσεις περὶ ἀγορᾶς ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Κοινότητος παρὰ τοῦ Δήμου γηπέδου πρὸς ἀνέγερσιν ἐπ' αὐτοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ σχολείου ἔλαβον πέρας, τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἐπικυρώσαντος τὴν πώλησιν τοῦ γηπέδου καὶ συνεπῶς πρόκειται ἤδη νὰ συνταχθῇ τὸ σχετικὸν συμβόλαιον τῆς ἀγοραπωλησίας, καθίστανται εἴπερ ποτὲ ἐπειγόντως ἀναγκαῖαι αἱ ὁδηγίαι, ἃς

πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Κοινότητος ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ζητήσω παρὰ τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπουργείου διὰ τῆς προμνησθείσης ἀναφορᾶς μου, τουτέστιν περὶ τοῦ προσώπου ἢ τοῦ ἱδρύματος εἰς ὄνομα τοῦ ὁποίου δέον νὰ γίνῃ ἡ ἀγορὰ τοῦ γηπέδου ἢ ὑπὸ τὴν προστασίαν τίνος πρέπει νὰ τεθῶσιν αἱ ἀνεγερθησόμεναι ἐπὶ τοῦ γηπέδου ὡς ἄνωθι οἰκοδομαί, ὅπως μείνωσι κτῆμα παντοτεινὸν τῆς Κοινότητος χωρὶς νὰ τρέχωσι κίνδυνον σφετερισμοῦ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ τῶν Ρωσικῶν Ἀρχῶν κατὰ τὸ παράδειγμα ἄλλων ἐν Ρωσίᾳ Ἐκκλησιῶν, αἵτινες, κτισθεῖσαι χρήματι ἑλληνικῷ, περιῆλθον μετὰ καιρὸν εἰς τὴν ρωσικὴν κυριότητα. Προσδὲ τίνος ὑψηλοῦ προσώπου κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπουργείου δέον νὰ ἐπικαλεσθῇ ἡ προστασία καὶ διὰ τίνος ὁδοῦ.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Ὑποπρόξενος
Ἀλέξανδρος Π. Καλουτᾶς».

Διαβάζοντας τὰ ἔγγραφα αὐτά, παρατηροῦμε ὅτι ὁ ὑποπρόξενος Ροστὸβ ἐπανέρχεται γιὰ δεύτερη φορὰ στὸ ἴδιο ζήτημα τῆς ἀγορᾶς καὶ κυριότητας τοῦ οἰκοπέδου (ἔγγρ. ὑπ' ἀριθ. 35/18 - 2 - 1907), χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι εἶχε λάβει τὸ ἔγγραφο τῆς 26 - 1 - 1907 τοῦ ΥΠ. ΕΞ. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ περιθώριο τοῦ ἐγγράφου μὲ ἀριθ. 35 ὁ ὑπουργὸς σημείωσε τὰ ἑξῆς: «Βλέπε 18186 (π.ἔ.) δι' οὗ ἐδόθησαν ὁδηγίαι», ἐννοώντας ὅτι δὲ χρειάζονται ἄλλες διευκρινήσεις. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ ὑποπροξενείου φαίνεται ὅτι βρέθηκε τὸ κατάλληλο οἰκόπεδο καὶ μάλιστα σὲ τιμὴ λογικὴ ὕστερα ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ γενικοῦ διοικητῆ τῆς πόλεως ὑποστρατήγου Δρατζέβσκι πρὸς τὸ δήμαρχο τῆς πόλεως καὶ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἐπείγει εἶναι ἡ σύνταξη τοῦ συμβολαίου τῆς ἀγορᾶς ἀλλὰ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὴν ἐκκλησία, ὅπως συνέβη σὲ περιοχὲς τοῦ Καυκάσου, ὅπου «ἐκκλησίαι πρώην ἑλληνικαὶ κατεσχέθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς ρωσικάς». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ὑποπρόξενος ζητεῖ νὰ μάθει στὸ ὄνομα τίνος πρέπει νὰ γίνει τὸ συμβόλαιο, ὥστε ν' ἀποφευχθεῖ ὁ κίνδυνος αὐτός. Τὸ ΥΠ. ΕΞ. ἀπαντώντας τονίζει ὅτι πρέπει νὰ βρεθεῖ πρόσωπο μεγάλης ἐμπιστοσύνης, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ ὑπέγραφε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ συμβόλαιο καὶ ἄλλο ἔγγραφο μπροστὰ στὸν ὑποπρόξενο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο «θὰ ἀνεγνώριζε τὴν Ἑλληνικὴν Κοινότητα κυρίαν τοῦ εἰς αὐτὸ πωληθέντος οἰκοπέδου».

Δὲ γνωρίζουμε σὲ ποιὸ πρόσωπο ἀνατέθηκε ἡ ὑπογραφὴ τοῦ συμβολαίου αὐτοῦ μὲ τὸν ὅρο ποὺ εἶχε τεθεῖ ἀπὸ τὸ ΥΠ. ΕΞ., διότι δὲ βρήκαμε παρόμοια ἔγγραφα στὰ ἀρχεῖα τοῦ ΥΠ. ΕΞ. Ὑποθέτουμε ὅμως ὅτι θὰ ἦταν ὁ συμπατριώτης μας Ἀχιλλέας Ἀσλανίδης, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι σ' αὐτὸν εἶχε ἀπονεμηθεῖ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύουμε παρακάτω, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ ὑποπροξένου τὸ παράσημο τοῦ «ἀργυ-

ροῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος», τὸ ὁποῖο ὁ ὑποπρόξενος ζητοῦσε ν' ἀπονεμηθεῖ καὶ σ' ἄλλους ὁμογενεῖς ποὺ εἶχαν προσφέρει σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴν κοινότητα (τὸ Διονύσιο Τσελέντη ποὺ εἶχε διαδεχθεῖ στὴν προεδρία τὸν 'Αχ. 'Ασλανίδη καὶ τὸν ἱερέα Σάββα Παρίση).

'Εκεῖνο ποὺ γνωρίζουμε εἶναι ὅτι δὲν ἄργησε νὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ προσδοκία τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τοῦ Ροστόβ, Ποντίων καὶ μή, μὲ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦτο χάρη στὶς ἐνέργειες ὅλων καὶ προπαντὸς τοῦ προέδρου τῆς κοινότητας, τοῦ φλογεροῦ συμπατριώτη μας Ποντίου 'Αχιλλέα 'Ασλανίδη. Ἔτσι τὸν βλέπουμε καὶ πάλι νὰ πρωτοστατεῖ στὴν ἀνέγερσή της, συμβάλλοντας οἰκονομικῶς στὴν εὐπρεπῆ[1] ἐμφάνισή της μαζὶ μὲ ἄλλους εὔπορους ὁμογενεῖς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἀνταπόκριση τῆς 5 'Απριλίου 1908[2]:

«'Εν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἑλληνικῆς 'Αγαθοεργοῦ Κοινότητος ἐν Ροστοβίῳ ἐγένετο ἡ ἐτησία λογοδοσία τῶν πεπραγμένων. Ὁ ταμίας κ. Μαυροκορδάτος σὺν ἄλλοις ὡμίλησε περὶ τῆς ἀνεγειρομένης ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐλλείψεως πρὸς τοῦτο πόρων. Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος κ. 'Ασλανίδης ἐδήλωσεν ὅτι αὐτὸς ὑποβάλλεται εἰς ἐτήσιον φορολογίαν 5 καπικίων κατὰ πούτιον ἐπὶ τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ τῶν ἐξαγομένων τοῦ ἐργοστασίου του καπνῶν. Ἑκάστη ἀτμήρης φορτηγὶς ὑποβάλλεται εἰς φορολογίαν ἑνὸς ρουβλίου ἀργυροῦ κατὰ ταξίδιον. Τὰ τῶν σιτηρῶν βαγόνια ὑποβάλλονται εἰς 10 καπίκια ἕκαστον. Τὰ τῶν γαιανθράκων δέ, μὴ δυνάμενα νὰ ὑποστῶσι τοιαύτην φορολογίαν ὡς τὰ τῶν σιτηρῶν, ὑπεβλήθησαν εἰς φόρον 5 καπικίων. Ὡσαύτως οἱ ἀδελφοὶ Δέδε ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ πληρώνωσιν ἐτησίως 12% ἐπὶ τοῦ ἐτησίου ἰσολογισμοῦ των. Τὰ λοιπὰ μέλη ἐδήλωσαν ὅτι θὰ συνδράμωσι καὶ αὐτὰ ἀναλόγως τῶν δυνάμεών των. 'Αλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκορύφωσε τὴν γενικὴν συγκίνησιν τῆς συνελεύσεως, ἦν ἡ δήλωσις τοῦ κ. Διονυσίου Τσελέντη, δηλώσαντος ὅτι προσφέρει νέον ποσὸν ἐκ ρουβλίων ἀργυρῶν 5 χιλιάδων πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἔργου. Σημειωτέον ὅτι ὁ εἰρημένος ὁμογενὴς μέχρι τοῦδε συνεισήνεγκε τὸ ποσὸν 10 χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα ρουβλίων».

'Απὸ τὴν ἀνταπόκριση αὐτὴ μαθαίνουμε ὅτι ὁ 'Αχιλλέας 'Ασλανίδης ἑκουσίως ὑποβλήθηκε σὲ μιὰ φορολογία, ποὺ ἀφοροῦσε ὅλους τοὺς τομεῖς τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν του δραστηριοτήτων. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴ δήλωσή του καὶ σὲ ἐτήσια βάση παρακρατοῦσε: α) ἀπὸ κάθε πούτι[3]

1. Σύμφωνα μὲ τὸν κε (κστ) 25 ψαλμό: «Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου».

2. Βλ. ἐφημερίδα «Πρόοδος» Κωνσταντινουπόλεως, φ. 1235/5 - 4 - 1908.

3. Πρόκειται γιὰ τὸ πούντ (προφανῶς ἀπὸ τὸ ἀγγλ. pound) ἢ πούτι, ρωσικὴ μονάδα βάρους ποὺ ἴσχυε ὡς τὸ 1927 στὴ Ρωσία, ἴσο πρὸς 16,380463 χιλιόγραμμα ἢ 12 ὀκάδες καὶ 318 114/128 δράμια (Μ.Ε.Ε. τ. Κ, σ. 624α).

καπνοῦ ποὺ ἐξαγόταν ἀπὸ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἐπιβλητικὸ ἐργοστάσιο τῆς καπνοβιομηχανίας του 5 καπίκια, β) ἀπὸ κάθε ἀτμοκίνητη φορτηγίδα ποὺ διακινοῦσε τὰ ἐμπορεύματά του καὶ γιὰ κάθε ταξίδι 1 ἀσημένιο ρούβλι, γ) ἀπὸ κάθε βαγόνι ποὺ μετέφερε τὰ σιτηρά του 10 καπίκια καὶ δ) ἀπὸ κάθε βαγόνι μεταφορᾶς τῶν γαιανθράκων του 5 καπίκια. Ἡ δήλωση αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τὸν μιμηθοῦν καὶ ἄλλα εὐγενικὰ μέλη τῆς κοινότητας, ὅπως οἱ ἀδελφοὶ Δέδε μὲ καταβολὴ ποσοῦ ἴσου πρὸς τὸ 12% τοῦ ἐτήσιου ἰσολογισμοῦ τῶν ἐπιχειρήσεών τους καὶ ὁ ἔξοχος πατριώτης Διονύσιος Τσελέντης, ἡ γενναιοδωρία τοῦ ὁποίου ἀντισταθμίστηκε μὲ τὸ ποσὸ τῶν 5.000 ἀσημένιων ρουβλίων, ποὺ ξεπέρασε τελικὰ τὶς 10.000, ποσὸ σημαντικότατο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἔτσι ἐπιτεύχθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους σκοποὺς τῆς κοινότητας μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου στὸ ἰδιόκτητο πλέον, ὕστερα ἀπὸ τόσες προσπάθειες, οἰκόπεδό της, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐγκαίνια τοῦ ὁποίου στὶς 20 - 9 - 1909 ἀναφέρει μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ συγκίνηση ὁ ὑποπρόξενος τοῦ Ροστὸβ μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 168/27 - 9 - 1909[1] ἔγγραφό του ὡς ἑξῆς:

«Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ὅτι τὴν Κυριακὴν 20 Σεπτεμβρίου ἐν μέσῳ συρροῆς ἀπείρου πλήθους ὁμογενῶν καὶ Ρώσων καὶ παρισταμένων τῶν διοικητικῶν καὶ πολιτικῶν 'Αρχῶν τῆς πόλεως καὶ ἐμοῦ, ἐτελέσθησαν μετ' ἐκτάκτου μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπιβλητικότητος τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεοδμήτου περικαλλοῦς κοινοτικοῦ ναοῦ, τιμωμένου ἐπὶ τῷ Εὐαγγελισμῷ τῆς Θεοτόκου, χοροστατοῦντος ἐντολῇ τοῦ ἱερατικοῦ προϊσταμένου 'Επισκόπου Αἰκατερινοσλάβης, τοῦ Ρώσου πρωθιερέως ἐν συλλειτουργίᾳ μετὰ τοῦ Ἕλληνος ἱερέως τῆς Κοινότητος καὶ πολλῶν ἄλλων Ρώσων ἱερέων.

Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς αἰσίως λειτουργούσης πρὸ τετραετίας Ἑλληνικῆς σχολῆς, ἡ ἀνέγερσις ἤδη τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ ἀποτελοῦν τὰ δύο κυριώτερα ἐθνωφελῆ καὶ εὐεργετικὰ ἔργα τῆς ὀλίγων μόλις ἐτῶν βίον μετρούσης Κοινότητος, ἅτινα θέλουν τὰ μάλα συντελέσει οὐχὶ μόνον εἰς ἔτι μείζονα ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν παροίκων ὁμογενῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάσωσιν ἐκ τελείου ἐκρωσισμοῦ πλείστων Ἑλληνοπαίδων διὰ τῆς ἐξ ἀνάγκης φοιτήσεως ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἰς τὰ ρωσικὰ σχολεῖα καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς γαλουχίας ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων ἀλλοίων ἢ ἐθνικῶν. Τὸ βαρυσήμαντον τῶν ἀποκτηθέντων εὐαγῶν τούτων ἱδρυμάτων ὁμολογοῦσα καὶ ἐπαξίως ἐκτιμῶσα σύμπασα ἡ παροικία, διάπυρον αἰσθάνεται εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς φιλοπάτριδας ἐκείνους εὐεργέτας, οἵτινες διὰ τῆς γενναιοδωρίας των κατέστησαν ἐφικτὸν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὅ,τι ἄνευ αὐτῶν θὰ ἦτο ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἀνέφικτον, πραγματώσαν-

1. Α.Υ.Ε. 1908 - 1909, φ. Διάφορα θέματα.

Vice-Consulat Royal
DE GRÈCE
à Rostoff s/Don.

Rostoff s/Don, le 27 Σεπτεμβρίου 1909

No 168.
57.

Περί της εγκαινιάσεως του εν Ροστοβίω επί δόξ… νεοδμήτου Ελληνικού ναού

15772 … 9 Οκτωβρίου 1909

Προς
το επί των Εξωτερικών
Σεβαστόν Υπουργείον

Λαμβάνω την τιμήν ν' αναφέρω ότι την Κυριακήν 20 Σεπτεμβρίου, εν μέσω συρροής απείρου πλήθους ομογενών και ρώσσων και παρισταμένων των διοικητικών και πολιτικών Αρχών της πόλεως και εμού, ετελέσθησαν μετ' εκτάκτου μεγαλοπρεπείας και επισημότητος τα εγκαίνια του νεοδμήτου περικαλλούς κοινοτικού ναού, τιμωμένου επί τω Ευαγγελισμώ της Θεοτόκου, χοροστατούντος ευλογητώ του ιερατικώς προϊσταμένου Επισκόπου Αικατερινοσλάβης, του ρώσσου αρχιερέως εν συλλειτουργία μετά του Ελληνος ιερέως της Κοινότητος και άλλων ρώσσων ιερέων.—

Μετά την ίδρυσιν της αισίως λειτουργούσης πρό τετραετίας Ελληνικής σχολής, η ανέγερσις ήδη του Ελληνικού ναού αποτελούν τα δύο κυριώτερα εθνωφελή και ευεργετικά έργα της ολίγων μόλις ετών βίον μετρούσης Κοινότητος.

Έγγραφο τοῦ Ὑποπροξενείου Ροστὸβ (169/27 - 9 - 1909)

τες οὕτω τὸν διακαῆ πόθον καὶ τὸ προσφιλὲς ὄνειρον αὐτῆς. Ἡ δὲ Σεβαστὴ Κυβέρνησις παρακολουθοῦσα πάντοτε μετ' ἐνδιαφέροντος τὰς τύχας τοῦ ἐν διασπορᾷ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐνδελεχῶς μεριμνῶσα περὶ τῆς εὐημερίας καὶ προόδου τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ηὐδόκησεν ἤδη, κατόπιν παραστάσεών μου νὰ ἀμείψῃ διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος τὸν πρωτουργὸν καὶ θεμελιωτὴν τῆς ἐνταῦθα Κοινότητος, τὸν τέως πρόεδρον αὐτῆς ἐρίτιμον ὁμογενῆ κ. Ἀχιλλέα Ἀσλανίδην, διὰ τὸ ὁποῖον τοῦτο ἡ παροικία, ἀναγνωρίζουσα καὶ ἐκτιμῶσα τὴν εὐεργετικὴν ἐπὶ τῶν κοινοτικῶν δρᾶσιν τοῦ φιλοπόλιδος ἀνδρός, βαθύτατα εὐγνωμονεῖ τῇ Σεβαστῇ Κυβερνήσει. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν, εἰς τὴν μεγαθυμίαν τῶν ὁποίων ὀφείλεται ἤδη ἡ ἀνέγερσις τοῦ ναοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐδαπανήθησαν μέχρι σήμερον ἄνω τῶν 80 χιλιάδων ρουβλίων, ἐξέχει διαφερόντως ὁ φιλόπατρις Κεφαλλήν, νῦν δὲ καὶ πρόεδρος τῆς Κοινότητος, σεβάσμιος πρεσβύτης κ. Διονύσιος Τσελέντης, παρὰ τοῦ ὁποίου ἡ παροικία καὶ ἄλλας ἀπεκδέχεται εἰς τὸ μέλλον εὐεργεσίας, ἡ παροικία αὕτη βαρυαλγεῖ μὴ βλέπουσα τὸ στῆθος αὐτοῦ κεκοσμημένον διὰ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος τὸν ὁποῖον φέρουσι διάφοροι ἄλλοι τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν.

Ἐπὶ τούτου ἐθεώρησα καθῆκον νὰ ἐφελκύσω τὴν προσοχὴν τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως δι' ἐπανειλημμένων παραστάσεων, τοῦτ' αὐτὸ δὲ λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ πράξω καὶ σήμερον γινόμενος πιστὸς διερμηνεὺς τοῦ πόθου ὁλοκλήρου παροικίας, ἥτις, τὰ βλέμματα ἔχουσα πάντοτε ἐστραμμένα πρὸς τὴν προσφιλῆ μητέρα ἐλευθέραν Ἑλλάδα, οὐδέποτε ὑστέρησεν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν πρὸς αὐτὴν ἱερῶν ὑποχρεώσεών της.

Θὰ ἤμην δὲ ἐπιλήσμων, ἐπιβαλλομένου μοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἑτέρου καθήκοντος, μὴ ποιούμενος ἐν τέλει εὔφημον μνείαν καὶ μὴ ὑποβάλλων εἰς τὴν εὐμενῆ ἐκτίμησιν τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως τὴν ὑπέροχον δρᾶσιν τοῦ εὐπαιδεύτου ἀόκνου καὶ παρὰ πάντων ἀγαπωμένου ἱερέως τῆς Κοινότητος κ. Σάββα Παρίση, ὅστις ἐν διαστήματι τῆς διετοῦς ἐργασίας πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, ἀτρύτους ὄντως κατέβαλε κόπους, αὐτὸς μόνον ἐπιστατῶν καὶ περὶ πάντων μεριμνῶν ἄνευ φειδοῦς καὶ αὐτῆς τῆς ὑγείας αὐτοῦ, ὥστε δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ οὐδόλως ὑπερβολὴ ἐὰν βεβαιώσω ὅτι παρ' ὅλας τὰς περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴρηται γενναίας χρηματικὰς εἰσφοράς, τὸ ἔργον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ, καὶ δὴ εἰς τοσοῦτον βραχὺ σχετικῶς διάστημα, ἄνευ τῆς ἀγρύπνου εἰς ὅλα ἐπιβλέψεως τοῦ ἱερέως κ. Σάββα Παρίση, δι' ὅπερ καὶ δικαίως τυγχάνει ἄξιος παντὸς ἐπαίνου καὶ τιμητικῆς ἀμοιβῆς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας τολμῶ καὶ νὰ συνηγορήσω θερμότατα.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Ὑποπρόξενος
Ἀλέξανδρος Π. Καλουτᾶς».

ΣΤ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μὲ τὴν παράθεση τῶν πιὸ πάνω ἀνεκδότων ἐγγράφων παρουσιάσαμε μιὰ πτυχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ροστόβ, γνωστὴ ἴσως στὰ ἔντυπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἄγνωστα ὅμως σήμερα, ἀφοῦ εἶναι τόσο δυσπρόσιτα καὶ δυσεύρετα γιὰ τὸ κοινό. Περισσότερο μάλιστα ἄγνωστα εἶναι τὰ ἔγγραφα τοῦ ΥΠ. ΕΞ., τὰ ὁποῖα γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύονται ἐδῶ, καὶ τοῦτο, διότι σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ποντιακοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀποίκων ὅλων τῶν πόλεων τῆς λεκάνης τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἦταν Πόντιοι[1].

Οἱ Πόντιοι τῶν πόλεων αὐτῶν, καταδιωγμένοι καὶ ξεσπιτωμένοι ἀπὸ τὰ πάτρια ἐδάφη τους, δὲ λιγοψύχησαν οὔτε ὑποχώρησαν μπροστὰ στὶς δυσκολίες ποὺ συνάντησαν στὶς νέες τους κατοικίες. Ἀπεναντίας μὲ πίστη στὸ Θεὸ καὶ ἀδάμαστη τὴ θέληση γιὰ βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τους «στρώθηκαν στὴ δουλειά», ξεπέρασαν ὅλες τὶς ἀντιξοότητες καὶ κατόρθωσαν νὰ ἀναδειχθοῦν καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Ρώσους μὲ τὴν ἐπιβλητική τους παρουσία. Κατόρθωσαν σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ὄχι μονάχα νὰ ὀρθοποδήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἱδρύσουν μεγάλα ἐργοστάσια καὶ βιομηχανίες καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν μὲ τὸ ἐμπορικό τους δαιμόνιο σὲ ὅλη τὴν περιοχή.

Σὲ ἀνταπόκριση σχετικὴ μὲ τὴν περιοδεία τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Νεοκλῆ Καζάζη, προέδρου τῆς ἑταιρείας «Ὁ ἑλληνισμός», ποὺ ἔγινε τὸ 1906 στὸν Καύκασο καὶ τὴ Νότια Ρωσία, διαβάζουμε τὰ ἑξῆς:

«Ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὁ ἑλληνισμὸς καὶ δὴ ὁ μικρασιατικός, ὁ ἰδίᾳ ἐκ τῶν παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Ἀμισὸν χωρῶν προερχόμενος, ἐγκατέστη καὶ ἐργάζεται εὐδοκιμώτατα. Διὰ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἀποίκων εἰσήχθη εἰς τὸν Καύκασον ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς αὐτὴν βιομηχανία τῶν σιγαρέττων. Ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς καλλιεργείας ταύτης ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις, ἐπέβαλε βαρυτάτους δασμοὺς εἰς τὸν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καπνόν, τούτου δ' ἕνεκα οἱ Ἕλληνες καπνοφυτευταὶ ἐπέδρασαν οὐκ ὀλίγον, δημιουργήσαντες σημαντικὰς περιουσίας. Δύναμαι εἰπεῖν ὅτι ἀρχικὴ αἰτία τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας μεγάλου μέρους τῶν ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ ὁμογενῶν εἶναι ἡ καπνοφυτεία...»[2].

---

1. Πρβλ. Ἑλ. Παυλίδου, ὅ.π. σ. 44: «Ὁμιλῶν κανεὶς περὶ ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀναφέρῃ ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου προήρχετο ἐκ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου».

2. Ἑταιρείας «Ἑλληνισμός», *Ὁ Πρόεδρος τῆς ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» κ. Ν. Καζάζης ἀνὰ τὸν ἑλληνισμὸν τοῦ Ταναΐδος καὶ τοῦ Καυκάσου*, Ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 46.

Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς καπνοφυτευτὲς καὶ καπνοκαλλιεργητὲς καὶ μάλιστα καπνοβιομήχανους κατατάσσεται καὶ ἡ ξεχωριστὴ μορφὴ τῆς ποντιακῆς ὁμογένειας, ὁ Ἀχιλλέας Ἀσλανίδης ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, ὁ ὁποῖος σὲ συνεργασία μὲ τὸν ἀδελφό του Ἰωάννη ἵδρυσε τὸ μεγάλο καπνοβιομηχανικὸ οἶκο τῶν «ἀδελφῶν Ἀσλανίδη» καὶ τὴ μεγάλη ἀλευροβιομηχανία σὲ ἄλλη πόλη, τὸ Νοβορωσίσκι[1]. Ὁ ὑποπρόξενος τοῦ Ροστὸβ δὲν

Ἐγκαίνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Ροστοβίου
[Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἑλ. Παυλίδη, «Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας», σ. 247]

παύει σχεδὸν σὲ κάθε του ἔκθεση νὰ ἐκθειάζει τὰ προτερήματα καὶ τὰ χαρίσματα ποὺ κοσμοῦσαν τὴν εὐγενική του μορφή. Δίκαια οἱ ὁμογενεῖς τοῦ Ροστὸβ καὶ ὄχι μονάχα οἱ Πόντιοι ἀλλὰ καὶ ὅσοι εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο[2] τὸν ἐξέλεγαν «ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν» πρόεδρο τῆς κοινότητάς τους, διότι χάρη στὶς πρωτοβουλίες ποὺ ἀνελάμβανε καὶ στὶς δραστηριό-

---

1. Ἑλ. Παυλίδου, ὅ.π. σ. 253.

2. Οἱ περισσότεροι ἦταν ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία καὶ Πελοπόννησο, φυγάδες τῶν τουρκικῶν διωγμῶν ποὺ ἐπακολούθησαν στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσοὺκ - Καϊναρτζῆ (1774).

τητές του, ποὺ ἐκάλυπταν ἕνα εὐρύτερο πεδίο φιλανθρωπικῶν ἐκδηλώσεων[1], κατορθώθηκε νὰ ὀρθοποδήσει ἡ νεοπαγὴς κοινότητα καὶ νὰ πραγματο-

Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία Ροστοβίου
[Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἐλ. Παυλίδη, «Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας», σ. 248]

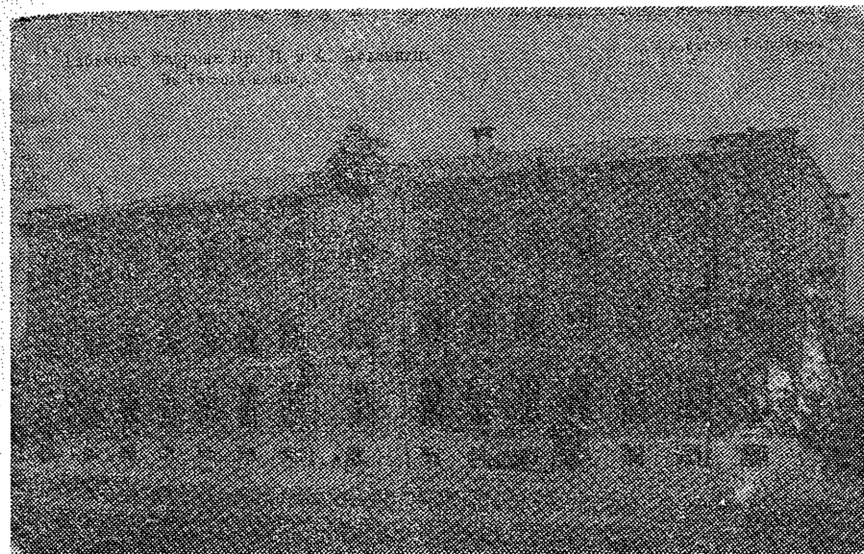
ποιήσει σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα ἐπιτεύγματα ποὺ θὰ τὰ ζήλευαν πολλὲς ἄλλες κοινότητες, ἐπιτεύγματα ἀξίας πολλῶν χιλιάδων ρουβλίων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ἐξέχουν ἡ ἵδρυση ναοῦ μεγαλοπρεποῦς ἰδιότυπου καὶ

1. Πρβλ. καὶ Ἀντωνίου Χ. Τερζοπούλου, *Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος,* Ποντιακὴ στοά, ἔκδ. Παμποντιακῆς ἑνώσεως, Ἀθῆναι 1971, σ. 89, ὅπου τὰ ἑξῆς σχετικὰ μὲ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ Φροντιστηρίου τὸ 1902: «Γενναῖα ποσὰ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος προσέφεραν καὶ οἱ ἐν Ρωσίᾳ καὶ Καυκάσῳ Τραπεζούντιοι καὶ λοιποὶ Πόντιοι, ἀποδείξαντες οὕτω τὴν πανθομολογουμένην φιλομουσίαν των, ἀλλὰ καὶ τὸν δεσμὸν καὶ τὴν ἀλληλεγγύην των πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ πατρίδι ὁμαίμονας καὶ συμπατριώτας. Οὕτω προσέφεραν εἰς λίρας Τουρκίας: Ἐν Ροστὸβ (Ν. Ρωσίας)...

Ἀδελφοὶ Ἰ. καὶ Α. Ἀσλανίδαι λίραι ὀθωμ. χρυσαῖ 500...». Ὅτι ἡ δραστηριότητα τῶν Ἀδελφῶν Ἀσλανίδη ἐπεκτεινόταν καὶ σὲ ἄλλες ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ρωσίας,

ξεχωριστοῦ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονική του ἐμφάνιση[1] μὲ τὰ ἐξωτερικὰ κλασικιστικά του στοιχεῖα καὶ ἡ διατήρηση ἀξιόλογων ἑλληνικῶν σχολείων.

Ὀρθότατη λοιπὸν ἦταν ἡ ἐνέργεια τοῦ ὑποπρόξενου γιὰ τὴν παρασημοφορία του καὶ ὀρθότατα τὸν χαρακτηρίζει «πρωτουργὸν καὶ θεμελιωτὴν τῆς ἐνταῦθα κοινότητος», πράγμα ποὺ ἀναγνώριζε καὶ ἡ ἑλληνικὴ πα-

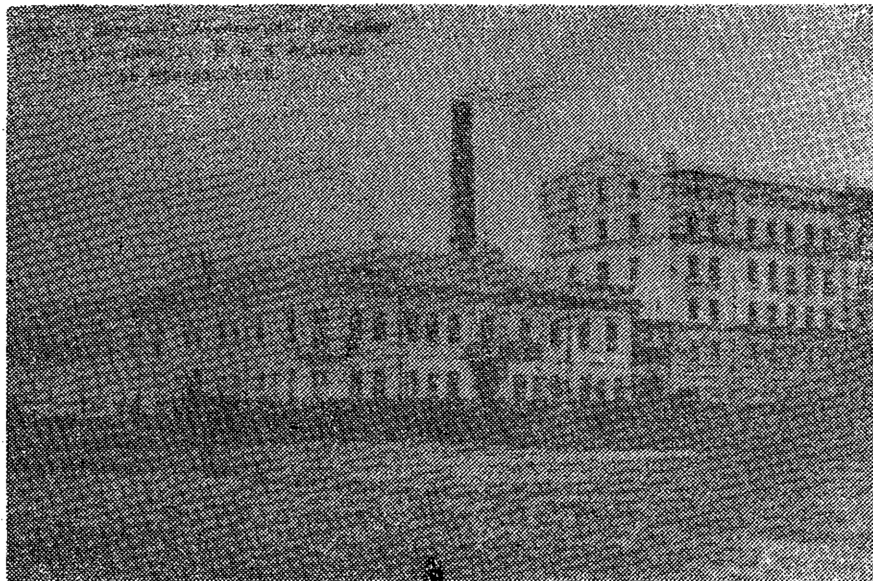
Καπνεργοστάσιο Ἀφῶν Ἀσλανίδη Ροστὸβ
[Φωτογραφία τῆς κ. Ἀθηνᾶς Μακρίδη - Καλλιγᾶ]

ροικία τοῦ Ροστὸβ «ἐκτιμῶσα τὴν εὐεργετικὴν ἐπὶ τῶν κοινοτικῶν δρᾶσιν τοῦ φιλοπόνου ἀνδρός».Εὐτυχισμένη ἡ χώρα ποὺ ἔχει ἄνδρες τέτοιους εὐεργέτες, φιλόστοργους καὶ φιλοπάτριδες, γεμάτους μὲ ἀγάπη πρὸς τοὺς

στὶς ὁποῖες κατὰ κανόνα ἐπικρατοῦσε τὸ ποντιακὸ στοιχεῖο, φαίνεται καὶ ἀπὸ σχετικὸ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Πρόοδος» Κων/πόλεως (φ. 1182/11 - 2 - 1908), στὴν ὁποία διαβάζουμε τὰ ἑξῆς: «Ἀγγέλλεται ἐκ Νοβορωσίσκης ὅτι ἡ αὐτόθι κοινότης ἠγόρασεν ἴδιον κτῆμα πρὸς συντήρησιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἀντὶ 12 χιλιάδων ρουβλίων, ἐξ ὧν 2 χιλιάδας κατέβαλον οἱ Ἀδελφοὶ Ἀσλανίδαι...» (πρβλ. καὶ Ἐλ. Παυλίδου, ὅ.π. σ. 237, ὅπου τὰ ἑξῆς: «Τὸ κτίριον τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου (τῆς Νοβορωσίσκης) ἠγοράσθη διὰ χρημάτων συγκεντρωθέντων ἐξ εἰδικῶν δωρεῶν τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυροτέρων μελῶν τῆς παροικίας, τὸ μεγαλύτερον ὅμως ποσὸν ἐδωρήθη παρὰ τῶν μεγάλων βιομηχάνων ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Ἀχιλλέως Ἀσλανίδη, καταγομένων ἐκ Τραπεζοῦντος τοῦ Πόντου, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν καὶ μεγάλοι εὐεργέται τῆς γενετείρας των»).

1. Βλ. φωτογραφία σελ. 52.

ἀπόρους καὶ δυστυχεῖς, ἄνδρες ἐλεήμονες καὶ σπλαχνικούς, ἄνδρες ποὺ ἐκτιμοῦν καὶ ἐνισχύουν τὰ ἔργα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἄνδρες «ἔργων ἀγαθῶν».

Ἀλευροβιομηχανία Ἀφῶν Ἀσλανίδη Νοβορωσίσκι
[Φωτογραφία τῆς κ. Ἀθηνᾶς Μακρίδη - Καλλιγᾶ]

Τέτοια χώρα ἦταν καὶ ὁ ἑλληνικὸς Πόντος καὶ ἄνδρες ὑψηλόφρονες στὴν πλειονότητά τους ἦταν οἱ πατέρες μας, ὁπουδήποτε κι ἂν βρίσκονταν, καὶ θὰ τοὺς ἀδικούσαμε ἂν δὲν παραθέταμε τὴν ἑξῆς προσφώνηση ποὺ τοὺς ἔκανε, καθὼς περιόδευε τὶς παροικίες τους ὁ Ν. Καζάζης τὸ 1906 λέγοντας:

«Ἡ γενέτειρα ὑμῶν πατρίς, ὦ φιλότιμοι καὶ φιλοπάτριδες Ἕλληνες τοῦ Εὐξείνου Πόντου, κεῖται εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἡ σκιὰ τοῦ ἐνδόξου καὶ ἱεροῦ αὐτῆς ὄρους φθάνει μέχρι τῶν ὀρέων τῆς χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἠτενίσατε κατὰ πρῶτον τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Παρὰ τὰς περιπετείας καὶ τὰς συμφοράς, διὰ τῶν ὁποίων διῆλθον οἱ πατέρες σας, παρὰ τοὺς διωγμούς, τοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν ὑπέστη, ἡ συνείδησις ἐπὶ αἰῶνας παρέμεινε καὶ παραμένει ἑλληνική, ἑλληνικωτάτη. Εἶναι ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς...»[1].

1. Ἑταιρείας «Ἑλληνισμός», ὅ.π. σ. 39.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Δὲ θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ παραθέσουμε ἐδῶ περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τρεῖς ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς ἱδρύσεως τῆς «Ἑλληνικῆς Ἀγαθοεργοῦ Κοινότητος» τοῦ Ροστόβ, τούς: 1) Ἀχιλλέα Ἀσλανίδη, 2) Ἀλέξανδρο Καλουτᾶ καὶ 3) Σταῦρο Μεταξᾶ, παρμένα ἀπὸ τὸ «Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1906» τοῦ Κωνστ. Φ. Σκόκου, Ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 90 καὶ 92, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς ἑξῆς:

1. «Ἀσλανίδης Ἀχιλλεὺς Χ. Ὁ Πρόεδρος τῆς ἐν Ροστοβίῳ ἀρτιπαγοῦς ἑλληνικῆς κοινότητος. Ἀπὸ τὰ ἀγαπητότερα καὶ προοδευτικώτερα αὐτῆς μέλη. Κατάγεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς Τραπεζοῦντος, ἥτις διατηρεῖ ἀκμαίας τὰς παραδόσεις καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Μετὰ τοῦ ἑτέρου ἐπίσης φιλογενοῦς ἀδελφοῦ του κατέχει ἓν τῶν μεγίστων ἐργοστασίων σιγαροποιΐας, πεφημισμένον ἀνὰ τὸν Καύκασον καὶ τὸν Πόντον, ὅπου ἀπολαύει ἀμερίστου τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Ρέκτης, αἰσθηματίας, πατριώτης ἀκραιφνής, πρωτοστατεῖ εἰς πᾶσαν κοινωφελῆ πρᾶξιν, εἰς πᾶν ἔργον ἐθνικόν. Οἱ ἐκ τοῦ Πόντου εἰς Ρωσίαν ἀποδημοῦντες παρ' αὐτῷ θὰ εὕρωσιν ἀντίληψιν, ἐργασίαν, προστασίαν, ὑποστήριξιν. Εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὁ ἀνεπίσημος, ἀλλ' ἀνεγνωρισμένος καὶ προσφιλέστατος Πρόξενος τῶν ἀπὸ τοῦ Πόντου ἀνερχομένων. Ἀπὸ τοὺς σπανίους ἐργάτας καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἑλληνικοῦ πνεύματος».

2. «Καλουτᾶς Π. Ἀλέξανδρος. Ὁ ἐν Ροστοβίῳ ἀπὸ τοῦ 1900 Ἕλλην Ὑποπρόξενος, ἐπαξίως τιμῶν καὶ ἀντιπροσωπεύων τὸ Ἔθνος, ἀγαπητὸς διὰ τὸ εὔχαρι ἦθος, τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπωφελῆ δρᾶσιν του. Πρῴην τραπεζίτης, ἐκπροσωπῶν αὐτόθι μίαν τῶν μεγαλυτέρων Τραπεζῶν τῆς Πετρουπόλεως, τὴν Banque d' Escompte, πλείστας παρασχὼν εὐκολίας εἰς τοὺς ἐμπορευομένους ὁμογενεῖς. Χῖος τὴν καταγωγήν, πανταχοῦ ὅπου διέτριψε καὶ ἔδρασε, ἐν Ὀδησσῷ, ἐν Νικολάϊεφ καὶ ἀλλαχοῦ, κατέλιπε ἀρίστας καὶ συμπαθεστάτας ἀναμνήσεις. Τυγχάνει ἐπίτιμον μέλος διαφόρων Ἑταιριῶν καὶ Συλλόγων. Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἀμείβουσα τὰς πολυειδεῖς καὶ ἀκραιφνεῖς ὑπηρεσίας τοῦ ἀνδρός, πλὴν τῶν ἐπανειλημμένων καὶ λίαν τιμητικῶν εὐαρεσκειῶν καὶ συγχαρητηρίων διὰ τὸν ἐνεργὸν καὶ τελεσφόρον προξενικὸν ζῆλόν του, ἀπένειμεν αὐτῷ πρὸ τριετίας καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος».

3. «Μεταξᾶς Σταῦρος. Ταμίας τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ροστοβίῳ κοινότητος. Κεφαλλὴν τὴν καταγωγήν, γεννηθεὶς καὶ σπουδάσας ἐν Τεργέστῃ. Ὁ κ. Μεταξᾶς εἶναι ἐκ τῶν νεηλύδων αὐτόθι Ἑλλήνων, νέος ἀκόμη, μόλις ἤδη δημιουργῶν καὶ εὐρύνων τὸ ἐμπορικόν του στάδιον. Ἐν τούτοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἓν σημαντικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐνεπνεύσθη, ἐνεσαρκώθη καὶ ἤγαγεν εἰς πέρας. Εἶναι τοῦτο ἡ εἰς κοινότητα ὠργανωμένην καὶ

ἀπὸ κοινοῦ δρῶσαν σύμπηξις τοῦ πολυαρίθμου ἐν Ροστοβίῳ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἂν καὶ μηδέποτε ἐπισκεφθεὶς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα, ἀντελήφθη οὐχ ἧττον καὶ κατενόησεν ὅτι μόνη ἡ ἕνωσις καὶ ἀλληλεγγύη τῶν πολλαχοῦ κοινοτήτων ἐνισχύουν καὶ τελεσιουργοῦν τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Βεβαίως ἡ ὀργάνωσις τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Ροστοβίου ἐπετεύχθη διὰ τῆς συμπράξεως καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιφανῶν αὐτῆς μελῶν. Ἀλλ' ὁ πρῶτος σημαιοφόρος, ἐργάτης καὶ νικητὴς τῆς ἰδέας ὑπῆρξεν ὁ πλήρης εὐφυΐας, αἰσθήματος καὶ σθένους ρέκτης Κεφαλλήν».

RÉSUMÉ

Christos G. Andreadis, *La «Communauté Bienfaisante Grecque» de Rostoff et le Pont*

L' auteur se rapporte à l' établissement de la Communauté Bienfaisante Grecque de Rostoff (de la région Don); il publie des documents officiels du Vice-Consulat Royale de Grèce à Rostoff s/Don et encore le règlement de la Communauté, qui n' a pas été publié jusqu' à nos jours.

Il se rapporte particulièrement à la personnalité d' Achilles Aslanidis, d'origine du Pont (Euxin), de Trébizonde, et il souligne le rôle qu'il a joué non seulement pour l' établissement de la Communauté mais aussi pour la construction de l' église grecque et de l' école grecque à Rostoff.

Ch. G. A.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΘΑΣ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΑΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΣΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. ΤΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ «ΚΟΜΥΝΙΣΤΙΣ» ΣΤΟ ΡΟΣΤΟΒ ΤΟΥ ΔΟΝ *

Στην παρούσα μελέτη καταγράφονται για πρώτη φορά 341 βιβλία και άλλα έντυπα που εκδόθηκαν στη Σοβιετική Ένωση στη διάρκεια της δεκαετίας 1927 - 1937. Πρόκειται για τις εκδόσεις του σημαντικότερου ελληνικού εκδοτικού της Νοτίου Ρωσίας: του **Κομυνιςτις** στο Ροστόβ του Δον[1]. Η καταγραφή που επιχειρούμε εδώ δεν καλύπτει το σύνολο της παραγωγής του **Κομυνιςτι**, αλλά αποσκοπεί σε μια ενδεικτική παρουσίαση του είδους των βιβλίων που κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους Έλληνες της Ρωσίας. Πάντως έχοντας υπόψη ορισμένα στατιστικά στοιχεία για το εκδοτικό έργο του **Κομυνιςτι** στην πενταετία 1929 - 1933, που δημοσιεύτηκαν στην ομότιτλη εφημερίδα **Κομυνιςτις** με τίτλο *Σιντομα Αθριζματα κε Προοπτικες τις Δυλιας τυ Εκδοτικυ «Κομυνιςτις»*[2], μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να υπολογίζουμε ότι τα λήμματα που ακολουθούν (Αρ. 1 - 341) αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 62.8% της συνολικής εκδοτικής παραγωγής (βλ. Πίν. I). Μας παρέχεται έτσι η δυνατότητα να προχωρήσουμε σε εκτιμήσεις και διαπιστώσεις που βασίζονται σ' ένα σημαντικό τμήμα της όλης εκδοτικής δραστηριότητας.

Οι τίτλοι που παρουσιάζονται εδώ προέρχονται σχεδόν στο σύνολό τους από αυτοψία στην Κρατική Βιβλιοθήκη της ΕΣΣΔ Β. Ι. Λένιν (Μόσχα), η οποία διαθέτει την πλουσιότερη συλλογή αυτού του είδους των ελληνικών βιβλίων. Δυστυχώς όμως οι ελληνικές εκδόσεις δεν απαρτίζουν μια ενιαία συλλογή, αλλά ούτε και στον θεματικό κατάλογο είναι συγκεντρωμένες κάτω από ένα λήμμα. Εξάλλου, 35 βιβλία περιέχονται στη συλλογή του καθηγητή R. M. Dawkins[3], η οποία σήμερα φυλάσσεται με τα κατά-

---

*Ευχαριστούμε θερμά την Επιτροπή Ποντιακών Μελετών και ιδιαίτερα τον πρόεδρό της, κ. Οδυσσέα Λαμψίδη, γιατί με προθυμία κάλυψε τα έξοδα των απαραίτητων μικροταινιών και φωτοτυπιών για την διεξαγωγή αυτής της έρευνας.

1. Για το Εκδοτικό **Κομυνιςτις** βλ. επίσης Α. Καρπόζηλος, *Ρωσο-Ποντιακά*, Αρχείον Πόντου 38 (1983) 153-161.

2. **Κομυνιςτις**: Οργανο τυ Αζοβο - Μαβροθαλαςινυ Κραικομ τυ ΠΚΚ (π), Μάιος 6, 1934, Χρ. 14, Αρ. 45 (1066), σ. 2.

3. Τα βιβλία αυτά, μαζί με μερικά ακόμη που εκδόθηκαν στη Μαριούπολη, στάλθηκαν στον καθηγητή R. M. Dawkins τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1934 από τον Anatol Semenov. Όπως και ο Dawkins, ο Ρώσος γλωσσολόγος ασχολούνταν την εποχή

λοιπά του στην Taylorian Library, Oxford[1]. Με ελάχιστες εξαιρέσεις το σύνολο της συλλογής R. M. Dawkins μπορεί να αναζητηθεί και στη Βιβλιοθήκη Λένιν.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ **ΚΟΜΥΝΙΣΤΙ** ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ 1929 - 1933

Έτος	**Κομυνιςτις** (6.5.1934)	Καταγραφή
1929	4	5
1930	33	18
1931	100	63
1932	107	71
1933	84	49
Σύνολο	328	206 ή 62.8 %

Οι πρώτες ελληνικές εκδόσεις αμέσως μετά από την Οκτωβριανή Επανάσταση δεν μας είναι γνωστές. Στην πορεία των ερευνών μας μόνον έμμεσες αναφορές βρήκαμε για δύο εφημερίδες που κυκλοφόρησαν πριν από το 1920. Έτσι γνωρίζουμε ότι στο Ροστόβ του Δον εκδιδόταν η εφημερίδα **Σπαρτακος**[2], συνέχεια της οποίας αποτελεί ο **Κομυνιςτις**. Επίσης, στο Σοχούμ το 1919 κυκλοφορούσε μια άλλη μαρξιστική εφημερίδα για την οποία όμως δεν διαθέτουμε στοιχεία και ούτε καν τον τίτλο της δεν γνωρίζουμε[1].

εκείνη με τη μελέτη της Ποντιακής. Πβλ. R. M. Dawkins, *The Pontic Dialect of Modern Greek in Asia Minor and Russia,* Transactions of the Philological Society (London 1937) 15-52 και Anatol Semenov, *Der nordpontische Dialekt des Neugriechischen,* Glotta 23 (1935) 96-107.

1. Ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή τον συνάδελφο Peter Mackridge, St. Cross College, Oxford, ο οποίος προθυμοποιήθηκε να φωτοτυπήσει για λογαριασμό μας μέρος της συλλογής Dawkins. Επίσης ευχαριστούμε τον βιβλιοθηκάριο του Taylor Institution, Mr. David Howell, ο οποίος διευκόλυνε τις αναζητήσεις μας.

2. Η πληροφορία προέρχεται από δημοσίευμα με τίτλο *Ας ανασιντακςυμε κε ας οργανοςυμε καλιτερα το φιλολογικο-μας μετοπο.* Βλ. Κοκινος Καπνας, Οργανο τυ Απχαζικυ Κομιτατυ τις Κεντρικις Εχτελεςτικις Επιτροπις Απχαζιας κε τυ Συχραικομ ΚΚ (μπ) Γρυζιας, 20 τυ Δεκεμβρι 1934, Χρ. Γ, Αρ. 56 (148), σ. 2-3.

Το πρώτο βιβλίο που έχουμε υπόψη μας είναι ένα αναγνωστικό για ενήλικες του Δ. Ν. Σαβοφ, *Κοκινες αχτιδες. Αλφαβιταριο για τυς ιλικιομενυς αγραματυς*, Μοσχα 1927 (Αρ. 221). Στη Μόσχα, όπως φαίνεται από δύο άλλες εκδόσεις (Αρ. 222, 223), λειτουργούσε για ένα διάστημα (τουλάχιστον ώς το 1929) ελληνικό εκδοτικό στο πλαίσιο ενός «Κεντρικυ Εκδοτικυ τον Εθνικοτιτον τυ ΣΣΣΔ». Τα αμέσως επόμενα βιβλία που παρουσιάζουμε προέρχονται από το Ροστόβ του Δον και είναι εκδόσεις του «Κραινατςιςτατ τυ Βοριυ Καφκαςυ» (1928).

Το 1920, στο Ροστόβ του Δον, άρχισε η έκδοση της εφημερίδας **Κομυνιςτις** που αποτελούσε συνέχεια της εφημερίδας **Σπαρτακος**. Μέσα σε λιγότερο από μια δεκαετία, ο πυρήνας που ξεκίνησε τον **Κομυνιςτι** κατόρθωσε να δημιουργήσει και να οργανώσει ένα εκδοτικό με πλούσια δράση και αξιόλογο έργο. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, οι εκδόσεις του **Κομυνιςτι** πρέπει να άρχισαν το 1928, αν όχι νωρίτερα. Από τα σημειώματα και τα άρθρα της εφημερίδας, καθώς και από τα ίδια τα βιβλία, γίνεται φανερό ότι οι βασικοί συντελεστές του εκδοτικού αποτελούσαν μια μικρή ομάδα. Στα κύρια στελέχη συγκαταλέγονταν οι: Κ. Τοπχαράς, Δ. Ν. Σαβόφ, Γ. Φουλίδης, Ι. Φωτιάδης, Γ. και Δ. Κανονίδης, Α. Κόκκινος, Θ. Γρηγοριάδης και μερικοί άλλοι.

Η ύπαρξη και η δραστηριότητα του **Κομυνιςτι** θα πρέπει να εξεταστεί σε σχέση με την κυβερνητική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης για τις εθνικές μειονότητες. Οι κατευθυντήριες γραμμές για την υλοποίηση του κυβερνητικού προγράμματος ήταν η δημιουργία μειονοτικών σχολείων και η έκδοση βιβλίων, εφημερίδων και περιοδικών στην γλώσσα της κάθε μειονότητας με απώτερο στόχο την ανάπτυξη της δικής της «κουλτούρας», κουλτούρας βέβαια που σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής έπρεπε να είναι *«Σοςιαλιςτικον ςο περιεχομενονεθε κε εθνικον ςιν φορμαν κυλτυραν, ντο εςς ςκοπον να αναθρεβ τα μαζας με πνεμαν ιντερνατςιοναλιςμυ κε να διναμον τιν*

1. Η πληροφορία προέρχεται από την αναφορά του απεσταλμένου της ελληνικής κυβέρνησης στη Νότιο Ρωσία, το 1919, Α. Σταυριδάκη προς τον Υπουργό των Εξωτερικών Ν. Πολίτη. Έγγραφο Αρ. 40, Σεβαστούπολις, 7 Μαρτίου 1919, σ. 29: «Πλὴν σποραδικῶν τινων περιπτώσεων Μπολσεβικῆς ἐκδηλώσεως ἐκ μέρους Ἑλλήνων δὲν ἔχει τις ν᾿ ἀναφέρῃ κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην, εἰ μὴ μόνον μικράν τιναν ἐφημερίδα ἐν Σοχοὺμ ἐκδιδομένην ὑπὸ ἀνθρώπου ὅστις μοι περιγράφεται ὡς κακῆς πίστεως ἰδεολόγος καὶ ἄπατρις ἐκμεταλλευτής.» Το έγγραφο βρίσκεται στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και ευχαριστούμε ιδιαίτερα τον φίλο Μάνο Χαριτάτο που το έθεσε υπόψη μας.

διχτατοριαν τι προλεταριατι»[1]. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, στόχος της ομάδας του **Κομυνιςτι** ήταν, παράλληλα με τα σχολικά βιβλία που κατείχαν την κύρια θέση στο εκδοτικό τους πρόγραμμα, η ιδεολογική και κομματική διαπαιδαγώγηση των Ελλήνων να γίνεται στη μητρική τους γλώσσα.

Η ελληνική μειονότητα, όμως, ως προς το θέμα της γλώσσας παρουσίαζε μία ιδιαιτερότητα, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εθνικές μειονότητες. Το ελληνικό στοιχείο στη Νότιο Ρωσία δεν αποτελούνταν από ομοιογενή πληθυσμό, αλλά από ομάδες, οι οποίες, εκτός από την γλώσσα, διαφοροποιούνταν και ως προς τα ήθη και έθιμα και ακόμη ως προς τον βαθμό της εθνικής τους συνείδησης. Οι διαφορές αυτές δεν ήταν άσχετες με τον τόπο της καταγωγής τους και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες μετανάστευσαν στη Ρωσία. Ποια θα ήταν λοιπόν η γλώσσα στην οποία θα έπρεπε να μορφωθούν; Οι Έλληνες του Βορείου Καυκάσου και της Γεωργίας ήταν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, Πόντιοι στην καταγωγή και μιλούσαν ποντιακά. Αντίθετα, στην περιοχή της Μαριούπολης και στα γύρω ελληνικά χωριά μιλούσαν μαριουπολίτικα[2]. Στην Κριμαία υπήρχαν μερικές κοινότητες όπου οι Έλληνες μιλούσαν την κοινή δημοτική. Πάντως αριθμητικά υπερτερούσαν οι Πόντιοι, που την περίοδο αυτή υπολογίζονται σε 160.000 άτομα[3]. Το μορφωτικό επίπεδο του συνόλου των ελληνικών πληθυσμών ήταν γενικά χαμηλό με υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού ανάμεσα στους Ποντίους και τους Μαριουπολίτες.

Το γλωσσικό ζήτημα απασχόλησε σοβαρά και για πολλά χρόνια τους κομματικούς και πνευματικούς παράγοντες[4]. Για την επίλυσή του δημιουργήθηκε μια «Κεντρικη Επιτροπη του Νεου Αλφαβητου» που απαρτιζόταν από Ρώσους γλωσσολόγους και Έλληνες διανοούμενους. Η επιτροπή αυτή,

1. Χ. Κατσαλοφ, *Για το καλιτεχνικον τιν φιλολογιανεμυν,* Φιλολογικον Σςαβαχλαεμαν (Αρ. 337), σ. 5.

2. Βλ. Α. Καρπόζηλος, *Οι Έλληνες της Μαριούπολης (Ζντάνοφ) και η διάλεκτός τους,* Αρχείον Πόντου 40 (1985) 97-112.

3. Βλ. Κ. Kanonidis, *O literaturnom jazyke trudjaščichsia SSSR,* Ροστόβ-Δον, Komunistis, 1933, σ. 3. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση υπολογίζεται ότι στην ΕΣΣΔ ζούσαν γύρω στους 250.000 Έλληνες, βλ. Α. Καρπόζηλος, *Ρωσο-Ποντιακά,* ό.π., σ. 154. Ο Σταυριδάκης, ό.π., σ. 24-25, αναβιβάζει τους Έλληνες του Βορείου Καυκάσου, Γεωργίας και Κριμαίας, το 1919, σε 441.000. Αναλυτικότερα τα στοιχεία που δίνει στην αναφορά του έχουν ως εξής: Κριμαία 60.000, Ταϊγάνιον 1.000, Ροστόβ του Δον 10.000, Αικατερινοντάρ και η γύρω περιοχή 100.000, Σοχούμ 40.000, Τιφλίδα και η γύρω περιοχή 200.000, Βατούμ και τα παράλια 30.000.

4. Βλ. π.χ. Π. Σπέλτας, *Γλοςικα ςιμιοματα,* Κοκινος Καπνας 9.9.1934, Αρ. 41 (133) σ. 4, Δ. Εριςτεας, *Για μια κριτικι,* Κοκινος Καπνας 20.11.1934, Αρ. 51 (143) σ. 4.

ευθύς εξ αρχής, επεσήμανε το γεγονός ότι η πλατιά μάζα ήταν αμόρφωτη και ότι η κοινή ελληνική ήταν προνόμιο ενός μικρού αριθμού Ελλήνων. Επίσης επεσήμανε ότι η ποντιακή δεν είναι μια «ενιαία γλώσσα» γιατί και αυτή παρουσιάζει διάφορες διαλέκτους. Ως επίσημη γλώσσα για την ελληνική μειονότητα η Επιτροπή θεωρούσε καταλληλότερη την δημοτική, παρόλο που ορισμένα μέλη της ήταν ένθερμοι υποστηρικτές της επικράτησης της ποντιακής. Το κύριο επιχείρημα των τελευταίων ήταν ότι η πλειονότητα των Ελλήνων ήταν ποντιακής καταγωγής κι επομένως τα μόνα «ελληνικά» που γνώριζαν ήταν τα ποντιακά.

Στο πλαίσιο μιας «Πανσυδεζμιακής Σύσκεψης», που πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα στις 10 Μαΐου 1926, η Επιτροπή εισηγήθηκε την δημοτική ως επίσημη γλώσσα της ελληνικής μειονότητας. Παράλληλα εισηγήθηκε την κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας και την καθιέρωση της φωνητικής. Η γλωσσική αυτή μεταρρύθμιση υπήρξε ιστορικής σημασίας και την εποχή εκείνη απασχόλησε ώς ένα βαθμό την αριστερή διανόηση του τόπου μας[1]. Όπως και να 'χει το πράγμα, στο εξής η ελληνική γραφόταν με δεκαεννέα γράμματα και πέντε συνδυασμούς γραμμάτων. Στα σχολεία καθιερωνόταν η δημοτική ως κύρια γλώσσα διδασκαλίας. Ταυτόχρονα, όμως, θεωρήθηκε αναγκαίο να μορφώνονται οι ενήλικες αναλφάβητοι στην μητρική τους γλώσσα, δηλ. στα ποντιακά ή στα μαριουπολίτικα. Έτσι συντελέστηκε ακόμη μια καινοτομία με την έκδοση για πρώτη φορά βιβλίων, εφημερίδων και περιοδικών στα ποντιακά και στα μαριουπολίτικα. Στις δύο αυτές διαλέκτους, που δεν είχαν ώς τότε αξιόλογη γραπτή παράδοση, επιχειρούν νέοι συγγραφείς, χωρίς ιδιαίτερη πείρα και προετοιμασία, να γράψουν λογοτεχνία, πολιτικά δοκίμια, ακόμη και πρακτικούς οδηγούς για την υγεία και το αγροτικό νοικοκυριό. Τις προσπάθειές τους αυτές τις βλέπουμε όχι μόνον στα ίδια τα έντυπα και στα προλογικά τους σημειώματα αλλά και στην αρθρογραφία τους γενικότερα, όπου συζητούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. *«Βεβεα, ακομαν κεπορυμε να κυρφεφκυμες για μεγαλα ποσοτικα κε πιοτικα επιτιχιας»*, γράφει το 1933 ο Θ. Γ. Γρηγοριάδης στον πρόλογο του βιβλίου του Σπύρου Αγέλαστου (=Σπύρος Αμανάτοφ), *Στροφι*. *«Αν ομος εμπροστα ονταν ομιλαναμε κε εςιζιταναμε για προλεταρικον φιλολογία ςι μαναςεμυν τιν γλοςαν εκοροιδεβανεμας καπιι καλοθελιταδες κε ελεγανεμας "πυ εν ατο ι φιλολογιαςυν;" οςιμερον εναν αικον κοροιδιαν κεπορυν*

1. Βλ. τα άρθρα του Δ. Γληνού στην εφημερίδα Νέος Κόσμος με τίτλο *Ἡ σημερινὴ Σοβιετικὴ Ρωσσία* (27.9.1934 - 26.1.1935) και του ιδίου, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης καὶ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα,* Νέοι Πρωτοπόροι Αρ. 12 (1934) 487-489 και Αρ. 8 (1934) 307-308.

να εφταγνε. Οσιμερον αναβα τα καλιτεχνικα μεταφρασια τι Φοτιαδι ("Απςιματενεν Χαλαρδια", "Εβδομαδα", "Τςεμεντ", "Παγυροτςακομαν") εβγεσαν τρια φιλολογικας ςιλογας, διο πιιτικα ςιλογας, εναν δραμαν, εβγεν αδα ςα ιμερες ςιλογιν διιγιματιον τι ς. Κοκινυ κε οςιμερον δοχκετε ςο τιπογραφιον το διιγίμαν τι ς. Αγελαςτυ "Στροφι".»[1] Παράλληλα μεταφράζονται έργα της σύγχρονης και της κλασικής ρωσικής λογοτεχνίας και φυσικά οι ομιλίες και τα άρθρα της πολιτικής ηγεσίας.

Το γλωσσικό ζήτημα, αν και τυπικά είχε λυθεί στην «Πανσυδεζμιακή Σύσκεψη» της Μόσχας το 1926, εξακολούθησε να απασχολεί την ηγεσία του **Κομυνιςτι**. Η διδασκαλία της δημοτικής στα σχολεία προσέκρουε στο γεγονός ότι για τους μαθητές ήταν σχεδόν ξένη γλώσσα. Εξάλλου στα σχολεία δεν υπήρχε κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό για τη διδασκαλία της γλώσσας και τα δύο Παιδαγωγικά Ινστιτούτα (Τέχνικουμ) στο Κρασνοτάρ και στο Σοχούμ δεν επαρκούσαν για να αντιμετωπίσουν τις ολοένα αυξανόμενες διδακτικές ανάγκες. Έτσι ο **Κομυνιςτις** από το 1930 ή και νωρίτερα άρχισε να προετοιμάζει το έδαφος για μια νέα γλωσσική μεταρρύθμιση με απώτερο στόχο την αναγνώριση της ποντιακής ως επίσημης γλώσσας της ελληνικής μειονότητας. Την θέση αυτή του **Κομυνιςτι** την υποστήριξε με ιδιαίτερο ζήλο ο Κ. Τοπχαράς (= Κ. Κανονίδης), ο θεωρητικός, θα λέγαμε, του εκδοτικού γύρω από αυτό το ζήτημα[2]. Στην Εισαγωγή του βιβλίου του, *Ι Γραματικι τι Ρομεικυ τι Ποντεικυ τι Γλοςας*, 1932, δίνονται οι λόγοι που κάνουν επιτακτική πλέον την ανάγκη της διδασκαλίας της ποντιακής στα σχολεία.

«Ονταν τερυμε ατα τα προοδυς ντο εχνε ταδελφικαμυν εθνι—ι ατιγει, ι καπαρτιν κ.τ.λ. πρεπ να εροτυμε, εμις ντο επικαμε? Κε ςατο το εροτεμαν επορυμε να απαντυμε, πος εμις πα εχομε τρανα επιτιχιας, πολα προοδυς. Αμα κιαλο πολα προοδυς θα ιχαμε αν ι δυλια αναμεςα ςα μαζαςεμυν εγινυτον ςο μιτρικον τι γλοςανατυν. Κιατο ι γλοςα για τα ρομεικα τα μαζας τα οπια, οπος ιπαμε εκςεβαν αςον Ποντον εν το πεντεικον ι γλοςα. Οςον το παι ολιγοςτεβνε εκιν πυ κιθελνε ναναγνοριζνε ατο το πραμαν — πος το ποντεικον ι γλοςα εν μιτρικον γλοςα για τα εργαζομενα μαζαςεμυν. Τιν αρχιν κε το ςοβαρον τι δυλιαν για το ζιτίμαν — να περαν ι δυλια αναμεςα ςα μαζαςεμυν ςο μιτρικον τι γλοςαν — επικεν ο "Κομυνιςτις". Αςο 1930 τι χρονιας κιαν ο "Κομυνιςτις" επικεν τρανον κοπον απαν ςατο το ζιτιμαν κε χορις να τρανινοματο πρεπ, ναναγνοριζομε πος ατο ι δυλια εςς πολα θετικα αποτελεζματα.

Ο "Κομυνιςτις" εςενκεν κε το ζιτιμαν ολεν ι δυλια αςεφιμεριδας, ςαναγνοςτιρια κιος τα ςκολια να περανε ςο ποντεικον τιν γλοςαν. Ιςςεν δικεον ο "Κομυνιςτις" ονταν εςενκεν αετς το ζιτιμαν?.

Νε, ιςςεν δικεον. Γιατι? Επιδι αν θα εκςακολυθυμε να δυλεβομε αμον το επιναμε ος ατορα κε αςεναν το μερος το μαζικον ι δυλία να γινετε ςο μιτρικον το ποντεικον τιν γλοςανεμυν κε αςαλο το μερος τα ςκολιαμυν να μαθανε ςιν διμοτικιν, κςενον για τεμας γλοςαν, εμις κιθα επορυμε να προχορυμε με τα τεμπια ντο απετι αςεμας το ςοςιαλιςτικον το χτιςιμον. Τα τεμπια με τα οπια επροχορναμε ος ατορα αλο κεπορυν να ικανοπιυνεμας παρακατο.»[1]

Και σ' άλλο σημείο γράφει χαρακτηριστικά ο Τοπχαράς:

«Εναν αςα κιριοτερα ετιας, ντο ατοτες κεπορεςεν τελιοτικα να λιετε το γλοςικον ζιτιμαν εν το εκςις — υς ατοτε ακομαν κε υς τελεφτεα κανις κεκαταπιαςτεν να μελετα επιςτιμονικα, διαλεχτικα το μιτρικον τι γλοςανεμυν, το ποντεικον τιν γλοςαν.

Ετια ατο, πολι ελογαριαζαν πος ι γλοςαμυν εν εναν παρακλαδ τι διμοτικις, πος εν πολα εφτοχον κε κιακςιζ τον κοπον να καλιεργυματο. Αετς πα οχι μονον επιςτιμονικα κανις κεμελετιςενατο, αλα κανις πα κεκαταπιαςκυντον να γραφτ να μεταφραζ ςατο τιν γλοςαν. Κε το αποτελεζμαν ετον πος πολι εθαρναν πος ατο ι γλοςα αντζακ να εκφραζ κανις απλα ετιας εν ικανον, κε πος τεαςι ςαςο τιν γλοςαν κεπορι να γραφκετε γιαχοτ να μεταφραςςκετε εναν βιβλιον, εναν προςςυραν.

Ι ςτροφι ντο επικεν ο "Κομυνιςτις" κε το εκδοτικον απεδικςαν πος οχι μονον πιιματοπα κε διιγιματοπα επορυν να γραφκυνταν ςο ποντεικον τι γλοςαν αλα κε ςοβαρα εργα.

Αςαλο το μερος τα 6 χρονια ντο επεραςαν αςον κερον τι γλοςικυ τι μεταριθμιςιςεμυν εδικςαν, πος ςο διμοτικον τιν γλοςαν κεπορι να γινετε πολιτικομορφοτικον δυλιαν αναμεσα ςα εργαζομενα τα μαζαςεμυν, ας εν αναμεςα ςι ιλικιομεντς, ας εν ςα ςκολια.

Οχι μοναχον τα πεδια ντο ετελιοναν Ι βαθμιδαν, αλα εκινα πα ντο ετελιοναν ΙΙ βαθμιδαν, τεχνικυμ κεμαθαναν κε ζατι κεπορναν να μαθανε τι διμοτικιν.

Ατο ι πιρα ενταμαν με τα αποτελεζματα τι δυλιας τι "Κομυνιςτι" πυ επεραςεν ολεν τι δυλιαν ςο μιτρικον, ςο ποντεικον τι γλοςαν απεδικςαν πος το ποντεικον ι γλοςα κεν παρακλαδ τι διμοτικις, αλα ιδιετερον γλοςαν ντο

1. Βλ. εδώ Αρ. 1, σ. 6.

2. Ο ίδιος, ωστόσο, παλιότερα έγραφε στο βιβλίο του, *Ι ποντικι κε διμοτικι κε ι διδασκαλια* (Αρ. 308) σ. 3: «Βεβεα ι Ποντικι δεν κςεπερνα τα σινορα τις διαλεχτυ κε δεν αποτελι ιδιετερι γλοσα...» και σ. 20: «Ο ςκοπος τυ [δασκαλου] πρεπι να ινε ι διδαςκαλια τις διμοτικις πυ ινε ι κινι γλοςα κε ι ποντικι διαλεχτο ινε μια πραγματικοτιτα στο πλεςιο τις οπιας ι διδαςκαλια αφτι θα γινι.»

1. Βλ. εδώ Αρ. 305, σ. III - IV.

ανεπτιχτεν ςε διαφορετικα κινονικο-ικονομικα κε παραγογικα ςινθικας κε εδιαμορφοςεν τατινεθι λεχτικον, φτονκολογιαν, τιπικον, πυ διαφερνε αςι διμοτικιν οςον το υκρανικον ι γλοςα αςο ρυςικον.

Ι διμοτικι εφανθεν πος οχι μονον κεν κινον γλοςα για ολτς τι ρομεις, αλα εφανθεν πος εν κςενον γλοςα για τι εγαζομενυς ρομεις τι Σ.Σ.Σ.Δ.»[1]

Τελικά, όμως, οι θέσεις του **Κομυνιςτι** δεν υιοθετήθηκαν, παρόλο που το θέμα επανεξετάστηκε από την Επιτροπή του Νέου Αλφαβήτου. Το καλοκαίρι του 1933 οργανώθηκαν αποστολές στις περιοχές όπου ζούσαν ελληνικοί πληθυσμοί (Οδησσός, Σεβαστούπολη, Κερτς, Μαριούπολη, Ροστόβ του Δον, Ελληνικό Ραϊόν, Νοβοροσίσκ, Σοχούμ, Βατούμ) με συμμετοχή Ελλήνων και Ρώσων — Σεργκιέφσκι (καθηγητής πανεπιστημίου, Μόσχα), Βρύμπερς (Μόσχα), Παντιάδης (καθηγητής πανεπιστημίου, Χάρκοβο), Παρασκευόπουλος (Μόσχα), Γιάλις (Μαριούπολη)[2]. Στην Επιτροπή μετείχε και ο Κ. Τοπχαράς (= Κ. Κανονίδης), ο οποίος δημοσίευσε τις εντυπώσεις του στα ρωσικά σ' ένα μικρό μελέτημα που κυκλοφόρησε από τον **Κομυνιςτι** το 1933 σε 200 μόνον αντίτυπα. Στο δημοσίευμα αυτό, ο Κ. Τοπχαράς, αν και δεν φαίνεται να εγκαταλείπει ολότελα τις απόψεις του, παρουσιάζεται λιγότερο απόλυτος ως προς το θέμα της επικράτησης της ποντιακής και κατά κάποιον τρόπο προετοιμάζει το έδαφος για την αλλαγή της στάσης του **Κομυνιςτι** γύρω από το γλωσσικό ζήτημα[3]. Επίσημα το πόρισμα της Επιτροπής ανακοινώθηκε στην νέα «Πανσυδεζμιακή Σύσκεψη» που συγκλήθηκε στη Μόσχα στις 14 - 17 Απριλίου 1934 από την Κεντρική Επιτροπή του Νέου Αλφαβήτου: «Ι αποφαςι λει», γράφει η εφημερίδα **Κομυνιςτις**, στις 6.5.1934 σ. 2, «πος πρεπι να βαςταμε γραμι για ενιεα φιλολογικι γλοσα, κε να εκςακολυθιςυμε να διεκςαγυμε δυλια με τις μαζες, να βγαλυμε μαζικι κε καλιτεχνικι φιλολογια ςτι μιτρικι-τυς γλοςα, πλιςιαζοντας-τιν λιγο - λιγο ςτιν ενιεα γλοςα. Αφτι ι αποφαςι διεφκολινι πολι τι δυλια κε βγαζι απτι μεςι τις διαφορες διχονιες κε παραλιλιζμυς πυ γινοταν ος τορα.»[4] Με άλλα λόγια η Επιτροπή έκρινε σκόπιμο όχι μόνον να παραμείνει η δημοτική γλώσσα όλων των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά οι δύο κύριες διάλεκτοι, η ποντιακή και η μαριουπολίτικη, σταδιακά

1. ό.π., σ. VII - IIX.
2. Βλ. και το σχετικό άρθρο *Ιρθε ι εκςπεντιτςια για τι γλοσα*, στην εφημερίδα Κολεχτιβιςτις, Οργανο τις Μαριυπολιτικις Επιτροπις τυ ΚΚ (μπ), Υ, 2.6.1933, Χρ. Δ', Αρ. 33 (178), σ. 1.
3. Κ. Kanonidis, *O literaturnom jazyke*, ό.π., σ. 16-21.
4. Βλ. και το άρθρο του Χ. Κατσαλοφ, *Το γλοςικον ζιτιμα*, Κομυνιςτις 27.4.1934, Χρ. 14, Αρ. 43 (1064), σ. 4 και 6.5.1934, Αρ. 45 (1066) σ. 2.

να εναρμονιστούν μ' αυτήν, αντλώντας και εμπλουτίζοντας το λεξιλόγιό τους απ' αυτήν.

Η απόφαση της «Πανσυδεζμιακής Σύσκεψης» δεν επηρέασε την εκπαίδευση, και έτσι τα προγράμματα των σχολείων παρέμειναν ως είχαν. Αντίθετα, η απόφαση είχε σοβαρές επιπτώσεις στο εκδοτικό έργο του **Κομυνιςτι**. Γιατί, ενώ ώς και το 1933 παρατηρούμε ότι το ποντιακό βιβλίο κατέχει εξέχουσα θέση στις εκδόσεις του, από το 1934, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, παρατηρούμε μια απότομη κάμψη, και ήδη από το 1935 δεν εκδίδεται πλέον κανένα. Ανάλογη είναι και η παρουσία της ποντιακής στην ύλη της εφημερίδας **Κομυνιςτις**. Από τα μέσα Σεπτεμβρίου του 1934 η αρθρογραφία στην ποντιακή περιορίζεται σημαντικά, ενώ από τον Οκτώβριο του ίδιου έτους σχεδόν εκλείπει και η εφημερίδα γράφεται εξολοκλήρου στη δημοτική με σπάνιες εξαιρέσεις.

Το συμπέρασμά μας είναι ότι το εκδοτικό **Κομυνιςτις**, πλαισιωμένο καθώς ήταν από Ποντίους, ξεκίνησε το 1930 μια εκστρατεία για την επικράτηση της ποντιακής ως επίσημης γλώσσας της ελληνικής μειονότητας. Η ιδέα αυτή, προφανώς, ωρίμασε μετά από τις πρώτες προσπάθειες των συνεργατών του να γράψουν στην ποντιακή και τις επιτυχίες που σημείωσαν με ορισμένα έργα τους και μεταφράσεις. Έτσι παρατηρούμε μια συνεχή αύξηση στις ποντιακές εκδόσεις, ανάμεσα στα 1930 - 1933, περίοδος που συμπίπτει με τις προσπάθειες του **Κομυνιςτι** να περάσει τη θέση του για την επικράτηση της ποντιακής. Οι ποντιακές εκδόσεις αντιπροσωπεύουν το 39% της συνολικής παραγωγής (1928 - 1937), ενώ στην περίοδο 1930 - 1933 καλύπτουν το 61,45%. (βλ. Πίν. ΙΙ - ΙΙΙ)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΟΜΥΝΙΣΤΙ 1928 - 1937

Έτη	Σύνολο εκδόσεων	Ποντιακά	%
1928-1937	341	133	39
1930-1933	205	126	61.45

Αυτό πάντως που θα πρέπει να επισημανθεί είναι ότι για ένα εκδοτικό της τάξεως και του μεγέθους του **Κομυνιςτι**, η εκδοτική του παραγωγή είναι αξιόλογη τόσο ώς προς τον αριθμό των τίτλων όσο και ως προς το φάσμα

των θεμάτων που κάλυπταν. Στο εκδοτικό του πρόγραμμα προτεραιότητα είχαν τα σχολικά βιβλία. Τα αναγνωστικά, τα ανθολόγια και τα βιβλία της γλώσσας γράφονταν από Έλληνες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουμε και έναν

ΠΙΝΑΚΑΣ III

ΒΙΒΛΙΑ ΣΤΑ ΠΟΝΤΙΑΚΑ

Αρ. **1** (1933), **3** (1934), **5** (1930), **6** (1930), **7** (1932), **9** (1932), **11** (1931), **20** (1931), **21** (1933), **23** (1932), **27** (1933), **29** (1930), **35** (1933), **40** (1931), **44** (1933), **45** (1932), **46** (1931), **47** (1934), **48** (1932), **53** (1932), **55** (1930), **56** (1932), **59** (1930), **60** (1931), **66** (1931), **67** (1933), **68** (1930), **69** (1932), **74** (1931), **80** (1932), **87** (1932), **91** (1932), **92** (1932), **93** (1931), **94** (1933), **96** (1931), **97** (1931).

Αρ. **104** (1933), **105** (1931), **106** (1931), **107** (1932), **110** (1932), **111** (1933), **112** (1932), **114** (1931), **115** (1932), **116** (1934), **118** (1931), **122** (1933), **123** (1932), **124** (1933), **125** (1932), **126** (1932), **129** (1932), **130** (1932), **134** (1932), **135** (1932), **136** (1929), **137** (1932), **138** (1934), **142** (1932), **144** (1931), **145** (1931), **146** (1932), **149** (1933), **151** (1932), **159** (1931), **164** (1932), **165** (1932), **167** (1933), **170** (1934), **172** (1931), **175** (1933), **176** (1931), **177** (1931), **180** (1931), **181** (1932), **182** (1931), **186** (1931), **187** (1932), **190** (1931), **197** (1932).

Αρ. **203** (1931), **213** (1931), **214** (1932), **229** (1932), **230** (1933), **231** (1933), **232** (1932), **233** (1932), **234** (1932), **235** (1933), **236** (1933), **237** (1931), **239** (1931), **240** (1933), **241** (1934), **242** (1932), **243** (1931), **247** (1930), **248** (1931), **249** (1931), **250** (1932), **254** (1931), **255** (1932), **256** (1932), **257** (1933), **258** (1930), **259** (1931), **260** (1933), **261** (1933), **262** (1933), **265** (1933), **266** (1931), **268** (1933), **269** (1932), **270** (1931), **271** (1931), **272** (1933), **273** (1931), **276** (1931), **277** (1932), **284** (1932), **287** (1932).

Αρ. **305** (1932), **311** (1931), **315** (1931), **321** (1931), **324** (1932), **326** (1933), **336** (1933), **337** (1932), **341** (1931).

Σύνολο 133.

Ελλαδίτη — τον Ι. Ιορδανίδη— ο οποίος εντάχθηκε στην εκδοτική ομάδα του **Κομυνιστι** γύρω στο 1935 ως σύμβουλος σε εκπαιδευτικά θέματα[1]. Για τα υπόλοιπα μαθήματα, μετέφραζαν συνήθως ρωσικά σχολικά εγχει-

1. Πρόκειται για τον σύζυγο της Μαρίας Ιορδανίδου· πρβ. *Σαν τα τρελλά πουλιά*, Αθήνα ^{2}1978, σ. 158-159.

ρίδια. Το τιράζ αυτών των εκδόσεων ήταν σχετικά υψηλό (από 5.000 ώς 8.500 αντίτυπα). Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις υπήρχαν περισσότερες από μια ή δύο εκδόσεις. Σημαντική θέση κατείχαν και τα εκλαϊκευτικά που αναφέρονταν κυρίως στο αγροτικό νοικοκυριό και στην οικογενειακή υγιεινή. Κατά κανόνα αυτά μεταφράζονταν από τα ρωσικά στα ποντιακά και αν κρίνουμε από την τιμή τους ήταν από τα πιο φτηνά βιβλία του εκδοτικού. Οι πολιτικές εκδόσεις, θα μπορούσαμε να πούμε, συμπληρώνουν το τρίπτυχο των κύριων στόχων του εκδοτικού. Αυτές, λίγο ώς πολύ, απηχούν τις θέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος πάνω σε τρέχοντα ζητήματα, κυρίως τα «πενταετή προγράμματα» (ή «πιατιλέτκες» όπως αποκαλούνταν) και τους στόχους της κυβέρνησης για την αγροτική οικονομία και τη βιομηχανική παραγωγή. Ως επί το πλείστον επιλέγονται έργα προπαγανδιστικού περιεχομένου με θέμα την επανάσταση, το κτίσιμο του σοσιαλισμού και τους αγώνες των εργατών. Πρόκειται για *«ιςτοριας οπυ περ μερος εναν μεγαλον αριθμος εργατ ασο καθαεναν εργοςτασιον κε φαπρικαν, εργατ, πυ ι ιδιι εδοκιμαςαν ςιν ρασςανατυν το καπιταλιςτικον τιν εκμεταλεπςιν, πυ επεραν ενεργον μερος ςιν επαναςταςιν, ςιν επανορθοςιν κε αναςινκροτιςιν τι φαπρικας κε τι ζαβοτιατυν, πυ καθιμερνα αγονιςκυνταν για το προμφινπλαν τι ζαβοτιατυν»*[1].

Το Εκδοτικό τυπώνει επίσης τους απολογισμούς του Κόμματος, τις ομιλίες της πολιτικής ηγεσίας σε συνέδρια και συσκέψεις καθώς και θεωρητικά έργα και εγχειρίδια του μαρξισμού. Ευκαιριακά μόνο παρουσιάζει την πολιτική κίνηση στην Ελλάδα και πάντα σε συνάρτηση με τους αγώνες των Κομμουνιστών[2].

Τα λογοτεχνικά βιβλία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Σε μεταφράσεις Ρώσων κλασικών ή σύγχρονων συγγραφέων και σε πρωτότυπα έργα. Οι μεταφράσεις, τόσο στα ποντιακά όσο και στη δημοτική, υπερτερούν αριθμητικά και ορισμένες, κυρίως στα ποντιακά, φαίνεται να γνώρισαν ιδιαίτερη επιτυχία, όπως οι μεταφράσεις του Ι. Φωτιάδη, ο οποίος, ας σημειωθεί, μετέφραζε και στη δημοτική (βλ. Αρ. 35, 44, 127, 128, 129, 242). Σημαντικό είναι και το μεταφραστικό έργο των Γ. Κανονίδη, Α. Εριθριάδη (που έγραφε επίσης με το ψευδώνυμο Α. Κόκκινος) κ.ά.

Πρωτότυπα λογοτεχνικά έργα σε αυτοτελείς εκδόσεις έχουμε ελάχιστα, γεγονός που φανερώνει ώς ένα βαθμό τη γλωσσική ανεπάρκεια που διέκρινε τους Έλληνες της Ρωσίας. Προφανώς, αυτός είναι ένας από τους

1. Βλ. τον πρόλογο του Θ. Γ. Γρηγοριάδη στο βιβλίο του Σ. Αγέλαςτυ *Στροφι* (Αρ. 1), σ. 5.
2. Βλ. πρόχειρα εδώ Αρ. 57, 58, 276.

ΠΙΝΑΚΑΣ IV

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΑ ΠΟΝΤΙΑΚΑ

Αγελαστος, Σ.	2 (Αρ. **167, 287)**
Αδακριτος, Θ.	3 (Αρ. **26, 119, 183)**
Γαβριιλιδις, Δ.	1 (Αρ. **254)**
Γαβριλιδις, Π.	2 (Αρ. **107, 134)**
Γεοργιαδις, Γ.	1 (Αρ. **9)**
Γεοργιαδις, Ι.	2 (Αρ. **105, 176)**
Γριγοριαδις, Θ.	35 (Αρ. **28, 29, 74, 96, 105, 108, 109, 112, 114, 115, 118, 139, 140, 144, 156, 165, 174, 203, 205, 212, 214, 229, 239, 246, 258, 266, 273, 277, 278, 279, 283, 291, 311, 312, 329)**
Γριγοριαδις, Φ.	6 (Αρ. **50, 64, 92, 94, 116, 267)**
Διμιτριυ, Α.	1 (Αρ. **121)**
Εριθριαδις, Α. βλ. Κοκινος, Α.	
Εςπεριδις, Κ.	1 (Αρ. **60)**
Εφρεμαντις, Τ.	8 (Αρ. **15, 17, 28, 63, 64, 143, 317, 318)**
Ζεβγολατις, Γ.	1 (Αρ. **190)**
Θεοφανιδις, Δ.	1 (Αρ. **324)**
Θεοχαριδις, Τ. Γ.	1 (Αρ. **331)**
Ιλιοπυλος, Γ.	1 (Αρ. **212)**
Καζαντζογλυ, Λ.	1 (Αρ. **63)**
Καιςςενα, Λ.	1 (Αρ. **187)**
Κανονιδις, Γ.	17 (Αρ. **37, 39, 41, 51, 94, 127, 162, 200, 210, 211, 225, 226, 246, 280, 289, 313, 328)**
Κανονιδις, Δ.	7 (Αρ. **99, 100, 196, 319, 330, 332, 333)**
Καπαγιανις, Π.	2 (Αρ. **180, 271)**
Καπαγιανις, Ρ. Γ.	1 (Αρ. **321)**
Καπνας, Ν.	4 (Αρ. **72, 192, 206, 208)**
Καραςαβιδις, Ι. Ρ.	2 (Αρ. **188, 189)**
Καρδις, Κ.	5 (Αρ. **23, 48, 164, 232, 250)**
Κιαχιδις, Κ.	1 (Αρ. **198)**
Κοκινος, Α.	27 (Αρ. **21, 46, 51, 73, 93, 94, 106, 108, 116, 145, 159, 186, 201, 202, 212, 237, 243, 249, 253, 269, 270, 274, 279, 282, 283, 293, 320)**

Κοζλοφ, Φ.	1 (Αρ. **62)**
Κυτςιδις, Μ.	1 (Αρ. **101)**
Λαμπριανοφ, Π.	2 (Αρ. **67, 130)**
Λαμπριανοφ, Ρ.	1 (Αρ. **11)**
Μιταφιδις, Μ.	4 (Αρ. **34, 131, 153, 194)**
Μολοχιδις, Π. Δ.	1 (Αρ. **102)**
Μπερκοβςκι, Ν.	1 (Αρ. **88)**
Μυρατοβ, Σ. Κ.	2 (Αρ. **80, 139)**
Μυτεςιτι, Γ. Χ.	1 (Αρ. **79)**
Νικοπολιδις, Γ.	1 (Αρ. **248)**
Παναγιοτιδις, Χ.	1 (Αρ. **135)**
Παπαδοπυλος, Κλ.	1 (Αρ. **87)**
Παραςκεβοπυλος, Α.	1 (Αρ. **319)**
Παρτςαλιδις, Μ. Φ.	1 (Αρ. **203)**
Ποζαντι, Γ.	1 (Αρ. **151)**
Πρινος, Α.	2 (Αρ. **73, 199)**
Ρενο, Α.	2 (Αρ. **171, 238)**
Ροτοφ, Α.	2 (Αρ. **8, 152)**
Σαβοφ, Δ.	4 (Αρ. **65, 117, 133, 227)**
Σεβερι, Β.	8 (Αρ. **52, 61, 70, 76, 95, 184, 275, 327)**
Στεφανιδις, Μ.	2 (Αρ. **97, 326)**
Τζιμιανιδις, Αντονις	1 (Αρ. **276)**
Τομοφ, Ι.	1 (Αρ. **8)**
Τομπυλοβ, Θ.	1 (Αρ. **124)**
Τοπαλιδις, Τ. Ι.	1 (Αρ. **208)**
Τοπχαρας, Κ.	4 (Αρ. **50, 63, 212, 308)**
Τοςυν, Α.	4 (Αρ. **40, 75, 247, 335)**
Τραχτοριστας	1 (Αρ. **213)**
Φοτιαδις, Α.	1 (Αρ. **179)**
Φοτιαδις, Γ.	15 (Αρ. **35, 43, 44, 66, 127, 128, 129, 228, 242, 251, 252, 288, 290, 316, 322)**
Φοτιαδις, Ι.	5 (Αρ. **36, 38, 55, 224, 315)**
Φοτινος, Γ.	1 (Αρ. **20)**
Φυλιδις, Γ.	4 (Αρ. **73, 160, 161, 173)**
Φυλιδις, Ι.	3 (Αρ. **45, 49, 193)**
Χαραβιδις, Σ.	1 (Αρ. **172)**
Χαραβιτα, Σ. Κ.	1 (Αρ. **137)**

λόγους που οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, προτιμούσαν να γράφουν στην μητρική τους γλώσσα, τα ποντιακά. Γενικά τα έργα τους μόνο ως πρωτόλεια μπορούν να χαρακτηριστούν. Οι ίδιοι οι συγγραφείς έχουν επίγνωση των αδυναμιών τους και δεν διστάζουν να το δηλώσουν. Ο Α. Κόκκινος, σ' ένα άρθρο του με τίτλο *«Το φιλολογικον διαγονιζμανεμυν»*, παραδέχεται αυτήν την πραγματικότητα: *«Βεβεα, κεπορυμε να μι παραδεχκυμες πος ι γλοςαμυν ατορα αρχινα να καλιεργιετε, εςς εναν ςορον ζιτιματα πυ πρεπ να λιυνταν κε εναν αςα προτα εν πος εχομε εναν ςιριν λεκςια κε κι κςερομε πια, ποτε, πυ και πος θα κυλανεβοματα.»*[1]

Το Εκδοτικό, από την άλλη μεριά, ενθάρρυνε τους νέους λογοτέχνες με το να δημοσιεύει τις συνεργασίες τους στα φύλλα του **Κομυνιςτι** ή σε φιλολογικές συλλογές που κυκλοφορούσαν αυτοτελώς όπως το *«Φιλολογικον Σςαβαχλαεμαν»* (= Φιλολογική Αυγή), το *«Φιλολογικον Σιλογι»* και το *«Αλμαναχ Νεον Ζοι»*. Οι περισσότεροι πάντως από τους λογοτέχνες ήταν ταυτόχρονα βασικά στελέχη του Εκδοτικού, όπως ο Σ. Αγέλαστος (= Σ. Αμανάτοφ), συγγραφέας του διηγήματος *Στροφι* και ο Α. Κόκκινος (= Α. Ερυθριάδης), συγγραφέας του *Πριν κε Ιστερνα*. Εκτός από τους παραπάνω δύο, άλλους πεζογράφους δεν έχουμε υπόψη μας. Αντίθετα η ποίηση κατέχει το μεγαλύτερο μέρος στα συλλογικά φιλολογικά έργα και στις φιλολογικές σελίδες του **Κομυνιςτι**. Από τους ποιητές, ως πιο πετυχημένοι θεωρούνται ο Δ. Εριστέας, ο οποίος δημοσίευσε δύο ποιητικές συλλογές *(Τα γραματα τι θιαμ τι Σοφιας ςον ανεπςιονατς τον αρχοντςογλι, Τοκσαρεας)*, ο Φ. Ν. Τζιλινκιρίδης *(Νεα τραγοδιας κε πιιματα)* και ο Ν. Στεφανίδης *(Ελεφθερυ κοπυ διμιουργια)*. Πάντως λογοτεχνικά έργα με ιδιαίτερες αξιώσεις δεν φαίνεται να παρουσιάστηκαν σ' αυτό το σύντομο διάστημα που ο **Κομυνιςτις** πραγματοποίησε τις εκδόσεις του. Εξαίρεση ίσως αποτελεί το θέατρο και πιο συγκεκριμένα το Ελληνικό Κρατικό Θέατρο του Σοχούμ, το οποίο διηύθυνε από το 1931 ο Θ. Κανονίδης, συγγραφέας του μοναδικού ελληνικού θεατρικού έργου που έβγαλε ο **Κομυνιςτις** *(Για το Κολχοζ)*. Άλλα δικά του έργα που σημείωσαν επιτυχία και παρουσιάστηκαν από το Ελληνικό Κρατικό Θέατρο του Σοχούμ είναι: *Τις τριχας το γεφιρι*, *Το ματομενο Πασχα*, *Ι προςφιγες ςτιν Ελαδα*, *Ο ζιγος τυ κεφαλευ*, *Ι κοκιν ντυζινα*, για να αναφέρουμε μόνο μερικά[2]. Η εκδοτική τύχη αυτών των έργων μάς είναι, ωστόσο, άγνωστη.

1. Βλ. Φιλολογικον Σςαβαχλαεμαν (Αρ. 336), σ. 22.

2. Σχετικά με το Ελληνικό Κρατικό Θέατρο του Σοχούμ, βλ. και τα δημοσιεύματα *Ζιτιματα τις δραματυργιας μας*, Κομυνιςτις 24.6.1934, Χρ. 14, Αρ. 62 (1083), σ. 3, Α λ ε κ ο ς κ ε Α ν α Ρ ι ο ν ι, *Ζοι κε θεατρο*, Κοκινος Καπνας 5.4.1933, Χρ. Β', Αρ. 15 (49), σ. 3, Δ. Π υ ρ π υ ρ ι δ ι ς, *Ι καλιτεχνια*, Κοκινος Καπνας 1.5.1933, Αρ. 19-20 (53-55), σ. 3.

Το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθυνόταν ο **Κομυνιςτις** ήταν σχετικά περιορισμένο. Ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού δεν γνώριζε γραφή και ανάγνωση ούτε στα ελληνικά ούτε στα ρωσικά. Εντούτοις το τιράζ των περισσότερων εκδόσεων — και όχι μόνο των σχολικών — εμφανίζεται αρκετά υψηλό σε σχέση με τον πληθυσμό και τα δεδομένα της εποχής. Οι περισσότεροι τίτλοι τυπώνονταν σε 1.500 ώς 2.000 αντίτυπα. Το Εκδοτικό παρουσίαζε κατά καιρούς από τις στήλες των εφημερίδων τα νέα του βιβλία και κάθε χρόνο κατάλογο των εκδόσεών του με στόχο την ευρύτερη διάδοσή τους. Οι κατάλογοι καταχωρίζουν τα βιβλία σύμφωνα με το θέμα τους (Λογοτεχνια, Πεδικι Φιλολογια, Φιλολογικες Σιλογες, Μαζικο - πολιτικι Φιλολογια κ.ά.) και δίνουν, εκτός από το έτος έκδοσης, την τιμή κάθε βιβλίου. Στους αγοραστές συμπεριλαμβάνονταν οι σχολικές βιβλιοθήκες και τα αναγνωστήρια των διαφόρων κολχόζ. Στους «αναγνώστες» προστίθενται επίσης και οι αναλφάβητοι που συμμετείχαν σε κύκλους ομαδικής ανάγνωσης[1].

Η μοναδική δραστηριότητα του εκδοτικού **Κομυνιςτις** ανακόπηκε απότομα το 1938. Η κυβέρνηση διέταξε το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων και τη διάλυση του Εκδοτικού. Ήδη όμως από την εποχή που ο **Κομυνιςτις** είχε υποχρεωθεί να αλλάξει τη στάση του ως προς το γλωσσικό ζήτημα (1934), δηλ. να εγκαταλείψει την καμπάνια που διεξήγαγε για την επικράτηση της ποντιακής, παρατηρείται στα επόμενα τρία χρόνια μια σημαντική αλλαγή στις εκδόσεις του. Πρωτότυπα έργα ντόπιων συγγραφέων δεν ξαναεκδόθηκαν ούτε στη δημοτική ούτε στα ποντιακά. Όσα εκδόθηκαν ανήκουν στην περίοδο 1930 - 1934. Στις εκδόσεις δε των δύο τελευταίων χρόνων (1936 - 1937) περιλαμβάνονται σχεδόν μόνο σχολικά βιβλία και ένας μικρός αριθμός έργων Ελλαδιτών λογοτεχνών, όπως του Βάρναλη, του Θεοτόκη και του Ξενόπουλου, που ήδη αρχίζουν να παρουσιάζονται από το 1935. Παράλληλα εκδίδονται Ρώσοι κλασικοί συγγραφείς — Τολστόι, Γκόγκολ, Λερμοντόφ και Τσέχωφ — σε δόκιμες μεταφράσεις των Γ. Κανονίδη και Ι. Φωτιάδη κ.ά. Είναι ολοφάνερο πως από το 1935 οι στόχοι του Εκδοτικού έχουν αλλάξει ριζικά. Τα τελευταία χρόνια της λειτουργίας του θα μπορούσε να πει κανείς ότι επιχειρείται μια ποιοτική αναβάθμιση στα βιβλία που εκδίδει. Έτσι ίσως να εξηγείται και η έκδοση Ελλαδιτών συγγραφέων. Αλλά αυτές οι λίγες εκδόσεις δεν ήταν δυνατόν να συμβάλουν στην προσέγγιση του Ελληνισμού της Ρωσίας, που ώς τότε παρέμενε ξεκομμένος, με την προοδευτική διανόηση της Ελλάδας. Αν ένας από τους στόχους των εκδόσεων του **Κομυνιςτι** ήταν και αυτός, οι περιστάσεις δεν

1. Βλ. *Φοναχτον δεβαζμαν ςο κολχοζ Κοκινος Οχτοβρις*, Κομυνιςτις 15.4.1934, Αρ. 39 (1060), σ. 3.

το επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί. Άλλωστε, τα δύο τελευταία χρόνια, για λόγους που σε μας παραμένουν άγνωστοι, το Εκδοτικό μεταφέρθηκε από το Ροστόβ του Δον στην Κρίμσκαγια. Στην πόλη αυτή εκδόθηκαν συνολικά 19 βιβλία — οκτώ το 1936 και έντεκα το 1937[1]. Εκτός από δύο, τα υπόλοιπα ήταν σχολικά εγχειρίδια. Μετά το 1937 το Εκδοτικό διαλύθηκε, τα σχολεία έκλεισαν και αρκετά από τα στελέχη του **Κομυνιςτι** χάθηκαν στην σκοτεινή περίοδο των Σταλινικών εκκαθαρίσεων. Έτσι άδοξα και τραγικά έληξε η ιστορία του εκδοτικού **Κομυνιςτις**.

1. Βλ. Αρ. 14, 15, 18, 33, 100, 103, 160, 161, 207, 219, 220, 280, 283, 300, 318, 319, 330, 331, 332.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. Αγελαςτος Σπιρος, *Στροφι. Διιγιμαν. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
17 εκ. 150 σ. 1 ρ. 60 κ. 1.600 αντ.
2. Αλεκςις, *Ι ελινικι μπυρζυαζια ςτο ενιεο αντιςοβετικο μετοπο. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
16 εκ. 43 σ. 8 κ. 3.000 αντ.
3. *Αλμαναχ Νεον Ζοι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 128 σ. 1 ρ. 60 κ. 2.000 αντ.
4. Ανδριοτι, *Το ςτρατιοτικο - φαςιςτικο πραχςικοπιμα τυ Βενιζελυ ςτιν Ελαδα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
60 κ.
5. *Το ανιχςιατικον αγροτο - νικοκιρικον ι καμπανια τυ 1930. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
17 εκ. 109 σ. 20 κ. 5.000 αντ.
6. Αντρεεφ Α., *Σιν ζονιν (παλαςα) τις ςοςιαλιςτικις αναςινκροτιςις. Απολογιζμος για τιν δυλιαν τυ Β. Κ. Κραεβοι κομιτετ τυ ΠΚΚ (μπ) ςο 6-ον το κραεβοι το κοματικον τιν κονφερεντςιαν 9-VI-1930. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930 [= Βιβλιοθικι τυ Εκδοτικυ Κομυνιςτις].*
17 εκ. 84 σ. 10 κ. 5.000 αντ.
7. *Ι αποφαςι τις XVII κοματικις ςινδιαςκεψις. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
14 κ.
8. Αρςενιεφ Β. Κ., *Ντερςυ Uζαλα. Μτφρ. Ι. Τομοφ - Α. Ροτοφ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
21 εκ. 346 σ. 3 ρ. 35 κ. 1.700 αντ.
9. Αςλιπεκιαν Σ., *Ο κιντινον τι πολεμ. Μτφρ. Γ. Γεοργιαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 17 σ. 12 κ. 3.000 αντ.
10. Ατςκάνοβ Γ., *Τὰ καθήκοντα τοῦ προλεταριάτου μεταφορῶν. Ἔκθεση πρὸς τὴ 5-η Διεθνὴ Συνδιάσκεψη τῶν ἐπαναστατῶν ἐργατῶν μεταφορῶν (Μόσχα, Ἀπρίλης 1928). Ροςτὸβ - Δόν, Ἔκδοση τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς Προπαγάνδας καὶ Δράσης τῶν Ἐργατῶν Μεταφορῶν, 1929.*
17 εκ. 36 σ. 3.000 αντ.
11. Βαιςμαν Ρ., *Για το πιον κι κανινταν τα πραματα. Μτφρ. Ρ. Λαμπριανοφ. Ροςτοβ - Δον, Κραινατςιζτατ, 1931.*
27 εκ. 25 σ. 7 κ. 3.000 αντ.

12. Β α ρ ν α λ ι ς Κ., *Σκλαβι Πολιορκιμενι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
21 εκ. 78 σ. 1 ρ. 20 κ. 1.090 αντ.
13. Β ε ρ ε ι ς κ α γ ι α Ε., *Τανια ι επαναςτατρια. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
21 εκ. 15 σ. 30 κ. 3.090 αντ.
14. Β ε ρ ε ς α ε φ Β., *Ι ζοι τυ Πυςκιν. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
43 σ.
15. Β ε ρ χ ο β ς κ ι Β. Ν., *Χιμια. Για τιν 7-ι τακςι τυ μι πλεριυ μεςευ ςκολιυ. Μτφρ. Τ. Εφρεμαντι. Εκδοςι 2-ι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
23 εκ. 151 σ. 1 ρ. 10 κ. 1.500 αντ.
16. Β ε ρ χ ο β ς κ ι Β. Ν., *Χιμια. Διδακτικο βιβλιο για το μεςεο ςκολιο. Εκδοςι 2-ι, επιδιορθομενι. Μερος 2. Εβδομι τακςι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 151 σ. 1 ρ. 10 κ. 1.500 αντ.
17. Β ε ρ χ ο β ς κ ι Β. Ν., *Χιμια. Για το μι πλεριο μεςεο ςκολιο. Μτφρ. Τ. Εφρεμαντι. Μερος 1, 6-ι τακςι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 125 σ. 1 ρ. 10 κ. 1.500 αντ.
18. Β ε ς β ι α τ ς κ ι, *Βοτανικι. Για τιν 5-ι, 6-ι τακςι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
2 ρ.
19. Β λ α χ ο γ ι α ν ι ς Γ ι α ν ι ς, *Διιγιματα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1936.*
19 εκ. 100 σ. 1 ρ. 1.590 αντ.
20. Β ο ε β ο τ ι ν Β ς. - Ε β γ ε ν ι ι Ρ ι ς ς, *Τα Σκιλαντιτας. Κομοδια ςε τρια ικονας. Μεταφραςι κε διαςκεβι: Γιανι Φοτινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 47 σ. 15 κ. 3.000 αντ.
21. Β ο λ ζ ζ α ν ι ν, *Τα Φιτανια. Δραμαν ςε τρια πρακςις. Μτφρ. Α. Κοκινος. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
18 εκ. 53 σ. 50 κ. 500 αντ.
22. Β ο λ κ ο β ς κ ι Δ. Α., *Αριθμιτικι Ι-ις τακςις για τα ελινικα ςκολια Ι-ς βαθμιδας. Μτφρ. ελινικυ πεδαγογικυ κολεχτιβυ Βατυμ. Εκδοςι 2-ι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
22 εκ. 72 σ. 50 κ. 7.000 αντ.
23. Β ο λ π ε ρ τ Ε., *Πος να προφιλατομε τιν ιαν τι κολχοζνικιον ςον κερον τι δυλιας ςα χοραφια. Μτφρ. Κ. Καρδι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 35 σ. 10 κ. 2.500 αντ.

24. Β ς ε ς β ι α τ ς κ ι Β., *Βοτανικι. Βιβλιο για μεςεο ςκολιο. 5-ος κε 6-ος χρονος διδαςκαλιας. Εκδοςι 2-ρι, Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
23 εκ. 162+ XII σ.
25. Β ς ε ς β ι α τ ς κ ι Β., *Βοτανικι. Βιβλιο για τιν 5-ι κε 6-ι τακςι τυ μι πλεριυ μεςευ ςκολιυ. Εκδοςι 4-ι, Ροςτοβ - Δον.— Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
22 εκ. 213 σ.
26. Γ α ν ε ι ζ ε ρ Ε., *Το θοριχτο «Ποτιομκιν». Πανο ςε διγιςες γερυ ναφτι. Μτφρ. Θ. Αδακριτυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 31 σ. 12 κ. 2.000 αντ.
27. *Για το διναμομαν τι κολχοζιον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 κ.
28. Γ ι α κ ο β λ ε φ Γ. Α., *Κινονιολογια. IV χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι κε Τ. Εφρεμαντι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
28 εκ. 155 σ.
29. Γ ι α κ ο β λ ε φ Γ. Α., *Το κολχοζικον ι κινιςι κε ι ανιπςοςι τι αγροτικις ικονομιας. Εκθεςι τυ ς. Γιακοβλεφ ςο 16-ον ςινεδριον τυ ΠΚΚ (μπ). Μτφρ. Θ. Γριγοριάδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
18 εκ. 122 σ. 15 κ. 5.000 αντ.
30. Γ ι α ρ ο ς λ α β ς κ ι, *Ιςτορια τυ ΠΚΚ (π). Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
75 κ.
31. Γ ι α ρ ο ς λ α β ς κ ι Ε. Μ., *Προγραμα τυ ΠΚΚ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
1 ρ. 25 κ.
32. Γ ι α ρ ο ς λ α β ς κ ι Ε. Μ., *Το υςταβ τυ ΠΛΚΣΝ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
12 κ.
33. Γ ι α ρ ο ς λ α φ ς κ ι Ε. Μ., *Ο αθειζμος τυ Πυςκιν. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
34. Γ ι α ρ ο φ Ν. Σ., *Μαχιτικες μπριγαδες ςτο Γυς Χρυςταλνι. Μτφρ. Μ. Μιταφιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1930.*
20 εκ. 37 σ. 13 κ. 4.000 αντ.
35. Γ λ α τ κ ο φ Φ., *Το τςεμεντον. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 319 σ. 3 ρ. 2.000 αντ.

36. Γογολ Ν. Β., *Διιγιςι για το μαλομα τυ Ιβαν Ιβανοβιτς με τον Ιβαν Νικιφοροβιτς. Μτφρ. Ι. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 67 σ. 60 κ. 2.090 αντ.

37. Γογολ Ν. Β., *Τα πεδικα χρονια τυ Τςιτςικοφ. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 34 σ. 30 κ. 1.600 αντ.

38. Γογολ Ν. Β., *Ι Πομεςςικι τυ παλιν κερυ. Μτφρ. Ι. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 34 σ. 80 κ. 2.090 αντ.

39. Γολυπκοβ Β. Β. - Ι. Σ. Μιρςκι, *Βιβλιο Φιλολογιας για το μεςεο ςκολιο. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
21 εκ. 277 σ. 2 ρ. 15 κ. 2.600 αντ.

40. Γορκι Μ., *Ας ιμες ετιμι. Μτφρ. Α. Τοςυν. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
22 εκ. 38 σ. 38 κ. 4.000 αντ.

41. Γοργι Μακςιμ, *Περιςεμα κε ελιπςις. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 34 σ. 30 κ. 2.100 αντ.

42. Γορκι Μ. Γ., *Ι ςοβετικι φιλολογια. Εκθεςι ςτο 1-ο πανενοςιακο ςινεδριο τον ςοβετικον ςινγραφιαδον. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1934.*
18 εκ. 47 σ.

43. Γορκι Μακςιμ, *Ο Τςελακςς. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 48 σ. 85 κ. 2.080 αντ.

44. Γορπυνοφ Κ., *Παγυροτςακομαν. Μιθιςτοριμαν με προλογον τι Μ. Γορκι. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 188 σ. 2 ρ. 50 κ. 1.500 αντ.

45. Γρατςκοφ Ι. *[Σλεςαρος ςο ελεχτροζαβοτ τι Μοςχας], Το Μεμλεκετ πρεπ να εκςερ τί ιροαςαθε. Τι Κομυνιςτονος τα ιμερας. Μτφρ. Ι. Φυλιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 24 σ. 27 κ. 3.000 αντ.

46. Γριαζνοβ Ιν., *Το νιςιν με τα γερανεα τ' αλεπυδια. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ, 1931.*
17 εκ. 21 σ. 13 κ. 3.000 αντ.

47. Γριγοριαδι Θ., *Προχιρον καταλογος Ποντεικον λεκςεον πυ ςιν διμοτικιν κε βριυνταν. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
14 εκ. 51 σ. 100 αντ.

48. Γρομοβ Α., *Πος να διοργανονομε το κινονικον τιν τροφιν ςα κολχοζια κε ςι χοραφι τα δυλιας. Μτφρ. Κ. Καρδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 28 σ. 16 κ. 2.500 αντ.

49. Γρυςντεφ Ιλια, *Ι ζοι κε ι περιπετιες τυ Μακςιμ Γορκι. Μτφρ. Γ. Φυλιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 269 σ. 1 ρ. 70 κ. 1.600 αντ.

50. Γυκοβςκι Α. Ι. - Ο. Β. Τραχτενμπεργ, *Ιςτορια: Ι εποχι τυ φευδαρχιζμυ. Διδαχτικο βιβλιο για το μεςεο ςκολιο, 6-7 χρονι διδαςκαλιας. Μτφρ. Κ. Τοπχαρα - Φ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 336 σ. 2 ρ. 15 κ. 1.600 αντ.

51. Γυριανοβ Β. Β., *Εργατικο βιβλιο φιςιογνοςιας για τα αγροτικα ςκολια τις Ι βαθμιδας IV τακςι. Μτφρ. Α. Κοκινυ κε Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*]
23 εκ. 165+VII σ. 1 ρ. 30 κ. 4.500 αντ.

52. Γυριανοβ Β. Β. - Π. Ν. Γιακοβλεφ, *Κραεβικο διδαχτικο βιβλιο. Για τα αρχικα ςκολια τυ Αςοβο - Τςερνομορςκι κραι. Μτφρ. Β. Σεβερι. Εκδοςι 2-ι. Μερος 2. Για τιν 3-ί κε 4-ι τακςι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 112 σ. 1 ρ. 25 κ. 2.090 αντ.

53. *15 χρονια αγονα για τον ςοςιαλιζμον. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
26 εκ. 50 σ. 45 κ. 2.100 αντ.

54. Διμιτροφ Γ., *Ι εκθεςι τυ κε ι αποφαςι τυ VII ςινεδριυ τις Κομιντερνας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
1 ρ. 50 κ. 2.090 αντ.

55. Δροζδοβ Α. Π., *Ο καπνον το δυλεμαν, το τοπλαεμαν κε το κςεριεμαν τι καπνυ ςο Βοριον Καφκαςον. Μτφρ. Ι. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
20 εκ. 52 σ. 16 κ. 5.000 αντ.

56. Δοροχοβ Π., *Ο γιον τι μπολςςεβικυ. Διιγιμαν με ικονας. Μτφρ. Κ. Εςπεριδι. Ροςτοβ - Δον, Ρομεικον Εκδοτικον «Κομυνιςτις», 1932.*
18 εκ. 27 σ. 15 κ. 4.000 αντ.

57. *Το ενιεο μετοπο ςτιν Ελαδα. [Λογι τον αντιπροςοπον τυ κομυνιςτικυ κοματος τις Ελαδος ςτο VII Σινεδριο τις Κομυνιςτικις Διεθνυς.] Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
[Περιεχομενα: Ο λογος του ςιντροφυ Τζορτζι πανο ςτιν εκθεςι τυ ςιντροφυ Β. Πικ (σ. 3-13). Ο λογος τυ ςιντροφυ Α. Πετρυ πανο ςτιν ιςιγιςι τυ ςιντροφυ Διμιτροφ (σ. 15-34).]
34 σ. 50 κ. 1.090 αντ.

58. *Ι επιτιχιες τυ κομυνιςτικυ κοματος τις Ελαδος. [Απο το ςτενογραφιμενο λογο τυ ς. Σιριυ ςτιν Ε.Ε.Κ.Δ.: Στιν παλι για το ενιεο μετοπο κε τιν ενοτιτα τυ επανκελματικυ κινιματος.] Ροστοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 σ. 10 κ. 1.580 αντ.

59. Εριςτεας Δαμον, *Τα γραματα τι θιαμ τι Σοφιας σον ανεπςιονατς τον αρχοντςογλι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτίς, 1930 [= Βιβλιοθικι τυ εκδοτικυ «Κομυνιςτις»].*
17 εκ. 22 σ. 5 κ. 3.000 αντ.

60. Εριςτεας Δαμον, *Τοκςαρεας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1931.*
16 εκ. 28 σ. 15 κ. 3.000 αντ.

61. Εςιυτιν Τιμοθει, *Ι καταςτροφι τυ καραβιυ Αφτοκρατοριςα Μαρια. Αναμνιςις ναφτυ τυ ςτολυ τις Μαβρις Θαλαςας. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 36 σ. 40 κ. 3.090 αντ.

62. Εφιμοφ Α. κε Ν. Φρειμπερο, *Ιςτορια τυ βιομιχανικυ καπιταλιζμυ. Για το μεςεο ςκολιο. 7-ος κε 8-ος χρονος διδαςκαλιας. Με ςινταкςι τυ Φ. Κοζλοφ. Εκδοςι 2-ι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 337 σ.

63. Εφρεμαντι Τ., *Προγραματα Γ κε Δ ταкςις (Ι-ις βαθμιδας). Για τα ελινικα ςκολια τον χοριον τυ βοριου Καφκαςυ. Μτφρ. Τ. Εφρεμαντι, Λ. Καςαντςογλυ, Κ. Τοπχαρα. Ροςτοβ - Ντον, Κραινατςιςτατ, 1928 (= Επίστιμονίκο Μεθοδικο Σοβετ τυ Τμιματυ τις Λαικις Μορφοςίς τυ Βοριυ Καφκαςυ).*
21 εκ. 47 σ. 65 κ. 1.000 αντ.

64. Ζαιμοβςκαγια Ε., *Ι Ενοςι-μας κε ο καπιταλίςτικος κοςμος. Εργατικο βιβλιο για τι γεογραφια. 4-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Φ. Γριγοριαδι κε Τ. Εφρεμαντι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
28 εκ. 113 σ. 1 ρ. 3.700 αντ.

65. Ζαλκιντ Ι., *Μαθετε το πεδι καθαριότιτα. Μτφρ. Δ. Σαβοφ. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι Κομυνιςτι, Κραινατςιζτατ, 1929 [= Λαικο Κομιςαριατο τίς Πεδιας ΡΣΟΣΔ. Κεντρικι Διεφθιςι τις Κινονικις Ανατροφις].*
17 εκ. 22 σ. 2.000 αντ.

66. Ζαχαροφ Σ. - Ε. Ρειν, *Τα ενιαζματα ςα χοραφια τι κολχοζι. Μτφρ. Γ. Φοτίαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 35 σ. 3.000 αντ.

67. Ζβονικοβ Π. Α., *Τεριατεπςον κυνελια. Μτφρ. Π. Λαμπριανοβ. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
17 εκ. 50 σ. 50 κ. 2.100 αντ.

68. Ζελινςκαγια, *Σιν φαπρικαν τι Λοδζ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1930.*
5 κ.

69. *Η ζοι κε ο αγονας τι χορετιον τι Κινας. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτίς, 1932.*
20 κ.

70. Ζολοτοβςκι Κονςταντιν, *Ι διτες. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 149 σ. 1 ρ. 80 κ. 1.590 αντ.

71. Θεοτοκις Κοςτις, *Καταδικος. Ροςτοβ- Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 εκ. 139 σ. 1 ρ. 70 κ. 1.590 αντ.

72. Ιβανοβ Βςεβολοντ, *Το θορακιζμενο τρενο. Νο. 14.69. Μτφρ. Ν. Καπνα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτίς, 1935.*
19 εκ. 108 σ. 85 κ. 1.600 αντ.

73. Ιβανοφ Γ. Ι., *Γεογραφια τον μερον τυ κοζμυ κε τον ςπυδεοτερον χορον (εκτος απο τίν ΕΣΣΡ). Διδαχτικο βιβλιο για τίν 6-ι ταкςι τυ μι πλεριυ μεςευ κε τυ μεςευ ςκολιυ. Μτφρ. Α. Πρίνος, Γ. Φυλιδι, Α. Εριθριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 255 σ. 2 ρ. 50 κ. 1.590 αντ.

74. Ιλιν Μ., *Το διιγιμαν για το μεγαλον πλανον. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 160 σ. 62 κ. 5.000 αντ.

75. Ιλιν Μ., *Εκατο χιλιαδες γιατι. Μτφρ. Α. Τοςυν. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 εκ. 97 σ.

76. Ιλιν Μ., *Μαβρο πανο ςε αςπρο. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 εκ. 115 σ. 1 ρ. 15 κ. 2.080 αντ.

77. Ιλιοπυλος, Κανονιδις, Καριπιδις, Πιλιδις, Καζαντζογλου *[Σινγραφιαδες], Το Πενταχρονο ςε τεςερα Χρονια. Αναγνοςτικο για τιν πεμτι ταкςι τις προτις βαθμιδας. Προτι εκςαμινια. Εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ. Ροςτοβ - Δον, 1931.*
14 εκ. 272 σ. 1 ρ. 20 κ. 5.000 αντ.

78. Ινγυλοβ Σ., *Πολιτ - γραματα. Διδαχτικο βίβλιο για τα κοματικα ςκολια τον καντιτατον. Εκδοςι δεφτερι - επεκςεργαζμενι. Ροςτοφ - Ντον, Βορ. Καφκ. τμιμα τυ κοματικυ εκδοτικυ, 1933.*
21 εκ. 468 σ. 3 ρ. 3.000 αντ.

79. Ι ο φ φ ε Σ. Ι., *Αποταμιεφτικον εργον. Πλιροφοριες μ' εροτιςις κε απαντιςις. Μτφρ. Γ. Χ. Μυτεςιτι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 63 σ. 15 κ. 15.000 αντ.

80. Ι χ ο κ Δ., *Ι Ινδια αφκα σον ζιγον τι καπιταλιζμυ. Μτφρ. Σ. Κ. Μυρατοφ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 32 σ. 10 κ. 4.000 αντ.

81. Κ α γ α ν ο β ι τ ζ, *Οργανοτικα ζιτιματα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
40 κ.

82. Κ α ζ α ν τ ζ ι Ι. - Π. Κ α ρ α ς α β ι δ ι, *Αριθμιτικι. Ροςτοβ -Ντον, Κομυνιςτίς, 1932.*
20 εκ. 63 σ. 45 κ. 6.000 αντ.

83. Κ α ζ α ν τ ζ ι Ι. - Π. Κ α ρ α ς α β ι δ ι, *Αριθμιτικι. Ροςτοβ-Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
28 εκ. 69 σ. 70 κ. 3.600 αντ.

84. Κ α ζ α ν τ ζ ι Δ. - Κ α ν ο ν ι δ ι κε Ε φ ρ ε μ α ν τ ι, *Προγραματα για τα ελινικα ςκολια τις Ι-ς βαθμίδας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτίς, 1930.*
21 εκ. 106 σ. 2 ρ. 1.500 αντ.

85. Κ α ζ α ν τ ζ ο γ λ υ Δ., *Δυλια κε πεδια. Αναγνοςτικο Β τακςις για τα ελινικα σχολια Ι-ις βαθμιδας. Επικιρομενο απτο ΓΥΣ. Ροςτοβ - Δον — Χαρκοβο, Εκδοςι Κομυνιςτι (Κραινατςιζτατ) κε Τςεντροβιταβ, 1929.*
26 εκ. 128 σ. 1 ρ. 6.000 αντ.

86. Κ α ζ α ν τ ζ ο γ λ υ, *Δυλια κε πεδια. Αναγνοςτικο 2-ις τακςις για τα ελινικα ςκολια Ι-ις βαθμιδας. Δεφτερι εκδοςι επιδιορθομενι. Ροςτοβ - Ντον, Κραινατςιζτατ Βιβλιοθικι Κομυνιςτι, 1930.*
25 εκ. 64 σ. 35 κ. 9.000 αντ.

87. Κ α μ α ν ι ν Φ., *Ι πςιλενα. Διιγιμαν. Μτφρ. Κλ. Παπαδοπυλυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
19 εκ. 23 σ. 15 κ. 4.000 αντ.

88. Κ ά μ ε ν ε φ Σ., *Εργάτι κε χορικέ νάσε έτιμος! Μτφρ. τυ Ν. Μπερκοβςκι. Ροςτοβ - Ντον, Εκδοσι τυ Κραινατςιςτατ τυ Β. Καβκαςυ, 1928 [= Κεντρικι Διεφθισι τις Λαικις Ανατροφις. Πολιτικι Βιβλιοθικι αρ. 2].*
22 εκ. 28 σ. 30 κ. 1.500 αντ.

89. Κ α ν ο ν ι δ ι Γ., *«Μαχιταδες». Αναγνοζματαριο Δ τακςις (Α. εκςαμινια). Για τα ελίνικα ςκολια Ι βαθμίδας. Ροςτοβ - Δον, Εκδοσι τυ Κραινατςιζτατ, 1931.*
27 εκ. 132 σ. 85 κ. 4.000 αντ.

90. Κ α ν ο ν ι δ ι Γ., *Ι προτοπορι. Αναγνοςτικο. Γ' τακςις για τα ελινικα ςκολια 1-ις βαθμιδας. Επικιρομενο απτο ΓΥΣ. Ροςτοβ - Δον — Χαρκοβο, Εκδοςι Κομυνιστι - Κραινατςιζτατ, Ροςτοβ - Δον κε Τςεντροβιταβ, Χαρκοβο, 1929.*
25 εκ. 208 σ. 1 ρ. 50 κ. 6.000 αντ.

91. Κ α ν ο ν ι δ ι ς Θ., *Για το κολχοζ (δραμαν). Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
16 κ.
1931 : 17 εκ. 70 σ. 25 κ. 1.000 αντ.

92. Κ α π α ς ι ν ς κ ι Μ. Ν., *Τοργανομαν τι τςακελιματι ςα κολχοζια. Μτφρ. Φ. Γριγοριάδι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 68 σ. 38 κ. 2.000 αντ.

93. Κ α ρ α λ ε ν κ ο Β. Γ., *Τ'ορομαν τι Μακαρ. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνίςτις, 1931.*
17 εκ. 48 σ. 14 κ. 4.000 αντ.

94. Κ α ρ π ι ν ς κ ι Β., *Ομιλιας για τον λενινιζμον. Εκδοςι 2-ρι επεκςεργαζμενι. Βιβλιον 1. Μτφρ. Γ. Κανονιδι, Φ. Γρίγοριαδι, Α. Εριθριαδι. Ροςτοβ - Τον, Κοματικον Εκδοτίκον, 1933.*
22 εκ. 1 ρ. 85 κ. 3.000 αντ.

95. Κ α ς ι λ Λ., *Μπυντιονακια. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
26 εκ. 13 σ. 60 κ. 3.090 αντ.

96. Κ α ς ι λ ο φ Ι. Τ., *Τα μαχιτικα προβλιματα τι κολχοζικις ανικςις σον Β. Καφκαςον. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
19 εκ. 24 σ.

97. *Καταςτατικον (υςταβ) τι Πανςιδεζμικυ Λενινιςτικυ Κομυνιςτικυ Σιδεζμυ τι Νεολεας. Π.Λ.Κ.Σ.Ν. (Σεκςια τι Κ.Ι.Μ.). Μτφρ. Μ. Σοφιανιδι. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ, 1931.*
15 εκ. 55 σ. 12 κ. 4.000 αντ.

98. Κ α τ ι φ ο ρ ι Ν., *Διιγιματα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1936.*
18 εκ. 91 σ. 1 ρ. 20 κ. 1.090 αντ.

99. Κ ι ς ε λ ε φ Α., *Αλγεβρα. Για το μεςεο ςκολιο. Μερος 1. Μτφρ. Δ. Κανονιδι, Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 149 σ. 1 ρ. 80 κ. 3.800 αντ.

100. Κ ι ς ε λ ε φ Α., *Αλγεβρα. Μερος 1. Για τιν 6-ι κε 7-ι τακςι τυ μεςευ ςκολιυ. Εκδοςι 3-ι. Μτφρ. Δ. Κανονιδι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
22 εκ. 164 σ. 1 ρ. 30 κ.

101. Κιςελεβ Γ. Μπ., *Μπορυνε ν' αναςτιθυν ι νεκρι; Μτφρ. Μ. Κυτςιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 95 σ. 20 κ. 3.000 αντ.

102. Κοβαλενςκι Μ. Ν., *Μια σιντομι εκςιςτορiςι τις ζοις τυ Λενιν. Μτφρ. Π. Δ. Μολοχιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1930.*
17 εκ. 16 σ. 2 κ. 5.000 αντ.

103. Κοβαλεφ, *Ιςτορια τυ αρχευ κοζμυ. Μερος Ι. Για τιν 5-ι ταξι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*

104. Κοκινος Α., *Πριν κε ιςτερνα. Διιγιματα αςιν ζοίν τεργατιον κε χοριετον. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
17 εκ. 142 σ. 1 ρ. 30 κ. 2.100 αντ.

105. Κομιςαροβ, *Ντο ιπαν το 16-ον ςινεδριον για τιν ςοςιαλιςτικιν ανάςινκροτιςιν τι χορι. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι - Ι. Γεοργιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 40 σ. 8 κ. 2.000 αντ.

106. Κονκοβαλοβα Κ., *Ξο ποταμ «Λενα». Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Ρομεικον εκδοτικον τυ Κομυνιςτι, 1931.*
17 εκ. 12 σ. 7 κ. 3.000 αντ.

107. Κραςικοβα Α., *Κολχοζνιτςα, εφτοςςεςα κε μεςειςα διναμοςον το κολχοζ. Μτφρ. Π. Γαβριλιδυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 29 σ. 16 κ. 4.000 αντ.

108. Κρετκοβςκαγια Ν., Μ. Κρετκοβςκι κε Τ. Α. Τρυφανοβα, *Ζοι κε ςκολιο. Εργατικο βιβλιο για τι δεφτερι ταξι τις προτις βαθμιδας. Φιςιογνοςία, τεχνι κε δυλία. Μτφρ. Α. Κοκινος κε Θ. Γριγορίαδις. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιστις, 1932.*
21 εκ. 84 σ. 55 κ. 2.500 αντ.

109. Κρετκοβςκαγια Ν., Μ. Κρετκοβςκι κε Τ. Α. Τρυφανοβα, *Νει μαχιταδες. Εργατικο βιβλιο για τιν κινονιολογια, φιςιογνοςια κε πολιτεχνικο κοπο. ΙΙ-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 247 σ. 1 ρ. 85 κ. 5.900 αντ.

110. Κρυγλιακοβ, *Τα ζαγατοφκας τι καπνυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
25 κ.

111. Κρυγλιακοβ, *Τα παρνικια τι καπνυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
60 κ.

112. Κρυγλιακοβ Ι., *Τοργανομαν κε τεχνικι ςα δυλίας τι ραςςατνικυ τι καπνυ. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 71 σ. 20 κ. 3.500 αντ.

113. Κςενοπυλος Γρ., *Στελα Βιολαντι. Ροςτοβ - Ντον. Κομυνιςτις, 1935.*
20 εκ. 61 σ. 1 ρ. 1.090 αντ.

114. Κυζνετςοβ Σ., *Το μαζικον ι δυλια ςο ανιкςιατικον τιν καμπανίαν ςποραс. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Δεφτερον εκδοςι μεταπεκςεργαζμενον. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 79 σ. 10 κ. 2.000 αντ.

115. Κυιπιςςεβ Β., *Για το δεφτερον τιν πιατιλετκαν. Τακλατ ςο XVII τιν κονφερεντςιαν τι ΠΚΚ(π) για τα τιρεκτίβια ςο ςχιματιζμον τι δεφτερυ πενταχρονυ πλανι τι λαικυ νικοκιρι (1933 - 1937). Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 59 σ. 32 κ. 4.000 αντ.

116. Κυιπιςςεβ Β., *Το δεφτερον πενταχρονον πλανον. Εκθεσι ςο 17-ον Σινεδριον τι ΠΚΚ(π) 3-4 Φεβρυαριυ 1934. Μτφρ. Α. Εριθριαδι, Φ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κοματικον Εκδοτικον, 1934.*
22 εκ. 86 σ. 40 κ. 1.500 αντ.

117. Κυλιςερ - Μπυντςελμαν Ν., *Γιατι δεν επιτρεπετε να τιμορυμε τα πεδια. Μτφρ. Δ. Σαβοφ. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι Κομυνιςτι - Κραινατςιζτατ, 1929 [= Λαικο Κομιςαριατο τις Πεδιας ΡΣΟΣΔ. Κεντρικι Διεφθιςι τις Κινονικις Ανατροφις].*
17 εκ. 19 σ. 2.000 αντ.

118. Λαμπλινςκι Α. Ι., *Το ορθον κε το με τον κερον ι ςπορα εκςαςφαλιζ τιν εςοδιαν. Ι ςιμαςια τι ςςιμονκονεςςι τι κοκι για το Β.Κ. κραι. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ, 1931.*
17 εκ. 40 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

119. Λεβενταλ Γ., *Τι ιπε το 16-ο ςινεδριο τυ κοματος για τι δυλια τις βιομιχανιας. Μτφρ. Θ. Αδακριτυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1930.*
13 εκ. 16 σ. 2 κ. 5.000 αντ.

120. Λενιν Ι., *Για τι θριςκια. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
17 εκ. 35 σ. 10 κ. 2.500 αντ.

121. Λενιν Ι., *Για τι θριςκια. 2-ι εκδοςι. Μτφρ. Α. Διμιτριυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
14 εκ. 51 σ. 10 κ. 2.500 αντ.

122. Λενιν Ι., *Πολοζζενια για το αγροτικον ναλογ ςο 1933. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 κ.

123. Λενιν Ι., *Προγραμαν τι ΠΚΚ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
12 κ.

124. Λ ε ν ι ν Β. Ι. - Ι. Β. Σ τ α λ ι ν, *Για το κομςομολ. Μτφρ. Θ. Τομπυλοβ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
56 σ. 45 κ. 3.100 αντ.

125. Λ ε ν ι ν Ι. - Ι. Β. Σ τ α λ ι ν, *Για το ςοςιαλιςτικον τιν ςαρεβνοβανιαν. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
32 σ. 12 κ.

126. Λ ε ο ν ο β, *Το τερεμα τι χτινι κε τι μυςκαρι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
12 κ.

127. Λ ε ρ μ ο ν τ ο β Μ. Γ., *Ο Ιροας τις εποχις-μας. Μτφρ. Γ. Κανονιδι - Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 93 σ. 90 κ. 1.100 αντ.

128. Λ ι α ς κ ο Ν., *Το καμινεφιρι. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 139 σ. 50 κ. 3.000 αντ.

129. Λ ι π ε τ ι ν ς κ ι Γ., *Εβδομαδα. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 91 σ. 90 κ. 3.500 αντ.

130. Λ ο μ ο β, *Το τερεμαν τι χτινι κε τι μυςκαριαθε. Μτφρ. Π. Λαμπριανοβ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 40 σ. 12 κ. 4.000 αντ.

131. Λ ο ν κ ι ν Ο., *Απλες κυβεντες για τι θριςκια. Μτφρ. Μ. Μιταφιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931 [= Αντιθριςκεφτικι Βιβλιοθικι].*
17 εκ. 56 σ. 8 κ. 3.000 αντ.

132. Λ ο ν τ ο ν Δζ., *Ι διιγιςι για τον Κις. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
45 κ.

133. Μ α ι ζ ε λ Ι. Ε., *Πος να προφιλακςις τα μικρα τα πεδια απτις αροςτιες. Μτφρ. Δ. Σαβοφ. Ροςτοβ - Δον, 1929 [= Λαικο Κομιςαριατο τις Μορφοςις ΡΣΟΣΔ. Κεντρικι Διεφθιςι τις Κινονικις Ανατροφις].*
17 εκ. 28 σ. 2.000 αντ.

134. Μ α κ α ρ ο β Λ. Ν. - Κ ο ζ ζ υ χ ο β, *Τι ςταφιλι ι φιλοκςερα κε πος πρεπ να πολεμυματα. Μτφρ. Παν. Γαβριλιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
33 εκ. 25 σ. 18 κ. 3.000 αντ.

135. Μ α λ ι ν κ ο Β., *Αποθεν γινετε ι βροχι. Μτφρ. Χ. Παναγιοτιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 19 σ. 16 κ. 3.000 αντ.

136. Μ α λ τ ζ ε φ, *Πος προφιλατομε τα μικρα τα πεδια ας αροςτιας. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1929.*

137. Μ α ν ς β ε τ ο β Β. Ι., *Πος να ςερεν κε φιλατ κανις τ' οβα. Μτφρ. Σ. Κ. Χαραβιτα. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
17 εκ. 26 σ.

138. Μ α ν υ ι λ ς κ ι Δ., *Απολογιςτικον τακλατ ςο XVII ςινεδριον τι κοματι για τιν δυλιαν τι τελεγατςιας τι ΡΚΚ(π) ςο ΕΚΚΙ 2 - ΙΙ - 1934. Ροςτοβ - Τον, Κοματικον Εκδοτικον, 1934.*
17 εκ. 63 σ. 15 κ. 2.100 αντ.

139. Μ α ρ τ ς ε ν κ ο Τ. κε Β., *Ι ζοι ςε αριθμυς. Βιβλιο αριθμιτικις για τιν τριτι τακςι τον ςκολιον τις Ι-ις βαθμιδας. Μτφρ. Θ. Γ. Γριγοριαδι κε Σ. Κ. Μυρατοβ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
22 εκ. 150 σ.

140. Μ α ρ τ ς ε ν κ ο Τ. κε Β., *Ι ζοι ςε αριθμυς. Εργατικο [βιβλιο τις αριθμιτικις για τι ΙΙ τακςι. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
21 εκ. 134 σ.

141. Μ α ρ τ ς ε ν κ ο Τ. Τ., *Ι ζοι ςε αριθμυς. Βιβλιο τις αριθμιτικις για τιν Ι-ι χρονια το ςκολιονε τις Ι βαθμιδας. 2-ρι εκδοςι επεκςεργαζμενι. Μτφρ. τυ κολεχτιβο «Κομυνιςτις». Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
27 εκ. 51 σ.

142. Μ α τ β ε τ ο β, *Πος να τοπλαεβομε κε φιλατομε τοβα. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
8 κ.

143. *Μεθοδικες οδιγιες για το ζιτιμα πος να εποφελιθι το «Εργατικο βιβλιο για τι Φιςιογνοςια» [τυ Τ. Δ. Εφρεμαντι] για τιν 1 τακςι τυ ΣΚΝ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 72 σ. 1.000 αντ.

144. Μ ι λ ε χ ι ν Λ., *150 ιμερας αςιν ζοιν τι τραχτορικις κολονας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 96 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

145. Μ ι χ κ ε λ μ α ν Ν., *Το τερεμαν τι ζαπζανατι. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 48 σ. 17 κ. 3.000 αντ.

146. Μ ο λ ο τ ο β Β. Μ., *Για το δεφτερον τιν πιατιλετκαν. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 69 σ. 20 κ. 4.000 αντ.

147. Μ ο λ ο τ ο β, *Το δεφτερον πενταχρονον πλανον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
15 κ.

148. Μολοτοφ, *Ι εκθεςι-τυ για τι δυλια τις κιβερνιςις ςτο VII ςινεδριο τον Σοβιετ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
50 κ.

149. Μολοτοφ, *Στιν επετιριδα τις Οχτοβριανις επαναςταςις. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1933.*
10 κ.

150. Μολοτοβ, Κυιπιςςεβ, Καγανοβιτζ, *Θεςις για το 2-ον πεντ. πλανον κε οργανοτικα ζιτιματα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
25 κ.

151. Μοροζοβα Μ., *Συμα ςα περβολια τι Κινας. Μτφρ. Γ. Ποζαντι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 22 σ. 15 κ. 3.000 αντ.

152. Μπαμπυςςκιν Ε. - Ι. Μπατςελις - Σ. Ντικοβςκι, *Απο τιν εχμαλοςιαν τον παγον. Μτφρ. Ροτοβ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 214 σ. 1 ρ. 85 κ. 1.590 αντ.

153. Μπαρανςκι Ν. Ν., *Γεογραφια τις ΕΣΣΡ. Για το μεςεο ςκολιο. Μτφρ. Μ. Μιταφιδι. Μερος 1. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
23 εκ. 234 σ.

154. Μπαρανςκι Ν., *Ικονομικι γεογραφια τυ ΣΣΣΡ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
2 ρ. 30 κ.

155. Μπαρανςκι Ν. Ν., *Φιςικι γεογραφια τις ΕΣΣΡ. Διδαχτικο βιβλιο για τιν 7-ι τακςι τυ μεςευ ςκολιυ. Εκδοςι Ι-ι, Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 132 σ. 2 ρ. 20 κ. 1.500 αντ.

156. Μπαρκοφ Α. Σ. - Α. Πολοβινκιν, *Φιςικι Γεογραφια. Διδαχτικο βιβλιο για τιν 5-ι τακςι τυ μεςευ ςκολιυ. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 150 σ. 1 ρ. 80 κ. 3.100 αντ.

157. Μπατμανοφ Β., *Για τι ςιμπαγι κολεχτιβιςτικι ικονομια. Ροςτοβ - Ντον, ελινικο εκδοτικο Κομυνιςτις, 1930 [= Βιβλιοθικι τυ Εκδοτικυ Κομυνιςτις].*
17 εκ. 118 σ. 15 κ. 10.000 αντ.

158. Μπαυμαν, *Για τις εκλογες τον ςοβετ. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι τυ Κραιςπολκομ τυ Β. Καφκαςυ, 1928.*
17 εκ. 31 σ.

159. Μπελουςοφ Σ. Α., *Πος επορυμε να περομε εφθενα κορμας για τιν ςιλοςοβανιαν. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 46 σ. 6 κ. 3.000 αντ.

160. Μπογογιαβλενςκι Ντ. - Λ. Τιμοφεεφ, *Αναγνοςτικο. Για τα ςχολια τον λιγογραματον. Μτφρ. Γ. Φυλιδι κ.α. Εκδοςι 2-ρι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
23 εκ. 164 σ. 85 κ. 3.090 αντ.

161. Μπογογιαβλενςκι Ντ. - Λ. Τιμοφεεφ, *Αναγνοςτικο για τυς λιγογραματυς. Μτφρ. Γ. Φυλιδι κ.α. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936. [Βιβλιο για τυς λιγογραματυς]*
22 εκ. 179 σ.

162. Μπραιλοφςκαγια Σ. Μ. κε Μ. Α. Ριμπνικοβα, *Χριςτομαθια για τι λογοτεχνια. Εκδοςι 3-ι. Μερος Ι για τιν 3-ι τακςι τυ αρχικυ ςκολιυ. Μτφρ. Γ. Κανονιδι, Γ. Εςπεριδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1936.*
23 εκ. 124 σ. 85 κ. 3.590 αντ.

163. Μπυμπνοβ Α., *Τα κιριοτερα ςταδια τις εκςελεκςις τυ κοματος ςτι Ροςια. Μτφρ. Χ. Β. Ροςτοβ - Ντον, Εκδοςι τυ Κραινατςιςτατ τυ Β. Καβκαςυ, 1928 [= Πολιτικι Βιβλιοθικι αρ. 1].*
17 εκ. 57 σ. 40 κ. 1.500 αντ.

164. Μυζαλεβςκι Β., *Το ζοομινιμυμ τι μελιςοτροφιας. Μτφρ. Κ. Καρδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 42 σ. 12 κ. 3.000 αντ.

165. Μυροβιτζ - Σβερςκι, *Τα προβλιματα κε ι ςιμαςια τι καμπανιας τι υποργκας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 73 σ. 20 κ. 2.500 αντ.

166. *Ναςε ετιμος! [Το μαρς τον πιονερον]. Ροςτοβ - Ντον, Εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ τυ Β. Καβκαςυ, 1928.*
12 εκ. 10 σ. 1.000 αντ.

167. Νεβεροβ Αλεκςαντρ, *Το Τασςκεντ πςομι πολιτια. Μτφρ. Σ. Αγελαςτυ. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
17 εκ. 144 σ. 1 ρ. 35 κ. 2.000 αντ.

168. Νικολαεβ Ν., *Ο Κλιμεντ Εφρεμοβιτς Βοροςςιλοβ. Βιογραφια. Μτφρ. Μ. Φ. Παρτςαλιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
17 εκ. 32 σ. 8 κ. 4.000 αντ.

169. Νιρβανας Π., *Νιςιοτικες Ιςτοριες. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1936.*
19 εκ. 126 σ. 1 ρ. 20 κ. 1.590 αντ.

170. *Το Νοεμβριανο πλενυμ τις ΚΕ τυ ΠΚΚ(μπ). Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1934.*
25 κ.

171. Ν τ ζ α π α ρ ι τ ζ ε Σ., *Ι ςοςιαλιςτικι αναδιοργανοςι τυ χοριυ κε ο αγονας εναντια ςτα διο μετοπα. Μτφρ. Α. Ρενο. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 63 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

172. Ν τ ο π ρ ο χ ο τ ο β α Α. Ι., *Πος να προφιλατομε τα πεδια αςα καλοκερινα τα διαριας. Μτφρ. Σ. Χαραβιδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 24 σ. 7 κ. 400 αντ.

173. Ν τ ο ρ ο ς ς ι ν Μ., *Ο Παβλακις Μοροζοφ. Μεταφραςι Γ. Φυλιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 28 σ. 45 κ. 3.090 αντ.

174. Ο β ς ι α ν ι κ ο β α Μ. - Μ π. Λ ε β ι τ α ν, *Κινονιολογια για το μεςεο ςκολιο. Μερος IV, εκτος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδις. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 156 σ. 1 ρ. 1.600 αντ.

175. Ο κ τ ι α π ρ ς κ ι, *Παμιατκα τι ραπςελκορυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
75 κ.

176. Ο λ ε ς ς υ κ Φ., *Ο κυλακον κι ο ποπας ινε εχθρι τυ πατρακ. Μτφρ. Ιρακλι Γεοργιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 47 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

177. Ο λ χ ο β ι Π., *Αλφαβιτον τι λενινιζμυ. Εγχιριδιον για τι χορι τα κοματικα ςκολια. Μτφρ. τι κολεχτιβι τι «Κομυνιςτι». Εκδοςι πεμτον επιδιορθομενον κε ςιμπλιρομενον. Ροςτοβ - Δον, Ρομεικον εκδοτικον Κομυνιςτις, 1931.*
25 εκ. 214 σ. 20 κ. 5.000 αντ.

178. Ο μ ι ρ ο ς, *Ιλiαδα. Μτφρ. Αλεκς. Παλι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 342 σ. 2 ρ. 1.590 αντ.

179. Ο μ ι ρ ο ς, *Ιλιαδα. Το «Α». Μτφρ. Α. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 30 σ. 45 κ. 3.590 αντ.

180. Ο ρ λ ο β Ν., *Το κολεχτιβικον ι δυλια κε ι ιγια. Μτφρ. Π. Καπαγιανι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 11 σ. 2 κ. 3.000 αντ.

181. Ο ρ λ ο β, *Ι καθαριοτιτα κε ιγια. Ο εκςανθιματικον ο τιφον. Ι ςκαρλατινα. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
30 κ.

182. Ο ς ι π ο β, *Το περιπιιμαν τι κοςυς με τα πυλια. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
12 κ.

183. Ο ς κ ι ν Δ., *Στα νοτα τον αςπρον. Μτφρ. Θ. Αδακριτυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 47 σ. 15 κ. 3.000 αντ.

184. Π α ν τ ε λ ε ε φ Λ., *Το πακετο. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 76 σ. 90 κ. 2.590 αντ.

185. Π α ρ ο ρ ι τ ι ς Κ ο ς τ α ς, *Διιγιματα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 69 σ. 1 ρ. 1.090 αντ.

186. Π α ρ ς ς ε β α Μ., Ι. Π ο π ι ν ι ν α, Σ. Δ μ ι τ ρ ι ε φ, *Ιςτοριας για τυς πολυς. Μεταφραςι τι Κοκινυ. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1931 [= Εργατικον Βιβλιοθικι τι μαθιτι τι Ι-ς βαθμιδας. Γεογραφικον ςερια].*
17 εκ. 43 σ. 14 κ. 3.000 αντ.

187. Π α ρ ς υ κ ο β Γ. Μ., *Πος πρεπ να διοργανυτε το κολεχτιβικον χτινι μαντριμ. Μτφρ. Λ. Καιςςενα. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 16 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

188. Π ε ρ ε ζ α ν ς κ α γ ι α Ε. Σ., *Σιλογι αριθμιτικον προβλιματον κε αςκιςεον. Για τα μεςεα ςκολια. Πεμτος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Ι. Καραςαβιδις. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 147 σ.

189. Π ε ρ ε ζ α ν ς κ α γ ι α Ε. Σ., *Σιλογι αριθμιτικον προβλιματον κε αςκιςεον. Για τιν 5-ι κε 6-ι τακςι τυ μεςευ ςκολιυ. Εκδοςι 4-ι. Μτφρ. Ι.Ρ. Καραςαβιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, Κριμςκαγια 1936.*
20 εκ. 200 σ.

190. Π ε ρ κ ο β Κ., *Πος να γιατρεφκυμες. Μτφρ. Γιοτι Ζεβγολατι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 23 σ. 5 κ. 2.000 αντ.

191. Π ε τ ρ υ κ.α., *Ι λογι-τυς ςτο VII ςινεδριο τις Κομιντερνας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
35 κ.

192. Π ε ρ ο φ ς κ α γ ι α Ο., *Πεδακια κε θεριυδακια. Μτφρ. Ν. Καπνα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 165 σ. 1 ρ. 50 κ. 2.000 αντ.

193. Π ε ρ ς ο ν ο φ Ι., *Ιδιοχτιςια. Δραμα ςε τρις πρακςις. Μτφρ. Γ. Φυλιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 97 σ. 1 ρ. 50 κ. 1.000 αντ.

194. Πεςτυν Ε. Γ., *Σ' εμας κε ς' εκινυς. Τι ιδανε ι υταρνικι τυ Ίβανοβο ςτο εκςοτερικο. Μτφρ. Μ. Μιταφιδι. Ροςτοβ - Δον, Κραινατςιζτατ, 1931.*
18 εκ. 42 σ. 19 κ. 3.000 αντ.

195. Πετροφςκαγια Α. Β. - Α. Π. Παλαςς - Δονικοβα, *Εργατικο βιβλιο για τι φιςιογνοςια. 3-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. τυ κολεχτιβυ τυ εκδοτικυ. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 136 σ. 1 ρ. 4.100 αντ.

196. Πλαβιλςτζικοβ Ν. Ν., *Καρολος Δαρβινος. Ι ζοι τυ διαςιμυ ανθροπυ. Μτφρ. Δ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 116 σ. 1 ρ. 1.090 αντ.

197. Πογαεβςκιι, *Ι ανατροφι κε το τερεμαν ςοιλιον γαρκον. Ροςτοβ-Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
10 κ.

198. Πογιαρςκαγια Ζ., *Ι εργατριες τι Γερμανιας. Μτφρ. Κ. Κιαχιδι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 27 σ. 16 κ. 3.000 αντ.

199. Ποκροφςκι Μ. Ν., *Ροςικι ιςτορια. Μτφρ. Α. Πρινος. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 657 σ. 3 ρ. 75 κ. 3.100 αντ.

200. Πολιανςκι Σ. Ν. - Ν. Β. Μπερλινκοβ - Α. Β. Γορπυνοβ, *Μαθενοντας κε δυλεβοντας. Βιβλιο τυ πολιτεχνικυ κοπυ για τιν ΙΙΙ τακςι τις Ι βαθμιδας το ςκολιον τις πολις κε τυ χοριυ. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 127 σ. 1 ρ. 20 κ. 4.100 αντ.

201. Πολιανςκι Σ. Ν. - Ν. Β. Μπερλινκοβ - Α. Β. Γορπυνοβ, *Μαθενοντας κε δυλεβοντας. Βιβλιο τυ πολιτεχνικυ κοπυ για τιν 4-ι τακςι τις Ι βαθμιδας το ςκολιον τις πολις κε τυ χοριυ. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
26 εκ. 114 σ. 1 ρ. 10 κ. 4.000 αντ.

202. Πονπινςκαγια, *Μικρα διιγιματα. Μτφρ. Α. Κοκινος. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
16 εκ. 39 σ. 17 κ. 2.000 αντ.

203. Ποντζ - Πρυεβιτς Β., *Ι αποπιρα να ςκοτονε τον ςιντροφο Λενιν. Μτφρ. Θ. Γ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 36 σ. 12 κ. 4.000 αντ.

204. Ποποβ Ι., *Αριθμιτικι. Για το αρχικο ςκολιο. Για τιν 5-ι τακςι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
1 ρ. 30 κ.

205. Ποποβα Ν. Σ., *Βιβλιο αριθμιτικις για το αρχικο ςκολιο. Μερος 1-2. 2-ι εκδοςι επεκςεργαζμενι. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδις. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
Μερος Ι 67 σ. Μερος ΙΙ 80 σ.

206. Ποποβα Ν. Σ., *Βιβλιο αριθμιτικις. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος ΙΙΙ. Μτφρ. Ν. Καπνας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
29 εκ. 61 σ.

207. Ποποβα Ν. Σ., *Σιλογι αριθμιτικον προβλιματον κε αςκιςεον. Για το αρχικο ςχολιο. Μερος Ι - ΙΙ. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
22 εκ.
Μερος Ι 50 σ. Μερος ΙΙ 54 σ.

208. Ποποβα Ν. Σ., *Σιλογι αριθμιτικον προβλιματον κε αςκιςεον. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος 1-2. Μτφρ. Τ. Ι. Τοπαλιδις, Ν. Καπνας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 73 σ.

209. Ποτεμκιν Ι. Ε., *Κινονιολογια για τιν 3-τι τακςι τις 1-τις βαθμιδας. Μτφρ. Κολεκτιβυ τυ εκδοτικυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 188 σ.

210. Πραιλοβςκαγια Σ. Μ. - Μ. Α. Ριπνικοβα, *Χριςτομαθια για τι φιλολογια. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος προτο, τριτος χρονος διδαςκαλιας. Μεταφραςι κε ςιμπλιροςι Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 130 σ. 60 κ. 6.100 αντ.

211. Πραιλοβςκαγια Σ. Μ. - Μ. Α. Ριπνικοβα, *Χριςτομαθια για τι φιλολογια. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος δεφτερο, τεταρτος χρονος διδαςκαλιας. Μεταφραςι, επεκςεργαςια κε ςιμπλιροςι Γ. Κανονιδι. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 132 σ. 70 κ. 4.600 αντ.

212. *Προγραματα τυ αρχικυ ςκολιυ (πολις κε χοριυ). Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 180 σ. 1.500 αντ.
Περιεχομενα: Μαθιματικα, Μιτρικι Γλοςα, Φιλολογια, Φιςιογνοςια, μτφρ. Κ. Τοπχαρα. Γεογραφια, μτφρ. Γ. Ιλιοπυλυ. Κοπος, Ζογραφικι, Μυςικι, μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Φιςκυλτυρα, μτφρ. Α. Εριθριαδι.

213. Προνερ Β. Μ., *Πος πρεπ να πολεμιετε ι ςιφιλι ςο χοριον. Μτφρ. Τραχτοριςτα. 4-ον εκδοςι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 24 σ. 5 κ. 2.000 αντ.

214. *Προτι Μαιν. Εορτι τι νικις τι ςοςιαλιςμυ. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 40 σ. 22 κ. 2.000 αντ.

215. Ριαμπινιν, *Απο τιν εχμαλοςια τον παγον. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
1 ρ. 85 κ.

216. Σαβοφ Δ. Ν., *Αλφαβιταριο για το αρχικο ςκολιο. 1-ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 εκ. 66 σ. 65 κ.

217. Σαβοφ Δ. Ν., *Αναγνοςτικο για τιν προτι ταξι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 119 σ.

218. Σαβοφ Δ. Ν., *Αναγνοςτικο για τιν προτι ταξι. Εκδοςι 2-ι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 112 σ.

219. Σαβοφ Δ. Ν., *Ι ροςικι γλοςα ςτα ελινικα ςκολια. Για τιν 3-ι ταξι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
75 κ.

220. Σαβοφ Δ. Ν., *Ι ροςικι γλοςα ςτα ελινικα ςκολια. Για τι 2-ι ταξι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
45 κ.

221. Σαβοφ Δ. Ν., *Κοκινες αχτιδες. Αλφαβιταριο για τυς ιλικιομενυς αγραματυς. Μοςχα, Κεντρικο εκδοτικο τον εθνικοτιτον τυ ΣΣΣΔ, 1927.*
27 εκ. 64 σ.

222. Σαβοφ Δ. Ν., *Κοκινες Αχτιδες. Αλφαβιταριο για τυς ιλικιομενυς αγραματυς. Ι. Συνταξι Ε. Αλεξι, Γ. Μιτςακι. Μοςχα 1929 [= Εκτακτι Επιτροπι τις Κςεκαθαριςις τις αγραματοςινις].*
28 εκ. 80 σ. 50 κ. 5.000 αντ.
3-ι εκδοςι - Μοςχα 1930: 26 εκ. 48 σ. 15 κ. 15.000 αντ.

223. Σαβοφ Δ. Ν., *Πεδικα χρονια. Αλφαβιταριο για τα ελινικα ςκολια προτις βαθμιδας. Ι. Συνταξι τυ Γ. Μιτςακι. Μοςκα, Κεντρικο Εκδοτικο τον Εθνον τυ ΣΣΣΔ [Παραγκελια τις Σινταξις τυ Κομυνιςτι], 1929.*
26 εκ. 112 σ. 65 κ. 1.000 αντ.

224. Σαλτικοφ - Σςεντριν Μ. Ε., *Εκλεχτα παραμιθια. Μτφρ. Ι. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 51 σ. 70 κ. 2.590 αντ.

225. Σαλτικοφ - Σςεντριν Μ. Ε., *Ο Μιςςας κι ο Βανιας. Μαβρυςςα ι Νεοτεριςτρα. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 43 σ.

226. Σαλτικοφ - Σςεντριν Μ. Ε., *Παραμιθια. Το κριαρι πυ δε θιματε. Ο γνοςτικος λαγος. Ιςτορια για το πος ενας μοζζικος εθρεψε διο ςτρατιγυς. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 29 σ. 40 κ. 2.090 αντ.

227. Σςαμαδ Ε., *Τι ινε προςκολικι ανατροφι κε γιατι χριαζετε. Μτφρ. Δ. Σαβοφ. Ροςτοβ - Δον, 1929 [= Λαικο Κομιςαριατο τις Πεδιας ΡΣΟΣΔ. Κεντρικι Διεφθιςι τις Κινονικις Ανατροφις].*
17 εκ. 22 σ. 2.000 αντ.

228. Σειφυλινα Λ., *Ι παραβατες τυ νομυ. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 εκ. 53 σ. 2.080 αντ.

229. Σελεςκεριδις Γ. Γ., *Ι τεχνικι κε ι οργανοςι τι φιτεματι τι καπνυ ςα κολχοζια κε εμπορεβματικα φερμας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 60 σ. 36 κ. 3.000 αντ.

230. Σελεςκεριδι Γ. - Ι. Κρυγλιακοβ, *Το νικοκιριον τι καπνοπαρνικιον. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 47 σ. 60 κ. 3.000 αντ.

231. Σελεςκεριδις, *Το φιτεμαν τι καπνυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
1 ρ.

232. Σελεςκεριδι Γ. - Ι. Κρυγλιακοβ - Α. Μιςςαρεφ, *Επεκςεργαςια τι καπνυ ιςτερα αςιν υπορκαν. Μτφρ. Καρδι. Ροςτοβ-Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
17 εκ. 62 σ. 20 κ. 2.000 αντ.

233. Σελεςκεριδις Γ. - Ι. Κρυγλιακοβ - Α. Μιςςαρεφ, *Ι περιπιιςι τι καπνυ ςο χοραφ (τζακελιζμαν, αναφυντυριαγμαν, κυμυλομαν, βερςςκοβανια κε παςινκοβανια). Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 55 σ. 30 κ. 3.000 αντ.

234. Σελεςκεριδης Γ., *Το δυλεμαν τι καπνυ ιςτερα αςο τοπλαεμαν. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
20 κ.

235. Σελεςκεριδις Γ., *Το τεϱεμαν τι καπνυ ςο χοϱαφ κε το τςακελιζμαναθε. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
50 κ.

236. Σελεςκεριδις Γ. - Ι. Κρυγλιακοφ - Α. Μιςςαρεβ, *Ι υποϱκα κε το κςεϱιεμαν τι καπνυ. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
18 εκ. 104 σ. 85 κ. 2.100 αντ.

237. Σεμαςςκο Ι., *Ντο ιδος πϱεπ να εν το καθε μελος τι κολχοζι. Μτφϱ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 40 σ. 8 κ. 3.000 αντ.

238. Σεμαςςκο Ν. Α., *Δεκατι τϱιτι επετιο τυ Οχτοβϱι. Μτφϱ. Α. Ρενο. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
14 εκ. 43 σ. 5 κ. 3.000 αντ.

239. Σςεπολταεφ Π., *Να οϱγανυτε νεον νικι για τα νικοκιϱιακα πϱοβλιματα τι IV. κβαϱταλι. Το τοκλατ τι ς. Σςεπολταεφ ςο κιματικον ακτιβ τι Ροςτοφ ςα 8.X.31. Μτφϱ. Θ. Γϱιγοϱιαδι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 50 σ. 12 κ. 2.000 αντ.

240. Σςεπολταεφ Π. Π., *Πϱεπ να κατατςακυτε το ςαποταζζ τι ςποϱας κε τι χλεποζαγατοφκας ντο οϱγανοςαν ι κυλακ ςα ϱαιονια τι κυπανι. Ο λογος τυ ς. Σςεπολταεφ ςα 12 Νοεβϱιυ 1932 κε ι αποφαςι τι κϱαικομι για τιν ποϱιαν τι χλεποζαγατοφκας αςα 16 Δεκεβϱι 1932. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
18 εκ. 32 σ.

241. Σςεπολταεβ Π. Π., *Τακλατ ςο πϱοτον το κϱαεβοι το Αζοφο - Μαβϱοθαλαςιτκον το κοματικον τιν κονφεϱεντςιαν 19 Ιανναϱιυ 1934. Ροςτοβ - Τον, Κοματικον εκδοτικον, 1934.*
22 εκ. 63 σ. 35 κ.

242. Σεραφιμοβιτζ Α., *Απςιματενεν Χαλαϱδια (Ζζελεζνι Πατοκ). Μτφϱ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 179 σ. 1 ρ. 75 κ. 4.000 αντ.

243. Σεραφιμοβιτς Α. Σ., *Το γινεκοχοϱι κε το θαμα. Μτφϱ. Α. Εϱιθϱιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 16 σ. 8 κ. 2.000 αντ.

244. Σινιτςκι Λ. Δ., *Γεογϱαφια. 5-ος χϱονος διδαςκαλιας ςτα ΠΝΕ-ΕΣ κε 1-ος χϱονος διδαςκαλιας ςτα SKN 1-ι εκςαμινια. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
ΙΙ-ι εκςαμινια. Ροςτοβ - Ντον, 1933.

245. Σινιτςκι Λ. Δ., *Γεογϱαφια τον καπιταλιςτικον χοϱον. 6-τι τακςι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*

246. Σινιτςκι Λ. Ν., *Φιςικι Γεογϱαφια. Για το μεςεο ςκολιο. 5-ος χϱονος διδαςκαλιας. Μτφϱ. Γ. Κανονιδι, Θ. Γϱιγοϱιαδι. Ροςτοβ-Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 150 σ. 2 ρ. 30 κ. 2.100 αντ.

247. Σκβορτςοβ Ι. Μ., *Ι χιμια ςον πολεμον κε ςο αγϱοτικον νικοκιϱιον. Μτφϱ. Α. Τοςυν. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1930.*
14 εκ. 39 σ. 5 κ. 4.000 αντ.

248. Σκομοροχοβ Α., *Πϱοφιλακςτε τα ζοα αςα κολιτικα αϱοςτιας. Μτφϱ. Γ. Νικοπολιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 24 σ. 3 κ. 3.000 αντ.
[Βιβλιοθικι για τυς λιγοενγϱαματυς. Βιβλιοθικι τι χοϱετςας για τι γαλατι τι χτινοτϱοφιαν.]

249. Σμιρνοβ Ν. Γ. - Σ. Σ. Τςερπακοβ, *Ι εκϱικςι. Εϱγο ςε 3 πϱακςες για το πιονεϱικο θεατϱο. Μτφϱ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 44 σ. 7 κ. 1.000 αντ.

250. Σολοβιεβ Β. Σ., *Ι λιμικι κε το πϱοφιλαγμα αςιν λιμικιν. Μτφϱ. Κ. Καϱδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 36 σ. 20 κ. 3.000 αντ.

251. Σςολοχοβ Μ., *Οϱγομενι χεϱςος. Μτφϱ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
19 εκ. 463 σ. 1 ρ. 80 κ. 3.090 αντ.

252. Σςολοχοφ Μ., *Το πϱοϱιβ τις μπϱιγ́αδας. 36-ο κεφαλεο τυ εϱγυ «Οϱγομενι Χεϱςος». Μτφϱ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ-Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 45 σ. 60 κ. 3.090 αντ.

253. Σςολοχοβ Μ., *Ο Τςόπανις. Διιγιμα. Μτφϱ. Α. Εϱιθϱιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 24 σ. 10 κ. 2.000 αντ.

254. Σομπολεβςκι Λ., *Διιγιμαν για το αγϱοτικο - νικοκιϱιατικον αϱτελ Μπυτιονι. Ελινικον χοϱιον Βιτιζοφ ϱαγιον Αναπας. Μτφϱ. Δ. Γαβϱιιλιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
21 εκ. 56 σ. 14 κ. 3.000 αντ.

255. Σςοπολταεβ Π. Π., *Πολιτικον απολογιζμος τι Βοϱ. Καβ. Κϱαικομι τι ΠΚΚ(π). Μτφϱ. τι κολεχτιβι τι Κομυνιςτι. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 60 σ.

256. Σπερανςκι Γ. Ν. κε Λ. Πολεζζαεβα, *Το αλφαβιτον τι μανας. Μι κϱυς το μοϱον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932 [= Ιατϱικον Σεϱια].*
22 εκ. 26 σ. 18 κ. 3.000 αντ.

257. Σταινμαν Μ. Μ., *Αντιθριςκεφτικον ενχιριδιον για τι χορετας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
1 ρ. 30 κ.

258. Σταλιν Ι. Β., *Απαντιςι τυ ς. Σταλιν ςυς κολχοζνικυς. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1930.*
17 εκ. 32 σ. 5 κ. 11.000 αντ.

259. Σταλιν Ι. Β., *Για τα ζιτιματα τι αγροτικυ πολιτικις τι ΣΣΣΡ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
5 κ.

260. Σταλιν Ι. Β., *Για τιν δυλιαν ςο χοριον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 κ.

261. Σταλιν Ι. Β., *Ο λογος ςο XVII ςινεδριον τι ΠΚΚ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
25 κ.

262. Σταλιν Ι. Β., *Λογος ςο 1-ον πανςινδεζμικον ςινεδριον τι κολχοζνικον υταρνικον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
25 κ.

263. Σταλιν Ι. Β., *Ο λογος τυ ςιντροφυ Ι. Β. Σταλιν ςτιν ςινδιαςκεπςι τον δυλεφταδον τον βιομιχανικον επιχιριςεον. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 16 σ. 3.000 αντ.

264. Σταλιν Ι., *Ο λογος-τυ ςτι ςιςκεπςι τον κομπαινερον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
10 κ.

265. Σταλιν Ι. Β., *Ο λογος-τυ ςτο Ι-ο ςινεδριο τον κολχοζνικον - υνταρνικον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
25 κ.

266. Σταλιν Ι. Β., *Νεον απςτανοφκα - νεα προβλιματα τι νικοκιριακυ χτιςιματος (ο λογον τι ς. Σταλιν ςιν ςιςκεπςιν τι χοζιαιςτβενικον ςα 23 τι Κεραςινυ 1931). Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
18 εκ. 39 σ. 4.000 αντ.

267. Σταλιν Ι. Β., *Ομιλια τυ ς. Σταλιν ςτο προτο πανενοςιακο ςινεδριο τον ςταχανοβιτον. Μτφρ. Φ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 42 σ. 10 κ. 2.030 αντ.

268. Σταλιν Ι. Β., *Ταθριζματα τι προτυ πιατιλετκας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
12 κ.

269. Σταλιν Ι. Β. - Λ. Μ. Καγανοβιτς, *Για τιν ιςτοριαν τι πολςςεβιζμυ. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
18 εκ. 46 σ. 14 κ. 2.500 αντ.

270. Στεπνιτςκιι Σ., *Το πετυμενον νινβιτ. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 24 σ. 12 κ. 3.000 αντ.

271. Στερλιν Σ., *Με ντο ο πλιθιζμος εποςι να βοιθα τον κοκινον ςτρατον εν κερο πολεμυ. Μτφρ. Ρ. Καπαγιανι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 32 σ. 6 κ. 2.000 αντ.

272. Στεφανιδι Ν., *Ελεφθερυ κοπυ διμιυργια. Πιιματα. Ροςτοφ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
17 εκ. 24 σ. 50 κ. 1.600 αντ.

273. Στραντ Λ., *Το ζουτανον ι φαπρικα τι κρεατι. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Σογιυζταπακ, 1931.*
17 εκ. 47 σ. 8 κ. 3.000 αντ.

274. Στραντομςκι Μπ. Ν., *Τι ινε ι μαλιαρια (ελονοςια) κε πος να τιν καταπολεμιςυμε. Μτφρ. Α. Εριθριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
14 εκ. 42 σ. 30 κ. 1.300 αντ.

275. Συλιαςςφιλι Ντ., *Τςικορι. Μεταφραςι Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 34 σ. 60 κ. 1.600 αντ.

276. Συλις Α., *Το επαναςτατικον ο αγονας τι κομςομολι τ' Ελαδας. Μτφρ. Αντονι Τζιμιανιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
19 εκ. 16 σ. 10 κ. 5.000 αντ.

277. Ταιγοροτοβ Μ. Ν., *Τα προβλιματα τοργανοτικο - νικοκιριακυ διναμοματι τι κολχοζιον. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 73 σ. 50 κ. 2.500 αντ.

278. Τερεχοβα Λ. Γ., *Γεογραφια. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος 2, 4-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 εκ. 121 σ.

279. Τερεχοβα Λ. Γ., *Γεογραφια. Για το αρχικο ςκολιο. Μερος 1, 3-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Δ. Θεοφανιδις, Α. Εριθριαδις κε Θ. Γριγοριαδις. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 εκ. 81 σ.

280. Τ ε ρ ε χ ο β α Λ. Γ., *Γεογραφια. Διδαχτικο βιβλιο τυ άρχικυ ςκολιν. Μτφρ. Γ. Κανονιδι, 4-ι εκδοςι μετεπεκςεργαζμενι. Μερος 2, Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
23 εκ. 141 σ.

281. Τ ε ρ ε χ ο β α Λ. Γ., *Γεογραφια. Μεταφρασι απο τιν 3-ι μετεπεκςεργαζμενί ροςικι εκδοςι. Μερος 1-2. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
Μερος 1: Διδακτικο βιβλιο για τιν 3-ι τακςι τυ αρχικυ ςκολιν.
134 σ.
Μερος 2: Διδακτικο βιβλιο για τιν 4-ι τακςι τυ αρχικυ ςκολιν.
141 σ.

282. Τ ε ρ ε χ ο β α Λ. Γ., *Γεογραφια. Μερος Ι. Για τιν 3-ι τακςι τυ αρχικυ ςκολιν. Μτφρ. Α. Εριθριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, Κριμςκαγια, 1936.*
22 εκ. 139 σ.

283. Τ ε τ ι υ ρ ε φ Β. Α., *Φιςιογνοςια. Βιβλιο για τα αρχικα ςκολια. Μερος 2. Διδακτικο βιβλιο για τιν 4-ι τακςι τυ αρχικυ ςκολιν. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι - Α. Εριθριαδι. Εκδοςι 4-ι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
23 εκ. 124 σ. 85 κ. 1.100 αντ.

284. Τ ζ ι λ ι ν κ ι ρ ι δ ι ς Φ. Ν., *Νεα τραγοδιας κε πιματα. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 14 σ. 18 κ. 2.000 αντ.

285. *Τί εἶνε ἡ ἀσφάλεια τῆς δουλειᾶς. Ροςτοβ - Δον, Ἔκδοση τῆς Διεθν. Ἐπιτροπῆς Προπαγάνδας κε δράσης τῶν Ἐργατῶν Μεταφορῶν, 1929.*
18 εκ. 19 σ. 3.000 αντ.

286. *Τί εἶνε κοινωνικὴ ἀσφάλεια. Ροςτοβ - Δον, Ἔκδοση τῆς Διεθν. Ἐπιτροπῆς Προπαγάνδας κε Δράσης τῶν Ἐργατῶν Μεταφορῶν, 1929.*
18 εκ. 11 σ. 3.000 αντ.

287. Τ ο λ ς τ ο ι Λ. Ν., *Το γιαςιρ τι Καβκαςι. Μτφρ. Σ. Αγελαςτυ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνίςτις, 1932.*
17 εκ. 32 σ. 17 κ. 4.000 αντ.

288. Τ ο λ ς τ ο ι Λ. Ν., *Διιγιματα απ' τι ζοι τον ζοον. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1935.*
25 εκ. 42 σ. 1 ρ. 2.100 αντ.

289. Τ ο λ ς τ ο ι Λ. Ν., *Ιςτερα απτο Μπαλο. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ-Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
20 εκ. 20 σ. 35 κ. 3.090 αντ.

290. Τ ο λ ς τ ο ι Λ. Ν., *Χατζι Μυρατ. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ-Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 188 σ. 1 ρ. 80 κ. 1.600 αντ.

291. Τ ο π α λ ι δ ι ς Τ. - Φ. Τ ζ ι ζ μ α λ ι δ ι ς, *Ι ζοι ςε αριθμυς. Εργατικο βιβλιο το μαθιματικον. ΙΙ-ος χρονος διδαςκαλιας. Επιδιορθομενο κε ςιμπλιρομενο απτο Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτίς, 1932.*
23 εκ. 70 σ. 70 κ. 4.300 αντ.

292. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Ι αναπτικςι τυ προφορικυ κε γραπτυ λογυ κε ι διορθοςι τον τετραδιον. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 42 σ. 15 κ. 1.500 αντ.

293. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Ι αποφαςι τις ΚΕ τυ ΡΚΚ(Μπ.) για το αρχικο κε μεςεο ςκολιο. Μτφρ. Α. Εριθριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
19 εκ. 37 σ. 22 κ. 1.500 αντ.

294. Τ ο π χ α ρ α Κ., *Βιβλιο τις ελινικις γλοςας. Γραματικι κε ορθογραφια για το αρχικο ςκολιο. Προτο μερος. 1-ος κε 2-ος χρονος διδαςκαλιας κατα το επικιρομενο αντιςτιχο ςταθεροπιιμενο ροςικο. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 40 κ.

295. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Βιβλιο τις ελινικις γλοςας. Γραματικι κε ορθογραφια για το αρχικο ςκολιο. Εκδοςι 2-ρι. Μερος 1: 1-ος κε 2-ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 64 σ. 40 κ. 2.700 αντ.

296. Τ ο π χ α ρ α Κ., *Βιβλιο τις ελινικις γλοςας. Γραματικι κε ορθογραφια για το αρχικο ςκολιο. Δεφτερο μερος. 3-ος κε 4-ος χρονος διδαςκαλιας κατα το επικιρομενο αντιςτιχο ςταθεροπιιμενο ροςικο. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 132 σ. 55 κ. 8.500 αντ.

297. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Βιβλίο τις ελινικίς γλοςας. Γραματικι κε ορθογραφια για το αρχικο ςκολιο. Εκδοςι 2-ρί. Μερος 2: 3ος κε 4ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 102 σ. 40 κ. 2.700 αντ.

298. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Βοιθιτικο βιβλιο για τι ςπυδι τις ελινικις γλοςας. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
25 εκ. 108 σ. 55 κ. 6.000 αντ.

299. Τ ο π χ α ρ α Κ ο ς τ ι, *Βοιθιτικο βιβλιο για τι ςπυδι τι γλοςας. Ιος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοβ - Ντον, Εκδοτικο Κομυνιςτις, 1933.*
21 εκ. 43 σ. 8.100 αντ.

300. Τοπχαρα Κοςτι, *Βοιθιτικο βιβλιο για τι ςπυδι τις γλοςας. 2ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
26 εκ. 63 σ.

301. Τοπχαρα Κοςτι, *Βοιθιτικο βιβλιο [για] τι ςπυδι τις γλοςας. 3ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
22 εκ. 50 σ.

302. Τοπχαρα Κοςτι κε Δ. Κανονιδις, *Βοιθιτικο βιβλιο για τι ςπυδι τις γλοςας. Τεταρτος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1932.*
27 εκ. 60 σ.

303. Τοπχαρα Κοςτι, *Γραματικι για τα μεςεα ςκολια. Μερος 1: Μορφολογια. 5ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
22 εκ. 121 σ. 85 κ. 2.230 αντ.

304. Τοπχαρα Κοςτι, *Γραματικι για τα μεςεα ςκολια. Μερος 2: Σινταксις 6ος κε 7ος χρονος διδαςκαλιας. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
22 εκ. 163 σ. 85 κ. 2.230 αντ.

305. Τοπχαρα Κοςτι, *Ι γραματικι τι Ρομεικυ τι Ποντεικυ τι γλοςας. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
21 εκ. 58 σ. 4.000 αντ.

306. Τοπχαρα Κοςτι, *Ι διδαςκαλια τον προτονε γραματον κατα το Σολοβιεφ. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι τυ Κραινατςιζτατ, 1931.*
17 εκ. 36 σ. 10 κ. 3.000 αντ.

307. Τοπχαρα Κοςτι, *Μεθοδικι τις μιτρικις γλοςας κατα το ςταθεροπιιμενο ρoςικο. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 87 σ. 1 ρ. 1.090 αντ.

308. Τοπχαρα Κοςτι, *Ι ποντικι κε διμοτικι κε ι διδασκαλια τίς τελεφτεας. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 32 σ. 5 κ. 1.000 αντ.

309. Τοπχαρας Κοςτις *[μτφρ], Το προγραμα τις μιτρικις γλοςας ςτα ςκολια τις προτις βαθμιδας. Μεταφραςι κε προςαρμογι για τα ελινικα ςκολια Κ. Τοπχαρα. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
19 εκ. 37 σ. 22 κ. 1.500 αντ.

310. Τοπχαρα Κ., *Σιλογι ορθογραφικον ακςιςεον. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
50 κ.

311. Τρυτιν Λ., *Τα ςοβετικα δανια ςο χοριον. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
21 εκ. 43 σ. 14 κ. 3.000 αντ.

312. Τςαρυςςιν Εβγενιος, *Ο Βαςκας, Βοφκας κε ι Κυνελινα. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
20 εκ. 28 σ. 40 κ. 2.090 αντ.

313. Τςεχοφ Α. Π., *Διαλεγμενα διιγιματα. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι, Γ. Κανονιδι. Ροςτοφ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
17 εκ. 32 σ. 40 κ. 3.090 αντ.

314. Τςεχοφ Α., *Ι Καςτανκα. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
20 εκ. 53 σ.

315. Τςιναριν Ν., *«Γαεναχλυςα» κεν, κολχοζνιτςα εν. Ιςτοριας γινεκιον πυ επεραν μερος ςο ςοςιαλιςτικον το χτιςιμον τι χορι. Μτφρ. Ι. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 61 σ. 8 κ. 3.000 αντ.

316. Τςινγοβατοβ Α. κε Γ. Ροτκοβιτζ, *Χριςτομαθια για τι φιλολογια τυ XIX εονα. Για το μεςεο ςκολιο. Μερος Ι. 6-ος κε 7-ος χρονος διδαςκαλιας. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934.*
23 εκ. 413 σ. 3 ρ. 20 κ.

317. Τςυζμερ Μ. Γ., *Ζοολογια για το μεςεο ςκολιο. 6-7 ταкςι. Επανεκδοςι. Μτφρ. Τ. Εφρεμαντι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
24 εκ. 1 ρ. 55 κ. 2.380 αντ.

318. Τςυζμερ Μ. Γ., *Ζοολογια. Διδαχτικο βιβλιο για τιν 6-ι κε 7-ι ταкςι τυ μι πλεριυ μεςευ κε τυ μεςευ ςχολιυ. Εκδοςι 3-ι. Μτφρ. Τ. Εφρεμαντι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
23 εκ. 304 σ.

319. Τςυκοφςκι Κ., *Ι Ιλιολυςτι. Μτφρ. Α. Παραςκεβοπυλυ κε Δ. Κανονιδι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
23 εκ. 71 σ. 1 ρ. 20 κ. 1.590 αντ.

320. Τυμανιαν Ο., *Ο Γικορ. Μτφρ. Α. Κοκινυ. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 29 σ. 30 κ. 1.890 αντ.

321. Τυρατς Νικολαι, *Για το ολοκαθαρον τιν οργανοςιν τι εργαςιας ςα κολχοζια. Μτφρ. Ρ. Γ. Καπαγιανι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
17 εκ. 50 σ. 15 κ. 3.000 αντ.

322. Τυργενεφ Ι. Σ., *Διαλεχτα διιγιματα. Μτφρ. Γ. Φοτιαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
22 εκ. 80 σ. 1 ρ. 20 κ. 2.000 αντ.

323. Υλιανοβα Α. Ι., *Τα πεδικα κε ςχολικα χρονια τυ Ιλιτς. Ροςτοβ - Ντον, Εκδοςι τυ Κραινατςιςτατ τυ Βοριυ Καβκαςυ, 1928.*
26 εκ. 19 σ. 1.000 αντ.

324. Υλιτιν Τ., *Πος πρεπ να φιλατομε τα εργατικα μιχανας κε τα εργαλια. Μτφρ. Δ. Θεοφανιδι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1932.*
19 εκ. 32 σ.

325. Υραλτςεβ, *Ο Βοριος Καφκαςος ςε ανοδον. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
10 κ.

326. Υραλτςεβ Π., *Ο κοκινον ςτρατον ςο ςιμερνον τιν ιμεραν. Μτφρ. Μ. Κ. Σοφιανιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
18 εκ. 48 σ. 45 κ. 2.100 αντ.

327. Υρυις Σ., *Καρα - Κυμ. Διιγιμα για τιν αφτοκινιτοδρομια. Μτφρ. Β. Σεβερι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
21 εκ. 77 σ. 1 ρ. 1.590 αντ.

328. Υςπενςκι Γ., *Εργα κε γνοριμιες. Μτφρ. Γ. Κανονιδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 23 σ. 20 κ. 1.600 αντ.

329. Φαδεεφ Α., *Ο Μετελιτςα. Μτφρ. Θ. Γριγοριαδι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
23 εκ. 13 σ. 45 κ. 3.090 αντ.

330. Φαλεεφ Γ. Ι. κε Α. Β. Πενιςςκιν, *Φιςικι. Βιβλιο για το μεςεο ςχολιο. Εκδοςι 6-ι. Μτφρ. Δ. Κανονιδι. Μερος 1: Για τιν 6-ι κε 7-ι τακςι τυ μι πλεριυ μεςευ κε μεςευ ςχολιυ. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
262 σ.

331. Φαλεεφ Γ. Ι. κε Α. Β. Πενιςςκιν, *Φιςικι. Βιβλιο για το μεςεο ςχολιο. Εκδοςι 3-ι. Μτφρ. Τ. Γ. Θεοχαριδι. Μερος 2: Για τυ μι πλεριυ μεςευ ςχολιυ για τιν εβδομι τακςι. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1937.*
20 εκ. 222 σ.

332. Φαλεεφ Γ. Ι. κε Α. Β. Πενιςςκιν, *Φιςικι. Βιβλιο για το μεςεο ςκολιο. Εκδοςι 5-ι. Μτφρ. Δ. Κανονιδι. Μερος Ι: Για τιν 6-ι τακςι τυ μι πλεριυ μεςευ κε μεςευ ςκολιυ. Κριμςκαγια, Κομυνιςτις, 1936.*
261 σ.

333. Φαλεεφ Γ. Ι. κε Α. Β. Πενιςςκιν, *Φιςικι. Για το μι πλεριο μεςεο ςκολιο. Μτφρ. Δ. Κανονιδι. Μερος 2-3. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1934. 2 τ.*
τομ. 1 = Μερος 2 (Εκτι τακςι): 22 εκ. 185 σ.
τομ. 2 = Μερος 3 (Εβδομι τακςι): 22 εκ. 219 σ.

334. Φαλεεφ Γ. Ι. κε Α. Β. Πενιςςκιν, *Φιςικι. Για το μεςεο ςκολιο. Εκδοςι 2-ρι, επεκςεργαςμενι. Μερος Ι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1933.*
20 εκ. 99 σ.

335. Φεντιν Κ., *Τα πεδικα χρονια τυ μυςικυ. Μτφρ. Α. Τοςυν. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
18 εκ. 71 σ. 70 κ. 3.090 αντ.

336. *Φιλολογικον Σιλογι [Σ. Αγελαστος, Α. Κοκινος, Δ. Θ-ις, Ν. Στεφανιδις, Δ. Εριςτεας, Χ. Ατςαλις, Κ. Τοπχαρας, Γ. Φοτιαδις]. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1933.*
18 εκ. 52 σ. 70 κ. 2.000 αντ.

337. *Φιλολογικον Σςαβαχλαεμαν. Ροςτοβ - Τον, Κομυνιςτις, 1932.*
23 εκ. 38 σ. 40 κ. 2.000 αντ.

338. Φλορινςκι Σ. - Μ. Ροζςντενςτβενςκι, *Λογοτεχνια το XIX εονα. Σχολικο βιβλιο για τιν 6-ι κε 7-ι τακςι τυ μεςευ ςχολιυ. Μεταφραςι απτι 2-ι διορθομενι κε ςιμπλιρομενι ροςικι εκδοςι. Ροςτοβ - Ντον, Κομυνιςτις, 1935.*
20 εκ. 274 σ. 1 ρ. 30 κ. 2.090 αντ.

339. Φορτυνατοβα Ε. - Ι. Ιορδανιδις, *Αναγνοςτικο. Για το αρχικο ςκολιο. Εκδοςι 4-ι. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1936.*
70 κ.

340. Φοτιάδι Γ., *Νέα Ζοί. Αλφαβιτάρι για τα ελινικά ςκολιά. Επικιρομένο απ το ΓΥΣ. Ροςτοβ - Δον, Εκδοςι β' τυ Κομυνιςτι, 1928.*
26 εκ. 69 σ. 50 κ. 3.000 αντ.

341. Φρενκελ, *Το τερεμαν ταροςτυ τι μορυ απες ςο ςπιτ. Ροςτοβ - Δον, Κομυνιςτις, 1931.*
12 κ.

SUMMARY

Apostolos and Martha Karpozilos, *The Greek Press «KOMUNISTIS» in Rostov on the Don (1928-1937)*

In this study the authors present a Catalogue of 341 books published in the city of Rostov on the Don by the Greek Press «Komunistis». The first Greek editions of this Press cannot be traced with any certainty. But for that matter neither can we say which and where were the first Greek books and newspapers published after the October revolution. Be that as it may, the «Komunistis» Press, after 1928, embarked on an ambitious plan

publishing a variety of books and pamphlets both in «Dimotiki» and in the Pontic dialect. For a period of time «Komunistis» also propagated the idea of establishing the Pontic dialect as the official language for the Greek minority living in Southern Russia. The books published in Rostov on the Don covered a variety of fields: textbooks, handbooks on farming, political propaganda, literature etc. The majority of the titles were translations from Russian. A small number, however, was written in Greek by young aspiring authors. After 1936 the number of publications sharply declined, the Press moved to Krimskaja and in 1938, during the Stalinist purges, the «Komunistis» Press ceased its operation.

A. and M. K.

ΣΑΒΒΑ ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ - ΘΡΥΛΟΙ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΑΡΣ

Οἱ παραδόσεις - θρύλοι[1], ποὺ δημοσιεύονται στὸν παρόντα τόμο, προέρχονται ἀπὸ χωριὰ τοῦ Κάρς, ποὺ κατοικοῦνταν μέχρι τὸ 1918 - 20 ἀπὸ Ἑλληνοπόντιους μετανάστες περιοχῶν τοῦ μητροπολιτικοῦ Πόντου. Πιὸ συγκεκριμένα, οἱ ἀφηγητὲς γεννήθηκαν (οἱ ἴδιοι ἢ οἱ γονεῖς τους) στὰ χωριά:

α. Μάτὅιτλη (ἀριθ. 5, 9, 16, 18, 27, 36)
β. Γουζοὺλ (ἀριθ. 6, 7)
γ. Γενήκιοϊ (ἀριθ. 12, 13)
δ. Ναρ'μὰν (ἀριθ. 15) καὶ
ε. Καρακούρτ, ὅλοι οἱ ἄλλοι.

Οἱ παραδόσεις αὐτές, ποὺ ἡ καταγραφή τους ἔγινε στὴ χρονικὴ περίοδο 1963 - 1988, ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα, ζῶα, φυτά, τόπους, χρόνους, φαινόμενα, καταστάσεις, ἀντιλήψεις, γεγονότα κ.λπ.[2].

Τὴ διάταξη τῶν παραδόσεων κάναμε κατ' αὔξ. ἀριθ., ἔχοντας κατὰ νοῦν τὴ διαίρεση ποὺ προτείνει ὁ καθηγητὴς Δ. Σ. Λουκάτος[3], ἤτοι σέ:

α. μετεωρολογικές : ἀριθ. 1-3
β. κοσμογονικές : » 4-13
γ. ἱστορικές : » 14
δ. θρησκευτικές : » 15-36
ε. νεκροδαιμονικές : » 37-39
στ. αἰτιολογικές : » 40-43

---

1. Δ. Σ. Λουκάτου, *Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία,* Β' ἔκδ., Ἀθήνα 1978, σ. 151.

2. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ποὺ εἴχαμε ὑπόψη μας εἶναι:
α. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις,* Α - Β, Ἀθῆναι 1904.
β. Δ. Σ. Λουκάτου, *Νεοελληνικὰ Λαογραφικὰ Κείμενα,* Ἀθήνα 1957.
γ. Τοῦ ἰδίου, *Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία,* Β' ἔκδ., Ἀθήνα 1978.
δ. Ὀδ. Λαμψίδου, *Θεματικὰ σχόλια εἰς λαϊκὰς διηγήσεις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου,* Ἀρχεῖον Πόντου 26 (1964) 370 - 71.
ε. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ γλωσσολογία ἐνώπιον μετοικισθέντος πληθυσμοῦ,* Ἀρχεῖον Πόντου 29 (1968 - 69) 71 κ.ἑξ.
στ. Γ. Κ. Χατζοπούλου, *Γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ Ἀντρεάντων,* Ἀρχεῖον Πόντου 27 (1966) 58 - 66.

3. Δ. Σ. Λουκάτου, *Εἰσαγωγή...,* σ. 153.

Ἐντούτοις ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀπόλυτα σαφής. Μπορεῖ δηλαδὴ μιὰ παράδοση - θρύλος νὰ ἀνήκει στὴν α κατηγορία καὶ συγχρόνως στὴ β ἢ σὲ κάποια ἄλλη, ἰδιαίτερα δὲ οἱ πιὸ πολλὲς ἀπὸ τὶς παραπάνω διηγήσεις ἀνήκουν καὶ στὴν τελευταία κατηγορία. Ἔτσι, κοσμογονικὲς εἶναι καὶ οἱ ὑπ' ἀριθ. 40, 41, 42, 43, ἐνῶ αἰτιολογικὲς εἶναι καὶ οἱ ὑπ' ἀριθ. 2, 3 καὶ 3α, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39 διηγήσεις.

Ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἄποψη οἱ ὑπ' ἀριθ. 8, 19, 20, 21, 25, 26, 29, 34, 35, 36 μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ ὡς συναξαρικὰ παραμύθια[1], ἐνῶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 33 εὐθέως παραπέμπει στὴ θυσία τοῦ Ἀβραὰμ (τῆς Ἁγίας Γραφῆς)[2].

Ἀπὸ τὶς παραλλαγὲς ποὺ δημοσιεύθηκαν ὡς τώρα στὸ Ἀρχεῖον Πόντου καὶ ποὺ σημειώνονται μετὰ ἀπὸ τὴ σχετικὴ διήγηση φαίνεται καὶ ἡ γεωγραφικὴ ἐξάπλωση[3] πλήθους[4] παραδόσεων στὸ χῶρο μεταξὺ Ἀμισοῦ τοῦ Πόντου καὶ τοῦ Ἀντικαυκάσου.

Κρίνομε σκόπιμο νὰ σημειώσουμε ἐδῶ καὶ ὅσες παραλλαγὲς βρήκαμε σὲ ἄλλα ἔργα. Ἔτσι:

α) Στὶς «Παραδόσεις» τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ὑπάρχουν ἀντίστοιχες:
— τῆς ὑπ' ἀριθ. 1 (σ. 141 ἀριθ. 263)
— τῆς ὑπ' ἀριθ. 2 (σ. 141 ἀριθ. 262)
— τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 (σ. 127 ἀριθ. 230) καὶ
— τῶν ὑπ' ἀριθ. 37 καὶ 38 (σ. 613 ἀριθ. 985).

β) Στὸν ΛΓ' τόμο τῆς Λαογραφίας δημοσιεύονται ἐπίσης παραλλαγές:
— τῆς ὑπ' ἀριθ. 8 (σ. 60) καὶ
— τῆς ὑπ' ἀριθ. 13 (σ. 56).

Οἱ ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις τῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων, καθὼς καὶ οἱ γραμματικὲς διασαφήσεις ἀκολουθοῦν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὸ «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου» I, II, 1958 - 1961 τοῦ Α. Α. Παπαδοπούλου (ΙΛΠ) καὶ τὴν «Ἱστορικὴν Γραμματικὴν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου», 1955, τοῦ ἰδίου συγγραφέως (ΓΠΔ). Γιὰ τὶς ξενικὲς λέξεις, ποὺ δὲν ἀνευρίσκονται στὸ ΙΛΠ, γίνεται χρήση τοῦ «Τουρκοελληνικοῦ Λεξικοῦ», 1934, τοῦ Π. Μελιτοπούλου (ΤΕΛ, ΠΜ), καθὼς καὶ τοῦ «Ρωσοελληνικοῦ Λεξικοῦ», χ.χ., τοῦ Α. Mandeson (ΡΕΛ, ΑΜ).

Λέξεις ποὺ ἑρμηνεύονται στὶς πρῶτες παραδόσεις δὲν ἐπαναλαμβάνονται στὶς ἑπόμενες.

1. Δ. Σ. Λουκάτου, *Νεοελληνικὰ Λαογραφικὰ Κείμενα*, σ. 216 κ.ἑξ.
2. Γέν. ΚΒ' 1 - 18.
3. Ὡς γνωστόν, τὴν ἐπιστήμη τῆς Λαογραφίας ἐνδιαφέρει καὶ ἡ γεωγραφικὴ ἐξάπλωση ἑνὸς λαογραφικοῦ στοιχείου.
4. Οἱ παραδόσεις αὐτὲς εἶναι οἱ ὑπ' ἀριθ.: 1, 2, 3, 5, 6, 8, 12, 13, 16, 21, 37.

Σχετικὰ μὲ μερικὲς λέξεις καὶ φράσεις τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς πού, παρεφθαρμένες ἔστω, παρεισέφρησαν στὶς διηγήσεις, ἦταν ἑπόμενο νὰ συμβεῖ αὐτό, μετὰ ἀπὸ διαβίωση δεκαετιῶν τῶν ἀφηγητῶν στὴν Ἑλλάδα[1]. Σημειώνομε ἐδῶ μερικές, ὅπως: *δϊατάζ'νε, ἀγάλματα, τὴν ἀγώναν ἔμουν, τὴν ἐξουσίαν, περ'φανείαν, δι(οι)κητήν, φρούραρχον, βούρδουλαν, φουρτούνας, ἀπάντησην, ἀσετυλίνα, παραλίαν, ναῦλα, ἐστεναχωρεῦτεν, κεραμίτ'...*

Τέλος, ὅπως κάναμε στὰ δημοσιευμένα παραμύθια[2] μας, ἔτσι καὶ στὶς παραδόσεις - θρύλους, παραθέτομε μετὰ ἀπὸ κάθε ἀφήγηση τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀφηγητῆ, τὴν ἑπόμενη φορὰ μόνο τὸ ὄνομα, ὅπως εἶναι γνωστὸ στοὺς συγχωριανούς του.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ γύργυλλας

I. Ὁ γύργυλλας[1] ἔν' τῆ Παναΐας τὸ ζωνάρ'.

II. Ὁ γύργυλλας ἔν' τ' οὐρανοῦ ἡ μέσ'. Ἂς τ' ἔντον ὁ κατακλυσμὸν τῆ Νῶε κ' ἐπεκεῖ ἐστάθεν, ἐξέβεν ὁ γύργυλλας, τεμὰκ[2] ὁ Θεὸν εἶπεν «ἄλλο 'κὶ 'ὰ βρέχ'». Ἄμον νιšάν'[3] ἔτον. Κι ὀντὲς[4] βρέχ' καὶ φυσᾶ κ' ἐπεκεῖ ἐβγών' ὁ γύργυλλας, λέγομε 'ὰ στέκ', ὅλα 'ὰ στέκ'νε.

III. Ἂς τ' ἐβγών' ὁ γύργυλλας, ἔλεγαμε, ἂν ἐπροφτάν' ἕναν ἀγουροπαίδ' καὶ καλκεύ'[5] 'ς ἕναν γότζ'[6] ἀπάν' καὶ πάη δάν'[7] ἀποφκακέσ'[8], 'ίνεται κορίτσ'. Κι ἂν ἔν' κορίτσ', 'ίνεται ἀγουροπαίδ'. Ἄμαν, ἐσὺ πὰς νὰ μπαίντς ἀφκὰ κι ὁ γύργυλλας πα πάει, φεύ' κι ἄλλο ἐκέσ'[9].

Λαμπίρα τῆ Φίλονος (γενν. 1898)
ἀγράμμ., συνταξ. ΟΓΑ
[παραλλ. Ἀρχ. Πόντ. 27 (1966) 59]

1. οὐράνιο τόξο (ΙΛΠ). 2. δηλαδὴ (τουρκ. demek, ΤΕΛ, ΠΜ 77). 3. σημάδι, ἔνδειξη (ΙΛΠ). 4. ὅταν (ΙΛΠ). 5. καβαλάει (ΙΛΠ). 6. κριάρι (ΙΛΠ). 7. περνάει, διαβαίνει (ΙΛΠ). 8. ἀπὸ κάτω (ΙΛΠ). 9. πιὸ ἐκεῖ (*κι ἄλλο ἐκέσ'*).

1. βλ. καὶ Ὀδ. Λαμψίδου, *Ἡ γλωσσολογία ἐνώπιον μετοικισθέντος πληθυσμοῦ*, ὅ.π., σσ. 73 - 75.
2. βλ. Ἀρχεῖον Πόντου 41 (1987) 58 κ.ἑξ.

2. Ἡ δεῖσα

Ἡ δεῖσα[1] ἔτον κορίτσ' καὶ 'κ' ἐπόρ'νεν νὰ ἔντριζεν, ἄσκεμος ἔτον καὶ κανεὶς 'κ' ἐπαίρ'νεν ἄτην. Κι ἀτὲ ἐγούζεψεν[2] καὶ εἶπεν «ἐγὼ θὰ 'ίνουμαι δεῖσα καὶ θὰ ἐβγώνω 'ς σὰ ραχία[3] καὶ τζιλτεύω[4] 'ς σ' ἀγουριδῶν[5] τὰ πουγιούχα[6] καὶ ν' ἀναπάεται ἡ ψή μ'». Καὶ ἔντον, κ' ἐπεκεῖ κι ἀδάμεραν κάθεται ἀπάν' 'ς σὰ πουγιούχα τ' ἀγουριδῶν.

Τζόφα τῆ Ταμερτσῆ (γενν. 1902)
ἀγράμμ., συνταξ. ΟΓΑ
[παραλλ. 'Αρχ. Πόντ. 16 (1951) 199
καὶ 27 (1966) 59]

1. ὀμίχλη (ΙΛΠ). 2. ἀγανάκτησε, θύμωσε (ΙΛΠ). 3. βουνὰ (ΙΛΠ). 4. κατουρῶ (ΙΛΠ). 5. ἀνδρῶν (ΙΛΠ). 6. μουστάκια (ΙΛΠ).

3. Ὁ ἥλον κι ὁ φάγγον

Ὁ ἥλον κι ὁ φάγγον[1] τζαχάλ'[2] ἔταν καὶ 'ς σὸ φουρνὶν κεικὰ γιὰ τ' εἶναν κουτσὴν[3] ἐντῶκαν κ' ἐπῆραν[4]. Ὁ ἥλον ἔρπαξεν τὴν καταμάγιαν[5] κι ὁ φάγγον τὸ σίδερον[6] τῆ φουρνί'. Κι ὁ ἥλον κι ἄλλο χαρπής[7], ἐντῶκεν τὸν φάγγον ἔναν μὲ τὴν καταμάγιαν κ' ἐκόρωσεν[8] τ' ἔναν τ' ὀμμάτ'ν ἀτ' καὶ γιὰ τ' ἐεῖνο δί' ὀλίγον φώσ'.

Εὐγενί' τῆ Πορφίλ' (γενν. 1909)
ἀγράμμ., συνταξ. ΟΓΑ
[παραλλ. 'Αρχ. Πόντ. 7 (1937) 242 καὶ
27 (1966) 60]

1. φεγγάρι (*φέγγος*, ΙΛΠ). 2. νεαροὶ (ἀραβ. cahil ἢ cehil: νέος, ἄπειρος, ΤΕΛ, ΠΜ 52). 3. κόρη, νεαρὴ (ΙΛΠ). 4. χτυπήθηκαν μεταξύ τους, μάλωσαν (*ἐντῶκαν κ' ἐπῆραν*). 5. σφουγγιά, φουρνόπανο (*καταμάσσω*, ΙΛΠ). 6. σιδερόβεργα ἀγκιστρωμένη στὸ ἕνα ἄκρο, γιὰ νὰ σύρονται ἔξω τὰ κάρβουνα (ἢ ἀνθρακιὰ τοῦ φούρνου), πυράγρα (ΙΛΠ). 7. ἐπιθετικός, πολεμοχαρὴς (ἀραβ. harb, ΤΕΛ, ΠΜ 145). 8. τύφλωσε, στράβωσε (τουρκ. kör, ΤΕΛ, ΠΜ 230).

3α. Ὁ ἥλον κι ὁ φάγγον

Ὁ ἥλον κι ὁ φάγγον ἐτάβιξαν[1]. Ὁ φάγγον εἶπεν «ἐγὼ ἀτώρα φυσῶ καὶ ἔναν γιόχ[2], τρία σούπας[3] 'ὰ 'φτάγω τὸν γέρον καὶ φορῆ... 'Εστὰ[4] ἐσύ...». Ὁ ἥλον πα εἶπεν «ἐγὼ ἀτώρα 'ὰ 'φτάγω τὸν γέρον καὶ τὰ σούπας κι ὅλα τὸ φορεῖ 'ὰ βγάλλ' ἄτα...». Ὁ φάγγον εἶπεν ἀ πα κ' ἐποῖκεν ἀ πα. 'Εφύσεσεν ἐφύσεσεν, ὁ γέρον ὁ καημένον ἐκουτσουρίασεν[5], ἐφόρεσεν τὴ σούπαν ἀτ' καὶ τὴν κατσάν[6] πα ἀποπάγκεικα. 'Επεκεῖ ἐπῆρεν ὁ ἥλον, ὁ γέρον ἐζεστάστεν[7], ἐξέγκεν ὅλα τὰ λώματα[8] τ', ἐπέμ'νεν μανάχον μὲ τὸ σώβρακον ἀτ'. Καὶ θεριματί'[9] καιρὸς ἔτον, ἐπῆρεν κ' ἐθέριζεν μὲ τὸ καγάν'[10].

Λαμπίρα τῆ Φίλονος

1. καυγάδισαν (ΙΛΠ). 2. ὄχι (τουρκ. yok, ΤΕΛ, ΠΜ 558). 3. γούνινο παλτὸ (ρωσ. choupa, ΡΕΛ, ΑΜ 1334). 4. στάσου (ΙΛΠ). 5. συμμαζεύθηκε (πιθ. τουρκ. kocaltmak, ΤΕΛ, ΠΜ 225). 6. κάπα (βοσκοῦ), κετσὲς (τουρκ. keçe, ΙΛΠ). 7. ζεστάθηκε (*ζεστάσκουμαι*, ΙΛΠ). 8. ροῦχα (ΙΛΠ). 9. ἐποχὴ θερισμοῦ (ΙΛΠ). 10. δρεπάνι (τουρκ. kaga, ΤΕΛ, ΠΜ 119).

4. Ὁ κατακλυσμὸν

Ὁ Νῶες ὁντὲς ἔντον κατακλυσμὸς κ' ἐπῆεν τὸ καράβ' ἐκάτσεν ἀπάν' 'ς σὸ 'Αραρὰτ — σουμά 'μουν ἔτον ἀτὸ τὸ ραχίν, ἐγὼ εἶδα 'το — ἐστάθεν σεράντα ἡμέρας καὶ εἶπεν «γιὰ ἂς ἐβγάλλω ἔναν πουλλὶν καὶ πάη κ' ἔρται...». Ἔστειλεν τὴν κορώναν, ἡ κορώνα εὗρεν τὸ λάσ'[1], ἐπέμ'νεν 'ς σὸ λάσ', ἄλλο 'κ' ἔρθεν. Ἔστειλεν τὴν κάταν, ἡ κάτα πα ἐπέμ'νεν 'ς σὰ λάσα. «'Αβοῦτε πα 'κ' ἔρθεν, ντ' ἔποικεν;...» Ἔστειλεν καὶ τὸν λαϊλάκον[2], ὁ λαϊλάκον ἐπῆρεν ἔναν 'στούδ'[3] κ' ἐπῆεν 'ς σὸν Νῶες. Κι ὁ Νῶες ἀτότε εἶπεν «τὰ νερὰ ἀτώρα ἐσύρθαν[4]...». Κ' ἔνοιξεν τὸ καράβ' κ' ἐξέγκεν ἀρθώπ'ς καὶ ζὰ ὅλα ὀξουκά...

Κλήμαντον (1896 - 1988)
Γ' Δημοτ.

1. πτῶμα (ΙΛΠ). 2. λελέκι, πελαργὸς (ΙΛΠ). 3. κόκκαλο (ΙΛΠ). 4. τραβήχτηκαν (ΙΛΠ).

5. Ἄρκον

Ἄρκον[1] βασιλέας ἔτον κ' ἐκαταρέθεν ἄτον ὁ Χριστὸν κ' ἔντον ἄρκος. 'Σ σὰ ταμσίλα[2] ἀπέσ' πα λέν ἀ ἀτό.

Θυμία τῆ Γαράκεισ' (1897 - 1981)
ἀγράμμ.
[παραλλ. 'Αρχ. Πόντ. 11 (1941) 143 καὶ
16 (1951) 198]

1. ἀρκούδα (ΙΛΠ). 2. παραμύθια, ἱστορίες (ἀραβ. temsil, ΤΕΛ, ΠΜ 465).

6. Ὁ λα̤ϊλά̤κον

Ὁ Θεὸν ὀντὲς ἐποῖκεν τὰ ζὰ καὶ τὰ πουλλία, ἐρώτεσεν τὸ καθαέναν πόσα χρόνα̤ θέλ' νὰ ζῆ καὶ ἐδέκεν ἀτα τὰ χρόνα̤ 'τουν. 'Ας τ' ἔρθεν καὶ ἡ σειρὰ τῆ λα̤ϊλά̤κονος[1], ἐρώτεσεν ἀτον: «'Εσύ πα πόσα χρόνα̤ θέλτς νὰ ζῇς;». 'Εεῖνος πα ἐδ̌ά̌εψεν[2] καὶ ἀντίστα[3] ἔλεεν «μπίν»[4], εἶπεν «μπίρ»[5]. Γιὰ τ' ἐεῖνο πα ὁ λα̤ϊλά̤κον ζῆ μανάχον ἕναν χρόνον.

Κῶτζ̌ον τῆ Πίσπιλα (γενν. 1927)
Στ' Δημοτ., ἀγρότης
[παραλλ. 'Αρχ. Πόντ. 27 (1966) 62]

1. πελαργοῦ (*λα̤ϊλά̤κον*, ΙΛΠ καὶ ΓΠΔ). 2. σάστισε (*δ̌αδ̌εύω*, ΙΛΠ). 3. ἀντὶ νὰ... (ΙΛΠ). 4. χίλια (τουρκ. bin, ΤΕΛ, ΠΜ 44). 5. ἕνα (τουρκ. bir, ΤΕΛ, ΠΜ 44).

7. Τῆ γαϊδουρί' καὶ τῆ καμελί'

Ὁ Θεὸν ἀς τ' ἐποῖκεν τὰ ζά, εἶπεν τὸ καθαέναν νὰ δα̤βαίν' ἀπ' ἐμπροστά τ' καὶ νὰ δία τὴ φύσην[1] ἀχτερ[2]. "Ἀρ' ἐδέβαν κ' ἐπῆραν, ἐδέβαν κ' ἐπῆραν, τελευταῖα ἔρθαν καὶ 'ὰ δα̤βαίν'νε ὁ γάιδα̤ρον καὶ τὸ καμέλ'. Ὁ γάιδα̤ρον κι ἄλλο ἀληγορετὰ[3] ἔρθεν ἐπῆρεν τ' ἐθέλεσεν τὴ φύσην κ' ἐδέβεν. Τὸ καμέλ' ἔρθεν ἐκεικὰ ἐτέρεσεν 'ὰ παίρ' ὅλων τὸ μικρὸν τ' ἐπέμ'νεν, ἐποῖκεν τὸ παρα̤πονον ἀχτερ: «Τὸν γάιδα̤ρον τὸν μικρὸν ἐδέκες τὸ τρανὸν κ' ἐμὲν 'ὰ δίς τὸ μικρόν...», κ' ἐφέκεν κ' ἐδέβεν. Ὁ Θεὸν ἐχολά̤στεν, «ἄτσ' εἶσαι;», πὼς ἔφευεν τὸ καμέλ', ἔσυρεν κ' ἐκόλτσεν ὀπίσ' μερέαν τὴ φύσην ἀχτερ. Γιὰ τ' ἐεῖνο πα τὰ καμέλα̤ ὀξωπιστὰ[4] εὐτάνε τὴ «δουλείαν»[5].

Κῶτζ̌ον τῆ Πίσπιλα

1. γενν. ὄργανο (ΙΛΠ). 2. του (ΙΛΠ). 3. βιαστικὰ (*ἀλήγορα*, ΙΛΠ). 4. ἀπὸ πίσω (*ὀξωπίσ'*, ΙΛΠ). 5. ἐνν. τὸ βάτεμα (νεολογ.).

8. Ὁ Χριστὸν κι ὁ βίντον

Πρὶν τὰ χρόνα̤ ὅκυλλία 'κ' ἔταν. 'Εεῖν' τὰ χρόνα̤ τὰ πρόγατα ἐπίανεν ἀτα ὁ βίντον[1]. Τὰ βούδα̤, τὰ τρανὰ τὰ ζά, ἀτότε ὁ βίντον 'κ' ἐπίανεν ἀτα. "Ἀρ' τῆ ζοῦ ὁ τσ̌όπανον ἐπῆεν ἐπλῶθεν 'ς ἕναν δέντρον ἀφκὰ κ' ἐκοιμοῦτουν. Τῆ προγατί' πα ἐτουπλαῦεν τὰ πρόγατα, ἐπίανεν ἀτα, εἴπαμε, ὁ βίντον καὶ 'ς σὴν ζέστα̤ν ἀπέσ', μίαν ἀδὰ ἔφευαν καὶ μίαν ἀκεῖ. "Ἀρ' ἐπεκέσ' ἔρχουτουν εἶνας γέρος, ἐπῆεν 'ς σῆ ζοῦ τὸν τσ̌όπανον κεικὰ καὶ λέει ἀ̤τον—ἐεῖνος ὁ Χριστὸν ἔτον, ἔντον ἄμον γέρος, ἄμαν ὁ τσ̌όπανον 'κ' ἔξερεν ἀ—λέει ἀ̤τον «δός με ὀλίγον νερὸν ἂς πίνω». —«Νερὸν 'κ' ἔχω, εἶπεν. "Ἀν θέλτς, εἶπεν, νὰ ἀβοῦτο τὸ πουτούτζ̌'[2]», καὶ μὲ τὸ ποδάρ'ν ἀτ' ἐνέκρουσεν[3] ἀτον «τέεεε! ἀκεικὰ ἔν' τὸ πεγάδ', τὸ νερόν... Δέβα, ἔπαρ' καὶ πία...». "Ἀρ' ὁ γέρον ἐφέκεν ἀτον κ' ἔφυεν ἐπῆεν 'ς σὸν τσ̌όπανον τῆ προγατί' καὶ λέει ἀ̤τον: «"Ε, παίδι μ', νῶμα[4] ὀλίγον νερὸν ἂς πίνω...». 'Εεῖνος πα εἶπεν ἀτον: «Πάππο, νερόν, εἶπεν, 'κ' ἔχω... Τέεε! ἀκεικὰ ἔν' ἡ βρύση... "Ἀν θέλτς, νὰ ἀβοῦτο τὸ πουτούτζ̌', δέβα πία καὶ φέρεν κ' ἐμέν, ἐγὼ τὰ πρόγατα 'κ' ἐπορῶ ν' ἀφίν' ἀτα καὶ πάγω φέρω...». Ὁ Χριστόν πα εἶπεν ἀτον «δέβα, ἐσὺ ἐξέρτς μέρ' ἔν'... Δέβα φέρεν, ἐγὼ 'ὰ 'ρά̤ζω[5] τὰ πρόγατα σ'...».—«Καλά, εἶπεν κ' ἐχπάστεν[6]. "Ἀμαν, πάππο, εἶπεν, ἡ σειρά μ' ἔν' νὰ δίγω πρόγατον τὸν λύκον, ἄμαν, τέεεε! ἀεῖν' τὸ τζιλά̤ρ'[7] τὸ πρόγατον 'ὰ δίς ἀτον ἂν τυχὸν κ' ἔρται... 'Εμεῖς μὲ τὴ σειρὰν δίγομε, ἀτώρα ἡ σειρὰ τ' ἐμὸν ἔν' νὰ δίγω...».—«Καλά», εἶπεν ἀτον. "Ἀρ' ἔρθεν ὁ λύκον εἶπεν «'ὰ δί'ς με τὸ πρόγατον τὸ ρούζ' με[8] νὰ τρώγ' ἀ...». Ὁ Χριστὸν εἶπεν «τεεεχά[9], ἀεῖν' τὸ τζιλά̤ρ' 'ὰ παίρτς...». —«Γιόχ, εἶπεν ὁ λύκον, ἐγὼ 'ὰ χωρίζω καὶ παίρω...». —«'Κὶ 'ὰ χωρίης...».—«Γιόχ, 'ὰ χωρίζω...». Εἶπεν ἀτον ὁ Χριστὸν «ἀεῖνο πα 'κὶ 'ὰ παίρτς κι ἀπατώρα, εἶπεν ἀτον, 'ὰ κλέφ'ς κι 'ὰ τρώς...». 'Ατότες ἐντῶκεν 'ς σὴν 'ῆν[10] τὸ δαβρὶν[11] κ' ἐξέβεν ἕναν θελ'κὸν ὅκυλλὶν κ' ἕναν ἀρνικὸν κ' ἔτρεξαν ἀποπίσ' ἀς σὸν λύκον. 'Ισ̌τέ[12], ἀτότε ἐκαταρέθεν ὁ Χριστὸν κ' ἐεῖν' τὸν τσ̌όπανον τῆ βουδί', νὰ πϊάν' ἀ̤τα ὁ βίντον καὶ τὰ πρόγατα νὰ μὴ πϊάν'...».

Κλήμαντον
[παραλλ. 'Αρχ. Πόντ. 15 (1950) 172]

1. τὸ ἔντομο οἶστρος, βοϊδόμυγα (ΙΛΠ). 2. ξύλινο ὑδροδοχεῖο ἀγρότη (ξ.λ.). 3. ἔδειξε (ἀόρ. τοῦ ρ. *νεκρύζω*<*δεκνύζω* <*δεικνύζω*). 4. δῶσε μου (ΙΛΠ). 5. θὰ φυλάγω (*ὡρά̤ζω*, ΙΛΠ). 6. ξεκίνησε (*ἀχπάσκομαι*, ΙΛΠ). 7. κοπρίτικο (ΙΛΠ). 8. μοῦ ἀνήκει, τὸ δικαιοῦμαι (ΙΛΠ). 9. νά, ἰδού (ΙΛΠ). 10. γῆ. 11. ραβδὶ (ΙΛΠ). 12. λοιπὸν (τουρκ. işte, ΤΕΛ, ΠΜ 185).

9. Τὸ βίον

Ὁ Θεὸν ἔτον χαμελά, 'ς σ' ἀρθώπ'ς σουμά. "Ἀμαν, ἀρθώπ' πολλὰ ἐκάκυναν[1] κι ὁ Θεὸν ἐξέβεν 'ς σὴν ψῆλαν[2], νὰ φεύ' ἀς σοὶ κακοίς. Τὰ ζὰ ἐρχίνεσαν κ' ἐβάρκιζαν[3]. Ὁ Θεὸν εἶπεν ἀτα ἀτότε: «'Εγὼ 'ὰ δίγω σας 'ς σὲ καλὰ ζ̌έρα̤, νὰ τεροῦνε σας κι ἄλλο καλλίον...».

'Ατὸ τὸ λόγον λέγομ' ἀ 'ς σὸ βίον[4] κι ἀπάν': ἄλλ' τεροῦν ἀ καλά, ἄλλ' 'κὶ τεροῦν ἀ... Τῆ χαϊβανίων ὁ Θεὸν ἄρθεπον ἔν'.

Θυμία τῆ Γαρά̤κεϊσ̌'

1. κάκιωσαν (ΙΛΠ). 2. ψήλωμα, ὕψωμα (παράγ. ρ. *ψηλώνω*, ἰδιωμ. Κάρς). 3. κραύγαζαν, θρηνοῦσαν γοερὰ (ΙΛΠ). 4. τὰ κατοικίδια ζῶα (ΙΛΠ).

10. Τὸ στειρὸν τὸ μουλάρ᾽

᾽Εσ᾽χωρεμένον[1] *ὁ ταή*[2] *μ᾽ ὁ Τίμον ἔλεεν τῆ μουλαρί᾽ τὸ μα̣σά̣λ᾽*[3]*, ἔλεεν, γιάτι*[4] *᾽κὶ γεννᾶ τὸ μουλάρ᾽. Κ᾽ ἔλεεν: ὀντὲς ἐκουβάλ᾽ναν τὸν Χριστὸν νὰ πάνε σταυρών᾽ν ἀτονε ἀπάν᾽ ᾽ς σὸν Γολγοθᾶν, ἐκούκ᾽σανε*[5] *τὰ χαϊβάνα̣ καὶ κανέναν χαϊβάν᾽ ᾽κ᾽ ἐκιουβα̣νεῦτεν*[6] *νὰ κουβάλ᾽νεν ἀτα τ᾽ ἕναν καὶ τ᾽ ἄλλο τὰ χατζ̌ά̣τα̣*[7] *ἐκειπάν᾽. ᾽Εκούκ᾽σαν τ᾽ ἄλογον, «ἐγώ, εἶπεν, ἀίκα*[8] *δουλείας ᾽κ᾽ εὐτάγω, μετ᾽ ἐμὲν ἔργον ᾽κ᾽ ἔχ̌ετε*[9]*...». ᾽Εκούκ᾽σαν καὶ τὸν γάιδα̣ρον, ὁ γάιδα̣ρον πα εἶπεν «ἐγὼ μικρὸς εἶμαι, ᾽κὶ σώζω*[10] *νὰ κουβαλῶ ἀτόσον». ᾽Ατότες ἐκούκ᾽σαν τὸ μουλάρ᾽. Τὸ μουλάρ᾽ εἶπεν «ἐγὼ ἀτά πα κι ὅσον ἀτὰ κι ἄλλο κουβαλῶ-γ-ἀτα» κ᾽ ἐφορτῶθεν κ᾽ ἐκουβάλεσεν ἀτα οὖς ἐκειαπάν᾽. ᾽Ατότες ὁ Χριστὸν ἐκαταρέθεν ἀ τὸ μουλάρ᾽ καὶ εἶπεν: «᾽Εσὺ πολλὰ χαΐν᾽*[11] *καρδίαν ἔεις.. ᾽Αποτονῦ*[12] *νὰ̣*[13] *νὰ καλκεύ᾽ς*[14]*, νὰ̣ νὰ καλκεύ᾽νε σε...». Κι ἀς ἀτότες κιάν᾽ τὸ μουλάρ᾽ νὰ̣ καλκεύ᾽, νὰ̣ καλκεύ᾽ν ἀ... ᾽Επέμ᾽νεν στειρόν...*

Κῶτζ̌ον τῆ Τιμάντων (γενν. 1931)
ΣΤ΄ Δημοτ., ἀγρότης

1. συχωρεμένος, μακαρίτης (ΙΛΠ). 2. θεῖος (ΙΛΠ). 3. διήγηση, παραμύθι (ΙΛΠ). 4. γιατί (ΙΛΠ). 5. φωνάξανε (ΙΛΠ). 6. δὲ βασίστηκε (*᾽κ᾽ ἐκιουβα̣νεῦτεν*, τουρκ. kivanmak, ΤΕΛ, ΠΜ 224). 7. ἐργαλεῖα (ΙΛΠ). 8. τέτοια (ΙΛΠ). 9. μὴν ἀσχολεῖσθε (*ἔργον ᾽κ᾽ ἔχ̌ετε*). 10. δὲν ἀντέχω (*᾽κὶ σώζω*, ΙΛΠ). 11. σκληρή, ἄπονη (ΙΛΠ). 12. ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἑξῆς (*ἀπὸ τοῦ νῦν*, ΙΛΠ). 13. οὔτε (ΙΛΠ). 14. καβαλικεύεις, (ἐδῶ) βατεύεις (ΙΛΠ).

11. Τὰ κογκολότζα̣

Πάντα πὼς ἐλέπω τὰ κογκολότζ̌α̣[1] *μὲ τὰ τσ̌ιτσ̌άκια*[2]*, κρούει ᾽ς σὸ νοῦ μ᾽*[3] *ὁ πατέρα μ᾽. ᾽Ας τ᾽ ἐπέναμε νὰ καθάριζαμε τὸ χωράφ᾽, ἔλεεν: «᾽Ατώρα ᾽ὰ πάμε χτουπίζωμ᾽*[4] *ἀτα τὰ κογκολότζ̌α̣, ἄμαν πονῶ-γ-ἀτα πα... ῾Ο ταή μ᾽ ὁ Θόδωρον ὁ Κοτζέας ἱστόριζε μας μικροὶ ἀς τ᾽ ἔμ᾽νες τεΐ*[5] *ἀς τ᾽ ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν, τὸ γαῖμαν ἀτ᾽ ἐτζ̌ίρτιξεν*[6] *κ᾽ ἔρρουξεν ἀπάν᾽ ᾽ς σὰ κογκολότζ̌α̣ κ᾽ ἐκοκκίντζεν ἀτα... Οὖς ἀτότε ἄσπρα τσ̌ιτσ̌άκια εἶχαν...».*

Χαρίκλη (γενν. 1931)
Ε΄ Δημοτ., συνταξ. ΤΣΑ

1. παπαροῦνες (ξ.λ.). 2. λουλούδια (ΙΛΠ). 3. θυμᾶμαι (*κρούει ᾽ς σὸ νοῦ μ᾽*, ΙΛΠ). 4. ξεριζώσουμε (ΙΛΠ). 5. δῆθεν (τουρκ. deyi ἢ diye, ΤΕΛ, ΠΜ 83). 6. ἀνάβλυσε, πήδηξε (ΙΛΠ).

12. ῎Αρθεπον καὶ τὸ ὄκυλλὶν

Τὸ ὄκυλλὶν κι ἄρθεπον, γιάτι εἶναι ᾽ς σ᾽ ἕναν ᾽ς σ᾽ ἄλλο πιστεμέν᾽[1]*; ῾Ο παρπά - Λΐας*[2] *ἔλεεν ἄμον μα̣σά̣λ᾽*[3]*: «Τὸν καιρὸν τ᾽ ἐξέβεν τὸ κοκκὶν εἶχ̌εν πέντε κιφάλα̣*[4] *τὸ καθαέναν τὸ στάχ̌᾽*[5]*. ᾽Επεκεῖ ὁ Θεὸν ἐχολά̣στεν ἀς σ᾽ ἀρθώπ᾽ς κ᾽ ἐπίασεν ἐκράτεσεν τ᾽ ἀπάν᾽ ἀς ὅλα̣ τὸ τρανὸν τὸ κιφάλ᾽ καὶ τ᾽ ἄλλα ἔσυρεν ἐχτούπ᾽σεν*[6] *ἀτα. Τὰ ὄκυλλία οὐρνέθαν*[7] *ἀτότε καὶ εἶπαν ἀτον: «Τ᾽ ἀπάν᾽ τὸ κιφάλ᾽ ἄφ᾽ς ἀ γιὰ τ᾽ ἐμᾶς». ῾Ο Θεὸν ἐπόνεσεν ἀτα καὶ ᾽κ᾽ ἐχτούπ᾽σεν ἀ τ᾽ ἀπάν᾽ τὸ κιφάλ᾽. Κι ἄτσ᾽ πα σα̣πα̣πί᾽*[8] *τὰ ὄκυλλία ζῆ κι ἄρθεπον. Γιὰ τ᾽ ἐεῖνο πα εἶν᾽ πιστεμέν᾽ ᾽ς σ᾽ ἕναν ᾽ς σ᾽ ἄλλο.*

Θυμία τῆ Κυρα̣κάντων (γενν. 1903)
ἀγράμμ., συνταξ. ΟΓΑ
[παραλλ. ᾽Αρχ. Πόντ. 27 (1966) 63]

1. ἔμπιστοι (ΙΛΠ). 2. ῾Ο μπάρμπα - ᾽Ηλίας, ἀπὸ τὸ Καρακούρτ. 3. παραμύθι, ἱστορία (ΙΛΠ). 4. στάχια (ΙΛΠ). 5. βλαστὸς σταριοῦ (ΙΛΠ). 6. ξερίζωσε (*χτουπίζω*, ΙΛΠ). 7. οὔρλιασαν (*οὐρνοῦμαι*, ΙΛΠ). 8. ἐξαιτίας (*σεπέπ᾽*, ΙΛΠ).

13. Τῆ κοκκί᾽ τὰ κιφάλα̣

Σιφτὰ̣ν[1] *τὰ κοκκία ἀποπάν᾽ οὖς ἀφκὰ κιφάλὰ̣ ἔταν. Καὶ ὁ Χριστὸν ἐπῆεν ᾽ς εἶνονος γαρῆς*[2] *τ᾽ ὀσπίτ᾽, ἀτὲ βαρα̣σμέντζα*[3] *ἔτον, ἐεῖν᾽ τὴν βραδὴν ἐποῖκεν ἕναν ἀγούρ᾽. ῎Αμαν, ᾽κ᾽ ἔξερεν τ᾽ ἔτον ὁ Χριστόν, εἶπεν ἀτον «᾽ὰ βαπτίης ἀ». Κι ὁ Χριστόν πα ἐβάπτισεν τὸ μωρόν. Κ᾽ ἔγκεν ἀ μεταξωτὰ ἐμπάλλα̣*[4] *καὶ τ᾽ ἕναν καὶ τ᾽ ἄλλο. Κ᾽ ἡ γαρὴ ᾽ς σὸ ταντούρ᾽*[5] *ἔψενεν λαβάσ̌α̣*[6] *καὶ τὸ μωρὸν ἐμουρτάρτσεν*[7]*. Κι ἀτὲ ἐσ᾽κῶθεν ἐπῆρεν ἕναν λαβάσ̌᾽ κ᾽ ἐσπόγξεν*[8] *τῆ μωρί᾽ τὸν κόλον. Κ᾽ ἔσυρεν τὸ λαβάσ̌᾽ ἡ γαρὴ τὸ ὄκυλλὶν κ᾽ ἔρπαξεν ἔφαεν ἀ. ῾Ο Χριστὸν ἀτότε ἐκαταρέθεν κ᾽ εἶπεν «ὅσον τ᾽ ἀνοίεται τῆ ὄκυλλί᾽ τὸ στόμαν, ἀτόσον νὰ ᾽ίνεται καὶ τῆ κοκκί᾽ τὸ κιφάλ᾽...». Κι ἄτσ᾽ πα ἔντον...*

Θυμία τῆ Κυρα̣κάντων
[παραλλ. ᾽Αρχ. Πόντ. 27 (1966) 62]

1. στὴν ἀρχή, πρῶτα (ΙΛΠ). 2. γυναίκας (ΙΛΠ). 3. ἔγκυος (ΙΛΠ). 4. πανικὰ (μωροῦ) (ΙΛΠ). 5. εἶδος ἑστίας, κλιβάνι (ΙΛΠ). 6. λαγάνες (ΙΛΠ). 7. ἀποπάτησε (ΙΛΠ). 8. σκούπισε (ΙΛΠ).

14. Τὸ σπαθίν

Ἀς τ᾿ ἐποῖναν πόλεμον Ὁρωμαῖοι μὲ τοὶ Τουρκάντας ἀπάν᾿ ᾿ς σὴν Πόλ᾿ κ᾿ ἐχάθαν πολλοί, ἐκατῆβεν Ἀχράγγελον κ᾿ ἔπλωσεν τὸ σπαθὶν ᾿ς σὸν βασιλέαν τ᾿ Ὁρωμαινίων καὶ εἶπεν ἀτον: «Νά, ντώς[1] μετ᾿ ἀβοῦτο τὸν Τοῦρκον». Ὁ βασιλέας πα εἶπεν «τ᾿ ἐμὸν τὸ σιδερένον τιδὲν ᾿κ᾿ εὐτάει καὶ τ᾿ ἐσὸν τὸ ξυλένον — ἄτσ᾿ ἐφάνθεν ἀτον — ντ᾿ ἔπορει[2] κ᾿ εὐτάει;». Καὶ ἀπ᾿ οὐρανοῦ ἔρθεν λαλίαν τ᾿ ἔλεεν: «Θέλημαν Θεοῦ ἔν᾿ οἱ Τοῦρκ᾿ νὰ παίρ᾿νε τὴν Πόλ᾿, ναφιλᾴν[3] πα μὴ κροῦτεν καὶ χάστουν[4]....». Κ᾿ ἐδέκεν τὸ σπαθὶν τὸν Τοῦρκον τὸν βασιλέαν κ᾿ ἐντῶκεν τὸν βασιλέαν ἐμουν κ᾿ ἐπῆρεν τὴν Πόλ᾿.

Ἐεῖνος Ἀχράγγελον ἔτον, ἄμαν, ὁ βασιλέας ἐμουν, ἄρθεπον τεῖ εἶδεν ἀτον. Ἰὄτὲ ἐμεῖς Ὁρωμαῖοι πάντα μὲ τὴν περ᾿φανείαν[5] ἐμουν χάνομε τὴν ἀγώναν ἐμουν.

Σύνθεση δυὸ διηγήσεων
(Κλήμαντον - Λαμπίρα τῆ Φίλονος)

1. χτύπα (ΙΛΠ). 2. τί μπορεῖ (*ἐπορῶ*, ΙΛΠ). 3. ἀνώφελα, μάταια (ἀραβ. nafile, ΤΕΛ, ΠΜ 309). 4. χάνεστε (*χᾶμαι*, ΙΛΠ). 5. περηφάνια (νεολογ.).

15. Ἡ γέννηση τῆ Χριστοῦ

᾿Σ σὴν κόλασην, ἀνάμεσα ᾿ς σ᾿ ἀποθαμέντς, ἔτον κ᾿ εἶνας πῆ καμμίαν ᾿κ᾿ ἐγέλανεν... Ἀτὸς ἔναν ἡμέραν, σίτα[1] ἔστεκεν, ἐγέλασεν. Τ᾿ ἄλλα τ᾿ ἀρχατάσ̌α[2] τ᾿ εἶδαν ἀτον, εἶπαν «ἐσύ, ἀρχατασ̌᾿, καμμίαν ᾿κ᾿ ἐγέλανες κι ἀτώρα ντό γελᾶς;».

—«Ὀσήμερον, εἶπεν ἀτς, ἀπάν᾿ ᾿ς σὸν κόσμον ἐγεννέθεν ἔναν μωρόν. Ἀτὸ τὸ μωρόν, ἀς τὸ τρανύν᾿, ᾿ὰ ᾿φτάη πολλὰ καλὰ ἔργατα καὶ μετ᾿ ἀτὰ ᾿ὰ βγάλλ᾿ με ἀπαδὰ ἀς σὴν κόλασην...».

Μυρίκα (γενν. 1902)
ἀγράμμ., συνταξ. ΟΓΑ

1. ἐνῶ (ΙΛΠ). 2. σύντροφοι, φίλοι (τουρκ. arkadaş, ΤΕΛ, ΠΜ 21).

16. Ὁ Χριστὸν γυρευὸς

Ὁ Χριστὸν μίαν ἔντον γυρευὸς[1] κ᾿ ἐλάσκουτουν[2] ἀς ὀσπίτ᾿ ᾿ς ὀσπίτ᾿, νὰ τερῆ ἀρθῶπ᾿ σαῦ᾿ν[3] ἀτον; Ἀρθῶπ᾿ ἐγροίκ᾿σαν ἀ κι ἀπ᾿ ἀτότες κιάν᾿, π᾿ ἔχ᾿νε ἀχούλ᾿[4] ᾿κὶ χατεῦ᾿νε[5] τὸν γυρευόν. Ἐμπορεῖ νὰ ἔν᾿ ὁ Χριστὸν κ᾿ ἔρται σιναῦ᾿ ᾳ̈τς.

Θυμία τῆ Γαρᾴκεϊσ̌᾿
[παραλλ. Ἀρχ. Πόντ. 27 (1966) 65 ἀριθ. 4]

1. ζητιάνος (*γυρεύω*, ΙΛΠ). 2. περιόδευε (*λάσκουμαι*, ΙΛΠ). 3. σέβονται (τουρκ. saymak, ΤΕΛ, ΠΜ 378). 4. νοῦς, μυαλὸ (ΙΛΠ). 5. διώχνουν (*χατεύω*, ΙΛΠ).

17. Ἡ γαρὴ πῆ ᾿κ᾿ ἐδίν᾿νεν ψωμὶν

Μίαν ὁ Χριστὸν καὶ εἶνας μαθετής ἀτ᾿ κάμερ[1] ἐπέναν καὶ εἶδαν εἶναν γαρὴν μὲ τὰ τζιτζία[2] τς — ἄμον καταμάγιαν ἔνταν ἀτὰ — ἐσύρ᾿ναν κὰ[3] τὸ φουρνίν. Καὶ ὁ μαθετὴς ἐρώτεσεν τὸν Χριστὸν «ντ᾿ ἔποικεν[4] ἀβοῦτε καὶ σύρ᾿ κὰ μὲ τὰ τζιτζία τς τὸ φουρνίν;». Καὶ εἶπεν ὁ Χριστὸν «ἀτέ, ψωμὶν ταὰν[5] καν᾿νὰν ᾿κ᾿ ἐδίν᾿νεν, γιὰ τ᾿ ἐεῖνο πα ἔπαθεν ἀ ἀτό».

Λαμπίρα τῆ Φίλονος

1. κάπου (ΙΛΠ). 2. βυζιὰ (ΙΛΠ). 3. ἔβγαζε ἔξω (*σύρω κά*, ΙΛΠ). 4. τί ἔκαμε (*εὐτάγω*, ἀόρ. *ἐποῖκα*, ΙΛΠ). 5. νωπό, φρέσκο (ΙΛΠ).

18. Ὁ Χριστὸν ἐξέρ᾿ τ᾿ εὐτάει

᾿Σ ἔναν ὀσπίτ᾿ ἀπέσ᾿ ἐζήν᾿ναν δύο κορίτσα. Ἡ τρανέσσα ἔτον ταμίζαινα[1] καὶ καματερέσσα[2]. Ἡ μικρέσσα ἔτον ὀκναρία. Ἀτόσον κι ὀκναρία ἔτον, νερόν πα ᾿κ᾿ ἐπένεν νά ᾿πινεν ἀς σὴν ὀκνίαν ἀτς. Ἄρ᾿ μίαν ἔρθεν ᾿ς σὴν πόρταν ἀτουν ὁ Χριστόν. «—Κόριτσα, λέει, ᾿κὶ δίτε[3] με ἐναξάι[4] νερόν;». Ἡ καματερέσσα οὖς νὰ ᾿λατάριζεν[5], ὀκναρία ἔρπαξεν τὸ τάσ᾿[6] κι ἀμὰν ἐδέκεν τὸν Χριστὸν νερόν. Ἀτότε ὁ Χριστόν πα εὐλόεσεν κ᾿ εἶπεν ἀτς: «Ἐσύ, εἶπεν τὴν τρανέσσαν, νὰ παίρτς εἶναν ὀκνέαν. Ἐσὺ εἶσαι καματερέσσα, νὰ ᾿πορῆ καὶ ζῆ κ᾿ ἐεῖνος... Ἐσύ πα, εἶπεν τὴν μικρέσσαν, νὰ παίρτς εἶναν καματερόν, νὰ τερῆ[7] σε...».

Εὐδοκία τῆ Γουνάτ᾿ (1908 - 1982)
Β᾿ Δημοτ.

1. καθαρὴ (τουρκ. temiz, ΤΕΛ, ΠΜ 465). 2. ἐργατικὴ (ΙΛΠ). 3. δὲ δίνετε (*᾿κὶ δίτε*, <*δίνω*, ΙΛΠ). 4. λίγο (ΙΛΠ). 5. νὰ κουνηθεῖ (*λαταρίζω*, ΙΛΠ). 6. κύπελλο, χάλκινο ποτήρι (ΙΛΠ). 7. νὰ φροντίσει, νὰ συντηρήσει (ΙΛΠ).

19. Ὀκνα̤ρία κ᾽ ἡ καματερέσσα

Ὁ Χριστὸν μὲ τ᾽ Ἀποστόλτς ἐξέβαν ᾽ς σὴν στρατείαν[1]. Ἄρ᾽ πὼς ἐπέναν ἐπέντεσαν[2] εἶναν κουτσ̌ὴν π᾽ ἐβγάλλ᾽νεν νερὸν ἀς σὸ πεγάδ᾽. Ὁ Χριστὸν ἅμὸν τ᾽ εὑρέθεν ᾽ς σὸ πεγάδ᾽ κεικά, εἶπεν ἄτην: «—Δός με νερὸν ἂς ποτίζω τ᾽ ἀρθώπ᾽ς-ι-μ᾽ καὶ τὸ γαϊδούρι μ᾽». Ἡ κουτσ̌ὴ εἶπεν ἄτον: «Καὶ πα̤σ̌κειμτὸ[3] ᾽κ᾽ ἐπορεῖς νὰ βγάλτς νερὸν καὶ ποτίης τ᾽ ἀρθώπ᾽ς-ι-σ᾽ καὶ τὸ γαϊδούρι σ᾽;». Ἀτότε ὁ Χριστόν πα εἶπεν ἄτην: «Ὁ Θεὸν νὰ δί᾽ σε εἶναν καλὸν ἄντραν». Ἐπεκεῖ ἐχπάσταν κ᾽ ἐπῆγαν. Ἐπῆγαν ἐπῆγαν, ἐπέντεσαν εἶναν ἄλλεν κουτσ̌ὴν ᾽ς σὸ πεγάδ᾽ ἀπάν᾽ καὶ τα̤κρα̤τὰ̤ν[4] ὁ Χριστὸν ἐψαλάφεσεν νερόν. Ἀτὲ ἡ κουτσ̌ὴ ἀμὰν ἐξέγκεν[5] νερὸν κ᾽ ἐπότσεν καὶ τ᾽ ἀρθώπ᾽ς καὶ τὰ ζά. Ὁ Χριστὸν εἶπεν ἄτην: «Ὁ Θεὸν νὰ δί᾽ σε εἶναν κακὸν ἄντραν....». Ἀτότε Ἀπόστολον ὁ Πέτρον εἶπεν: «Κ᾽ εἶσαι ὀρθός...». Τὴν κακέσσαν τὴν κουτσ̌ὴν ἐδέκες ἄτην καλὸν ἄντραν καὶ τὴν καλέσσαν ἐδέκες κακὸν ἄντραν». Ὁ Χριστόν πα εἶπεν: «Εἶνας καλὸς κι εἶνας κακὸς κιατσ̌ινεύ᾽νε[6] καὶ πάνε ᾽ς σὴ στράταν[7], ἅμαν ὁ κακὸν μὲ τὸν κακὸν ᾽κὶ κιατσ̌ινεύ᾽νε...».

Γέρικας τῆ Γαρα̤κεϊσ̌᾽ (1895 - 1976)
Γ´ ἡμιγυμνασίου (Καρα̤κούρτ)

1. ὁδοιπορία (ΙΛΠ). 2. συνάντησαν (ΙΛΠ). 3. μήπως (ΙΛΠ). 4. ἐκ νέου, ξανὰ (ἀραβ. tekrar, ΤΕΛ, ΠΜ 461). 5. ἔβγαλε (*ἐξήνεγκα*, ΙΛΠ). 6. συντηροῦνται (*κιατσ̌ινεύω*, ΙΛΠ). 7. πορεύονται στὴ ζωὴ (*πάνε ᾽ς σὴ στράταν*).

20. Ὁ Θεὸν ἐξέρ᾽ τ᾽ εὐτάει

Μίαν ὁ Χριστὸν μὲ τ᾽ Ἀποστόλτς ἐντάμαν ἐδά̤ν᾽ναν[1] ἀς ἕναν χωρίον κέσ᾽. ᾽Σ σὴ νάκραν[2] τῆ χωρί᾽ τὰ μωρὰ ἔπαιζαν. Ἕναν μωρὸν λωλόν, κωφὸν ἔτον, ᾽κ᾽ ἐκαλάτζευεν[3], ἐκάθουτουν ᾽ς ἕναν νάκραν καὶ νὰ̤ ἔτρεχ̌εν, νὰ̤ ἔπαιζεν, ἅμον τ᾽ ἐποῖναν τ᾽ ἄλλα τὰ μωρά. Ἀποστόλ᾽ πὼς εἶδαν ἀ κάθεται ἐκεικὰ στιβαρυμένον[4], εἶπαν τὸν Χριστόν: «Ἀβοῦτο τὸ μωρὸν τὸ καημένον, γιὰ τέρεν, ὅλα̤ παίζ᾽νε κι ἀτὸ κάθεται ἀτουκά, ἅμον κουρεμένον[5]... Γιὰ κάτ᾽ ποῖσον κι ἀτό πα δός ἀ τὴ χάρη σ᾽, νὰ παίζ᾽ καὶ χάρεται κι ἀτό...».

Ὁ Χριστὸν εὐλόεσεν ἀ κ᾽ ἐχπάστεν καὶ πάει μὲ τ᾽ Ἀποστόλτς. Τὸ μωρὸν ἐκαλάτζεψεν κ᾽ ἐσ᾽κῶθεν ἄν᾽, λέει τ᾽ ἄλλ᾽ τὰ μωρὰ καὶ τουπλαύ᾽νε[6] λιθάρα̤ καὶ μαθίζ᾽ ἀ̤τα νὰ σύρ᾽νε ἀποπίσ᾽ ἄτουν οὗς νὰ ἐπιδέβαν[7] ἀς σὸ χωρίον. Ἀτότε ἐστάθεν ὁ Χριστὸν καὶ λέει: «Εἴδετε; Ὁ Θεὸν ἐξέρ᾽ κ᾽ εὐτάει... Ἔξερεν κ᾽ ἐποῖκεν ἀ λωλόν. Ἐγὼ ἔκ᾽σα ἐσᾶς καὶ νὰ μὴ χαλάνω τὸ χατίρ᾽ν[8] ἐσουν, ἐδέκα

᾽το τὴν καλατζήν[9]. Κι ἀτὸ ἐρχίνεσεν νὰ ᾽φτάη τὸ κακόν. Γιὰ τ᾽ ἐεῖνο κανεὶς νὰ μὴ ταράεται[10] ᾽ς σῆ Θεοῦ τὰ δουλείας. Ἐεῖνος ἐξέρ᾽ τ᾽ εὐτάει...».

Χαρίτον τῆ ποπα - Γιωσὴφ (1909 - 1983)
Γ´ Δημοτ.

1. πέρναγαν (*δα̤βαίνω > δά̤νω*, ΙΛΠ). 2. ἄκρη (ΙΛΠ). 3. μιλοῦσε (ΙΛΠ). 4. στενοχωρημένο (ΙΛΠ). 5. κακόμοιρο (ΙΛΠ). 6. μαζεύουν (ΙΛΠ). 7. ἀπομακρύνθηκαν, ξεπέρασαν (ΙΛΠ). 8. χάρη (ΙΛΠ). 9. ὁμιλία (ΙΛΠ). 10. ἀνακατεύεται, ἀσχολεῖται (ΙΛΠ).

21. Ὁ Χριστὸν καὶ ὁ χουμαρτζ̌ὴς

Ἕναν καιρὸν κ᾽ ἕναν ζαμάν᾽[1] ἔτον εἶνας χουμαρτζ̌ής[2]. Ὁ Χριστὸν ἐπῆρεν δώδεκα νομάτ᾽ς κ᾽ ἔρθεν ᾽ς σ᾽ ὀσπίν᾽ ἀτ᾽. Ἀτὸς ἔτον πολλὰ ἐφτεχός. Ἡ γαρή ἀτ᾽ εἶδεν ἀτς κ᾽ ἐλογαρίασεν τιδὲν ᾽κ᾽ ἔχ̌᾽ νὰ φάζ᾽ ἀ̤τς, ἐπῆεν ἐράψεν[3] τὸν ἄντραν ἀτς. Εὗρεν ἄτον ᾽ς σὸ καφενεῖον καὶ εἶπεν ἄτον: «Χάιτε, γιὰ χάιτε, ἔρθαν ᾽ς σ᾽ ὀσπίτ᾽ εἶνας τρανὸς μὲ τοὶ δώδεκα νομάτ᾽ς, τιδὲν ᾽κ᾽ ἔχω νὰ φάζ᾽ ἀτς». Λέει κ᾽ ἐεῖνος: «Δέβα... Ἀνὲν[4] καὶ τὸ νικῶ, ᾽ὰ παίρω ψωμὶν κ᾽ ἔρχουμαι... Καὶ ἀνὲν καὶ τὸ ᾽κὶ νικῶ, ἀς δά̤ν᾽νε[5] πλάν...». Ἀχά![6]...

Ἡ γαρὴ ἐπῆεν ᾽ς σ᾽ ὀσπίτ᾽. Ἀτὸς ἔπαιξεν, ἐνίκεσεν, ἐπῆρεν τὸ ψωμὶν κ᾽ ἐπῆεν ᾽ς σ᾽ ὀσπίτ᾽. Ἐποῖκεν τὸ τραπέζ᾽ κ᾽ ἐφάσεν ἀτς. Ὁ Χριστὸν ἐρώτεσεν ἄτον: «Πέει με, ντό μουράτ᾽[7] ψαλαφᾶς;». Εἶπεν ἄτον: «Θέλω πάντα, ὅσον παίζω σκαμπίλα̤[8], νὰ νικῶ...». Ἀχά!...

Ἔρθεν ἔρθεν ὁ καιρὸς ν᾽ ἀποθάν᾽ ἀτός... Εἶπεν τὴ γαρήν ἀτ᾽: «Ὀντὲς ᾽ὰ ᾽ποθάνω, νὰ βάλετε μετ᾽ ἐμὲν καὶ τὰ σκαμπίλα̤».

Ἄρ᾽ ἐπέθανεν... Ἐπῆεν ἐπίασεν ἄτον ὁ δά̤βολον, νὰ παίρ᾽ ἀ̤τον καὶ πάη ᾽ς σὴν κόλασην. Ἀτὸς εἶπεν ἄτον τὸν δά̤βολον: «Κάθ᾽κα ἂς παίζωμε σκαμπίλα̤. Ἀνὲν καὶ τὸ νικῶ σε ἐγώ, ᾽ὰ δί᾽ς με δώδεκα νομάτ᾽ς ἀς σὴν κόλασην ἀπέσ᾽. Κι ἀνὲν καὶ τὸ νικᾷς με ἐσύ, ᾽ὰ παίρτς δώδεκα νομάτ᾽ς ἀς σὸν παράδεισον...». Ἀχά!...

Ἄτσ᾽ πα ἐκάτσαν κ᾽ ἔπαιξαν κ᾽ ἐνίκεσεν τὸν δά̤βολον ὁ χουμαρτζ̌ής. Ἀτότε εἶπεν ἄτον: «Τέ, δός με τοὶ δώδεκα νομάτ᾽ς τὸ εἴπαμε, νὰ παίρ᾽ ἀτς καὶ πάω ᾽ς σὸν παράδεισον». Ἀχά!...

Ἄρ᾽ ἐπῆρεν ἀτς καὶ πάει ᾽ς σὸν παράδεισον. Ἔρθεν ὁ Χριστὸν ἰρά̤στα̤[9], λέει ἀ̤τον: «Ἐσὺ ἐμὲν ἐρώτεσες καὶ παίρτς ἀτς και πὰς ἀτείντς ᾽ς σὸν παράδεισον;». Λέει κι ὁ χουμαρτζ̌ής: «Ἐσὺ ὀντὲς ἔρθες ᾽ς σ᾽ ἐμὸν τ᾽ ὀσπίτ᾽ μὲ τοὶ δώδεκα νομάτ᾽ς, ἐρώτεσες με;».

Ἄτσ᾽ πα ὁ Χριστὸν ἐσ᾽χώρεσεν ἄτον κ᾽ ἐποῖκεν γαπούλ᾽[10] *τ᾽ ἐποῖκεν ὁ χουμαρτζῆς π᾽ ἐφάσεν κ᾽ ἐπότσεν ἄτον.*

Ἀννούσκα τῆ Μαρτζάντων (γενν. 1910)
Β΄ Δημοτ., συνταξ. ΟΓΑ
[παραλλ. Ἀρχ. Πόντ. 15 (1950) 116]

1. ἐποχή, καιρὸς (ΙΛΠ). 2. χαρτοπαίχτης (ΙΛΠ). 3. ἔψαξε (ΙΛΠ). 4. ἂν τύχει (ΙΛΠ). 5. ἂς φύγουν (*δάνω*, ΙΛΠ). 6. ἰδοὺ (ἐπιφ. τουρκ. aha, ΤΕΛ, ΠΜ 8). 7. ποθούμενο, πόθος γιὰ κάτι (ΙΛΠ). 8. χαρτοπαίγνιο (γαλλ. - τουρκ. iskambil, ΤΕΛ, ΠΜ 179). 9. σύμπτωση, συγκυρία (περσ. rast, ΤΕΛ, ΠΜ 352). 10. δεκτὸ (*εὐτάγω γαπούλ᾽*, ἀραβ. kabul, ΤΕΛ, ΠΜ 192).

22. Τὰ κερία

Ἂς τ᾽ ἐκάρφωσαν τὸν Χριστὸν κ᾽ ἐπεκεῖ ἐκατήβασαν κ᾽ ἐπῆγαν ἔθαψαν ἄτον, τ᾽ ἀρθώπ᾽ς ἀτ᾽ ᾽κ᾽ ἐφίν᾽ναν ἄτς νὰ ᾽πέναν[1] *σουμὰ ᾽ς σὸ ταφίν ἀτ᾽. Ἕναν νύχταν ἐποῖκαν τὸ λόγον ἕναν*[2] *κ᾽ εἶπαν «ἀβοῦ᾽ τὸν ἄρθεπον ἰεύ᾽*[3] *κάτ᾽ νὰ ᾽φτάμ᾽ ἄτον, νὰ φωτάζωμ᾽ ἄτον». Κ᾽ ἔψαν*[4] *ἀπάν᾽ ᾽ς σὸ ταφίν ἀτ᾽ κάτ᾽ ἄμον τ᾽ ἀσετυλίνα*[5] *τ᾽ ἔχομε ἀτώρα. Κι ἀπατότες κιάν᾽ ἔντον ἀτάτ᾽*[6] *νὰ πάνε ᾽ς σὴν ἐγκλεσίαν κι ἀφτύν᾽νε*[7] *ἀπ᾽ ἀτὰ οὗς νὰ ἐξέβαν*[8] *τὰ κερία.*

Νάστον ὁ Πίλικον (γενν. 1933)
Γ΄ Δημοτ., ἀγρότης

1. νὰ πᾶνε (*νὰ ἐπέναν*, ΙΛΠ). 2. συμφώνησαν (*ἐποῖκαν τὸν λόγον ἕναν*). 3. ταιριάζει (ΙΛΠ). 4. ἄναψαν (*ἄφτω*, ΙΛΠ). 5. ἀσετυλίνες (νεολογ.). 6. συνήθειο, ἔθιμο (τουρκ. adat, adet, ΤΕΛ, ΠΜ 4). 7. ἀνάβουν (*ἄφτω*, ΙΛΠ). 8. βγῆκαν (*ἐκβαίνω*, ΙΛΠ).

23. Ἀνάσταση τῆ Χριστοῦ

Τὰ σιφτανιζ᾽νὰ τὰ χρόνα οὗς νά ᾽λεγαν τὸ «Χριστὸς ἀνέστη», μανάχον ὁ ποπᾶς κι οἱ ψαλτάδες ἐκράν᾽ναν[1] *ἄμον τὰ δαβρία ἀσετυλίνα μὲ τὴ φώσ᾽. Κι ἂς τ᾽ ᾽ὰ ᾽νεστίουτουν*[2] *ὁ Χριστὸν κ᾽ ὑστέρϊα ἐκράν᾽ναν κι ἄλλ᾽ ἀρθώπ᾽. Κι ἂς τ᾽ ἔβγωναν ἂς σὴν ἐγκλεσίαν, ἂς σ᾽ ἀλήγορον τὴ στράταν ἔβγωναν ἔξ᾽ ἂς σὸ χωρίον κ᾽ ᾽υρικλώσκουνταν*[3] *ὁλόερα τὸ χωρίον, μανάχον τ᾽ ὁλόερα. Καὶ ἂς σὸ καθαέναν σταυροστράτ᾽ ὁ ποπᾶς ἐδέβαζεν ἕναν Βαγγέλον.*

Νάστον ὁ Πίλικον

1. κράταγαν (*κρατῶ*, ΙΛΠ). 2. θὰ ἀνασταίνονταν (ΙΛΠ). 3. περιφέρονταν (ΙΛΠ).

24. Τὰ κωδώνα

Πῶς ἐξέβαν τ᾽ ἐγκλεσίας τὰ κωδώνὰ ᾽ς σὸ μεϊτάν᾽[1]*; Λένε, ἀπαρχῆς Ἀπόστολον ὁ Παῦλον εἶπεν: «Ἤμπαν ἐλέπετε κούφα*[2] *ξύλα, ντώστ᾽ ἄτα, νὰ ξέρ᾽ ὁ κόσμον τ᾽ ἀναστίεν*[3] *ὁ Χριστόν». Ἐπεκεῖ κ᾽ ὑστέρϊα ἐξέβαν τὰ κωδώνα τ᾽ ἔχομε ὁσήμερον.*

Νάστον ὁ Πίλικον

1. (ἐδῶ) ἐμφανίστηκαν (*ἐξέβαν... ᾽ς σὸ μεϊτάν᾽*, ἀραβ. meydan, ΤΕΛ, ΠΜ 269). 2. κούφια (ΙΛΠ). 3. ἀναστήθηκε (*ἀναστένω*, ΙΛΠ).

25. Ἁε-Δημήτρης καὶ τὰ παιδία τ᾽

Ἁε - Δημήτρης εἶχεν τὴ γαρήν ἀτ᾽, εἶχεν καὶ δύο μικρὰ ἀγουρόπα. Ἔτον ἐφτεχός. Καὶ ἐσ᾽κῶθεν ἂς ἕναν περιφέρειαν νὰ ᾽πένεν ἀλλοῦ, νὰ δούλευεν καὶ νὰ ἐζήν᾽νεν.

Ἄρ᾽ ἐπῆεν ᾽ς σὴν παραλίαν κεικὰ κ᾽ ἐρώτεσεν κ᾽ εὗρεν ἕναν παραχότ᾽[1] *τ᾽ ᾽ὰ ᾽πένεν ἐκεῖ μέρ᾽ ἐθέλ᾽νεν νὰ ᾽πένεν κι ἀτός. Ἐρώτεσεν «πόσον εἶν᾽ τὰ ναῦλα, ἔχω καὶ τὴν ᾽υναίκα μ᾽ καὶ δύο πα μωρά». Εἶπαν ἄτον πόσον εὐτάν᾽ τὰ ναῦλα κ᾽ ἐπλέρωσεν κ᾽ ἐξέβαν ᾽ς σὸ παραχότ᾽ καὶ πάνε. Πὼς ἐπέναν ἐσ᾽κῶθεν τρανὸν ταλγὰν*[2] *καὶ τὸ παραχότ᾽ νὰ ᾽πένεν ᾽κ᾽ ἐπόρεσεν. Ἀντίστα ᾽ποῖνεν πέντε ἡμέρας, ἐποῖκεν δεκαπέντε.*

Ὁντὲς ἔρθαν ἐκεῖ, ὁ καπιτάνον εἶπεν: «᾽Ὰ πλερώντς καὶ τὰ ἡμέρας τ᾽ ἐποῖκες πλέον ἀδαπάν᾽... Ἔπεσες[3]*, ἔφαες, ἔπες... Ἀτὰ ὅλα ἔξοδα εἶν᾽...». Κι ἀτὸς ᾽κ᾽ εἶχεν νὰ ᾽δίν᾽νεν ἄτον ἀτὸ τὸ πλέον τ᾽ ἀπάγκεικα τ᾽ ἐψαλάφανεν. Ἡ γαρή ἀτ᾽ ἔτον ἔμορφος, ἔμορφος, ὁ καπιτάνον ἐπίασεν κ᾽ ἐκράτεσεν τὴ γαρήν ἀτ᾽. Ἄντρας ἄτς ὀντὲς ἐκατῆβεν ἂς σὸ παραχότ᾽, ἐπῆρεν καὶ τὰ δύο μωρά τ᾽ κ᾽ ἐδέβεν πλάν*[4]*.*

Ἐπῆεν ἐπῆεν, ἔρθεν ᾽ς ἕναν ποτάμ᾽ κεικά, γεφύρ᾽ ᾽κ᾽ ἔν᾽ νὰ περνίζ᾽[5]*. Ἄτσ᾽ πα ἐφέκεν τ᾽ ἕναν τὸ μωρὸν ᾽ς σῆ ποταμί᾽ τὴν ἄκραν καὶ τ᾽ ἄλλο ἐφορτῶθεν ἀ ᾽ς σὴ ράχαν ἀτ᾽ κ᾽ ἐντῶκεν*[6] *᾽ς σὸ ποτάμ᾽. Ἐπέρνιξεν ἐκεῖ - μεραν, ἔθηκεν κὰ τὸ μωρὸν κ᾽ ἐκλῶστεν ᾽ὰ παίρ᾽ τ᾽ ἄλλο. Ἔρθεν ἐπῆρεν ἀ καὶ ᾽ς σὴ μέσ᾽ τὸ ποτάμ᾽ πὼς ἔτον, ἐλέπ᾽, οἱ λύκ᾽ ἐπεκεῖ - μεραν ἔρθαν ἐσάρεψαν*[7] *κι ᾽ὰ παίρ᾽νε τρῶνε τὸ μωρόν. Ἀτὸς πὼς ἐποῖκεν ἂς σ᾽ ἀχπάραμαν*[8] *ἀτ᾽ νά ᾽τρεχεν ἐγάιπεψεν*[9] *τὸ μωρὸν ἂς σὴν ράχαν ἀτ᾽, ἔρρουξεν ἀπέσ᾽ ᾽ς σὸ ποτάμ᾽. Οὗς νά ᾽βγωνεν πέραν, οἱ λύκ᾽ ἐπῆραν τὸ μωρὸν κ᾽ ἔφυγαν.*

Τ᾽ ἕναν οἱ λύκ᾽ καὶ τ᾽ ἄλλο ᾽ς σὸ ποτάμ᾽!... Ἀτὸ τ᾽ ἔρρουξεν ᾽ς σὸ ποτάμ᾽, πὼς ἐδέβεν κά, ἀφκά - μεραν ἐψάρευαν ψαρᾶδες. Ἐτάλεψαν[10]*, ἐπίασαν,*

ἐξέγκαν, ἐτέρεσαν μωρὸν ἔν', ἐπῆραν ἀ κ' ἐπῆγαν, ἐτράνυναν τὸ μωρόν. Τ' ἄλλο πα οἱ λύκ' τ' ἐπῆραν, ἀφκά - μερα̤ν ἐρίαζαν[11] τὄοπάν', τὰ ὄκυλλία ἔσπιγξαν[12] τοὶ λύκ'ς, ἐγουρτάρεψαν[13] τὸ μωρόν, ἐπῆραν ἀ ἐεῖνο πα οἱ τὄοπάν', ἐτράνυναν ἀ ἀτεῖν' πα.

῾Αε - Δημήτρης ἀς τ' ἐξέβεν ἀς σὸ ποτάμ' ὀξουκά, τ' ἕναν ἐδέβεν κὰ 'ς σὸ ποτάμ' καὶ τ' ἄλλο ἐπῆραν ἀ οἱ λύκ', «κὸρ πουὄμὰν[14]» ἐπουὄμάνεψεν[15], πῶς ἔντον ἀτὸ κ' ἐκάλκεψεν 'ς σὸ παραχότ', εἶπεν: «Ντ' 'ά 'φταγω ἀτώρα;...». 'Ενοῦντζεν ἕναν βαχούτ'[16] κ' ἐπεκεῖ ἐπῆρεν τὴ στράταν 'ς σὸ χ̆έρ' κ' ἐπῆεν.

'Επῆεν ἐπῆεν 'ς σὸν τόπον τ' ἐθέλ'νεν, ἐκεῖ εὑρέθεν 'ς σὴν φυλακήν. 'Εκειαπέσ' ἐξήγανεν[17] τ' ὀρώματα τῶν φυλακωμένων. 'Ατὸ ἀς σ' ὠτὶν 'ς σ' ὠτὶν ἔρθεν καὶ 'ς σ' ὠτὶν τῆ βασιλέα τῆ γαρῆς. "Ατσ' πα ἡ βασίλισσα εἶδεν ὄρωμαν, ἐξέγκεν ἀτον νὰ 'ξηγίζ' τ' ὄρωμαν ἀτς. 'Ατὲ ἐρα̤χτεν[18] τὴν ἐξήγησην τ' ἐδέκεν ἀτην καὶ εἶπεν τὸν βασιλέαν κ' ἐξέγκεν ἀτον ἀς σὴν φυλακήν. Καὶ ἄναυα τ' ἐξέγκεν ἀτον, πολλὰ 'κ' ἐπῆεν, ὅσον ἔτον καλός, ἐποῖκεν ἀτον καὶ ἀφίτσερον[19].

'Εδέβαν χρόνα̤, ἀτὸς ἔντον 'ς ἕναν τόπον φρούραρχος τὸ λένε ἀδακέσ'. Τὰ γαραγόλα̤[20] ἐρίαζαν. 'Σ σὴν ἀλλαὴν[21] ἀπάν' πὼς ἐρχίνεσαν κ' ἐκαλάτζεψαν δύ' νομάτ' «ἀπόθεν εἶσαι», «ἐσὺ ἀπόθεν εἶσαι...», ἄρ' εἶπαν κ' ἔκ'σαν 'ς ἕναν τ' ἄλλο καθαεῖνας τ' ἐδέβαν 'ς σὸ κιφάλ'ν ἀτ', ἐτέρεσαν, τ' ἐδέβεν ὁ εἷς, ἐδέβεν κι ἄλλος, ἐγνωρέθαν τ' ἔταν ἀδέλφα̤ κι ἀς σὴ χαράν ἀτουν τὸ πολλὰ ἐντῶκαν ἐγκαλά̤σταν τ' ἕναν τ' ἄλλο, κ' ὑστέρϊα ἐκοιμέθαν κ' ἐπέμ'ναν ἐκεικὰ ἀγκαλὰ̤σμένα.

Τὸν πουρνὸν ὁ τρανόν ἀτουν — ἀρχιφύλακας — ἐπίασεν ἀτς κ' ἐγκάλεσεν ἀτς 'ς σὸν δικοιτήν[22] ἀτουν. Δικοιτής ἀτουν ἔτον ῾Αε - Δημήτρης. «Γιάτι ἐκοιμέθετε κ' ἐπέμ'νετε; ἐρώτεσεν ἀτς. 'Εσεῖς τὴ δουλείαν ἐσουν πῶς ἐφέκετε;...»[23]. Εἶπαν τὰ παιδία πῶς ἔντον κ' ἐγνωρέθαν τ' ἔταν ἀδέλφα̤ τὰ χαμένα. ῾Ο δικοιτὴς ἐνδιαφέρθεν καὶ πὼς ἐρώτεσεν κι ἀτὰ εἶπαν, ἐτέρεσεν παιδία τ' εἶναι. 'Εντῶκεν ἐγκαλά̤στεν[24] ἀτα. Κ' ἔζησαν ἐπεκεῖ κ' ὑστέρϊα μὲ τῆ Θεοῦ τὴν εὐλοΐαν.

Δημήτρης τῆ Γαρά̤κεϊὄ'

1. καράβι, πλοῖο (ΙΛΠ). 2. τρικυμία (ΙΛΠ). 3. κοιμήθηκες (ἀρχ. πίπτω). 4. ἀναχώρησε (*ἐδέβεν πλάν*, ΙΛΠ). 5. διαβαίνω, περνῶ (ΙΛΠ). 6. ἔπεσε στὸ ποτάμι (*ἐντῶκεν 'ς σὸ ποτάμ'*, ΙΛΠ). 7. περικύκλωσαν (*σαρεύω*, ΙΛΠ). 8. τρομάρα (ΙΛΠ). 9. (ἐδῶ) γλίστρησε, ξέφυγε (ἀραβ. gaip ἢ kaip, ΤΕΛ, ΠΜ 119). 10. ἅρπαξαν (*ταλεύω*, ΙΛΠ). 11. φύλαγαν (*ὠράζω*, ΙΛΠ). 12. κυνήγησαν (*σπίγγω*, ΙΛΠ). 13. γλίτωσαν (*γουρταρεύω*, ΙΛΠ). 14. ἀνώφελη μετάνοια (τουρκ. φρ.). 15. μετάνοιωσε (*πουὄμανεύω*, ΙΛΠ). 16. χρονικὸ διάστημα (ἀραβ. vakit, ΤΕΛ, ΠΜ 518). 17. ξηγοῦσε (*ἐξηγίζω*, ΙΛΠ). 18. ἄρεσε (*ἐρέχκουμαι*, ΙΛΠ). 19. ἀξιωματικὸς (ρωσ. officier, ΕΡΛ, ΑΜ 125, 479). 20. φρουροὶ (τουρκ. karakol, ΤΕΛ, ΠΜ 201). 21. ἀλλαγὴ (ΙΛΠ). 22. διοικητὴς (νεολογ.). 23. ἀφήσατε (*ἀφίνω*, ΙΛΠ). 24. ἀγκάλιασε (*ἀγκαλά̤σκουμαι*, ΙΛΠ).

26. Τὸ θᾶμαν τ' ῾Αε-Δημητρί'

Εἶνας ῾Ορωμαῖος εἶχ̆εν εἶναν γειτονᾶν Τοῦρκον. Κι ῾Ορωμαῖον κάθαν Σάββαν ἔφτυνεν τὴν καντήλαν ἐμπροστὰ 'ς σὴν εἰκόναν τ' ῾Αε - Δημητρί'. Κι ὁ Τοῦρκον εἶπεν ἀτον:

—'Ατὸ ντό φώσ' ἔν' ἀτουκὰ τὸ πϊάν'[1] τρὶς τὴν ὥραν;

῾Ορωμαῖον πα εἶπεν ἀτον:

—'Ατὸς φυλάττ' τ' ὀσπίτι μ'.

῾Ο Τοῦρκον εἶπεν ἀτον ξάν:

—'Κὶ πὰς μετ' ἐμέν, νὰ παίρωμε ἕναν εἰκόναν, νὰ φυλάττ' καὶ τ' ἐμὸν τ' ὀσπίτ';

῾Ορωμαῖον ἐπῆεν μετ' ἐεῖνον ἐντάμαν κ' ἐπῆρεν τὴν εἰκόναν τ' ῾Αε - Δημητρί'. Κ' ἐπῆρεν κ' ἕναν πάγκαν[2] ἐλάδ' καὶ κάθαν ἡμέραν τῆ Τούρκονος ἡ καντήλα ἐπίανεν.

"Εναν ἡμέραν ὁ Τοῦρκον ἐπῆρεν τ' ἀργάτας καὶ τὴν φαμέλϊαν ἀτ' κ' ἐχπάστεν νὰ πάνε 'ς σὸ χωράφ'. ῾Ο Τοῦρκον τὴν πόρταν ἀτ' 'κ' ἐκλείδωσεν ἀ. ῾Η γαρή ἀτ' λέει α̤τον:

—Νέπε, ἀσπάλ'[3], κλείδωσον καλὰ τὴν πόρταν καὶ χάιτε!

'Εεῖνος λέει:

—"Εχομε ἀδαπέσ' ἄρθεπον πῆ φυλάττ' τ' ὀσπίτ', ντ' ἄναγκην ἔν';

'Ατώρα ἐπῆγαν 'ς σὸ χωράφ'... Τὸ βράδον ὀντὲς ἐκλῶσταν κ' ἔρθαν, ἡ γαρὴ τερεῖ, νὰ̤ χαλία, ἀπέσ', νὰ̤ τ' ἕναν καὶ τ' ἄλλο... "Ερθαν πέντε νομάτ' κλεφτάντ' κι ὅλα̤ ἐπῆραν ἀτα... Λέει ἡ γαρὴ τὸν ἄντραν ἀτς:

—'Κ' εἶπα σε ἐγὼ κλείδα τὰ πόρτας; Εἶδες τ' ἐποῖκαν ἐμας; "Ολα̤ ἔκλεψαν ἀτα.

Εἶπεν ἄντρας ἀτς:

— Ξάι τά̤ρτ'[4] μὴ θήκ'ς ἀ[5]... 'Ατώρα τέρεν ντ' 'ὰ 'ίνεται...

'Επῆεν 'ς σὴν εἰκόναν τ' ῾Αε - Δημητρί' ἐμπροστὰ καὶ λέει:

—'Σ ἐσὲν ἰνάνεψα[6] ὅλα̤ κ' ἐσὺ ἐφέκες ἀτς κι ὅλα̤ ἔρθαν ἐπῆραν ἀτα. 'Ατόσον καὶ 'κ' εἶδες ἀτς;

῾Αε - Δημήτρης ἐσ'κῶθεν ἐπῆρεν τὴν γάμψην[7] ἀτ' κ' ἐπῆεν εὗρεν τοὶ κλεφτάντας 'ς σὸν ὕπνον ἀτουν ἀπάν', ἐντῶκεν ἐντῶκεν, ἐποῖκεν ἀτς πόστ'[8] κι ἀτεῖν' ἐφογῶθαν, ἐσ'κῶθαν ἔγκαν ὅλα̤ τ' ἐπῆραν ἀς σ' ὀσπίτ' τῆ Τούρκονος ἐμπροστά. Κ' ἐείντς πα ἐποῖκεν ἀτς λιθάρα̤, ἅμον ἀγάλματα...

῾Ο Τοῦρκον ἐπαρακάλεσεν ἀτον ὁμὸν τ' εἶδεν τ' ἐποῖκεν κ' εἶπεν:

— Γιὰ ἄφς ἀτς, ἂς πάνε χάν'ταν[9]...

"Ατσ' πα ῾Αε - Δημήτρης ἐφέκεν ἀτς κ' ἔφυγαν ἐπῆγαν ἐχάθαν. Κι ὁ Τοῦρκον τὸν πουρνὸν 'ς σὸ χωράφ' 'κ' ἐπῆεν. 'Επῆεν εὗρεν τὸν φίλον ἀτ' κ' εἶπεν ἀτον ὅλα̤ πῶς ἔνταν. Καὶ εἶπεν ἀτον;

—'Εγὼ 'ὰ πάγω βαπτίουμαι...
Κ' εἶπεν ἀ πα κ' ἐποῖκεν ἀ πα...

Δημήτρης τῆ Γαράκεϊδ'

1. ἀνάβει (ΙΛΠ). 2. τενεκὲς (ΙΛΠ). 3. κλεῖσε, ἀσφάλισε (*ἀσπαλίζω*, ΙΛΠ). 4. καημὸς (ΙΛΠ). 5. καθόλου μὴ στενοχωριέσαι (*ξάι τάρτ' μὴ θήκ'ς ἀ*). 6. πίστεψα (*ἰνανεύω*, ΙΛΠ). 7. μαστίγιο (ΙΛΠ). 8. τοὺς ἔδειρε καλὰ (*ἐποῖκεν ἀτς πόστ'*). 9. νὰ χαθοῦν (*χᾶμαι*, ΙΛΠ).

27. Ἁ-Γιάρτς κι ὁ Τοῦρκον

Μίαν εἶνας Τοῦρκος ἐδέκεν εἶναν Ὁρωμαῖον, Χριστιανὸν — γιασίρτς[1] ἔτον — τὸ τιφάγκ' νὰ βάλ' 'ς σὸ νιδάν' τὸ σταυρὸν τ' ἐγκλεσίας τ' Ἁ - Γιαρί' καὶ νὰ σύρ' κατηβάζ' τὸ σταυρὸν καὶ τὴν εἰκόναν τ' ἔτον ἐκειπάν'. Ὁ Χριστιανὸν ἐπῆρεν κ' ἐνιδαντζάψεν[2], ἄμαν, 'κ' ἔσυρεν, ἐκατήβασεν τὸ τιφάγκ'. Ὁ Τοῦρκον ξὰν σπίγγ'[3] ἄτον, ἐεῖνος νιδαντζαύ' καὶ 'κὶ σύρ'. Τὸ τρίτον λέει τὸν Τοῦρκον: «Ἐφέντη μ', γιὰ ἔπαρ' νιδαντζάψον ἐσὺ κ' ἐγὼ 'ὰ σύρω...». Ὁ Τοῦρκον ἐπῆρεν νιδαντζαύ', καὶ ἀμὰν κατηβάζ' τὸ τιφάγκ'. Ἀτὸ ἐποῖκεν ἀ δύο τρία φορὰς κι ἄλλο. Ἀτότε ἐγροίκ'σεν ὁ Τοῦρκον γιὰ τ' ὅποι-ον 'κ' ἐσύρ'νεν ὁ Χριστιανὸν. Ἐκειπάν' 'ς σὸ σταυρὸν ἀς τ' ἐνιδαντζαῦεν, ἐφάνθουτουν[4] ἄτον Ἁ - Γιάρτς ἀπάν' 'ς σ' ἄλογον. Ἄτσ' πα ἐφέκεν ἀ, ἄλλο 'κ' ἔσπιγξεν τὸν Ὁρωμαῖον νὰ σύρ'[5].

Εὐδοκία τῆ Γουνάτ'

1. αἰχμάλωτος (ΙΛΠ). 2. σημάδεψε (*νιδαντξαύω*, ἀπὸ nişan, ΙΛΠ). 3. πιέζει (*σπίγγω*, ΙΛΠ). 4. φαινόταν (*φάνθουμαι*, ΙΛΠ). 5. νὰ ρίξει (ΙΛΠ).

28. Ἁγια-Βαρβάρα καὶ τὸ βασιλικὸν

Ὀντὲς 'ὰ 'πέναν 'ὰ σταύρωναν τὸ Χριστόν, ἀτὲ Ἁγία Βαρβάρα μικρὸν κορίτσ' ἔτον, Γεβραίισσα[1]. Κ' ἐεῖν' ἐτυράννιζαν ἄτον κ' ἐεῖνο ἔλεπεν κ' ἔκλαιεν. Ἐφόρτωσαν ἄτον τὸ σταυρὸν κ' ἐτζούμπιζαν[2] ἄτον κ' ἐγάχευαν[3] ἄτον κ' ἐπέναν νὰ καρφών'ν ἄτον 'ς σὸ ξυλένον τὸ σταυρόν. Καὶ τὰ ἱρδώματα ἔτρεχαν καὶ τὸ κορίτσ' μὲ τὸ μαντήλ'ν ἀχτερις ἐσπόγγιζεν ἄτα.

Ἐπῆγαν ἐκειαπάν' κ' ἐκάρφωσαν ἄτον καὶ τὸ χρυσὸν τὸ σταυρὸν τ' ἐκράν'νεν ὁ Χριστὸν ἐπῆραν ἀ οἱ Γεβραῖοι κ' ἐπῆγαν ἐφόσιξαν[4] ἀ. Καὶ τὸ κορίτσ' κρυφὰ ἐπῆεν ἐφύτεψεν ἐκειπάν' ἕναν χορτάρ' γερανέον[5], καμμίαν 'κ' ἐξεραίνουτον. Κ' ἐπεκεῖ οἱ Χριστιανοὶ ἐπῆγαν εἶπαν τοὶ Γεβραίοις «ἤντᾳν ἐποίκετε, ἐποίκετε, δῶστε μας τὸ θάνατον[6], νὰ πάμε θάφτωμ' ἀ». Ἐδέκαν ἀτς ἀ κεῖ, ἐπῆγαν ἔθαψαν ἀ καὶ Ἁγία - Βαρβάρα ἐπῆεν κρυφὰ ἔδειξεν ἀτς ἀτὸ τὸ χορτάρ'. Ἐπῆγαν ἐφύτεψαν ἀ ἀπάν' 'ς σὸ ταφὶν τῆ Χριστοῦ.

Ἀράτσ'[7] ἥασεν[8] Ἁγια - Βαρβάρα.

Λαμπίρα τῆ Φίλονος

1. Ἑβραία. 2. τσιμποῦσαν (*τζουμπίζω*, ΙΛΠ). 3. κουτουλοῦσαν, χτύπαγαν (τουρκ. kakmak, ΤΕΛ, ΠΜ 194). 4. ἔχωσαν στὴ γῆ (*φοσίζω*, ΙΛΠ). 5. πράσινο (ΙΛΠ). 6. νεκρός, σκήνωμα (ΙΛΠ). 7. ἔτσι λοιπὸν (ΙΛΠ). 8. ἅγιασε (*ἁγιάζω*, ΙΛΠ).

29. Ὁ Χριστὸν καὶ Ἀε-Σάββας

Ὁπόταν[1] ὁ Χριστὸν ἐλάσκουτουν 'ς σὸν κόσμον ἀπάν' μὲ τὸν Ἀε - Σάββαν, ἀς σ' ἕναν τὸ χωρίον 'ς σ' ἄλλο, 'ς σὴν στράταν τ' ἐπέναν ἔλεγαν τ' ἕναν καὶ τ' ἄλλο γιὰ τὸν κόσμον, τὴν ζωήν, τὰ ταρτίπα[2], τὴν δύναμην τὸ εἶχαν ἀγούρ' κι οἱ γαρῆδες καὶ τ' ἀίκα. Ἀε - Σάββας ἐπαρακάλεσεν τὸ Χριστὸν ν' ἀλλάζ' τὸ ταρτίπ' τῆ κόσμινης[3], νὰ δί' τὴν δύναμην τοὶ γαρῆδας, νὰ διατάζ'νε ἀτεῖν'. «Ἂς τεροῦμε, εἶπεν, ἀτεῖν' πα ντ' 'ά 'φτανε...». Ὁ Χριστόν πα 'κ' ἐθέλεσεν νὰ χάλανεν τὸ χατίρ'ν ἀτ' τ' Ἀε - Σάββα, ἐδέκεν τὴν δύναμην ἐείν' τῆς ὥρας τοὶ γαρῆδας.

Σίτᾳ ἔλεγαν ἀτὰ κ' ἐπορπάν'ναν κ' ἐπέναν, ἡμέρα ἐτελέθεν, ἐβραδάσταν 'ς ἕναν χωρίον. Ἐπῆγαν 'ς σὸ πρῶτον τ' ὀσπίτ' κ' ἐψαλάφεσαν νὰ μέν'νε[4] ἀτοῦ. Ἄγουρον 'κ' ἐποῖκεν ἀτς γαπούλ'[5]. «Κ' ἐπορῶ, εἶπεν, νὰ παίρω σας ἀπέσ', ἡ γαρή μ' χολάσκεται, ὁ λόγος τ' ἀτεινὲς ἔν'...».

Ὁ Χριστὸν κι Ἀε - Σάββας ἐπῆγαν 'ς ἕναν ἄλλο ὀσπίτ', ἐκεῖ πα ἄγουρον τὸ ἴδιον εἶπεν ἀτς. Ἐπῆγαν 'ς σὸ τρίτον, ξὰν τὰ ἴδια. Ἄμαν, ἀτοῦ μὲ τ' ἰνάτ'ν[6] ἄτουν ἐσέβαν ἀπέσ'. Ἐσέβαν ἀπέσ', ἄγουρον, τ' ὀσπιτί' οἰκοκύρτς, ντ' 'ά 'ποίνεν, ἔστρωσεν δύο ψαθία 'ς σ' ἕναν κοδὰν[7] κεικὰ κι ἀτουπάν' ἔπεσαν καὶ κοιμοῦνταν.

Ὁ Χριστὸν — ὅλᾳ ἔξερεν, τάαααα! — ἔπεσεν 'ς σὸ περ'βόλ' μερέαν καὶ τὸν Ἀε - Σάββαν ἐφέκεν 'ς σ' ἄλλ' τὴ μερέαν. Ἐναξάι 'κ' ἐδέβεν ἀνάμεσα[8], ἔρθεν ἡ γαρή, εἶδεν δύ' νομάτ'ς κοιμοῦνταν, ἐχολάστεν τὸν ἄντραν ἀτς τ' ἐσέγκεν ἀτς ἀπέσ' κ' εἶπεν ἄτον κ' ἔγκεν τὴν γάμψην κ' ἐσκάλωσεν[9] καὶ κρούει τὸν Ἀε - Σάββαν. Καλὰ καλὰ ἀτὸν μίαν ἐχασουλάψεν[10] ἄτονε... Ἀς σὸ πολλὰ τὸ ντώσιμον[11] ἐείνε πα ἐνεγκάστεν ἐπῆεν[12] 'ς σ' ἄλλ' τὴν κάμαρην ν' ἀναπάεται. Τὸν ἄντραν ἀτς ἐδιάταξεν ἄτονε νὰ φέρ' ᾳτην ἕναν ραγούν[13]. Μὲ τὸν νοῦν ἀτς ἐλογαρίαζεν ν' ἀναπάεται κ' ἐπεκεῖ πάη παίρ' ἀδαμέρ'[14] καὶ τὸν ἄλλον

τὸν ξένον. Ἄμαν ὁ Χριστὸν ἐγροίκ᾿σεν τ᾿ ᾿ὰ ᾿ίνουτουν κ᾿ ἐλογαρίασεν νὰ φάζ᾿ τ᾿ ἄλλ᾿ τὰ ξυλέας πα τὸν Ἁε - Σάββαν. Λέει τὸν Ἁε - Σάββαν: «᾿Ατὲ ἡ γαρὴ φογοῦμαι ξὰν ἔρται κρούει ἐσέν, ἔλα ἀπαδάμερα̤ν ᾿ς σὸ περ᾿βόλ᾿ νὰ κρούη ἀδὰ ᾿ς σὴν φορὴν ἐμέν». Ἁε - Σάββας ἐδέχτεν.

Ἡ γαρὴ ἔπεν τὴ ραγούν ἀτς, ἐνεπάεν, ἐπῆρεν τὴν γάμψην ᾿ς σὸ χ̌έρ᾿ κ᾿ ἔρθεν ξὰν ᾿ς σὴν κάμαρην ἀτουν. «᾿Εθα̤εῖς[15], εἶπεν, ἐσὺ ᾿ς σὸ περ᾿βόλ᾿ μερέαν ᾿ὰ δα̤ής ἀ χάμα̤;»[16]. Σκοτία ἔτονε, ᾿κ᾿ ἔλεπεν ἀτονε. ᾿Εσκάλωσεν ᾿ς σὸ ντώσιμον καὶ κρούει ξὰν τὸν Ἁε - Σάββαν. Τὰ δύο φουρτούνας πα ἀτὸς ἐδα̤σεν ἀτα ἀπάν᾿ ἀτ᾿.

Ἄρ᾿, σύννυχτα, πρὶν νὰ σ᾿κοῦται[17] ἡ γαρή, ἐσ᾿κῶθαν ἀτεῖν᾿ καὶ φέψιμον[18]!... ᾿Εξέβαν ἀς σὸ χωρίον, Ἁε - Σάββας ἐσκάλωσεν καὶ παρακαλεῖ τὸν Χριστόν:

—«᾿Αμὰν κίτι[19], Χριστέ μ᾿, νὰ ποδεδίζω[20] σε, κάτ᾿ ποῖσον, ἐσὺ ἐξέρτς!... ᾿Αβοῦ᾿ τὴν δύναμην ἔλα ξὰν δός ἀ τ᾿ ἀγούρτς... Οἱ γαρῆδες κι ἄλλο χαῖν᾿ εἶναι... Ἄσ̌κεμα κροῦνε τ᾿ ἀγούρτς!...».

᾿Ατότε ὁ Χριστόν πα ἐκλῶστεν ᾿ς σὰ τράμερα[21] τῆ κόσμινης κ᾿ εἶπεν ἡ δύναμη ξὰν νὰ δα̤ν᾿ ᾿ς σὰ χ̌έρα̤ τ᾿ ἀγουρίων. Ἄμαν, κάποσα γαρῆδες ἐπέφυγαν κι ἀκομὰν εὑρίουνταν μὲ τὴν δύναμην ᾿ς σὰ χ̌έρα̤ ᾿τουν κι ἀτεῖν᾿ εἶν᾿ πῆ κρούνε τ᾿ ἀντροῦδες ἀτουνε...

Γιὰ τ᾿ ἐεῖνο πα ᾿ς σὸ μαναστήρ᾿ τ᾿ Ἁε - Σάββα γαρὴ ᾿κὶ πάει, ἐπεκειkιάν᾿ ᾿κὶ θέλ᾿ τοὶ γαρῆδας.

Χαρίτον τῆ ποπα - Γιωσὴφ (1909 - 1983)
Γ´ Δημοτ.

1. ὅταν (ΙΛΠ). 2. τεχνάσματα, πρακτικὲς (ΙΛΠ). 3. κόσμου (ΙΛΠ). 4. νὰ διανυκτερεύσουν (μένω, ΙΛΠ). 5. τοὺς δέχτηκε (ἐποῖκεν ἀτς γαπούλ᾿). 6. γινάτι (ἰνάτ᾿, ΙΛΠ). 7. γωνία (ΙΛΠ). 8. δὲν πέρασε πολλὴ ὥρα (ἐναξάι ᾿κ᾿ ἐδέβεν ἀνάμεσα). 9. ἄρχισε (σκαλώνω, ΙΛΠ). 10. (ἐδῶ) ἔδειρε δυνατὰ (χασουλαεύω = κατεργάζομαι δέρμα, ΙΛΠ). 11. ξυλοδαρμὸς (ΙΛΠ). 12. κουράστηκε (νεγκάζω < ἀναγκάζω, ΙΛΠ). 13. ρακὴ (ΙΛΠ). 14. ἀρχίζω νὰ χτυπῶ (παίρω ἀδαμέρ᾿). 15. νομίζεις, πιστεύεις (ἐθαρῶ, ΙΛΠ). 16. ἀνέπαφα, ἀνέγγιχτα (περσ. ham, ΤΕΛ, ΠΜ 143). 17. νὰ σηκωθεῖ, νὰ ἐγερθεῖ (ΙΛΠ). 18. φυγή, φευγιὸ (ΙΛΠ). 19. ἀλίμονο (τουρκ. aman gidi, ΤΕΛ, ΠΜ 127). 20. προσκυνῶ (ΙΛΠ). 21. σ᾿ ὅλη τὴν οἰκουμένη (ΙΛΠ).

30. Τὸ θᾶμαν

Ἁε - Νικόλας ἐταξίδευεν. Κι οὗς κάποσα χιλιόμετρα τὴν θάλασσαν τ᾿ ἀπέσ᾿ ἐτάραζεν ἀ πολλὰ ὁ Χριστὸν κι ὅλ᾿ οἱ ψαράδες ἐφογοῦνταν, ἄμαν ᾿κ᾿ ἐπίστευαν καὶ ᾿ς σὸν Χριστόν. Ἁε - Νικόλας εἶπεν ἀτσε[1] «μὴ φογοῦστουν, ᾿ὰ πάμε οὗς τ᾿ ἡμ᾿σὸν κ᾿ ἡ θάλασσα ᾿ὰ τουρουλεύ᾿[2]. Μὴ φογοῦστουν!... ᾿Εσεῖς τηνὰν ᾿κὶ πιστεύετε, ἐγὼ πιστεύ᾿ ἀτον. ᾿Ατὸς τηνὰν ᾿κὶ πιστεύετε, ᾿ὰ ᾿φτάη τὸ θᾶμαν ἀτ᾿...». Κ᾿ ἥμπως[3] εἶπεν, ἔντον πα. ᾿Ετουρούλεψεν ἡ θάλασσα!...

Νάστον ὁ Πίλικον

1. τοὺς (εἶπε). 2. θὰ ἠρεμήσει (τουρουλεύω, ΙΛΠ). 3. ὅπως.

31. ᾿Εμορφα̤δα τ᾿ Ἁε-Νικόλα

᾿Ας σ᾿ Ἅοις[1] ἀς ὅλτς ἔμορφος ἔν᾿ Ἁε - Νικόλας. Κι ἀτὸ ἐποῖκεν ἀ ὁ Χριστόν. Ἁε - Νικόλας ἐψάρευεν καὶ ὀψάρα̤ ᾿κ᾿ ἐπίανεν. Ἔρθεν ἐείν᾿ τῆς ὥρας ὁ Χριστὸν κ᾿ εἶπεν ἀτον: «Ντό, ὀψάρα̤ ᾿κ᾿ ἐπίασετεν;». Λέει κ᾿ ἐεῖνος «γιόχ». Εἶπεν ἀτον κι ὁ Χριστὸν «γιὰ σύρον μίαν κι ἄλλο τὸ τόρ᾿[2]...». Ἔσυρεν ἀ, κι ἀτὸ ἐγομῶθεν ὀψάρα̤. Ἄτσ᾿ πα Ἁε - Νικόλας ἰνάνεψεν ἀτον. Κι ἀπατότες κιάν᾿ ἐκλόθεσεν ἀτον. Ἁε - Νικόλας ἔτον ἄσ̌κεμος κι ὁ Χριστὸν ἐσέγκεν[3] τὸ χ̌έρ᾿ν ἀτ᾿ ᾿ς σὸ κατσίν[4] ἀτ᾿ ἀπάν᾿ κ᾿ ἐμόρφυνεν ἀτον κ᾿ ἐποῖκεν ἀτον ἀς ὅλτς τ᾿ Ἅοις ἔμορφον.

Νάστον ὁ Πίλικον

1. Ἁγίους. 2. ἁλιευτικὸ δίχτυ (ΙΛΠ). 3. ἔβαλε (εἰσήνεγκα, ΙΛΠ). 4. πρόσωπο (ΙΛΠ).

32. Ἁε-Σπυρίδων καὶ τὰ ἡμέρας

Ἁε - Σπυρίδων ἐποῖκεν ἀ καὶ τρανύν᾿νε τὰ ἡμέρας καὶ τὰ νύχτας[1]. Ἁε - Σπυρίδων ἐπῆρεν ἔναν ψεμένον κερα̤μίτ᾿[2], ἔσπιγξεν κ᾿ ἔγλυσεν[3] ἀ ᾿ς σὴν βούραν[4] ἀτ᾿ ἀπέσ᾿. Κὰ ἔτρεξεν τὸ νερόν, ἄν᾿ ἐπῆεν τ᾿ ἄψιμον καὶ τὸ τσ̌αμούρ᾿[5] ἐπέμ᾿νεν ᾿ς σὸ χ̌έρ᾿ν ἀτ᾿. Τ᾿ ἄψιμον ἔν᾿ ἡμέρα, νὰ δουλεύ᾿ς, νὰ τρέης ἀγκεικὰ[6] καὶ τὸ νερὸν ἔν᾿ ἡ νύχτα, νὰ κοιμᾶσαι καὶ ἀναπάεσαι.

Λαμπίρα τῆ Φίλονος

1. σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ (Ἰουλιανὸ) ἡμερολόγιο. 2. κεραμίδι. 3. ἔλιωσε (ΙΛΠ). 4. χούφτα (ΙΛΠ). 5. λάσπη (ΙΛΠ). 6. πάνω - κάτω (ΙΛΠ).

33. Τὸ γουρπάν᾿

Εἶνας, ᾿κ᾿ ἐποῖνεν ἡ γαρή ἀτ᾿ μωρά. Καὶ ἔταξεν κρυφὰ καὶ εἶπεν:

«᾿Ανὲν καὶ τ᾿ εὐτάμε μωρόν, ἥντα̤ν καὶ νὰ ἔν᾿, ἐγὼ ᾿ὰ πάγω εὐτάγ᾿ ἀ γουρπὰν[1] ᾿ς σὸν Ἁε - Μηνᾶν». Κ᾿ ἔρθεν τὸ βαχούτ᾿ κ᾿ ἐποῖκαν μωρόν. Κι ἀς

τὸ ἔντον τρία χρονιζ᾽νῶν τὸ μωρόν, ἐπῆρεν ἀ ἀτὸς καὶ τεἲ ἐπῆεν ᾽ς σὴν ἐγκλεσίαν τ᾽ Ἄιονος - μακρά. Καὶ πὼς ἔσ᾽κωσεν ψηλὰ τὸ μαχ̌αίρ᾽ νὰ σπάζ᾽ τὸ μωρόν, ἀποπίσ᾽ ἐκράτεσαν ἀ. Κ᾽ ἐκλῶστεν ὀπίσ᾽ τερεῖ ποῖος ἔν᾽ καὶ καν᾽νὰν ᾽κ᾽ εἶδεν. Ἄτσ᾽ πα ἐπῆρεν τὸ μωρόν ἀτ᾽ κ᾽ ἔρθεν ᾽ς σ᾽ ὀσπίτ᾽. Ἐλογαρίασεν «Ἄιον ᾽κὶ θέλ᾽ τὸ κακὸν τῆ μωρί᾽».

Χρυσῆ τῆ Τσ̌ολάχ᾽ (1904 - 1988)
ἀγράμμ.

1. θυσία (ΙΛΠ).

34. Ἁε-Παντελεήμονας κ᾽ Ἐωσφόρον

Ἁε - Παντελεήμονας ἔτον γιατρὸς ᾽ς σ᾽ Ἅοις. Καὶ εἶχ̌εν τὸ μαναστήρ᾽ν ἀτ᾽ ἀπάν᾽ ᾽ς ἔναν σούζ᾽[1] τόπον κ᾽ ἐζήν᾽ναν. Κ᾽ οἱ δαβόλ᾽ ἔλεγαν ᾽ς σ᾽ ἔναν τ᾽ ἄλλο: «᾽Κὶ πάμε ᾽ς σὸ μαναστήρ᾽ κι ἀτὸν τὸν Παντελεήμοναν εὐτάμε ἤνταν εὐτάμε καὶ κομπώνομ᾽ ἀτονε;». Κ᾽ ἐπῆγαν... Πὼς ἐπῆγαν ἔρθεν εἶνας κουτσ̌ή, λέει: «᾽Εγὼ πάγω κομπών᾽ ἀτονε...». ᾽Εσ᾽κῶθεν μεσανυχτί᾽, ἐπῆεν ἐντῶκεν ᾽ς σὴν πόρταν ἀτ᾽. ᾽Εεῖνος ἀποπέσ᾽ λέει: «Τσ᾽[2] εἶσαι;». Λέει «εἶνας ἐφτεχὸς εἶμαι, ἐπέμ᾽να ὀξουκέσ᾽, ἄνοιξον ἂς ἐμπαίνω ἀπέσ᾽, ἐρρίγασα!...». Ἁε - Παντελεήμονας πρῶτα μὲ τὸ λόγον ἀτ᾽ «ἔδεσεν» ἀτον[3] ἐκεικὰ κ᾽ ἐπεκεῖ ἔνοιξεν τὴν πόρταν. Πὼς ἔνοιξεν κ᾽ εἶδεν, ἐγνώρτσεν τσὶ ἔτον, λέει: «᾽Εωσφόρε, ἐσὺ εἶσαι;». Ὁ δάβολον ἐφογῶθεν, ἐπαρακάλεσεν ἀτονε «ἄφς με, ἄφς με, ἂς φεύω!...». Ἄτσ᾽ πα Ἄιον ἔλυσεν ἀτονε κ᾽ ἐπῆεν ἐχάθεν...

Δημήτρης τῆ Γαράκεϊσ̌᾽

1. ἔρημο (τουρκ. issiz, ΤΕΛ, ΠΜ 190). 2. ποιὸς (*τσὶ* < *τίς*, ΙΛΠ). 3. τὸν ἔκανε ἀνίκανο (μὲ εὐχή, ἐξορκισμό).

35. Ἁ-᾽Ηλίας

Ἁ - ᾽Ηλίας ἔτον προφήτης καὶ ἀσκετής. Κ᾽ ἐπένεν ᾽ς σὰ χωρία ἐποῖνεν τὴν εὐχ̌ήν ἀτ᾽ ἐπαρακάλ᾽νεν τὸν Θεὸν κ᾽ ἐδίν᾽ναν ἀτον ψωμίν, τάν᾽[1] καὶ τ᾽ ἔναν καὶ τ᾽ ἄλλο κ᾽ ἐπένεν ἐκάθουτουν, ἔτρωεν κ᾽ ἐποῖνεν τὴν εὐχ̌ήν ἀτ᾽. Ἔναν ἡμέραν οἱ χωρέτ᾽ εἶπαν «χατέψτ᾽[2] ἀτον ἀς σὸ χωρίον... ᾽Σ σὸ χωρίον ἄλλο μ᾽ ἔρται, ᾽ὰ τζακώνωμε[3] τὰ ποδάρα τ᾽». Ἄτσ᾽ πα ἐχάτεψαν ἀτον κ᾽ ἐπῆεν ᾽ς

ἔναν μαγαρὰν[4] ἀπέσ᾽ ἐκάθουτουν καὶ μὲ τὴν εὐχ̌ὴν ἐδάζ᾽νεν τὴν ἡμέραν ἀτ᾽. Κ᾽ ἐκαταρέθεν κ᾽ εἶπεν «ἐφτὰ χρόνα βρεχ̌ῆς κατσὶν νὰ μὴ ἐλέπ᾽νε ἀτεῖν᾽». Ἄτσ᾽ πα ἄλλο ᾽κ᾽ ἔβρεξεν κι ἀρθώπ᾽ ἐπέναν μὲ τὰ γαϊδούρα καὶ τὰ ἄλλα τὰ ζὰ νὰ ᾽φέρ᾽ναν νερὸν νά ᾽πιναν, τὰ χωράφα ἐσ̌κίγαν, τέεεε!... ᾽Εδίψασαν, ἐπείνασαν καὶ ἀτότε εἶπαν: «Γιὰ ἂς πάμε φέρωμε ἀτὸν τὸν ζαντὸν[5] τὸν Λίαν..». ᾽Επῆγαν ἐπῆραν ἀτον κ᾽ ἔρθαν. ᾽Ας τ᾽ ἐφέρ᾽ναν ἀτον ἐπαρακάλεσαν ἀτον «ἐσὺ ἂς τ᾽ ἔφυες κιάν᾽ ἐφτὰ χρόνα βρεχ̌ῆς κατσὶν ᾽κ᾽ εἴδαμε...Ἔλα, παρακαλοῦμε σε, πάλκι[6] εὐτάς καὶ βρέχ̌᾽...». Εἶπεν «ἐφτὰ χρόνα ᾽κ᾽ ἔβρεξεν;». «᾽Κ᾽ ἔβρεξεν...».

—Ἔξ᾽ μῆνας κι ἄλλο νὰ μὴ βρέχ̌᾽...»

᾽Εγόμωσαν τὰ ἔξ᾽ μῆνας κι ἀτότε ἐρχ̌ίνεσεν ἔναν γαλενὸν[7] βρεχ̌ήν, ἐγόμωσαν τὰ σ̌κεύα ᾽τουν, τὰ χωράφα ἔρθαν κ᾽ ἴσαξαν, «κατσ̌ὰν ταλὰν»[8] τὴν βρεχ̌ὴν τὸ λένε ἔτον... Κ᾽ ἐπεκεῖ ὁ Θεὸν ἐκατῆβεν καὶ εἶπεν ἀτον: «᾽Ας τὸ ἔης ἀτόσον χαΐν᾽ καρδίαν, χάιτε ᾽ς σὸν οὐρανόν, ἐσὺ ἀξίζ᾽ νὰ εὐτάς γουμαντὰν[9] τὴν βρεχ̌ήν, ἐσὺ νὰ βρέῃς ἥμπαν θέλτς καὶ νὰ μὴ βρέῃς ἥμπαν ᾽κὶ θέλτς...». Κ᾽ ἐπῆρεν ἀτον ᾽ς σὸν οὐρανὸν μὲ τ᾽ ἄλογα καὶ τὸ φαϊτὸν[10] ᾽ς σὸν οὐρανόν. Καὶ τ᾽ ἀλογοῦ τὰ πέταλα κροῦν ᾽ς ἔναν σ᾽ ἄλλο καὶ ρούζ᾽ τὸ γιουρτουλούμ᾽[11].

Κλήμαντον

1. ἀριάνι, ξινόγαλο ἀποβουτυρωμένου γιαουρτιοῦ (ἀρμ. tan). 2. διῶξτε (*χατεύω*, ΙΛΠ). 3. θὰ σπάσουμε (ΙΛΠ). 4. σπηλιὰ (ΙΛΠ). 5. τρελὸ (ΙΛΠ). 6. ἴσως (ἀραβ.-περσ. belki, ΤΕΛ, ΠΜ 40). 7. σιγανὴ (ΙΛΠ). 8. τουρκ. φρ. ποὺ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἑλληνικὴ «βροχὴ τοῦ τρελοῦ», βροχὴ ποὺ διαπερνᾶ τὴν κάπα. 9. κουμάντο (ΙΛΠ). 10. ἱππήλατο ἁμάξι (ΙΛΠ). 11. κεραυνός, ἀστροπελέκι (ΙΛΠ).

36. Τ᾽ ᾽Αλέξιονος

᾽Αλέξιον ἔτον ἔναν καὶ μαναχὸν παιδίν. Τὰ κυρουκά τ᾽ ἔταν ζαγκίν[1]. Κι ἀτεῖν᾽ ἐθέλεσαν νὰ ᾽υναίκιζαν ἀτον μικρὸν μικρὸν πὼς ἔτον. ᾽Εεῖνος ᾽κ᾽ ἐθέλ᾽νεν, ἄμαν ἀτεῖν᾽ ᾽υναίκ᾽σαν ἀτον. Τηνὰν ᾽ὰ δίν᾽ναν ἀτον ἐείνε πα ζαγκινίων κουτσ̌ὴ ἔτον.

Ἄρ᾽ ἐποῖκαν τὴ χαράν, ἔγκαν πολλὰ κόσμον, ἔφαγαν κ᾽ ἔπαν, σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας ἐχόρεψαν κ᾽ ἐποῖκαν ἄμον τ᾽ ᾽ίευεν τὴ χαράν. ᾽Ας σὸ στεφάνωμαν κ᾽ ὑστέρῖα, ἀπορβαδῆς ἐπέμ᾽ναν ὁ νέγαμον κ᾽ ἡ νύφε μαναχοὶ ᾽ς σὴν ὀτᾶν ἀτουν. ᾽Αλέξιον ἐσ᾽κῶθεν καὶ εἶπεν τὴ γαρήν ἀτ᾽ «νὰ ἀβοῦ᾽ τὸ δαχτυλίδι μ᾽ κρά᾽ κ᾽ ἐγὼ κάπερ ᾽ὰ πάγω ὀλίγον κι ᾽ά ᾽ρχουμαι». ᾽Ατὸς ἐπῆεν κι ἄλλο ᾽κ᾽ ἔρθεν.

᾽Επῆεν ᾽ς σὸ λιμάν᾽ κεικά, ἐείν᾽ τὴν ὥραν πα τὸ καράβ᾽ ἔτοιμον ἔτον, ἐκάλκεψεν ἀπάν᾽ κ᾽ ἔφυεν.

Ἐπῆεν ἐπῆεν, ἐκατῆβεν ᾽ς ἕναν ἄλλο πολιτείαν. Ἐκεῖ ᾽ς σὰ μακρὰ ἔζησεν πολλὰ χρόνα μὲ τὸ γυρεῖον[2]. Δέκα ὀχτὼ χρόνα ἐποῖνεν χουζμάτα[3] ᾽ς σὴν ἐγκλεσίαν, τὰ λώματα τ᾽ πα ἐφτεχουδίων λώματα. Ἄμαν, ἀρθώπ᾽ ἐγάπαναν ἀτον τ᾽ ἔτον καλὸς καὶ εἶχεν φόγον Θεοῦ. Ἐτέρεσεν ἄτσ᾽ πῶς πάει ᾽ἀ μαθάν᾽νε ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος ἀπόθεν ἔν᾽, ἔφυεν κι ἀπ᾽ ἀτοῦ νὰ πάῃ ᾽ς ἕναν ἄλλο πολιτείαν. Ἄμαν, τὸ γαΐχ᾽[4], ἐσ᾽κῶθεν τρανὸν ταλγὰν καὶ ἀντίστα πάη μέρ᾽ ἔτον νὰ ᾽πένεν, ἔγκεν ἀτον ξὰν ᾽ς σὸν τόπον μέρ᾽ ἐγεννέθεν. Ἄτσ᾽ πα ᾽Αλέξιον ἐπῆεν ᾽ς σ᾽ ὀσπίν᾽ ἀτ᾽, ᾽ς σὰ κυρουκά τ᾽—ἐεῖν᾽ μέρ᾽ ᾽ἀ γνωρίζ᾽ν ἀτον!...—κ᾽ ἐψαλάφεσεν ἕναν κοσ̆ὰν νὰ ζῇ κι ἀτὸς ἐκεικά. Τὰ κυρουκά τ᾽ πα—ἀκομὰν ἐνεμεῖναν ἀτον νά ᾽ρται—, γιὰ τῇ γιοῦ ἀτουν τὴν ψὴν ἐδέκαν ἀτον ἐκεικὰ ἕναν ὀσπιτόπον, χαμελὸν ἅμον πόνᾳν[5] τὸ εἶχανε κ᾽ ἐκειαπέσ᾽ ἐσέβεν κ᾽ ἔζηνεν. Ἔλεπεν τοὶ γονέοις ἀτ᾽ καὶ τὴ γαρὴν ἀτ᾽ ἔμπαιναν κ᾽ ἔβγωναν κι ἀτὸς ἅμον ξένος καὶ γυρευὸς ἐκεικὰ ᾽ς σ᾽ ὀσπίν᾽ ἀτ᾽ ἔζηνεν μὲ τὰ ἀποφάεια τ᾽ ἐσύρ᾽ναν ἀτον, ἅμον σ̆κυλλὶν οἱ χουζμακιάρ᾽[6] τῇ ταττᾶς ἀτ᾽ κ᾽ ἐκάουτουν ἡ καρδία τ᾽.

Ἐποῖκεν ὑπομονὴν κ᾽ ἐδέβαν τὰ χρόνα. Κι ὀντὲς ἐγροίκ᾽σεν ᾽ἀ ᾽ποθάν᾽ ἐψαλάφεσεν χαρτὶν καὶ κοντύλ᾽ κ᾽ ἔγραψεν κρυφὰ ὅλα τ᾽ ἐδέβαν ᾽ς σὸ κιφάλ᾽ν ἀτ᾽.

Ἔλα ἔλα ἕναν Κερεκὴν τὸν πουρνὸν ὅλ᾽ ἔταν ᾽ς σὴν ἐγκλεσίαν κι ἀτὸς ἐπέθανεν. Οἱ χουζμακιάρ᾽ π᾽ ἐπέναν ἐδίν᾽ναν ἀτον φαεῖν κ᾽ ἔτρωεν, ἄς τ᾽ ἐτέρεσαν ἐπέθανεν, ἔτρεξαν ἐδέκαν χαπάρ᾽. Ἔρθαν οἰκοκυραῖοι ἐκεικὰ τεροῦν τὸ κατσὶν καὶ τὰ ξ̌έρα τ᾽ ὁλοκούτουρνα[7] καὶ ᾽ς σὸ δεξ̌ὸν τὸ ξ̌έρ᾽ν ἀτ᾽ πα κρατεῖ ἕναν χαρτίν. Λένε τοὶ χουζμακιάρτς νὰ παίρ᾽ν ἀ ἀς σὸ ξ̌έρ᾽ν ἀτ᾽, νὰ τεροῦν ντό ἔν᾽ ἀτὸ τὸ κρατεῖ, ντό λέει ἐκειαπέσ᾽. Εὐτάνε νὰ παίρ᾽ν ἀ οἱ χουζμακιάρ᾽, ᾽κ᾽ ἐπορεῦν νὰ βγάλλ᾽ν ἀ ἀς σὸ ξ̌έρ᾽ν ἀτ᾽ ἀπέσ᾽, ἀπολεμοῦν κι ἄλλο, δὲν ᾽κ᾽ ᾽ίνεται. Ἀτότε λέει οἰκοκύρτς «γιὰ ἂς τερῶ κ᾽ ἐγώ». Πὼς εὐτάει ἐκεῖνος, ἀνοίεται τ᾽ ἕναν τὸ δάχτυλον, ἄλλο ᾽κ᾽ ἐπορεῖ. Ἔρται κ᾽ ἡ γαρή ἀτ᾽, ἀνοί᾽ κι ἀτὲ τὸ δεύτερον τὸ δάχτυλον, τ᾽ ἄλλα ᾽κ᾽ ἐπορεῖ. Φέρ᾽νε καὶ τὴ νύφεν ἀτουν, ἀνοί᾽ καὶ τ᾽ ἄλλα... «Ντό ἔν᾽ ἀτό», λένε ὅλ᾽, καὶ θαμάζ᾽νε. Παίρ᾽νε τὸ χαρτὶν καὶ δεβάζ᾽νε, τεροῦν γράφτ᾽ ἀπάν᾽ ἀπάν᾽ «ἐγὼ ᾽Αλέξιον ὁ δοῦλον τῇ Θεοῦ...» κ᾽ ἐπάτεσαν κ᾽ ἐβάρκιξαν[8], ἄμαν, φαϊτὰν[9] ᾽κ᾽ ἐποῖκεν.

Ἀτὸς ἔτον ᾽Αλέξιον[10] π᾽ ἥασεν. Κι ἀτὸ τὸ χαρτὶν εἶχαμ᾽ ἐκιάν᾽ καὶ οἱ τρανοὶ ἐδέβαζαν κ᾽ ἐμεῖς ἐφουκρούμ᾽νες. Τὰ λόια ἔταν τούρκικα καὶ τὰ γράμματα ὀρωμαίικα. Ἔξεραν καὶ ἅμον μοιρολοῖαν[11] κ᾽ ἔλεγαν ἀ π᾽ εἶχαν καλόν, μεραχλοὺν[12] λαλίαν.

Εὐδοκία τῇ Γουνάτ᾽

1. πλούσιοι (ΙΛΠ). 2. ζητιανιὰ (ΙΛΠ). 3. ὑπηρεσίες (ΙΛΠ). 4. καΐκι (ΙΛΠ). 5. κοτέτσι (ΙΛΠ). 6. ὑπηρέτες (ΙΛΠ). 7. ὁλοκίτρινα (ΙΛΠ). 8. τσίριξαν (ΙΛΠ). 9. ὠφέλεια (τουρκ. fayda, ΤΕΛ, ΠΜ 108). 10. Πρόκειται γιὰ τὸν ᾽Αλέξιο, τὸν ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἡ ὀρθόδοξη ᾽Εκκλησία τιμᾶ τὴ μνήμη του στὶς 17 Μαρτ. 11. σὲ ἦχο γ΄, ὅπως τὸ «Θεοτόκε, ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν χριστιανῶν...» (τῆς Ὑπαπαντῆς). 12. μερακλίδικη, ὅλο πάθος (ΙΛΠ).

37. Πῶς ἐκωφῶθεν ὁ Χάρον (I)

Ὁ Θεὸν ἔστειλεν τὸν ἄγγελον νὰ πάῃ παίρ᾽ τὴν ψὴν εἶνονος νύφες π᾽ εἶξ̌εν μωρά. ᾽Σ σὸ τζάχ᾽[1] κεικὰ ἐκάθουτουν ἡ πεθερά τς. Ἄγγελον ἐπόνεσεν τὰ μωρά τ᾽ ᾽ἀ ᾽πομεῖναν ὀρφανά, ᾽κ᾽ ἐπῆρεν τὴν ψὴν τῇ μάννας ἀτουν κ᾽ ἐκλῶστεν ὀπίσ᾽ μὲ τ᾽ εὔκαιρα τὰ ξ̌έρα. Ἐρωτᾶ ᾽τον ὁ Θεόν: «Γιάτι ᾽κ᾽ ἐφέρ᾽νες τὴν ψὴν τῇ νύφες; Ἐγὼ ντό εἶπα σε;». Λέει «κιά, ἐπόνεσα τὰ μωρά τς, ᾽ἀ ᾽ίνουνταν γιασίρ᾽ τῇ γιασιρί᾽[2]...». — «Κατήβα, λέει ἀτον ὁ Θεόν, ἀπέσ᾽ ᾽ς σὸ λεμνὶν καὶ φέρε με ἐπεκειαφκὰ[3] ἕναν λιθάρ᾽...». Ἄγγελον ἀμὰν ἐποῖκεν τὸ εἶπεν ἀτον. Πάει φέρ᾽ τὸ λιθάρ᾽. «Σ̌κίσον ἀ ᾽ς σὰ δύο», λέει ὁ Θεόν. «Ἀβοῦ᾽ τὸ λιθάρ᾽ σ̆κίεται;». —«Σ̌κίεται... Σ̌κίσον ἀ...», τζαΐζ᾽[4] ὁ Θεόν. Σ̌κίζ᾽ ἀ ἄγγελον, τερεῖ ἀπέσ᾽ ἕναν σκωλέκ᾽ καὶ ᾽ς σὸ στόμαν ἀχτε πα ἕναν χορταρόπον. Λέει ὁ Θεόν: «Γιὰ τ᾽ ἀτὸ τὸ σκωλέκ᾽ ἀτουπέσ᾽ ἐνδιαφέρκουμαι καὶ ζῇ, καὶ τ᾽ ἀρθώπ᾽ς θ᾽ ἀφίν᾽ ἀτς ἀέτσ᾽; Ντό λές καὶ στέκ᾽ς; Κ᾽ ἐεῖν᾽ τὰ μωρὰ θὰ ᾽ίνταν γιασίρα;». Κι ἀποπονοίεται[5] καὶ δί᾽ τὸν ἄγγελον ἕναν σπιχτὸν σιλὰν[6] ᾽ς σ᾽ ὠτὶν ἀπέσ᾽. Ἄγγελον ἐπόνεσεν, ἐκωφῶθεν κ᾽ ἐπεκεικιάν᾽[7] ἐπέμ᾽νεν κωφός, κανεῖνος τὰ κλαίητα ᾽κὶ ἀκούει, τ᾽ ὁλωνῶν τὴν ψὴν παίρ᾽ καὶ πάει... Κ᾽ ἐεῖν᾽ τὰ μωρά, ἀποπάν᾽ ἀς σὸ ρδανὶν[8] μὲ τὰ τσ̆ουβάλα ἐσύρ᾽ναν τὰ ψωμία καὶ τὰ φαϊστικὰ[9] ὁ κόσμος. Κ᾽ ἐτράνυναν κ᾽ ἔνταν ἀρθώπ᾽.

Φωτεινὴ τῇ Προγατᾶ (1877 - 1963)
ἀγράμμ.
[παραλλ. ᾽Αρχ. Πόντ. 27 (1966) 65]

1. τζάκι (ΙΛΠ). 2. τελείως ἀπροστάτευτα (*γιασίρ᾽ τῇ γιασιρί᾽*). 3. ἀπὸ κεῖ κάτω (ΙΛΠ). 4. φωνάζει (ΙΛΠ). 5. παίρνει φόρα (ΙΛΠ). 6. ράπισμα, χαστούκι (ΙΛΠ). 7. ἀπὸ τότε (ΙΛΠ). 8. καπνοδόχος (ΙΛΠ). 9. φαγώσιμα (ΙΛΠ).

38. Πῶς ἐκωφῶθεν ὁ Χάρον (II)

Εἶνας γαρὴ - νύφε[1], ᾽ς σὸν χρόνον ἀπάν᾽ ἐποῖκεν δίδυμαρα. Τ᾽ ἕναν τὸ μωρὸν ἐκεῖτουν ᾽ς σ᾽ ἕναν τὸ γιάν᾽ ἀτς καὶ τ᾽ ἄλλο ᾽ς σ᾽ ἄλλ᾽ τὸ γιάν᾽ ἀτς. Ἔστειλεν Ἅε - Πέτρον τὸν ἄγγελον νὰ παίρ᾽ τὴν ψὴν τῇ μάννας ἀτουν. Ἄγγελον ἐπῆεν, ἄμαν ἐπόνεσεν τὰ μωρά τ᾽ ᾽ἀ ᾽πομεῖναν ὀρφανὰ κ᾽ ἐπῆρεν τὴν ψὴν τῇ γραίας, τῇ πεθερᾶς ἀτς. Ὀντὲς ἐκλῶστεν ἄγγελον μὲ τὴν ψὴν τῇ γραίας Ἅε - Πέτρον ἐχολάστεν ἀτον: «Γιάτι ᾽κ᾽ ἐπαίρ᾽νες τὴν ψὴν τῇ νύφες; Γιὰ τ᾽ ἐείνεν ᾽κ᾽ ἔστειλα σε;».

—«Ἐπόνεσα τὰ μωρά τς», εἶπεν ἄγγελον. —«Ἐπόνεσες ἀτα, εἶπεν Ἅε - Πέτρον, ἄμαν ἐεῖνα ὀντὲς τρανύν᾽νε πολλὰ κακωσύνας ᾽ἀ ᾽φτάνε... ᾽Α

πάνε κρυφὰ ᾽ς σὸ λεμνὶν τὸ λούσκουνταν τ᾽ ἄλλ᾽ τὰ μωρὰ κι ἀτὰ τ᾽ ἐπόνεσες ἀτώρα ᾽ὰ σοχεῦ᾽νε[2] ἐκειαπέσ᾽ ξύλα μουτούλα̣[3], δίχως νὰ φαίνουνταν κι ὀντὲς ᾽ά ᾽ρταν τ᾽ ἄλλ᾽ τ᾽ ἀγουροπαίδα̣ νὰ λούσκουν᾽, πὼς ᾽ὰ ρούζ᾽νε ἀπὸ ψηλά, ᾽ὰ καρφοῦνταν τὰ ξύλα ᾽ς σὰ κιφάλα̣ ᾽τουν». Καὶ ἀτὰ πὼς εἶπεν ἀτον μὲ τὴ χολὴν γεριγεύ᾽[4] καὶ δί᾽ ἀτον ἕναν γαΐμ᾽[5] ζ̌αμαρέαν[6] ᾽ς σ᾽ ὠτὶν ἀπάν᾽ καὶ κωφών᾽ ἀ̣τον. Κ᾽ ἐπεκεῖ κι ἀδαμέρ᾽ καν᾽νὰν ᾽κὶ ἀκούει τὰ παρακαλίας ἀτ᾽ καὶ παίρ᾽ τὴν ψήν ἀτ᾽, μικρὸς ἔν᾽, τρανὸς ἔν᾽... Γιὰ τ᾽ ἀτὸ ὁ θάνατον σειρὰν ᾽κ᾽ ἔχ̌᾽...

Γέρικας τῆ Γαρα̣κεΐσ̌᾽

1. νεαρὴ παντρεμένη (*γαρὴ - νύφε*). 2. χώνω (τουρκ. sakişmak, ΤΕΛ, ΠΜ 400). 3. μυτερὰ (ΙΛΠ). 4. ὁρμάει (τουρκ. yürümek, ΤΕΛ, ΠΜ 567). 5. δυνατὸ (τουρκ. kaim, ΤΕΛ, ΠΜ 194). 6. ράπισμα (ΙΛΠ).

39. Ἡχάρητῆ Θεοῦ (ΙΙΙ)

Μίαν ἔστειλεν ὁ Θεὸν τὸν ἄγγελον ἀτ᾽ νὰ πάη παίρ᾽ τὴν ψὴν εἶνονος γαρῆς. Ἐπῆεν, τερεῖ ἀτὲ ἡ γαρὴ εἶχ̌εν δύο ἀγουρόπα. Ἄγγελον εἶδεν τὰ μωρά, εἶδεν καὶ τὸ βάσανον τῆ γαρῆς, ἐπόνεσεν τὰ μωρά, ᾽κ᾽ ἐπῆρεν τὴν ψὴν τῆ γαρῆς. Ἐκλῶστεν ὀπίσ᾽ ἄγγελον μὲ τ᾽ εὔκαιρα τὰ χ̌έρα̣, λέει ἀ̣τον ὁ Θεὸν «μέρ᾽ ἔν᾽ ἡ ψὴ τῆ γαρῆς τὸ εἶπα σε νὰ πάς παίρτς;». Λέει ἄγγελον «κιά[1], εἶδα ἔχ̌᾽ δύο ἀγουρόπα, ἐπόνεσα ᾽τα τ᾽ ᾽ὰ ᾽πομεῖναν ὀρφανά, ᾽κ᾽ ἐπῆρα τὴν ψήν ἀτς...». Στείλ᾽ ἀ̣τον ὁ Θεὸν «τα̣κρα̣τὰ̣ν νὰ πάς φέρτς τὴν ψὴν τῆ γαρῆς τηνὸς εἶπα σε...». Ἐπῆεν ἄγγελον ἔγκεν τὴν ψήν ἀτς.

Ἐδέβεν πολλὰ καιρός. Τ᾽ ἀγουρόπα ἐτράνυναν. Ἕναν ἡμέραν ἀτὰ μὲ τ᾽ ἄλογα ᾽τουν πὼς ἐπέναν κάμερ, ὁ Θεὸν ἐκούκ᾽σεν τὸν ἄγγελον καὶ λέει ἀ̣τον: «Ἔ, ἐλέπ᾽ς ἀεῖν᾽ τὰ παλληκάρα̣; Ἐγνωρίεις ἀτα; Ἀτὰ τὰ παλληκάρα̣ εἶν᾽ ἐεῖν᾽ τ᾽ ἀγουρόπα τ᾽ ἐεινὲς τῆ γαρῆς τηνὸς ἔστειλα σε νὰ παίρτς τὴν ψὴν κ᾽ ἐσὺ ᾽κ᾽ ἐθέλ᾽νες. Εἶδες τὴ χάρη μ᾽; Ἀτὰ ὅλα̣ ἐγὼ ὁρίζ᾽ ἀτα καὶ καν᾽νὰν ἄτσ᾽ ᾽κὶ ἀφίνω[2]».

Ἀννούσ̌κα τῆ Μαρτζ̌άντων

1. μά. 2. δὲν ἐγκαταλείπω (*ἄτσ᾽ ᾽κὶ ἀφίνω*).

40. Τὸ μῆλον τ᾽ Ἀδὰμ

Ὁ Θεὸν εἶπεν τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Γεύαν[1] «ἀδαπέσ᾽ ᾽ς σὸν παράδεισον νὰ μένετε καὶ νὰ ζῆτεν. Καὶ ἀς ὅλα̣ τὰ μεϊβάδας[2] ἔχ̌ετε τὸ δικαίωμαν ν᾽ ἀχπάνετε[3] καὶ τρῶτε, μανάχον ᾽ς σὸ μῆλον νὰ μὴ ἀπλώνετε χ̌έρ᾽». Κι ἀτὸς Ἀδάμψ ᾽υρικλῶστεν ᾽υρικλῶστεν καὶ πάει παίρ᾽ καὶ τρώει μῆλον. Ἄμαν, ἐεῖνο κὰ ᾽κ᾽ ἐδέβεν[4], ἐστάθεν ἀδακὰ ᾽ς σὴ γούλαν ἀτ᾽, γιὰ τ᾽ ἐεῖνο πα ὅλ᾽ ἀγούρ᾽ ἔχ᾽νε ᾽ς σὴ γούλαν ἀτουν ἄμον καρύδ᾽, ἄμον μῆλον τὸ ἔν᾽.

Σεβαστα̣νὴ (γενν. 1902)
Γ΄ Δημοτ., συνταξ. ΟΓΑ

1. Εὔα (ΙΛΠ). 2. φροῦτα (ΙΛΠ). 3. νὰ κόψετε (ΙΛΠ). 4. δὲν καταπόθηκε (*κὰ ᾽κ᾽ ἐδέβεν*).

41. Τ᾽ ἀνθρώπ᾽ τ᾽ ὀμμάτ᾽

Τὸν Ἀδάμ, ὀντὲς ἐχ̌άτεψεν ἀτον ὁ Θεὸν ἀς σὸν Παράδεισον ἀποπέσ᾽ ἐδέκεν ἀτον ἕναν ζευγάρ᾽ βούδα̣ καὶ εἶπεν ἀτον: «Τσ̌αΐρεψον[1], ποῖσον τ᾽ ἐσὸν τόπον». Ἀδάμψ ἐγόσ̌εψεν[2] τὰ βούδα̣ ᾽ς σὸ κοτάν᾽[3] καὶ λαλεῖ καὶ πάει. Ἕναν μῆναν ἐπένεν ᾽ς ἕναν τενα̣κ᾽[4] κιάν᾽ καὶ ᾽κ᾽ ἐκλώσκουτουν. Ὁ Θεὸν ἐτέρεσεν ἀτὸς ὀμούτ᾽[5] ᾽κ᾽ ἔν᾽ νὰ κλώσ̌κεται, ἔστειλεν τὸν ἄγγελον καὶ εἶπεν ἀτον «δέβα, θῆκον τὸ λιθάρ᾽ καὶ πέει ἀ̣τον "τὸ συνόρ᾽ οὗς ἀτουκὰ μέρ᾽ εἶσαι ἔν᾽, κανεῖται[6], ἐστά..."». Ἐπῆεν ἄγγελον, στέκ᾽ ᾽ς σὰ βούδα̣ ἐμκέσ᾽[7], θήκ᾽ τὸ λιθάρ᾽ καὶ λέει τὸν Ἀδάμ: «Ἀπαδακὰ θὰ κλώσ̌κεσαι, τὸ συνόρ᾽ οὗς ἀδακὰ ἔν᾽, ἀπαδὰ κ᾽ ἐκέσ᾽ ᾽κὶ θὰ πάς...». Ἀδάμψ ᾽κ᾽ ἐτιγνα̣ψεν[8], εἶδεν τὸν ἄγγελον μικρόν, τ᾽ ὀμμάτ᾽ν ἀτ᾽ ἔκοψεν νὰ κρούη ἀ̣τον κά, ἐτζ̌άιξεν «ὀφύγον ἀς σὰ βούδα̣ ἐμκέσ᾽, ὀφύγον, θὰ βουρκιαντα̣ζω[9] σε...». Ἄγγελον ᾽κὶ φεύ᾽, στέκ᾽ ᾽ς σὰ βούδα̣ ἐμκέσ᾽ καὶ ξὰν λέει «ἀπαδακὰ θὰ κλώσ̌κεσαι». Ἀδάμψ ἐχολα̣στεν κ᾽ ἐτάλεψεν ἐπῆρεν τὸ βουρκιάντ᾽[10] ᾽ς σὸ χ̌έρ᾽ κ᾽ ἐγερίγεψεν ἀπάν᾽ ᾽ς σὸν ἄγγελον. Καὶ ᾽ς σὸ ζυγών᾽ ἐμκέσ᾽ ἐπϊάσταν καὶ κροῦνε. Ἀδάμψ ἔτονε τρανὸς καὶ παλληκάρτς, ἄγγελον εἴπαμε μικρός, ἄμαν εἶχ̌εν Θεοῦ δύναμην, ἐπάτεσεν κὰ[11] τὸν Ἀδὰμ καὶ κρούει μὲ τὰ λάχ̌τας[12] καὶ τὰ μούστας[13]. Ἀδάμψ τὰ ξυλέας τ᾽ ἔτρωεν ᾽κ᾽ ἐτέρ᾽νεν, ἐτα̣α̣τεψεν[14] τὸ ποδάρ᾽ν ἀτ᾽ ᾽ς σὸ λιθάρ᾽ κιάν᾽ καὶ σπίχκεται[15] ἐναξάι κι ἄλλο πῶς νὰ ᾽φτάη καὶ κουντᾶ τὸ λιθάρ᾽ κι ἄλλο ἐκέσ᾽.

Ἐγροίκα[16], τ᾽ ἀνθρώπ᾽ τ᾽ ὀμμάτ᾽ ἐπεκεῖ κι ἀδάμερα̣ν πόσον ἀχόρταγον ἔν᾽.

Κῶτζ̌ον τῆ Τιμάντων

1. περίφραξε (τουρκ. çevirmek, ΤΕΛ, ΠΜ 66 καὶ 374). 2. ἔζεψε (τουρκ. koşmak, ΤΕΛ, ΠΜ 229). 3. ἀλέτρι σιδερένιο (τουρκ. kutan, ΤΕΛ, ΠΜ 235). 4. (ἐδῶ) αὐλάκι (τουρκ. dönek, ΤΕΛ, ΠΜ 87). 5. ἐλπίδα, προσδοκία (ΙΛΠ). 6. φτάνει (ΙΛΠ). 7. μπροστὰ (ΙΛΠ). 8. δὲν συμμορφώθηκε (*᾽κ᾽ ἐτιγνάψεν*, ξ.λ.). 9. χτυπῶ μὲ βουκέντρα (ΙΛΠ). 10. βουκέντρα (ΙΛΠ). 11. ἔριξε καταγῆς (*ἐπάτεσεν κά*, ΙΛΠ). 12. λακτίσματα, κλωτσιὲς (ΙΛΠ). 13. γροθιὲς (ΙΛΠ). 14. στήριξε (τουρκ. dayamak, ΤΕΛ, ΠΜ 76). 15. σφίγγεται (ΙΛΠ). 16. νὰ καταλάβεις (ΙΛΠ).

42. Τὰ γλώσσας

Οἱ πα̤λοί 'μουν ἔλεγαν πῶς ἔνταν τὰ πολλὰ τὰ γλώσσας. 'Εγεννίουνταν, ἔλεγαν, ὁ κόσμος καὶ τὰ μωρά 'τουν ἐβάλλ'ναν ἄτα 'ς ἔναν τάμ'[1] *ἀπέσ' κ' ἐγεῖνα ἁμὸν τὸ 'ίνουνταν ἐνάμψ χρονιζ'νῶν κ' ἐρχίναναν νὰ καλατζεῦ'νε, ἀς σὴν κιαντήν*[2] *ἄτουν ἐβγάλλ'ναν τὴν καλατζήν. Τ' ἔναν ἐθέλ'νεν νὰ παίρ̤' κάτ' ἀς σὸ χ̌έρ̤' τ' ἄλλ' τῆ μωρί'. Τ' ἄλλο ἔλεεν «δός μ' ἀ» καὶ τ' ἄλλο ἔλεεν κάτ' ἄλλο κι ἄτσ' πα τὰ μωρὰ ἐγεῖνα*[3] *ἐβγάλλ'ναν ἀς σὴν κιαντήν ἄτουν καλατζήν. 'Σ ἄλλα τόπα̤ πα κάπως ἄτσ' 'ίνουτουν καὶ μετ' ἀτὸ κάθα ἕνας τόπος ἐξέγκεν ἔναν γλῶσσαν. Γιὰ τ' ἐεῖνο πα εἶναι 'ς σὸν κόσμον πολλὰ γλώσσας. Γάλα̤ γάλα̤ ἐξέβαν οἱ γραμματισμέν' κι ἀτεῖν' ἐποῖκαν τὰ γλώσσας ἐμουν τὸ ἔχομε ἀτώρα.*

Λισσάφ' τῆ Παρασ̌κευᾶ (γενν. 1914)
Γ' Δημοτ., συνταξ. ΙΚΑ

1. δωμάτιο (τουρκ. dâm <ἀντιδ. ἀπὸ δῶμαν, ΤΕΛ, ΠΜ 74). 2. ἑαυτὸς (*κιαντή*, ΙΛΠ). 3. ἐκεῖνα (ΙΛΠ).

43. Ἄρθεπον καὶ τὰ χρόνα̤ τ'

῾Ο Θεὸς ἐκούκ'σεν τὸν ἄρθεπον καὶ τὰ ζὰ νὰ δί' ἄτα τὰ χρόνα̤ 'τουν. Ἔρθεν ἐκεικὰ καὶ ὁ γάιδα̤ρον, ὁ σ̌κύλλον καὶ τὸ μαϊμούν'. Εἶπεν ἄτς «ἐσεῖς ὅλ' ἔσουν ἀπὸ τριάντα χρόνα̤ θὰ ζῆτεν». 'Αρχὴ καὶ πρῶτα ἐδέκεν τὸν γάιδα̤ρον τὰ χρόνα̤ τ'. ῾Ο γάιδα̤ρον ἐστεναχωρεῦτεν καὶ εἶπεν «ἐγὼ ντό θ' εὐτάγ' ἄτα ἀτόσα χρόνα̤ ἀφκὰ 'ς σὸ σα̤μά̤ρ'; Τὰ δεκαπέντε κανεῖνταν[1] *ἐμε...». Ἄρθεπον λέει α̤̃τον χαμελὰ χαμελὰ*[2]*«'κὶ δίς τ' ἄλλα τὰ δεκαπέντε ἐμέν;». Λέει ὁ γάιδα̤ρον «ἔπαρ' τα...». Ἄρθεπον ἐχάρεν κ' ἔτριψεν τὰ χ̌έρα̤ τ' τ' ἐποῖκεν σεραντaπέντε τὰ χρόνα̤ τ'. 'Ατώρα ἔρθεν ἡ σειρὰ τῆ σ̌κύλλονος. Λέει κι ἀτὸς «ντό θ' εὐτάγ' ἄτα τριάντα χρόνα̤ ἐγώ; Νὰ ὑλάζω νύχταν ἡμέραν ἀτόσα χρόνα̤ ἔξ - μερεαν 'ς σὰ χ̌όνα̤ καὶ 'ς σὰ κρυάδας ἀπέσ'; Δεκαπέντε κανεῖνταν ἐμε καὶ πολλὰ εἶναι...». Λέει ξὰν ἄρθεπον ἀποφκακέσ'*[3] *«'κὶ δίς τ' ἄλλ' τὰ δεκαπέντε ἐμέν;». —«Καὶ 'κὶ παίρτς ἄτα...». Ἄρθεπον ἔτριψεν τὰ χ̌έρα̤ τ' τ' ἐποῖκεν ἄτα ἑξήντα. Ἔρθεν καὶ ἡ σειρὰ τῆ μαϊμουνί'. Λέει «ντό θ' εὐτάγω τὰ τριάντα χρόνα̤; Νὰ βάλ'νε με ἀρθώπ' καὶ χορεύω ἀτόσα χρόνα̤ καὶ γελοῦνε; Δεκαπέντε κανεῖνταν ἐμε...». Ἄρθεπον ἐπῆρεν καὶ τ' ἀτεινέθε*[4] *τὰ δεκαπέντε κ' ἐποῖκεν ἄτα ἑβδομήντα πέντε.*

Καὶ ἄτσ' ἔν'. Ἄρθεπον τὰ πρῶτα τριάντα χρόνα̤ ζῆ καλά. 'Ας σὰ τριάντα καὶ ὕστερα παίρ̤' ἀπάν' ἀτ' ἅμον γάιδα̤ρος τὸ βάρος τῆ 'σπιτί'. 'Ας σὰ σεραν-

ταπέντε οὗς τὰ ἑξήντα, τρανύν'νε τὰ παιδία τ', εὐτάει νυφάδες, γαμπροῦδες, ἀνέψα̤[5]*, λέει τ' ἔναν, λέει τ' ἄλλο, ἄτσ' 'ποῖστεν, ἀλλέως ποῖστεν, ἅμον σ̌κύλλος ἐρά̤ζ'*[6] *τὴν πόρταν καὶ ὑλάζ'. Κ' ἐπεκεῖ κ' ὑστέρια πὼς γερᾶ τὸ κατσίν ἀτ' σουφρών' καὶ 'ίνεται ἅμον τῆ μαϊμουνί'.*

'Ελπίδα τῆ Τσ̌αούσ̌' (γενν. 1906)
Β' Δημοτ., συνταξ. ΟΓΑ

1. φτάνουν (ΙΛΠ). 2. χαμηλόφωνα (ΙΛΠ). 3. (ἐδῶ) χαμηλόφωνα (*λέει... ἀποφκακέσ'*). 4. αὐτουνοῦ (ΙΛΠ). 5. (ἐδῶ) ἐγγόνια (ΙΛΠ). 6. φυλάγει (*ὠρά̤ζω*, ΙΛΠ).

RÉSUMÉ

Savas P. Papadopoulos, *Légendes de la région de Kars*

L' auteur publie un recueil des légendes populaires, en dialecte parlé par les grecs originaires du Pont Euxin (Asie Mineure) habitants la région de Kars (Antikafkasse).

S. P. P.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΙΚ - ΠΑΣΑ - ΖΑΔΕ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Ο τελευταίος τόμος του Αρχείου Πόντου (41, 1987) περιλαμβάνει ένα άρθρο του Α. Γ. Κ. Σαββίδη (σ. 240 - 248), που αφορά στον Τούρκο χρονογράφο του ΙΕ' αιώνα Ασίκ - πασά - ζαδέ και στην αφήγηση του τελευταίου για την κατάκτηση της Τραπεζούντας από τους Οθωμανούς (1461). Η αφήγηση αυτή δημοσιεύεται σε αγγλική μετάφραση, η οποία όμως περιέχει πληθώρα αβλεψιών και παρανοήσεων, ικανών να παρασύρουν σε ολισθηρό έδαφος τον ακατατόπιστο αναγνώστη, και, το σπουδαιότερο, ολόκληρες φράσεις ανύπαρκτες στο τουρκικό κείμενο, οι οποίες διαστρέφουν την αφήγηση προσθέτοντάς της γεγονότα, που δεν κατέγραψε ο Ασίκ-πασά - ζαδέ. Π.χ. το τουρκικό κείμενο δεν αναφέρει τίποτε σχετικά με την μεγάλη μάχη που έγινε, ούτε με το χτίσιμο των τζαμιών, ούτε με τον εξισλαμισμό των Τραπεζουντίων που έγιναν γενίτζαροι, σιλαχτάρηδες και σπαχήδες, ούτε με την αποδοχή των προτάσεων του σουλτάνου εκ μέρους του Κιζίλ - Αχμέτ. Παραθέτω λοιπόν μία νέα μετάφραση του τμήματος αυτού του τουρκικού χρονικού. Επειδή θεωρώ ανάξιες ανασκευής τις διάφορες ανακρίβειες που έχουν παρεισφρύσει στα εισαγωγικά του άρθρου, θα περιορισθώ στα απολύτως απαραίτητα σχετικά με το ίδιο το κείμενο, που, καθώς είναι γραμμένο σε γλώσσα λίγο - πολύ δυσπρόσιτη, αξίζει προσοχή.

Ο συγγραφέας δηλώνει ότι το απόσπασμα από το Χρονικό του Ασίκ-πασά - ζαδέ, το οποίο μετέφρασε στα αγγλικά, βρίσκεται στις σελ. 155-160 μιας τουρκικής έκδοσης που απεργάσθηκε το 1914 ο Αλή - μπέης, στις σελ. 220 - 226 της γερμανικής μετάφρασης που εξεπόνησε ο διαπρεπής τουρκολόγος R. F. Kreutel και στις σελ. 233 - 235 μιας ελληνικής μετάφρασης που αποτόλμησε ο Α. Παπάζογλου. Καθόλου όμως δεν διευκρινίζει σε ποιο από τα τρία κείμενα βασίσθηκε για να κάνει την αγγλική του μετάφραση.

Η έκδοση του Αλή - μπέη αποτελεί την πρώτη έκδοση του Ασίκ - πασά - ζαδέ και δεν έχει σήμερα καμιά επιστημονική αξία. Βασισμένη σε δύο μόνο χειρόγραφα ξεπεράστηκε το 1929 από την έκδοση του F. Giese (Die Altosmanische Chronik des Ašik - Pašazade, Λιψία), στον οποίον οφείλουμε μια νέα μορφή του κειμένου, απότοκο των ένδεκα χειρογράφων του χρονικού που χρησιμοποίησε. Επακολούθησε μία έκδοση του Χρονικού με το νέο (λατινικό) τουρκικό αλφάβητο από τον Atsız (Osmanlı Tarihleri, I, Istanbul 1949), ο οποίος έδωσε ιδιαίτερη προσοχή σε ένα από τα χειρόγραφα, που είχε χρησιμοποιήσει ο Giese. Η ελληνική μετάφραση του Παπάζογλου βασίζεται στο κείμενο που εξέδωσε ο Αλή - μπέης και φυσικά επαναλαμβάνει όλα τα λάθη του πρωτοτύπου επαυξημένα με τα πολυάριθμα λάθη και τις προσθήκες του μεταφραστή, ο οποίος ανακάτεψε υλικό άλλων πηγών με το τουρκικό κείμενο. Δυστυχώς αυτές οι προσθήκες επαναλήφθηκαν από τον κ. Σαββίδη. Αντίθετα η γερμανική μετάφραση του Kreutel, που πήρε υπόψη τις εκδόσεις του Giese και του Atsız, είναι στο σύνολό της εξαιρετική. Στην έκδοση του Atsız, σ. 207 - 208, βασίζεται η παρακάτω μετάφραση.

«Αυτό το κεφάλαιο εκθέτει τα ακόλουθα: πώς ο σουλτάνος Μεχμέτ χαν[1] γαζή[2] έφθασε στην Τραπεζούντα και επίσης πώς την κατέλαβε

Αφού [ο σουλτάνος] κυρίεψε το Κοϊλού - χισάρ προχώρησε από κει προς την μεριά του Ερζιντζάν. Ο Ουζούν Χασάν έστειλε ως πρεσβεία στον σουλτάνο Μεχμέτ χαν την μητέρα του και όρισε να την συνοδέψει ο Τζεμισγεζέκ - μπέης, που επονομαζόταν Κούρδος σεΐχης Χασάν. Πήγαν και συναντήθηκαν κοντά στο βουνό Μπουλγάρ. Προσκόμιζαν και πολύ ωραία δώρα. Και ο σουλτάνος δέχτηκε και πήρε τα δώρα τους. Και τους απένειμε μεγάλες τιμές. Η μητέρα του Ουζούν Χασάν ονομαζόταν Σάρα Χατούν[3]. Ο σουλτάνος Μεχμέτ την προσφώνησε "μητέρα"[4] και τον σεΐχη Χασάν

---

1. Για τον τίτλο «χαν», βλ. P. Wittek, *Notes sur la tughra ottomane*, Byzantion 18 (1948) 329 - 334.

2. Για τον τίτλο «γαζή» (= πολεμιστής της πίστης) και το ιδεολογικό του περιεχόμενο, βλ. P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, Λονδίνο 1938, σ. 14 κε.

3. Για τον τιμητικό τίτλο «χατούν», βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Βερολίνο 1958, II, σ. 343.

4. Για τους Τούρκους «πατέρας» και «μητέρα» ήσαν τιμητικές προσφωνήσεις. Βλ. E. A. Zachariadou, *Süleyman çelebi in Rumili and the Ottoman chronicles*, Der Islam 60 (1983) 276, υποσ. 32, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

τον ονόμασε "πατέρα". Πήρε και τους δυο τους μαζί του και πήγαν στην Τραπεζούντα. Ανηφόρισαν το βουνό Μπουλγάρ και κατέβηκαν προς την μεριά της Τραπεζούντας. Ο πατισάχ πεζοπόρησε κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτού του βουνού. Τελικά κατέβηκαν μπροστά στην Τραπεζούντα. Και κατέβηκε παίρνοντας μαζί του και την μητέρα του Ουζούν Χασάν. Η Σάρα Χατούν είπε στον σουλτάνο Μεχμέτ: "Για ποιο λόγο, γιε μου, να υποφέρει κανείς τέτοιες ταλαιπωρίες για μια Τραπεζούντα;" Ο πατισάχ απάντησε: «Μάνα! Αυτές οι ταλαιπωρίες δεν είναι για την Τραπεζούντα. Αυτές οι ταλαιπωρίες είναι για την θρησκεία του Ισλάμ, για να μην ντροπιαστούμε στον άλλο κόσμο, όταν φτάσουμε μπροστά στον Αλλάχ. Γιατί στα δικά μας χέρια βρίσκεται το σπαθί του Ισλάμ. Αν δεν επιλέξουμε αυτή την ταλαιπωρία, θα είναι ψέμα να μας ονομάζουν πολεμιστές της πίστης (Gazi)." Όταν κατέβηκαν μπρος στο κάστρο η Σάρα Χατούν παρακαλώντας ζήτησε την Τραπεζούντα. "Αυτή συνδέεται με την νύφη μου[1]. Παραχώρησέ την σ' εμένα, γιε μου", είπε. Ο μονάρχης σιώπησε ως προς αυτό το ζήτημα και με κανένα τρόπο δεν έδωσε απάντηση σ' αυτά. Κατόπιν ήλθαν τα καράβια που ήσαν στην Σινώπη και στάθηκαν από την μεριά της θάλασσας. Αφού ήρθαν τα καράβια και πλησίασαν άρχισαν τον πόλεμο από την στεριά και από την θάλασσα. Αμέσως από το κάστρο ικέτεψαν για έλεος. Γιατί αλλιώς θα κυριευόταν με μάχη. Τελικά πήραν την Τραπεζούντα και οδήγησαν όσους έπρεπε μπροστά στον σουλτάνο. Έβαλαν στα καράβια τον βασιλέα, τους ηγεμόνες και πολλούς έγκριτους πολίτες και τους μετέφεραν στην Κωνσταντινούπολη. Και ακόμα οι πολεμιστές της πίστης κάναν επιθέσεις σε πολλά μέρη της περιοχής. Αυτοί οι πολεμιστές ικανοποιήθηκαν απόλυτα. Πήρε πολλά αγαθά που προέκυψαν από αυτό το κάστρο. Ακόμα έδωσε άφθονα από αυτά τα αγαθά και στην μητέρα του Ουζούν Χασάν - μπέη. Την έστειλε πίσω στον γιο της με τιμές. Ο πατισάχ, αυτό που συνήθιζε να επιβάλλει ο νόμος σε κάθε κάστρο, με τον ίδιο τρόπο το επέβαλε και στην Τραπεζούντα. Έγιναν μέσα τζαμιά και θεολογικές σχολές[2]. Διέταξε να

1. Για τον Ουζούν Χασάν, ο οποίος είχε παντρευτεί μία Τραπεζούντια πριγκίπισσα, και για το κράτος του, βλ. J. E. Woods, *The Aqquyunlu, Clan, Confederation, Empire*, Μιννεάπολις - Σικάγο 1976· και πρβλ. M. Kuršanskis, *Autour de la dernière princesse de Trébizonde: Théodora, fille de Jean IV et épouse d' Uzun Hasan*, Αρχείον Πόντου 34 (1977 - 78) 77 - 87.

2. Εννοεί την μετατροπή πολλών εκκλησιών σε τζαμιά (με θεολογικές σχολές: medrese), ένα μέτρο που έπαιρναν οι Οθωμανοί αμέσως μετά την κατάκτηση μιας πόλης. Για τις θεολογικές σχολές βλ. Encyclopaedia of Islam², s. v. *madrasa* (J. Pedersen - G. Makdisi).

μετοικίσουν οικογένειες Μουσουλμάνων[1]. Έδωσαν ως ιδιοκτησία σ' αυτούς τους Μουσουλμάνους που ήρθαν εκείνα τα σπίτια των απίστων, που είχαν μείνει άδεια. Και ενίσχυσε την ασφάλεια του κάστρου. Ύστερα από αυτά ο πατισάχ αποχώρησε με μεγαλοπρέπεια. Ήρθε κι έφτασε στην Σούνισα[2]. Κι έδωσε τιμάρι στον Κιζίλ - Αχμέτ[3] στην περιοχή της Ρουμ-ιλή. Καλό σαντζάκι του έδωσε[4]! Ο σουλτάνος παραχώρησε την Κασταμονή στους δικούς του σκλάβους[5]. Ο Κιζίλ - Αχμέτ ζήτησε άδεια από τον σουλτάνο λέγοντας: "Ας πάω να φέρω από την Μπολού το σπιτικό μου. Και σαν έρθει ο μονάρχης, θα διαβώ στην Ρουμ-ιλή μαζί του." Έδωσε άδεια στον Κιζίλ - Αχμέτ κι αυτός ήρθε στην Μπολού. Έμεινε εκεί ένα μερόνυχτο. Την επομένη πήρε τον δρόμο για το Καραμάν[6], πήγε, τράβηξε και έφτασε στο Καραμάν. Ο Καραμάν-ογλου του χορήγησε έξοδα για το ταξίδι του, τον ίδιο όμως δεν τον δέχτηκε. Από κει φεύγοντας έφτασε στον Ουζούν Χασάν κι έμεινε κοντά του πολύν καιρό, ως τα χρόνια του σουλτάνου Βαγιαζήτ.

Ερώτηση: Ποια ήταν η αιτία για να διαβεί ο Ισμαήλ - μπέης[7] στην Ρουμιλή;

Απάντηση: Δραπέτευσε ο Κιζίλ - Αχμέτ και ο σουλτάνος λέγοντας "μη δραπετεύσει κι αυτός" τον μετέφεραν από το Γενί - Σεχίρ και τον πέρασαν

1. Πρόκειται για τις υποχρεωτικές μετοικίσεις που εφάρμοζε το οθωμανικό κράτος. Βλ. Ö. L. Barkan, *Les déportations comme méthode de peuplement et de colonisation dans l' Empire Ottoman*, Iktisad Fakültesi Mecmuasi 11 (1949/50) 67 - 131.

2. Σούνισα ή Σόνουσα είναι η σημερινή Τάσ-οβα. Βλ. E. A. Zachariadou, *Trebizond and the Turks*, Αρχείον Πόντου 35 (1979) 345, υπ. 4.

3. Ο Κιζίλ - Αχμέτ και ο αδελφός του Ισμαήλ - μπέης, που αναφέρεται παρακάτω, ήσαν ουσιαστικά οι τελευταίοι απόγονοι της δυναστείας, η οποία κυβέρνησε το αρχικά ισχυρό και πλούσιο εμιράτο της Κασταμονής (ca. 1291 - 1461). Επειδή παρέδωσαν τις κτήσεις τους ειρηνικά στον σουλτάνο, ανταμείφθηκαν απ' αυτόν με την παραχώρηση άλλων κτήσεων. Βλ. γι' αυτούς F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps 1432 - 1481*, Παρίσι 1954, σ. 231 - 232, 324, 367· Y. Yücel, *Çoban - oğulları Candar-oğulları beylikleri*, Άγκυρα 1980, σ. 100 - 123. Πρβλ. Encyclopaedia of Islam², *Isfendiyar Oghlu* (J. H. Mordtmann).

4. Σύμφωνα με άλλους Οθωμανούς χρονογράφους ο σουλτάνος παρεχώρησε ως τιμάρι στον Κιζίλ - Αχμέτ το σαντζάκι του Μοριά, ο οποίος είχε κατακτηθεί πολύ πρόσφατα. Βλ. Yücel, ό.π. σ. 117.

5. Η Κασταμονή, που αποτελούσε ως τότε τιμάρι του Κιζίλ - Αχμέτ, δόθηκε από τον σουλτάνο σε σκλάβους του (Kul), δηλαδή σε ανθρώπους της προσωπικής του υπηρεσίας, ως τιμάριο.

6. Το εμιράτο του Καραμάν αποτελούσε ακόμα χωριστό κράτος, στο οποίο αποπειράθηκε να καταφύγει ο Κιζίλ - Αχμέτ. Βλ. Encyclopaedia of Islam², *Karaman - oghulları* (F. Sümer).

7. Βλ. πιο πάνω υποσ. 3.

στην Φιλιππούπολη. Ο Ισμαήλ - μπέης ήταν στην Φιλιππούπολη ως τον θάνατό του.

(Παρεμβάλλονται στίχοι.)

Και η ιστορία αυτής της κατάκτησης κι αυτών των περιπετειών έγινε από το χέρι του σουλτάνου Μεχμέτ χαν κατά το έτος 865 της Εγίρας.»

ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

RÉSUMÉ

Elizabeth A. Zachariadou, *'A propos d'Aşik paşa zade et de la prise de Trébizonde*

Traduction grecque du chapitre du chroniqueur ottoman Aşik paşa zade concernant la conquête de Trébizonde par Mahomet II (éd. Atsiz, 207 - 208).

E.A.Z.

ΣΙΜΟΥ ΛΙΑΝΙΔΗ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Α΄. ΛΑΪΚΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ

Νέα Σμύρνη 1967. Τὶς πληροφορίες μᾶς ἔδωσε ἡ Ὄλγα Λιανίδου, 86 χρόνων, ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἰσχανάντων τῆς Σαντᾶς τοῦ Πόντου, ὅπου καὶ γεννήθηκε τὸ 1881.

1. *Τὸ τσ̌ιπούχ' ἢ τσ̌ιπούκ'*

Ὅταν κάποιος ἀρρωστοῦσε ἀπὸ **ἀχπάραγμαν** (= τρόμαγμα ἀπὸ ἀπροσδόκητο τρόμο), λέγαμε **ἐχπαράεν** (= τρόμαξε).

Τὸ *ἀχπάραγμαν* προέρχονταν βέβαια ἀπὸ ἀπροσδόκητο τρόμο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάτι ἔντονα δυσάρεστο ἢ μακάβριο, ὅπως ἀπὸ νεκρό.

Ὁ ἄρρωστος παρουσίαζε συνήθως τὰ ἑξῆς συμπτώματα, καὶ δὴ ὅταν τὸ *ἀχπάραγμαν* προῆλθε ἀπὸ τὴν θέα νεκροῦ.

Χωρὶς νὰ παρουσιάζει πυρετὸ **'κ' ἐκοιμᾶτον** (= δὲν κοιμόταν), εἶχε ἀϋπνίες δηλαδή, **ἐκιτρινίανεν** (= κιτρίνιζε, χλώμιαζε), **ἐκόπουσαν τὰ γόνατ' ἀτ'** (= τοῦ κόβονταν τὰ γόνατα, δὲν εἶχε κουράγιο νὰ περπατήσει), **'κ' εἶχεν ὄρεξιν νὰ τρώῃ** (δὲν εἶχε ὄρεξη νὰ φάει).

Τότε **ἐποῖναν ἀτον τὸ τσ̌ιπούχ'** (= τοῦ ἔκαναν τὴν θεραπεία μὲ τὸ *τσ̌ιπούχ'*). Τὸ *τσ̌ιπούχ'* ἦταν βίτσα, λεπτὴ βέργα. Ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ **μασούραν** (= ἀγριοτριανταφυλλιὰ) καὶ νὰ ἔχει τὸ μάκρος τοῦ σώματος **τῆ ἀχπαραγμένονος** (*ὁ ἀχπαραγμένον* = ὁ τρομαγμένος). Ἂν δὲν βρισκόνταν τόσο μακρὺ κλαδὶ ἀπὸ μασούραν, ἕνωναν δύο βίτσες καὶ πετυχαίνανε τὸ μῆκος ποὺ θέλανε.

Ἡ διαδικασία θεραπείας ἦταν ἡ παρακάτω.

Βασικὴ ἀρχή: Ὁ ἄρρωστος δὲν ἔπρεπε νὰ ξέρει ὅτι τοῦ γίνεται θεραπεία μὲ *τσ̌ιπούχ'*. Ὁ λόγος: Ἔπρεπε νὰ τὸν τρομάξουν χωρὶς νὰ τὸ περιμένει, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, καὶ γι' αὐτὸ βέβαια δὲν ἔπρεπε νὰ ξέρει τίποτα ἀπὸ τὰ τεκταινόμενα.

Ἐσαβανίαζαν (= σαβανώνανε) λοιπὸν τὸ *τσ̌ιπούχ'* μὲ ἄσπρο πανί, κομμένο σὲ λουρίδα πλάτους τριῶν δακτύλων, ὁπωσδήποτε ἡμέρα Τρίτη, καὶ τὸ ἔβαζαν κάτω στὸ στρῶμα τοῦ κρεβατιοῦ του, χωρὶς αὐτὸς νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ.

Τὴν ἴδια μέρα ἕναν *πρωτητάρ'* (=πρωτογέννητο παιδὶ πρωτοπαντρεμένου ζευγαριοῦ) μάζευε νερὸ ἀπὸ ἐφτὰ βρύσες, χωρὶς νὰ μιλήσει σὲ κανέναν.

Τὴν ἴδια μέρα, πολὺ νύχτα, δυὸ ἄφοβες γυναῖκες μετάφεραν τὸ νερὸ αὐτὸ μέσα σὲ ***ἀνέριγον*** (=καινούργιο, ἀμεταχείριστο) ***πουκάλ'*** (=μπουκάλι) ἢ ***σταμνὶν*** (=χάλκινη στάμνα) στὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ, χωρὶς νὰ τοὺς δεῖ ἀνθρώπου μάτι.

Ἐκεῖ ἀπὸ νέο μνῆμα, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ μνῆμα τοῦ νεκροῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πιστεύανε ὅτι τρόμαξε ὁ ἄρρωστος, ἢ ἀπὸ ἄλλο μνῆμα νέο, λιγώτερο ἀπὸ 40 ἡμερῶν ἢ τὸ πολὺ προτοῦ νὰ ἔχει περάσει χρόνος ἀπὸ τὴν ταφή, ὥστε νὰ μὴν ἔχει λυώσει ἀκόμη ὁ νεκρός, παίρνανε ἀπὸ λίγο χῶμα, πρῶτα ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ, ἔπειτα ἀπὸ τὸ σημεῖο τῶν ποδιῶν καὶ ὕστερα ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἔτσι, ὥστε νὰ σχηματιστεῖ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

Τὸ χῶμα αὐτὸ τὸ διέλυαν μέσ' στὸ νερὸ τοῦ μπουκαλιοῦ. Ἔπειτα ἔθαβαν τὸ μπουκάλι αὐτὸ μὲ τὸ νερὸ καὶ τὸ διαλυμένο χῶμα στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ μνήματος σὲ τόσο βάθος ὥστε νὰ μὴν διακρίνεται.

Κατόπιν ἔπαιρναν ἀπὸ τὸν τάφο ἕναν ***δίχερην*** (=ποσότητα ποὺ χωράει σὲ δύο χεριῶν παλάμες) χῶμα, τὸ ἔβαζαν σὲ ἕνα μαντήλι, τὸ πήγαιναν στὸ σπίτι τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸ τοποθετοῦσαν σὲ κάποιο μέρος ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς νὰ διακρίνεται.

Κάθε πρωῒ ὁ ἄρρωστος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες, δηλ. Τετάρτη, Πέμπτη καὶ τὴν Παρασκευή, ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι, πήγαινε, νηστικὸς βέβαια, ἀπέναντι στὴ θέση τοῦ χώματος αὐτοῦ, ἔκανε ***τρία γονατοκλισίας*** (=τρεῖς γονυκλισίες) καὶ ἔλεγε τρεῖς φορές.

—***«Ἔπαρ' τὴν αἰτία σ' καὶ δός με τὴν ὕεια μ'»*** ἢ ***«ἔπαρ' τὴν ἀπραΐα σ' καὶ δῶμα τὴν ὕεια μ'»***, δηλαδὴ «Πάρε τὴν αἰτία σου (γιὰ τὴν ὁποία εἶμαι ἄρρωστος) καὶ δός μου τὴν ὑγεία μου» ἢ «πάρε τὴν καχεξία, τὸν μαρασμὸ (ποὺ μοῦ ἔδωσες) καὶ δός μου τὴν ὑγεία μου».

Ξανάμπαινε μετὰ στὸ σπίτι του μὲ τὴν πλάτη στραμμένη πρὸς τὸ χῶμα.

Τὴν τρίτη ἡμέρα μετὰ τὶς γονυκλισίες καὶ τὴν εὐχὴ =παράκληση τοῦ ἀρρώστου οἱ οἰκεῖοι του, οἱ γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ — οἱ ἄνδρες δὲν ἀνακατεύονταν σὲ τέτοιες δουλειὲς — ἔπαιρναν τὸ χῶμα αὐτὸ καὶ πήγαιναν σ' ἕνα σταυροδρόμι, ὅπου τὸ σκόρπιζαν σταυρωτά, δηλαδὴ πρὸς τοὺς τέσσαρες δρόμους.

Τὴν ἴδια μέρα, τὴν Παρασκευὴ δηλαδή, οἱ δυὸ γυναῖκες, ποὺ εἴδαμε παραπάνω, ἔβγαζαν τὸ *τσιπούχ'* ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸ ἔβαζαν μπροστὰ στὸ κρεβάτι του. Τὸν ὑποχρέωναν νὰ κάνει ὅ,τι ἔκανε καὶ στὸ χῶμα, δηλαδὴ τρεῖς γονυκλισίες, καὶ νὰ λέει τὰ ἴδια λόγια ***«Ἔπαρ'...»*** κλπ. κλπ.

Μετὰ οἱ δυὸ γυναῖκες ἔπαιρναν τὸ *τσιπούχ'* καὶ πήγαιναν στὸ νεκροταφεῖο, πάντα ἀμίλητες, ὅπου καὶ τὸ παράχωναν στὸν τάφο, ἀπ' ὅπου εἶχαν πάρει τὸ χῶμα.

Ξέθαφταν μετὰ τὸ νερὸ μὲ τὸ μπουκάλι, ἀμίλητες πάντα. Τὴν ὥρα ποὺ θάβανε τὸ *τσιπούχ'* στὸ μνῆμα, ἔλεγαν κι αὐτὲς

—***"Ἔπαρ' τὴν ἀπραΐα σ' καὶ δός ἀτον/ἀτεν*** (=σ' αὐτὸν/σ' αὐτὴν) ***τὴν ὕειαν ἀτ'/ἀτς»*** (=του/της) τρεῖς φορές.

Τὸ μπουκάλι μὲ τὸ νερό, ποὺ ξέθαψαν, τὸ κρατοῦσαν κρυμμένο ***'ς σὴν κόλφεν ἀτουν*** (=στὸν κόρφο τους) ἢ σκεπασμένο μὲ πανί, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται, καὶ τὸ μετάφεραν στὸ σπίτι τοῦ ἀρρώστου. Ὅλα τοῦτα τἄκαναν οἱ γυναῖκες ***μὲ τ' ἄστρια***, δηλαδὴ προτοῦ ξημερώσει.

Ἐκεῖ οἱ οἰκεῖοι τοῦ ἀρρώστου, ὅπως εἴπαμε οἱ γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ, ἡ μάνα, ἡ ἀδελφή, ἡ γυναίκα του, προσκυνοῦσαν μὲ σταυροκοπήματα τὸ μπουκάλι μὲ τὸ νερό, τὸ ἔπαιρναν καί, ὕστερα ἀπὸ προσυνεννόηση, ἔφερναν τὸν ἄρρωστο ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι γυμνόν, μόνο μὲ τὸ σώβρακο, μὲ τὴν πλάτη πρὸς τὴν πόρτα καὶ ***ἀπάν' 'ς σὸ ἐξώπορτον*** (πάνω στὴν ἐξώθυρα) ἀστραπιαίως καί, χωρὶς νὰ ὑποπτευθεῖ ἢ νὰ τὸ περιμένει, τοῦ ἔρριχναν τὸ νερὸ στὴν πλάτη του μὲ τὸ διαλυμένο χῶμα τοῦ τάφου.

Ὁ ἄρρωστος, ὅπως ἦταν φυσικό, τρόμαζε καὶ προτοῦ συνέλθει χτυποῦσαν μὲ ὁρμὴ κατὰ γῆς τὸ ἄδειο μπουκάλι, ποὺ ἔσπανε μὲ δυνατὸ κρότο, καὶ ξανατρόμαζε ὁ ἄρρωστος προτοῦ συνέλθει ἀπὸ τὸ πρῶτο σὸκ τῆς ψυχρολουσίας.

Ἔτσι ὅπως ἦταν βρεγμένος, λασπωμένος καὶ τρομαγμένος, τὸν ἔντυναν καὶ τὸν κρατοῦσαν μιὰ μέρα σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση. Μετὰ ***ἔλλαζαν ἀτον*** (τοῦ ἀλλάζανε τὰ ἐσώρρουχα) καὶ τὸν κρατοῦσαν ἔτσι χωρὶς νὰ λουστεῖ ἐπὶ ἐφτὰ ἡμέρες.

Ἡ εὐχὴ ποὺ ἔλεγαν στὸ τέλος τῆς θεραπευτικῆς αὐτῆς διαδικασίας στὸν ἄρρωστο ἦταν.

— ***«Τὸ γιατρικό σ' νὰ ἔν'»*** (=τὸ γιατρικό σου νὰ εἶναι).

Εὐχὴ ποὺ λέγεται ἀπὸ τοὺς Ποντίους στοὺς ἀρρώστους καὶ ὕστερα ἀπὸ κάποια θεραπεία ἢ τὴ λήψη κάποιου φαρμάκου.

Αὐτὰ τὰ ὅσα μᾶς εἶπε ἡ σεβαστὴ γριὰ Ὄλγα.

Ἐμεῖς θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ὁμοιοπαθητικὴ μέθοδο ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ λαὸς ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς μαγείας καὶ τῶν μαγικῶν ἀριθμῶν κλπ. στὴ θεραπευτική του.

Φανερὸ βέβαια γίνεται πὼς θὰ εἶχε ἀρκετὰ νὰ ὠφεληθεῖ ἡ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ θεραπευτικὴ ἀπὸ τὶς μεθόδους τοῦ λαοῦ, πράγμα ποὺ γίνεται φανερὸ σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς ἰατρικὲς γνώσεις.

Τὸ ἴδιο ἴσως θὰ μποροῦσε νὰ λεχθεῖ καὶ γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ποὺ ἀκολουθεῖ παρακάτω, καὶ κυρίως γιὰ τὶς μαγικὲς πράξεις θεραπείας.

II. Τ ῆ π α τ ε μ ά τ'

[Πληροφοριοδότις ἡ ἴδια Ὄλγα Λιανίδου]

α. Ἡ πάθηση

—*Ἐμεῖς,* λέει ἡ γερόντισσα ἡ Ὄλγα, *πιστεύομε, ἐσεῖν οἱ γραμματισμέν' 'κὶ ξέρω ντ' ἐφτᾶτεν. Τὸ μωρὸν* ***πατίεται πριχοῦ σεραντερίζ'***. *Πατίεται ἀς σὸν ἀποθαμένον, ἀς σὴν κάταν, ἀς σὸ σ̌κύλον, ἀς σ' ἀζύαστον τὸ κρέας, ἀς σὸ νερόν, ἀς σὸ χουλὲν τὸ ψωμίν, καὶ ἴνεται* ***πατεμένον***. *Τὸ πατεμένον τὸ μωρὸν κρατεῖ πάντα τὰ ποδάρ̤α 'θε σταυρωτά, τ' ἔναν 'ς σ' ἄλλο ἀπάν', καὶ 'κ' ἐπορεῖ νὰ στέκ' ἀπάν' 'ς σὰ ποδάρ̤α. Κάποτε 'κ' ἐπορεῖ νὰ κρατεῖ τὸ κιφάλ'ν ἔθε ὁλόρθα.*

Κάποτε τὸ μωρὸν ἐμπορεῖ νὰ γεννίεται πατεμένον, ἂν ἐπατέθεν ἡ μάνναθε, προτοῦ νὰ γεννίεται τὸ χάταλον. Γιὰ τ' ἀτό, ὄνταν διαβαίν' ἀποθαμένον, ἡ λεχώνα, ἡ νύφε, ἡ ἔγκυος ἡ γυναίκα, τὴν ὥραν ντὸ διαβαίν' τὸ λείψανον, πρέπ' νὰ ἐγβαίν' κι ἄλλο ὑψηλὰ ἀς σὸ λείμψανον, νὰ μὴ πατίεται τὸ μωρὸν ντὸ ἔχ' 'ς σὴν κοιλίαν ἀτς.

Τὸ μωρὸν τεμέκ, καὶ τὸ γεννεμένον καὶ ντὸ 'κ' ἐγεννέθεν ἀκόμαν καὶ ἔν' 'ς σὴν κοιλίαν, πατίεται.

Καὶ 'κὶ πατίουν μοναχὸν ἀς σὸ λείψανον τὰ μωρά. Πατίουν κι ἀς σ' ἄλλα πράματα, ἄμον ντ' εἴπαμε.

Γιὰ τ' ἀτὸ ἀς σὸ μωρὸν ἀποπαγκέσ' 'κὶ πρέπ' νὰ διαβαίν' ν̤ὰ σ̌κύλος, ν̤ὰ κάτα, ν̤ὰ ἀζύαστον κρέας, ν̤ὰ νερόν, ν̤ὰ χουλὲν ψωμίν. Ἂν 'κ' ἔν', πατίεται.

Μεταφράζομε:

Ἐμεῖς, λέει ἡ γερόντισσα ἡ Ὄλγα, πιστεύομε, ἐσεῖς οἱ γραμματισμένοι δὲν ξέρω τί κάνετε, ὅτι τὸ μωρὸν ***πατίεται***[1], προτοῦ σαρανταρίσει. Πατίεται ἀπὸ πεθαμένο, ἀπ' τὴν γάτα, ἀπ' τὸν σκύλο, ἀπ' τὸ ἀζύγιαστο κρέας, ἀπ' τὸ νερό, ἀπ' τὸ ζεστὸ τὸ ψωμὶ καὶ γίνεται *πατεμένο*. Τὸ πατεμένο τὸ μωρὸ κρατάει πάντα τὰ πόδια του σταυρωτά, τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του. Κάποτε δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσει τὸ κεφάλι του ὁλόρθο.

Κάποτε τὸ μωρὸ μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ *πατεμένο*, ἂν πατήθηκε ἡ μάνα του προτοῦ γεννηθεῖ τὸ μωρό. Γι' αὐτὸ ὅταν περνάει νεκρός, ἡ λεχώνα, ἡ νύφη, ἡ ἔγκυος γυναίκα, τὴν ὥρα ποὺ περνάει τὸ λείψανο, πρέπει νὰ βγεῖ σὲ μέρος ποὺ εἶναι ψηλότερα ἀπὸ τὸν νεκρό, γιὰ νὰ μὴ πατηθεῖ τὸ μωρό, ποὺ ἔχει στὴν κοιλιά της.

---

1. *Πατίουμαι* = ὑφίσταμαι βλάβην ἀπὸ ἐπήρειαν νεκροῦ, σκύλου κ.λπ. Δὲς Α. Α. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου,* τόμος Β', Ἀθῆναι 1961, σελ. 170.

Τὸ μωρὸν δηλαδή, καὶ τὸ γεννημένο καὶ ἐκεῖνο ποὺ δὲν γεννήθηκε ἀκόμα καὶ εἶναι στὴν κοιλιά, πατιέται.

Καὶ δὲν πατιοῦνται μόνο ἀπὸ τὸ λείψανο τὰ μωρά. Πατιοῦνται κι ἀπὸ ἄλλα πράγματα, ὅπως εἴπαμε, σκύλο, γάτα κλπ. ποὺ δὲν πρέπει νὰ περάσουν πάνω ἀπὸ τὴν ἔγκυο.

Γι' αὐτὸ πάνωθε ἀπ' τὸ μωρὸ δὲν πρέπει νὰ περάσει οὔτε σκύλος, οὔτε γάτα, οὔτε ἀζύγιστο κρέας, οὔτε νερό, οὔτε ζεστὸ ψωμί. Ἀλλοιῶς πατιέται.

β. Ἡ θεραπευτικὴ

Γιὰ νὰ θεραπεύσουμε, συνεχίζει ἡ γριὰ Ὄλγα, ἕνα πατεμένο μωρό:

1) Λούζομε τὸ μωρὸ μὲ κλεμμένο ἀζύγιστο κρέας. Κομματιάζομε δηλ. τὸ κλεμμένο καὶ ἀζύγιστο κρέας, τὸ ρίχνουμε μέσα σὲ νερὸ καὶ μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ λούζομε τὸ μωρὸ ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρες πρωΐ - πρωΐ. Ἂν δὲν γίνει καλά, τότε

2) Παίρνουμε ἀπὸ ἕνα ***ἀχρόνιγον κανάβ'*** (= ἀχρόνιγο κανάβι) φλοιὸ καὶ μ' αὐτὸν δένουμε τὰ πόδια τοῦ μωροῦ σταυρωτά. Φέρνουμε ἕνα ***πρωτηκάρ' ἀγούρ' γιὰ κορίτς*** (= ἕνα πρωτογέννητο παιδί, ἀγόρι ἢ κορίτσι), τοῦ δίνουμε ἕνα ψαλίδι ἢ ἕνα μαχαίρι μὲ τὸ ὁποῖο κόβει τὸ κανάβι λέγοντας τρεῖς φορές.

—***«Δὸς τὸν ἀπόδαρον ποδάρ̤α»*** (= δῶσε στὸν ἀπόδαρο ποδάρια, νὰ περπατήσει).

Ἂν οὔτε κι ἔτσι τὸ μωρὸ δὲν θεραπευθεῖ, τότε

3) Ἕνα *πρωτηκάρ'* πάλι μαζεύει ***ἀπὸ σεράντα μονοστέφανα*** (= πρωτοπαντρεμένα) ζευγάρια κερὶ καὶ ἀλεύρι, ἀπὸ ἐφτὰ πηγάδια νερὸ καὶ ἀπὸ ἐφτὰ σπίτια ***μονοστέφανων*** (= μιὰ φορὰ παντρεμένων, δηλ. ὄχι δευτεροπαντρεμένων) ***ζευγαριῶν*** ξύλα.

Πηγαίνουν σ' ἕνα σταυροδρόμι γυναῖκες, ἡ γιαγιά, ἡ μάνα τοῦ παιδιοῦ, καμιὰ γειτόνισσα εἰδικὴ σὲ τέτοια πράματα, ἀνάβουν φωτιὰ μὲ τὰ μαζεμένα ξύλα ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν ἐφτὰ *μονοστέφανων* ζευγαριῶν, λυώνουν τὸ κερὶ ποὺ μάζεψαν ἐπίσης ἀπὸ τὰ σαράντα *μονοστέφανα* ζευγάρια μέσα σ' ἕνα τηγάνι.

Μέσα σ' ἕνα πιάτο ἔχουν τὸ νερό, ποὺ μάζεψαν ἀπὸ ἐφτὰ πηγάδια, ὅπως εἴδαμε. Πάνω ἀπὸ τὸ πιάτο μὲ τὸ νερὸ αὐτό, κρατοῦν ἕνα ***σποντύλ' ἀδραχτί'*** (= σφοντύλι ἀδραχτιοῦ).

Ἀπὸ τὴν τρύπα τοῦ ἀδραχτιοῦ ρίχνουν τὸ λυωμένο κερὶ μέσα στὸ νερό. Τότε τὸ κερί, καθὼς παγώνει, παίρνει, ὅπως πιστεύουν, τὸ σχῆμα τοῦ πράγματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ***ἐπατέθεν τὸ μωρὸν*** (= πατήθηκε τὸ μωρό).

Μὲ ἀρκετὴ φαντασία καὶ καθ' ὑπολογισμὸν πιστεύουν ὅτι τὸ σχηματισθὲν παριστᾶ σκύλο, γάτα, ψωμί, κομμάτι κρέας, ἄνθρωπο (τὸν νεκρὸν) κ.λπ.

Τὸ νερό, ἀφοῦ πάρουν τὸ κέρινο εἴδωλο τὸ ὁποῖον φυλᾶνε μέσα σὲ μαντήλι φροντίζοντας νὰ μὴ χαλάσουν τὸ σχῆμα του, τὸ ἀνακατεύουν μὲ τὸ ἀλεύρι ποὺ μαζέψανε, ὅπως εἴδαμε, καὶ κάνουν πίττες στὸ τηγάνι, ἀνάβοντας φωτιὰ ἐπὶ τόπου μὲ φρύγανα ἢ ξύλα ποὺ μαζεύουν ἐπὶ τόπου.

Κομματιάζουν κατόπιν τὶς τηγανητὲς πίττες καὶ τὶς μοιράζουν στὰ προστρέξαντα ἐντωμεταξὺ ἀπὸ περιέργεια παιδιά, τὰ ὁποῖα διασκορπίζονται πρὸς τὶς τέσσερες διακλαδώσεις τοῦ σταυροδρομιοῦ τρώγοντας καὶ φωνάζοντας:

—***«Τὸν ἀπόδαρον ποδάρια, τὸν ἀπόδαρον ποδάρια»*** (=τὸν ἀπόδαρο πόδια, τὸν ἀπόδαρο πόδια...).

Μετὰ παίρνουν τὸ σχηματισθὲν εἴδωλο, ποὺ εἴδαμε, καὶ βάζουν ***τὸ πατεμένον μωρὸν*** νὰ πατήσει πάνω του καὶ νὰ στηλωθεῖ στὰ πόδια του, ὁπότε τὸ μὲν κερὶ χάνει τὸ σχῆμα του — ἡ μεταφορικὴ ἔννοια = ἡ βλαπτικὴ αἰτία χάνεται — τὸ δὲ μωρὸ γίνεται καλά.

Ἂν ὅμως τὸ κερὶ παίρνει τὸ σχῆμα ἀνθρώπου, τότε ***παστουρεύ'νε τὸ μωρὸν ἀπάν' σ' ἕναν ἀποθαμένον*** (= βάζουν πιέζοντας τὸ μωρὸ πάνω σ' ἕναν πεθαμένο) καὶ τὸ μωρὸ γίνεται καλά.

'Αέτσ' λαρών'νε[1] ***τὸ πατεμένον τὸ μωρόν.*** (Ἔτσι θεραπεύουν τὸ πατεμένο τὸ μωρό.)

Ἂν πεῖς πάλι γιὰ τὸν πεθαμένο, ὅταν κάποιος ἔχει πληγές, πονεῖ πονοκέφαλο, μεσόπονο, ρευματισμούς, τότε παίρνομε τὸ χέρι πεθαμένου, τὸ τρίβομε πάνω στὸ πονεμένο μέρος καὶ γινόμαστε καλά. ***Ὁ ἀποθαμένον ἀσοῦ ἄλλο τιδὲν 'κ' ἔχ', ἔν' γιατρικὸν*** (= ὁ πεθαμένος ἀφοῦ δὲν ἔχει πιὰ τίποτε ἄλλο, εἶναι γιατρικό). ***Σύρ' καὶ παίρ' ἐκεῖνος ὅλια τὰ πόνια. 'Εγροῖξες;*** (= Τραβάει καὶ παίρνει ἐκεῖνος ὅλους τοὺς πόνους. Κατάλαβες;)

Β'. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

[Διηγεῖται καὶ πάλι ἡ Ὄλγα Λιανίδου.]

'Σ σὰ 1900 τῆ χρονίας, τὴν Ἄνοιξιν, ἐπήγαμε 'ς σοῦ Σαντά, ἡ μητέρα μ' ἡ Εὐρύκλη, ὁ Σταύρης ὁ Χαλπαναγιάτογλης, ἄντρας-ι-μ', κ' ἐγώ.

'Εμεῖς, ἡ οἰκογένεια τῆ πατέρα μ', ἔμες Σαντέτ', ἄμα ἐζήναμε 'ς σὴν Τραπεζούνταν, 'ς σὴν Δ̌ιαφούνταν. Ἡ μητέρα μ' ζατὶ ἐγεννέθεν 'ς σὴν Τραπεζούνταν κι ἂς ἔτον κι ἀτὲ Σαντέτσα. Τῆ Νικολῆ τῆ Τ̌ιαμιρτζόγλη θυγατέρα ἔτον.

1. 'Απὸ τὸ *ἱλαρῶ* (=κάνω κάποιον ἱλαρὸν) = γιατρεύω. Δὲς Α. Α. Παπαδοπούλου, *Γλωσσικαὶ ἔρευναι,* 'Αρχεῖον Πόντου 16 (1951) 26.

Ἂς ἀφήνομε ντὸ ἔτον ἀπὸ γεννετῆς ἔξυπνος καὶ τετραπέρατος, ἔτον καὶ ἀντάρτισσα ντὸ λέγ'νε. Καν'νὰν 'κ' ἐλογαρίαζεν 'ς σὸ σωστὸν κεκά.

Ἔναν ἔξεργον ἡμέραν, Κερεκὴ θὰ ἔτον, ὁ χορὸν ἐγουρεύτεν «'Σ σ' ἀλώνια, 'ς σὸ χωρίον». Ἡ μητέρα μ' ἡ Εὐρύκλη τερεῖ 'ς σὸ χορὸν χορεύ'νε μαναχὸν ἀγούρ'. Τερεῖ καὶ 'ς σὴν σάρ' τῆ ἐγκλησίας ὀπίσ' στέκ'νε οἱ γαρῆδες καὶ τεροῦν. Ποῦ νὰ χορεύ'νε; Νὰ χορεύ'νε οἱ γαρῆδες μὲ τ' ἀγούρτς! 'Επαλαλῶθες; 'Εντροπὴ καὶ τρανὸν ἐντροπή.

'Σ σ' ἀγούρτς ἀνάμεσα χορεύ' κι ὁ Γιάννες τ' 'Ανούσας κι ἡ γαρή ἀτ' ἡ Μαρία τῆ Πελαΐας τσ̌ιτίζ' ἂς σοὶ γαρῆδας ἀναμεσὰ καὶ τερεῖ τὸν ἄντραν ἀτς.

'Εμεῖς πα, ἡ μητέρα μ' ἡ Εὐρύκλη, ὁ Σταύρης ἄντρας-ι-μ' κ' ἐγώ, χορεύομε.

Πιλ̌ιαμπὶρ ἐξέβεν ἂς σὸν χορὸν ἡ μητέρα μ', ἐπῆεν ἐπέρεν τὴν Μαρίαν τῆ Πελαΐας κ' ἐσέγκεν ἄτεν 'ς σὸ χορόν, 'ς σὸ χ̌έρ' τῆ Γιάννε τ' ἀντροῦ ἀτς.

Οἱ χωρέτ' τεροῦν καὶ θαμάουνταν. 'Ατό πα ἵνεται; Νὰ χορεύ' Σαντέτσα γαρὴ μὲ τὸν ἄντραν ἀτς; Χά, θὰ χαλάεται ὁ κόσμον!

Ἡ μάρ'σα ἡ Μαρία ἂς σὴν ἐντροπήν ἀτς ἐκοκκινίασεν. Χορεύ' καὶ πάει ἄμα κρατεῖ καὶ τὸν πρόσωπον ἀτς κλωσμένον σ' ἄλλ' τὸ μέρος νὰ μὴ λέγ'νε οἱ χώρα «τερεῖ τὸν ἄντραν ἀτς καὶ 'κ' ἐντρέπεται».

Τ' ἄλλ' τὴν Κερεκὴν ξὰν ὁ χορὸν ἐγουρεύτεν, ἡ λύρα ἐκαΐνάεψεν καὶ τῆ Τσ̌ιαρκιάζ' ὁ Γιάννες, ὁ λυριτσής, γυροκλώσ̌κεται, ἄμον πούμπουρος, καὶ κλώθ' τὸν χορόν.

Οἱ δ̌ιαβόλ' ἐσυνεσέβαν τὴν μητέρα μ' τὴν Εὐρύκλην.

Πιλ̌ιαμπὶρ ἐξέβεν ἂς σὸν χορόν, ἔρπαξεν τὰ γαρῆδας, κορίτσ̌ια, σουμαδεμέντς, νεόπαντρους νυφάδες, μεσοκαιρίτς καὶ ἐσέγκεν ἀτς 'ς σὸν χορόν.

— Τὴν πίστη σ'! Οἱ γαρῆδες ντό εἶναι; Χτήνια; Ἄιτε χορέψ'τεν.

Ὄλ' ἔρθαν κ' ἐπέμ'ναν ἄμα τσί τολμᾶ κάτ' νὰ λέει, ἡ Εὐρύκλη ἔν' φωτίαν καὶ νύφε τῆ μουχτάρ', τῆ Συμιών τῆ Λιάν.

'Απ' ἀτότε κι ὑστερία οἱ γαρῆδες 'ς σοῦ Σαντὰ ἐχόρευαν μὲ τ' ἀγούρτς σ' ὅλ̌ια τὰ χορόντας ντ' ἐΐνουσαν 'ς σὸ χωρίον.

Ἔτον ἡ πρώτη φεμιλιστικὴ — πῶς λέτε - ἀτο; — ἐπανάσταση 'ς σὴν Σαντάν.

— Νὰ ζεῖς, Εὐρύκλη, ἔλεγαν οἱ γαρῆδες. 'Εσὺ νὰ μὴ ἔσ', ἀκομὰν ἄμον μουσκάρ̌ια θὰ ἔμες.

Καὶ σωστὰ ἔλεγαν. Οἱ γαρῆδες πα ἀνθρώπ' εἶναι. Ψέματα λέω;

Κι ἀπ' ἀτότε κι ἄν' πολλὰ χρόνια 'κ' ἐδέβαν, 'ς σὰ 1903 τῆ χρονίας, 'ς σοῦ Σαντά, 'ς σ' 'Ισ̌χανάντων, ἡ Χάρη τῆ Τεσέρ' κι ἡ ἀδελφή ἀτς ἡ Παρθένα ἐχόρευαν τὸ σέρρα - χορὸν μὲ τὸν λυριτσῆν τὸν Τσ̌ιαρκ̌ιάζ' τὸν Γιάννεν.

Τὰ χαράντας χωρὶς τὴν Χάρην καὶ τὴν Παρθέναν 'κὶ ἐΐνουσαν.

Ἐχόρευαν μὲ τὰ τσ̌αρούχ̌ια κ᾽ ἐθάρ᾽νες τὰ ποδάρια ᾽τουν ᾽ς σὴν ἠὴν ᾽κὶ πατοῦνε. Ἐζέλευαν - ἀτς κι οἱ ἀγούρ᾽. Ἀοῖκον θάμαν χορὸν κανεὶς ᾽κὶ ἐχόρευεν.

Ἔ μάρ᾽σα Χάρη καὶ Παρθένα! Ἔ μαῦρε Τσ̌ιαρκιάζ᾽! Ἔφαε σας τὸ χῶμαν!

Μεταφράζομε.

«Στὰ 1900, τὴν Ἄνοιξη, πήγαμε στὴ Σαντά, ἡ μητέρα μου ἡ Εὐρύκλη, ὁ Σταύρης ὁ Χαλπαναγιάτογλου, ὁ ἄντρας μου, κι ἐγώ.

Ἐμεῖς, ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα μου, εἴμασταν Σανταῖοι, ἀλλὰ ζούσαμε στὴν Τραπεζούντα, στὴ Διαφούντα. Ἡ μητέρα μου ἄλλωστε γεννήθηκε στὴν Τραπεζούντα κι ἂς ἦταν κι αὐτὴ Σανταία. Τοῦ Νικολῆ τοῦ Τιαμιρτζόγλου κόρη ἦταν.

Ἂς ἀφήσομε ποὺ ἦταν ἀπὸ γεννετῆς ἔξυπνη καὶ τετραπέρατη, ἦταν καὶ ἀντάρτισσα, ποὺ λένε. Δὲν λογάριαζε κανέναν προκειμένου γιὰ τὸ σωστό.

Μιὰ μέρα ἀργίας, θὰ ἦταν Κυριακή, ὁ χορὸς στήθηκε «στὰ Ἁλώνια» στὸ χωριό.

Ἡ μητέρα μου ἡ Εὐρύκλεια κοιτάζει στὸ χορὸ χορεύουν μόνο οἱ ἄντρες. Βλέπει καὶ στὸ φράχτη τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας πίσω στέκουν οἱ γυναῖκες καὶ κοιτάζουν. Ποῦ νὰ χορέψουν; Νὰ χορέψουν οἱ γυναῖκες μὲ τοὺς ἄντρες! Τρελλάθηκες; Ντροπὴ καὶ μεγάλη ντροπή.

Ἀνάμεσα στοὺς ἄντρες χορεύει κι ὁ Γιάννης τῆς Ἀνούσας, κι ἡ γυναίκα του ἡ Μαρία τῆς Πελαγίας κρυφοκοιτάζει ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ παρακολουθεῖ τὸν ἄντρα της. Κι ἐμεῖς, ἡ μητέρα μου ἡ Εὐρύκλη, ὁ Σταύρης ὁ ἄντρας μου κι ἐγώ, χορεύομε. Ξαφνικὰ βγῆκε ἀπ᾽ τὸ χορὸ ἡ μητέρα μου, πῆγε πῆρε τὴν Μαρία τῆς Πελαγίας καὶ τὴν ἔβαλε στὸ χορό, στὸ χέρι τοῦ ἄντρα της.

Οἱ χωρικοὶ κοιτάζουν καὶ θαυμάζουν. Γίνεται τέτοιο πράμα; Νὰ χορεύει Σανταία γυναίκα μὲ τὸν ἄντρα της; Θὰ χαλάσει ὁ κόσμος!

Ἡ καημένη ἡ Μαρία ἀπ᾽ τὴν ντροπή της κοκκίνισε. Χορεύει συνέχεια ἀλλὰ κρατεῖ τὸ πρόσωπό της γυρισμένο στ᾽ ἄλλο μέρος νὰ μὴν πεῖ ὁ κόσμος «κοιτάζει τὸν ἄντρα της καὶ δὲν ντρέπεται».

Τὴν ἄλλη τὴν Κυριακὴ ξανὰ ὁ χορὸς στήθηκε, ἡ λύρα ἄναψε καὶ ὁ Γιάννης τοῦ Τσ̌ιαρκιάζ᾽, ὁ λυράρης, γυροφέρνει σὰν μαμούνι ποὺ πετᾶ βουΐζοντας, καὶ κλώθει τὸν χορό.

Οἱ διαβόλοι ἀναστάτωσαν τὴν μητέρα μου τὴν Εὐρύκλη.

Ξαφνικὰ βγῆκε ἀπ᾽ τὸ χορό, ἅρπαξε τὶς γυναῖκες, κορίτσια, ἀρραβωνιασμένες, νεόπαντρες νυφάδες, μεσοκαιρίτισσες καὶ τὶς ἔβαλε στὸ χορό.

— Τὴν πίστη σ᾽. Οἱ γυναῖκες τί εἶναι; Ζῶα; Ἄτε χορέψτε.

Ὅλοι τάχασαν ἀλλὰ ποιὸς τολμᾶ νὰ πεῖ κάτι; Ἡ Εὐρύκλη εἶν᾽ φωτιὰ καὶ νύφη τοῦ μουχτάρη τοῦ χωριοῦ, τοῦ Συμιῶν τοῦ Λιάν.

Ἀπὸ τότε κι ὕστερα οἱ γυναῖκες στὴ Σαντὰ χορεύανε μὲ τοὺς ἄντρες σ᾽ ὅλους τοὺς χοροὺς ποὺ γίνονταν στὸ χωριό.

Ἦταν ἡ πρώτη φεμιλιστικὴ — πῶς τὸ λέτε; — ἐπανάσταση στὴ Σαντά.

— Νὰ ζήσεις, Εὐρύκλη, ἔλεγαν οἱ γυναῖκες. Ἐσὺ νὰ μὴν ἤσουν, ἀκόμα σὰν μοσχάρια θὰ εἴμασταν.

Καὶ σωστὰ ἔλεγαν. Κι οἱ γυναῖκες ἄνθρωποι εἶναι. Ψέματα λέω;

Κι ἀπὸ τότε πολλὰ χρόνια δὲν πέρασαν, στὰ 1903, στοῦ Σαντᾶ, στὸ χωριὸ Ἰσ̌χανάντων, ἡ Χάρη τοῦ Τεσέρ᾽ κι ἡ ἀδελφή της ἡ Παρθένα χόρευαν τὸν «σέρρα χορὸ» μὲ τὸν λυράρη τὸν Τσ̌ιαρκιάζ᾽ τὸν Γιάννη.

Οἱ γάμοι χωρὶς τὴν Χάρη καὶ τὴν Παρθένα δὲν γινόνταν.

Χορεύανε μὲ τσαρούχια καὶ νόμιζες τὰ πόδια τους δὲν πατᾶνε στὴ γῆ.

Τὶς ζηλεύανε κι οἱ ἄντρες. Τέτοιο θαῦμα χορὸ κανεὶς δὲν χόρευε.

—Ἔ καημένη Χάρη καὶ Παρθένα. Ἔ καημένε Τσ̌ιαρκιάζ᾽! Σᾶς ἔφαγε τὸ χῶμα.»

Γ'. ΜΝΗΜΗ ΠΡΟΓΟΝΩΝ

Τ᾽ ἀποθαμενίων τὸ λημόνεμαν[1]

[Πληροφορίες μας ἀπὸ τήν: 1) Κυριακὴ Σουμελίδου, τὸ γένος Θεοφυλάκτου, ἐτῶν 71, γεννήθηκε στὸ χωριὸ Βαρενοῦ Κρώμνης Τραπεζοῦντος, κάτοικος σήμερα Ἀθηνῶν. 2) Σοφία Τριανταφυλλίδου, τὸ γένος Θεοφυλάκτου, ἐτῶν 63, ἀδελφὴ τῆς προηγουμένης, γεννήθηκε ἐπίσης στὸ Βαρενοῦ Κρώμνης Τραπεζοῦντος καὶ κάτοικος Πειραιᾶ. 3) Τούλα Τριανταφυλλίδου, τὸ γένος Παπαθεοδώρου, ἐτῶν 41, γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ξηρόβρυση Κιλκίς, ἀπὸ γονεῖς ἐπίσης ἀπὸ τὸ Βαρενοῦ καὶ ἀπὸ μερικὰ χρόνια κάτοικος Ἀθηνῶν, νύφη τῆς κ. Σοφίας Τριανταφυλλίδη.

Ἡ μαγνητοφώνησή μας ἔγινε στὴ Ν. Σμύρνη Ἀθηνῶν στὶς 21.12.80.]

Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων, μετὰ τὸ βραδυνὸ φαγητό, συγκεντρώνονταν στὰ χωριά μας καὶ στὶς πόλεις μας στὸν Πόντο, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τώρα ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου κατοικοῦν Πόντιοι, στὸ σπίτι ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄντρες ἄφηναν ὁποιαδήποτε δουλειὰ κι ἂν εἶχαν γιὰ νὰ εἶναι παρόντες.

Γύρω στὸ μαγκάλι ἢ κοντὰ στὸ τζάκι κάθονταν κατάχαμα ***ἡ καλομάννα***, ἡ ἀπὸ πατέρα γιαγιὰ δηλαδή, καὶ γύρω της ὅλη ἡ οἰκογένεια. Μπροστά της εἶχε ἕνα εὐρύχωρο πιάτο ἢ ταψί, γεμάτο σιτάρι, ἢ ἕνα φρέσκο ψωμί.

1. Μνημόνευμα τῶν πεθαμένων: *Λημονεύω* = μνημονεύω, Α. Α. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου*, τόμος Β΄, Ἀθῆναι 1961, σελ. 50, *μνημονεύω*.

Δίπλα της ένα μάτσο κεριά, πού τ' άγόραζαν άπό τόν ***μουμτζήν***[1] τοῦ χωριοῦ ἢ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἢ ἀπὸ κάποιον πλανόδιο πωλητὴ κεριῶν.

Γύρω στὴ γιαγιὰ κατάχαμα, σταυροπόδι, ὅλη ἡ οἰκογένεια, ἀμίλητοι καὶ σιωπηλοί, καὶ κυρίως τὰ παιδιά, γιὰ νὰ ἀκούσουν τί θὰ λεχθεῖ καὶ νὰ δοῦν τί θὰ γίνει.

Ἔπαιρνε λοιπὸν ἡ *καλομάννα*, ἢ ἂν δὲν εἶχαν *καλομάννα* ἡ σπιτονοικοκυρά, ἕνα κερὶ ἀπὸ τὸ μάτσο, τὸ ἄναβε μὲ σπίρτο καὶ τὸ ἔμπηγε στὸ σιτάρι τοῦ ταψιοῦ ἢ στὸ καρβέλι τὸ ψωμὶ λέγοντας:

— *«Πάππον πρὸς πάππον καὶ γονέον πρὸς γονέον.»* Δηλαδή: Τοῦτο τὸ κερὶ ἀνάβεται γιὰ ὅλους ἐκείνους — πάππον πρὸς πάππον καὶ γονέον πρὸς γονέον — τοὺς ἄγνωστους προγόνους τῆς οἰκογενείας, ποὺ δὲν τοὺς ξέρομε γιὰ νὰ τοὺς μνημονεύσομε χωριστὰ τὸν καθένα καὶ μὲ τὸ ὄνομά του, σὰν νὰ λέμε «στοὺς Ἄγνωστους Προγόνους» ὅπως λέμε «Στὸν Ἄγνωστο Στρατιώτη».

Μετὰ συνέχιζε μὲ τοὺς προγόνους ποὺ ἤξερε, πρῶτα ἀπὸ τὸ σόι τοῦ ἀντρὸς τῆς οἰκογένειας, μπήγοντας γιὰ κάθε ἕναν ποὺ ἀνάφερνε ἕνα κερὶ στὸ σιτάρι ἢ στὸ ψωμί. Συγχρόνως δὲ ἔλεγε τὸ ὄνομα καθενός, τὸ ἐπάγγελμά του, πόσα χρόνια ἔζησε καὶ ὅ,τι ἄλλο μποροῦσε νὰ ξέρει καὶ ὅ,τι ἄλλο θὰ ἦταν πληροφοριακὰ ὠφέλιμο γιὰ τοὺς ζῶντες καὶ παρόντες ἀπογόνους.

Ἀφοῦ τελείωνε τὸ ἄναμμα τῶν κεριῶν καὶ τὴν ἀναφορὰ γιὰ κάθε ἕνα πεθαμένο πρόγονο ἀπὸ μέρους τῆς οἰκογενείας τοῦ ἄντρα τοῦ σπιτιοῦ, ἄρχιζε καὶ συνέχιζε γιὰ τοὺς νεκροὺς προγόνους ἀπὸ μέρους τῆς γυναίκας, τῆς σπιτονοικοκυρᾶς.

Ὅταν τελείωναν τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν προγόνων, ἄναβε ἕνα κερὶ καὶ στὸ ὄνομα συγγενῆ ποὺ τυχὸν πέθανε καὶ δὲν εἶχε ἀπογόνους δικούς του νὰ τὸν μνημονεύσουν.

Μετὰ ἄναβε κερὶ στὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ***δεξάμενου*** (= νονοῦ) ἢ τῆς νεκρῆς ***δεξαμέντσας*** (= νονᾶς), ἂν τύχαινε νὰ μὴν ἔχουν κι αὐτοὶ δικούς τους απογόνους νὰ τοὺς μνημονεύσουν.

Ἄναβαν ἐπίσης κερὶ γιὰ ὅσους συγγενεῖς πέθαναν στὴν ξενητειά.

Ἄναβαν δὲ κερὶ ἐπίσης καὶ γιὰ τοὺς Κρυπτοχριστιανοὺς συγγενεῖς τους, ἂν εἶχαν, προφέροντας ψιθυριστὰ τὸ κρυφὸ χριστιανικό τους ὄνομα, χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦν στὰ βιογραφικά τους γιὰ γνωστοὺς λόγους προφύλαξης.

---

1. *Μουμτζῆς* = ὁ κηροποιὸς καὶ *πωλητὴς* τῶν κεριῶν. Γνωστὰ ἦσαν τὰ *μουδλία κερία* = σπίρτα κέρινης κεφαλῆς, ποὺ τὰ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Κιμισχανὰν = Ἀργυρούπολιν. Ἀπὸ τὸ τουρκικὸν mumcu.

Σ' ὅλη τὴν διαδικασία αὐτὴ δὲν ψέλνονταν κανένας ψαλμὸς ἢ ἐκκλησιαστικὸς ὕμνος ἢ προσευχή. Ἡ προσοχὴ ὅλων ἔπρεπε νὰ εἶναι προσηλωμένη μὲ εὐλάβεια καὶ σιωπηλὴ ἀφοσίωση στὰ λεγόμενα κυρίως καὶ στὰ δρώμενα.

Ἰδιαίτερα φρόντιζαν γιὰ τὴν ἡσυχία καὶ τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν. Αὐτὰ θὰ μάθαιναν τὴν παράδοση καὶ τὴν διαδοχὴ τῶν προγόνων στὴν ἁλυσίδα τοῦ γένους.

Ὅταν τελείωνε τὸ ἄναμμα τῶν κεριῶν καὶ ἐξαντλεῖτο ὅλη ἡ σειρὰ τῶν νεκρῶν προγόνων, ἄφηναν νὰ καεῖ καὶ τὸ τελευταῖο κερὶ ὥς τὸ τέλος του, χωρὶς μιλιὰ καὶ ἥσυχα. Οἱ στιγμὲς ἦταν ἱερὲς γιὰ ὅλη τὴν οἰκογένεια καὶ ἀπαιτοῦσαν ἀνάλογη στάση.

Στὸ τέλος ἡ γιαγιά, ἡ *καλομάννα*, ἢ ἡ σπιτονοικοκυρὰ ἔπαιρνε τὰ ἀποκέρια, τὰ ὁποῖα τὴν ἄλλη μέρα τὰ πήγαινε στὴν ἐκκλησία καὶ τὰ ἀπέθετε στὸ σωρὸ τῶν ἀποκεριῶν τῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ σιτάρι ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν στήριξη τῶν κεριῶν, τὸ δίνανε στὶς κότες ἢ ἐλεημοσύνη σὲ ζητιάνο. Δὲν τὸ χρησιμοποιοῦσαν ποτὲ γιὰ ἄλεσμα γιὰ νὰ τὸ κάνουν ψωμί. Τὸ ἴδιο ἔκαναν γιὰ τὸ ψωμί, ἂν ἀντὶ γιὰ σιτάρι χρησιμοποίησαν ψωμί. Τὸ σιτάρι ἢ τὸ ψωμὶ αὐτὸ θεωροῦνταν ἱερὸ κατάλοιπο. Ἦταν ***λημονεμένον***.

Τὸ *λημόνεμαν τ' ἀποθαμενίων* ἐθεωρεῖτο τόσο σπουδαῖο, ὥστε ἡ γιαγιὰ ἢ ἡ μάνα χάιδευε τὸ μωρό της καὶ εὔχονταν συχνά.

—***«Ρίζα μ', ἀς ἐσὲν 'δὲν 'κὶ θέλω. Τὰ Φῶτα μαναχὸν νὰ μὴ ἀνασπάλτς ν' ἄφ'ς με ἕναν κερίν.»*** (= Ρίζα μου, ἀπὸ σένα δὲν θέλω τίποτε. Μόνο τὰ Φῶτα νὰ μὴν ξεχάσεις νὰ μοῦ ἀνάψεις ἕνα κερί.)

Καὶ διακαὴς πόθος καὶ προτροπὴ τῶν Ποντίων γερόντων ἦταν

—«Τὰ Φῶτα θέλω τὸ κερί μ' καὶ Ψυχοῦ κοβλόπα,
Καὶ τὴν Μεγάλ' Παρασκευὴν ἕναν μαντήλ' δ̌ακρόπα.»

(= Τὰ Φῶτα θέλω τὸ κερί μου καὶ τοῦ Ψυχοῦ[1] κολυβάκια
Καὶ τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ἕνα μαντήλι δάκρυα.)

Τέτοια καὶ ἔτσι ποιητικὰ διατυπωμένη ἡ ἐπιθυμία τοῦ γέρου καὶ τῆς γριᾶς τοῦ Πόντου νὰ μὴν τοὺς λείψει ἡ μνημοσύνη τῶν ζωντανῶν.

Γενικὰ τὸ *λημόνεμαν τ' ἀποθαμενίων* ἦταν καὶ εἶναι καὶ σήμερα γιὰ τοὺς Ποντίους ἕνα ἀπὸ τὰ σεβαστὰ ἔθιμα, σεμνὸ καὶ ἐπιβλητικὸ μνημόσυνο τῶν προγόνων ἀπὸ τὴν μιά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ποδηγέτηση τῶν νέων μελῶν τῆς οἰκογένειας στὴν ἄσβεστη διατήρηση τῆς παράδοσης τῆς συνέχειας τοῦ γένους.

---

1. *Τῇ Ψυχοῦ* = τὴν γιορτὴ τῶν ψυχῶν.

Εἶναι ἕνα ἔθιμο ποὺ καὶ σήμερα βρίσκεις νὰ τὸ κρατοῦν μὲ εὐλάβεια ὅσο στὰ ποντιακὰ χωριὰ ἄλλο τόσο καὶ στὶς πόλεις καὶ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Ἀθήνα.

— «Τὸ πῆρα ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου καὶ τὸ παρέδωσα στὸ γιό μου καὶ στὰ ἐγγόνια μου», μᾶς εἶπε ἡ πληροφοριοδότριά μας σεβαστὴ Ποντία δέσποινα, ἡ Σοφία Θεοφυλάκτου - Τριανταφυλλίδου. «Θὰ τὸ κρατήσουν καὶ πρέπει νὰ τὸ μεταδώσουν — καὶ βλέπω ὅτι τὸ διατηροῦν — στὰ παιδιά τους κι αὐτοὶ καὶ στὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν τους. Εἶναι ἡ ἱερὴ ὑποθήκη ποὺ τοὺς ἀφήνω.»

Ἡ Τούλα Τριανταφυλλίδου, νύφη τῆς κυρίας Σοφίας, μᾶς εἶπε:

— «Κρατῶ μὲ εὐλάβεια τὸ ἔθιμο αὐτὸ ποὺ πῆρα ἀπὸ τὴν μακαρίτισσα μάνα μου, κι ἂς γεννήθηκα ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, κι ἂς κατοικῶ τώρα στὴν Ἀθήνα. Εἶμαι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Κιλκίς, ὅπου εἴμαστε πολλοὶ οἱ Πόντιοι.

Τὸ κρατῶ τὸ ἔθιμο, τὸ μετάδωσα κι ἐγὼ στὰ παιδιά μου, ποὺ κάθε χρόνο μὲ εὐλάβεια παρακολουθοῦν τὸ λημόνεμαν καὶ ἀνανεώνουν τὴν μνήμη τῶν προγόνων τους. Ἂς τὸ μεταδώσουν καὶ τὰ παιδιά μου στὰ παιδιά τους.»

Ἐμεῖς πιστεύομε πὼς εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κληροδοτημένα σὲ μᾶς ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας θαυμάσια ἔθιμα, ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς ἴσως νὰ τὰ ἀνάγάγει στὰ λατρευτικὰ τῶν νεκρῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ στὰ Ἀπατούρια τῶν ἀρχαίων Ἰώνων καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἰώνων Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἰώνων Ποντίων τῶν ἀποίκων τῆς ἰωνικῆς Μιλήτου.

Δ'. ΓΑΜΗΛΙΑ

Τὸ θήμιγμαν στὸν Πόντο καὶ
Ὁ φουμιστὸς στὴν Κάρπαθο

α) ***Τὸ θήμιγμαν*** : Εἶναι ἕνας ἐθιμικὸς χορὸς τοῦ γάμου στὸν Πόντο, τοῦ ὁποίου δημοσιεύτηκαν πολλὲς περιγραφὲς καὶ στὸν ὁποῖο ἔγιναν πολλὲς ἀναφορὲς κατὰ καιρούς, στὰ διάφορα ποντιακὰ λαογραφικὰ περιοδικὰ καὶ ἔντυπα, ἀπὸ πολλοὺς Ποντίους συλλογεῖς λαογραφικοῦ ὑλικοῦ.

Ἔτσι δόθηκαν καὶ ἀρκετὲς παραλλαγὲς στὴν διαδικασία τῆς ἐκτελέσής τους στὶς διάφορες περιοχὲς τοῦ ποντιακοῦ γεωγραφικοῦ χώρου.

Θὰ ἦταν νομίζουμε περιττὸ νὰ δώσουμε ὅλον τοῦτο τὸν ἀριθμὸ καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα τῶν συλλογέων, μιὰ καὶ ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ εὔκολα νὰ τὰ βρεῖ καὶ νὰ τὰ ἐρευνήσει[1]. Ἄλλωστε στὴν σημερινή μας ἀναφορὰ στὸν

---

1. Ἐνδεικτικὰ μόνο ἂς ἀναφέρουμε:

α) Ξ. Ξενίτα (Ξ. Ἄκογλου), *Ἔθιμα καὶ ἡ τελετὴ τοῦ γάμου στὰ Κοτύωρα - τὸ θήμιγμαν*. Τὸ ἴδιο κείμενο ἀναδημοσιεύεται στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου *Λαογραφικὰ Κοτυώρων*, τόμ. Α (1939) σελ. 29.

χορὸ αὐτόν, σκοπὸ ἔχουμε νὰ πάρουμε τὸ ἔθιμο τοῦ γαμήλιου τούτου χοροῦ στὴ γενική, κεντρική του μορφή, γιὰ μιὰ συγκριτικὴ προσπάθεια ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν *φουμιστὸ* χορὸ τῆς Καρπάθου. Καὶ τοῦτο γιατὶ τὸ γαμήλιο ἔθιμο τοῦ *θημίγματος* καὶ τοῦ *φουμιστοῦ* βρίσκεται, ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, μόνο στὸν Πόντο καὶ στὴν Κάρπαθο, ὅπως μᾶς ἀπέδειξε ἡ ἐξαντλητική μας καὶ πολύχρονη ἔρευνα σ' ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς στεριανῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν διάρκεια λοιπὸν τοῦ γάμου στὸν Πόντο καὶ μετὰ τὸ ***ἀποκαμάρωμαν***[1] τῆς νύφης ἔμπαιναν στὸ χορὸ ***ἑφτὰ μονοστέφανα ζευγάρια***[2] καὶ μὲ συνοδεία λύρας, σὲ ἀργὸ εἰδικὸ τελετουργικὸ σκοπό, χόρευαν ἕνα ἡμικύκλιο χορὸ σεμνό, τελετουργικό, ἀργό, σχεδὸν σὲ «βῆμα σημειωτὸν» καὶ μὲ πρῶτο στὴν κορυφὴ τοῦ χοροῦ τὸ ζευγάρι γαμπροῦ - νύφης.

Οἱ χορευτὲς κρατοῦσαν στὸ χέρι ἀναμμένες λαμπάδες. Ὁ παππᾶς, ποὺ παρευρίσκονταν κι αὐτὸς στὸν τελετουργικὸ αὐτὸ χορὸ καὶ ἔμενε στὴ διασκέδαση τοῦ γάμου ἀρκετὰ μετά, θύμιαζε μὲ τὸ θυμιατὸ τοὺς χορευτὲς μὲ τὸ δεξὶ χέρι, ἐνῶ στ' ἀριστερὸ κρατοῦσε κι αὐτὸς ἀναμμένη λαμπάδα, καὶ ὁ λυράρης στὴ μέση ἔπαιζε τὸν ἀργὸ καὶ σεμνὸ σκοπὸ καὶ τραγουδοῦσε τὸ *θήμιγμαν*, τραγούδι ἀποκλειστικὸ γιὰ τὴν στιγμή, ποὺ ἐπαινοῦσε (***θήμιζεν*** = *φήμιζεν*) τοὺς νιόπαντρους καὶ κυρίως τὴ νύφη, καὶ κατέληγε σὲ παραινετικὰ δίστιχα γι' αὐτὴν πάλι.

Ἀρχὴ ντ' ἐσέβα στὸ χορό, ἐπιάσα χέρι δροσερὸ
Καὶ δροσερὸ καὶ τρυφερὸ καὶ νέον παλληκάρι.
Ἀσήμι σύρμαν ὁ γαμπρὸ καὶ μάλαμα ἡ νύφε
Ἀσήμι κι ὁ παράνυμφος μ' ὅλους τοὺς φελεκαρέους[3].

β) Ἀντ. Παπαδοπούλου, *Γαμήλια ἔθιμα εἰς τὸ Χορτοκόπι τῆς Ματζούκας*, Ἀρχεῖον Πόντου 19 (1954) 246.

γ) Στ. Ἀθανασιάδη (Γεροστάθη), *Ἱστορία καὶ Λαογραφία Σαντᾶς*, τόμος Α, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 232, ὅπου τὸ *θύμιγμαν* μὲ υ καὶ ὄχι μὲ η.

δ) Γ. Ζερζελίδη, *Ὁ γάμος στὴ Ματσούκα τοῦ Πόντου*, Ποντιακὴ Στοὰ 1 (1971) 167.

1. *Τὸ ἀποκαμάρωμαν* = τὸ ξεσκέπασμα τοῦ προσώπου τῆς νύφης ποὺ ἦταν μέχρι τότε *τσαρκουλωμένον* (= σκεπασμένο) μὲ τὸ *τσαρκούλ'* = εἰδικὴ καλύπτρα. Δὲς Σίμου Λιανίδη, *Τρία ποντιακὰ θεατρικὰ ἔργα*. Παράρτημα Ἀρχείου Πόντου 11, Ἀθῆναι 1979, σελ.. 589, σχόλιο 368, 9.

2. *Μονοστέφανα* = μιὰ φορὰ στεφανωμένοι, παντρεμένοι, ὄχι χῆροι καὶ χῆρες ξαναπαντρεμένοι.

3. Π. Κωνσταντινίδη, *Τραγούδι Σουρμαίνων*, Ποντιακὰ Φύλλα, ἔτος Β' (1937) 217. *Φελεκάροι* = ἡ παρέα τοῦ γαμπροῦ.

ἤ
'Σ σ' ἕναν τὸ χέρι μ' πορτοκάλ' 'ς σ' ἄλλο κρατῶ μῆλον
Νυφόπον ἔχω 'ς σὸν χορόν, ποὺ λάμπει σὰν τὸν ἥλιον.

ἤ
Σήμερον ἡλιοκόραδιον δύο καρδίας βάλλει
Τ' ἕναν ἀφήνει 'ς σῆ κυροῦ καὶ τ' ἄλλο παίρ' καὶ πάει[1].

Καὶ ἀκολουθοῦν καὶ παραινετικά.

—Κόρη, τίμα τὸν πεθερό σ' ἄς σὸν κύρη σ' καλλίον,
—Κόρη, τίμα τὴν πεθερά σ' ἄς σὴν μάννα σ' καλλίον,
Τίμα καὶ τ' ἀντραδέλφια σου ἄς σ' ἀδέλφια σ' καλλίον[2].

Ὁ χορὸς ἔκανε τρεῖς γύρους καὶ σταματοῦσε, ἀλλὰ βέβαια οἱ ἄλλοι συνδαιτημόνες συνέχιζαν μὲ ἄλλον χορό, **τὶκ** ἢ **ὀμάλ'** ἢ ὁποιονδήποτε ἄλλον κοινὸν χορόν, καὶ ἡ γαμήλια διασκέδαση συνεχίζονταν.

Αὐτὸ εἶναι σὲ ἀδρὲς γραμμὲς τὸ *θήμιγμαν* στὸν Πόντο.

Τὸ ὄνομα ***θήμιγμαν*** προέρχεται ἀπὸ ρῆμα ***θημίζω*** = φημίζω γιατί, ὅπως εἴδαμε, ***θήμιζαν*** = *φήμιζαν* = ἐπαινοῦσαν τὸ νεόπαντρο ζευγάρι καὶ ἰδίως τὴ νύφη.

Εἶχε βέβαια τὶς παραλλαγές του καὶ στὴ συγκρότηση τῶν θημιζόντων καὶ στὸν τρόπο θημίγματος κ.λπ. ἀλλά, ὅπως εἴπαμε, αὐτὰ εἶναι γνωστὰ ἤδη.

Μόνο θὰ ἀναφέρομε πῶς στὴν ἀρχική του μορφὴ χόρευαν μόνο ἑφτὰ ζευγάρια *μονοστέφανα*, χωρὶς λαμπάδες καὶ ἱερέα[3] καὶ πῶς ὁ ἱερέας καὶ οἱ λαμπάδες καὶ ἄλλα προστέθηκαν ἀργότερα[4] καὶ τοῦτο γιατὶ παρερμηνεύτηκε τὸ *θήμιγμαν* καὶ τὸ *θημίζω*, καὶ ἐξέλαβαν πῶς εἶναι τὸ ***θυμίζω*** καὶ ***θύμιγμαν*** καί, ἀφοῦ ἐπρόκειτο γιὰ θύμιγμαν μὲ υ ἀπὸ τὸ θυμίζω = θυμιάζω, προστέθηκε καὶ τὸ θυμιατὸ κι ὁ παππᾶς καὶ οἱ λαμπάδες καὶ ἄλλα σχετικά, καθὼς καὶ στίχοι, τραγούδια, ποὺ φαίνεται καθαρὰ πῶς εἶναι δημιούργημα ἱερωμένων, καλογήρων ἀσφαλῶς[5].

1. Στάθη Ἀθανασιάδη, *Ἱστορία καὶ Λαογραφία Σαντᾶς*, ὅ.π.
2. Ἀντ. Παπαδοπούλου, *Γαμήλια ἔθιμα εἰς τὸ Χορτοκόπι Ματζούκας*, ὅ.π.
3. Ξ. Ἀκογλου, *Λαογραφικὰ Κοτυώρων*, ὅ.π., σελ. 210.
4. Στ. Ἀθανασιάδη, *Ἱστορία καὶ Λαογραφία Σαντᾶς*, ὅ.π. «... καὶ μπροστὰ στοὺς νεονύμφους κρατοῦσαν 2 λαμπάδες ἕνα ἀγόρι καὶ ἕνα κορίτσι· ἂν ὅμως τὶς λαμπάδες τὶς κρατοῦσε ἕνα παιδὶ ἔπρεπε νὰ τὶς κρατήσει σταυρωτά...»
5. Γ. Ζερζελίδη, ὅ.π.: Νὰ μερικοὶ στίχοι: «Ἀρχὴ κι' ὅταν εὐλόγιζεν Κύριος ὁ Χριστός μας, /Βασιλέα τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς πλευρᾶς τὴν Εὔαν/ Γυναῖκα ἐχορήγησε σ' αὐτὸν εἰς σάρκα μίαν...» κλπ. κλπ.

Γι' αὐτὸ καὶ βρίσκομε πολλοὶ συλλογεῖς στὶς δημοσιεύσεις τους νὰ γράφουν τὸ θύμιγμαν μὲ τὸ λανθασμένο *υ* ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ θήμιγμαν μὲ *η*.

β) ***Ὁ φουμιστὸς*** τῆς Καρπάθου[1]

Ὅπως καὶ παραπάνω ἀναφέρθηκε, πολύχρονη ἔρευνα ἔγινε στὰ λαογραφικὰ δημοσιεύματα ὅλων τῶν περιοχῶν τῆς στεριανῆς καὶ νησιώτικης Ἑλλάδας, μέχρι Κρήτης καὶ Κύπρου, καὶ πουθενὰ δὲν βρέθηκε ἡ ὕπαρξη τέτοιου γαμήλιου ἐθιμικοῦ χοροῦ. Μόνο στὴν Κάρπαθο βρήκαμε τὸν *φουμιστό*, χορὸ ἀδελφὸ τοῦ ***θημίγματος*** τῶν Ποντίων, ποὺ τὰ κείμενα εἶναι κι ἐδῶ, στὸ σχετικὸ τραγούδι, φημιστικὰ καὶ παραινετικά, ἀλλὰ ἔχει ἄλλες διαφορές, ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω. Μετὰ τὰ στεφανώματα[2], τὴν ἔναρξη τῆς γαμήλιας διασκέδασης καὶ τὸ καθιστικὸ τραγούδι στὴν Κάρπαθο, θὰ «ζευτεῖ» ὁ χορός. Ὁ χορὸς θὰ ἀρχίσει μὲ «κάτω χορὸ» καὶ *συρματικὸ* τραγούδι, δηλ. τυποποιημένο τραγούδι μὲ σκοπὸ ποὺ εἶναι ὁρισμένος. Τοῦτο εἶναι τὸ προοίμιο τοῦ φουμιστοῦ.

Διώχνεις με, μάνα, διώχνεις με
Μὰ ἐγὼ νὰ φύ(γ)ω θέλω...

Θὰ τραγουδήσει ὁ λυράρης ἢ κάποιος ἀπὸ τοὺς συνδαιτημόνες.
Κι ὕστερα ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς δίνει τὸ παράγγελμα
— Φουμιστό, φουμιστό!

Τότε οἱ ὀργανοπαῖχτες μὲ τὰ λαϊκὰ ὄργανα τῆς Καρπάθου, λύρα καὶ λαγοῦτο ἤ, ἂν ὑπάρχουν, τσαμπούνα καὶ βιολί, *φουμίζουν* τοὺς χορευτές, ὑψώνοντας τὰ ὄργανα πάνω στὸ κεφάλι καθενός τους. Ἐννοεῖται πῶς θὰ φουμίσουν πρώτους - πρώτους τοὺς νεόνυμφους ποὺ εἶναι καὶ πρῶτοι *στὸν κάβο* (= στὴν κορφὴ τοῦ χοροῦ) καὶ ἀκολουθεῖ τὸ φούμισμα τοῦ κουμπάρου, τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ καὶ συνέχεια τῶν συγγενῶν τῆς νύφης. Τοὺς ὀργανοπαῖχτες ἀκολουθεῖ ἕνας ἄντρας ποὺ κρατεῖ δίσκο στολισμένο μὲ μεταξωτὸ μαντήλι στὸν ὁποῖο ρίχνει χρήματα καθένας ποὺ δέχεται τὴν φιλοφρόνηση αὐτὴ τοῦ φουμισμοῦ.

Οἱ χορευτὲς χορεύουν μὲ σταυρωτὰ τὰ χέρια, τὸ δεξὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ τοῦ προηγούμενου, ἐνῶ ὁ χορὸς εἶναι *κάτω χορὸς* μὲ διαφορετικὸ ὅμως τώρα τραγούδι. Τὰ βήματα εἶναι ρυθμικὰ καὶ ἀργά, τέσσερα ἐμπρὸς καὶ δύο πίσω.

Ὁ λυράρης ἢ κάποιος ἀπ' τοὺς χορευτὲς τραγουδάει τὴν αὐτοσχέδια μαντινάδα του μὲ τὴν ὁποία *φουμίζει* = *φημίζει* = ἐπαινεῖ τὸ νιόπαντρο

1. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, *Καρπαθιακὰ μνημεῖα. Β'. Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου*, Β' ἔκδοση 1963, Α, 90.
2. Λεπτομερὴ περιγραφὴ τοῦ *φουμιστοῦ* δὲς Μηνᾶ Γεωργιάδη, *Ὁ Φουμιστός*, ἐφημερίδα «Καρπαθιακή», φύλλο 123, Δεκέμβριος 1962.

ζευγάρι καὶ ἰδίως τὴ νύφη μὲ φουμιστικὲς μαντινάδες, μὰ καὶ παραινετικὲς στὸ τέλος, ὅπως στὸ θήμιγμα τῶν Ποντίων.

'Αρχοντικῆς φωλιᾶς πουλὶ κι ἀπὸ γενιὰ μεγάλη
Στὴ γνώμη καὶ στὴν ἀρχοντιὰ δὲν θὰ σοῦ μοιάσουν ἄλλοι.

Καλὸν παιδὶν ἐδιάλεξες, νυφούλα μου, γιὰ ταίρι
Ποὺ λάμπει ὅπως ἔλαμψε στὴ Βηθλεὲμ τ' ἀστέρι.

Περίφημη εἶναι καὶ πασίγνωστη στοὺς Καρπάθιους ἡ παρακάτω φουμιστικὴ μαντινάδα.

Ἡ νύφη, κόρη πάμπλουτου πατέρα, εἶχε στὸ λαιμὸ χρυσὲς ἁλυσίδες πολλὲς καὶ βαρειὲς κι ὁ ἄγνωστος λαϊκὸς τραγουδιστὴς τῆς τραγούδησε φουμίζοντάς την.

Δὲν εἶδα κύρην ἄπονο ὡσὰν καὶ τὸν δικό σου
Νὰ θέλει μὲ τὸ μάλαμα νὰ κόψει τὸ λαιμό σου.

'Ακολουθοῦν παραινετικές, ὅπως εἴπαμε, καὶ εὐχετικὲς μαντινάδες.

Χιλιόχρονοι νὰ ζήσετε καὶ τρισευτυχισμένοι
Κι' ὡσὰν τ' ἀσάλευτα βουνὰ καλοστερεωμένοι.

Σὰν τὸ κισσό, τὴ νιότη σας νὰ τὴν σφιχταγκαλιάζει
Ἡ εὐλογία τοῦ θεοῦ, ποὺ ὅλα τὰ ἁγιάζει.

Μετὰ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὶς εὐχὲς γιὰ τὸ νιόπαντρο ζευγάρι, στὸν φουμιστὸ τῆς Καρπάθου, ὁ κάθε χορευτὴς θὰ τραγουδήσει καὶ θὰ ἐπαινέσει «τὶς χορεύτρες» του, ὅσες βρίσκονται δεξιά του στὴν ἁλυσίδα τοῦ χοροῦ καὶ κυρίως τὶς ἐλεύθερες κοπέλλες.

Καὶ τέλος κάποιος θὰ διακόψει τὶς μαντινάδες τοῦ φουμιστοῦ μὲ νέο τραγούδι «συρματικό».

Σιγανά 'βρεχεν ὁ θεὸς
Σιγανὰ ψιχάλιξε
Σιγανά 'ρθε τὸ πουλί μου
Κι εἶπε μου σιγὰ στ' αὐτί μου
. . . .

'Ακολουθεῖ ζωηρὸς «πάνω χορὸς» καὶ μαζὶ μὲ τὴ *σούστα* θὰ συνεχιστεῖ ὁ γάμος ὡς τὸ πρωΐ.

Αὐτὸς εἶναι ὁ φουμιστὸς τῆς Καρπάθου.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ δύο γαμήλιοι χοροί, τὸ *θήμιγμαν* τοῦ Πόντου καὶ ὁ *φουμιστὸς* τῆς Καρπάθου.

Οἱ δυὸ αὐτοὶ παραδοσιακοὶ γαμήλιοι χοροί, τὸ *θήμιγμαν* τοῦ Πόντου κι ὁ *φουμιστὸς* τῆς Καρπάθου, παρουσιάζουν ὁμοιότητες καὶ διαφορὲς ποὺ εἶναι:

— Κι οἱ δυὸ εἶναι γαμήλιοι χοροί.

— Τὸ ποντιακὸ *θήμιγμαν* ἔχει χρῶμα ἔντονα τελετουργικό.

— Ὁ *φουμιστὸς* τῆς Καρπάθου εἶναι ἁπλὸς χωρὶς ἰδιαίτερο τελετουργικὸ χρῶμα.

— Τὸ ποντιακὸ *θήμιγμαν* ἔχει εἰδικὸ κείμενο.

— Τὸ καρπαθιακὸ *φούμιγμα* ἔχει ἁπλὲς μαντινάδες κυρίως ἐπαινετικὲς γιὰ τὴ νύφη ποὺ ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ τραγουδιστῆ ἐπαινέτη.

— Οἱ μαντινάδες αὐτὲς εἶναι συνήθως αὐτοσχέδιες ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ τὶς συνθέσει ὁποιοσδήποτε ἐκείνη τὴν στιγμὴ ἢ νὰ τὶς γνωρίζει ἀπὸ τὸν πλούσιο ἀριθμὸ τοῦ λαϊκοῦ δίστιχου καὶ νὰ τὶς ἀνακαλέσει.

— Οἱ μαντινάδες αὐτὲς μπορεῖ νὰ τραγουδιοῦνται ὄχι μόνο γιὰ τὴν νύφη ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν «χορεύτρα» τοῦ τραγουδιστῆ.

— Τὸ ποντιακὸ *θήμιγμαν* χορεύεται ἀπὸ ἑφτὰ *μονοστέφανα* ζευγάρια, ἐνῶ ὁ παπᾶς μὲ τὸ θυμιατὸ προστέθηκε σὲ μεταγενέστερους χρόνους ἀπὸ παρανόηση, ὅπως εἴπαμε παραπάνω.

— Ὁ καρπαθιακὸς *φουμιστὸς* χορεύεται ἀπὸ ἀκαθόριστο ἀριθμὸ χορευτῶν καὶ δὲν ἔχει τὸν περιορισμὸ τῶν ἑφτὰ *μονοστέφανων* ζευγαριῶν.

— Στὸν καρπαθιακὸ *φουμιστὸ* ἀκολουθεῖ τὰ ὄργανα, ὅπως εἴδαμε, ἄντρας μὲ δίσκο σκεπασμένο μὲ μεταξωτὸ μαντήλι γιὰ νὰ μαζέψει τὰ χρηματικὰ φιλοδωρήματα ποὺ δίνουν γιὰ τοὺς ὀργανοπαῖκτες αὐτοὶ ποὺ «φουμίζονται», χορεύουν δηλαδὴ τὸν *φουμιστὸ* καὶ τοὺς φουμίζουν κι αὐτοὺς θέτοντας τὰ ὄργανα στὸ κεφάλι τους.

— Στὸ ποντιακὸ *θήμιγμαν* κάτι τέτοιο δὲν ὑπάρχει. Ὁ λυράρης παίζει, τραγουδεῖ καί, χορεύοντας κι αὐτὸς ἤρεμα καὶ τελετουργικά, παρακολουθεῖ τὴν κύκλια χορευτικὴ πορεία τῶν χορευτῶν, ποὺ *θημίζουν*, παράλληλα καὶ ἰσοχρονικά. Ἡ τελετουργικὴ ὑφὴ τοῦ χοροῦ ἀποκλείει τέτοια πράξη συλλογῆς φιλοδωρημάτων.

Σὲ μιὰ γενικὴ θεώρηση τοῦ θέματός μας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σημειώσει κανεὶς τὸ βασικὸ ἐπιστημονικὸ πρόβλημα «πῶς καὶ γιατί ὑπάρχει τὸ γαμήλιο τοῦτο ἔθιμο χοροῦ καὶ ἄσματος, παρὰ τὶς διαφορὲς ποὺ ὑπάρχουν, μόνο στὶς δυὸ αὐτὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τοὐλάχιστον διαπιστώσαμε ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἔρευνές μας, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω,

Πάντως γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Πόντος καὶ ἡ Κάρπαθος εἶναι δυὸ ἀπὸ τὶς περιοχὲς τῆς λαογραφικῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὁ λαογραφικὸς πλοῦτος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλῆθος του, ἔχει καὶ ἄμεσο δεσμὸ μὲ τὸ Βυζάντιο, ποὺ κληρονόμησε τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα καὶ στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ μπόλιασε τὶς ἰδιαίτερες λαογραφικὲς προσφορές του.

Ἂν καὶ δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ διακριβώσουμε τὶς μεταναστευτικὲς διακινήσεις ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ πολὺ περισσότερο νὰ καθορίσουμε πρωταρχικὲς ἐμφανίσεις τους, ἰδίως μετὰ τὶς τελευταῖες ἔρευνες τῆς συγκριτικῆς παγκόσμιας λαογραφίας, ἐντούτοις ἱστορικὰ γνωρίζουμε μετακινήσεις ὁμάδων, φορέων τῶν ἰδεῶν καὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων σὲ ἱστορικὲς περιόδους.

Π.χ. γνωρίζουμε πὼς ποντιακοὶ πληθυσμοὶ μετακινήθηκαν, μὲ κρατικὲς ἀποφάσεις σκοπιμότητος καὶ ἀνάγκης, πρὸς τὸν κορμὸ τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπελευθερωτικῆς δραστηριότητος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ἄλλοτε, γιὰ παράδειγμα, πρὸς τὴν Κρήτη[1] ἢ τὴν Εὔβοια ἢ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Κάρπαθο[2], ὁπότε μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰκάσει ἐμβολιασμοὺς μὲ λαογραφικὰ ἀλληλομοσχεύματα.

Πάντως εἶναι καταφανὲς πὼς τὸ θέμα μας, τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐθίμου τοῦ *θημίγματος* καὶ τοῦ *φουμιστοῦ* μόνο στὸν Πόντο καὶ στὴν Κάρπαθο, θέλει ἐνδελεχῆ περαιτέρω ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Αὐτὸ εἶναι φανερό.

Εὐχόμαστε τὸ θέμα τοῦτο νὰ ἀποτελέσει αἰτία ἔρευνας νεωτέρων φιλολόγων.

Ε΄. ΝΕΑ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

Στὸν 11ο τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου» 1941, σελ. 33, ὁ Δημ. Κ. Παπαδόπουλος δημοσίεψε «Ποικίλα ἄσματα τοῦ χωρίου Σταυρίν». Ἀνάμεσα στὰ ἄσματα αὐτὰ δημοσιεύεται καὶ τὸ «ᾆσμα» μὲ τὸν τίτλο(;) «Ὁ πόθος τῆς νύφης». Ἂς τὴν ὀνομάσομε 1η παραλλαγή.

Ἐπίσης στὸ 9ο τεῦχος, χρόνος 1ος, Μάιος 1944 καὶ στὴ σελ. 219 τοῦ περιοδικοῦ «Χρονικὰ τοῦ Πόντου» ὁ Η. Τσιρκινίδης δημοσίευσε «Δημοτικὰ Τραγούδια Σταυρίν». Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τραγούδια δημοσίεψε ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου τραγουδιοῦ, τὴν ὁποία ἂς τὴν ὀνομάσομε 2η παραλλαγή.

Σήμερα ἐμεῖς δημοσιεύομε — ἂς τὴν ποῦμε 3η παραλλαγὴ — τοῦ ἴδιου τραγουδιοῦ ποὺ παρουσιάζει διαφορὲς ἀπ' τὶς δυὸ προηγούμενες.

Τὴν παραλλαγὴ αὐτὴ μᾶς ἔπαιξε στὴ λύρα του καὶ τραγούδησε, σὲ

1. H. Noiret, *Documents inédits...*, 1892, σελ. 225.
2. *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμος Ι, σελ. 348 κ.ἑ.

ρυθμὸ *ὁμάλ'* ὁ Βασίλειος Ἀναστασιάδης, ποὺ γεννήθηκε στὸ χωριὸ Γιασπὶν τοῦ Κὰρς ἀπὸ γονεῖς Ἀργυρουπολίτες (Κιμιšχαναλῆδες), μετανάστες ἐκεῖ.

Ἦχος πλ. β΄ πα Ρυθμ. 9/σημος χορός "Ομάλ"

Μουσική καταγραφή: Γ. Ι. Κακουλίδης

Μι κρεσ σα νυ υ φε ε φου μι ι ξε ε εν
μι κρε εσ σα νυ υ φε ε φου μι ι ξε εν
[και ας σα πε ε θε ρι κα τη ης (νε)]
Ε φου μι ξε εν και αι κιε φα α ε ε εν
ε φου μι ι ξε εν και αι κιε φα α ε εν
[ε φου μι ξε εν και αι κιε πε εν (σι)]

Σήμερα ὁ Β. Ἀναστασιάδης εἶναι κάτοικος Θεσσαλονίκης. Παίζει ἐρασιτεχνικὰ ποντιακὴ λύρα καὶ εἶναι δεμένος μὲ τὴν παράδοση.

Ἰδοὺ οἱ παραλλαγὲς

1η παραλλαγή:

Μικρὲ[1] νυφίτσα 'φούμιξεν[2] ἀπὸ τὰ πεθερ'κά 'της (ἢ τ'ς-ι),
Οὔτε 'ς σῆ κυροῦ θέλ' νὰ πάῃ κι οὔτε 'ς σὰ πεθερ'κά 'της.
Πάει ὅλον τὸ γιαλὸν γιαλόν, ὅλον τὸ περιγιάλι(ν)
Κ' εὑρήκ' λαλλάτζα[3] πλουμιστὰ κάθεται κὰ καὶ παίζει.
Σίτ' ἔπαιζεν, σίτ' ἔκλαιεν, σίτ' ἐψιλοτραώδ'νεν:
— Χριστέ μ', καὶ νὰ ἐβούρτσιζεν[4] Πολιτανὸν καράβι(ν),
Νὰ εἶχεν χρυσᾶ ἄρματα καὶ πράσινα γελκένα[5],

Νὰ εἶχεν καὶ τὸν ξένο μου ἀπέσ' καραβοκύρην!
Τὸν λόγον ἀτ'ς 'κ' ἐπλέρωσεν[6], καράβ' ἐφανερῶθεν.
— Γιὰ στά, γιὰ στά, καραβοκύρ', ἐσὲν κάτ' θὰ ρωτῶ σε,
Τὸν ξένο μ' πουδὲν 'κ' ἔτυχες, τὸν ξένο μ' 'κ' ἐγνωρίζεις;
— Τὸν ξένο σ' πουδὲν 'κ' εἶδα 'τον, τὸν ξένο σ' 'κ' ἐγνωρίζω.
—'Αμάν, ἀμάν, καραβοκύρ', ἔπαρ' κ' ἐμὲν 'ς σὴν τέντα[7] σ'.
— Οὔτε 'ς σὴν τέντα μ' παίρω σε κι οὔτε 'ς σὸ καραβόπο μ',
'Αδὰ Σταυρέτ' παιδάντ' εἶναι, ρωμαῖϊκα παλληκάρα,
Κομπών'νε καὶ φιλοῦνε σε, χολάσκεται ὁ ξένο σ'.

2α παραλλαγή:

Μικρὴ νυφίτσα 'φούμιξεν ἀπὸ τὰ πεθερ'κά της
Κ' ἐπέρεν τὸ γιαλὸν γιαλὸν κι ὅλον το περιγιάλι
Κ' εὑρήκ' λαλλάτζα[3] πλουμιστά, κάθεται κὰ καὶ παίζει.
Σίτ' ἔπαιζεν, σίτ' ἔκλαιεν, σίτ' ἐψιλοτραώδ'νεν:
«Χριστέ μου, κι ἂς ἐβούρτσιζεν ἀπὸ τὴν Πόλ' καράβιν
"Ας εἶχεν χρυσᾶ ἄρματα καὶ πράσινα γιολκάνα,
"Ας εἶχεν καὶ τὸν ξένο μου ἀπέσ' καραβοκύρην.»
Τὸν λόγον ἀτ'ς 'κ' ἐπλέρωσεν, καράβ' ἐφανερώθεν
Καὶ εἶχεν χρυσᾶ ἄρματα καὶ πράσινα γιολκάνα
Καὶ εἶχεν καὶ τὸν ξένο ἀτ'ς ἀπέσ' καραβοκύρην,
Καὶ ἔρθεν καὶ ν-ἀγκύρωσεν σῆ θάλασσας τὴν ἄκραν.
—«'Εσὺ ἀδὰ ποὺ κάθεσαι καὶ τίναν ἀναμένεις;»
—«'Εγὼ ἀδὰ ποὺ κάθομαι τὸν ξένο μ' ἀναμένω.»

3η παραλλαγή:

Μικρέσα νύφε ἐφούμιξεν κι ἀς σὰ πεθερικά της.
'Εφούμιξεν καὶ 'κὶ ἔφαεν, ἐφούμιξεν καὶ 'κὶ ἔπεν.
'Επέρεν τὸν γιαλὸν γιαλὸν κι ὅλον τὸ περιγιάλιν,
Εὑρήκ' λαλλάτσια[3] πλουμιστὰ κάθεται κὰ καὶ παίζει.
Σίτ' ἔπαιζεν, σίτ' ἔκλαιεν, σίτ' ἐψαλμοτραγώδ'νεν
— Χριστέ μου, ἂς ἐβούρτσιζεν ἀς σὴν Πόλιν καράβιν,
"Ας εἶχεν χρυσᾶ ἄρματα καὶ πράσινα γιορκάδες,
"Ας εἶχεν καὶ τὸν ξένον μου ὡσὰν καραβοκύρην!
Τὸν λόγον ατς 'κ' ἐσώστεψεν καράβ' ἐφανερώθεν,
Καὶ εἶχεν χρυσᾶ ἄρματα καὶ πράσινα γιορκάδες
Καὶ εἶχεν καὶ τὸν ξένον ἀτς ὡσὰν καραβοκύρην.

Ἡ συγκριτικὴ ἀνάλυση τῶν τριῶν αὐτῶν παραλλαγῶν ἀσφαλῶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς ποιητικὰ πληρέστερη καὶ τεχνοτροπικὰ ἀληθινότερη ἀλλὰ καὶ μορφολογικὰ μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ γνήσιου ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἡ τρίτη παραλλαγὴ μὲ τὴν πυκνὴ ἀρχιτεκτόνησή της, χωρὶς τοὺς πλαδαροὺς τοπικιστικοὺς πλατειασμοὺς — ὁλοφάνερα ἄτυχη προσθήκη ἀδόκιμου λαϊκοῦ ποετάστρου — τῆς πρώτης καὶ τὴν περιττολογία τῶν τριῶν τελευταίων στίχων τῆς δεύτερης παραλλαγῆς.

Ἡ τρίτη παραλλαγὴ δίνει σφιχτὸ καὶ σύντομο τὸ νόημα τοῦ τραγουδιοῦ καὶ δίνει στὸν ἀναγνώστη καὶ στὸν ἀκροατή, γιατὶ πρόκειται γιὰ τραγούδι — ἂς μὴν τὸ ξεχνᾶμε αὐτό —, τὴν αἰσθητικὴ χαρὰ νὰ συμπληρώσει αὐτὸς νοητικὰ καὶ αἰσθηματικὰ τὸ τραγούδι καὶ νὰ χαρεῖ ἔτσι τὴν ὀμορφιά του ἀλλὰ καὶ νὰ ὁλοκληρώσει τὴν τρυφερή του συμπάθεια στὴν *μικρέσσα νύφεν*, στὴν μικροπαντρεμένη κοπελούδα, ποὺ εἶναι τόσο παιδὶ καὶ τόσο ἀθῶο πλάσμα ποὺ *φουμίζ'* καὶ κάθεται στὴν ἀκρογιαλιὰ καὶ δίνει διέξοδο στὸ παράπονό της παίζοντας μὲ τὰ χαλίκια, πράξη τόσο παιδική.

Ἡ γνώμη μας εἶναι πὼς τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ λαμπερὰ πετράδια τῆς δημοτικῆς ποίησης τοῦ Πόντου.

Θαῦμα λυρισμοῦ γιὰ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴν ἀθωότητα τῆς παιδικῆς πονεμένης ψυχῆς. Πόση πικρὴ πεῖρα ἀπὸ τὴν ζωὴ τῆς καταπιεσμένης γυναίκας!

'Απορῶ πῶς δὲν τὸ πρόσεξε μέχρι σήμερα, ὅσο ἔπρεπε, ἡ κριτικὴ τῆς Δημοτικῆς Ποίησης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΜΙΚΡΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ
Γιὰ τὸ τραγούδι

1. *μικρὲ* = εἶναι τὸ *μικρέσσα* (= μικρὴ) μὲ ἀποκομμένη τὴν κατάληξη γιὰ τὸ πλάσιμο τοῦ στίχου.
2. *ἐφούμιξεν*: ρῆμα *φουμίζω* = μένω ἄφωνος διαμαρτυρόμενος. Οὐσ. *ὁ φουμιχτέας*.
3. *λαλλάτζια* (τὰ) χαλίκια. 'Απὸ τὸ ὁμηρικὸ ὁ λάας = ἡ πέτρα. Δὲς Δ. Βαγιακάκου, *Λαλλούδι, λαλλάρι, λαλλάτζιν*, 'Αρχεῖον Πόντου 19 (1954) 297-355.
4. *ἐβούρτσιζεν*: ρῆμα *βουρτσίζω* = προβάλλω ξαφνικά.
5. *γελγένια, γιολκιάνια, γιορκάδες* = τὰ πανιὰ τοῦ πλοίου.
6. *ἐπλέρωσεν*: ρῆμα *πλερώνω* (πληρώνω) = τελειώνω, συμπληρώνω, ἀποτελειώνω.
7. *τέντα* (ἡ) = τὸ κατάστρωμα τοῦ πλοίου.

ΣΙΜΟΣ ΛΙΑΝΙΔΗΣ

ZUSAMMENFASSUNG

Simos Lianidis, *Miszellen zur Volkskunde*

Der Autor beschreibt:

Magische Praktiken in Pontos zur Heilung a) eines psychischen Leidens verursacht durch Erschrecken und b) einer Lähmungserscheinung bei Kleinkindern.

Religiöse Bräuche am Tag vor Theophania (dem 6. Januar) im Familienkreis zum Gedenken der Ahnen.

Die erste feministische Bewegung im Dorf Santa.

Vergleichende Studie über den Hochzeitstanz *θήμιγμαν* bei den Griechen in Pontos und den Hochzeitstanz *φουμιστὸς* auf der griechischen Insel Karpathos.

Eine neue Version eines Volksliedes der Griechen in Pontos.

S. L.

ANTHONY BRYER

DAVID KOMNENOS AND SAINT ELEUTHERIOS

I. Trapezuntine sigillography

In the Ἀρχεῖον Πόντου, 19 (1954) 151 - 60, the late Père Vitalien Laurent, A.A. (1896 - 1973), published a «Sceau inédit de David Comnène, Libérateur du Pont et cofondateur de l' Empire de Trébizonde», which is in the Vatican collection[1]. He began with a problem: «La sigillographie de l'empire de Trébizonde est la plus déshéritée qui soit. Deux siècles et demi d'histoire nous ont légué si peu de sceaux qu'on les compterait aisément sur les doigts de la main! Les raisons de ce vide quasi total m' échappent.»[2]

Since 1954 a further handful of Trapezuntine seals have been published by Zacos and Veglery, myself and, not least, by Laurent himself[3]. In addition, between 1955 and 1975 David Winfield and I collected in Trebizond itself a total of 116 of the 152 Byzantine and other seals now in the collection of the Barber Institute of Fine Arts in the University of Birmingham. Their provenance in Trebizond was usually stated to be the port area and seashore of the city, perhaps for the same reason why seals obtained in Istanbul were often stated to have come from the Marmara shore: not because imperial archives were thrown out there, but because spolia from footings of modern buildings excavated in medieval foundations were dumped on the

1. V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican* (Città del Vaticano, 1962), 186 - 89, no. 178. This was presented as a Communication at the 22nd Spring Symposium of Byzantine Studies, Nottingham, 1988. Besides those acknowledged below, I am grateful for discussion of the seal to four Birmingham Byzantine M.A. students of 1987 - 88: Dirk Krausmüller, Mimi Morris, Mihail Spatarelu and Theresa Urbainczyk.

2. Laurent, *David*, 151.

3. G. Zacos and A. Veglery, *Byzantine Lead Seals*, I (Basel, 1972), nos. 297, 298, 596, 1206, 2754, 3000C; II (Berne, 1984), ed. J. W. Nesbitt, nos. 155, 200, 233, 306, 357, 442, 494, 555, 611, 695, 802, 846, 1021; V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de l' Empire Byzantin*, V/1, 2, 3; *L' Eglise* (Paris, 1963 - 72), nos. 659 - 669, 1758, 1759; the same's II; *L' Administration centrale* (Paris, 1981); A. Bryer and D. Winfield, *The Byzantine monuments and topography of the Pontos*, I (Dumbarton Oaks Studies XX, Washington, D.C., 1985), 316 - 18 (for seals of Chaldia), and notes 5, p. 162; 1 and 2, p. 163 below.

shore[1]. Certainly the supply of newly discovered seals seems to have dwindled since corniche roads were built along the Marmara in the 1950s, and along the Trebizond shore in the 1970s, respectively.

The Trebizond group is of value because, most unusually, it is of the nature of the function of seals that one would not expect to find them where they were struck, any more than one would look for franked postage stamps in their original post office. So of the 116 seals, only six are demonstrably from the Pontos. However only 16 are evidently from further afield, leaving a further 94 seals (and one token) which might be from either: they range from those of palace dignitaries and officers and central administrators, who are probably Constantinopolitan but could be local, to what Oikonomides terms «the usual seal», iconic or anonymous, which could belong to anyone[2]. A.W. Dunn has analysed the Barber seal collection[3]. For the record, the first two categories may be summarised thus:

A. SEALS FROM AND OF TREBIZOND

0161 (St) Theodore Gabras, *Sebastos*, *doux* of Chaldia, d. 1098[4].
0180 Constantine, imperial *protospatharios* and *krites* of Chaldia, 10th-century[5].
0181 Dositheos, *spatharokandidatos*, imperial *notarios* of the herds and *anagrapheus* of Chaldia, 10th - century.

---

1. N. Oikonomides, *Byzantine Lead Seals* (Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 1985), 8.

2. N. Oikonomides, *The usual lead seal*, Dumbarton Oaks Papers 37 (1983) 147 - 57.

3. A. W. Dunn (to whom I am grateful for advice), *A handlist of the Byzantine lead seals and tokens (and of Western and Islamic seals) in the Barber Institute of Fine Arts*, University of Birmingham (Birmingham 1983), based on his unpublished M. A. dissertation (Birmingham, 1977). The seal collection includes others acquired with the Byzantine coin collection of Dr P. D. Whitting, numbering 152 in all, and may be consulted on application to Nubar Hampartumian, Curator of the Coin Collections, Barber Institute, University of Birmingham. The catalogue numbers are given below.

4. There can be few identifiable seals of a sainted martyr. See A. Bryer, *A Byzantine family: the Gabrades, c. 979 - c. 1653*, University of Birmingham Historical Journal 12 (1970) = A. Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos* (London, 1980), Collected Study IIIa, 175; and now R. M. Bartikyan, *O Vizantiskoy aristokraticheskoy seme Gavras*, Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, Istoriko-Filologicheskiy Zhurnal 3 (118) (1987) 190 - 200; 4 (119) (1987) 181-93; 1 (120) (1988) 163 - 78.

5. Cf. A. Bryer, *A molybdobull of the imperial protospatharios Constantine, krites of the thema of Chaldia*, 'Αρχεῖον Πόντου 27 (1975) 244 - 46.

0182 Nikephoros, *protonotarios* of Chaldia and *genikos kommerkiarios*, 9th - century.
0205 Constantine, metropolitan of Trebizond (1027 - 28)[1].
0206 Niketas, metropolitan of Trebizond, 12th - century[2].

B. SEALS FROM BUT NOT OF TREBIZOND

0183 Anonymous *spatharios* and *anagrapheus* of Charsianon, 11th-century[3].
0179 Leon, son of Skandeles, *proedros* and *strategos ton Kibyrraioton*, 11th - century.
0207 See of Konstantia, Cyprus, 6th/7th - century[4].
0208 Timotheos, *hegoumenos* of Kedron, 11th - century[5].
0277 . . . of Sardis, 11th/12th - century. To these I would add Armenians and Georgians:
0186 Asotios (Ashot), *magistros* and *strategos* of Taron, 10th/11th-century; together with two simply Asotios (Ashot) of the same period (0218 and 0219); Osinneos (Oshin), 10th - century (0234); and Kourkouas (Gurgen), *katepano* (0178); and five seals with Arabic inscriptions ranging from:
0293 Aliyyan, A.H. 338/949 - 50 A.D.; one 'made in Armenia' (0294), two containing the name 'Allah' (0295, 0297); one undeciphered (0296); and one of the Ottoman state from Bosnia (0298).

This category gives a hint at the range of Trebizond's contacts with the Byzantine, Arab and Caucasian worlds, to which should probably be added the numerous seals of the court and government in Constantinople.

Dunn's dating of the sample of 116 seals from Trebizond, however, confirms Laurent's observation and problem. None can firmly be assigned to the period of the Empire of Trebizond. In a letter to me of 5 August 1970 Laurent himself remarked that the sudden falling off of surviving lead seals after 1204 was a universal Byzantine phenomenon. Nikolaos Oikonomides

---

1. Cf. Laurent, *Corpus*, V/1, no. 662.

2. Cf. O. Lampsides, *Nicétas, évêque inconnu de Trébizonde*, Byzantinische Zeitschrift 57 (1964) 380 - 1; Laurent, *Corpus*, V/3 no. 1759.

3. Cff. G. Schlumberger, *Sigillographie de l' Empire Byzantin* (Paris, 1884), 284 - 85; N. Oikonomidès, *Les listes de préséance Byzantines des IXe et Xe siècles* (Paris, 1972), 348.

4. Cf. Laurent, *Corpus*, V/2, nos. 1478 - 79.

5. Not the river Kedron in Palestine, but an unidentified monastery closer to Constantinople, to the abbot of which Patriarch Photios addressed three letters. In sigillography it is otherwise known only from Laurent, *Corpus*, V/2, no. 1300 bis.

has discussed whether lead seals were not supplanted by wax seals in the Frankish mould, but even crusader rulers had lead seals[1]. The argument that lead somehow became scarcer after 1204 is particularly inappropriate to the Pontos, where the abundant silver coinage of the Grand Komnenoi represents the mining of tons of argentiferous lead, perhaps on their own Chaldian territory at Tzanicha (Canca, later Gümüşhane or Argyropolis)[2]. One of the finest of late Byzantine lead seals is of the Trapezuntine monastery of the Theoskepastos, dated by Schlumberger to the 13th/14th century. The Theoskepastos was patronised by the Grand Komnenos Alexios III (1349 - 90), to whose charter for Dionysiou of 1374 is affixed the only known seal of an emperor of Trebizond[3]. But it is a gold bull, while Trebizond had no gold coinage. Only one other 'original' chrysobull of Trebizond survives, that for Soumela of ten years before, and two other signed imperial documents, of 1371 and of the early fifteenth century respectively[4]. As Oikonomides points out, the chancery practices of the Grand Komnenoi were studiedly archaic and 'correct', and one would expect its sigillography to be so too, rejecting new - fangled wax seals. But amid such losses of its original charters, it is hardly surprising that no single lead bull of an emperor of Trebizond has yet been identified as genuine. I am not therefore as surprised as was Laurent.

What might have surprised Laurent more is that over ten apparent copies or 'forgeries' of a seal of a David Komnenos were known to him before he published the Vatican 'original' version in 1954[5]. Metallic copies of Byzantine seals so blundered as these are not common. That a contemporary

1. Oikonomidès, *Listes*, 175 - 56; the same's, *Quelques remarques sur le scellement à la cire des Actes impériaux Byzantins (XIII - XVe s.)*, Recueil de travaux de la Faculté de philosophie (Belgrade) 14 (1) (1979) 123 - 28; H. E. Mayer, *Das Siegelwesen in den Kreuzfahrerstaaten*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch - Historische Klasse, Abhandlungen (Munich), Neue Folge 83 (1978) 10 - 101.

2. Cf. A. Bryer, *The question of Byzantine mines in the Pontos*, Anatolian Studies 32 (1982) = A. Bryer, *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus* (London, 1988), Collected Study V, 138 - 46.

3. Schlumberger, *Sigillographie*, 292; N. Oikonomidès, *Actes de Dionysiou* (Archives de l' Athos, IV; Paris, 1968), I, 51 - 52; II, pl. VI.

4. Bryer, *Peoples and Settlement*, frontispiece and Introduction (to be published with S. Başegmez); Oikonomidès, *Dionysiou*, I, 155; II, pl. XX; E. L(obel), *A chrysobull of Alexios III Grand Komnenos*, The Bodleian Quarterly 3 (1921) 140 - 43. Cf. N. Oikonomides, *The chancery of the Grand Komnenoi: imperial tradition and political reality*, 'Αρχεῖον Πόντου 35 (1978) 299 - 332.

5. Laurent, *David*, 152 and fig. 2.

(they are not modern 'forgeries') would have wanted to copy this seal in such evident numbers needs explanation. But that, after twenty years of seeing copies, Laurent was right to identify an 'original' seal of David Komnenos can now be confirmed, for a second and identical (if better preserved) 'original' may now be published (Pl. 1)[1].

Physically and epigraphically, Laurent's and my descriptions are as identical as the dies evidently are. Diameter about 43 mm. (overall) and 35 mm. (field) (neither is absolutely circular). From the obverse, the string line of this example appears to run a little to the left of the Vatican's, and the reverse die may have been struck a little to the right (but may be accounted for by the setting of Laurent's photograph).

Obv. standing nimbed figure flanked by:

O		E		
'A		Λ		
O C		E	U	ὁ ἅγιος
Γ		Θ	E	'Ελευθέριος
I		P	I	
		O		
		C		

Rev. five lines; with flourish below, struck to left:

† ΔΑ̅Δ	
KOMNHNOU	
ΠΟΡΦUΡΟ	† Δα(βί)δ Κομνηνοῦ Πορφυροβλάστου λόγους·
ΒΛΑϚOU ΛΟ	
ΓOUC· EΛEU	
ΘEPIOC	'Ελευθέριος προσκυροῖ, Θ(εο)ῦ θύτης.
ΠΡOCKUPOI	
ΘŪ ΘUTHC	

Père Laurent, discussed, but did not venture a modern version of, what this interesting distich implies. Untranslatable literally, and to read it backwards, it appears to mean that the sacrificer of God (i.e. priest) Eleutherios is the guarantor of the acts of the porphyry - sprung Komnenos David.

1. I am grateful to Mr Simon Bendall, then of A. H. Baldwin & Sons Ltd. of London, for kindly drawing my attention to the seal in 1987, and to my friendly critic, M. Michel Kuršanskis, its present owner, for allowing me to study it in the Barber Institute, Birmingham University.

II. Who was David Komnenos? (Plates 1 and 2)

This is perhaps the easiest question to answer. In 1954 Laurent dated the seal to the turn of the twelfth and thirteenth centuries by style and epigraphy, and immediately noted that David's epithet of *porphyroblastos* was paralleled as *porphyranthes* in an inscription on a tower of Pontic Herakleia, which begins:

Ὁ πορφυρανθὴς Δαβὶδ εὐθαλὴς κλάδος
πάππου φυεὶς ἄνακτος ἐξ Ἀνδρονίκου[1]

Add to the evidence of this inscription at least four specimens that have been reported of another seal of a David Komnenos, variously described as *basileggonos* (grandson) or *basilekgonos* (descendant) of an emperor — as in the example shown in Pl. 2. Originally ascribed to David the last Grand Komnenos (?1458 - 61), this seal is as singular as ours. The obverse depicts the enthroned King David «emperor and prophet». As a paradigm of kingship, the allusion to the Biblical David is so obvious as not to require comment. Georgian kings were commonly called David and Queen Tamar's biographer naturally compared her to David — but then she was also a Solomon, an Alexander, an Apollo, an Aphrodite, a Constantine and, more curiously, a St John Chrysostom[2]. Given the implications of taking the protection of David, what is most curious is that, like St Eleutherios in. Pl. 1, King David in. Pl. 2 seems to be unique in Byzantine sigillography.

The reverse of Pl. 2 reads:

Δαβὶδ βασιλεῦ, ἀσφαλὲς γραφῶν κῦρος
Δαβὶδ Κομνηνοῦ βασιλεκγόνου γίνου[3].

All three inscriptions stress the imperial lineage of a David Komnenos, while delicately refraining from actually entitling him emperor. All three share a common and deliberately expressed dynastic ideology. The two seals also share an imaginative iconography. Comparison of the letter forms and ligatures in Pls. 1 and 2 show that it is quite possible that they share the same die - cutter, who evidently knew his business.

Barzos's subsequent prosopography of the Komnenoi offers by elimination no other 'porphyry - sprung', 'porphyry - blossoming grandson of Andronikos', 'imperially descended', or 'imperial grandson' David Komnenos than David Komnenos, grandson of emperor Andronikos I Komnenos (1183 - 85) and brother of Alexios I Komnenos of Trebizond (1204 - 22)[1]. Laurent's identification was surely right.

III. Who was Saint Eleutherios?

This question is less easy to answer, because there are at least five Sts Eleutherioi, none otherwise attested on seals. I propose that Laurent was also probably right in identifying which Eleutherios is depicted on the seal, but that the matter is even more complex and eventually important than even he interpreted it to be.

What does the Eleutherios in Pl. 1 look like? Laurent's Vatican catalogue description is:

«Effigie de saint Éleuthere de face, en pied, dans le costume des évéques comprenant une tunique talaire, le phélonion fortement relevé sur le bras gauche et l'omophorion. Le main gauche, recouverte d'un pan de chasuble, tient le livre des Évangiles, tandis que la droite esquisse le geste d'allocation. La figure est, selon le type traditionnel, jeune et encadrée d'un leger collier de barbe. La tête, grande et élancée, a de trop fortes proportions pour le reste du corps.»[2]

The Rev. Dr Christopher Walter, A.A. has examined our version of the seal and kindly comments in a letter of 24 September 1987, that «I have failed to detect an *omophorion* on the seal, but the *epitrachelion* does seem to be visible beneath the *phelonion*. Without an *omophorion*, it is not certain that the figure represented is a bishop. However, if he is wearing an *epitrachelion*, he would be at least a priest.»

---

1. H. Grégoire, *Notes épigraphiques*, Revue de l' Instruction Publique en Belgique, N.S. 52 (1909) 3 - 6; G. Perrot, E. Guillaume and J. Delbet, *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, de la Cappadoce et du Pont, éxecutée en 1861* (Paris, 1862), 18; Laurent, *David*, 156.

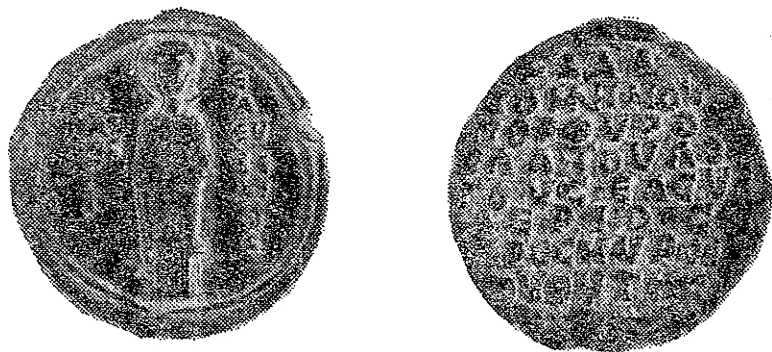
2. See note 1, p. 179.

3. Zacos and Veglery, *Seals*, I, pp. 1572 - 74, no. 2754a (our Pl. 2); Schlumberger, *Sigillographie*, 424 - 25; Laurent, *David*, 152; Bryer and Winfield, *Pontos*, I, 67 n. 2; S. P. Karpov, *U istokov politicheskoy ideologii Trapezundskoy Imperii*, Vizantiyskiy Vremennik 42 (1981) 103 - 5 and n. 19; and A. G. Savvides, *Βυζαντινὰ στασιαστικὰ καὶ αὐτονομιστικὰ κινήματα στὰ Δωδεκάνησα καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία, 1189 - 1240 μ.X.*, Athens, 1986), 265, 284 and nn. 25, 26.

1. K. Barzos, *Γενεαλογία Κομνηνῶν*, II (Thessaloniki, 1984), 67 and n. 2, 515 and n. 24, 884, makes the Grand Komnenoi Alexios (no. 243) and David (no. 244) sons of Manuel Komnenos (no. 161) (son of the emperor Andronikos), by Rusudan, sister of Queen Tamar. Unfortunately Barzos died in 1985 before publishing a full entry on David.

2. Laurent, *Médaillier*, 186.

That our Eleutherios is a priest is explicitly stated in the inscription. Only two Sts Eleutherioi were priests; both were also bishops, and both raise problems.

Pl. 1. St Eleutherios / David Komnenos: the new seal

Pl. 2. King David the Prophet / David Komnenos: Zacos & Veglery, I, No. 2754a.

Laurent did not consider the first: St Eleutherios, born Nikopolis, died Rome 24 May (his feast) A.D. 189, anti - Montanist pope from c. 175 - 189. His relics were preserved in Genoa, so it was particularly appropriate that what became the Genoese church in Trebizond in, or before, 1360, reverting to Orthodox use after 1461 and in ruins by 1850, was dedicated to St Eleutherios. Another Genoese church was dedicated to St Eleutherios on Chios[1]. However, pope Eleutherios is simply, and unsurprisingly, unknown to Orthodox hagiography, synaxary or iconography. As patron of

1. BHG (3), 173 - 74, s.v. Eleutherius; Bryer and Winfield, *Pontos,* I, 221 -22.

David Komnenos, long before the Genoese had entered the Black Sea, he must be ruled out. But that the Genoese may later have taken over an Orthodox church in Trebizond conveniently dedicated to a St Eleutherios, and that it retained its dedication after it returned to Greek hands, suggests a local confusion, which may be a pointer to our problem. A parallel is that by the thirteenth century St Athanasios the Exorcist, metropolitan of Trebizond from 867 - 86, had already become locally confused with no less than St Athanasios of Alexandria[1].

Laurent had no doubt that the St Eleutherios depicted on the seal was the second, who was both priest and bishop. He was a somewhat shadowy Illyrian, consecrated (and hence depicted) young, who was with his mother Anthia, martyred in Rome under Hadrian (117 - 38). A patron of women in childbirth, he entered Orthodox hagiography, synaxary and iconography: in the East under 15 December, and in the West under 18 April, where one wonders if there is not a confusion with St Eleutherios the Persian, martyred on 14 April[2]. His modest cult included a shrine on the Xerolophos in Constantinople, but is mostly found along the Adriatic coast. The collection of the guild of St Roche (Rocca) in Korčula (Korkyra, Curzuola), now in Yugoslav Croatia, exhibited in 1987 a handsome 17th - century icon of St Eleutherios, which follows the elements in our seal and in the «Hermeneia» precisely: a youthful standing priest, if not bishop, holding the Gospels. Laurent was surely right in choosing this Eleutherios as the saint depicted

1. Bryer and Winfield, *Pontos,* I, 320 - 21. St Athanasios the Exorcist had in mid - thirteenth century Trebizond a local cult which attracted the wife of an emir of Sivas who came pursued by demons; by 1318 he was locally confused with St Athanasios of Alexandria. But the artist of the signed (John) and dated (1265) church of St Stephen at Palapantos (Baladan, Harava) in Chaldia, which I am shortly to publish in DOP, had no doubt either of the Exorcist's identity or local importance. He introduced St Athanasios 'of Trebizond' masquerading as a Father of the Church boldly next to St Athanasios of Alexandria in the apse. See A. Bryer, *Greeks and Turkmens: the Pontic exception,* DOP 29 (1975) = *Trebizond and the Pontos,* Collected Study V, 124 and n. 32; Gülyüz (Akagün) Uslu, *Gümüşhane, Çeresinin Tarihi ve Sanat Eserleri* (Istanbul 1908), 27, pls. 101 - 2 (for which reference I am grateful to Tom Sinclair).

2. Acta SS. April., II (1675) 976 - 78; Acta SS. Novemb. Propylaeum (1902) = Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. Delehaye (Brussels, 1902), 307, 310, 600, 603; R. Janin, *Constantinople Byzantine* (Paris, 1964), 439; Schlumberger, *Sigillographie,* 154 - 55 (the seal of the curator of the supposed hospice of Eleutherios in fact depicts St Eustratios); Laurent, *Médaillier,* 1891; P. Hetherington, *The Painter's Manual of Dionysius of Fourna* (London, 1974), 56, 75, 81.

on the seal. But was David Komnenos right in choosing this apparently inappropriate St Eleutherios as guarantor of his warlike acts?

Laurent's solution was this: «. . . la popularité de saint Éleuthère était d'une nature qui pouvait faiblement influencer l'intrépide soldat qui s'en réclame ici. Comment cet patron des femmes enceintes a-t-il bien pu fixer l'attention du jeune guerrier? Simplement par la vertu de son nom qui est *Libérateur*.»[1]

I do not think that ideas of *Liberté* passed through the heads of any of those who sought to take over the Byzantine Empire in the years immediately before and after the Fourth Crusaders took Constantinople in 1204. *Égalité* may have done, for a number of leaders, Latin, Seljuk, Bulgarian and Byzantine, were trying to get equal with each other. Judging by his acts, *Fraternité* was certainly in the mind of David Komnenos, who did not betray his brother Alexios in their races for parts of the Byzantine world. A more convincing explanation for David's employment of St Eleutherios must be sought.

Among sainted Eleutherioi (who include the Persian and St Denis of Paris by another name), there are martyrs of Jerusalem as well as a soldier martyr of Nikomedeia (which David Komnenos did not reach) and of nearby Tarsia (which he did)[2].

This last Eleutherios was a *cubicularius* of Maximian: Galerius (Maximianus) (305 - 11) seems to be intended. An informer told the emperor that his chamberlain had converted and built a secret church in his country house in Tarsia. The emperor asked to visit the place and, forewarned, discovered the secret underground church beneath the house. Eleutherios was duly executed by the sword on the banks of the Sangarios River. Galerius's successor Licinius was defeated by Constantine between Nicaea and the future Constantinople a few years later, in 324. Thereafter a shrine was established in Tarsia, where the feast and fair of St Eleutherios was held at his wonderworking relics every 4 August. The *Passio* and *Vita* of the martyr edited in the *Acta Sanctorum* is in fact a eulogy preached on the occasion. It is not more than conventionally informative, except that it is clear that

1. Laurent, *Médaillier*, 189; cf. Laurent, *David*, 158: «... le peuple dut être très attaché à saint Eleuthère, lui qui de temps immémorial, en a fait, le patron des femmes enceintes! Mais que pouvait il y avoir de commun entre ce touchant auxiliaire des sages-femmes et le prince ferrailleur qui cherchait un empire? Simplement la vertu de son nom qui est Libérateur!»

2. BHG (3), 174 - 75, and further in *Acta SS*. and *Synaxarium CP*, *s. nn.*

the fair was a major event, and that the eulogy was written, intriguingly, by someone who regarded the saint as an easterner[1].

Cubicularii were traditionally eunuchs. While none appears to be depicted on a seal, ours almost certainly shows the lightly bearded Illyrian bishop rather than the martyr of Tarsia. Nevertheless, I propose that Tarsia holds its secrets.

IV. Where was Tarsia? (Map 1)

Tarsia (Regio Tarsica) is a district, rather than a place, name. Originally in Bithynia, it passed into Optimaton, acquired its own bishopric of Maximianai (shades of Galerius?) perhaps in the eighth century, and ended up as a Laskarid frontier region[2]. It lies on the eastern bank of the Sangarios River at a point where it veers tantalisingly close to Lake Sophon (Sapanca) but instead heads, with its tributary, the Melas (Çark) River, north to the Black Sea. Pliny wrote to Trajan on canalising Lake Sophon into the Propontis; even more intriguing was the idea of diverting the Sangarios into Lake Sophon too[3]. In this watery nexus Tarsia had an added strategic importance, because the great northern Anatolian route runs east from Nikomedeia (Izmit) over the Sangarios and through the region[4]. Eventually the Baghdad post road, Pompey founded cities along it and it was Justinian's supply route for his Lazic Wars. Justinian probably built his famous five-arched bridge over the Sangarios, a majestic 429 m. long, in 559 - 62[5].

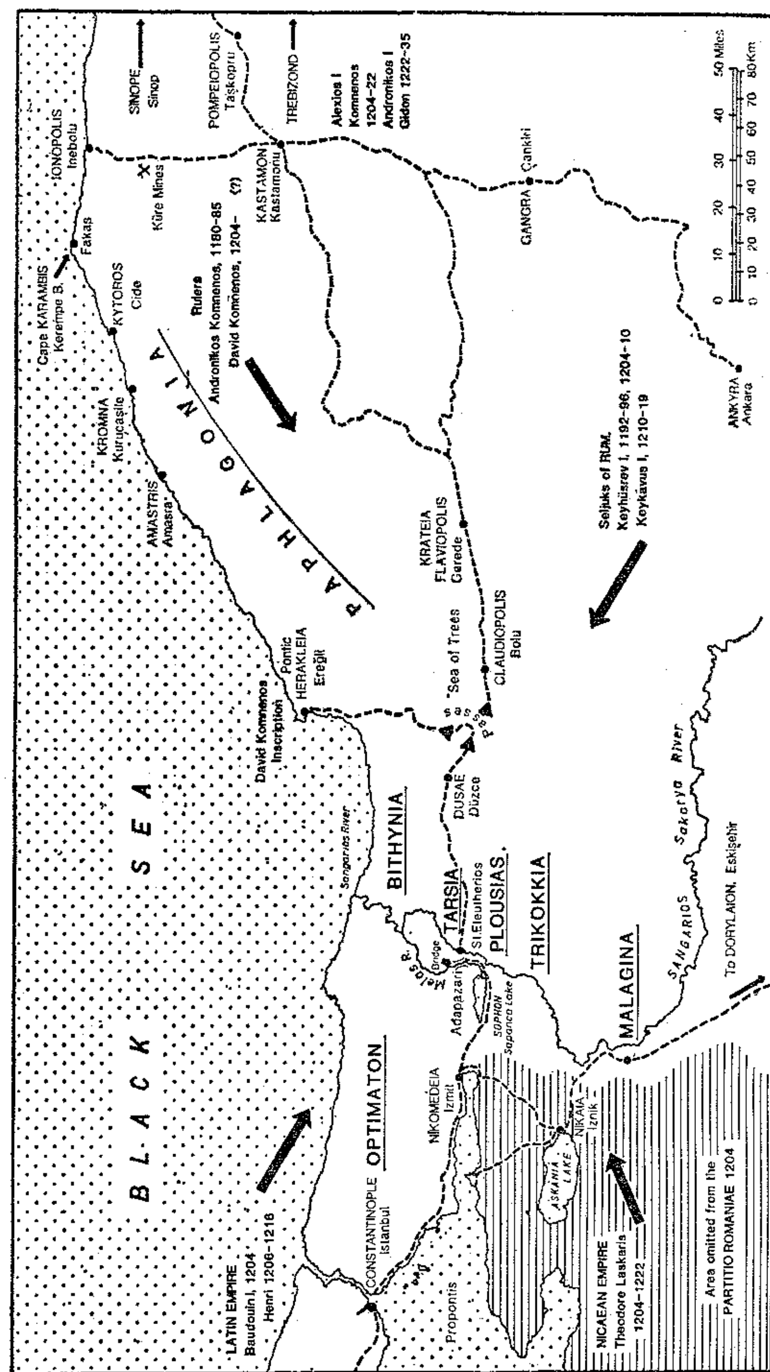
1. Acta SS. Aug. 1 (1733) 321 - 26. His relics included a coffin, which healed the sick. There seems to be no iconography (at any rate of the thirteenth century) for a *cubicularius*.

2. Stephan von Byzanz, *Ethnika*, ed. A. Meinecke (Berlin, 1849/Graz, 1958), 605 - 6; W. M. Ramsay, *The historical geography of Asia Minor* (London, 1890/Amsterdam, 1962), 191; G. Parthey, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae Episcopatuum* (Berlin 1866/Amsterdam 1867), 63, 107, 206, 248; M. Angold, *A Byzantine government in exile* (Oxford 1974), 99, 245, map. opp. p. 243.

3. Plinius Minor, *Epistularum ad Traianum liber*, ed. M. Schuster (Leipzig, Teubner, 1958), 329, 338 - 39 (ep. 41/50, 61/69).

4. D. Winfield, *The northern routes across Anatolia*, Anatolian Studies 27 (1977) 151 - 66.

5. M. Whitby, *Justinian's bridge over the Sangarius and the date of Procopius' De Aedificiis*, Journal of Hellenic Studies 105 (1985) 129 - 48, with plans and photographs, and a bibliography so rich that I only include items not mentioned in it here.

Map 1

Tarsia was economically as well as strategically important. Riding east into it over the Sangarios Bridge, one entered what was to be called the *Ak Ova*, vast, rich and well - watered, orchard and grass lands, «such as would make the mouth of a Leicestershire farmer water with envy»[1]. The *Book of the Eparch* forbad non - pork butchers «to wait at Nikomedeia or other towns for merchants from abroad who come to sell flocks of sheep. Let them go to meet them beyond the river Sangarius so that they may obtain the meat cheaper. The difference in price should inure to the benefit of the butcher and not of the sellers.»[2]

I have no indication of where in Tarsia the shrine of St Eleutherios stood, but judging by the eulogy preached at it, the saint's *panegyris* was the most important fair east of the Sangarios until one crossed the bridge to the markets of Nikomedeia and Nicaea to the west. It was held on 4 August. For transhumants, who in Anatolia usually take flocks down from highland summer to lowland winter pastures during September, the date of the fair sounds one month too early. However, it must be remembered that flocks still had to be droved on the hoof by butchers from Tarsia to the markets of Constantinople for a final 144 km. To maintain their weight, they should have been taken at grazing speed, which for sheep and goats is variously recommended at 3 - 4 miles or 4 - 5 km. a day, duly bringing them to the streets of Constantinople in September, about a month after the fair of St Eleutherios. To take swine on such a journey would be impractical. As we shall see, Paphlagonian pigs probably reached Constantinople in the form of salt pork: their filthy dealers are satirised in the twelfth - century *Timarion*[3].

From the soft winter grazing of the plain of Tarsia, the northern route climbs abruptly after Dusae (Duzce) into a wall of rugged Paphlagonian mountains, which are still heavily forested. Evliya Çelebi described them as 'agaç denizi', a 'sea of wood', above the tree - line on which Türkmens grazed their

1. F. Burnaby, *On horseback through Asia Minor* I (London, 1877), 84. Cff. D. Magie, *Roman rule in Asia Minor* (Princeton, 1950), I, 303; II, 1185; H.M. Naval Intelligence Division, *Turkey*, II (1943), 520.

2. *The Book of the Eparch*, ed. I. Dujčev (London 1970), 50, 183, 215, 259.

3. J. M. Smith Jr., *Ayn Jālut: Mamluk success or Mongol failure?* Harvard Journal of Asiatic Studies 44 (1984) 331 n. 74; I. F. Shul'zhenko, *Zhivotnovodstvo Mongol'skoy Narodnoy Respublici* (Moscow - Leningrad, 1954), 61, on droving and grazing speeds, for which I am grateful for information and discussion to Dr Bruce Lippard and to John Smith, butcher of Birmingham. B. Baldwin, *Timarion* (Detroit, 1984), 76; M. F. Hendy, *Studies in the Byzantine monetary economy, c.300 - 1450* (Cambridge, 1985), 55, 64, 563.

summer pastures, going south in winter until they could control Tarsia[1]. Three passes take travellers to Pontic Herakleia on the Black Sea, or to Claudiopolis (Bolu) along the northern route. At the end of 1179 Claudiopolis was invested by the Turks. The ailing Manuel Komnenos set off in spring 1180 through Nikomedeia and over the Sangarios into lowland Bithynia, and then made forced marches along the northern route and up its passes (Map 1), land «which is completely covered with heavily wooded glens and in many places is impassable because of the thickly shaded forests».[2] He relieved Claudiopolis, but I will propose that it was this rough terrain which was to bring David Komnenos's bid for the Sangarios to grief.

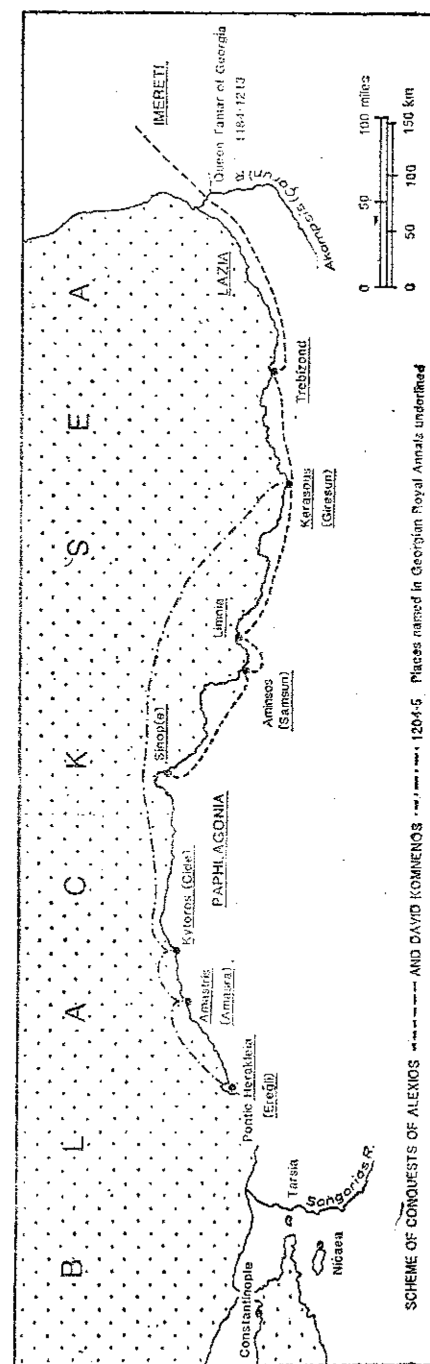
V. History, 1181-1222 (Map 2)

Tarsia became important to more than the butchers of Constantinople and the graziers of Paphlagonia when it resumed its strategic position for a couple of decades after 1181 as the focus of a number of disparate bids for Constantinople, until in 1206 Justinian's Bridge over the Sangarios re-

---

1. Evliya Efendi, *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa, in the seventeenth century*, tr. J. von Hammer, II (London, 1834/New York - London, 2968), 243: «We passed the bridge and to the north along the banks of the Sakaria through the great forest, called Aghaj - denizi, a den of wild beasts and robbers, where many strangers have been lost. The trees are high firs and linden, which intercept the rays of the sun, and perfume the brain with their sweet scent.» Going in the opposite direction, from the 'Rough Ways' of Paphlagonia down to the Ak Ova of Tarsia three centuries later, M. Osler, *Journey to Hattusas* (London, 1957), 230 - 31, described it thus: «From Kastamonu, through the Ilgaz Mountains, the scenery was magnificent. Vast peaks, incredibly precipitous, with immensely tall pines like Redwood trees. The road verge fell so steeply that it seemed impossible that the trees could cling and still grow upright to such a height. In the afternoon we saw a storm in the mountains ahead, and everywhere during the rest of the day there was evidence of flood havoc.» Then in Tarsia: «Each side of the road there are fences, and behind the fences fields spread out towards the gentle, undulating hills: trim, neat and market - gardenish. The system is quite different here. No longer communal village farming, but every house surrounded by its own land, lush and fruitful, brimming with orchards and green crops.» I am grateful to Tamsin Osler for this reference.

2. Nicetas Choniates, *Historia*, ed. I. A. van Dieten (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XI, Berlin, 1975), 198; ed. I. Bekker (Bonn 1835), 257; tr. H. J. Magoulias, *On City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates* (Detroit, 1984), 112; P. Wirth, *Die Chronologie der Schlacht um Klaudiopolis im Lichte bisher unbeachteter Quellen*, BZ 50 (1957) 68 - 73.

Map 2

sembled that of *San Luis Rey*. I am concerned with them here only insofar as they concern Tarsia and the foundation of the Empire of Trebizond.

Andronikos Komnenos had by the death of his cousin Manuel I Komnenos (1143 - 80) set himself up as local controller of the Pontic and Paphlagonian coast under Saltukid, and possibly Georgian, protection. His bases were the original ones of his dynasty, including Kastamonu, Oinaion and a Saltukid castle near Koloneia. On Manuel's death on 24 September 1180, he gathered local forces, partly on the lines that his grandfather Alexios I Komnenos (1081 - 1118) had taken the throne a century before, and certainly on the same routes that his grandson David Komnenos was to attempt twenty years later.

During 1181 Andronikos assembled a fleet of small cargo ships and a force of Paphlagonians. In May his daughter Maria defected from the Constantinopolitan court to him with news of how the new emperor Alexios II (1180 - 83) was being treated, which spurred him on to Pontic Herakleia (whether by land or sea is not clear, but the Paphlagonian forces would have had to take the northern route by land). Nor it is clear who these Paphlagonian mercenaries were: Hellenes with maybe some Muslims according to Eustathios of Thessaloniki; Paphlagonian barbarians according to William of Tyre; and more recently peasant - soldiers according to a Russian scholar; or a combination of Hungarian Karaites and Muslims according to a Hungarian Karaite scholar[1]. As Choniates suggests, they were probably no more than Paphlagonians who were to rise for David Komnenos. But the aim was the same: Tarsia. Here the Nikomedeians rose for Andronikos. Nicaea held out, but Andronikos crossed the Sangarios, bypassed Nicaea and duly entered Constantinople for the reign which ended with his lynching

---

38. Choniates, *Historia*, ed. van Dieten, 243 - 45; ed. Bekker, 317-18, 334; tr. Magoulias, 137; S. Kyriakides, *La Espugnazione di Tessalonica (Eustathios)*, ed. V. Rotolo (Palermo, 1961), 30, 32 - 34; William of Tyre, *Historia*, RHC HOcc., 1083; M. Ya. Siusiumov, *Vnutrenniyaiya politika Andronika Komnina i razggrom prigorodov Konstantinopoliya v 1187 godu*, VizVrem 12 (1957) 62; S. Szyszman, *Les troupes hongroises au service d' Andronic Comnène*, Acts of the XIth International Byzantine Congress (Munich, 1958) 599 - 603. In *Byzantium confronts the West, 1180 - 1204* (Cambridge, Mass., 1968), 325 n. 20, C. M. Brand comments nicely on the slightly dotty Soviet and Karaite interpretations of Andronikos's support. But the evidence is that the woodlanders and high pastoralists of Paphlagonia, already in contact with the Turks, and the Bithynian lowlanders of Tarsia, were as singular as their respective geographies.

in 1185[1]. But the area remained restless during the reign of his successor, Isaac II Angelos (1185 - 95). A pseudo - Alexios II aroused Paphlagonia, and in about 1191 another rebel, Basil Chotzas, made Tarsia his base until he too was defeated[2].

On 15 November 1202 the Fourth Crusade took Zara (Zadar) from the Hungarians for Venice. Zara, and the coast down which the Crusaders subsequently sailed, was the home of St Eleutherios the bishop, and his cult. By 13 April 1204, when the Fourth Crusaders took Constantinople, Theodore I Laskaris had already escaped the City to Nicaea, and an area west of the Sangarios which was omitted from the *Partitio Romaniae* where he was proclaimed emperor perhaps in 1206, and crowned in 1208[3]. But the *Partitio* had allotted Andronikos's coast (including Sinope, Paurai [Bafra], [Aminsos] [Samsun] and [Ünye]) to the new Latin Empire, which was in immediate disarray when its first emperor, Baudouin, was captured by the Bulgarians in 1205 and subsequently died: Henri de Hainault succeeded in 1206. The Seljuk state had also been in disarray since 1192, among the heirs of Kilic Arslan, including Keyhüsrev. Türkmens had been penetrating the north - west coast of Anatolia from their pastures in, and south of, the Paphlagonian and Pontic Alps, perhaps providing some of Andronikos's men in 1182. Now Keyhüsrev took refuge with his Byzantine father - in - law Manuel Mavrozomes, who was in turn defeated by Laskaris. They were instrumental in recalling Keyhüsrev who was back in Konya and Ankara in 1205, but not before the Seljuks had lost access to the Black Sea at Paurai (Bafra), Aminsos (Samsun) and Oinaion (Ünye), which they had penetrated since 1194. Here they were replaced from 1204 by David Komnenos, while in 1205 or 1206 Alexios resisted Keyhüsrev in Trebizond itself[4].

---

1. Choniates, ed. van Dieten, 245; ed. Bekker, 319; tr. Magoulias, 138.

2. Choniates, ed. van Dieten, 423; ed. Bekker, 553; tr. Magoulias, 232. Cf. S. Vryonis Jr., *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century* (Berkeley - Los Angeles - London, 1971), 129.

3. N. Oikonomidès, *La décomposition de l' empire Byzantin à la veille de 1204 et les origines de l' Empire de Nicée: à propos de la Partitio Romaniae*, Acts of the 15th International Congress of Byzantine Studies, I. Histoire (Athens, 1976), 1 - 28 (offprint); I. Petricioli, *Zadar* (Split, 1987); J. Longnon, *L' 'Empire Latin de Constantinople* (Paris 1949).

4. Ibn al-Athir, *Extrait de la chronique intitulée Kamel - Altevarykh*, RHC HOr., II, i (Paris, 1887), 101; M. Kuršanskis, *L' Empire de Trébizonde et les Turcs au 13e siècle*, Revue des Etudes Byzantines, 46 (1988) 110 - 111.

Much ink has been spilt on what Alexios and David, grandsons of Andronikos, had been doing in the period 1185 - 1204, because upon it lies how far the Empire of Trebizond which eventually emerged was an indigenous Pontic Byzantine state, or an appanage of the Georgian Queen Tamar (1184 - 1213), who was some sort of relative, perhaps their aunt. As we do not know what they were doing in 1185 - 1204, I do not propose to spill any more ink on the subject, except to point out that in these confused years its co - founders were unaware that they were setting up a so - called Empire of Trebizond, any more than Theodore Laskaris was aware that he was establishing a so - called Empire of Nicaea. Like all other pretenders to the Byzantine throne in a continuum since 1182, they were thinking of Constantinople and the Byzantine Empire, which brought them to the bridge over the Sangarios in Tarsia[1].

Panaretos states that Alexios (there is no mention of David) Komnenos took Trebizond with Tamar's help in April 1204. Whether they were then aware that the Fourth Crusaders had taken Constantinople on 13 April seems unlikely (news takes weeks to cross the Black Sea), but in any case they would have begun their conquest through Lazia before that date. It was a revolt against the already deposed Angeloi, rather than against the Latins, Laskarids or Seljuks, part of a pattern of local expressions of autonomy from 1189, which Savvides has put in context[2]. Of the two Komnenoi, Choniates hints that it was David who was the dominant brother and, after installing Alexios in the Pontos, went for Paphlagonia and his grandfather's prize.

Basil Ezosmodzghvari's account of the invasion, in his history of Tamar's reign in the Georgian Royal Annals, has often been commented on; but his topography has escaped attention. In Brosset's translation, Tamar, «Courroucée contre l'empereur grec,... fit partir un détachement de soldats imers, qui s'empara de la Lazique, de Trébisonde, de Limon, de Samison, de Sinope, de Cérasunte, de Cythora, d'Amastria, d'Héraclée, de toute la Paphlagonie et du Pont, et les donna à son parent Alexis Comnene, fils d' Andronic, alors refugié près d'elle»[3].

The entry is apparently inconsequential, the year is unspecified, Alexios is given the wrong father, and the place names are apparently jumbled. But closer inspection of the sequence of names, which are independent of lists

1. The point of departure is A. A. Vasiliev, *The foundation of the Empire of Trebizond (1204 - 1222)*, Speculum 11 (1936) 30 - 37.

2. Michael Panaretos, *Περὶ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν*, ed. Od. Lampsides (Athens 1958), 61; Savvides, *Kinemata*.

3. M. - F. Brosset, *Histoire de la Géorgie* (St Petersburg), 1849, 465.

in the *Partitio* or Ephraim, suggests that there is a tradition behind them which gives the entry a ring of truth. There are in fact two sequences, working (as a Georgian would and Alexios and David did) from east to west, which in fact overlap. This is a double *periplus*, which I propose gives the clue to what actually happened. Using the transliterations of Katherine Vivian's forthcoming translation, they may be disentangled thus[1]:

Periplus A
(PONTOS) from
(Imereti)
Lazia
Trapizoni (Trebizond)
...
Limoni (Limnia)
Samisoni (Aminsos, Samsun)
Sinopi (Sinope, Sinop)
...
...
...

Periplus B
(PAPHLAGONIA) from
Imereti
...
...
Kerasundi (Kerasous, Giresun)
...
...
...
Kitiora (Kytoros, Cide)
Amastria (Amastris, Amasra)
Araklia (Herakleia, Ereğli)

I propose that Periplus A was the route actually taken by Alexios, until he reached Sinope, which he had to surrender in 1214; and that Periplus B is the route from which David diverged from his brother, leapfrogging him, until he reached Pontic Herakleia, which his inscription on the walls there, and Choniates confirm. For the sake of schematic clarity, I have taken Alexios by land and David by sea in Map 2, but there may be some plausibility in the suggestion, and indeed its extension, that David went the whole way by sea from Imereti, on a parallel expedition which may not even have touched at Trebizond before Kerasous. This is the apparently inconsequential context of the passage in the Annals, which is Tamar's difficulties in sending alms to Georgian and other monasteries all over the Orthodox East, and more immediately the whole expedition is posed as a reprisal upon an Alexios Angelos for plundering Georgian monks of Tamar's gifts in Constantinople. What were the means of communication? It is quite possible to march along the Pontic shore, but much more difficult to skirt the Paphlagonian:

1. K. Vivian, *The Georgian Chronicle* (Amsterdam, Hakkert, 1989 forthcoming), with introduction by A. Bryer, *A view from the Byzantine side of the River Akampsis*, which goes into the matter further. Cf. M. Kuršanskis, *Autour des sources Géorgiennes de la fondation de l'Empire de Trébizonde*, ΑΠ 30 (1970) 107 - 16.

one either goes inland along the northern route, or by sea to or from Herakleia (as Andronikos I did in 1181). In 1461 Mehmed II, his army and navy, faced the same problem. Along the Paphlagonian shore at least, David probably reached Herakleia by sea, as had his grandfather.

As his inscription on its walls testifies, David set up as ruler of Pontic Herakleia, probably in 1205. Ephraim, followed skimpily by Akropolites, gives a periplus of the coastal places in Paphlagonia which he actually ruled, this time naturally running more or less from west to east:

Herakleia (Ereğli)
Amastris (Amasra)
Kytora (Cide)
Kromna (Kurucaşile, sometime Çarkisköy, between the last two)[1].

As his inscription at Herakleia also testifies, David had imperial pretensions, most clearly confirmed in a letter written by John Apokaukos in 1222, maybe ten years after David's death, from which it emerges that David had rejected a Patriarchal nominee to the see of Amastris as an infringement of his sovereignty[2]. The patriarch in question must be Michael IV Autoreianos (1208 - 14), who was Laskaris's first Patriarch of Constantinople in exile at Nicaea. By then David could do no other, in consistency with a series of decisions he had to make in 1205: to identify his objective, his enemy, and his support. If the objective was Constantinople, his enemy was its newly - declared Latin emperor Henri; but in order to reach the City, David faced whoever controlled Tarsia, the Sangarios Bridge and Nikomedeia: who was Laskaris, a much more threatening and well - placed contender for the capital.

1. Ephraemius, ed. I. Bekker (Bonn, 1840), 304 - 5; Georgius Acropolita, *Opera*, edd. A. Heisenberg and P. Wirth, I (Stuttgart, 1978), 12, 18.

2. Apokaukos, *'Ηπειρωτικὰ Ἔγγραφα*, ed. V. G. Vasilievsky, VizVrem, 3 (1896) 275; cf. D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros* (Oxford, 1957), 89. Apokaukos names a church of the Pammakaristos in Amastris as its cathedral, which has not been identified. There is an important, but decaying, middle Byzantine painted church there (the Mescidi Camii), but it would be more logically what is now the Fatih Camii, for which there is no Byzantine dedication. See S. Eyice, *Küçük Amasra Tarihi* (Ankara, 1965); and N. Sakaoğlu, *Amasra* (Istanbul 1966). David had a closer reason for establishing imperial episcopal rights, for St Eleutherios's Tarsia was as Maximianai a suffragan bishopric of the metropolis of Laskaris's and Autoreianos's metropolis of Nicaea (see p, 171, note 2). According to Mesarites, Orthodox monks in Latin Constantinople in October 1206 said that they would be welcome in the lands of both Laskaris and *kyr* David Komnenos (as well as those of the Turks): A. Heisenberg, *Neue Quellen*, I (Munich, 1923), 62; cf. A. A. Vasiliev, *Mesarites as a source*, Speculum 13 (1938) 180.

Despite numerous modern attempts to disentangle it, most notably and recently, by Karpov, Kuršanskis and Savvides, the chronology remains obscure. Because this contribution has the seal of St Eleutherios as its focus, I am taking the liberty of starting the discussion from the sources again. The sources include Choniates's *Orationes*, Mesarites and other Greek and Latin accounts, but the principal source remains Choniates's history.

As Choniates indicates, David's first move (say 1206) was to send his apparently incompetent young general Synadenos (who is not otherwise attested)[1] to Tarsia and the Sangarios in a bid for Nikomedeia, recently evacuated by the Latins, leaving its fiefholder, Thierry de Looz, a Laskarid captive. What Choniates does not indicate is that by arrangement with the Latins at Pegai (Biga) on the Sea of Marmara early in 1206, David in effect made himself a vassal of Henri to whose empire his lands had anyway been assigned[2]. But by July 1207 Henri also concluded a two - year truce with Laskaris, which freed his seneschal, Thierry de Looz, to deal with the much more dangerous threat to the Latin empire from Bulgaria. David's enemy was now certainly Laskaris, who crossed the Sangarios into Plousias, south of Tarsia. David's problem was no doubt lack of troops, especially after he had lost the archers of Plousias. If he still commanded any of Tamara's Imeretians who had crossed the Akampsis, 1,200 km. to the east over three years before, the Sangarios was, perhaps, a river too far for them. At this point Henri came to David's rescue with 300 'Italian' mercenaries. David reciprocated by sending supplies to Constantinople: significantly Paphlagonian pork. It would have been around the date of the Tarsia fair on the feast of St Eleutherios: 4 August 1207. Hearing that Laskaris had removed from Nicaea to Prousa, David and his Latin troops took hostages of those who had defected in Plousias and once again crossed the Sangarios, to meet disaster. Laskaris's general Andronikos Gidos pushed them back and defeated them in the passes of the 'Rough Ways'.

Choniates put it like this:

«David Komnenos enlisted Paphlagonians and the inhabitants of Pontic Herakleia and hired as mercenaries a division of Iberians who lived

1. C. Hannick and Gudrun Schmalzbauer, *Die Synadenoi*, JÖB 25 (1976) 132 - 33, no. 19.

2. Longnon, *Constantinople*, 89 - 90; K. M. Setton, *A history of the Crusades*, II, *The Later Crusades*, ed. R.L. Wolff and H. W. Hazard (Madison - London, 1969), 204 - 5.

on the banks of the Phasis River. With these he subjugated towns and cities, and exalting his own brother whose name was Alexios, he became his forerunner and herald. He was to spend his time in the regions of Trebizond and, like the proverbial Hylas, his name was invoked but he was never seen.

When this David approached Nikomedeia by despatching a force under the command of a mere lad, Synadenos by name, Laskaris collected his troops and marched out against him. Giving the impression that he was taking the beaten and level path but circumventing it instead, he took another which was rough and scarcely passable and fell upon Synadenos undetected. Having outgeneralled the youth in this manner, he took him captive, scattered his troops, and prevailed on David to proceed no farther than Pontic Herakleia...»[1]

«Theodore Laskaris collected an army to fight David in the Pontos. He forced his way into Plousias, (an area) of archers and warriors, and nullified his friendship with David, and would have taken Herakleia and forced David to take flight, had not the Latins encamped at Nikomedeia provided assistance to David, who had made peace with them, thus placing Laskaris in a precarious position. On the one hand, zeal and daring incited him against the Latins, while on the other, he drew back from the task at hand. At one moment he was of the opinion that he should enter Herakleia and occupy the city, and then he thought that he should take the opposite course; it was as though both options were being anxiously weighed in the balance. Deeming it more expedient, rather than more daring, to quicken his pace against David's champions, he resumed his march. When the Latins were informed of his approach, they were unwilling to risk a fight at close quarters and so withdrew during the night and entered Byzantion.»

«When David was pondering these events, he was unexpectedly preserved from danger which crept alongside him, no further removed than is the knee from the shank, and once again he took firm possession of Herakleia. Rewarding his Latin allies in Byzantion, he welcomed the landing of provision ships carrying cured pork and requested that they come to his aid a second time. Furthermore, he entreated those who had submitted to

1. Choniates, *Historia*, ed. van Dieten, 626; ed. I. Bekker, 828; tr. Magoulias, 343. On Hylas, see Vasiliev, *Foundation*, 21. On Nicetas Choniates's other opinions of, and allusions to, David, see *Orationes et Epistulae*, ed. I. A. van Dieten (Berlin, 1972), 127, 135-36, 139, 143-46.

Laskaris by way of letters and solemn treaties to join forces with him, and he requested that the lands under his rule agree to an alliance with the Latins. Successful in winning them over, he was informed that Laskaris had departed from Nicaea for Prousa; David also went forward from Herakleia, exulting in the allied forces which had recently been sent to him from Byzantion. He carried out combined military manoeuvres, crossed the Sangarios River, and ravaged the towns subject to Laskaris. He left there several days later. Some of the hostages received from Plousias he put in chains for defecting to Laskaris. The Italians, some three hundred in number, prepared to advance further and moved out of the valleys into the highlands. At τραχεῖαι (Rough Ways), which is near Nikomedeia, Andronikos Gidos unexpectedly fell upon them, and after a close struggle, during which the fortunes of battle often changed sides, the Latins were defeated. The Latins were taken captive by those who stood guard along the mountains or fell into ambushes which were so prepared that no even a torchbearer slipped through their hands to report the disaster to David.»[1]

Laskaris pushed forward to besiege David in Herakleia, news of which reached Henri at Pamphilon (Üzunköprü), south of Adrianople in Thrace, in about September 1208, according to Henri de Valenciennes[2]. In his only major expedition into Anatolia, emperor Henri hastened to his ally's aid, crossing the *Bras de Saint Georges* (the Marmara) to Chatrelenne (Kartalimen, Kartal), on the Asiatic shore and headed for Herakleia along the droving road through Nikomedeia. Cut off from Nicaea by Henri, Laskaris hastily abandoned the siege and headed home, but his men were caught by a great flood in which one thousand or more were drowned:

«Dont lassa le siege il ot mis devant l'Areclee, si s'enfui. Et bien sachiés que il en noiierent es fluns jusques a mil u plus: ne oncques li Ascres [Laskaris] ne tira ses regnes, si vint a Nike le Grant.»[3]

The Sangarios had evidently flooded in the month after St Eleutherios's fair of 1208. This was perhaps the occasion when it moved its bed some 3 km. to the east, leaving Justinian's Bridge still stranded above its minor

1. Choniates, *Historia*, ed. van Dieten, 640-1; ed. Bekker, 844-45; tr. Magoulias, 351-52.

2. Henri de Valenciennes, *Histoire de l' Empereur Henri de Constantinople*, ed. J. Longnon (Paris, 1948), 50-51; Cathérine Asdracha, *La Thrace Orientale et la Mer Noire*, Byzantina Sorbonensia 7 (1988) 253.

3. Valenciennes, ed. Longon, 51-52.

tributary, the Melas (Çark) stream, which instead drains Lake Sophon, at Beşköprü (the Turkish name for the bridge), about 5 km. south-west of Adapazari, a curious natural solution to Pliny's original plan. In March 1302 the river burst its banks again after heavy rain, reverting to its original channel beneath the bridge for a month before returning to its present course, which leaves the Sangarios Bridge high and almost dry (Map 1)[1]. The vagaries of the river dramatically deprived the bridge of its function, but by then the fair and cult of St Eleutherios would also have ended, unless any pork butcher of Constantinople was bold enough to face the now Muslim graziers at the Tarsia market.

What became of David Komnenos? As Ibn Bibi describes and a surviving bilingual inscription there confirms, the Seljuk ruler Keykavus I (1211-20) took Sinope from Alexios I Komnenos of Trebizond (1204-22) on Sunday 1 November 1214[2], thus dividing the Laskarid and Trapezuntine states. Vasiliev's speculation that David Komnenos died in the attack has persisted long, but neither Ibn Bibi nor any other source mentions David in connection with the capture, but Alexios. This makes sense: Ephraim does not list Sinope as part of David's allotment, and if my interpretation of the Georgian Royal Annals is correct, Sinope was Alexios's in the first place. Certainly it was from Alexios, and no other, that Keykavus took Sinope.

Vatopedi MS 760, f.294a contains the obit of a monk Daniel, who died on Thursday 13 December 1212, who had been «ό εὐσεβέστατος Μέγας Κομνηνὸς Κύριος Δαυίδ»[3]. This has the ring of the style of David's entitulature on his seals and inscription at Pontic Herakleia. Not just as the elder brother, as Lampsides argues, but also as the senior member of the imperial Comnene family and pretender to its throne in Constantinople, I agree with Lampsides and Macrides that David was *the* Grand Komnenos[4]. He could

---

1. George Pachymeres, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, ed. I. Bekker, II (Bonn, 1835), 330-31 and notes on 712-15; cf. Whitby, *Justinian's Bridge*, 136.

2. Ibn Bibi, *Die Seltschukengeschichte*, tr. H. W. Duda (Copenhagen, 1960), 64-67; Bryer and Winfield, *Pontos*, I, 71-72; Kuršanskis, *Trébizonde et les Turcs*, 113.

3. A. Heisenberg, BZ (1925) 185; Chrysanthos (Philippides), *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος*, ΑΠ 4-5 (1933) 355, gives a facsimile on p. 360, but by computing Indiction 1, A. M. 6721 for Thursday 13 December to A.D. 1213 had misled those, who like me, had not checked their Grumel. It is, of course, 1212.

4. O. Lampsides, *Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν κρατῶν τῆς Νικαίας καὶ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν διὰ τὴν κληρονομίαν τῆς Βυζαντινῆς ἰδέας*, ΑΠ 34 (1977-78)

do no other than claim Constantinople over the Sangarios, leaving his brother to establish something more lasting in Trebizond. But it was his Alexios and his descendants who inherited the epithet of Grand Komnenos, which became institutionalised.

If we accept that David Komnenos died as the Monk Daniel in Vatopedi monastery, Mount Athos, in 1212, what had happened since 1208? Akropolites has a tradition that Laskaris took Pontic Herakleia and Amastris at last, apparently in 1211 (but the opening pages of his chronicle are chronologically confused)[1]. Mesarites, apparently writing very soon after the event, has an oblique reference that Laskaris took Pontic Herakleia from Alexios Komnenos in 1214[2]. Obviously the situation was confused by Keykavus bearing down on all parties in their coastal toeholds. But the indications make sense. If Theodore Laskaris captured his old rival David (and perhaps Pontic Herakleia too) in 1211, monkish exile to Athos was the answer. He had, after all, been a friend of monks, though one can only guess how tricky would have been the negotiations for David's transfer to the Holy Mountain between Laskaris, Patriarch Michael IV Autoreianos (whom he had slighted), and the Athonite authorities who would not then have known whom to recognise. That David died so soon after his tonsuring makes one wonder how he had been treated by Laskaris.

That it was from the hands of Alexios that Laskaris heard that Pontic Herakleia had fallen to him in 1214-15, and rode from Nicaea to Paphlagonia to claim it, also makes sense. After 1211 Alexios would have attempted to move west from Sinope to claim his brother's possessions. It was not to regain lands, nor even a political vacuum. Fortified ports on the Paphlagonian shore, such as Herakleia and Amastris, are approached by sea from Sinope and have little hinterland. If after 1211 Alexios had occupied them, he would have left them open to Laskaris when he lost Sinope to Keykavus in 1214.

In theory the epithet of *Grand Komnenos* would have passed on to Alexios I in 1212. That it was at first perhaps applied only to the senior imperial Komnenos is suggested by the fact that while both Panaretos and Lazaropoulos describe Alexios as Grand Komnenos, they withold the epithet from his

---

15-16; Ruth Macrides, *What's in the name 'Megas Komnenos'?* ΑΠ 35 (1978) 238-45.

1. Acropolites, *Historia*, 18. Cf. N. Oikonomidès, *Cinque actes inédits de Patriarche Michel Autôreianos*, REB 25 (1967) 123 and commentary on Autoreianos's cautious reference to David on pp. 140-42.

2. Heisenberg, *Neue Quelle*, III, 11, 25-26, 33; Vasiliev, *Mesarites*, 181; Oikonomidès, *Autôreianos*, 141, n. 67.

successor from 1222-35, Axdronikos I Gidos[1]. Gidos was Alexios's son-in-law. For want of any other candidate, I agree with Finlay's original suggestion that he was none other than Laskaris's general Andronikos Gidos, who had defeated David in 1207 and had subsequently crossed sides; he was certainly as effective fighting for, as against, the Grand Komnenoi[2]. The name Gidos (Gidon) is sufficiently rare to make the proposal plausible, indeed one wonders whether it was on the way to becoming an epithet in itself. In 1253 Rubriquis calls the emperor of Trebizond, then actually the Grand Komnenos Manuel I (1238-63), 'Guion'[3]. When the Seljuk *pervane* finally recaptured Sinope from the Trapezuntines in 1265 or 1266, Ibn Shaddad names its last Greek governor as a member of the Gabras family, but writing in the 1290s, Aksarayli names him as «one of the emirs of (Canik) called Gīdān who was governor of that city»[4]. If Gidos (Gīdān) was, or bacame, an epithet, Ioannides, the first serious native historian of the Pontos supplied an appropriate local definition of the name in 1870: κηδεμόνος, or 'guardian'[5]. Myself I prefer Aksarayli's 'Gideon', who is more convincing than Laurent's Eleutherios as the original 'liberator' by sword and stealth.

VI. Summary and conclusion

This article publishes a new seal of the first Grand Komnenos David, depicting St Eleutherios, and examines its sigillographic and historical context. A re-reading of the Georgian Royal Annals suggests that David took

---

1. Panaretos, ed. Lampsides, loc. cit.; Lazaropoulos in *Fontes Trapezuntini* (I), ed. A. Papadopoulos-Kerameus (St Petersburg, 1897/Amsterdam, 1965), 31, 113, 120, 122, 131.

2. G. Finlay, *History of Greece*, ed. H. F. Tozer, IV (Oxford, 1877), 332.

3. Guillaume de Rubriquis, *Itinerarium*, in R. Hakluyt, *Voyages, Navigations and Traffiques of the English Nation*, I (Glasgow, 1903), 231.

4. C. Cahen, *Quelques texts négligés concernant les Turcomans de Rûm au moment de l' invasion Mongole*, Byzantion 14 (1939) 138 (Ibn Shaddad); Bryer, *Gabrades*, 181; Kuršanskis, *Trébizonde et les Turcs*, 122. However Aksarayli-Mehmedoğlu Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret ül-ahbâr. Moğullar zamanında Türkiye Selçukları tarihi*, ed. O. Turan (Ankara, 1944), 83, has the different, but not unreconcileable, version, for which I am grateful to Michael Ursinus. Gidan is Persian 'Gideon'. It may well be that a collection and analysis, which Dr Ursinus is making, of dated Seljuk and Ilkhanid coins struck in Sinope and Samsun will reveal what was going on there in the thirteenth century.

5. S. Ioannides, *Ἱστορία καὶ στατιστικὴ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας* (Constantinople, 1870), 59.

the Paphlagonian coast west of Sinope in 1204-5 independently of his brother Alexios's conquest of the Pontos (Map 2). In 1205-8 there is evidence that David undertook considerable correspondence, diplomacy and treaty-making, which would have required a seal. More particularly he would have needed to seal contracts with 300 Italian mercenaries. His seal depicts St Eleutherios of Zara, known to the Italians who had taken the place on the Fourth Crusade in 1202. But I suggest that so far as David was concerned, the seal referred to his protection by St Eleutherios of Tarsia, and more tentatively that the seal in Fig. 1 (and demand for its copies) was issued to the mercenaries during the fair of St Eleutherios on 4 August 1207. Tarsia lies by the famous bridge which then still spanned the Sangarios (Map 1). At its fair the butchers of Constantinople met the graziers of Paphlagonia. It also lay on a military highway along which the Latin emperor Henri (who himself took it in 1208) would have sent 300 Crusaders to be sealed in David's service in 1207. For them another St Eleutherios was associated with another victory but, for David, St Eleutherios of Tarsia marked his most westerly military and economic claim to Nicaea and Constantinople, until he crossed the Sangarios Bridge for good, probably to die as the monk Daniel on Mount Athos on 13 December 1212.

A. A. M. BRYER

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Anthony Bryer, *Δαυίδ Κομνηνός και 'Αγιος Ελευθέριος*

Σ' αυτό το άρθρο δημοσιεύεται μια νέα σφραγίδα Δαυίδ του πρώτου Μεγάλου Κομνηνού, η οποία αναπαριστά τον 'Αγιο Ελευθέριο, και εξετάζεται το σιγιλλογραφικό και ιστορικό της πλαίσιο. Από μια νέα ανάγνωση των Γεωργιανών Βασιλικών Χρονικών συμπεραίνουμε ότι ο Δαυίδ ακολούθησε την ακτή της Παφλαγονίας δυτικά της Σινώπης στα 1204-5 ανεξάρτητα από την κατάκτηση του Πόντου από τον αδελφό του Αλέξιο (Χάρτης 2). Στα 1205-8 υπάρχει η μαρτυρία ότι ο Δαυίδ είχε αλληλογραφία και ανέπτυξε διπλωματική δραστηριότητα. Συνήψε επίσης συνθήκες οι οποίες θα απαιτούσαν την ύπαρξη σφραγίδας, π.χ. για το σφράγισμα των συμβολαίων 300 Ιταλών μισθοφόρων. Η σφραγίδα του αναπαριστά τον 'Αγιο Ελευθέριο της Ζάρα, γνωστής στους Ιταλούς που είχαν καταλάβει την τοποθεσία στην Τετάρτη Σταυροφορία το 1202. Υποθέτω ότι η σφραγίδα, όσον αφορά τον Δαυίδ, αναφέρεται στην προστασία που του παρείχε ο 'Αγιος Ελευθέριος

της Ταρσίας. Είμαι περισσότερο επιφυλακτικός αν η σφραγίδα στην Εικ. 1 χορηγήθηκε στους μισθοφόρους κατά τη διάρκεια της πανήγυρης του Αγίου Ελευθερίου στις 4 Αυγούστου 1207. Η Ταρσία κείται κοντά στη φημισμένη γέφυρα που τότε ένωνε ακόμα τις όχθες του Σαγγάριου (Χάρτης 1). Στην πανήγυρη αυτή οι κρεοπώλες της Κωνσταντινούπολης συναντούσαν τους βοσκούς της Παφλαγονίας. Επίσης η πόλη βρίσκεται σε μια στρατιωτική αρτηρία, από την οποία ο Λατίνος αυτοκράτορας Ερρίκος, (που την κατέλαβε στα 1208) θα έστελνε τους 300 Σταυροφόρους να τεθούν στην υπηρεσία του Δαυίδ το 1207. Γι' αυτούς ένας άλλος Άγιος Ελευθέριος συνδεόταν με μια άλλη νίκη, αλλά για τον Δαυίδ ο Ελευθέριος της Ταρσίας αντιπροσώπευε τον δυτικότερο στόχο, δηλαδή την στρατιωτική και οικονομική αξίωση προς τη Νίκαια και την Κωνσταντινούπολη μέχρι που διέσχισε τη γέφυρα του Σαγγάριου, πιθανώς για να πεθάνει ως μοναχός στο Άγιο Όρος στις 13 Δεκεμβρίου του 1212.

A. A. M. B.

ΑΓΛΑΪΑ ΜΠΙΜΠΗ - ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Ὁ δρόμος πρὸς τὴ «θεραπευτικὴ τέχνη» ὑπῆρξε πάντα δύσκολος καὶ ἐπίπονος. Ἀνάμεσα ἀπὸ φανταστικὲς καὶ πραγματικὲς θεραπευτικὲς μεθόδους, μέσα ἀπὸ διαιτητικὲς συμβουλὲς καὶ «ὑγιεινὰ παραγγέλματα» προσπάθησε ὁ ἀρχαῖος κόσμος νὰ δημιουργήσει μιὰ «τέχνη ἰατρικὴ» τέτοια, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνθρώπινες ἀνάγκες καὶ στὰ πάμπολλα ἀνθρώπινα παθήματα. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ὑπῆρξε μιὰ μεγαλεπίβολη πνευματικὴ δημιουργία, ἰδιαίτερα στὶς περιοχὲς ἐκεῖνες, ὅπου ἐδέσποζε καὶ ἀκτινοβολοῦσε τὸ ὀξυδερκέστατο πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἀπὸ τὸν 6ο ἤδη π.Χ. αἰώνα ἐμφανίζονται σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Μεσογείου ὁμάδες ἰατρῶν ποὺ γίνονται φημισμένοι γιὰ τὴν ἱκανότητά τους στὴ θεραπευτικὴ καὶ σχηματίζουν σχολές. Ὀνομαστὲς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι ἡ σχολὴ τοῦ Κρότωνος καὶ τῆς Κυρήνης, τῆς Ρόδου, τῆς Κνίδου καὶ τῆς Κῶ. Ἡ καθεμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς σχολὲς ἐμφανίζει σπουδαίους ἐκπροσώπους, οἱ ὁποῖοι μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦν νὰ ἀναπτύξουν καὶ νὰ προάγουν μιὰ ἰατρικὴ στηριγμένη στὸν ὀρθὸ λόγο καὶ σὲ θεωρητικὲς βάσεις. Οἱ θεωρίες τους θέλουν νὰ ἑρμηνεύσουν τὴν ἀρρώστια καὶ νὰ προωθήσουν θεραπευτικὲς μεθόδους βασισμένες στὰ διάφορα θεραπευτικὰ μέσα ποὺ πρόσφερε ὁ φυτικός, ὁ ζωϊκὸς καὶ ὁ ὀρυκτὸς κόσμος.

Οἱ ἑλληνικὲς ἀποικίες στὸν Εὔξεινο Πόντο δὲν παρουσιάζουν — ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ ἔχουμε μέχρι σήμερα — μιὰ ἐξέχουσα ἰατρικὴ σχολή. Οἱ ἀποικίες ὅμως αὐτὲς πρόσφεραν στὴν ἀρχαία ἰατρικὴ κάτι ἄλλο, πρόσφεραν τὸ μύθο τῆς παντοδυναμίας τῶν φαρμάκων. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό, γιατὶ ὁ μύθος φέρνει μέσα του τὸ ὅραμα καὶ ἐν δυνάμει τὴν πραγματοποίησή του. Ὄνειρο κάθε θεραπευτῆ εἶναι νὰ βρεῖ φάρμακα παντοδύναμα, τὸ πρόβλημα ὅμως εἶναι, σὲ ποιὸν τόπο βρίσκονται τέτοια φάρμακα. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἔχοντας πλάσει τὴ μορφὴ τῆς Μήδειας μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ «πολυφάρμακος», πρόβαλε μέσα ἀπὸ τὸ μύθο τὴ βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει φάρμακο γιὰ κάθε ἀνθρώπινο πρόβλημα. Καὶ αὐτὴ τὴ μορφή, τὴ Μήδεια τὴν πολυφάρμακο, τὴν τοποθέτησε στὸν Εὔξεινο Πόντο, ἄρα ὄνειρο καὶ πραγματικότητα ἐντοπίστηκαν, ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς ἀκόμα χρόνους, στὴ γῆ τοῦ Πόντου. Ἡ γῆ αὐτὴ ὑπῆρξε ὁ ἰδανικὸς χῶρος, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ βρεθοῦν σωτήρια καὶ θεραπευτικὰ μέσα κάθε μορφῆς καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα φυτά.

Μὲ τὸ μύθο καὶ τὴ Μήδεια τὴν πολυφάρμακο ἀσχοληθήκαμε στὸν τόμο τοῦ Ἀρχείου Πόντου τοῦ 1987[1]. Στὴν ἔρευνα ποὺ ἀκολουθεῖ δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἴδια τὴ Μήδεια καὶ τὴν τέχνη της, ἀλλὰ θὰ ἐντοπίσουμε τὴ μελέτη μας σὲ ἕνα ἄλλο θέμα. Ἀνάμεσα στὰ ἀργοναυτικὰ ἔπη, ποὺ ἔφθασαν μέχρι τὴν ἐποχή μας, ὑπάρχουν καὶ τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, ἔργο ποὺ ἐμφανίστηκε περὶ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. Ὁ συγγραφεύς του εἶναι ἄγνωστος. Ἀποδίδεται στὸ μυθικὸ Ὀρφέα. Τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, ποίημα μὲ 1376 στίχους — πολὺ σύντομο βέβαια ἐν σχέσει μὲ τὸ ὀγκῶδες ἔργο Τὰ Ἀργοναυτικὰ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου — δὲ θεωρεῖται σπουδαῖο λογοτεχνικὸ ἐπίτευγμα. Ὁ Lesky μάλιστα τὸ χαρακτηρίζει ὡς «ἕνα πολὺ ἀνούσιο καταστάλαγμα τοῦ ἀρχαίου θρύλου», δεῖγμα τῆς φιλολογίας ἐκείνης τῆς ὄψιμης ἀρχαιότητας ποὺ μετέφερε διάφορες «δεισιδαιμονίες»[2].

Αὐτὸ ὅμως ἀκριβῶς τὸ ἔργο, ποὺ οὐσιαστικὰ παρουσιάζει μία σύνοψη τοῦ ἀργοναυτικοῦ μύθου, ἕνα «καταστάλαγμα», ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Lesky, προσφέρει στὸν ἐρευνητὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς πολύτιμα ψήγματα χρυσοῦ.

Τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ στοὺς στίχους 915 - 923 ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα 26 φυτῶν ποὺ φυτρώνουν μέσα στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, ὅπου ὁ βασιλιὰς Αἰήτης ἔχει τοποθετήσει τὸ χρυσόμαλλο δέρας. Ὁ κῆπος περιβάλλεται ἀπὸ τεῖχος καὶ ἔχει φύλακα τὴν τρομερὴ θεὰ Ἀρτέμιδα, ἡ ὁποία μὲ τὴν «λύσσα» τῶν σκύλων της ἀπειλοῦσε νὰ καταστρέψει ἐκεῖνον ποὺ θὰ τολμοῦσε νὰ προχωρήσει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιφραγμένου χώρου.

Στὸ βάθος ὑπῆρχε δάσος, «δένδρεσιν εὐθαλέεσι κατάσκιον, ᾧ ἔνι πολλαὶ δάφναι τ' ἠδὲ κράνειαι ἰδ' εὐμήκεις πλατάνιστοι· ἐν δὲ πόαι ῥίζῃσι κατηρεφέες χθαμαλῇσιν, ἀσφόδελος, κλύμενός τε καὶ εὐειδὴς ἀδίαντος, καὶ θρύον ἠδὲ κύπειρον, ἀριστερεών τ', (ἀνεμώνη) ὅρμιόν τε καὶ εἰρύσιμον, κυκλαμίς τε θεουδής, στοιχάς, παιονίη τε πολύκνημόν τε κάτερνες· μανδραγόρης, πόλιόν τ', ἐπὶ δὲ ψαφαρὸν δίκταμνον εὔοσμός τε κρόκος, ἰδὲ κάρδαμον· ἐν δ' ἄρα κῆμος, σμίλαξ, ἠδὲ χαμαίμηλον, μήκων τε μέλαινα, ἄλκυα καὶ πάνακες, καὶ κάρπασον, ἠδ' ἀκόνιτον, ἄλλα τε δηλήεντα κατὰ χθόνα πολλὰ πεφύκει» (στ. 912 - 923).

Σ' αὐτὸ τὸ τρομακτικὸ δάσος μοναδικὴ ἐξουσία εἶχε ἡ Μήδεια, αὐτὴ ἦταν μύστης καὶ ἱέρεια, αὐτὴ γνώριζε μονάχα τὰ μυστικὰ τῶν καθαρμῶν, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ εἴσοδος ἑνὸς θνητοῦ στὰ ἄδυτα ἐκείνου τοῦ ἄλσους.

---

1. τόμ. 41 (1987) 274 - 290.

2. A. Lesky, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, μετ. Α. Τσοπανάκη, 1972[2], σελ. 1101, ὅπου καὶ ἀντίστοιχη βιβλιογραφία γιὰ τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά.

Οἱ ἐρευνητὲς τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς[1] ἔχουν ἀπὸ παλιὰ προσέξει τὸ σύνολο αὐτὸ τῶν φυτῶν, ποὺ καταχωρεῖται στοὺς ὀκτὼ στίχους 915 - 923, τῆς «πόας» αὐτῆς ποὺ φύεται ἀνάμεσα στὶς ρίζες τῶν μεγάλων δένδρων. Δὲν εἶναι ἁπλῶς φυτὰ διακοσμητικὰ καὶ δὲν μοιάζει νὰ ἀνταποκρίνονται σὲ κάποια ποιητικὴ διάθεση τοῦ συγγραφέα τῶν Ἀργοναυτικῶν.

Εἶναι ὅλα φυτὰ γνωστὰ στὸν ἀρχαῖο κόσμο, τόσο στὸ βοτανολογικὸ ἔργο τοῦ Θεοφράστου ὅσο καὶ στὸ θεραπευτικὸ ὁπλοστάσιο τοῦ Corpus Hippocraticum, τοῦ Διοσκουρίδη καὶ τοῦ Γαληνοῦ[2]. Τὸ θέμα ποὺ γεννᾶται εἶναι: γιατί μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἑκατοντάδων φυτῶν, ποὺ γνωρίζουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ ἄγνωστος στιχουργὸς τῶν Ἀργοναυτικῶν, ποὺ ἀποδίδονται στὸν Ὀρφέα, ξεχώρισε αὐτὰ τὰ 26 φυτά, γιὰ νὰ τὰ τοποθετήσει στοὺς τρομεροὺς κήπους τῆς κολχικῆς γῆς; Τί ἀντιπροσωπεύουν αὐτὰ τὰ φυτά;

Πιστεύω ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὁδηγηθοῦμε σὲ κανένα συμπέρασμα, ἂν δὲ γνωρίσουμε πρῶτα καὶ ἐὰν δὲ μελετήσουμε τὸ καθένα ξεχωριστὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ φυτά. Ἡ μελέτη μας πρέπει νὰ περιλάβει τόσο τὴ φαρμακολογικὴ καὶ ἰατρικὴ πλευρὰ τοῦ κάθε φυτοῦ ὅσο καὶ τὴ μυθολογία του, ἐφόσον ὑπάρχει. Τὰ φυτὰ τοποθετοῦνται σὲ ἕνα μυθολογικὸ χῶρο, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνήκουν στὴν ποίηση μιᾶς λατρευτικῆς ὁμάδας, τῶν Ὀρφικῶν. Γι' αὐτό, θὰ προχωρήσουμε στὴν ἔρευνά μας ἐξετάζοντας τὸ κάθε φυτὸ μέσα ἀπὸ ἕνα τρισδιάστατο πρίσμα. Μύθος, ὀρφικὲς δοξασίες καὶ ἰατροφαρμακευτικὲς πληροφορίες εἶναι τὰ τρία πράγματα ποὺ θὰ ἀναζητήσουμε.

Μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις ἀρχίσαμε τὴν ἔρευνά μας ἐδῶ καὶ λίγο καιρὸ καὶ στὸ τέλος φθάσαμε ἔκπληκτοι σὲ ἀπροσδόκητα ἀποτελέσματα.

1. Ἀδίαντος εὐειδής

Ἀδίαντος ἢ ἀδίαντον εἶναι τὸ φυτὸ ποὺ σήμερα ὀνομάζουμε πολυτρίχι. Εἶναι τρυφερὸ καὶ λεπτό, ἕνα ὄμορφο κόσμημα πάνω στοὺς ὑγροὺς

---

1. G. Sticker, *Entwickelungsgeschichte der spezifischen Therapie*, Janus, 1929, σελ. 146 - 148.

2. Ἰδιαίτερα σημαντικὲς μελέτες στὸ θέμα Materia medica τῆς ἀρχαιότητας ἔχουν προσφέρει οἱ παλιοὶ κυρίως ἐρευνητές: Kurt Sprengel (1766 - 1833), *Antiquitatum botanicarum specimen*, Lipsiae 1798; *Geschichte der Botanik*, Altenburg und Leipzig 1817 - 1818; *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde*, 3. Auflage, Halle 1821; John Sibthorp (1758 - 1796), *Prodomus Florae Graecae;* Flora Graeca, London 1806 - 1840; Marschal von Bieberstein, *Flora taurocaucasica*, Charkow 1808 - 1819; Julius Billerbeck, Hildesheim, *Flora classica*, Leipzig 1824; Edmond Boissier (1809 - 1885), *Flora orientalis sive enumeratio plantarum in Oriente a Graecia et Ägypto ad Indiae fines hucusque observatarum*, Basileae et Genevae 1867 - 1888; C. Fraas, *Synopsis plantarum florae classicae*, München 1845; Max Wellmann, *Sextius Niger, eine Quellenun-*

σκιεροὺς τοίχους ἢ βράχους. Φύεται σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἀδίαντος στὴν ἀρχαιότητα ἐθεωρεῖτο ἱερὸ φυτὸ τοῦ Ἅδη. Σύμφωνα μὲ τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, εἶναι φυτεμένο στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, εἶναι ἕνα φυτὸ μὲ μαγικὴ δύναμη. Τὰ Ἀργοναυτικὰ ὅμως δὲ μᾶς ἀναφέρουν σὲ τί συνίστατο ἡ μαγική του δύναμη. Ὁ Νίκανδρος[1] (Θηρ. 846) ἀναφέρει τὸ φυτὸ ὡς μέσο θεραπείας ἀπὸ τὸ δηλητήριο τῶν φιδιῶν.

Ὁ Ἀπολλόδωρος (II, 1, 5) ὅμως μᾶς μεταφέρει κάπου ἀλλοῦ, στὸ ἀρχαῖο Ἄργος καὶ στὸ Δαναό. Ἀνάμεσα στὶς θυγατέρες του ἀπαριθμεῖ καὶ τὴν Ἀδιάντη. Μιὰ ἀπὸ τὶς Δαναΐδες, ἡ Ἀδιάντη, εἶναι αὐτὴ ποὺ γλωσσικὰ ἀπεικονίζει τὸ δράμα τῶν 50 θυγατέρων τοῦ Δαναοῦ, ποὺ ποτὲ δὲν ἐξιλεώθηκαν γιὰ τὸ φόνο τῶν συζύγων τους. Ἡ Ἀδιάντη, μορφὴ τοῦ κάτω κόσμου, ποὺ τὸ ὄνομά της σημαίνει «ἄβρεχτη», ἀνήκει στὴν ὀρφικὴ ἐσχατολογία καὶ μόνο σὲ σχέση μὲ τὶς ὀρφικὲς τελετουργίες μπορεῖ νὰ γίνει καταληπτὴ ἡ σημασία τῆς μορφῆς της. Σύμφωνα μὲ τὶς ὀρφικὲς ἀντιλήψεις, ἐκεῖνος ποὺ δὲν ὑπέστη καθαρμὸ μέσω τῆς μυήσεως ἐδῶ στὴ γῆ, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ καθαίρει τὸν ἑαυτό του ἀενάως στὸν Ἅδη. Ἀλλά, ἡ κοινὴ λογικὴ γνωρίζει ὅτι, ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἔγινε ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ζωντανός, δὲ θὰ ὁλοκληρωθεῖ ποτὲ στὸν ἄλλον κόσμο. Ἔτσι, οἱ Δαναΐδες, μὲ χαρακτηριστικὴ ἐκφραστικὴ μορφὴ τὴν Ἀδιάντη, θὰ μένουν πάντα «ἄβρεχτες» καὶ «ἀμύητες», θὰ ἀνήκουν στὸν κάτω κόσμο (Harrison Pr. σελ. 613 - 623).

Ποιὰ ἡ σχέση τῆς Ἀδιάντης, τῆς ἄβρεχτης, μὲ τὸν ἀδίαντο, τὸ ἱερὸ φυτὸ τοῦ Ἅδη; Τὴν ἀπάντηση μᾶς τὴ δίδει ὁ Νίκανδρος, στοὺς στίχους ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω. Ἐδῶ ὁ ποιητής, ἀφοῦ παρουσιάσει τοὺς πόνους ποὺ προκαλοῦν τὰ διάφορα φίδια μὲ τὸ δηλητήριό τους, ἀπαριθμεῖ τρόπους θεραπείας, «ἄρκια νούσων» (Theriaca 837). Ἀνάμεσά τους ἀναφέρει: «(καταβάλεο..) ἀχραές τ' ἀδίαντον, ἵν' οὐκ ὄμβροιο ῥαγέντος / λεπταλέη πίπτουσα νοτὶς πετάλοισιν ἐφίζει» (ὅπ. π. στ. 846,7).

Ἡ Ἀδιάντη ἡ «ἄβρεχτη» καὶ ὁ ἀδίαντος, ποὺ τὰ φύλλα του οὔτε κἂν νοτίζονται ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς καταιγίδας, ἀνήκουν κι οἱ δυὸ στὸν Ἅδη. Ἡ Ἀδιάντη καὶ ὁ ἀδίαντος ποτὲ δὲ θὰ δεχθοῦν τὸ ὕδωρ τοῦ καθαρμοῦ, θὰ ἀνήκουν στοὺς χθονίους καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ ἀδίαντος θὰ εἶναι πάντα ἕνα δυνατὸ ἀντίδοτο στὸ δηλητήριο ποὺ χύνει τὸ φίδι, μιὰ ἄλλη χθόνια μορφή.

Ὅπως βλέπουμε, ἡ Δαναΐδα Ἀδιάντη καὶ τὸ φυτὸ ἀδίαντος, ὡς ἔννοιες καὶ ἰδέες, ἔχουν τὶς ρίζες τους βαθιὰ ἁπλωμένες στὰ βάθη τῶν αἰώνων. Ἡ Ἀδιάντη ἀνήκει στὴν ὀρφικὴ ἐσχατολογία καὶ ὁ ἀδίαντος ἐμφανίζεται στὰ Ἀργοναυτικὰ τὰ ἀποδιδόμενα στὸν Ὀρφέα, ὅπου μένει κι αὐτὸς ἀθάνατος, καθὼς εἶναι τοποθετημένος στοὺς κήπους τῆς χθόνιας θεᾶς, τῆς Ἑκάτης. Ἡ τοποθέτησή του στὴν Ποντικὴ Κολχίδα, σὲ ποίημα μὲ αἰωνόβιες ρίζες, ὅπως τὰ Ἀργοναυτικὰ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα, ἀποκαλύπτει τὸ ἑξῆς: ὁ ἀδίαντος πρέπει ἀπὸ τὴν ἀπώτατη ἀρχαιότητα νὰ ἦταν ἕνα θεραπευτικὸ μέσο γιὰ τὰ δήγματα τῶν δηλητηριωδῶν φιδιῶν. Ὅπως αὐτὸς φύεται καὶ εὐδοκιμεῖ σὲ ὑγρὰ καὶ σκιερὰ μέρη καὶ κυρίως στὰ πηγάδια, ἦταν ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ κάνει ἀβλαβὲς τὸ δηλητήριο τῶν φιδιῶν, ποὺ συχνάζουν ἀκριβῶς σὲ παρόμοιους τόπους. Προσέξτε ὅμως, δὲ σκοτώνει τὸ φίδι, αὐτὸν τὸν ἐπικίνδυνο συντοπίτη του, ἀλλὰ ἐξουδετερώνει τὴν καταστρεπτικὴ καὶ θανατηφόρο ἐπενέργεια τοῦ δηλητηρίου του.

tersuchung zu Dioskurides, Hermes 24. Band 1889; *Pedanii Dioscuridis de materia medica,* Lipsiae 1907 - 1914.

1. Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος, 190 - 130 π.Χ.

Αὐτὲς εἶναι οἱ βασικὲς σκέψεις ποὺ ἡ μυθολογία μᾶς βοήθησε νὰ κάνουμε, γιὰ νὰ προχωρήσουμε κάπως στὴν ἑρμηνεία τῆς παρουσίας τοῦ ἀδίαντου στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, στὴν Κολχίδα τοῦ Πόντου.

Μετὰ τὴ μυθολογία θὰ ἔρθουμε στὴν ἰατρική. Ὁ ἀδίαντος ἀναφέρεται συχνὰ στὸ Corpus Hippocraticum καὶ μάλιστα στὰ παλαιότερα βιβλία ποὺ ἀνάγονται στὸν 5ο αἰώνα, στὸν ἴδιο δηλ. τὸν Ἱπποκράτη καὶ τὴ σχολὴ τῆς Κῶ.

Ἀναγράφεται ὡς κατάπλασμα στὸ «περὶ συρίγγων» βιβλίο (παρ. 9), στὸ περὶ διαίτης βιβλίο ὡς διουρητικὸ (παρ. 54), στὸ περὶ νούσων ὡς δροσιστικὸ στοὺς πυρετοὺς (παρ. 17), στὸ περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν ἐπὶ ἰκτέρου (παρ. 35), στὸ περὶ γυναικείας φύσιος ὡς ἐμμηναγωγὸ (παρ. 33, παρ. 108), στὸ γυναικείων πρῶτον ὡς ὠκυτόκιον (παρ. 77), ὅπως καὶ σὲ διάφορα ἄλλα γυναικεῖα προβλήματα.

Ὁ Διοσκουρίδης (IV 134), ἀφοῦ περιγράφει τὸ ἀδίαντον ἢ πολύτριχον, δίδει τὶς ἰδιότητές του: «δύναται δὲ τὸ ἀφέψημα τῆς πόας βοηθεῖν πινόμενον ἀσθματικοῖς, ἰκτερικοῖς, σπληνικοῖς, δυσουροῦσι· θρύπτει δὲ καὶ λίθους καὶ κοιλίαν ἵστησι καὶ θηριοδήκτοις βοηθεῖ καὶ στομάχου ῥεύματι σὺν οἴνῳ ποθέν· κινεῖ δὲ καὶ ἔμμηνα καὶ λοχεῖα, ἵστησι καὶ αἵματος ἀναγωγήν. καταπλάττεται δὲ καὶ πρὸς θηριώδη (ἕλκη) καὶ ἀλωπεκίας δασύνει, χοιράδας σκορπίζει, ἀποσμᾷ πίτυρα καὶ ἀχῶρας σὺν κονίᾳ... φύεται δὲ ἐν παλισκίοις τόποις καὶ τοίχοις ἐνίκμοις καὶ περὶ τὰς κρήνας.»

Στὸ Γαληνὸ πλέον τὸ ἀδίαντον ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὰ φάρμακα τὰ «διαφυλακτικὰ τριχῶν καὶ αὐξητικὰ καὶ προφυλακτικὰ τῆς ῥύσεως αὐτῶν» (XII 435 καὶ XIV 502).

2. Ἀκόνιτον

Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα θεραπευτικὰ φυτὰ ποὺ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ παράδοση ἔχει συνδυάσει μὲ τὸν ἐθνικὸ ἥρωα, μὲ τὸν ἰδεώδη τύπο τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸν Ἡρακλῆ, εἶναι καὶ τὸ ἀκόνιτον. Θεωρεῖται ὅτι εἶναι δηλητηριῶδες φυτό, ποὺ μπορεῖ νὰ σκοτώνει ἄγρια θηρία. Φύτρωσε ἀπὸ τὸ

σάλιο ποὺ ξεχύθηκε ἀπὸ τὸ ἀφρισμένο στόμα τοῦ Κέρβερου, ὅταν ὁ Ἡρακλῆς τὸν ἔσυρε ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο στὸ φῶς τῆς ἡμέρας[1].

Ἔτσι, τὸ ἀκόνιτον, σύμφωνα μὲ τὴ μυθολογία, εἶναι φυτὸ τοῦ Ἅδη, ἐπικίνδυνο καὶ δηλητηριῶδες. Ἰδιαίτερα, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι καὶ σήμερα, θεωρεῖται ὅτι τὸ ἀκόνιτον εἶναι κατ' ἀρχὴν φυτὸ τῆς γῆς τοῦ Πόντου.

Βασικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὸ Θεόφραστο (4ος - 3ος π.Χ. αἰ.): «τὸ δ' ἀκόνιτον γίνεται μὲν καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ζακύνθῳ, πλεῖστον δὲ καὶ ἄριστον ἐν Ἡρακλείᾳ τῇ ἐν Πόντῳ. ἔχει δὲ φύλλον μὲν κιχοριῶδες, ῥίζαν δὲ ὁμοίαν τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι καρίδι, τὴν δὲ δύναμιν τὴν θανατηφόρον ἐν ταύτῃ... φύεται δὲ πανταχοῦ καὶ οὐκ ἐν ταῖς Ἀκόναις μόνον ἐφ' ὧν ἔχει τὴν προσηγορίαν... φιλεῖ δὲ μάλιστα τοὺς πετρώδεις τόπους... συντίθεσθαι δὲ... οὐ παντὸς εἶναι... τὸ δὲ ἀκόνιτον ἄχρηστον ὥσπερ εἴρηται τοῖς μὴ ἐπισταμένοις. οὐδὲ κεκτῆσθαι δὲ ἐξεῖναι ἀλλὰ θάνατον τὴν ζημίαν» (Θεοφρ. Hist. Plant. IX, 16,4 κ.ἑξ.). Ὁ Θεόφραστος ἐντοπίζει τὸ «πλεῖστον καὶ ἄριστον» ἀκόνιτον στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, ἀποικία ποὺ ἱδρύθηκε ἀπὸ τὰ Μέγαρα καὶ τὴ Βοιωτία στὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα. Στὰ βόρεια τῆς Ἡράκλειας βρίσκεται ἡ κοιλάδα τοῦ Ἀχέρωντος μὲ φυσικὰ καὶ τεχνικὰ διευρυσμένα χάσματα στὴ γῆ. Σύμφωνα μὲ τὴν τοπικὴ παράδοση, ἀπὸ ἐδῶ ὁ Ἡρακλῆς κατέβηκε στὸν κάτω κόσμο γιὰ νὰ φέρει ζωντανὸ τὸν Κέρβερο στὸ βασιλιὰ Εὐρυσθέα[2]. Σήμερα δέχονται ὅτι ὁ ἀρχικὸς μύθος, ποὺ συνέδεσε τὸ ἀκόνιτον μὲ τὰς Ἀκόνας, εἶναι καὶ ἡ αἰτία ποὺ πῆρε τὸ φυτὸ τὸ ὄνομά του[3].

Ἔτσι, τὸ ἀκόνιτον, φυτὸ τοῦ κάτω κόσμου, δηλητηριῶδες καὶ θανατηφόρο, εἶναι φυσικὸ νὰ βρίσκεται ἐγκατεστημένο στοὺς μαγικοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, ἐφόσον ὁ Πόντος ὑπῆρξε κατὰ τὴ μυθολογία ἡ περιοχὴ ποὺ τὸ ἀνέδειξε καὶ τοῦ ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά του.

Μετὰ τὸ Θεόφραστο, ὁ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος (2ος π.Χ. αἰ.) φέρει στὸ προσκήνιο τὴ μυθικὴ προέλευση τοῦ ἀκονίτου. Στὰ Ἀλεξιφάρμακα (στ. 12 κ.ἑξ.) περιγράφει τὸ «χολόεν» καὶ «δυσαλθὲς» ἀκόνιτον, ποὺ φύεται στὶς ὄχθες τοῦ Ἀχέρωντος. Στὴ συνέχεια περιγράφει τὰ τρομερὰ συμπτώματα ποὺ φέρει ἡ δηλητηρίαση μὲ ἀκόνιτον. Ἀκόμη, προσθέτει καὶ ἐπίθετα ποὺ ἔχουν δώσει οἱ ἄνθρωποι στὸ φυτὸ αὐτό. Ἄλλοι το λένε μυοκτόνον, διότι καταστρέφει τὰ ποντίκια καὶ ἄλλοι παρδαλιαχθὲς ἢ θηλυφόνον.

1. J. Murr, *Die Pflanzenwelt in der Griechischen Mythologie,* Innsbruck 1890, σελ. 219, 220.

2. Der Kleine Pauly, λῆμ. *Herakleia,* τόμ. 1, στήλη 1035.

3. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 219 καὶ Erwin Rohde, *Psyche,* 1980², σελ. 214.

Σειρὰ ὁλόκληρη ἐρευνητῶν ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν ἀκριβὴ καθορισμὸ παραλλήλων φυτικῶν μορφῶν ποὺ ἔχουν αὐτὲς τὶς ἰδιότητες[1].

Ὕστερα ἀπ' αὐτὲς τὶς καταστρεπτικὲς ἰδιότητες, ὁ Νίκανδρος παραθέτει τὰ ἀντίστοιχα Ἀλεξιφάρμακα.

Τὸ ἀκόνιτον ἐμφανίζεται στὸ Διοσκουρίδη (1ος μ.Χ. αἰ.) ἀποκομμένο ἀπὸ τὸ μυθικὸ παρελθόν του. Τὸ «ἀκόνιτον ἕτερον» τοῦ Διοσκουρίδη ἔχει τρία γένη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ τρίτο ὀνομάζεται «Ποντικόν». Ὁρισμένοι τὸ ἀκόνιτον τὸ ἕτερον «λυκοκτόνον καλοῦσι» καὶ χρησιμοποιοῦν τὶς ρίζες του «πρὸς τὰς τῶν λύκων θήρας ἐντιθέντες κρέασιν ὠμοῖς· βρωθεῖσαι γὰρ ὑπὸ τῶν λύκων ἀναιροῦσιν αὐτούς»[2].

Γενικά, ὅμως, γιὰ τὸ ἀκόνιτον λέγεται, σημειώνει ὁ Διοσκουρίδης, «τούτου τὴν ῥίζαν... προσαχθεῖσαν σκορπίῳ παραλύειν αὐτόν».

Γίνεται φανερὸ ὅτι στὴν ἀρχαιότητα τὸ ἀκόνιτον εἶναι γνωστὸ κυρίως στὸ μύθο καὶ κατὰ δεύτερο λόγο στὴν πρακτικὴ χρήση του ὡς θανατηφόρο δηλητήριο. Ἡ θεραπευτικὴ κινεῖται κυρίως στὴν ἐξουδετέρωσή του καὶ ἐλάχιστα στὴ χρησιμοποίησή του ὡς θεραπευτικὸ μέσον.

Ὁ Γαληνός, ὁ Ὀρειβάσιος, ὁ Παῦλος Αἰγινήτης ἀναφέρουν συστηματικὰ τὸ ἀκόνιτον, πάντα ὡς δηλητήριο.

Θὰ περάσουν πολλοὶ αἰῶνες[3] μέχρι τὸ 1762, ποὺ μιὰ μορφὴ ἀκονίτου, ἡ Herba Aconiti, εἰσχώρησε στὴ θεραπευτική. Ἀπὸ τότε ἡ ἰατρικὴ ἄλλοτε ἀπέρριπτε καὶ ἄλλοτε χρησιμοποιοῦσε τὴν Herba Aconiti σὲ ρευματικοὺς καὶ ἀρθριτικοὺς πόνους, στὸ ἄσθμα καὶ στὴν ὑδρωπικία.

Τὸ 1909 ὁ O. Schmiedeberg, στὸ ἔργο του Grundriss der Pharmakologie (6η ἔκδοση), ἐμφανίζει τὰ συμπεράσματα τῶν χημικῶν ἐρευνῶν ποὺ ἔγιναν ὡς τότε γιὰ νὰ βρεθοῦν τὰ ἐνεργὰ συστατικὰ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ φυτοῦ ἀκόνιτον.

Ἀπὸ τὸ Aconitum Napellus παρασκευάστηκε τὸ ἀλκαλοειδὲς Ἀκονιτίνη. Αὐτὸ ὅμως τὸ Aconitum Napellus ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ «ἕτερον ἀκόνιτον» τοῦ Διοσκουρίδη, ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω.

Ἡ Ἀκονιτίνη, ἑπομένως, δραστικὴ οὐσία τοῦ ἀκονίτου, εἶναι αὐτὴ ποὺ προσδίδει στὸ φυτὸ τὴ θανατηφόρο δηλητηριώδη του δύναμη. Ἐπιτέλους, ὕστερα ἀπὸ 2.200 χρόνια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Θεόφραστος μίλησε γι' αὐτὸ καὶ τὰ μοιραῖα ἀποτελέσματά του στὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό, ἡ φαρμακολογία ἀποκάλυψε τὸ ἀληθινό του πρόσωπο.

1. J. Murr, ὅπ.π.

2. Διοσκουρίδης IV 77,5.

3. Wolfgang Schneider, *Pflanzliche Drogen,* Teil I, A - D, Frankfurt a.M. 1974, σελ. 40 - 42.

Ἡ γνωριμία μας ὅμως μὲ τὸ ἀκόνιτον, τὸ ἐντοπισμένο στὸν Πόντο, καὶ μὲ τὴ μυθικὴ του προέλευση, πηγαίνει πιὸ παλιά. Εἶναι τώρα 2.600 χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ οἱ Ἕλληνες ἄποικοι στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἐγνώρισαν στὴ γῆ αὐτὴ ἕνα τρομερὸ δηλητηριῶδες φυτό. Συγχρόνως ὅμως βρέθηκαν μπρὸς στὰ γήϊνα ἐκεῖνα χάσματα, ποὺ θεώρησαν ὅτι ἦταν ἡ εἴσοδος στὸν Ἅδη.

Οἱ ἄποικοι ἐκεῖνοι, ποὺ κατὰ ἕνα μέρος ἦταν Βοιωτοί, ἔφεραν ζωντανὴ μέσα τους μιὰ παράδοση. Στὸ δικό τους βουνό, τὸ Λαφύστιο ὄρος τῆς Βοιωτίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Λαφύστιο Δία, ἐτιμᾶτο καὶ ὁ Ἡρακλῆς, ποὺ ἐπονομάζεται Χάροψ, ὅπως λέει ὁ Παυσανίας (IX 34,5), ὁ ὁποῖος συνεχίζει «οἱ Βοιωτοὶ λένε ὅτι αὐτοῦ ὁ Ἡρακλῆς ἀνέβηκε ἀπὸ τὸν Ἅδη φέρνοντας μαζί του τὸ σκυλὶ τοῦ Ἅδη».

Ἡ παράδοση αὐτὴ τῶν Βοιωτῶν μεταφυτεύθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Ἡράκλειας τοῦ Πόντου. Καὶ ἐδῶ ὁ Ἡρακλῆς κατανίκησε τὸ φοβερὸ ζῶο ἄοπλος καὶ τὸ ἀνέσυρε στὴν ἐπιφάνεια. Ἐκεῖ ὅμως βρῆκαν οἱ ἄποικοι σὲ ἀφθονία ἕνα φυτό, ποὺ λόγω τῆς γειτονικῆς περιοχῆς, ποὺ λεγόταν Ἀκόναι, πῆρε τὸ ὄνομα ἀκόνιτον. Ἔτσι σχηματίσθηκε μιὰ καινούργια παράδοση: Αὐτὸ τὸ ἀκόνιτον, ποὺ ἦταν θανατηφόρο δηλητηριῶδες φυτό, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ φύτρωσε ἀπὸ τὰ πολλὰ σάλια ποὺ ἔτρεχαν ἀπὸ τὸ ἀφρισμένο στόμα τοῦ τρομαγμένου καὶ σχεδὸν παράλυτου ζώου ποὺ ἔσυρε ὁ Ἡρακλῆς.

Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει σύμφωνα μὲ τὴ σύγχρονη φαρμακολογία ὁ ὀργανισμὸς ποὺ δέχεται αὐτὸ τὸ δηλητηριῶδες φυτό; Στὴ Φαρμακολογία τοῦ Σπ. Δοντᾶ, τόμ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1912, σελ. 301, διαβάζουμε:

«Ἡ ἐπὶ τὰ περιφερικὰ ὄργανα ἐπενέργεια τῶν ἀκονιτινῶν συνίσταται εἰς διέγερσιν καὶ εἶτα παράλυσιν τῶν ἀκρεμόνων καὶ τῶν ἀπολήξεων τῶν ὀργάνων τῶν αἰσθητικῶν, κινητικῶν καὶ ἐκκριτικῶν νεύρων». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀκονιτίνη δρᾶ α) στὶς ἀπολήξεις τῶν αἰσθητικῶν νεύρων καὶ φέρνει μιὰ κάποια νάρκωση, β) στὶς ἀπολήξεις τῶν κινητικῶν νεύρων, ποὺ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐξημένη κινητικότητα τῶν μυῶν ἀκολουθεῖ χαλάρωση, ὄχι ὅμως καὶ ἀκινησία καὶ γ) στὰ ἐκκριτικὰ νεῦρα καὶ προκαλεῖ ἄφθονη ἔκκριση τῶν ἀδένων, ἐξ οὗ καὶ ἡ μεγάλη σιελόρροια.

Ἀκόμη, ἡ ἀκονιτίνη, καθὼς ἐπιδρᾶ στὸ κεντρικὸ νευρικὸ σύστημα, προκαλεῖ συχνότερες καὶ βαθύτερες ἀναπνευστικὲς κινήσεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ σύγχρονη εἰκόνα, ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἔρευνα γιὰ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἔχει στὸν ὀργανισμὸ τὸ δηλητηριῶδες καὶ θανατηφόρο ἀκόνιτο.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἐντυπωσιακό: Οἱ ἄποικοι τοῦ Πόντου εἶδαν καὶ ἐγνώρισαν καλὰ τὴ δηλητηρίαση μὲ τὰ συμπτώματά της ἀπὸ τὸ ἀκόνιτον ἢ πάνω στοὺς ἴδιους ἢ σὲ κάποια ζῶα ποὺ γεύτηκαν τὸ φυτὸ ἢ καὶ μόνο

τρίφτηκαν ἐπάνω του. Ἑπομένως τὸ φυτὸ αὐτὸ δὲν ἦταν παρὰ ἕνα προϊὸν τοῦ σάλιου τοῦ τρομακτικοῦ Κέρβερου, πού, μουδιασμένος, τρομαγμένος καὶ ἀλυσοδεμένος (κατὰ τὴ γενικὴ ἑλληνικὴ παράδοση)[1], ἄρχισε νὰ προχωρεῖ πάνω στὴ γῆ.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ συνδυαστικὴ φαντασία καὶ ὕστερα ἀπὸ 2.600 χρόνια ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη συναντῶνται στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου καὶ συμπορεύονται γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν μαζὶ στοὺς μαγικοὺς κήπους τῆς θεᾶς Ἑκάτης στὴν Κολχίδα.

Τὸ ἀκόνιτον, φυτὸ μὲ μυθικὴ προέλευση, ἐπικίνδυνο καὶ δύσκολο στὴν ἐξουδετέρωσή του γιὰ τὴν ἰατρικὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἔγινε ἕνα εὐεργετικὸ φάρμακο ὡς Aconitin στὴ φαρμακευτικὴ τοῦ 1958, ὅπου τονίζεται ὅτι δρᾶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς σὲ νευραλγίες καὶ ἡμικρανίες, σὲ πυρετούς, ρευματοπάθειες καὶ ἀρθρίτιδες[2].

3. Ἀλκείη ἢ ἀλκέα

Τὸ φυτὸ αὐτὸ ὁμιλεῖ μόνο μὲ τὸ ὄνομά του καὶ μὲ τὸ συσχετισμό του μὲ τοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης. Θεωρεῖται (Liddell - Scott) ὅτι εἶναι κάποιο δηλητηριῶδες φυτό.

Ὡς ἀλκέα ἐμφανίζεται στὸ Διοσκουρίδη (3, 14, 7) εἶδος ἀγρίας μαλάχης, τῆς ὁποίας οἱ ρίζες «ἐν οἴνῳ ἢ ὕδατι πινόμεναι δυσεντερίαν καὶ ῥήγματα ἰῶνται». Τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Παῦλος Αἰγινήτης μέσα στὸ Βυζάντιο (VII, 3).

Νεότεροι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Tschirch, ὁ Fischer, ὁ Geiger καὶ ἄλλοι, συνδέουν τὴν ἀλκέα μὲ τὴν ἀλθαία[3], τὴν ὁποία ἐπίσης ἀναφέρει διεξοδικὰ καὶ ὁ Διοσκουρίδης[4]. Ἡ ἀλθαία εἶναι καὶ αὐτὴ εἶδος ἀγρίας μαλάχης, ἔχει πλῆθος ἐνδείξεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι «προφυλακτικὸν ἰοβόλων... τὸ δὲ ἀφέψημα τοῦ σπέρματος πινόμενον καὶ πρὸς μελισσῶν καὶ τῶν λεπτῶν θηρίων πληγὰς πάντων ἐν ὀξυκράτῳ ποθὲν ἢ ἐν οἴνῳ· καὶ τὰ φύλλα δὲ μετ' ἐλαίου ὀλίγον καταπλάσσεται ἐπὶ τῶν δηγμάτων καὶ ἐπὶ πυρικαύτων» (III, 146).

Ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλο πρόβλημα στὴν ταύτιση τῆς ἀλκείης ἢ ἀλκέας ἀπὸ τοὺς νεότερους μελετητές, θὰ ἀρκεσθῶ μόνον σὲ μιὰ πληροφορία ποὺ προσφέρει ὁ Tschirch (Handbuch II, σελ. 354), ὅτι τὸ φυτὸ αὐτὸ στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο (1600 π.Χ.) ἐχρησιμοποιεῖτο στὸ στολισμὸ τῶν νεκρῶν. Τὰ ἄνθη του στόλιζαν, μαζὶ μὲ ἄλλα λουλούδια, τὸ νεκρικὸ στέφανο.

1. K. Κερένυι, *Ἡ Μυθολογία τῶν Ἑλλήνων*, μετ. Δ. Σταθόπουλου, Ἀθήνα 1968, σελ. 425.
2. W. Schneider, ὅπ.π. σελ. 41.
3. W. Schneider, ὅπ.π. σελ. 58 κ.ἑξ.
4. Διοσκουρίδης, 3, 146.

4. Ἀνεμώνη

Ἡ ἀνεμώνη στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία ἀποτελεῖ τὴν ὀδυνηρὴ ἔκφραση ἑνὸς μεγάλου δράματος. Σύμφωνα μὲ ὁρισμένους ἀρχαίους συγγραφεῖς βλάστησε ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Ἀδώνιδος (Σχολ. Theocr. 592) ἤ, σύμφωνα μὲ ἄλλους (Βίων 1,66), ἡ ἀνεμώνη φύτρωσε ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἀφροδίτης. Τὸ αἷμα καὶ τὰ δάκρυα συνδέονται μὲ τὸ μεγάλο ἔρωτα τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης πρὸς τὸν ὡραῖο Ἄδωνι. Ὅταν ὁ θεσπέσιος αὐτὸς κυνηγὸς πληγώθηκε καὶ πέθανε ἀπὸ τὸ κτύπημα ἑνὸς κάπρου, τὸ αἷμα του ἔτρεξε στὴ γῆ. Ἐκεῖ ἄνθισε ἡ «ἀπαστράπτουσα» ἀνεμώνη[1] μὲ ἕνα ὁλοπόρφυρο χρῶμα. Ἡ Ἀφροδίτη πόνεσε πικρὰ γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ ὡραίου νέου καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυά της (κατὰ τὴ δεύτερη ἐκδοχὴ) πρόβαλε αὐτὸ τὸ τρυφερὸ καὶ «ταχέως ὑπὸ ἀνέμων φθειρόμενον, καὶ μάταιον καὶ ἀνεμῶδες» φυτό, ὅπως χαρακτηρίζει ὁ Ἡσύχιος τὴν ἀνεμώνη.

Ἡ παρουσία ὅμως τῆς ἀνεμώνης δὲν ἔμεινε στὸ μύθο. Ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια πρέπει νὰ εἶχε γίνει ἀντιληπτὸ πὼς αὐτὸ τὸ ἁπλὸ καὶ εὐαίσθητο ἄνθος ἔκρυβε ἰσχυρὲς δυνάμεις, ποὺ μποροῦσαν νὰ ἐπιδράσουν στὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό, πάντα ὅμως εὐεργετικά.

Στὸ Corpus Hippocraticum, στὸ βιβλίο «Περὶ γυναικείης φύσιος», προτείνονται τὰ φύλλα τῆς ἀνεμώνης μὲ τὴ μορφὴ πεσσῶν ὡς ἐμμηναγωγά. Ἐπίσης, στὸ βιβλίο «Περὶ γυναικείων (νόσων)» (β, 201) ἕνα παρόμοιο σκεύασμα μὲ φύλλα ἀνεμώνης καταχωρεῖται σὲ περιπτώσεις ὑστερικῆς πνιγμονῆς καὶ ἕνα ἀκόμη σκεύασμα μὲ τὴν κεφαλὴ τῆς ἀνεμώνης κοπανισμένη «αἱματώδεα ἄγειν δύναται καὶ μαλθάσπειν» (ὅπ.π. 205).

Ἡ ἀνεμώνη ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Θεόφραστο, τὸ Διοσκουρίδη, τὸν Πλίνιο, τὸν Ὀβίδιο κ.λπ. συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητας[2]. Ὁ Θεόφραστος τοποθετεῖ τὴν ἀνεμώνη στὰ ἐαρινὰ φυτὰ καὶ διακρίνει δύο εἴδη, τὴν ἄγρια ἀνεμώνη, ποὺ καλεῖται «ὄρτιος», καὶ τὴν ἀνεμώνη τὴ «λειμωνία»[3].

Ὁ Νίκανδρος (Ἀπόσπ. 2.64) ὀνομάζει «ἀνεμωνίδες ἀπαστράπτουσαι» τὰ λουλούδια αὐτά, ποὺ μὲ τὰ δυνατά τους χρώματα τραβοῦν κοντά τους τὰ νεαρὰ κορίτσια.

Ὁ Διοσκουρίδης διακρίνει τὴν «ἀγρίαν» καὶ τὴν «ἥμερον», «δύναμιν δὲ ἔχουσαι δριμεῖαν ἀμφότεραι, ὅθεν ὁ χυλὸς τῆς ῥίζης αὐτῶν ῥινὶ ἐγχυθεὶς πρὸς κεφαλῆς κάθαρσιν ἁρμόζει· καὶ μασηθεῖσα δὲ ἡ ῥίζα ἄγει φλέγμα, ἑψηθεῖσα δὲ ἐν γλυκεῖ καὶ καταπλασσομένη ὀφθαλμῶν φλεγμονὰς ἰᾶται καὶ τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς οὐλὰς ἀποσμᾷ· ἀνακαθαίρει δὲ καὶ τὰ ῥυπαρὰ τῶν ἑλκῶν. τὰ δὲ φύλλα καὶ οἱ καυλοὶ συνεψηθέντα πτισάνῃ καὶ ἐσθιόμενα

1. Νίκανδρος, fr. 74, 64.
2. Der Kleine Pauly, τόμ. 1, στήλη 351.
3. Θεόφραστος, *Hist. plant.* VI, 8, 1.

γάλα κατασπᾷ, ἐν προσθέτῳ δὲ ἔμμηνα ἄγει, καταπλασθέντα δὲ λέπρας ἀφίστησιν»[1].

Ἡ ἀνεμώνη δὲν ἔπαψε μὲς στοὺς αἰῶνες νὰ χρησιμοποιεῖται στὴ θεραπευτική. Τέλος, τὸ φρέσκο φυτὸ τῆς ἀνεμώνης, σύμφωνα μὲ τὸν Hoppe, Drogenkunde, 1958, ἐφαρμόζεται ὡς ὑπεραιμικὸν καὶ ἐκδόριο. Μὲ προσοχὴ ὅμως στὴ βρογχίτιδα τῶν μικρῶν παιδιῶν, ἀρθρίτιδα καὶ πλευρίτιδα[2].

Παρ' ὅλη τὴ μακραίωνη παρουσία τῆς ἀνεμώνης στὴν θεραπευτική, μένει πάντα τὸ ἐρώτημα: Τί ὤθησε τὸν ἄγνωστο συγγραφέα τῶν Ἀργοναυτικῶν νὰ τοποθετήσει ἀνάμεσα στὰ 26 φυτά, ποὺ φύονται στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, τὴν ἀνεμώνη;

Ἀκριβὴς ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει. Τὴ λύση μπορεῖ ἴσως νὰ τὴ δώσουν ὁρισμένες συσχετίσεις, οἱ ὁποῖες μᾶς ὁδηγοῦν καὶ πάλι στὸ χῶρο τοῦ μύθου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας λατρείας.

Ὁ μύθος ποὺ γνωρίσαμε προηγουμένως ὁμιλεῖ γιὰ τὴν προέλευση τῆς ἀνεμώνης ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Ἀδώνιδος ἢ ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἀφροδίτης. Σύμφωνα ὅμως μὲ ἄλλο μύθο, δὲν ἦταν μόνον ἡ Ἀφροδίτη ποὺ ἀγάπησε τὸν Ἄδωνι, ἀλλὰ καὶ ἡ Περσεφόνη. Ὁ νεκρὸς ἔμενε, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Διός, τὸ μισὸ διάστημα τοῦ χρόνου μὲ τὴν Περσεφόνη στὸν Ἅδη καὶ τὸ ἄλλο μισὸ ἀνέβαινε στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς γιὰ νὰ βρεθεῖ κοντὰ στὴν Ἀφροδίτη. Ἡ περίπτωση εἶναι παράλληλη μὲ ἐκείνη τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης.

Ἀλλά, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ ἀκολουθοῦν τὴν Ὀρφικὴ παράδοση. «Ἐὰν σκεφθοῦμε τὸ ἁπλὸ γεγονός», γράφει ἡ J. Harrison προσπαθώντας νὰ φθάσει στὸ βάθος τῆς ὀρφικῆς σκέψης[3], «ὅτι ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Περσεφόνη εἶναι ἡ κάθε μιὰ ἰσότιμη καὶ παρόμοια μὲ τὴν Κόρη, τὴ νεαρὴ μορφὴ τῆς θεᾶς γῆς, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀντιληφθοῦμε πόσο εὔκολα ἡ μιὰ μορφὴ ταιριάζει μὲ τὴν ἄλλη. Οἱ Ὀρφικοὶ πίστευαν στὴν Κόρη, ποὺ εἶναι ἡ Περσεφόνη. Οἱ μορφὲς τῶν δύο νέων γυναικῶν, τῆς Περσεφόνης καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ἐπενεργοῦσαν ἡ μιὰ στὴν ἄλλη. Ἡ Περσεφόνη αὐξάνεται ὡς πρὸς τὸν ἔρωτα καὶ ἡ Ἀφροδίτη πλησιάζει τὸ θάνατο.»

Στηριγμένη σ' αὐτὴν τὴ διαπίστωση τῆς Harrison συνεχίζω τὴ δική μου σκέψη. Ἡ Ἀφροδίτη, συνδεδεμένη μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἀδώνιδος καὶ μὲ τὸν κάτω κόσμο, ὅπως καὶ μὲ τὴν ἀναγεννημένη βλάστηση, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἀνεμώνη, τὸ τρυφερὸ λουλούδι, ποὺ πρόβαλε, εἴτε ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπημένου νεκροῦ, εἴτε ἀπὸ τὰ ἴδια της τὰ

1. Διοσκουρίδης II 176, 11-5.
2. W. Schneider, ὅπ.π. σελ. 96.
3. J. Harrison, *Prolegomena,* σελ. 640.

δάκρυα. Μέσα στοὺς κήπους τῆς χθόνιας Ἑκάτης τὸ ἄνθος αὐτὸ ἔχει τὴν ἰδιαίτερη θέση του.

Ἄλλωστε ἡ Ἀφροδίτη δὲν εἶναι ἄγνωστη στὸν Εὔξεινο Πόντο. Παλιὰ λατρεία δένει τὴ γῆ αὐτὴ μὲ τὴ μάνα τοῦ Ἔρωτα καὶ τὴ δύναμη τῆς ζωῆς. Ἔτσι, ἡ Ἀφροδίτη μὲ διπλοὺς δεσμοὺς συνδέεται μὲ τὸν Ἑλληνισμὸ τοῦ Πόντου, ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τοὺς δεσμοὺς ποὺ νιώθουν ὅτι δένονται μαζί της οἱ Ὀρφικοί, ποὺ συνθέτουν τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, ὅπως καὶ μὲ τοὺς δεσμοὺς ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ ἴδια μέσω τῶν λατρευτικῶν της ἱερῶν στὴ γῆ τοῦ Πόντου. Μαζί της πορεύεται σ' αὐτὴ τὴ γῆ καὶ ἡ ἀνεμώνη.

5. Ἀσφόδελος

Τὸ περιφημότερο φυτὸ ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν κάτω κόσμο εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ ἀσφόδελος. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει, σύμφωνα μὲ τὶς δοξασίες τῆς ἐποχῆς του, μιὰ μεγάλη πεδιάδα σκεπασμένη μὲ ἀσφοδέλους, ποὺ τὴν ἀπεικονίζει ὡς «ἀσφοδελὸς λειμὼν» (Od. XI 539, 543, XXIV 13).

Γιατί ὅμως τοποθετήθηκε ὁ ἀσφόδελος στὸν κάτω κόσμο; Ὁ Welcker καὶ ἄλλοι μελετητὲς[1] τῆς μυθολογίας ἀποδίδουν τὴ θέση αὐτὴ τοῦ ἀσφόδελου στὰ χρώματα ποὺ ἔχει καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι φύεται στὰ πετρώδη καὶ ἐρημικὰ μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς, πράγμα τὸ ὁποῖο προσιδιάζει μὲ τὸ χῶρο τοῦ κάτω κόσμου. Ἀκόμη, οἱ βολβοὶ τοῦ ἀσφοδέλου χρησιμεύουν ὡς φαγητὸ στοὺς πτωχοὺς πληθυσμοὺς τῆς ἀρχαιότητας (Hesiod. O. D. 41). Ἔτσι, στὴ σκέψη αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἐθεωρεῖτο ὅτι μεταφέρεται στὶς κατοικίες τους μιὰ ἀξιοθρήνητη τροφή.

Ἐφόσον ὅμως ὁ ἀσφόδελος τοποθετεῖται στὸν Ἅδη, ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τοὺς χθόνιους θεοὺς καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα μὲ τὴ βασίλισσα τοῦ κάτω κόσμου, τὴν Περσεφόνη, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις νὰ φέρει στέφανο ἀπὸ ἀσφόδελο.

Εἶναι ἀκόμη σχεδὸν βέβαιο ὅτι ἡ Δήμητρα εἶχε σύνδεσμο μὲ τὸν ἀσφόδελο.

Καὶ οἱ δύο αὐτὲς θεὲς[2] θεωρεῖται ὅτι εἶχαν σχέση μὲ τὴ γυναίκα καὶ προστάτευαν μητέρα καὶ παιδὶ ἀπὸ ἐπικίνδυνα μάγια. Στὴ Ρόδο χρησιμοποιοῦσαν τὸν ἀσφόδελο γιὰ νὰ στεφανώσουν τὶς ἀπεικονίσεις τῆς Περσεφόνης καὶ τῆς χθόνιας Ἀρτέμιδος.

Ἡ χθόνια Ἄρτεμις ταυτίζεται στὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ μὲ τὴν Ἑκάτη. Στοὺς μαγικοὺς κήπους αὐτῆς τῆς θεᾶς στὴν Κολχίδα συναντᾶμε τὸν ἀσφόδελο. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα στόλιζαν τοὺς τάφους μὲ τὸ φυτὸ αὐτό.

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 241, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.
2. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 242.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸν Ἅδη, τὴν Περσεφόνη καὶ τὴ Δήμητρα, μὲ τὸν ἀσφόδελο συνδέεται καὶ ὁ χθόνιος Διόνυσος. Σύμφωνα μὲ τὸ Θεόκριτο (XXVI, 2 κ.ἑξ.), ἡ Ἰνώ, ἡ Αὐτονόη καὶ ἡ Ἀγαύη στολίζουν τοὺς βωμοὺς τοῦ θεοῦ καὶ τῆς μητέρας του Σεμέλης μὲ αὐτὸ τὸ φυτό.

Ἀκόμη, ὁ ἀσφόδελος ἔχει μιὰ κάποια ἐρωτικὴ σημασία. Οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν ὅτι οἱ βολβοὶ τῆς ρίζας του μερικὲς φορὲς ἔμοιαζαν μὲ τὰ γεννητικὰ ὄργανα. Ἔτσι, ὅταν κάποιος εὕρισκε μιὰ τέτοια ρίζα, μποροῦσε κρατώντας την νὰ προσελκύσει τὴν ἀγάπη τοῦ ἄλλου φύλου, ὅπως, σύμφωνα μὲ μιὰ παράδοση, ἔγινε μὲ τὴ Σαπφὼ καὶ τὸν ἀγαπημένο της Φάονα[1].

Ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ μῦθοι αὐτοὶ ἀντικατοπτρίζονται στὴν ἀρχαία ἰατρική.

Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἱπποκράτη, δηλαδὴ στὸν 5ο π.Χ. αἰώνα, τοποθετεῖται τὸ βιβλίο Περὶ ἑλκῶν τοῦ Corpus Hippocraticum. Ἐδῶ, στὸ κεφ. 22, ὅπου περιγράφεται ἡ θεραπεία τῶν ἐγκαυμάτων, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς θεραπευτικὴ μέθοδος: «ἐπειδὰν τῷ συείῳ στέατι ὑπαλείψῃς τῷ παλαιῷ, καταλείφειν ἀσφοδέλου ῥίζας ἐν οἴνῳ τρίψας καὶ λειώσας.» Δηλαδή, ἀφοῦ ἐπαλείψετε τὸ ἔγκαυμα μὲ παλιὸ χοιρινὸ λίπος, θὰ τρίψετε ρίζες ἀσφοδέλου μέσα σὲ κρασί, θὰ τὶς διαλύσετε καλὰ καὶ θὰ ἐπαλείψετε τὸ ἄρρωστο μέρος.

Ἐπίσης, στὸ Corpus Hippocraticum καὶ στὸ βιβλίο Περὶ νούσων, τὸ Δεύτερον, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει στὴ σχολὴ τῆς Κῶ καὶ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ συγχρόνους ἢ μαθητὲς τοῦ Ἱπποκράτη, βρίσκουμε καὶ πάλι τὸν ἀσφόδελο. Ἑπομένως καὶ πάλι βρισκόμαστε ἴσως πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα.

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀσφοδέλου γίνεται ἐδῶ στὴ θεραπεία τοῦ ἰκτέρου. Πρῶτα ἀνοίγονται οἱ ὑπογλώσσιες φλέβες, λούζεται ὁ ἄρρωστος μὲ ἄφθονο ζεστὸ νερὸ καὶ κατόπιν πίνει νηστικὸς ρίζες ἀσφοδέλου, καθαρισμένες, βρασμένες μέσα σὲ κρασὶ μαζὶ μὲ μιὰ φοῦχτα φύλλα ἀπὸ σέλινο. Τὸ ἀφέψημα αὐτὸ δίδεται ὡς διουρητικό.

Ὁ ἀσφόδελος χρησιμοποιεῖται καὶ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τοὺς ἱπποκρατικούς. Στὸ Περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν βιβλίο τοῦ Corpus, ποὺ θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει στὴ σχολὴ τῆς Κῶ ἢ τῆς Κνίδου καὶ μεταφέρει ἴσως καὶ παλαιότερη διδασκαλία τῆς ἱπποκρατείου, ἢ τουλάχιστον σύγχρονής του, ὁ ἀσφόδελος καταχωρεῖται στὰ θεραπευτικὰ ποὺ ξεπρήζουν τὴ σπλήνα. Δίδεται «ἐν οἴνου κοτύλῃ αὐστηροῦ νήστει» (κεφ. 30).

Οἱ μαρτυρίες τοῦ Corpus Hippocraticum μᾶς βεβαιώνουν ὅτι ὁ ἀσφόδελος εἶναι παλαιὸ θεραπευτικὸ φυτό, ἀναγράφεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἴσως

1. *De Gubernatis* II, 29.

τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα καὶ ἐφαρμόζεται ἐξωτερικῶς ὡς ἐπουλωτικὸ ἐγκαυμάτων καὶ ἐσωτερικῶς γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ ἰκτέρου καὶ τὴ διόγκωση τοῦ σπληνός.

Ἀργότερα, τὸ 2ο π.Χ. αἰώνα, ὁ Νίκανδρος καταχωρεῖ τὸν ἀσφόδελο ἀναμεμειγμένο μὲ ἄλλα φυτὰ στὰ «νούσων ἀλητήρια», στὰ φυτὰ δηλαδὴ ποὺ εἶναι ἐναντίον τῶν νόσων καὶ καταλήγει: «πῖνε δ' ἐντρίψας κοτυλήρυτον ὄξος ἀφύσσων/ἢ οἴνης· ῥέα δ' αὖτε καὶ ὕδατι κῆρας ἀλύξαις» (Θηριακά, στ. 534 - 540). Μὲ τὸν τρόπο δηλ. αὐτό, πίνοντας ἕνα μίγμα φυτῶν, ὅπου καὶ ὁ ἀσφόδελος, μὲ ξίδι ἢ κρασὶ ἢ ἀκόμη καὶ νερό, μπορεῖς εὔκολα νὰ διαφύγεις τὸ θάνατο. Ὁ Νίκανδρος ὅμως δὲ γράφει σὲ ποιὲς νόσους τὸ ποτὸ αὐτὸ ἐπιδρᾶ.

Πληρέστερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀσφοδέλου στὴ θεραπευτικὴ δίδει ὁ Διοσκουρίδης τὸν 1ο μ.Χ. αἰώνα. Σύμφωνα μὲ τὶς δικές του πληροφορίες, τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἀσφοδέλου εἶναι διουρητικὰ καὶ ἐμμηναγωγά, θεραπεύουν πόνους στὰ πλευρά, βῆχα καὶ κῆλες, κάμνουν «εὐημεστέρους» τοὺς ἀνθρώπους, σώζουν «ἑρπετοδήκτους». Ὡς κατάπλασμα συνιστᾶται στὰ δήγματα, τὰ ρυπαρὰ καὶ «νεμόμενα» ἕλκη, στὶς φλεγμονὲς τῶν μαστῶν καὶ διδύμων, σὲ σπειριὰ καὶ δοθιῆνες καὶ γενικὰ στὶς φλεγμονές. Ἀποτελεῖ φάρμακο γιὰ τὰ μάτια καὶ τὰ πυορροοῦντα αὐτιὰ καὶ γιὰ τὸν πόνο τῶν δοντιῶν «ἐγχυθεὶς ὁ χυλὸς τῷ ἀντικειμένῳ ὠτίῳ». Ἀκόμη, ἡ σκόνη ἀπὸ καμμένη ρίζα ἀσφοδέλου θεραπεύει ἀλωπεκίες καὶ χιονίστρες καὶ ἐγκαύματα, ὅπως καὶ τὴ λεύκη.

Τέλος, ὁ καρπὸς καὶ τὰ ἄνθη εἶναι «ἀντιφάρμακο» ἐναντίον τῶν «σκολοπένδρων καὶ σκορπίων», ἐνῶ ἐξ ἴσου «ταράττει καὶ τὴν κοιλίαν» (Διοσκ. II 169). Ὁ ἀσφόδελος ἀναφέρεται ἀκόμη ἀπὸ τὸν Πλίνιο, τὸ Γαληνό, τὸν Ψευδο - Ὀρειβάσιο καὶ φθάνει καὶ στὴν καρδιὰ τοῦ Βυζαντίου μὲ τὸν Παῦλο Αἰγινήτη (VII, 3).

6. Δίκταμνον

Ἀνάμεσα στὰ φυτὰ ποὺ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴν Ἄρτεμη τὴν λοχεία ἢ Εἰληθυΐα ἦταν τὸ δίκταμνον ἢ δίκταμνος[1]. Εἶναι γνωστὸ μέχρι σήμερα ὅτι τὸ ἀρωματικότερο καὶ πιὸ καλὸ δίκταμνο φύεται στὴν Κρήτη, στὸ νησὶ ποὺ ἰδιαίτερα λάτρευε τὴν Ἄρτεμη ὡς συμπαραστάτιδα τῶν γυναικῶν κατὰ τὸν τοκετό. Ἀκόμη, ἡ Κρήτη ἔδωσε τὸ ὄνομα στὸ φυτὸ ἀπὸ τὸ ὄρος Δίκτη, ὅπου εἶναι ἰδιαίτερα ἄφθονη ἡ παρουσία του.

Ἡ Ἄρτεμις Εἰληθυΐα καὶ ἡ Δίκτυννα, ἡ κουροτρόφος τοῦ Διός[2],

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 189, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.
2. Der Kleine Pauly, λέξ. *Diktynna,* τόμ. 2, στήλη 27 - 28.

ποὺ εἶχε παρόμοια ὑπόσταση μὲ τὴν Εἰληθυΐα, ἐμφανίζονται μερικὲς φορὲς νὰ φέρουν στεφάνι ἀπὸ δίκταμνο.

Ἡ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὸ φυτὸ ἐκφράζεται καὶ μὲ ἕνα ἐπίθετο ποὺ φέρει, «ἀρτεμιδήϊον»[1].

Ὁ Θεόφραστος (4ος αἰ. π.Χ.) διαφωτίζει ἀκόμη περισσότερο τὰ πράγματα (Hist. Plant. IX 16, 1 - 3): «Τὸ δὲ δίκταμνον ἴδιον τῆς Κρήτης θαυμαστὸν δὲ τῇ δυνάμει καὶ πρὸς πλείω χρήσιμον μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς τόκους τῶν γυναικῶν... χρήσιμον δὲ πρὸς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ ὥσπερ ἐλέχθη πρὸς τὰς δυστοκίας τῶν γυναικῶν.»

Ὁ Διοσκουρίδης (1ος αἰώνας μ.Χ.) στὶς ἰδιότητες τοῦ δικτάμνου προσθέτει: «οὐ μόνον γὰρ πινομένη, ἀλλὰ καὶ προστιθεμένη καὶ ὑποθυμιωμένη τὰ τεθνηκότα ἔμβρυα ἐκτινάσσει.»[2]

Ἀκόμη, σύμφωνα μὲ ἄλλη πληροφορία, «καταπλασσομένη δὲ ἡ βοτάνη τοὺς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ἢ τοῦ λοιποῦ σώματος σκόλοπας θεραπεύει· ποιεῖ δὲ καὶ πρὸς πόνον σπληνός, μειοῖ γὰρ αὐτόν. κομίζουσι δὲ αὐτὴν ἐν θέρει καὶ φθινοπώρῳ· ἡ δὲ ῥίζα αὐτῆς γευομένῳ (sic) θερμαίνει· βοηθεῖ δὲ καὶ θηριοδήκτοις ὁ χυλὸς αὐτῆς μετ' οἴνου πινόμενος. τοιαύτη δὲ τῆς βοτάνης ἡ δύναμις, ὡς καὶ ὀσφραινομένη διώκειν καὶ προσαπτομένη ἀναιρεῖν τὰ ἰοβόλα θηρία. τὸ δὲ αὐτῆς χύλισμα ἐπιχεόμενον πληγῇ σιδήρου ἢ ἰοβόλου δήγματι καὶ πρὸς τῷ ἐπιχυθῆναι (ἐπιχρισθῆναι) καὶ λαμβανόμενον πόσει εὐθέως ὑγιάζει» (ὑπ. 1 στὸ III, 32 σελ. 43 τοῦ Διοσκουρίδη).

Γενικὰ ὅμως οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν ὅτι ἡ ὀσμὴ καὶ μόνον τοῦ δικτάμνου εἶναι ἱκανὴ νὰ φονεύσει τὰ φίδια ποὺ τὸ πλησιάζουν[3].

7. Εἰρύσιμον

Τὸ εἰρύσιμον ἢ ἐρύσιμον εἶναι φυτὸ ποὺ δείχνει τὶς ἰδιότητές του μόνον καὶ μὲ τὸ ὄνομά του. Προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἐρύω, ποὺ σημαίνει ἀπωθῶ καὶ ἀπομακρύνω, φυτὸ ἑπομένως ποὺ ἀπομακρύνει τὸ κακό, εἶναι τὸ σημερινὸ ἀγριοκάρδαμο.

Τὸ ἐρύσιμον κατ' ἀρχὴν ἀναφέρεται στὸ Corpus Hippocraticum στὸ Περὶ Διαίτης, τὸ Δεύτερον παρ. 45, ὅτι «ὑγραίνει καὶ διαχωρέει», στὸ Περὶ Νούσων, παρ. 54, ὡς ρόφημα σὲ πυρετὸ μὲ πνευμονικὸ νόσημα καὶ σὲ γυναικολογικὰ προβλήματα (Περὶ γυναικείας φύσιος, παρ. 32, Γυναικείων πρῶτον, παρ. 51, 75, 78, Γυναικείων δεύτερον, παρ. 113, 115, 192, 203). Τὸ

1. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὑλ. ἰατρ.* III, 32 RV.
2. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὑλ. ἰατρ.* III, 32.
3. Apul. *de herb. virt.* 90.

ἀναφέρει στὴ συνέχεια ὁ Νίκανδρος στὰ Θηριακὰ (894) καὶ στὰ Ἀλεξιφάρμακα (620) ὡς ἀντίδοτο δηλητηριάσεων ἀπὸ ζῶα καὶ φυτά.

Ὁ Διοσκουρίδης, τέλος, συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐνδείξεων τοῦ ἐρυσίμου: «σπερμάτια μικρὰ... ποιοῦντα πρὸς θώρακος ῥευματισμόν, ἐμπύους, βῆχας, ἴκτερον, ἰσχιάδα ἐκλειχόμενα σὺν μέλιτι· πίνεται καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα φάρμακα. καταπλασσόμενον δὲ μεθ' ὕδατος ἢ μέλιτος ὠφελεῖ καρκινώματα κρυπτά, σκληρίας, παρωτίδας, διδύμων καὶ μαστῶν φλεγμονάς, λεπτύνει τε καθ' ὅλου καὶ θερμαίνει. ἐπιεικέστερον δὲ γίνεται εἰς τὰ ἐκλείγματα, ἀποβραχὲν ὕδατι καὶ φωχθὲν ἢ ἐνδεθὲν εἰς ὀθόνιον καὶ ὀπτηθὲν στέατος περιπλασθέντος» (ΙΙ 158).

Παρόμοια ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Γαληνός, ὁ ὁποῖος τονίζει ἰδιαίτερα τὴ χρήση του στὰ «ἐκλείγματα» (XI 877).

8. Θρύον

Τὸ θρύον, «στρύχνος μανικός», ἴσως ὁ δηλητηριώδης κατὰ τὸ Liddell - Scott, δὲν ἔχει ἀκόμη μὲ βεβαιότητα καθορισθεῖ καὶ ταυτισθεῖ.

Σύμφωνα μὲ τὸ Θεόφραστο (9, 11,6) «(στρύχνος) ὁ μανικός, οἱ δὲ θρύορον καλοῦσιν αὐτὸν οἱ δὲ περιττόν, λευκὴν ἔχει τὴν ῥίζαν καὶ μακρὰν ὡς πήχεως καὶ κοίλην. δίδοται δ' αὐτῆς ἐὰν μὲν ὥστε παίζειν καὶ δοκεῖν ἑαυτῷ κάλλιστον εἶναι δραχμὴ σταθμῷ· ἐὰν δὲ μᾶλλον μαίνεσθαι καὶ φαντασίας τινὰς φαίνεσθαι δύο δραχμαί· ἐὰν δ' ὥστε μὴ παύεσθαι μαινόμενον τρεῖς, καὶ συμπαραμιγνύναι φασὶν ὀπὸν κενταυρίου· ἐὰν δὲ ὥστε ἀποκτεῖναι τέτταρες».

Τὸ θρύον ἑπομένως εἶναι φυτὸ ποὺ δημιουργεῖ παραισθήσεις, ποὺ ὅσο αὐξάνεται ἡ δόση μπορεῖ νὰ φθάσει τὸν ἄνθρωπο μέχρι μανίας. Ὁ Διοσκουρίδης ἀναφέρει τὰ ἴδια, ἀλλὰ συμπληρώνει ὅτι «ἀντιφάρμακον δ' ἐστὶν αὐτοῦ μελίκρατον πολὺ πινόμενον καὶ ἐξεμούμενον» (Διοσκ. π. ὑλ. IV 73).

Κάποιες θεραπευτικὲς ἰδιότητες ἀναφέρει ὁ Γαληνὸς «ἔξωθεν τοῦ σώματος ἐπιπλασσομένου ἕλκη κακοήθη καὶ νομώδη θεραπεύει ἄριστος δ' εἰς τοσοῦτον τῆς ῥίζης ὁ φλοιός» (XII 146).

9. Κάρπασον

Τὸ κάρπασον εἶναι φυτὸ ποὺ ἔχει πολὺ δυσκολέψει τοὺς ἐπιστήμονες στὸν προσδιορισμό του. Θεωρεῖται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὸ χρησιμοποιοῦσαν ὡς θεραπευτικὸ ἐπὶ δηλητηριάσεως μὲ κώνειο[1]. Ἀντίθετα, ἂν δεχθοῦμε τὴν πληροφορία τοῦ Διοσκουρίδη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ κάρπασον εἶναι

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 206.

φυτὸν τοῦ ὁποίου ὁ ὀπὸς «ποθεὶς κάρον ἐπιφέρει καὶ πνιγμὸν ὀξύν»[1], τότε αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ φυτὸ εἶναι δηλητηριῶδες. Τέλος, σύμφωνα μὲ τρίτη ἐκδοχή, τὸ κάρπασον εἶναι εἶδος λεπτοῦ λίνου ποὺ φύεται στὴν Ἰσπανία[2].

Ὁρισμένοι συγγραφεῖς[3] δέχονται ὡς συνώνυμο τὸν τύπο «κάρπαθον», ὁ ὁποῖος μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς δύο κατευθύνσεις. Πρῶτον σὲ μιὰ ἀκόμη μαρτυρία τοῦ Διοσκουρίδη καὶ δεύτερον στὸ τοπωνύμιο Κάρπαθος.

Ὡς πρὸς τὸ Διοσκουρίδη τὸ κάρπαθον ἀποτελεῖ συνώνυμο τοῦ περικλυμένου (IV 14). Οἱ ἰδιότητες αὐτοῦ τοῦ φυτοῦ εἶναι πολλές: ὁ καρπὸς «σπλῆνα ἐκτήκει καὶ κόπον λύει καὶ ὀρθόπνοιαν ὠφελεῖ καὶ λυγμόν, οὐρόν τε ἄγει ἀπὸ τῆς ἕκτης ἡμέρας αἱματῶδες· ἔστι δὲ καὶ ὠκυτόκιος», ἐνῶ τὰ φύλλα «ἀγόνους ποιεῖν ἱστορεῖται, συναλειφόμενα δὲ μετ' ἐλαίου ἐπὶ τῶν περιόδων τὰ φρικία παραιτεῖται».

Παρόμοιες ἰδιότητες ἀποδίδει ὁ Θεόφραστος στὸν κλύμενον καὶ ὄχι στὸν περικλύμενον (Θεοφρ. Η.Π. IX 18, 6 κ.ἑξ.).

Μετὰ τὸ Θεόφραστο καὶ Διοσκουρίδη, ὁ Γαληνὸς (XII 98) καὶ ὁ Παῦλος Αἰγινήτης συνεχίζουν τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἴδιου φυτοῦ.

Ἰδιαίτερη ὅμως σημασία πρέπει νὰ δώσουμε στὰ συνώνυμα ποὺ ἀναφέρει ὁ Wellmann (14 RV): «περικλύμενον· οἱ δὲ αἰγίνη, οἱ δὲ κλύμενον, οἱ δὲ κάρπαθον, οἱ δὲ σπλήνιον, οἱ δὲ ἡπατῖτις, οἱ δὲ ἑλξίνη μείζων, οἱ δὲ κληματῖτις, οἱ δὲ (ἀ)μερσίνη, οἱ δὲ καλυκάνθεμον» κ.λπ. Τὸ πλῆθος τῶν συνωνύμων δικαιώνει τὴ δυσκολία τῶν εἰδικῶν νὰ ταυτίσουν μὲ βεβαιότητα αὐτὸ τὸ φυτό.

10. Κάρδαμον

Ἀνάμεσα στὰ φυτὰ ποὺ ἡ ἀρχαιότητα θεωροῦσε ὡς ἀντίδοτα δηλητηρίων τὸ κάρδαμον ἔχει ἐξέχουσα θέση. Σ' αὐτήν του τὴν ἰδιότητα στηρίζονται οἱ ἐρευνητὲς γιὰ νὰ ἑρμηνεύσουν τὴν τοποθέτησή του στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης στὴν Κολχίδα[4].

Τὸ κάρδαμον ἐμφανίζεται ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Σὲ πινακίδα τῶν Μυκηνῶν ἀναγράφεται στὴ γραμμικὴ γραφὴ Β ἡ λέξη Ka-da-mi-ja (πιν. My 107 = Ge 604), ποὺ ἀποδίδεται ὡς κάρδαμον[5].

Ἡ πινακίδα βέβαια αὐτὴ δὲν εἶναι μεμονωμένη. Σειρὰ ὁλόκληρη ὀνομάτων ἀρωματικῶν καὶ θεραπευτικῶν φυτῶν μινωϊκῶν καὶ μυκηναϊκῶν

1. Διοσκουρίδης, *Περὶ Δηλητ. Φαρμάκ.* 13.
2. Liddell - Scott, λ. *κάρπασον*.
3. J. B. Hofmann, *Ἐτυμ. λεξ. τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Α. Παπανικολάου, ἐν Ἀθήναις 1974, λ. *κάρπασον*.
4. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 181.
5. Siegfried Laser, *Medizin u. Körperpflege* στὴν Archeologia Homerica, Göttingen 1983, σελ. 119 κ.ἑξ.

χρόνων ἔχει ἀποκαλυφθεῖ καθὼς προχωρεῖ ἡ ἀποκρυπτογράφηση τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β. Ἡ παρουσία τῆς λέξης Ka-da-mi-ja = κάρδαμον ἀνάμεσά τους μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κάρδαμο εἶναι ἕνα φυτὸ ποὺ ἀπὸ πολὺ παλιὰ οἱ Ἕλληνες εἶχαν ξεχωρίσει καὶ χρησιμοποιήσει.

Περίπου χίλια χρόνια ἀργότερα ἐμφανίζεται πλέον τὸ κάρδαμο σὲ μιὰ εὐρύτατη χρήση στὰ ἱπποκρατικὰ κείμενα. Στὸ Corpus Hippocraticum, καὶ δὴ στὰ βιβλία Περὶ διαίτης, τὸ Δεύτερον, Περὶ νούσων, τὸ Δεύτερον, Περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν, Περὶ γυναικείης φύσιος καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα τὸ κάρδαμον ἐμφανίζεται μὲ ἕνα πλῆθος ἐνδείξεων καὶ πολύμορφες ἐφαρμογές. Ἀπὸ τοὺς ἱπποκρατικοὺς συνιστᾶται μὲ τέτοια βεβαιότητα καὶ τέτοια ἐμπιστοσύνη γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά του σὲ δύσκολα περιστατικά, ὥστε ὁ μελετητὴς χωρὶς νὰ τὸ θέλει ὁδηγεῖται στὴ σκέψη ὅτι πράγματι τὸ κάρδαμο εἶναι ὄχι μόνο πολὺ γνωστὸ φάρμακο, ἀλλὰ καὶ πολὺ δοκιμασμένο.

Τὸ 2ο π.Χ. αἰώνα ἐμφανίζεται τὸ κάρδαμο στὰ Θηριακὰ τοῦ Νικάνδρου. Ἐδῶ (στ. 41) ρίχνουν στὴ φωτιὰ τὴ ρίζα του μαζὶ μὲ ἄλλα φυτά, θειάφι κ.λπ., γιὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν τὰ φίδια καὶ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ κοιμηθεῖ ἄφοβα στὸ δάσος. Σὲ ἄλλη ὅμως περίπτωση, στὸ στ. 877, ἀναφέρεται τὸ κάρδαμο ὡς θεραπευτικὸ στὶς ἐνοχλήσεις τοῦ στομάχου.

Τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα, τὸ κείμενο τοῦ Διοσκουρίδη γιὰ τὸ κάρδαμον (II 155) εἶναι κυριολεκτικὰ χείμαρρος ἐνδείξεων καὶ θεραπευτικῶν ἐφαρμογῶν. Ἔχεις τὴν ἐντύπωση ὅτι δὲν ὑπάρχει νόσημα ἢ ἔστω κάποια κακουχία ποὺ δὲν μπορεῖ τὸ κάρδαμον νὰ θεραπεύσει. Τοῦ καρδάμου «τὸ σπέρμα θερμαντικόν, δριμύ, κακοστόμαχον, κοιλίαν ταράσσον καὶ ἕλμινθας ἐκτινάσσον, σπλῆνα μειοῦν, ἔμβρυα φθεῖρον καὶ ἔμμηνα κινοῦν, συνουσίαν παρορμῶν... ἀποσμήχει λέπρας, λειχῆνας. σὺν μέλιτι δὲ σπλῆνα ταπεινοῖ καταπλασσόμενον καὶ κηρία ἀποκαθαίρει καὶ τὰ ἐκ θώρακος ἀνάγει ἐγκαθεψόμενον ῥοφήμασιν, ἑρπετοδήκτων τέ ἐστιν ἀντιφάρμακον πινόμενον· θυμιαθὲν δὲ ἑρπετὰ διώκει, τρίχας δὲ ῥεούσας ἐπέχει καὶ ἄνθρακας περιρρήττει πυοποιοῦν. σὺν ὄξει δὲ καὶ ἀλφίτους καταπλασθὲν ἰσχιαδικοὺς ὠφελεῖ, καὶ οἰδήματα καὶ φλεγμονὰς διαφορεῖ, δοθιῆνάς τε ἐκπυοῖ σὺν ἅλμῃ καταπλασθέν».

Τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀκολουθοῦν καὶ οἱ Ρωμαῖοι Πλίνιος, Κέλσος καὶ ἄλλοι.

Μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περγαμηνὲς τὸ κάρδαμον ἔφθασε στὸ Γαληνὸ (XII 11) γιὰ νὰ προχωρήσει στὸν Ὀρειβάσιο, Ἀέτιο καὶ Παῦλο Αἰγινήτη καὶ νὰ σταθεροποιηθεῖ πλέον στὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ ἰατρική.

11. Κῆμος

Κῆμος[1] ἢ ζωόνυχον ἢ ἀετόνυχον ἢ λεοντοπόδιον ἢ κατανάγκη κατὰ τὸ Διοσκουρίδη (IV 133 καὶ 133 RV) εἶναι φυτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο «φασὶν (δ' αὐτὴν) εὐχρηστεῖν εἰς φίλτρα». Οἱ ἰδιότητες τοῦ φυτοῦ συμπληρώνονται ὅταν ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἀναγράφει τὶς δυνάμεις τοῦ κήμου, ὅταν φέρει τὸ ὄνομα «λεοντοπόδιον»: «ταύτης ἡ ῥίζα σὺν οἴνῳ πινομένη βοηθεῖ ἑρπετοδήκτους, ταχέως ἀπόνους ποιοῦσα· μίσγεται δὲ καὶ εἰς τοὺς ἰσχιαδικοὺς κλυσμοὺς» (π. ὑλ. ἰατρ. III 96).

Συνεχίζοντας ὅμως τὰ συνώνυμα ὁ Διοσκουρίδης προσδίδει στὸ λεοντοπόδιον καὶ ἄλλα ὀνόματα ὅπως λεύκηθρον, λεόντιον, δωρίς, δωριπτερίς, λυχνὶς ἀγρία, θορύβηθρον, ποπιδήϊον, μήκων κερατῖτις, ἀνεμώνη κ.λπ.

12. Κλύμενος

Ὁ κλύμενος ἢ τὸ κλύμενον εἶναι φυτὸ ποὺ ὁ καρπός του ἐχρησίμευε γιὰ τὴ θεραπεία τῶν νοσημάτων τοῦ σπληνός[2]. Ἰδιαίτερα ὁ Θεόφραστος ἀναφέρεται στὴ συλλογὴ τοῦ φυτοῦ τὴν ὁποία προσδιορίζει ὅτι πρέπει νὰ γίνεται «πρὶν τὸν ἥλιον ἐπιβάλλειν»[3]. Ἀκόμη συμπληρώνει ὁ ἴδιος συγγραφεύς: «ἀδυνατεῖν δὲ φασὶ γεννᾶν καὶ ἐάν τις τοῦ κλυμένου τὸν καρπὸν πίνῃ συνεχῶς τριάκονθ' ἡμέρας ἐν οἴνῳ λευκῷ συλλέξας ὅσον χοίνικα τὸ ἴσον ἀν' ἑκάστην ἡμέραν. ἐὰν γὰρ ἐκτελέσῃ τὴν πόσιν ἀγονεῖν τὸ ὅλον.»[4]

Σύμφωνα μὲ τὸ Διοσκουρίδη, τέσσερις περίπου αἰῶνες ἀργότερα, «ποιεῖ δὲ ὁ χυλὸς πρὸς αἵματος ἀναγωγὰς πινόμενος καὶ κοιλιακοὺς καὶ ῥοῦν ἐρυθρόν, ψύχων καὶ στύφων· ἐπέχει δὲ καὶ τὰς ἐκ μυκτήρων αἱμορραγίας. τὰ δὲ θυλάκια λεῖα τοῖς νεοτρώτοις ἐπιτιθέμενα μέχρις ἀπουλώσεως ἐνεργεῖ»[5]. Οὐσιαστικά, δηλαδή, τὸ κλύμενον ἀναστέλλει τὴν αἱμορραγία τῶν σπλάχνων, τῶν μυκτήρων, καὶ βοηθεῖ στὴν ἐπούλωση τραυμάτων.

Ὁ κλύμενος, τὸ φυτὸ μὲ αὐτὲς τὶς ἐνδιαφέρουσες ἰδιότητες, φέρει μυθολογικὸ ὄνομα. Σειρὰ ὁλόκληρη μυθικῶν μορφῶν ὀνομάζονται Κλύμενος ἢ Κλυμένη[6]. Τὸ χαρακτηριστικότερο ὅμως εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ ὁ Κλύμενος λατρευτικὴ ἐπίκληση τοῦ Ἅδου - Πλούτωνος στὴν Ἑρμιόνη τῆς Πελοποννήσου. Σύμφωνα μὲ τὸν Παυσανία (2, 35, 9 κ.ἑξ.), ἱερὰ τῆς Δήμητρας, τοῦ Κλυμένου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Χθονίας εὑρίσκοντο ἔξω ἀπὸ

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 200.
2. Θεόφραστος, *Hist. Plant.* IX, 18, 8.
3. Θεόφραστος, ὅπ.π. IX, 8, 6.
4. Θεόφραστος, ὅπ.π. IX, 18, 6.
5. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὑλ. ἰατρ.*, IV 13.
6. Der Kleine Pauly, λ. *Klymene, Klymenos,* τόμ. 3, στήλη 257 - 8

τὴν πόλη. Τὰ ἀδέλφια Κλύμενος καὶ Χθονία εἶναι οἱ ὑποστάσεις τοῦ Ἄδη καὶ τῆς Δήμητρας. Ἡ Ἑκάτη, ἡ μάγισσα μὲ τὴ χθόνια ἐπίσης μορφή, εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη μαζί τους. Ἔτσι δὲν παραξενεύει ποὺ ἕνα φυτὸ ποὺ φέρει τὴν ἐπίκληση τοῦ Πλούτωνα Ἄδη, ὁ Κλύμενος, βρίσκεται τοποθετημένο ἀπὸ τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ στοὺς κήπους τῆς Κολχίδος.

Τὸ κλύμενον θεωρεῖται ὅτι εἶναι κατ' ἄλλους ἡ Calendula Arvensis L, ἐνῶ ἄλλοι τὸ σχετίζουν μὲ τὴ χάλκη τοῦ Σχ. Νικ. Ther. 25.7. Αὐτῶν τῶν φυτῶν μελετοῦν τὰ πάμπολλα εἴδη καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐφαρμογῶν τους. Μετὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ Διοσκουρίδη[1] τὰ εἴδη τοῦ κλυμένου — calendula — πολλαπλασιάστηκαν, μελετήθηκαν καὶ οἱ ἐφαρμογές τους στὴν ἰατρικὴ τοῦ μεσαίωνα καὶ τῆς νεότερης ἐποχῆς εἶναι πολλὲς καὶ διάφορες.

Στὸν Hoppe, Drogenkunde, 1958, ἔχουν δοθεῖ οἱ τελικὲς ἐφαρμογὲς τῶν φυτῶν τῆς οἰκογενείας calendula. Συνιστῶνται 1) τὰ ἄνθη (ἐσωτερικῶς ἐπὶ φλεγμονωδῶν καταστάσεων — Σὲ μορφὴ ἀλοιφῆς γιὰ τὴ θεραπεία πληγῶν καὶ δυσκολοθεράπευτων ὄγκων. Στὴν ὀδοντιατρική, ...) 2) τὸ φυτὸ ὡς Cholereticum — ἐξωτερικῶς ἐπὶ φλεγμαινόντων τραυμάτων, ἐπὶ ἕρπητος — Γιὰ γαργάρες. Ἐπίσης λαμβάνεται χρωστικὴ οὐσία γιὰ διάφορα εἴδη διατροφῆς, ὅπως βούτυρο καὶ τυρί. Τέλος χρησιμοποιεῖται ὡς ἐφιδρωτικό.

Δὲ μένει παρὰ νὰ συγκρίνουμε τὶς ἐνδείξεις γιὰ τὶς θεραπευτικὲς ἰδιότητες τοῦ κλυμένου, ποὺ διαγράφει ὁ Θεόφραστος καὶ ὁ Διοσκουρίδης.

13. Κρόκος

Ὁ κρόκος, ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ πολυσυζητημένα φυτὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, θὰ ἦταν παράξενο νὰ λείπει ἀπὸ τοὺς κήπους τῆς Κολχίδος.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ὅμηρο, στὶς κορυφὲς τῆς Ἴδης σὰν συνήντησε ὁ Κρονίδης τὴν Ἥρα, «ἡ θεία γῆ τοὺς ἔβγαλε χλωρὸ χορτάρι νέο, κρόκον, τριφύλλι τρυφερὸ καὶ φουντωμένα κρίνα, ποὺ τοὺς βαστοῦσαν μαλακὰ τὴν γῆν νὰ μὴν ἐγγίζουν» (Ἰλ. XIV, 348). Σὲ μιὰ εἰδυλλιακὴ ὥρα τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, πρωτοστατεῖ ὁ κρόκος ἀνάμεσα στὰ πιὸ τρυφερὰ καὶ ὄμορφα λουλούδια ποὺ θὰ μποροῦσε ἡ γῆ τῆς Ἴδης νὰ προσφέρει στὸ ὑπέρτατο θεϊκὸ ζευγάρι.

Ὁ κρόκος ὅμως πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἔχει κατακτήσει τὴν προτίμηση τῆς μινωϊκῆς Κρήτης. Στὶς πινακίδες μὲ τὴ γραμμικὴ γραφὴ Β δὲν ἐμφανίζεται τὸ οὐσιαστικὸ κρόκος, ἀλλὰ τὸ ἐπίθετο Ko-ro-ki-no, κρόκινος (L5742), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ κρόκος παρίσταται μὲ ἰδεόγραμμα. Θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ κρόκος ἔπαιζε σημαντικὸ ρόλο στοὺς πολιτισμένους λαοὺς τόσο τῆς Ἀνατολῆς ὅσο καὶ τῆς Μεσογείου. Πρέπει νὰ τὸν χρησιμοποιοῦσαν

1. W. Schneider, ὅπ.π. λ. *Calendula*, σελ. 212 - 214.

ὡς πολύτιμο μέσο βαφῆς, ὡς καρύκευμα καὶ θεραπευτικὸ φάρμακο. Τὸ πρόσθεταν ἀκόμη σὲ ἀλοιφὲς καὶ ἀρώματα. Ὡς βασιλικὸ χρῶμα ἐθεωρεῖτο ἰσότιμο μὲ τὴν πορφύρα[1].

Ἡ Ἠὼς στὸν Ὅμηρο εἶναι κροκόπεπλος (VIII 1, κ.λπ.). Ὅταν ὁ Πὰν καὶ οἱ Νύμφες διέσχιζαν τὰ λειβάδια καὶ τὶς κοιλάδες, τότε πρόβαλλαν ἀπὸ παντοῦ μυρωδάτοι κρόκοι καὶ ὑάκινθοι πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν[2].

Στὰ Κύπρια[3] ἔπη ἐμφανίζεται τὸ φόρεμα τῆς Ἀφροδίτης νὰ εὐωδιάζει. Στὸ ἄρωμα τοῦ κρόκου καὶ τοῦ ὑακίνθου, τῆς βιόλας, τοῦ τριαντάφυλλου καὶ τῶν ναρκίσσων, τῶν ὄμορφων αὐτῶν ἀνοιξιάτικων λουλουδιῶν, βουτοῦσαν οἱ Χάριτες καὶ οἱ Ὧρες τὸ ἀσύγκριτο ἔνδυμα τῆς Κύπριδος. Ἐδῶ, καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες περιπτώσεις, ἐμφανίζεται ὁ κρόκος νὰ κατέχει μιὰ ἐξέχουσα θέση.

Τὸ ναρκωτικὸ καὶ ὀξὺ ἄρωμα τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ ἔπαιζε σπουδαῖο ρόλο στὸν ἀρχαῖο κόσμο[4]. Μποροῦσε νὰ ναρκώνει τὶς αἰσθήσεις καὶ νὰ ὁδηγεῖ σὲ ἔκσταση. Καὶ ἐνῶ στὴν Κολχίδα ἐμφανίζεται ἀνάμεσα στὰ μαγικὰ βοτάνια στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης, στὴν Ἐλευσίνα ἀποτελοῦσε ἱερὸ φυτὸ τῆς Δήμητρας καὶ τῶν Εὐμενίδων.

Στὸ ὡραῖο χορικὸ (στ. 680 - 693, Οἰδίπους ἐπὶ Κολονῷ), ὅπου ὁ Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τὸν «ἀργῆτα Κολωνόν», πεμπτουσία ὀμορφιᾶς καὶ πηγὴ φωτὸς τοῦ χώρου εἶναι ὁ «χρυσαυγὴς κρόκος».

Στὴ Νιόβη τοῦ ἴδιου ποιητῆ πρέπει σαφῶς νὰ ἀνεφέρετο ὁ κρόκος ὡς ἄνθος τῆς Δήμητρας[5].

Ἀκόμη, ὁ κρόκος ἀναφέρεται σὲ σκηνὲς ἁρπαγῆς μιᾶς παρθένου ἀπὸ κάποιον θεό. Ἡ Περσεφόνη, ὅταν ἡρπάγη ἀπὸ τὸν Ἄδη, μάζευε κρόκους καὶ ἄλλα λουλούδια[6]. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Κρέουσα, ἡ κόρη τοῦ Ἐρεχθέως, ὅταν τὴν τρόμαξε ὁ Ἀπόλλων[7]. Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὴν Εὐρώπη[8], ὅπως καὶ μὲ τὴν Ὠρείθυια, ποὺ τὴν ἥρπασε ὁ Βορέας.

Τέλος, τὸ χρῶμα τοῦ κρόκου εἶχαν οἱ χιτῶνες θεῶν καὶ θεαινῶν, ἡρώων καὶ ἡρωΐδων, ὅπως ὁ Βάκχος, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἰάσων, ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀντιγόνη, ἡ Ἰφιγένεια, ἡ Μήδεια, ἡ Ἀνδρομέδα, οἱ μοῦσες καὶ ἀκόμη ἡ γραία Ἐνυώ. Ὅλοι αὐτοὶ ἐμφανίζονται μὲ κροκωτὸ χιτῶνα καὶ τὰ ἀγάλματά τους στολίζονται μὲ τὸ ἴδιο φυτό[9].

1. S. Laser, ὅπ.π. σελ. 122.
2. *Hymn. hom. in Pana* (XIX) στ. 25 κ.ἑξ.
3. Athen. XV, 682e.
4. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 263 κ.ἑξ.
5. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 264, πρβ. Schneidewin - Nauck, *Zu Oed. Col.* 11.
6. *Hymn. hom. in Dem.* στ. 6.
7. Eurip. *Ion*, 187.
8. Mosch. II 68.
9. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 255 - 6.

Στὴ θεραπευτικὴ ὁ κρόκος ἐμφανίζεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἱπποκράτη. Ἤδη στὸ βιβλίο Περὶ Διαίτης ὀξέων, ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἴδιο τὸν πατέρα τῆς Ἰατρικῆς ἀπὸ τὸν Littré, ἔχουμε συνταγὴ γιὰ τὰ μάτια, ὅπου ἕνα ἀπὸ τὰ συστατικά της εἶναι ὁ κρόκος (παρ. 33). Παρόμοια συνταγὴ μὲ συστατικὸ τὸν κρόκο συναντᾶμε καὶ στὸ Περὶ ἐπιδημιῶν τὸ Δεύτερον βιβλίο, ποὺ θεωρεῖται ὅτι περιλαμβάνει ἀποσπάσματα ἢ σημειώσεις ἀπὸ ἄλλα ἱπποκρατικὰ κείμενα.

Ὁ κρόκος ἐφαρμόζεται στὴ συνέχεια ὡς φάρμακο γιὰ τὰ ἕλκη (βλ. Περὶ ἑλκῶν, παρ. 12), εἰς ὑποκαπνισμοὺς ἐπὶ γυναικείων παθῶν (βλ. Περὶ τῆς γυναικείας φύσιος, παρ. 34), ὡς ἐμμηναγωγὸν (ὅπ. π. παρ. 109), ἐπὶ ὀξείας ἐξελκώσεως τῆς μήτρας (βλ. Γυναικείων πρῶτον, παρ. 63 καὶ παρ. 90), ὡς ἐμβόλιον (ὅπ.π. παρ. 78), ὅπως καὶ σὲ ἄλλες γυναικεῖες παθήσεις, ὅπως ὡς θεραπευτικὸ τῆς γυναικείας στειρότητας.

Συνοψίζοντας: στὸ Corpus Hippocraticum ἐμφανίζεται ὁ κρόκος ὡς θεραπευτικὸ ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰώνα. Ὁ Ἱπποκράτης τὸ συνιστᾶ μὲ ἔβενο ἐπὶ ὀφθαλμικῶν παθήσεων, ὡς ἀλοιφὴ στὴ θεραπεία ἑλκῶν, ἰδιαίτερα τῆς μήτρας, καὶ τέλος εἰς ὑποκαπνισμοὺς καὶ ἄλλες ἐφαρμογὲς ἐπὶ γυναικείων παθῶν[1]. Στὶς βασικὲς αὐτὲς θέσεις του τὸν ἀκολουθοῦν οἱ μετέπειτα ἱπποκρατικοί.

Μὲ τὸ Διοσκουρίδη (1ος αἰ. μ.Χ.) ὁ κρόκος εἰσέρχεται σταθερὰ στὴ θεραπευτική. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Γαληνὸ (XII 48, XIV 68) καὶ τὸν Ὀρειβάσιο (XI λ. κρόκος) καὶ φθάνει στὸ Βυζάντιο μὲ τὸν Ἀέτιο (II 196), ἐνῶ σύντομα μὲ τὸν Πλίνιο (XXI 138) καὶ τὸν Κέλσο (III 21) προχωρεῖ στὴ λατινόφωνη Δύση.

Οἱ βασικὲς ἰδιότητες, ποὺ οἱ ὕστεροι χρόνοι τῆς ἀρχαιότητας προσδίδουν στὸν κρόκο, ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸ Διοσκουρίδη (π. ὑλ. ἰατρ. I 26): «δύναμιν δὲ ἔχει πεπτικήν, μαλακτικήν, ὑποτύφουσαν, οὐρητικήν, παρέχει (τε) εὔχροιαν καὶ ἀκραίπαλός ἐστι μετὰ γλυκέος πινόμενος, ῥεῦμά τε ὀφθαλμῶν ἐπιχριόμενος [καὶ ἐγχριόμενος] στέλλει σὺν γάλακτι γυναικείῳ. μείγνυται δὲ καὶ τοῖς πρὸς τὰ ἐντὸς ποτήμασι χρησίμως καὶ προσθέμασι καὶ καταπλάσμασι τοῖς πρὸς μήτραν καὶ δακτύλιον. παρίστησι δὲ καὶ πρὸς ἀφροδίσια, τάς τε ἐρυσιπελατώδεις φλεγμονὰς πραΰνει καταχριόμενος καὶ εἰς τὰς ὠτικὰς χρησιμεύει. φασὶ δὲ καὶ ἀναιρετικὸν αὐτὸν εἶναι μεθ' ὕδατος πινόμενον πλῆθος δραχμῶν τριῶν... καὶ ἡ ῥίζα δὲ αὐτοῦ πινομένη σὺν γλυκεῖ οὖρα κινεῖ.»

Ὁ κρόκος, τὸ φυτὸ ποὺ διήγειρε τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ τὴ μυθοπλαστικὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τῆς Κνωσσοῦ μέχρι

1. J. H. Dierbach, *Die Arzneimittel des Hippokrates*, Heidelberg 1824.

τοὺς κήπους τῆς Κολχίδος, συνόδευε πάντα τοὺς Ἕλληνες. Οἱ αἰῶνες ἀπέδειξαν ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀμορφιά του, εἶχε καὶ θεραπευτικὲς ἢ καὶ καταστρεπτικὲς ἰδιότητες. Δὲ χάθηκε ποτὲ ἀπὸ τὴ φαρμακολογία. Προχώρησε μέχρι τὸν αἰώνα μας καὶ ἀναφέρεται τὸ 1912 στὴ Φαρμακολογία τοῦ Δοντᾶ (τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1914, σελ. 53):

«Κρόκου στίγματα, Crocus s. Stigmata Croci s. Safran. Τὰ στίγματα τοῦ παρ' ἡμῖν αὐτοφυοῦς Crocus sativus (Iridaceae), ἅτινα εἶνε καστανέρυθρα, ἰδιαζούσης ἐντόνου ἀρωματικῆς ὀσμῆς καὶ γεύσεως πικρᾶς καὶ ἀρωματικῆς. Περιέχουσι γλυκωσίδην τινά, τὴν πικροκροκίνην, ἥτις ἀποσχίζεται εἰς σάκχαρον καὶ αἰθέριον ἔλαιον ἐξ οὗ παράγεται ἡ ἀρωματικὴ ὀσμὴ τοῦ κρόκου. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐν τοῖς στίγμασιν ἀνευρίσκεται καὶ προεσχηματισμένον αἰθέριον ἔλαιον. Κατὰ τὴν μάσησιν τῶν στιγμάτων ὁ σίελος χρώννυται ἐντόνῳ κιτρίνῃ χροιᾷ. Κιτρίνην χροιὰν λαμβάνουσι τὰ παρασκευάσματα ὡς καί τινα φαγητά, οἷς προστίθεται ὁ κρόκος.

Ὁ κρόκος ἦτο λίαν ἀγαπητὸν φάρμακον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις καὶ Ἕλλησιν οὐ μόνον διὰ τὴν χροιὰν καὶ τὸ ἄρωμα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς διεγερτικὸν καὶ ἀφροδισιακόν. Εἶτα χρῆσις τοῦ κρόκου ἐγένετο πρὸς πρόκλησιν συστολῶν τῆς μήτρας ἐπὶ ἀτονικῶν καταστάσεων αὐτῆς καὶ ὡς ἐκτρωτικοῦ, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἀποδιδομένης εἰς τὸ ἐν αὐτῷ αἰθέριον ἔλαιον. Ἡ εἰς μεγάλην ποσότητα λῆψις τοῦ κρόκου προκαλεῖ τοξικὰ φαινόμενα καὶ πολλαὶ ἐξ αὐτοῦ δηλητηριάσεις ἀπέληξαν εἰς θάνατον.

Χρῆσις τοῦ κρόκου νῦν γίνεται μόνον ὡς ἀρτύματος καὶ χρωστικῆς οὐσίας, ἐν δὲ τῇ φαρμακευτικῇ πρὸς παρασκευὴν τοῦ κροκούχου βάμματος τοῦ ὀπίου καὶ μειγμάτων τινῶν πρὸς κατασκευὴν ἐμπλάστρων.

Βάμμα κρόκου, Tinctura Croci. Διὰ κατεργασίας 1 μ. κρόκου ἐν 10 μ. ἀραιοῦ οἰνοπνεύματος. Ἀμαυρᾶς χρυσοειδοῦς χροιᾶς, ὀσμῆς καὶ γεύσεως ἀπὸ κρόκου.»

14. Κυκλάμινος ἢ κυκλαμίς

Στὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζονται περισσότερα εἴδη κυκλαμίνου[1], ἐμεῖς ὅμως θὰ παρακολουθήσουμε τὴν παρουσία τῆς ἀρχαίας ὀνομασίας στὰ κείμενα.

Σύμφωνα μὲ τὸ Θεόφραστο «τοῦ δὲ κυκλαμίνου ἡ μὲν ῥίζα πρός τε τὰς ἐκπυήσεις τῶν φλεγμονῶν καὶ πρόσθετον γυναιξὶ καὶ πρὸς τὰ ἕλκη ἐν μέλιτι· ὁ δὲ ὀπὸς πρὸς τὰς ἀπὸ κεφαλῆς καθάρσεις ἐν μέλιτι ἐγχεόμενος, καὶ πρὸς τὸ μεθύσκειν ἐὰν ἐν οἴνῳ διαβρέχων διδῷ τις πίνειν. ἀγαθὴν δὲ τὴν ῥίζαν καὶ ὠκυτόκιον περίαπτον καὶ εἰς φίλτρα· ὅταν δὲ ὀρύξωσι κατακαίουσιν εἶτ' οἴνῳ δεύσαντες τροχίσκους ποιοῦσιν ὥσπερ τῆς τρυγὸς ἢ ῥυπτόμεθα» (H. pl. IX, 9. 3).

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 201 καὶ J. H. Dierbach, ὅπ.π. σελ. 148,9.

Γίνεται φανερὸ ὅτι στὸν 4ο π.Χ. αἰώνα ὁ κυκλάμινος ἐμφανίζεται ὡς φυτὸ ποὺ ἔχει πρῶτον θεραπευτικὲς ἱκανότητες καὶ δεύτερον μαγικές. Στὸ Θεόκριτο (Εἰδ. V, 123) ἀναφέρεται ὡς μαγικὸ μέσο ποὺ καταπραΰνει τὴ διέγερση.

Διεξοδικὰ τὴ χρήση τοῦ κυκλαμίνου στὴν ἀρχαία ἰατρικὴ τὴ βρίσκουμε στὸ Corpus Hippocraticum. Ἐδῶ ἐφαρμόζεται ὡς «ἔγχυμα» στὸν πνεύμονα σὲ περιπτώσεις πνευμονικοῦ ἀποστήματος (Περὶ νούσων, παρ. 47), καὶ κατ' ἐπανάληψη στὴ θεραπευτικὴ γυναικείων παθῶν. Ἰδιαίτερα τὰ βιβλία, Περὶ γυναικείας φύσιος, Περὶ γυναικείων πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ Περὶ ἐπικυήσιος, ἀναγράφουν περὶ τὶς 25 συνταγές, ὅπου χρησιμοποιεῖται ὁ κυκλάμινος μαζὶ μὲ διάφορα ἄλλα θεραπευτικά.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἐμφανίζεται τὸ κυκλάμινο σὲ ὅλη τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ποικιλία τῶν ἐφαρμογῶν του εἶναι στὸ κείμενο τοῦ Διοσκουρίδη (ΙΙ 164).

Ὁ Διοσκουρίδης ἀνεβάζει αὐτὸ τὸ ἁπλὸ καὶ ἀσήμαντο φυτὸ σὲ ἕνα πολύπλευρο θεραπευτικὸ μέσο. «Ἄγει φλέγμα» καὶ εἶναι διουρητικό, εἶναι ἐμμηναγωγὸ καὶ ἀντίδοτο δηλητηρίων, θεραπεύει τὸν ἴκτερο, ἀποκαθαίρει τὴν κεφαλή, ἐπιδρᾶ στὸ ἔντερο, βοηθάει τὰ μάτια, ἐξαφανίζει ἐξανθήματα, ἐπουλώνει τὰ τραύματα, θεραπεύει τὴν σπλήνα καὶ ἔχει τόσες ἄλλες σημαντικὲς ἰδιότητες, ποὺ πράγματι ἐκπλήσσει.

Δὲν παύει ὅμως νὰ περικλείει μαγικὲς δυνάμεις. Ἂν περάσει γυναίκα πάνω ἀπὸ τὴ ρίζα του, ἀποβάλλει, φέρνει γρήγορη γέννα ὡς περίαπτο, καὶ τέλος «ἱστορεῖται», λέγεται, ὅτι χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς φίλτρο.

Ἕνα τέτοιο θαυμαστὸ θεραπευτικό, «ἀντιφάρμακο» καὶ μαγικὸ φυτό, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶχε τὴ θέση του μέσα στοὺς κήπους τῆς Μήδειας στὴν Κολχίδα.

15. Κύπειρον

Κύπειρον καὶ κύπειρος εἶναι ἡ ὀνομασία δύο ἀντιστοίχως φυτῶν, ποὺ φύονται σὲ ἑλώδεις περιοχές. Τὸ κύπειρον χαρακτηρίζεται ὡς εὐῶδες. Καὶ τὰ δύο ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς (Liddell - Scott). Ἡ παρουσία τοῦ φυτοῦ μαρτυρεῖται στὶς πινακίδες τῆς Κνωσσοῦ (KN G 519, 102 = Ga 517) ὡς Ku-pa-ro, ταυτίζεται μὲ τὸ κύπειρος καὶ τὸ δωρικὸ τύπο κύπαιρος. Οἱ βοτανολόγοι διακρίνουν τὸν Cyperus rotundus καὶ Cyperus longus. Ὁ Cyperus rotundus ἰδιαίτερα χρησιμοποιεῖται στὴν παρασκευὴ ἀρωματικῶν ἐλαίων, ἐνῶ ὁ Cyperus longus ταυτίζεται ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς μὲ τὸν «κύπειρον»[1] ποὺ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ὡς τροφὴ τῶν ζώων (XXI 351).

1. S. Laser, ὅπ.π. σελ. 122.

Στὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ δὲ γίνεται σαφὲς γιὰ ποιὸ κύπειρον πρόκειται. Ὁ Θεόφραστος ἀναφέρει «τὸ κύπειρον» (IV 10,5) καὶ περιγράφει τὴν πολυμορφία τῶν ριζῶν του, καταλήγοντας ὅτι «μάλιστα δυσώλεθρον καὶ ἔργον ἐξελεῖν». Στὸ Διοσκουρίδη καταχωρεῖται ὡς «κύπερος» καὶ κατ' ἄλλη γραφὴ «κύπειρος» (π. ὑλ. ἰατρ. Ι, 4 καὶ σχ.). Ὁ κύπερος (Liddell - Scott) εἶναι πιθανῶς ἰωνικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ κύπειρος. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (4. 71), ὅπου λέγεται ὅτι εἶναι ἀρωματικὸ φυτό, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Σκύθες γιὰ ταρίχευση τῶν νεκρῶν (πρβλ. Πλούτ. 2383A).

Ὁ Νίκανδρος ἀρχικὰ ἀναφέρει στὰ Ἀλεξιφάρμακα τὸν κύπειρο ὡς θεραπευτικὸ δηλητηριάσεων (Alex. 591 - 3).

Ἡ κύπερος κατὰ τὸ Διοσκουρίδη ἔχει ποικίλες θεραπευτικὲς ἱκανότητες: «δύναμις δέ ἐστιν αὐτῆς θερμαντική, ἀναστομωτική, διουρητικὴ (ἐπὶ) λιθιώντων καὶ ὕδρωπος πινομένη. βοηθεῖ δὲ καὶ σκορπιοπλήκτους, καὶ πρὸς τὰς περὶ μήτραν καταψύξεις καὶ μύσεις πυριωμένη ἁρμόζει, ἄγουσα ἔμμηνα. ποιεῖ δὲ καὶ τοῖς ἐνστομίοις ἕλκεσι καὶ νεμομένοις ξηρὰ λεῖα· μείγνυται καὶ μαλάγμασι θερμαντικοῖς καὶ εἰς τὰ στύμματα τῶν μύρων εὔχρηστεῖ» (I 4, 2).

16. Μανδραγόρας

Ὁ μανδραγόρας ὑπῆρξε τὸ φυτὸ ποὺ ἰδιαίτερα διήγειρε τὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων[1]. Ἡ θεὰ Ἀφροδίτη ἔφερε κατὰ τὸν Ἡσύχιο τὴν προσηγορία «μανδραγορῖτις» καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς (κατὰ τὸν Ἡσύχιο πάντα) ἔφερε καὶ αὐτὸς τὸ ἐπίθετο μανδραγόρας[2].

Εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ μανδραγόρα τὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, βοτανολόγοι ἢ φαρμακολόγοι, ἀναμειγνύουν στὰ κείμενά τους τὸ μύθο καὶ τὴν πραγματικότητα μὲ τὸν πιὸ φυσικὸ τρόπο.

Οἱ πληροφορίες μας ἀρχίζουν μὲ τὸ Θεόφραστο, ὁ ὁποῖος δίδει κατ' ἀρχὴν τὸν τρόπο ποὺ συλλέγεται ὁ μανδραγόρας: «περιγράφειν δὲ καὶ τὸν μανδραγόραν εἰς τρὶς ξίφει, τέμνειν δὲ πρὸς ἑσπέραν βλέποντα. τὸν δ' ἕτερον κύκλῳ περιορχεῖσθαι καὶ λέγειν ὡς πλεῖστα περὶ ἀφροδισίων» (H. Pl. VIII 8). Στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο συνεχίζει: «ἔστιν δὲ... χρήσιμα... ἡ ῥίζα καὶ ὁ ὀπός.... τοῦ μανδραγόρου· τοῦ γὰρ μανδραγόρου τὸ φύλλον χρήσιμον εἶναι φασὶ πρὸς τὰ ἕλκη μετ' ἀλφίτου, τὴν δὲ ῥίζαν πρὸς ἐρυσίπελας ξυσθεῖσάν τε καὶ ὄξει δευθεῖσαν καὶ πρὸς τὰ ποδαγρικὰ καὶ πρὸς ὕπνον καὶ πρὸς φίλτρα· διδόασι δ' ἐν οἴνῳ ἢ ὄξει· τέμνουσι δὲ τροχίσκους ὥσπερ ῥαφανίδος καὶ ἐνείραντες ὑπὲρ γλεύκους ἐκρέμασαν ἐπὶ καπνῷ» (H. Pl. IX 1).

Ἂν ὅμως τὸ φάσμα τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ μανδραγόρα στὸ Θεόφραστο περιλαμβάνει τὴ θεραπευτικὴ τῶν ἑλκῶν, τοῦ ἐρυσιπέλατος, τῆς ποδάγρας

1. Der Kleine Pauly, τόμος 3, στήλη 948.
2. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 202—τὸ θέμα ἀμφισβητεῖται.

καὶ τῆς ἀϋπνίας, οἱ ἐνδείξεις ποὺ καταχωρεῖ ἀργότερα ὁ Διοσκουρίδης εἶναι ἀσύγκριτα περισσότερες. Καὶ οἱ δυὸ ὅμως συμφωνοῦν ὅτι ἡ ρίζα τοῦ μανδραγόρα εἶναι «φίλτρων ποιητική», γι' αὐτὸ ἔχει καὶ τὴν ἐπωνυμία «Κιρκαία».

Ὁ Διοσκουρίδης, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀναφέρει τὴ ρίζα «λεία πρὸς ἑρπετῶν πληγὰς» καὶ καταλήγει «φασὶ δὲ καὶ ἀντίδοτον τὴν ρίζαν πινομένην μετὰ στρύχνου τοῦ καλουμένου μανικοῦ» (IV 75).

Ὁ μανδραγόρας, ὕστερα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς διαπιστώσεις ποὺ ἀπηχοῦν τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου γιὰ τὸ φυτὸ αὐτό, φυσικὸ εἶναι νὰ ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Κιρκαία ρίζα. Οἱ ναρκωτικές του ἰδιότητες συνέδεσαν στὴν ἀρχαιότητα τὸ μανδραγόρα, ὄχι μόνον μὲ τὴν Κίρκη καὶ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέα, ἀλλά, σύμφωνα μὲ μιὰ ἱστορία ποὺ διηγεῖται ὁ Ἀπολλόδωρος, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ Μίνωα (Βιβλ. III 15).

Αὐτὸ τὸ πολυδύναμο φυτὸ πῶς ἦταν δυνατὸν νὰ λείπει ἀπὸ τὴν Κολχίδα;

17. Μήκων

Ἡ μήκων εἶναι ἀπὸ τὰ φυτὰ ποὺ ἰδιαίτερα ἔχει μελετηθεῖ, τόσο ὡς πρὸς τὴ μυθολογικὴ[1] ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴ φαρμακολογική[2] της πλευρά. Ἡ ἀναφορά της ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Ἰλ. VIII 307). Ἐμφανίζεται ὡς σύμβολο τῆς Δήμητρας, συνδέεται μὲ τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὴν Ἥρα, στεφανώνει τὴ Νύχτα, τὸν Ὕπνο καὶ τὸ Θάνατο, τοποθετεῖται στὸ χέρι τοῦ ὑπνοδότου καὶ ὀνειροπομποῦ Ἑρμοῦ καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι τὸ «φάρμακον νηπενθές», ποὺ ἔδωσε ἡ Ἑλένη στὸν Τηλέμαχο (Ὀδ. IV 22 κ.ἑξ.) γιὰ νὰ ξεχάσει τὸν πόνο του.

Ὁ Διοσκουρίδης ἀναγράφει σειρὰ ὁλόκληρη φυτῶν ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα μήκων, ὅπως μήκων ροιὰς (III 63), μήκων (III 64), μήκων κερατῖτις (III 65), μήκων ἀφρώδης (III 66) κ.λπ.

Θὰ ἦταν πράγματι παράδοξο ἂν ἀπὸ τοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης ἔλειπε τὸ φυτὸ αὐτό, ποὺ προσφέρει τὸ πολύτιμο ὑπνωτικὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ὁ καθ. Παναγ. Κρητικὸς[3] ἔχει μάλιστα ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ ἔφεραν ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σινώπης, τὴ μήκωνο τὴν ὑπνοφόρο (Papaver Somniferum) καὶ νὰ τὴν καλλιέργησαν στὴν Ἑλλάδα.

---

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 183, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.
2. W. Schneider, ὅπ. π. T. III σελ. 18 κ.ἑξ.
3. P. G. Kritikos a. S. A. Papadaki, *A history of opium in antiquity*, J. Amer. Pharm. Ass. 1968, No 8, σελ. 446 - 7.

Ἐδῶ συμπίπτει ἄμεσα ὁ μύθος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς στοὺς κήπους τῆς Κολχίδος ἡ Μήδεια γνώριζε τὸ «ἀφιόν'» τῆς ποντιακῆς μας λαϊκῆς ἰατρικῆς.

18. Ὅρμινον

Ἀνάμεσα σ' ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ φυτῶν, ποὺ ὁ ἀρχαῖος κόσμος θεωροῦσε ὡς ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης, ἀναφέρεται καὶ τὸ ὅρμινον.

Σύμφωνα μὲ τὸ Διοσκουρίδη (III 129) «δοκεῖ δὲ καὶ τοῦτο σὺν οἴνῳ πινόμενον συνουσίαν παρορμᾶν. ἀποκαθαίρει δὲ σὺν μέλιτι ἄργεμα, λευκώματα, καταπλασθὲν δὲ μεθ' ὕδατος οἰδήματα διαφορεῖ καὶ σκόλοπας ἐπισπᾶται· καὶ ἡ πόα δὲ καταπλασθεῖσα τὰ αὐτὰ ποιεῖ. τὸ δὲ ἄγριον ἰσχυροτέραν ἔχει δύναμιν, ὅθεν μείγνυται καὶ συγκρίσμασι, μάλιστα δὲ τῷ γλευκίνῳ». Μετὰ τὸ Διοσκουρίδη τὸ ὅρμινον ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Γαληνὸ (XII 152), τὸν Ὀρειβάσιο (XII), τὸν Παῦλο Αἰγινήτη (VII 3).

Τὰ φύλλα καὶ ὁ σπόρος ἐχρησιμοποιοῦντο γιὰ τὴν παρασκευὴ φίλτρων, ὅπως καὶ ὡς ἀντιφάρμακα σὲ δηλητηριάσεις[1]. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁρισμένοι ἐρευνητὲς θεωροῦν ὅτι τὸ ὅρμινον τοποθετεῖται στοὺς κήπους τῆς Ἑκάτης[2].

19. Παιωνία

Ἡ παιωνία εἶναι ἀληθινὰ τὸ φυτὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐπὶ χιλιάδες χρόνια προσελκύει σὰν μαγνήτης τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὶς λαϊκὲς δοξασίες. Τί νά 'χει συμβάλει σ' αὐτό; Ἴσως τ' ὄνομά του, ἴσως ἀκόμη τὰ ἐνδιαφέροντα φαρμακολογικὰ συστατικά του.

Παιωνία τὸ ὀνόμασαν οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἰατροῦ τῶν θεῶν, τοῦ Παίωνος (Plin. h. n. XXV 147), ποὺ ἀνακάλυψε κάποτε τὶς θεραπευτικές του ἱκανότητες καὶ θεράπευσε τὸν Ἅδη, ποὺ τὸν εἶχε τραυματίσει ὁ Ἡρακλῆς[3].

Ἡ παιωνία ἡ γλυκοσίδη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος (Hist. plant. IX 8,6), εἶναι ἕνα ἐπικίνδυνο φυτό. Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συλλέξει κανεὶς ἀνέμελα, ἀλλά: «νύκτωρ κελεύουσιν ὀρύττειν· ἐὰν γὰρ ἡμέρας καὶ ὀφθῇ τις ὑπὸ δρυοκολάπτου τὸν μὲν καρπὸν ἀπολέγων κινδυνεύειν τοῖς ὀφθαλμοῖς,

---

1. Nicand. *Ther.* 893. *Alexiph.* 615.
2. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 198. Γενικὰ ὑπάρχει μεγάλη δυσκολία στὸν προσδιορισμὸ τοῦ εἴδους τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ, ἡ ὁποία φαίνεται στὶς ἀλληλοσυγκρουόμενες γνῶμες τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν, πρβ. J. Dierbach, ὅπ.π. σελ. 165· Schneider, ὅπ.π. λ. *Salvia*, σελ. 213 - 217 καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερομένη βιβλιογραφία.
3. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 226 - 7.

τὴν δὲ ῥίζαν τέμνων ἐκπίπτειν τὴν ἕδραν... τὸ δ' ἐπευχόμενον τέμνειν οὐδὲν ἴσως ἄτοπον.»

Οἱ «δυνάμεις», οἱ θεραπευτικὲς δηλ. ἱκανότητες τῆς παιωνίας - γλυκοσίδης, ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὸ Διοσκουρίδη «δίδοται δὲ ἡ ῥίζα γυναιξίν...» (Διοσκ. ΙΙΙ 140).

Ἐκπληκτικὲς ἱκανότητες καταχωρεῖ ὁ Διοσκουρίδης στὴν παιωνία. Αὐτὲς οἱ ἱκανότητες, ἀνάμεικτες μὲ κάποιες μαγικὲς δυνάμεις, ποὺ ὑπονοοῦνται, ἔκαμαν τὴν παιωνία τὸ φαρμακευτικὸ φυτὸ ποὺ ἔφθασε μέχρι τὸν αἰώνα μας[1].

20. Πάνακες Χειρώνειον

Ὁ Κένταυρος Χείρων, ἐγκατεστημένος στὸ Πήλιο τῆς Θεσσαλίας, εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένος μὲ τὰ θεραπευτικὰ φυτά. Ὁρισμένα φέρουν καὶ τὸ ὄνομά του. Τὸ Πάνακες Χειρώνειον, ποὺ ἀναφέρουν τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, ἔχει ἀρκετὰ ἀπασχολήσει τὴν ἔρευνα. Οἱ γνῶμες διΐστανται ὡς πρὸς τὴν ταύτισή του[2]. Ἐμεῖς θὰ παρακολουθήσουμε κυρίως ὅσα ἀναφέρονται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές.

Ὁ Θεόφραστος γράφει τὰ ἑξῆς: «ἔχει δὲ τὸ μὲν χειρώνειον φύλλον μὲν ὅμοιον λαπάθῳ μεῖζον δὲ καὶ δασύτερον, ἄνθος δὲ χρυσοειδές, ῥίζαν δὲ μικράν. φιλεῖ δὲ μάλιστα τὰ χωρία τὰ πίονα· χρῶνται δὲ πρός τε τοὺς ἔχεις καὶ τὰ φαλάγγια καὶ τοὺς σῆπας καὶ τὰ ἄλλα ἑρπετὰ διδόντες ἐν οἴνῳ καὶ ἀλείφοντες μετ' ἐλαίου· τοῦ δ' ἔχεως τὸ δῆγμα καὶ καταπλάττοντες καὶ ἐν ὀξίνῃ πιεῖν διδόντες· ἀγαθὴν δέ φασι καὶ ἑλκῶν ἐν οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ καὶ φυμάτων ἐν μέλιτι» (H.Pl. IX 11, 1).

Παραστατικὸς καὶ ποιητικὸς ὁ Νίκανδρος, ἀφοῦ ἀπαριθμήσει τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει κανεὶς ἀπὸ τὰ δήγματα τῶν φιδιῶν, προτείνει: ὅταν ἡ πληγὴ αἱμορραγεῖ καὶ πονάει νὰ πάρεις χορτάρια φρέσκα ἀπὸ μέρος ὅπου ζοῦν φίδια μέσα στὸ πυκνὸ δάσος. «Πρῶτον μὲν Χείρωνος ἐπαλθέα ῥίζαν ἑλέσθαι / Κενταύρου Κρονίδα φερώνυμον, ἥν ποτε Χείρων / Πηλίου ἐν νιφόεντι κιχὼν ἐκφράσσατο δειρῇ. / τῆς μὲν ἀμαρακόεσσα χυτὴ περιδέμε χαίτη, / ἄνθεα δὲ χρύσεια φαείνεται· ἡ δ' ὑπὲρ αἴης ῥίζα καὶ οὐ βυθόωντα Πελεθρόνιον νάπος ἴσχει. / ἥν σὺ καὶ αὐαλέην ὁτὲ δ' ἔγχλοον ὅλμῳ ἀράξας, / φυρσάμενος κοτύλῃ πιέειν μενοεικέος οἴνης· παντὶ γὰρ ἄρκιός ἐστι· τὸ μὲν πανάκειον ἔπουσιν.»

Τέλος ὁ Διοσκουρίδης, ἀφοῦ βεβαιώσει ὅτι τὸ πάνακες χειρώνιον φύεται «μάλιστα» στὸ Πήλιο, ἔχει ἄνθη χρυσοειδῆ κ.λπ., καταλήγει ὅτι

1. Μετὰ τὸ Διοσκουρίδη ἡ παιωνία ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Γαληνὸ XI 858, Ἀέτιο I, Παῦλο Αἰγινήτη VII 3. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ μετέπειτα ἐφαρμογὴ τῆς Schmidt, *Paenia*, τόμ. 2, σελ. 11.

2. Βλέπε J. Murr, ὅπ.π. σελ. 224, 225.

«δύναμιν δὲ ἔχει ἡ ῥίζα πρὸς ἑρπετὰ πινομένη· καὶ ἡ κόμη δὲ ἐπιπλασσομένη πρὸς τὰ αὐτὰ ποιεῖ» (π. ὑλ. ἰατρ. III 49).

21. Περιστερεὼν - ἀριστερεὼν

Περιστερεὼν ἢ ἀριστερεών[1], ὅπως παρουσιάζεται στὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ (στ. 919), ἦταν ἕνα ἱερότατο φυτὸ στὴν ἀρχαιότητα καὶ ἔφερε τὴν ἐπωνυμία «ἱερὰ βοτάνη». Ἰδιαίτερα ἦταν συνδεδεμένο μὲ τὸ Δία, τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη, ὁ Διοσκουρίδης τὴν ἀποκαλεῖ «Διὸς ἠλακάτη» καὶ «περσεφόνειον».

Στὸ Corpus Hippocraticum ἐφαρμόζεται ὡς θεραπευτικὸ κατὰ τῆς στειρότητος[2], ἐνῶ ὁ Νίκανδρος θεωρεῖ ὅτι σώζει ἀπὸ δηλητηριάσεις (Ther. 860).

Συγκεκριμένα καὶ ἐν ἐκτάσει οἱ ἱκανότητες τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ δίδονται ἀπὸ τὸ Διοσκουρίδη: «ταύτης τὰ φύλλα καὶ ἡ ῥίζα ποτιζόμενα μετ' οἴνου καὶ καταπλασσόμενα ποιεῖ πρὸς ἑρπετῶν δήγματα, πρὸς δὲ ἴκτερον τὰ φύλλα ὅσον δραχμὴ μία μετὰ λιβανωτοῦ / τριωβόλου σὺν οἴνου παλαιοῦ κοτύλῃ μιᾷ νήστει ἐφ' ἡμέρας τέσσαρας πινόμενα, οἰδήματά τε χρόνια καὶ φλεγμονὰς τὰ φύλλα ἐπιπλασθέντα πραΰνει καὶ ῥυπαρὰ ἕλκη καθαίρει. ἀφεψηθεῖσα δὲ ὅλη ἐν οἴνῳ ἐσχάρας τὰς ἐν παρισθμίοις περιρρήττει, καὶ νομὰς τὰς ἐν στόματι ἀναγαργαριζομένη ἐφίστησι, ῥαινόμενόν τε ἐν συμποσίῳ τὸ ἀπόβρεγμα εὐδιαγωγοτέρους ἱστορεῖται ποιεῖν. δίδοται δὲ τριταΐζουσι πιεῖν τὸ τρίτον γόνυ ἀπὸ τῆς γῆς σὺν τοῖς περικειμένοις φύλλοις, τεταρταΐζουσιν δὲ τὸ τέταρτον. καλεῖται δὲ ἱερὰ βοτάνη διὰ τὸ εὔχρηστεῖν ἐν τοῖς καθαρμοῖς εἰς περιάμματα» (περίαπτα) (IV 60).

Ἡ περιστερεών, μαγικὸ βοτάνι ὡς περίαπτο, εἶναι ἀπόλυτα ταιριαστὸ μέσα στοὺς κήπους ἐκείνους τῆς Μήδειας.

22. Πόλιον

Τὸ πόλιον[3], φυτὸ «βαρύοσμο μετὰ ποσῆς εὐωδίας» κατὰ τὸ Διοσκουρίδη (III 110), ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Νίκανδρο τόσο στὰ Θηραϊκὰ (64, 583) ὅσο καὶ στὰ Ἀλεξιφάρμακα (305).

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πολίου στὴν ἰατρικὴ εἶναι παλαιά. Ἤδη ἀναφέρεται στὸ Corpus Hippocraticum, στὸ βιβλίο Περὶ ἑλκῶν, ποὺ θεωρεῖται ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Ἱπποκράτους ἢ τουλάχιστον τῶν συγχρόνων του ἰατρῶν τῆς Κῶ. Στὸ Περὶ ἑλκῶν βιβλίο ἐφαρμόζεται ὡς κατάπλασμα σὲ οἰδήματα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τραυματισμοὺς (παρ. 11).

1. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 213 - 214.

2. *Περὶ ἀφόρων*, παρ. 224.

3. J. Murr, ὅπ.π. σελ. 205.

Ἐπίσης, τὸ πόλιον χρησιμοποιεῖται κατὰ διαφόρους τρόπους ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς τοῦ Corpus Hippocraticum κυρίως γιὰ νὰ διευκολύνεται ἡ σύλληψη (Περὶ γυναικείων πρῶτον, παρ. 75-76) ἢ γιὰ ἄλλα γυναικεῖα προβλήματα (Περὶ γυναικείων δεύτερον, παρ. 195).

Ὁ Διοσκουρίδης διακρίνει τὸ «ὀρεινὸν» πόλιον, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται καὶ τεύθριον, καὶ ἕνα δεύτερο «θαμνωδέστερον» τοῦ πρώτου. «Δύναται δὲ αὐτῶν τὸ ἀπόζεμα πινόμενον ἀρήγειν θηριοδήκτοις, ὑδρωπικοῖς, ἰκτεριώδεσι, σπληνικοῖς δὲ σὺν ὄξει. ἔστι δὲ κεφαλαλγὲς καὶ κακοστόμαχον· ἄγει δὲ καὶ κοιλίαν καὶ ἔμμηνα. ὑποστρωννύμενον δὲ καὶ θυμιώμενον θηρία διώκει, καταπλασσόμενον δὲ τραύματα κολλᾷ» (ΙΙΙ 110).

23. Π ο λ ύ κ ν η μ ο ν

Ὁ Νίκανδρος ἀναγράφει τὸ πολύκνημον ὡς φάρμακο κατὰ τῶν δηλητηριάσεων (Θηρ. 559 καὶ Ἀλ. 57), ἐνῷ ὁ Διοσκουρίδης ἀναφέρει ὅτι: «ποιεῖ καταπλασσόμενον χλωρὸν ἢ ξηρὸν μεθ' ὕδατος πρὸς τραύματα κολλῶν· δεῖ δὲ πεμπταῖον λύειν· πίνεται καὶ πρὸς στραγγουρίας καὶ ῥήγματα σὺν οἴνῳ» (ΙΙΙ 94). Τὸ πολύκνημον καταχωρεῖ ἐπίσης ὁ Γαληνὸς (XII 107) καὶ φθάνει στὸ Βυζάντιο μὲ τὸν Παῦλο Αἰγινήτη (VII 3).

24. Σ μ ῖ λ α ξ

Ἡ σμῖλαξ, ἕνα πολυσυζητημένο φυτὸ μὲ φύλλα ποὺ ὁμοιάζουν πρὸς τὸν κισσό, θεωρεῖται ὅτι συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο στὶς ἑορτὲς τοῦ Διονύσου μαζὶ μὲ τὸν κισσό. Ἐπίσης ἦταν ἱερὸ φυτὸ τῶν Μουσῶν καὶ ἰδιαίτερα ἐμφανίζεται ὡς στέφανος νὰ κοσμεῖ ἕνα ὡραιότατο ἄγαλμα τῆς Πολύμνιας[1].

Ὁ Διοσκουρίδης ἀναφέρει γιὰ τὴ σμίλακα, ποὺ τὴ χαρακτηρίζει «κηπαία», ὅτι «λαχανεύεται εἰς βρῶσιν ὁ καρπὸς ἑψόμενος σὺν τῷ σπέρματι ὡς ἀσπάραγος, οὐρητικὸς ὢν καὶ δυσόνειρος» (ΙΙ 146).

Ὁ Διοσκουρίδης παρουσιάζει καὶ δεύτερη μορφὴ σμίλακος (IV 79), ποὺ οἱ Ρωμαῖοι καλοῦν «τάξον», ἡ ὁποία εἶναι δένδρο μὲ φύλλα ὅπως τῆς ἐλάτης. Στὰ Ὀρφέως ὅμως Ἀργοναυτικὰ ἡ ἐμφανιζόμενη σμῖλαξ ἔχει τὴ μορφὴ μικροῦ φυτοῦ καὶ ὄχι δένδρου, γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἐπεκταθοῦμε στὴν παρουσίασή του[2].

25. Σ τ ο ι χ ὰ ς

Ἡ στοιχὰς[3] εἶναι φυτὸ ποὺ κατὰ τὸ Διοσκουρίδη «γεννᾶται μὲν ἐν ταῖς κατὰ Γαλατίαν νήσοις κατ' ἀντικρὺς Μασσαλίας, καλουμέναις Στοι-

1. J. M u r r, ὅπ.π. σελ. 236.
2. Πρβ. S c h n e i d e r, λ. *Smilax*.
3. J. M u r r, ὅπ.π. σελ. 205.

χάσιν, ὅθεν καὶ τὴν ὀνομασίαν ἔσχεν· πόα δὲ ἐστὶ λεπτόκαρπος, ὁμοίαν ἔχουσα θύμῳ κόμην, μακροφυλλοτέρα μέντοι καὶ δριμεῖα τῇ γεύσει ὑπόπικρος ποσῶς. ποιεῖ δὲ τὸ ἀφέψημα αὐτῆς πρὸς τὰ ἐν θώρακι καθὼς ὁ ὕσσωπος· μείγνυται δὲ καὶ ἀντιδότοις χρησίμως» (ΙΙΙ 26)[1].

26. Χ α μ α ί μ η λ ο ν

Εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ γνωστό μας, κοινότατο σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, χαμομήλι. Μὲ τὴν ἀρωματικὴ καὶ θεραπευτική του δύναμη ἔχει κατακτήσει τόσο τὴν ἐπιστημονικὴ ὅσο καὶ τὴ λαϊκὴ ἰατρικὴ ὅλων τῶν αἰώνων.

Κατὰ τὸ Διοσκουρίδη «δύναμιν δὲ ἔχουσιν αἱ ῥίζαι καὶ τὰ ἄνθη καὶ ἡ βοτάνη θερμαντικήν, λεπτυντικήν· πινόμεναι δὲ καὶ ἐγκαθεζόμεναι ἄγουσι καταμήνια καὶ ἔμβρυα καὶ λίθους καὶ οὖρα» (ΙΙΙ 137).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὰ 26 φυτά, ποὺ τοποθετοῦνται στοὺς κήπους τῆς Κολχίδος μέσα στὸ ἔργο τοῦ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, κυριολεκτικὰ ἔχουν μιὰ ἰδιαιτερότητα. Ὁρισμένα εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὴ μυθολογία, ἄλλα μὲ τὶς λατρευτικὲς δοξασίες τῶν Ὀρφικῶν καὶ τέλος ἄλλα εἶναι δυνατὰ καὶ ἐπικίνδυνα δηλητήρια ἢ ἐκπληκτικὰ θεραπευτικά. Ὅλα μαζὶ ὅμως προκαλοῦν τὸν ἐρευνητὴ νὰ ἀναζητήσει ἕναν κοινὸ παρονομαστὴ ἀνάμεσά τους. Τὸν ἀναγκάζουν νὰ θέλει ἐπίμονα νὰ διεισδύσει καὶ νὰ συλλάβει τὸ κοινὸ πνεῦμα ποὺ τὰ διέπει. Καθὼς προχωροῦσα στὴ μελέτη τῶν «δυνάμεων», ποὺ ἀπέδιδε στὰ φυτὰ ὁ Διοσκουρίδης, ἢ τῶν ἐφαρμογῶν τους, ποὺ κατέγραφε τὸ Corpus Hippocraticum ἢ ὁ Νίκανδρος, ἔβλεπα ὅτι τὴ λύση τοῦ κοινοῦ παρονομαστῆ ποὺ ἀναζητοῦσα δὲν τὴν ἔδιδε οὔτε ἡ ἀρχαία λατρεία, οὔτε οἱ ὁποιεσδήποτε ἄλλες ἀρχαῖες δοξασίες. Ὅλα ἀποτελοῦσαν τὸ πλαίσιο γιὰ μιὰν ἀπάντηση ποὺ τὴν προσφέρει ὁ Γαληνός, ὁ κορυφαῖος ἰατρὸς τῆς ὕστερης ἀρχαιότητας.

Τὰ 26 φυτά, ποὺ ὁ μῦθος ἤθελε νὰ τὰ βλέπει νὰ φύονται στοὺς μαγικοὺς κήπους τῆς Κολχίδος, ἀποτελοῦν μιὰ μορφὴ ἀ ν τ ι δ ό τ ο υ ἢ θ η ρ ι α κ ῆ ς, ὅπως αὐτὰ τὰ δυὸ θεραπευτικὰ σκευάσματα ὁρίζονται στὸ Γαληνό.

Ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρώτη διαπίστωση ἔκαμα μιὰν ἄλλη ἀκόμη ἔρευνα. Μελέτησα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Γαληνοῦ τὰ δυὸ βιβλία Περὶ Ἀντιδότων, Ι, ΙΙ, τὸ Πρὸς Πίσωνα περὶ τῆς θηριακῆς καί, συγκρίνοντας τὰ συστα-

1. Νεότερες ἐφαρμογὲς S c h n e i d e r, λ. *Lavandula*.

τικὰ τῶν διαφόρων μορφῶν ἀντιδότων καὶ θηριακῆς, ποὺ καταχωρεῖ ὁ Γαληνός, ἐπιβεβαίωσα τὴν ἀρχική μου ὑπόθεση: ὅλα τὰ φυτὰ τῶν μαγικῶν κήπων τῆς Μήδειας ἀποτελοῦν συστατικὰ τῶν πλέον φημισμένων συνταγῶν ποὺ ἔχει συγκεντρώσει ὁ Γαληνός, ἀνήκουν δηλαδὴ στὶς ἀντίδοτους καὶ στὶς σκευασίες θηριακῆς.

Ἀλλὰ τί σημαίνουν ἀντίδοτος ἢ θηριακή; Ὁ ὁρισμὸς τοῦ Γαληνοῦ εἶναι: «Τί ἔστιν ἡ ἀντίδοτος καὶ πόθεν τὴν γένεσιν ἔχει ἡ θηριακή; Τὰς ἰωμένας τὰ πάθη δυνάμεις οὐκ ἔξωθεν ἐπιτιθεμένας, ἀλλ' εἴσω τοῦ σώματος λαμβανομένας ἀντιδότους ὀνομάζουσιν οἱ ἰατροί. τρεῖς δ' αὐτῶν εἰσιν αἱ πᾶσαι διαφοραί, τινὲς δὲ τῶν ἰοβόλων ὀνομαζομένων θηρίων, τινὲς δὲ τοῖς ἐκ φαύλης διαίτης γιγνομένοις πάθεσιν ἀρήγουσιν. ἔνιαι δὲ τὰς τρεῖς ἐπαγγέλλονται χρείας, ὥσπερ καὶ ἡ θηριακὴ καλουμένη. συντεθεῖσα μὲν ὑπὸ Ἀνδρομάχου τοῦ ἰατροῦ, παρωσαμένη δὲ τὴν Μιθριδάτειον ὀνομαζομένην, καὶ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ συνθέντος αὐτὴν οὕτω κληθεῖσαν» (XIV σελ. 1 - 2).

Ἀντίδοτοι, λοιπόν, εἶναι φαρμακευτικὲς συνθέσεις ποὺ διακρίνονται σὲ τρία εἴδη: α) ἐκεῖνες ποὺ δίδονται γιὰ νὰ σώσουν ἀπὸ θανατηφόρους δηλητηριάσεις, β) ἐκεῖνες ποὺ βοηθοῦν νὰ μὴν πεθάνει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη δαγκώματα τῶν ζώων, γ) ἐκεῖνες ποὺ θεραπεύουν ὅσους ἀρρώστησαν ἀπὸ κακὴ διατροφή. Τέλος, ὑπάρχουν καὶ φαρμακευτικὲς συνθέσεις ποὺ ἀνταποκρίνονται καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις καὶ αὐτὰ τὰ φάρμακα ὀνομάζονται θηριακή.

Τὸ σπουδαῖο ἀκόμη εἶναι ὅτι ἡ πλέον σημαντικὴ καὶ γνωστὴ θηριακὴ παρασκευάστηκε στὸν Πόντο καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ βασιλέα Μιθριδάτη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πῆρε καὶ τὸ ὄνομα «Μιθριδάτειος».

Καὶ τὸ συμπέρασμά μας: Τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ περιγράφουν στὴν Κολχίδα τοὺς κήπους τοὺς ἀφιερωμένους στὴν Ἄρτεμη - Ἑκάτη καὶ τοποθετοῦν ἐκεῖ περὶ τὰ 26 φυτά. Ἡ μελέτη τῶν φυτῶν ἔδωσε τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα: 1. Τὰ 3/4 τῶν φυτῶν αὐτῶν εἶναι γνωστὰ στὴ θεραπευτικὴ τῆς ἱπποκρατικῆς σχολῆς. 2. Ἀναφέρονται ὅλα ἀπὸ τὸ Διοσκουρίδη, ὁ ὁποῖος διεξοδικὰ καταγράφει τὶς θεραπευτικὲς ἢ δηλητηριώδεις δυνάμεις τους· 3. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν φυτῶν αὐτῶν εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, διαθέτουν δηλαδὴ ἕναν ἰσχυρὸ δυναμισμό. 4. Ἀνήκουν στὰ συστατικὰ τῶν ἀντιδότων καὶ τῶν σκευασιῶν θηριακῆς ποὺ καταγράφει ὁ Γαληνός.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗ

Ὁ Ἑλληνικὸς Πόντος δὲν παρουσίασε μιὰ ἰδιαίτερη ἰατρικὴ σχολή, ὅπως ἡ Κῶς ἢ ἡ Κνίδος, ἀνέδειξε ὅμως τὴν ἰατρικὴ σχολὴ τοῦ Μύθου, τὴ σχολὴ τῆς Μήδειας. Θεωρητικὴ βάση στὴ σχολὴ αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ συνεργασία καὶ ἡ συμφιλίωση τῆς σκοτεινιᾶς καὶ τοῦ ἥλιου, τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀναγέννησης. Τελικὸς σκοπὸς ὁ θρίαμβος τῆς ζωῆς, ποὺ ἀφομοίωσε καὶ μεταστοιχείωσε τὸ θάνατο.

Ὅταν τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ παρουσιάζουν τὸν κῆπο τῆς Κολχίδος, ποὺ τὸν φυλάει ἡ ζοφερὴ μορφὴ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τοποθετοῦν ἐκεῖ μέσα, μὲς στὸ ἡμίφως τοῦ θανάτου ποὺ ἐνεδρεύει, μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ φυτῶν, δὲν ὁμιλοῦν γιὰ τὶς ἰδιότητες οὔτε τὶς δυνάμεις ποὺ κρύβουν. Ἡ ἔρευνα ὅμως ἔδειξε πὼς αὐτὰ τὰ φυτὰ εἶχαν ὅλα τὶς ρίζες τους βαθιὰ μέσα στὸ μυθικὸ παρελθὸν καὶ οἱ φαρμακολογικές τους ἱκανότητες ἦταν ἰδιαίτερα σημαντικές.

Ὁ Sticker, τὸ 1929, πίστευε ὅτι τὰ φυτὰ αὐτὰ ἀνῆκαν στὸ ἀρχαῖο θεραπευτικὸ ὁπλοστάσιο, ποὺ ἀποτελοῦσε ἤδη ἕναν παραδοσιακὸ θησαυρὸ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἱπποκράτη. Τὸ γεγονὸς εἶναι ἀναμφισβήτητο, ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Ἡ ἔρευνα ποὺ προηγήθηκε, ἡ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ μύθου καὶ τῆς ἰατρικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου ποὺ δώσαμε ὁδηγεῖ σὲ μιὰ καινούργια θεώρηση τῶν πραγμάτων, ποὺ συνδέει ἀναπόσπαστα μυθολογία καὶ ἰατρική.

Ἡ γῆ τοῦ Πόντου, κρυμμένη στὰ βάθη μιᾶς ζοφερῆς θάλασσας, ἔγινε ὁ χῶρος ὅπου ἐντοπίστηκε καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Ἡ Μήδεια κρατάει στὰ χέρια αὐτὴ τὴ διπλὴ μοίρα τοῦ τόπου. Τὰ φυτά, ποὺ στὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ τοποθετοῦνται στοὺς κήπους της, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἔκφραση τῆς δικῆς της μορφῆς, καταστρεπτικὰ καὶ ἀναγεννητικά, πάντα ὅμως εἰρηνικὰ καὶ ἁρμονικὰ ἁπλωμένα πάνω στὴν κολχικὴ γῆ. Ἡ σχολὴ αὐτὴ τοῦ Πόντου, ἡ σχολὴ τῆς Μήδειας, κυριάρχησε γιὰ αἰῶνες μὲς στὴ σκέψη τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος τὸ 2ο αἰώνα π.Χ. συγκέντρωσε στὰ Θηριακὰ καὶ Ἀλεξιφάρμακα ὁρισμένες πλευρὲς αὐτῆς τῆς σχολῆς. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ἡ σχολὴ τῆς Μήδειας ἐμφανίστηκε σὲ ὅλη της τὴ δύναμη ὑπῆρξε στὴ δημιουργία ἑνὸς φαρμάκου ἀντιδότου κατὰ τῶν δηλητηρίων καὶ θεραπευτικοῦ συγχρόνως, ποὺ πῆρε τὸ ὄνομα θηριακή. Μέσα στὴ θηριακὴ συνυπάρχουν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος.

Ἡ θηριακὴ ὑπῆρξε τὸ μακροβιότερο φάρμακο στὴν ἱστορία τῆς φαρμακευτικῆς, ἕνα πολυσύνθετο σκεύασμα, ποὺ συγκέντρωνε ὅλα τὰ ἀντιφάρμακα γιὰ κάθε δηλητηρίαση καὶ ὅλα τὰ θεραπευτικὰ γιὰ κάθε ἀρρώστια. Αὐτὸ τὸ κυριολεκτικὰ παράδοξο σκεύασμα κανεὶς δὲ σκέφθηκε ὡς τώρα νὰ τὸ συνδέσει μὲ τὴ μορφὴ τῆς κολχικῆς Μήδειας. Ἂν ὅμως μελετήσουν περισσότερο, καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς φαρμακευτικῆς καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἰατρικῆς, τὶς ἰδιότητες καὶ τὶς ἐκφράσεις ποὺ ἔχει προσδώσει ὁ μῦθος στὴ Μήδεια καὶ τὶς ἰδιότητες τῆς θηριακῆς, εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ ὁδηγηθοῦν στὸ δικό μας συμπέρασμα.

Ἡ θηριακή, αὐτὸ τὸ πολυδύναμο φάρμακο, ἐπῆρε τὴν πρώτη καὶ καθαρὰ μορφή του στὸν Πόντο στὰ χρόνια τοῦ βασιλιᾶ Μιθριδάτη (132-63 π.Χ.), ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐφάρμοσε στὸν ἑαυτό του. Ἀργότερα ἡ θηριακὴ ἐξελίχθη ἀπὸ διαφόρους φαρμακολόγους καὶ ἔφθασε μέχρι τὸν αἰῶνα μας. Βέβαια, στὴν ἐργασία μας αὐτὴ δὲ θὰ ἐπεκταθοῦμε πιὸ πολὺ στὸ θέμα τῆς θηριακῆς[1]. Γιὰ μᾶς ἡ θηριακὴ ἀποτελεῖ κυρίως τὴ χειροπιαστὴ ἔκφραση τῆς πολυδύναμης μορφῆς τῆς Μήδειας καὶ τῶν κήπων τῆς Κολχίδος.

Ἡ μελέτη τῆς μυθολογίας καὶ τῶν φαρμακολογικῶν ἰδιοτήτων τῶν 26 φυτῶν τοῦ κήπου τῆς Κολχίδος μᾶς ὁδηγεῖ στὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ ἀργοναυτικὸς μύθος καὶ ἡ Μήδεια ἡ «πολυφάρμακος», ἐντοπισμένη στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου, πρόσφεραν στὴν ἰατρικὴ σκέψη τὸ πρότυπο, ὑπῆρξαν τὸ «ἀρχέτυπο» γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς ἰδέας τῶν ἀντιδότων καὶ τῆς θηριακῆς.

Ἡ μυθικὴ εἰκόνα τῆς Μήδειας δὲν ἔμεινε ἕνα κάποιο «ἀρχαϊκὸ κατάλοιπο» γιὰ τὴν κλασικὴ καὶ ἀλεξανδρινὴ ἐποχή, οὔτε ἔγινε ποτὲ νεκρὸ κατάλοιπο. Κράτησε — ἰδιαίτερα τονισμένη ἀπὸ τὴν ποίηση, τὴν τραγωδία καὶ τὸ ἔπος — τὴν ἰδιαίτερη ἀξία της σὲ σχέση ἀκριβῶς μὲ τὸν «ἱστορικό της χαρακτήρα». Ἡ Μήδεια, γιὰ τὴν ἰατρική, ἀποτελοῦσε τὸ σύνδεσμο ἀνάμεσα στὰ δικά της λογικὰ ἐπιτεύγματα καὶ στὸν «ὀνειρικὸ» κόσμο τοῦ μύθου καὶ τοῦ ἐνστίκτου.

Ἡ Μήδεια μπῆκε στὴν «ἱστορία» τοῦ Πόντου, ἀλλὰ δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ εἶναι τὸ «ἀρχέτυπο», μιὰ «ἐνστικτώδης» παρόρμηση ποὺ δούλευε στὰ βάθη τῆς ἰατρικῆς. Ἀπόδειξη ἀποτελοῦν οἱ στίχοι ἀπὸ τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικὰ ποὺ μελετήσαμε ὣς τώρα. Τὸ σύνολο τῶν φυτῶν ποὺ ἀπαριθμεῖ τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ τὴν κατακλεῖδα καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς μακραίωνης κυοφορίας τοῦ «ἀρχέτυπου» Μήδεια, στὰ βάθη τῆς ἀρχαίας ἰατρικῆς.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ ἐκφράσουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐμφανίζονται τὰ Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, ἡ γενικὴ ἀντίληψη τοποθετεῖ τὸ χῶρο τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀντιδότων καὶ τῆς θηριακῆς στὴν Ποντικὴ Κολχίδα, ὅπου ὡς ἀρχετυπικὴ μορφὴ κυριαρχεῖ πάντα ἡ Μήδεια. Ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Πόντου στὴν ἀρχαία ἰατρικὴ εἶναι σημαντική. Μὲ τὴ Μήδεια ὡς «ἀρχέτυπο» ἐκπροσωπεῖ ὁ Πόντος τὴ δική του ἰατρικὴ σχολή, τὴ σχολὴ τῶν ἀντιδότων καὶ τῆς θηριακῆς.

1. Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, *Ἡ Θηριακή*, Ἐν Ἀθήναις 1938. Gilbert Watson, *Theriac and Mithridatium. A study in therapeutics*, London 1966, ὅπου καὶ ἡ νεότερη βιβλιογραφία.

SUMMARY

Aglaia Bibis - Papaspyropoulou, *The presence of Pontos in ancient Hellenic Medicine*

We have researched the 26 herbs mentioned in Orpheus Argonautica. Through our research, we can surely state our conclusion that during the time Orpheus Argonautica appear, the general perception sets the area of antidote development and theriac in Pontos Kolhis, where Media dominates as an archetype figure. The presence of the Hellenic Pontos in ancient medicine is significant.

Pontos, with Media as an archetype, represents its own school of Medicine, school of antidotes and theriac.

A. B.-P.

TH. PETRIDES

TRADITIONAL PONTIC DANCES ACCOMPANIED BY THE PONTIC LYRA*

The Pontic lyra is often called by its Turkish name Kementsié. The latter term which is Persian in origin meant bow and is used in Turkish to indicate a small bowed instrument, the -tsié (-çe) being the diminutive suffix. In the past, the term Loúra was also used. The ou reflects the sound of the Greek letter 'ypsilon' pronounced as an 'oupsilon'. The origin of the Pontic lyra is still a debatable issue. It has not even been established yet, when this particular form of lyra appeared in Pontos.

Most folk fiddles[1] ranging from Southeastern Europe to the Indian sub-continent are played by the lateral pressure of the finger nails of the player's hand against the strings with the instrument generally being held facing outwards. Exceptions to this are some 'primitive' fiddles played by light pressure of the pads of the fingers upon the string as is also done with some lyras which have the third or even the second string positioned in such a way so as not to allow the easy insertion of the finger between the strings and the spike fiddles, and there are those lyras whose strings are depressed onto the neck of the instrument by the player's finger pads in the way violin strings are pressed such as an unusual type of Dodecanesian lyra with four strings, the large Cappadocian kemanés, and the Pontic lyra. It may be that the old dancing master's kit or pochette fiddle[2], one form of which outwardly resembles the Pontic lyra, was adapted and developed

*Ἡ ὀλιγοσέλιδη ἀλλὰ πολὺ σημαντικὴ μελέτη τοῦ Th. Petrides, ποὺ τόσο πρόωρα καὶ ἀδόκητα τελείωσε τὴ ζωή του τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1988 στὶς ΗΠΑ, ἐπρόκειτο νὰ εἶναι μιὰ ἀνακοίνωση - κορμὸς σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα μὲ θέμα «Ἡ ποντιακὴ λύρα. Ἱστορικές, μουσικολογικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἀπόψεις». Τὴ δημοσιεύουμε, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος εἶχε συμφωνήσει πρὶν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι στὴν προγραμματισμένη γιὰ τὴν ποντιακὴ λύρα ἡμερίδα ἴσως θὰ διαβασθεῖ τὸ ἄρθρο αὐτὸ σὲ ἑλληνικὴ ἀπόδοση. Ἡ Διεύθυνση τοῦ ΑΠ ἐκφράζει τὴ βαθύτατη λύπη της γιὰ τὴν ἀπώλεια ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πολὺ λίγους ἀλλὰ καὶ πολὺ καλοὺς μελετητὲς τῆς ποντιακῆς μουσικῆς καὶ χορογραφίας. (Σημ. Δ.)

1. Bowed stringed instruments appear in the 9th Cent. A.C.

2. This was popular in Europe from the 16th to 18th Centuries. It had two distinct forms—that of a miniature violin and a miniature Pontic lyra.

later in isolation in Pontos led to the present form of Pontic lyra[1]. On the other hand, the Pontic lyra may be the result of the natural development of an instrument which had, at one time, an elongated water gourd for its body. Compare the form of lyra from south Aéghina with the Pontic lyra[2].

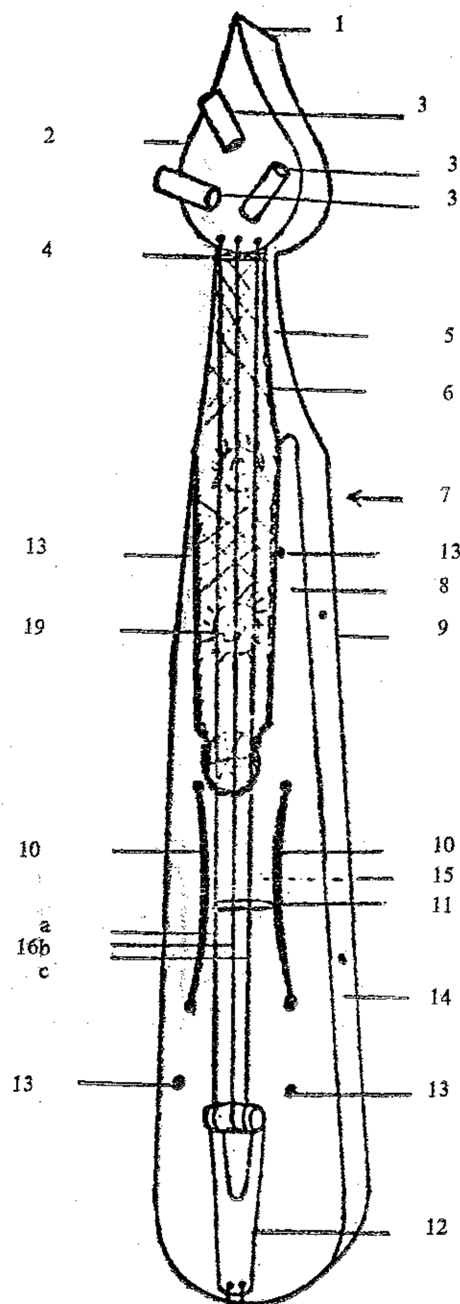
The center of lyra playing activity seems to have been the district of Trapezoúnta and the contiguous areas of the districts to the west and east of it as well as to the south, i.e. Kerasoúnta (T. Gireşoun), Rizoúnta (T. Rize), and Khaldhía whose main town was Arghyrópolis (T. Tzioumoús-khané - Cümuşhane). As one moves west past Trípolis (T. Tireboli) towards Kerasounta, the number of lyra players begins to decrease and the lute (oúti) as well as the violin (kemén) and tambourine (téphi) begin playing a more important role in Pontic music. Further west into the districts of Kotyora (T. Ortoú) and before reaching the town of Samsoúnta (T. Samsoún) the lyra has virtually disappeared so that at Páphra, whose inhabitants were Turkish speaking Pontics, one finds the violin (kemené), the clarinet (girnéta), lute (oúti), and bass drum (daoúli) as the main musical instruments. Sinópē and its environs is not usually considered as a part of Pontos in recent tradition.

Moving east of Trapezoúnta, the picture is much the same. After Rizoúnta, the lyra begins facing competition from the bagpipe (Pontic: angeíon or angópon and touloumpán or touloumópon; Pontic and T.: touloúm[3]). In recent history, Rizoúnta has replaced Batoúmi, which is across the border in the Soviet Union, as the capital of this eastern district formerly called Lazistan. This district, now called Tsioroúkh (T. Çoruh), has more of a connection with the Caucasus and places like Batoúmi, Sokhoúmi, Sósi, and other towns further north along the Black Sea coast to the Kubán which feature music played on the clarinet, violin, and davoli (a medium-sized two headed cylinder drum played on one of its heads with both hands). The Pontic lyra was taken to the Caucasus in the last half of the 19th Century and the first quarter of the 20th Century by both Pontic immigrants and refugees.

1. One of the arguments dealing with the origin of the Pontic lyra has to do with the insertion of the tuning pegs, i.e. that they are front to back, hence the Pontic lyra would have no relationship to the dancing master's kit for the latter had laterally inserted tuning pegs. Yet in Cappadocia, the kemanés has laterally inserted tuning pegs and a body like the Pontic lyra albeit the scroll on top of the instrument seams to indicate the influence of the violin. The tuning pegs of the Pontic lyra are like those of the thin long-necked lutes which have both laterally and frontally inserted tuning pegs.

2. Picture of Aeghina lyra (Fig. 1, 2, 3).

3. T. tulum = bag.

Lyra, Loura, Kementsie

Lyra— Kementzie Parts

1. korphé (tepe) = pegbox tip (Gr. top)
2. kepháli = pegbox (Gr. head)
3. otía = tuning pegs (Gr. literally = ears)
4. ksiláki = nut (Gr. little piece of wood)
5. ghoúla = neck (Gr. literally = throat)
6. ghlóssa = fingerboard (Gr. literally = tongue; krabháta = cravat; spaléra or spoléri = literally, embroidered apron related to the Italian - back of a chair)
7. skaphé = main body of instrument (Gr. literally = trough, i.e. that which is dug out)
8. sképasma = face (Gr. literally = cover; T. kapák = cover)
9. rásia = back; also pláti = back
10. rothónia = sound hole (Gr. literally = nostrils) also: skolékia = worms or phidhia = snakes
11. kordhokrátēs = bridge (Gr. lit. chord, i.e. string bearer) also: gaidoúri = donkey, and kaválos = pack horse
12. ourá = end string holder (Gr. lit. tail) also: Gr. palaistés =lit. wrestler; Gr./T. pekhlivan(os) = wrestler; Pallikar = warrior (root of L. origin); psari = fish
13. ta trypía = little sound holes
14. mághoula = sides - of trough (Gr. lit. cheeks)
15. stoulári = sound post (Gr. stylári, stylos = post)
16. kordhés (3) = three metal strings (Gr. chord, i.e. string): a. psilí (T. zil) = high pitched, b. mesaía = middle, c. khondhrí (T. khabá - kabá) = low pitched
17. toksár = bow
18. tríkha of malliá = horsetail hair of bow
19. stolídhia (Greco - latin: ploúmia) = ornamentation on the fingerboard

The southern extent of the Pontic lyra was in Khaldhía where it comes into contact with music played on the zourná (shawm) and daoúli (bass-drum) combination. One should keep in mind however, that the music most typical of Pontos is that which is associated with and played on the Pontic lyra. Second to the lyra was the touloúm. For one to make a statement generallizing the line of demarkation between lyra players and touloum players based on the differentiation beween nut and fruit tree growers versus shepherds is difficult to support in view of so many shifts of population in Pon-

tos. For example, despite the fact that lyra playing was highly developed in Matzoúka, touloúm playing was popular too[1]. The Pontic lyra was even found as far south as Cappadocia side by side with the larger Cappadocian lyra (kemanés) and the violin; it was taken there by immigrant workers.

The dances which seem to be most deeply rooted with the main area of Pontic lyra playing, the district of Trapezoúnta and the contiguous areas of the districts bordering it, are as follows[2]:

Tik Khorontikón[3] = the upright of the dance, i.e. the upright section in respect to the dance. Dik (Tik) in Turkish means upright and refers to the pausing step used in the dance, hence:

Tik Monón (single) 5/16 (3.2) and Tik Dhiplón 5/8 (3.2) coupled with their varients based on manner of execution — Ghalenón (calmly), Langevtón (lunging or leaping), Sto Ghonatón (knee bending), Ston Topón (in place, on the spot).

Séra 7/16 (4.3) or (2.2.3) which reputedly gets its name from a stream called Séra that flows past the town of Plátanos (T. Bulat or Pulathane) located on the coast twelve kilometers west of Trapezoúnta[4] and its slower version Átzepát 7/8 (4.3) or (2.2.3), the latter getting its name from Aktsiaabát (T. Akçaabát) the Turkish name of the town Plátanos which is the capital of the kaza (eparchy) of Akçaabat; related dances are Tromakhtón (T. Titremé Horonú) and Lazikón (Laz Horonú).

Pitsiák - oïn (T. biçak - Gr. mákhaira = knife + T. oyun(u) - Gr. khorós = dance) 2/4 (T. Pitsiák Horoni and Pitsiák Oïni). A dance for two men face to face.

Tryghóna (Gr. dove - a girl's name) 2/4 also called Anápodha because of its clockwise direction. (Almost all Pontic dances travel counter - clockwise.)

Omál, i.e. Omál Monón (Gr. omalós = smooth + monón = single) 9/8 (2.2.2.3). Because of the confusion of terminology, I will give the names of a couple of tunes as examples of this dance: «Omallia», «Lemona», and «O Ghiánnēs O Monoghiannēs».

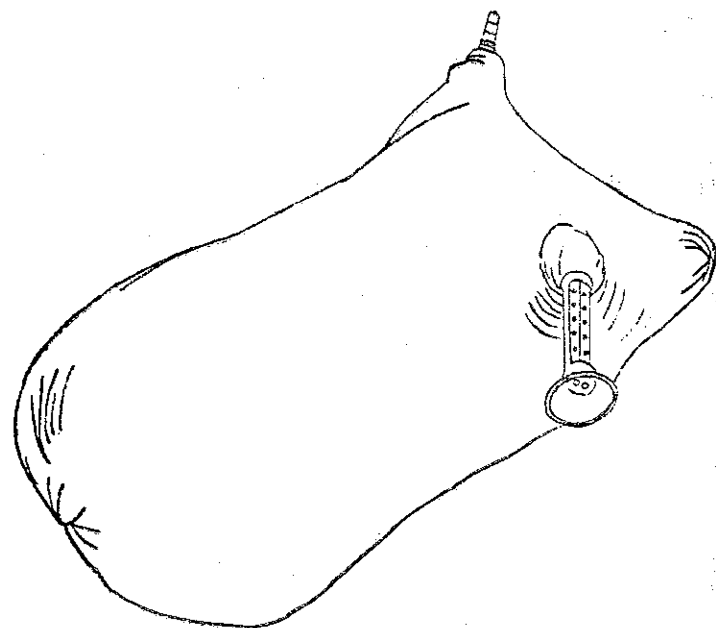
1. One should not forget the use of flutes such as kabhal and kheiliávli or siliávrin even for dancing.

2. These dances have become pan - Pontic, i. e. popular among Pontics no matter what their original local origin was.

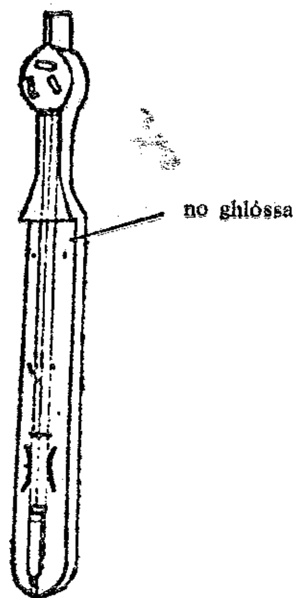
3. Almost the same term is used in Turkish: Tik Horon.

4. The possibility exists that the name might come from the Arabo - Turkish word 'seri' which means fast.

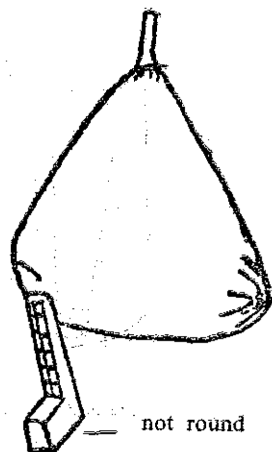
Kemanés, Kappadhokia

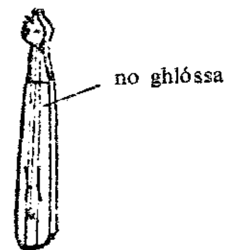
Touloumpán or Touloumopon

Rizounta

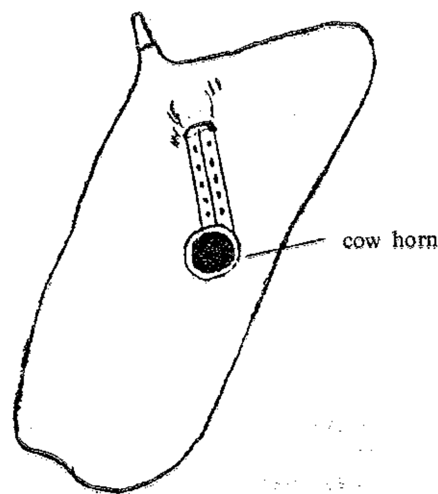
Rizounta

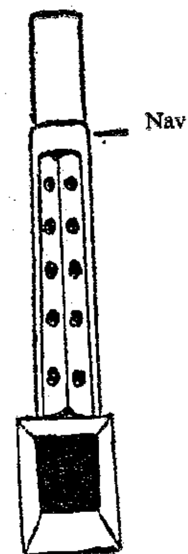
Sourmena

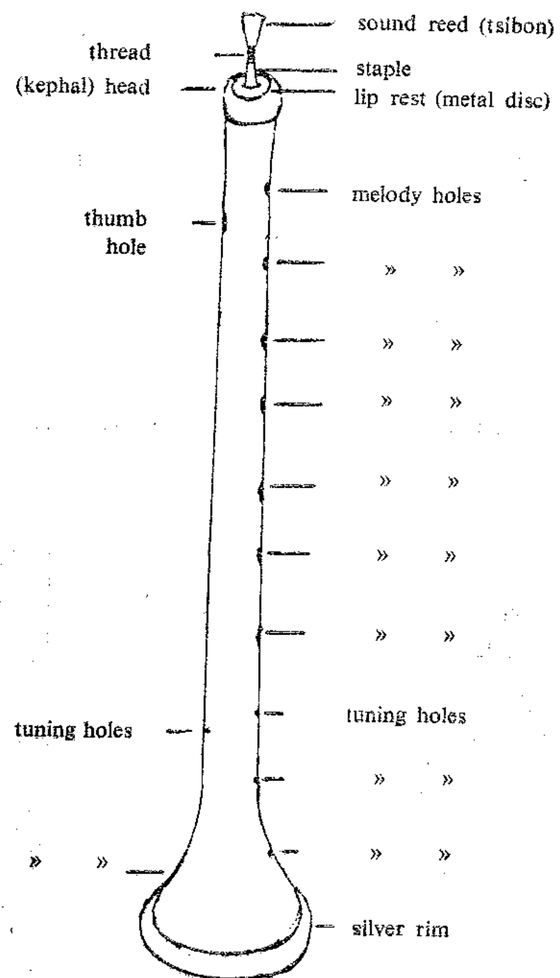
Kementsié East Pontos

Artvin

Hemsin, Rizounta

Zourna of Matsouka
25 cm. in length
minus the staple and reed

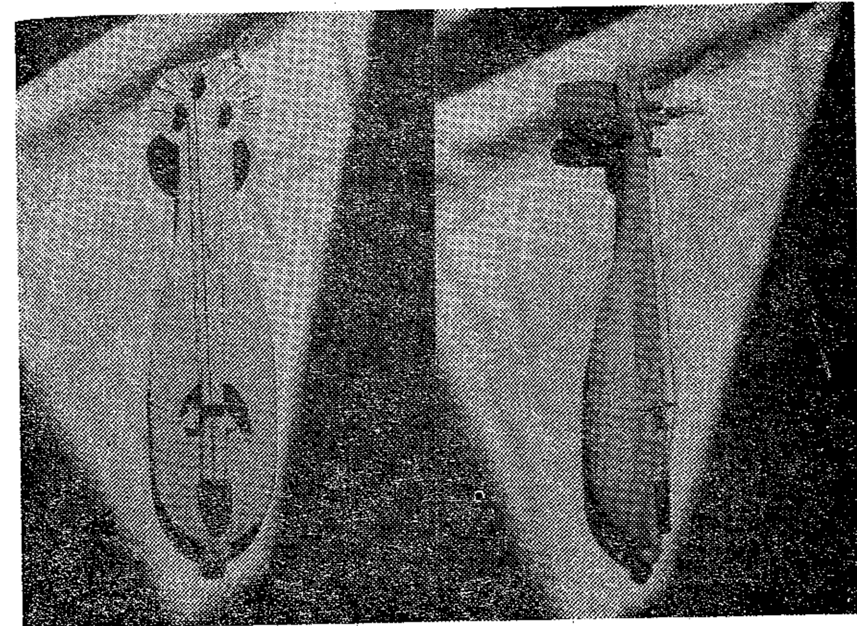

Fig. 1
Lyra of Aigina front view

Fig. 2
Lyra of Aigina side view

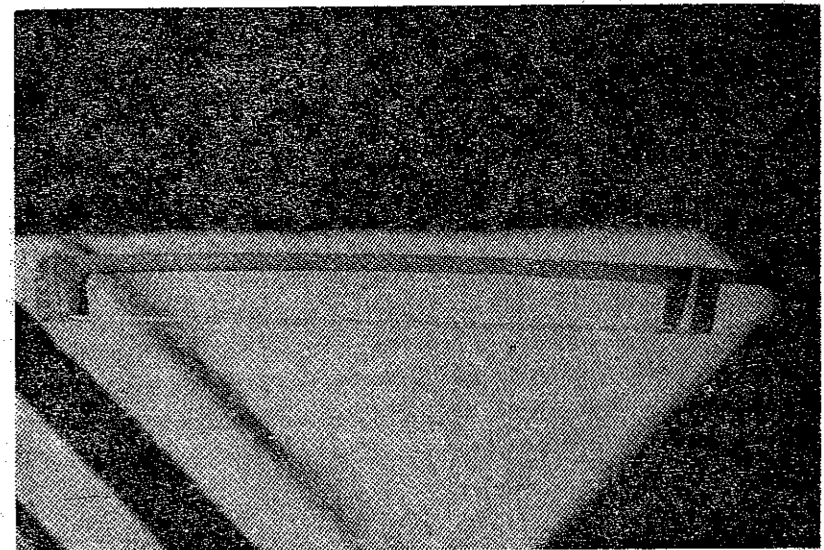

Fig. 3
Bow of Aigina Lyra

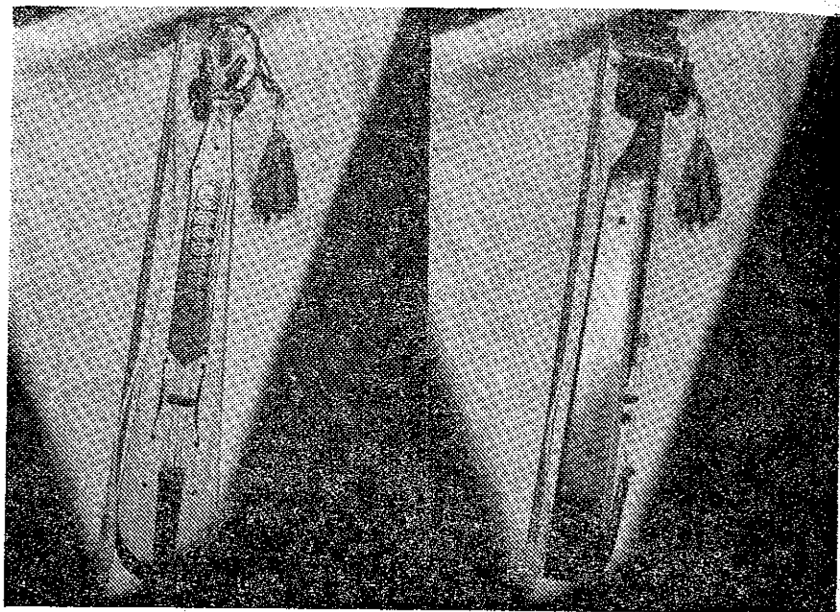

Fig. 4
Old regular Lyra of Pontos, front view (with bow)

Fig. 5
Old regular Lyra of Pontos, side view (with bow)

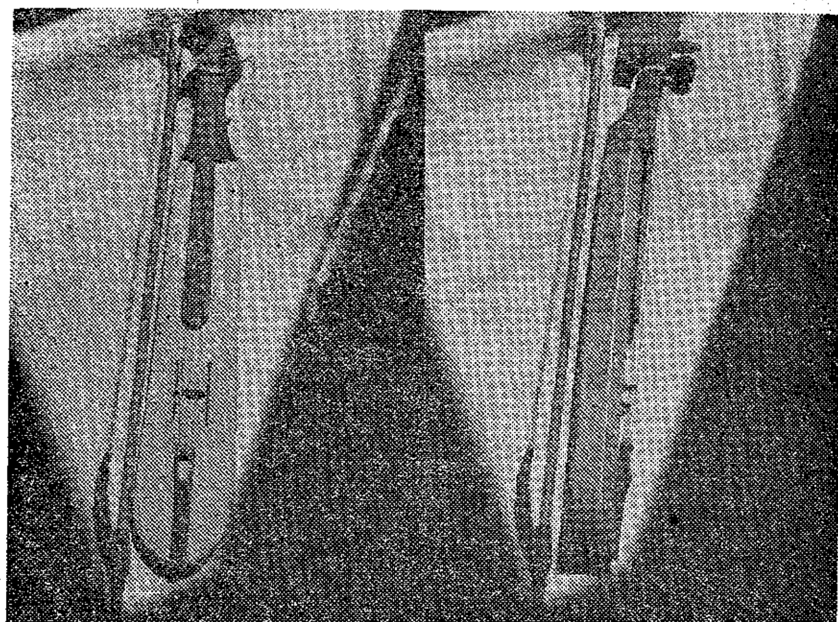

Fig. 6
Lyra of Pontos: "Αβαθο, front view (with bow)

Fig. 7
Lyra of Pontos: "Αβαθο, side view (with bow)

Dhipát, i.e. Omál Dhipát (Gr. dhipát = two step) 9/8 (2.3.2.2). Examples of tunes for this dance are: «O Akrítas» and «To Phíleman»[1].

One dance that came to be popular in the district of Kerasoúnta is the Omál Dhiplón (Gr. dhiplón = double) and is popularly known as Omál Kerasountéïko. Other names for it are: Empropís (Gr. forward and backward) referring to the slight turning of the dancer's body forwards and backwards to the counter-clockwise direction of the dance. Yet another name is «Éba - Évgha» (Gr. in and out) fot the same reason above. The obvious links between Kerasoúnta and Trapezoúnta are Trípolis and Korallé (T. Görelé or Kiorelé). The town of Kerasoúnta was noted for its trading activities and its merchant marine whereas Trapezoúnta was not only a commercial center but was the capital of Pontos and its cultural and educational center.

Kotsangél (T. Kozangel; also Kortsangel and Katsangel) 7/16 (3.2.2). This is a winding dance traditionally danced at the end of wedding festivities.

Móntsonos. A dance closely connected with Matsouka.

Thymighman 3/4 (also Thymisman). Note that the rhythm of this dance differs from that of the one from Kars.

The dances performed in the kaza (eparchy) of Kerasoúnta were as follows:

1. To Langevtón (T. Atlama Horani)
2. To Éba Évgha
3. To Syrtón
4. To Nakhtsí
5. O Khorós Tēs Nyphēs
6. Ta Kiotseghikia or Kiotseklika—for couples, from Köçekikia (T. köçek = dancing boy) used for a somewhat improvised 'oriental' dance.
7. O Todourmás or Tontourmás or Toutourmás
8. Kotsangél (T. Kozangél)
9. «O Ghyrismós Tou Kseniteménou»
10. Matzoukátika (Omál)
11. «To Mēlon» (Omál)
12. «Khópa Khópa» (Khorontikós or Tik, i.e. Tik Khorontikón)
13. «Tamala» (Tik of Kotyora)
14. «Ka' Éla» (Tik)

1. The steps of the Omál and the Dhipát are the same.

One of the dances that was popular among all the others previously mentioned, in the area of Samsoúnta was the Khorós Katēkioïlēdhikos 12/8 (6.6), i.e. from Kadiköy. Samsoúnta (Amisos) was second to Trapezoúnta and was a center of commerce, trade, and industry. The above dance not only reflects the town's commercial connections with Constantinople, but also testifies to the settlement of Constantinopolitans amongst the Greek population of diverse origin.

Further west in Báphra, a popular dance was Ghoubhaladoúm or Ghoubhaladím, indicating the town's strong connections with the nomes and eparchies of central and eastern Anatolia; and Seïtan which is probably the same dance known in Sinópē as Satanlár.

Dances that seem to have close connections with the eastern part of Pontos and appear to have been linked with Kars[1] are as follows:

Sierenítsa also known as Eíkosi Éna 7/16 (2.2.3) or (4.3)
Letsína 7/16 (2.2.3) or (4.3) also 3/8 (2.1) (T. Laçin)
Kótsieri 2/4 (T. Koçeri)[2]
Pipilomátaina also known as Patoúla 9/8 (2.2.2.3)
Karslídhikon Omál also known as Aplon Omál 2/4
Thymighman 6/8 (3.3) also called Thymisman
Kots 7/16 (2.2.3) or (4.3)
Armatsioúk or Almatsioúk 6/8 (3.3)
Ghiámoura or Ghémoura 6/8 (3.3) also 7/8 (2.2.3) named after the area south - east of Trapezoúnta
Païpoúrt 10/8 (3.2.2.3) named after Baypurt (Bayburt) south - east of Trapezoúnta in Érzerum
Melítsa also known as Kokkinóghlē 2/4
Títara 2/4. Tzantzára.

Dances that seem to have close connections with the eastern part of Pontos and appear to have been linked not only wth Kars, but with Georgia as well are:

Tamasian (T. Tamaşa) 6/16 (3.3)
Tasin (T. Taş) 6/16 (3.3). The term may mean teeth, therefore it might refer to a figure in the dance where the dancer picks a handkerchief up with his teeth. Often danced at weddings.
Siamil (T. Şamil or Şeyh Şamil Oyunu) 6/16 (3.3)
Lezgínka (T. Lezginka or Lezgi) also known as Kazáska 6/16 (3.3)
Kiourtzíac (referring to Georgia = Gurgea; R. Gruzia). Mēteritsa 2/4
All these Georgian / Caucasian dances are solo or couple dances.

1. Further east of Kars is Soviet Armenia.
2. Has become pan - Pontic.

Dances which differ from all those mentioned are ones from the area of Nikópolis[1] (T. Karahisár, i.e. Şerkikarahisár = East Black Fort), i.e. South Pontos:

Outsiaï (Outsiaïák - To Uçayák = Sta Tría) 2/4
Nikopoleïtkon Omál 9/8 (2.2.2.3)
Epán Khoró (T. Omúz, i.e. Epáno ston 'Omo Khoró) 5/8 or 2/4
Garasaretkon (Garásarē) 2/4. The name is a form Kara(hi)sar. It is related the Karslidhikon Omál.

It was actually Khaldhía that was considered South Pontos. Its center was Arghyrópolis, i.e. Tzioumouskhané (T. Cumuşhané) and was directly south of Trapezoúnta. Of all the dances already mentioned, those which seem to be closely connected to the area are as follows:

Arghyropolitkon 2/4
Tsimerítikos (from Tsímera - Tsimarika) 5/8 (2.3)
O Lazikós (T. Laz Horonu) 7/16 (2.2.3) apparently, the best dancers came from Kromnē.
Títara 5/8 (2.3) and a varient in 9/8 (2.2.2.3)

There were dances that had general names as for example: Kyklios Khorós and Khorós Eis Dhipló Bhéma which were found in Kromnē.

To recapitulate, one must keep in mind that Pontos was a fairly large region which reflected the movements of people into and out of the area. This immigration and emigration was especially apparent as one moved away from the central area of Trapezounta itself and the contiguous areas around it. This also was the area most intricately connected with lyra playing and where most of the dances which are now thought of as pan - Pontic are believed to have originated. One must also remember that a dance that was called by a specific name in one place was not necessarily the same dance which used the same name in another location. In addition, there are the variants of a dance within one region. All this makes it quite difficult to reconstruct what the dance and lyra situation was like back in Pontos.

TH. PETRIDES

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Θ. Πετρίδη, *Παραδοσιακοὶ ποντιακοὶ χοροὶ μὲ συνοδεία ποντιακῆς λύρας*

1. The population of Nikopolis included many Armenians and Greeks who came from Khaldhía. The area was in the Nome of Sebhasteía (Sivas) and was directly south of Kerasounta.

Ἡ Διεύθυνση τοῦ ΑΠ κρίνει σκόπιμο στὸ τέλος τῆς μελέτης τοῦ Th. Petrides νὰ δημοσιεύσει φωτογραφία τοῦ πασίγνωστου Πόντιου λυράρη Μπαϊρακτάρη νὰ παίζει λύρα ντυμένος μὲ παραδοσιακὴ στολή.

ΜΥΡΤΩ ΚΟΥΤΙΤΑ - ΚΑΪΜΑΚΗ

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΟΝΤΙΑΚΗ

0. Η εργασία αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση ενός φαινομένου που απαντά όχι μόνο στην Ελληνική, αλλά και σε άλλες γλώσσες οι οποίες διακρίνουν γραμματικό γένος. Πρόκειται για την έλλειψη συμφωνίας ως προς το γένος, ορισμένων μερών του λόγου τα οποία συνήθως βρίσκονται στην ίδια πρόταση (πβ. όμως και τη συμφωνία του αναφορικού), ενώ κατά τους κανόνες της γραμματικής θα έπρεπε να τηρηθεί η σχέση αυτή συμφωνίας.

Η πραγμάτευση του θέματος γίνεται σε δυο ενότητες, η μια περιέχει γενικότητες και στοιχεία που αφορούν την Ελληνική (ΑΕ - ΝΕ), και η δεύτερη είναι αφιερωμένη στην ποντιακή διάλεκτο, η οποία, όπως και οι μικρασιατικές (αν και διαφοροποιείται από αυτές, όπως φαίνεται και στο τελευταίο κεφάλαιο), χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από την ασυμφωνία του γένους.

Σ' ένα εισαγωγικό μέρος δίνονται σύντομα ορισμένα στοιχεία για την εμφάνιση της κατηγορίας του γένους στη γλώσσα καθώς και για τη λειτουργία της κατηγορίας αυτής μέσα στην πρόταση. Στη συνέχεια γίνεται μια διαχρονική παρουσίαση της παρέκκλισης στην εφαρμογή των κανόνων συμφωνίας στην Ελληνική (παράδειγμα: σε μια πρόταση το ουσιαστικό που φέρει ένα ορισμένο γραμματικό γένος δεσμεύει, ως προς το γένος αυτό, συστατικά της ίδιας πρότασης).

Στην ειδικότερη ενότητα για την ποντιακή διάλεκτο εξετάζονται τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της συμφωνίας, όπως άρθρο, κατάληξη κλπ., καθώς και τα είδη των συστατικών που βρίσκονται ή θα πρέπει να βρίσκονται, σε σχέση συμφωνίας ως προς το γένος, με παρουσίαση κατά κατηγορίες παραδειγμάτων από τη διάλεκτο. Σημειώνονται επίσης διαπιστώσεις και συμπεράσματα που απορρέουν από την επεξεργασία του γλωσσικού υλικού. Τέλος προτείνονται διάφορες ερμηνείες στον προβληματισμό που προκύπτει από τη μη - εφαρμογή των κανόνων της συμφωνίας του γένους στη διάλεκτο.

Το γλωσσικό υλικό στο οποίο βασίστηκε η μελέτη αυτή προέρχεται από αφηγήσεις ομιλητών της Ποντιακής, συλλογές παραμυθιών[1], και από

---

1. Σ. Λιανίδη, *Τὰ παραμύθια τοῦ ποντιακοῦ λαοῦ*, 1962, Αρχείον Πόντου, Παράρτημα 5. Ι. Παμπούκη, *Μῦθοι τῆς Οἰνόης τοῦ Πόντου*, 1963, Αρχείον Πόντου, Παράρτημα 6.

το περιοδικό Αρχείον Πόντου. Για να αποφύγουμε την παρεμβολή πολλών παραδειγμάτων μέσα στο κείμενο, παραθέτουμε στο τέλος ένα μέρος του υλικού που χρησιμοποιήθηκε και το οποίο ανέρχεται σε 2.500 περίπου αποδελτιωμένες προτάσεις.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1.1. Ο A. Mirambel αναφερόμενος στα χαρακτηριστικά γένος και αριθμός λέει ότι ξεπερνούν τα πλαίσια της φωνητικής και της μορφολογίας και απλώνονται στο σύνολο της γλώσσας, και τα χαρακτηρίζει «έννοιες» και όχι «στοιχεία»[1].

Ως κίνητρο που ώθησε τον άνθρωπο να ταξινομήσει τα ουσιαστικά σε κατηγορίες γενών, οι Herder και Adelung (18ος αιώνας) θεώρησαν την επιθυμία του για ανθρωπομορφισμό της φύσης, ορίζοντας ως αρσενικού γένους κάθε τι μεγάλο, δυνατό και τρομερό, ενώ αντίθετα ως θηλυκού γένους κάθε τι το μικρό, αδύναμο, όμορφο κλπ. Άλλοι θεωρούν το γένος ως ένα τυχαίο αποτέλεσμα της εξέλιξης μερικών γλωσσών ή και συνέπεια της δημιουργικής φαντασίας των πρωτόγονων ανθρώπων[2]. Οι υποθέσεις αυτές όμως δεν μπορούν να εξηγήσουν περιπτώσεις γλωσσών των οποίων η γραμματική δεν προβλέπει τέτοιου είδους ταξινόμηση των ουσιαστικών, π.χ. της Φινλανδικής, Κινεζικής κ.ά.[3].

Κριτήρια για την ταξινόμηση των ουσιαστικών στις διάφορες γλώσσες έχουν αποτελέσει χαρακτηριστικά όπως το σχήμα, το μέγεθος, η αντίθεση +έμψυχο -έμψυχο κ.ά. Ειδικά για τις ΙΕ γλώσσες βασικό κριτήριο υπήρξαν τα χαρακτηριστικά που αφορούν στο φυσικό γένος των εμψύχων[4].

---

1. Βλ. A. Mirambel, 1957 - 8, 134, και O. Jespersen, 1971, 63.
2. Βλέπε σχετικά με τις απόψεις αυτές M. H. Ibrahim, 1973.
3. Πβ. O. Jespersen, 1922, 391. Το γεγονός ότι ορισμένες γλώσσες δεν έχουν παρόμοιο σύστημα για την ταξινόμηση των ουσιαστικών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γραμματική κατηγορία του γένους δεν μπορεί να αποτελεί ένα από τα καθολικά χαρακτηριστικά της γλώσσας. Για αντίθετη άποψη βλ. B. Comrie, 1981, 178 - 193, ειδικότερα σ. 179: «Animacy can be a relevant parameter in language change... animacy is a universal category that exists independently of its realization in any particular language.» Επίσης, για το γένος ο Γ. Χατζιδάκις, 1930, 14, και 1915β, 314 - 324, αναφέρει ότι «Ἡ δήλωσις τοῦ γραμματικοῦ γένους δὲν εἶναι φύσει ἀναγκαία, δι' ὃ καὶ ἐν πλείσταις γλώσσαις τῆς γῆς μένει ἀδήλωτον».
4. Πβ. O. Jespersen, 1971, 317: «Lorsque nous parlons de genre, nous entendons toute classification grammaticale qui présente une certaine analogie avec la distinction que font les langues indo - européennes entre le masculin, le féminin et le neutre, qu' elle soit fondée sur la division naturelle en deux sexes, ou sur une division en êtres animés et êtres inanimés.»

Αν και αρχικά το γραμματικό γένος στις ΙΕ γλώσσες πρέπει να ξεκίνησε από τις φυσικές διαφορές που παρουσίαζαν τα έμψυχα (άνθρωποι και ζώα), και αυτό φαίνεται από τη δημιουργία ιδιαίτερων όρων για το κάθε γένος (πατήρ, υιός, σε αντίθεση προς τα μήτηρ, θυγάτηρ), ο καθορισμός του γένους στη συνέχεια δε φαίνεται να έγινε με κάποιο κριτήριο πρακτικής φύσης (πβ. όμως και την τάση που παρατηρείται να συμφωνεί το γραμματικό με το φυσικό γένος[1]). Σ' αυτήν την υπόθεση οδηγούμαστε από το ότι η κατηγορία του γένους δεν ανταποκρίνεται πάντοτε στον πραγματικό κόσμο, πχ. άψυχα ή αφηρημένες έννοιες χωρίς φυσικό γένος αποδίδονται με όρους αρσενικού ή θηλυκού γραμματικού γένους. Επίσης, έμψυχα δηλώνονται με όρους των οποίων το γένος δεν αντιστοιχεί στο φυσικό τους γένος[2].

Η ανάπτυξη των κατηγοριών του γένους στις ΙΕ γλώσσες φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης διαφόρων συντακτικών και μορφολογικών αιτιών[3]. Το γένος ως γραμματική κατηγορία σε ορισμένες γλώσσες δηλώνεται με μορφολογικά χαρακτηριστικά που φέρουν τα μέλη των συντακτικών μονάδων μεταξύ των οποίων πρέπει να υπάρχει συμφωνία ως προς το γένος. Πρόκειται δηλαδή για ένα συντακτικό φαινόμενο που παρουσιάζει μορφολογικά χαρακτηριστικά[4].

Συμφωνία των όρων μιας πρότασης ως προς το γραμματικό γένος μπορεί να διαπιστωθεί σε τρία είδη σχέσεών τους[5]:

1. Σχέση του ουσιαστικού προς τους άμεσους προσδιορισμούς του (αριθμητικό, επίθετο, δεικτική αντωνυμία κλπ.)

2. Σχέση του υποκειμένου με το κατηγορούμενο (επίθετο ή δεικτική αντωνυμία ή κατηγόρημα)

---

1. Βλ. O. Jespersen, 1971, 323.
2. Για την ασυμφωνία φυσικού - γραμματικού γένους πβ. O. Jespersen, 1971, 319, και E. Moravcsik, 1978, 339, που αναφέρει ότι στα Ακκαδικά και άλλες σημιτικές γλώσσες μερικά ουσιαστικά με μορφολογία θηλυκού γραμματικού γένους αναφέρονται σε αρσενικά με σημαινόμενο +έμψυχο, όπως ο όρος για τον αρχηγό.
3. Σχετικά με την άποψη αυτή βλ. A. Meillet, 1965, K. Brugmann, 1897, L. Hjelmslev, 1959, και I. Fodor, 1959, 2: «Genus is therefore a grammatical category that manifests itself in morphological divisions... Genus is a systematic phenomenon exhibiting morphological features», και 213: «Grammatical gender may originate as a result of the agency of three factors operating on three levels of the linguistic system, on the morphological, the syntactic and the lexico - semantic level.»
4. Πβ. O. Jespersen, 1971, 63. Για τη λειτουργική θεωρία το γένος δε φέρει καμιά σημασία και κατά συνέπεια δε θεωρείται μόρφημα, πβ. A. Martinet, 1962, 16.
5. Πβ. Greenberg, 1978, 75 - 76.

3. Σχέση της αναφορικής χρήσης[1].

Με το χαρακτηριστικό λοιπόν του γένους καθιερώνονται οι σχέσεις συμφωνίας μεταξύ των συστατικών μιας ορισμένης συντακτικής δομής στην οποία υπάρχει ένα κύριο και ένα εξαρτώμενο μέλος[2]. Στην περίπτωση αυτή ένα επίθετο, πχ., συμφωνεί με το ουσιαστικό που προσδιορίζει, γιατί υπάρχει μια σχέση μεταξύ του χαρακτηριστικού συμφωνίας (άρθρο και κατάληξη) του γένους του ουσιαστικού και του φωνολογικού σχήματος της κατάληξης (σημάδι συμφωνίας) του επιθέτου. Η σχέση καθορίζεται ως εξής: αν το ουσιαστικό είναι αρσενικού γραμματικού γένους, τότε το επίθετο θα έχει κατάληξη αρσενικού επιθέτου κλπ.

Το γεγονός ότι σ' ένα ουσιαστικό υπάρχει φανερά δηλωμένο το γένος δε συνεπάγεται οπωσδήποτε ότι και τα συστατικά της συντακτικής δομής, τα οποία θα έπρεπε να συμφωνούν μ' αυτό ως προς το γένος (επειδή αποτελούν άμεσους προσδιορισμούς του ή αναφέρονται σ' αυτό), συμφωνούν πράγματι. Το ότι η γραμματική αυτή συμφωνία των όρων της πρότασης λείπει τελείως από πολλές γλώσσες, και σε άλλες είναι μερική, οδήγησε στην άποψη ότι αρχικά δεν υπήρχε γραμματική συμφωνία στις γλώσσες (πβ. Τουρκική, Ουγγρική κ.ά.). Ακόμη και οι γλώσσες στις οποίες γίνεται διάκριση γραμματικού γένους και υπάρχει συμφωνία στους όρους της πρότασης εμφανίζουν ποικιλία όσον αφορά ποια από τα μέρη του λόγου και ως προς ποιες κατηγορίες συμφωνούν, πχ. για την Αγγλική η συμφωνία ως προς το γένος του ουσιαστικού περιορίζεται μόνο στο 3ο ενικό πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας (he, she, it, him, her, it) και στα κτητικά (his, her, its, his, hers, its), στη Γερμανική το επίθετο όταν είναι κατηγορούμενο είναι άκλιτο κλπ. Η Αγγλική φαίνεται να πληροί τον ελάχιστο απαραίτητο όρο επικοινωνίας, όσον αφορά το γένος. Αυτό που ενδιαφέρει κυρίως είναι η αντωνυμική λειτουργία του γένους και σ' αυτή γίνεται διάκριση.

1.2. Το γένος και η ασυμφωνία των όρων της πρότασης ως προς το γένος στην Ελληνική

Η Ελληνική εμφανίζεται συντηρητική στο θέμα της διατήρησης και μορφολογικής διάκρισης των τριών γενών, σε αντίθεση προς την τάση

1. Οι A. Meillet, 1965, και A. Martinet, 1956, υποστηρίζουν ότι το θηλυκό γένος αναπτύχθηκε στις ΙΕ γλώσσες για λειτουργικούς σκοπούς, δηλ. από την ανάγκη να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στη δεικτική αντωνυμία και το ουσιαστικό. Υπάρχει βέβαια και το ερώτημα αν πράγματι είναι απαραίτητη αυτή η συμφωνία.

2. Για τη συντακτική όψη του γένους, δηλαδή τη συμφωνία ορισμένων μερών του λόγου προς το ουσιαστικό που προσδιορίζουν, ως προς το γένος, βλ. M. H. Ibrahim, 1973, 99. Επίσης βλ. A. Mirambel, 1957 - 8, 134, που λέει ότι με το γένος και τον αριθμό καθιερώνονται οι σχέσεις μεταξύ των ονοματικών σειρών καθώς και μεταξύ των ονομάτων και των ρημάτων (μετοχές - ουσιαστικά).

που εμφανίζει γενικά η εξέλιξή της για απλοποίηση της ποικιλίας που παρουσιάζουν άλλες κατηγορίες. Από τον 5ο π.Χ. αιώνα (όπως ξέρουμε πρώτος έκανε τη διάκριση των τριών γενών ο Πρωταγόρας) εκδηλώνεται το ενδιαφέρον των σοφιστών[1] σχετικά με το χαρακτηριστικό του γένους. Αυτοί διατύπωσαν δυο αρχές: 1. αυτήν που αφορά τον τυπικό χαρακτήρα του γένους ως σημείου συμφωνίας μεταξύ των όρων των διαφόρων συντακτικών σχημάτων, και 2. αυτήν που αφορά τη μη ακριβή αντιστοιχία μεταξύ γραμματικού γένους και φυσικού φύλου των εμψύχων όντων.

Διακρίνουμε το γραμματικό γένος των ουσιαστικών από:

1. την κατάληξη των πτώσεων στον ενικό αριθμό[2]
2. το άρθρο τους[3]
3. τη συμφωνία των επιθέτων προς τα ουσιαστικά[4].

Στη διάρκεια της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας από την ΑΕ έως την ΚΝΕ και τις ΝΕ διαλέκτους σημειώθηκαν μεταβολές του γραμματικού γένους ορισμένων ουσιαστικών (ουδέτερα σε αρσενικά ή θηλυκά, αρσενικά σε ουδέτερα, θηλυκά σε αρσενικά ή ουδέτερα). Μεταξύ των αιτιών που οδήγησαν σε μεταβολή του γραμματικού γένους είναι και η κατάληξη του ουσιαστικού, πχ. η κατάληξη -ος αρχαίων θηλυκών ουσιαστικών, η οποία είναι χαρακτηριστική κατάληξη του αρσενικού γένους[5]. Στην ΚΝΕ αλλά και σε ορισμένες ΝΕ διαλέκτους διατηρήθηκαν ουσιαστικά με ασυμφωνία άρθρου και τύπου κατάληξης[6].

1. Πβ. Αριστοτέλη «*Ρητορική*» 1407β 6-8 «τέτταρτον, ὡς Πρωταγόρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διῄρει, ἄρρενα καὶ θήλεα καὶ σκεύη» και «*Περὶ ποιητικῆς*» 1458α 8 - 12, καὶ «*Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων*» 166β 11 - 12: «Οἱ δὲ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως συμβαίνουσιν, ὅταν τὸ μὴ ταυτὸ ὡσαύτως ἑρμηνεύηται, οἷον τὸ ἄρρεν θῆλυ ἢ τὸ θῆλυ ἄρρεν, ἢ τὸ μεταξὺ θάτερον τούτων...»

2. «The gender is determined in Greek partly by the sense, partly by the ending of the nominative singular», Γιάνναρη, 1897, 102.

3. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, 1941, 216.

4. Βλ. Γ. Χατζιδάκι, 1930, 17, και E. Schwyzer, 1950, 28.

5. Οι μεταβολές του γραμματικού γένους οφείλονται κυρίως στην αναλογία και δεν παρατηρούνται σ' όλη την έκταση της ΝΕ. Βλ. E. Schwyzer, 1950, 37 - 38, και Γ. Χατζιδάκι, 1915β, 318 - 321, στο κεφάλαιο «Διαταράξεις ἐν τῇ δηλώσει τοῦ γραμματικοῦ γένους» αναφέρει ότι ο τύπος ονόματος είναι αιτία της μεταβολής του γένους. Από παλιά τα λίγα θηλυκά σε -ος με θηλυκό άρθρο, η στάμνος, η ράβδος, φαίνονταν ανώμαλα απέναντι των πολλών αρσενικών σε -ος με άρθρο ο, και γι' αυτό υπέκυψαν προς άλλα πρότυπα με αναλογία και έτσι εξαφανίστηκαν από τη γλώσσα (σώζονται μόνο σε διαλέκτους).

6. Πβ. Ν. Ανδριώτη, 1961, 59 για την αλλαγή του γένους και την ασυμφωνία άρθρου και κατάληξης ουσιαστικού στα η κάρφους, η βρώμους, από τα ΑΕ το κάρφος, ο βρώμος.

1.2.1. Περιπτώσεις ασυμφωνίας που παρουσιάζονται είναι:

1.2.1.1. Αρσενικό ή θηλυκό ουσιαστικό—ουδέτερο επίθετο

Η αρχή της σύνταξης αυτής ανάγεται στην ΑΕ και συνεχίστηκε έως και τη ΝΕ. Η ασυμφωνία αυτή εμφανίζεται όταν α) το υποκείμενο δηλώνει κάτι το σαφές και ορισμένο, ενώ το κατηγορούμενο είναι γενικό και αόριστο, και ως τέτοιο μπαίνει σε ουδέτερο γένος, πχ. «δεινὸν ἡ ἄγνοια», «τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς»[1], και β) το αρσενικό ή θηλυκό ουσιαστικό εννοείται ως γενικό (ως ένα αφηρημένο σύνολο) και παίρνει κατηγορούμενο ουδέτερου γένους, ενικού αριθμού, πχ. «ἐπὶ πᾶσιν ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός», «οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι χρησιμώτερον νομίζουσι χρήματα ἢ ἀδελφούς», πβ. και ΝΕ «ἡ ἀλήθεια εἶναι καλὸ» εννοείται «πρᾶγμα»[2].

Ουδέτερο επίθετο να προσδιορίζει θηλυκό ουσιαστικό συναντούμε στα δημώδη μεσαιωνικά κείμενα, πχ. «ἀπὸ μακρέας φωνάζουσιν ἀναίσχυντα λαλίας» (Διγενής 1153, Hesseling, πβ. και 2.2.1.2.). Σύνταξη ουδετέρου επιθέτου με θηλυκό ή αρσενικό ουσιαστικό υπάρχει και στην ΚΝΕ και έχει επεκταθεί και σε προσδιορισμούς όπου δεν πρόκειται για κάποιο γενικό γνώρισμα του ουσιαστικού[3].

1.2.1.2. Θηλυκό ουσιαστικό—αρσενικό επίθετο

Στα ΑΕ υπήρχαν αρκετά θηλυκά ουσιαστικά και επίθετα σε -ος[4], αργότερα όμως εξομοιώθηκαν, σχεδόν όλα, προς τα σε -α και -η. Κατά την ελληνιστική περίοδο της Ελληνικής δημιουργήθηκε σύγχυση με την ισοπέδωση στην ποικιλία που υπήρχε στην κλίση και έτσι παρατηρείται ασυμφωνία στο γένος όχι μόνο στα σε -ος, αλλά και αλλού, πχ. Πράξεις Θωμά (απόκρ. ευαγγ.) 8,11 «αἱ δύο χεῖρες σημαίνουσι κηρύσσοντες», 41, 39 «πάντων τῶν ἐπιθυμιῶν», 52,28 «γυναῖκες ἀναπέμποντες», 66,17 «πάντων γυναικῶν»[5].

Επίσης σε δημώδη μεσαιωνικά κείμενα απαντούν μετοχές ουδετέρου γένους να προσδιορίζονται από επίθετα αρσενικού γένους, πχ. «καὶ ὡς

1. Πβ. Γ. Χατζιδάκι, 1915, 438.

2. Ο Β. Φάβης, 1948, 177 λέει ότι η σύνταξη αυτή συνεχίστηκε σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της Ελληνικής, και 178, ότι αυτή επεκτάθηκε και στους προσδιορισμούς ακόμη και σε περιπτώσεις όπου δεν πρόκειται για γενικό γνώρισμα του ουσιαστικού, πχ. *ὁ φσόντιός σου ἔνι παχὺ* (πβ. ιδίωμα των Φαράσων).

3. Βλ. και Ν. Ανδριώτη, 1948, 46, και R. Dawkins, 1916, 218, ο οποίος υποστηρίζει ότι σε ΝΕ ιδιώματα η απώλεια του γένους (μερική στην Ποντιακή και σχεδόν ολοκληρωτική στην Καππαδοκική) υπήρχε πριν από την τουρκική κατάκτηση της Μ. Ασίας και ανάγεται στη μεσαιωνική περίοδο.

4. Βλ. Ε. Schwyzer, 1950, 30-36.

5. Πβ. και Α. Γιάνναρη, 1897, 315. Δεν παρατηρούνται όμως αρσενικά ουσιαστικά με θηλυκούς προσδιορισμούς, πράγμα που δείχνει ότι το θέμα είναι γενικότερα των κατηγοριών κλίσης.

ἦταν τὰ καλίγια μου πλήρης[1] ἐξεσχισμένα» (Πρόδρ. 1, 85: Λ. Πολίτη Α΄), «καὶ ηὗραν τὰ σκουτέλια τους πλήρης καθαρισμένα» (Πρόδρ. 5,200: Χατζηφώτης) κά.

1.2.1.3. Αντωνυμίες, δεικτικές και αναφορικές

Οι αναφορικές αντωνυμίες εμφανίζονται μερικές φορές στην ΑΕ να συμφωνούν ως προς το γένος, όχι με το ουσιαστικό στο οποίο αναφέρονται, αλλά με το κατηγορούμενό του, πχ. «κτῆσις ὃν καλοῦσιν πλοῦτον», «ὁ φόβος ἣν αἰδῶ εἴπομεν»[2].

Στην ΑΕ το ουδέτερο της δεικτικής και της αναφορικής αντωνυμίας μπαίνει στον πληθυντικό αντί του ενικού όταν αναφέρεται σε ένα πολυμερές αντικείμενο, πχ. Σοφοκλή Οιδ. Κ. 883 «οὐχ ὕβρις τάδε;». Συμβαίνει επίσης το ουδέτερο της αντωνυμίας να χρησιμοποιείται αντί του αρσενικού ή θηλυκού και στην ΚΝΕ, πχ. αυτά είναι ανοησίες, τούτο φαίνεται ποταμός[3] κλπ.

1.2.2. Όσον αφορά ειδικότερα το χώρο των ΝΕ διαλέκτων ο Α. Mirambel[4], εξετάζοντας την ποικιλία της εμφάνισης των χαρακτηριστικών του γένους και του αριθμού σ' αυτές, ορίζει (με κριτήριο τη διάκριση, ή μη, του γένους) 4 ομάδες διαλέκτων:

1. Διάλεκτοι οι οποίες διατηρούν τη διάκριση των γενών όπως στην ΚΝΕ, και μπορούμε να μιλούμε για συμφωνία των όρων της πρότασης, όπως νησιά του Αιγαίου (Κυκλάδες, Δωδεκάννησα, Κύπρος, Κρήτη), Πελοπόννησος (εκτός Τσακωνιάς).

2. Διάλεκτοι όπου τα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά παρουσιάζουν τις ίδιες καταλήξεις στην κλίση (όχι όμως πάντοτε), όπως Τσακώνικα (Πελοποννήσου και Προποντίδας). Στην περίπτωση αυτή το άρθρο διαφοροποιεί το γένος σχεδόν πάντα στον ενικό[5], ενώ στον πληθυντικό, όπου οι καταλήξεις διαφοροποιούνται μερικές φορές, ο ρόλος του δεν είναι ο ίδιος.

3. Διάλεκτοι στις οποίες η διάκριση των τύπων γίνεται μόνον ως προς τον αριθμό και όχι ως προς το γένος, όπου το άρθρο είναι ισοπεδωμένο για

1. Δε γνώριζαν ακόμη το «πλήρως» που είναι μεταγενέστερο.

2. Βλ. και Γ. Χατζιδάκι, 1915, 440.

3. Ο Α. Γιάνναρης, 1897, 315, λέει ότι η χρήση του ουδετέρου οφείλεται σε λόγους ανομοίωσης, πβ. και Α. Τζάρτζανου, 1953, 270-1, για την αφομοίωση στο γένος (πχ. αυτό δεν είναι δική σου δουλειά, αυτά ήταν σκέψεις ενός επαρχιώτη).

4. Βλ. Α. Mirambel, 1957-8, 119-131.

5. Όταν το ουσιαστικό έχει κάποιον προσδιορισμό, το γένος του ουσιαστικού διευκρινίζεται και από το επίθετο. Βλ. και Θ. Κωστάκη, 1951, 73, για τη σύνταξη αρσενικού επιθέτου με θηλυκό ουσιαστικό, καθώς και εξαιρέσεις θηλυκών επιθέτων σε -ε που αποδίδονται σε επίδραση της ΚΝΕ (πχ. *οἱ καλοὶ γουναίτσε, οἱ ψελοὶ τσέλε*).

όλα τα γένη και στους δυο αριθμούς, και οι άτονες καταλήξεις έχουν αλλοιωθεί (πχ. ιδίωμα του Ούλαγάτς).

4. Διάλεκτοι όπου η κλίση δεν ξεχωρίζει ενικό από πληθυντικό (πχ. ιδίωμα Ανακούς και εν μέρει τα Τσακώνικα) και σε ορισμένες περιπτώσεις το άρθρο είναι απαραίτητο για να δηλώσει το γένος, τον αριθμό και την πτώση.

2. ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ

2.1. Η δήλωση του γραμματικού γένους[1] στα μέρη του λόγου που μπορούν να χαρακτηριστούν ως προς το γένος γίνεται (όπως και στην ΚΝΕ) με τα άρθρα (οριστικό και αόριστο), τις καταλήξεις των ουσιαστικών, επιθέτων και μετοχών, και τον τύπο της αντωνυμίας.

2.1.1. Το οριστικό άρθρο

Στην Ποντιακή παρατηρείται ιδιομορφία στο σύστημα του άρθρου. Για το οριστικό άρθρο η γραμματική της διαλέκτου προβλέπει τους τύπους *ὁ, ἡ, τό, οἱ, τά*. Στον ενικό η κατανομή των άρθρων (όπως και στην ΚΝΕ) αντιστοιχεί στα τρία γένη αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο. Στον πληθυντικό όμως παρατηρείται διαφορετική κατανομή των άρθρων, δηλαδή «οἱ» για αρσενικά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο αρσενικού φυσικού γένους και θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο θηλυκού φυσικού γένους, και «τά» για αρσενικά ουσιαστικά με σημαινόμενο -έμψυχο και θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο, και ουδέτερα[2].

Η ερμηνεία που προτείνει ο Α. Παπαδόπουλος[3] για το φαινόμενο αυτό στηρίζεται στον αναλογικό σχηματισμό των θηλυκών κατά τα ουδέτερα ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο ή -έμψυχο. Όπως δηλαδή λέγεται *τὰ ζά, τὰ χτήνα, ἢ τὰ δέντρα, τὰ φύλλα*, λέγεται και *τὰ κορώνας, τὰ κοσσάρας, τὰ εἰκόνας, τὰ ἡμέρας*. Αυτή όμως η άποψη αιτιολογεί μόνο την εμφάνιση του ουδέτερου πληθυντικού άρθρου, και όχι και την κατάληξη των θηλυκών σε *-ας*, η οποία δεν είναι χαρακτηριστική του

1. Για τη σύγχυση του γένους στην Ποντιακή βλ. Δ. Οικονομίδη, 1958, 10, και 140-3.

2. Βλ. Β. Αναστασιάδη, 1976, 85 που λέει ότι το ουδέτερο άρθρο το, τα και da, στα μικρασιατικά ιδιώματα, έχει πάρει τη θέση του αρσενικού και του θηλυκού άρθρου. Πβ. και A. Mirambel, 1957-8, 132, ο οποίος, για το ιδίωμα της Ανακούς, αναφέρει ότι το άρθρο του ουδέτερου ακούγεται μερικές φορές σ' όλα τα γένη, και στον πληθυντικό ο μόνος τύπος που χρησιμοποιείται είναι το ουδέτερο τα. Βλ. και Δ. Οικονομίδη 1958, 172, 174, 178 και 184.

3. Βλ. Α. Παπαδόπουλου, 1955, 45-46.

ουδέτερου γένους. Ειδικότερα για τα οξύτονα σε *-η* πρωτόκλιτα με πληθυντικό σε *-ια* (κατά τον πληθυντικό των ουδετέρων σε *-ιον*), ο Δ. Οικονομίδης[1] αναφέρει ότι, επειδή από τη μια μεριά με τη σύγχυση του γένους θηλυκά ουσιαστικά προσδιορίζονται από επίθετα, αριθμητικά και αντωνυμίες ουδετέρου γένους (*καλὸν ψὴν ἔχ', τρανὸν χολήν*), από την άλλη η αιτιατική των σε *-η* οξύτονων στον προφορικό λόγο συνέπεσε με την αιτιατική των σε *-ίν* ουδετέρων (έχει τέτοια ουδέτερα πολλά η Ποντιακή), ήταν φυσικό να σχηματιστεί και ο πληθυντικός των θηλυκών σε *-ία* όπως των ουδετέρων.

Από τα θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο μερικά μόνον έχουν γενική πληθυντικού, και αυτή σχηματίζεται κατά τα ουδέτερα ουσιαστικά, δηλαδή σε *-ίων*[2].

Στα θηλυκά αυτά ουσιαστικά παρατηρείται επίσης σύμπτωση των καταλήξεων της ονομαστικής και αιτιατικής του πληθυντικού (κατάληξη *-ας*, η οποία στην ΑΕ είναι χαρακτηριστική της αιτιατικής πληθυντικού των θηλυκών της α΄ κλίσης). Αυτό πρέπει να οφείλεται στην τάση που διαπιστώνεται κυρίως στον ενικό αριθμό των δευτεροκλίτων αρσενικών ουσιαστικών της Ποντιακής, η αιτιατική (ως συχνότερη πτώση) να έχει ρυθμιστική επίδραση στην κατάληξη της ονομαστικής[3]. Μια τέτοια ερμηνεία ενισχύεται και από το ότι η πρόταξη του ουδέτερου άρθρου στον πληθυντικό αυτών των θηλυκών ουσιαστικών έκανε ώστε να θεωρηθούν ως ουδέτερα και να ακολουθήσουν την κλίση των ουδετέρων με εξομοίωση των δυο πτώσεων αιτιατικής και ονομαστικής.

2.1.2. Το αόριστο άρθρο

Το αόριστο άρθρο έχει τους τύπους *εἷς, εἷνας, ἕνας, μία* (σπάνιο) και *ἕνα(ν)*.

1. *μία(ν)*

Ουσιαστικά θηλυκού γραμματικού γένους με αυτό το άρθρο συναντούμε με συνέπεια σε παραδείγματα από το ιδίωμα της Οινόης, όταν το σημαινόμενο έχει τα χαρακτηριστικά +έμψυχο +πρόσωπο[4], πχ. *μία γυναῖκα, μία νύφε, μίαν γραῖαν, μία γειτόνισσα* κλπ.

1. Βλ. Δ. Οικονομίδη, 1985, 143.

2. Αυτά που σχηματίζουν γενική πληθυντικού είναι θηλυκά ουσιαστικά με κατάληξη -η, πχ. *ἡ αὐλή, τὰ αὐλάς, τῶν αὐλίων*, και όσα διαθέτουν ένα δεύτερο τύπο ουδετέρου γένους στον πληθυντικό, πχ. *ἡ βρεχ̌ή, τὰ βρεχὰς* και *τὰ βρεχ̌ία, τῶν βρεχ̌ίων*.

3. Βλ. Μ. Κουτίτα - Καϊμάκη, 1977-8, 262.

4. Συναντούμε σποραδικά και περιπτώσεις όπου το σημαινόμενο είναι +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο, πχ. *μίαν πέρδικα, μία πηγὴ* κλπ.

2. *εἷς, εἷνας, ἕνας*

Το άρθρο αυτό παίρνουν όλα τα ουσιαστικά αρσενικού γραμματικού γένους, και από τα ουσιαστικά θηλυκού γραμματικού γένους μόνον αυτά που έχουν σημαινόμενο + έμψυχο, πχ. *εἷς μάννα* (Τραπ.), *εἷς κέρα* (Κερ.), *εἷς κουτὸῆ* (Κοτ.), *εἷνας ποπαδία* (Ίμ.), *εἷνας λοχοῦσα* (Χαλδ.), *εἷνας νύφε* (Χαλδ.), *εἷνας γραῖα* (Σταυρ., Τραπ.), *ἕνας κόρη* (Χαλδ.), *ἕνας ἐφτωχέσσα* (Τραπ.), *εἷς κορώνα, εἷς κανάρα* (Κοτ.), *εἷνας πέρδικα* (Σταυρ.), *ἕνας βροθακίτσα* (Χαλδ.) κά.

3. *ἕνα(ν)*

Σε ουδέτερο γένος βρίσκεται το αόριστο άρθρο, όταν προσδιορίζει ουσιαστικά ουδετέρου γραμματικού γένους, αλλά και θηλυκού γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο, όπως πχ. *ἕνα λαλία, ἕνα καντήλα, ἕνα ἀρρώστια* (Οιν.), *ἕνα κοσσάρα, ἕνα ἀλεποῦ, ἕνα κάτα* (Σούρμ.), *ἕναν ἀρκουδία* (Οιν.) κλπ.

Στη γενική το αόριστο άρθρο είναι ενιαίο και για τα τρία γένη *ἑνός, εἰνός, εἶνος*.

2.1.3. Οι καταλήξεις

Στην ταξινόμηση των ουσιαστικών της Ποντιακής που προτείνει ο Α. Παπαδόπουλος στη γραμματική του[1], διακρίνει τρεις κλίσεις:

α΄ κλίση: αρσενικά σε *-ας, -εας, -ης, -ες*, και θηλυκά σε *-α, -η(ε), -ισσα, -ε, -εα*.

β΄ κλίση: αρσενικά σε *-ος (ον)*, και ουδέτερα σε *-ον, -ι(ο)ν*.

γ΄ κλίση: ουδέτερα σε *-α, -ιν, -ας, -ος*.

Όπως φαίνεται, τα τρία γραμματικά γένη διαφοροποιούνται με τις καταλήξεις της ονομαστικής του ενικού (εκτός της *-α*), όπως και με τη βοήθεια του οριστικού άρθρου (πβ. 2.1.1.). Στον πληθυντικό, ειδικότερα των ουσιαστικών ουδετέρου γραμματικού γένους και ουσιαστικών θηλυκού γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο, ή + έμψυχο -πρόσωπο, όπου το άρθρο «τα» (ονομαστικής και αιτιατικής) είναι κοινό, η κατάληξη αναλαμβάνει μόνη της τη διάκριση του γραμματικού γένους, πχ. θηλυκά: *τὰ κοσσάρας, τὰ χαράς, τὰ εἰκόνας*, ουδέτερα: *τὰ γέλα (γέλτα), τὰ αἷματα, τὰ λώματα* κλπ.

Τα επίθετα, πρωτόκλιτα *(ἀνοιχτομμάτης, -αινα, -τικον)* και τριτόκλιτα της ΑΕ σε *-υς (βαρύς, βαρέσσα ἢ βαρέος, βαρὺν)* διαθέτουν διαφορετικούς τύπους για τα τρία γένη. Από τα δευτερόκλιτα, άλλα είναι τρικατάληκτα: *-ος, -εσσα, -ον (ἐγδυστός, ἁγνὸς* κλπ.), και άλλα δικατάληκτα: *-ος, -ον (ἔμορφος, ἄχαρος, ἄπιστος* κλπ.). Μερικά από τα δικατάληκτα

1. Πβ. Α. Παπαδόπουλου, 1955, 35-51.

έχουν για το θηλυκό γένος, εκτός από τον σε *-ος*, και ιδιαίτερο τύπο σε *-εσσα* ή *-η*, πχ. *ἄνιφτος, -εσσα (-ος), -ον, ἔμορφος, -εσσα (-ος, -η), -ον*[1].

2.1.4. Αντωνυμίες

Για το τρίτο πρόσωπο η προσωπική αντωνυμία διακρίνει τα τρία γένη: *ἀτός, ἀτέ, ἀτό*, στον ενικό, ενώ στον πληθυντικό υπάρχει κοινός τύπος *ἀτεῖνοι* για το αρσενικό και θηλυκό, και *ἀτὰ* για το ουδέτερο. Το ίδιο συμβαίνει και με τις άλλες αντωνυμίες, πχ. *ἀοῦτος, -ε, -ο, ἀκεῖνος, -ε, -ο, ἀΐκος, ἀΐκ(ι)σσα, ἀΐκον, ἄλλος, -ε, -ο* κλπ.

2.2. Συμφωνία ως προς το γένος των ουσιαστικών που βρίσκονται σε συνταγματικές σχέσεις.

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια ταξινόμηση σε κατηγορίες των παραδειγμάτων που ενδεικτικά επιλέχθηκαν μέσα από το υλικό στο οποίο στηρίχθηκε η μελέτη αυτή. Η ταξινόμηση έγινε με τα εξής κριτήρια:

1. Συντακτικά. Συντακτική σχέση του κύριου συστατικού (ουσιαστικού) προς το ή τα εξαρτώμενα συστατικά (επίθετο, αντωνυμία, αριθμητικό κλπ.).

2. Σημασιολογικά. Διακριτικά σημασιολογικά χαρακτηριστικά του κύριου συστατικού (±έμψυχο, ±πρόσωπο, φύλο κλπ.).

Από την παρουσίαση αυτή λείπουν οι περιπτώσεις οι οποίες θεωρούνται ομαλές, δηλ. αυτές που εμφανίζουν συμφωνία όπως τη συναντούμε στην ΚΝΕ (πχ. ουσιαστικό ουδέτερου γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο και προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος, ουσιαστικό αρσενικού γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο αρσενικού φυσικού γένους και προσδιορισμό σε αρσενικό γένος). Το κύριο βάρος της εξέτασης του υλικού δόθηκε στην περίπτωση των ουσιαστικών θηλυκού γραμματικού γένους, γιατί σ' αυτά παρουσιάζει ιδιαιτερότητα η διάλεκτος.

2.2.1. Άναρθρη εκφορά ουσιαστικού με έναν άναρθρο προσδιορισμό

2.2.1.1. Ενικός αριθμός

α. Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος (με μορφολογία θηλυκού γραμματικού γένους)

+έμψυχο:

+πρόσωπο: *τρανέσσα γαρὴ* (Σταυρ.), *κακέσσα γυναῖκα* (Χαλδ.), *ἀχουλοῦσα γαρή, ἀγκαλεχτοῦ θαγατέρα* (Κοτ.), *νέισσα νύφε* (Οιν.), *μικρὲ νυφίτσα* (Σταυρ.), *γνωστικέσσα θεατέρα* (Ίμ.).

-πρόσωπο: *ἄσπρεσσα κωσσοῦ* (Σταυρ.), *ἀλατζάβα κοσσάρα* (Κοτ.), *ἀΐκσσαν περδίκαν* (Ίμ.).

1. Βλ. Δ. Οικονομίδη, 1958, 206, κ.εξ. Ο Α. Παπαδόπουλος, 1955, 53, δε θεωρεί τα θηλυκά επίθετα σε -η ως γνήσια της Ποντιακής, αλλά σχηματισμούς από την επίδραση της ΚΝΕ (άσπρος, -η μαύρος, -η).

β. Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος (με μορφολογία αρσενικού γραμματικού γένους)

+έμψυχο +πρόσωπο: *κόρη ἔμορφος* (Σταυρ.), *μάννα κακότυχος* (Αργ.), *ἔμορφον γυναῖκαν* (Οιν.), *καλὸν γυναῖκα* (Κοτ.).

-έμψυχο: *κοιλία εὔκαιρος* (Κερ., Σάν., Χαλδ., Τραπ.), *ἡμέρα ἔξεργος* (Σάν.).

γ. Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος

-έμψυχο: *μακρὺ στράτα, κρυφὸν χαράν, ἴσο στράτα* (Κοτ.), *μαῦρον ζωήν, ζεμία μεγάλον* (Οιν.), *ἡμ'σὸν ὀκάν, τρανὸν ὑπομονὴ* (Σάν.), *ἄδικον κατάρα, καλὸν ἡμέρα, βαρὺ καρδία, χρυσὸν ὥρα* (Ίμ.), *ἄϊκον ψαλμωδία* (Σταυρ.), *σπλαχνικὸν καρδία* (Τραπ.).

Σχετικά με την κατηγορία β. διαπιστώνουμε ότι στην αντίστοιχη περίπτωση όπου προηγείται ένα αόριστο άρθρο συμβαίνει το εξής: επειδή οι τύποι *ἕνας, εἶνας* δε διακρίνουν τα γένη αρσενικό και θηλυκό, όταν μετά από αυτούς ακολουθεί επίθετο που προσδιορίζει ουσιαστικό θηλυκού γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο, στα περισσότερα παραδείγματα το επίθετο έχει μορφολογία θηλυκού, επειδή το γένος του σημαινόμενου επιδρά ώστε και στο επίθετο να εμφανιστεί γραμματικό γένος αντίστοιχο του φυσικού του γένους, πχ. *ἕνας καλέσσα γαρὴ* (Ίμ.), *εἶναν ἔμορφεσσαν νύφεν* (Χαλδ.), *εἶνας γαρὴ τζάτζαλέσσα* (Χόψα) κά.

2.2.1.2. Πληθυντικός αριθμός

α. Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος

-έμψυχο: *ἄϊκα ὥρας, στράτας χαλαγμένα* (Σταυρ.), *λία μέρας* (Οιν.), *ὀρθὰ δουλείας, μαῦρα ἡμέρας* (Χαλδ.), *παλαλωτὰ δουλείας, περισσὰ ἡμέρας* (Ίμ.).

β. Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος (με μορφολογία αρσενικού γένους)

+έμψυχο: *κόκκινοι νυφάδες, πολλοὶ μανάδες* (Σταυρ.), *κάμποσοι γυναῖκοι* (Οιν.), *πολλοὺς μάισσες* (Σάν.).

Παρατηρούμε ότι στα ουσιαστικά που έχουν σημαινόμενο -έμψυχο, το γένος του επιθέτου συμφωνεί με τη φυσική κατάσταση (-έμψυχο: απουσία φυσικού γένους) του ουσιαστικού που προσδιορίζει, και στον ενικό και στον πληθυντικό αριθμό. Στα ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο υπάρχει συμφωνία του γένους του επιθέτου και του φυσικού γένους του σημαινόμενου, και στον πληθυντικό (*ἡ κόκκινος* (-*εσσα*), πληθ. *οἱ κόκκινοι*: θηλυκό γένος με μορφολογία αρσενικού).

Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε ότι απαντούν και περιπτώσεις ουσιαστικών πληθυντικού αριθμού, αρσενικού γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο που παίρνουν προσδιορισμό σε ουδέτερο γένος, πχ. *ξένα κόπους* (Οιν.), *πόσα νομάτ', χρυσᾶ λουτροὺς* (Σταυρ.), *τρία μῆνα* (Αργ.), *ἄλλα τόπους* (και Χαλδ. *ἄλλα τόπα*) κά.

2.2.2. Άναρθρη εκφορά ουσιαστικού με έναρθρο προσδιορισμό

Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος:

-έμψυχο: *τ' ἡμ'σὸν ὀκά, τ' ἄλλο πολιτείαν* (αιτιατ., Σταυρ.), *τὸ καλὸν ἡμέρα* (Χαλδ.), *τ' ἡμ'σὸν ψὴν* (αιτιατ., Ίμ., Αμ.), *τὰ τέσσερα ἄκρας* (Αμ.), *τὰ ξένα πόρτας* (Τραπ.), *τὰ τράντα ἐνορίας* (Ίμ.).

+έμψυχο: *καλέσσα γυναῖκα* (Χαλδ.), *ἡ ἔμορφος γαρὴ* (Κοτ.), *οἱ πολλοὶ μαμμῆδες* (Αμ., Όφ., Κερ.).

Στην έναρθρη εκφορά του προσδιορισμού, όταν το σημαινόμενο του ουσιαστικού είναι -έμψυχο, το γένος του άρθρου συμφωνεί με το γένος του επιθέτου, και όχι του ουσιαστικού. Στον πληθυντικό βέβαια, όπου το ουσιαστικό έχει ουδέτερο άρθρο, υπάρχει συμφωνία άρθρου, επιθέτου και ουσιαστικού (όταν αυτό είναι έναρθρο).

2.2.3. Έναρθρη εκφορά ουσιαστικού και προσδιορισμού[1]

2.2.3.1. Ενικός αριθμός

α. Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος

-έμψυχο: *τ' ἄσπρον ἡ ζουπούνα, τὸ γερασμένον ἡ καρδία, τ' ἔρημον ἡ ξενιτία* (Σταυρ.), *τὸ πολλὰ ἡ ἀγάπε* (Τραπ.), *τὸ γλυκὺν ἡ γλῶσσα* (Κερ.), *τὸ μέαν ἡ σαρακοστή, τὸ καταραμένον ἡ φυλὴ* (Οιν.), *τὸ βασιλικὸν ἡ ἅμαξα* (Σάν.).

+έμψυχο +πρόσωπο: *σὸ τρανὸ τὴν Παναΐαν* (Αργ.), *τὸ τρανὸν τὴ θαγατέρα* (Σούρ.).

+έμψυχο -πρόσωπο: *τὸ τρανὸν τὸ κοσσάρα* (Αμ.), *τ' αὐριζνὸν τὴν κοσσάραν* (Σταυρ.), *τ' ἄψετον ἡ κοσσάρα* (Κοτ.).

Στην έναρθρη εκφορά επιθέτου και ουσιαστικού η συμφωνία εμφανίζεται σε ζεύγη, άρθρου προς επίθετο και άρθρου προς ουσιαστικό (πβ. όμως και: *τὸ τρανὸν τὸ κοσσάρα*, Αμ.).

β. Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος

+έμψυχο +πρόσωπο: *τὴν ἄκλερον τὴν μάννα, τὴν μικρέσσαν τὴν θαγατέραν* (Σάν.), *τὴν τρανέσσαν τὴν κουτσὴν* (Κερ., Αργ.), *τὴ δεύτερον τὴ θαγατέραν* (Κοτ.), *ἡ μάννα ἡ χιλίκλερος* (Σταυρ., Χαλδ.), *ἡ καλέσσα ἡ νύφε* (Χαλδ.), *ἡ μεσέισσα ἡ θαγατέρα* (Τραπ.), *τῆ πρώτεσσας τῆ γαρῆς* (Αμ.), *ἡ χέρα ἡ ἄπιστος, ἡ καρίπισσα ἡ γυναῖκα* (Οιν.).

---

1. Ο A. Mirambel, 1957 - 8, 132, αναφέρει ότι σε περιοχές όπως τα Φάρασα, ακόμα και όταν το ουσιαστικό είναι αρσενικό ή θηλυκό, με άρθρο, ο επιθετικός προσδιορισμός, και έναρθρος, μπαίνει σε ουδέτερο γένος, πχ. τὸ μέγα ὁ νομάτ'. Πβ. και Β. Αναστασιάδη, 1976, 81.

+έμψυχο -πρόσωπο: *ἡ μαύρεσσα ἡ κοσσάρα, τὴν ἄψετον τὴν παπήν.*

Όλα τα θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο εμφανίζουν συμφωνία γένους άρθρου — επιθέτου — άρθρου — ουσιαστικού[1].

2.2.3.2. Πληθυντικός αριθμός

Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος.

-έμψυχο: *τὰ ἄσκεμα τὰ στράτας* (Κερ.), *τὰ ζεστὰ τὰ ἡμέρας, τὰ μαῦρα τὰ κουκούλας* (Σταυρ.), *τὰ τούρκικα τὰ νηστεῖες* (Οιν.), *τὰ προκομμένα τὰ δουλείας* (Χαλδ.), *τ' ἀνοιχτὰ τὰ πόρτας* (Τραπ.).

+έμψυχο: *τὰ καλὰ τὰ κοσσάρας* (Αμ.).

Ως προς το γραμματικό γένος εδώ παρατηρείται συμφωνία άρθρου — επιθέτου — άρθρου, και ασυμφωνία επιθέτου — ουσιαστικού, και άρθρου — ουσιαστικού.

Τα θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο στον πληθυντικό προσδιορίζονται από επίθετα θηλυκού γένους (τα δικατάληκτα, με μορφολογία αρσενικού γένους, πχ. *οἱ πρῶτοι οἱ γυναῖκοι* (Σταυρ.), *οἱ καλοὶ οἱ μαμμῆδες* (Κερ.).

Προσδιορισμούς σε ουδέτερο γένος συναντούμε και με αρσενικά ουσιαστικά με σημαινόμενο -έμψυχο, πχ. *τ' ἄλλ' ὁ πουρνὸς* (Ίμ.), *τ' ἀσημένιον ὁ μαστραπά, τ' ἀνάλιν ὁ χαλβὰς* (Οιν.), *τὸ καλὸν ὁ λόγος* (Χαλδ., Κερ.), κά.[2]. Εδώ υπάρχει συμφωνία γένους στα ζεύγη άρθρο — επίθετο, και άρθρο — ουσιαστικό (πβ. και: *ὁ δεύτερο τὸ παιδίν ἀτ'* (Σούρ.).

2.2.4. Αντωνυμίες

α. Θηλυκό ουσιαστικό με προσδιορισμό αντωνυμία θηλυκού γένους

+έμψυχο +πρόσωπο: *ἀβούτεν τὴ γυναῖκαν* (Κοτ.), *ἀούτεν τὴ μάννα, ἀούτε ἡ μαθέτρα* (Τραπ.), *ἀτὲ ἡ γρά, ἐκείνενα τὴ γυναίκα* (Σούρ.), *ἐκείνε ἡ μάρσα* (Ίμ.), *ἐκείνε ἡ κουτσὴ* (Χαλδ.).

+έμψυχο -πρόσωπο (πβ. και μεταφορικές χρήσεις): *ἀβούτε ἡ τσούνα* (Κοτ.), *ἀούτεν τὴν τσούναν* (Χόψα).

---

1. Οι καταλήξεις των επιθέτων -ος, -οι οδήγησαν στην άποψη ότι πρόκειται για προσδιορισμούς αρσενικού γένους, ενώ πρόκειται για θηλυκού, όπως και το άρθρο που προτάσσεται του επιθέτου σε -ος. Έτσι, ο Β. Αναστασιάδης, 1976, 44 αναφέρει ότι τα επίθετα σε -ος αρσενικά, και ως προσδιορισμοί και ως κατηγορούμενα, συντάσσονται με ουσιαστικά και αρσενικού και θηλυκού γένους, πχ. στην Ποντιακή. Επίσης, συμπληρώνει ότι και στα Σκυριανά υπάρχουν θηλυκά ουσιαστικά που παίρνουν επιθετικό προσδιορισμό σε αρσενικό γένος (πβ. και Ν. Ανδριώτη, 1957, 25-28).

2. Στα μικρασιατικά ιδιώματα και ειδικά στα Φάρασα (Β. Φάβη, 1948, 177) επίθετα, είτε κατηγορούμενα, είτε προσδιορισμοί, άσχετα από το γένος ή τον αριθμό του ουσιαστικού, μπαίνουν σε ουδέτερο ενικού αριθμού, πχ. τὸ παλὸν ὁ χωρίος, τὸ φκατὺν ἡ στράτα, οἱ νομάτοι ἦσαντε πολὺ βυνατὸ κλπ. Βλ. και Β. Αναστασιάδη, 1976, 43.

β. Θηλυκό ουσιαστικό με προσδιορισμό αντωνυμία ουδέτερου γένους[1].

+έμψυχο +πρόσωπο: *ἀτὸ ἡ κοριτσίτσα* (Οιν.), *ἀτὸ ἡ πατσή, ἐκεῖνο ἡ πατσὴ* (Σούρ.).

+έμψυχο -πρόσωπο: *ἀοῦτο ἡ βροθάκα* (Τραπ.), *ἐκεῖνο ἡ περιστερὰ* (Σούρ.).

-έμψυχο: *ἀτὸ τὴν καρδίαν, ὅλεν τὴ γῆν* (Σταυρ.), *ἀτὸ ἡ δουλεία, ἐκεῖνο ἡ πίτα, ἀβοῦτο ἡ θάλασσα* (Οιν.), *ἀτὸ τὴν λάμπαν* (Σάν.), *ἐκεῖνο τὴ λαλίαν* (Κερ.), *ὅλεν τὴν νύχταν* (Ίμ., Χόψα), *ὅλον τὴν ἀγάπην* (Χόψα).

Όπως είδαμε στη σχέση ουσιαστικού — επιθέτου, έτσι και στη σχέση ουσιαστικού — αντωνυμίας, ο θηλυκός τύπος της αντωνυμίας προσδιορίζει ουσιαστικό με σημαινόμενο +έμψυχο (κυρίως +πρόσωπο) και ο ουδέτερος ουσιαστικό με σημαινόμενο -έμψυχο (ἐκτὸς ἐξαιρέσεων).

Και ο πληθυντικός εμφανίζει την ίδια κατανομή με τα επίθετα, πχ. *ἀτὰ τὰ λαλίας* (Αργ.), *ὅλα τὰ νύχτας, ἐκεῖνα τὰ ἡμέρας* (Τραπ.), *ἐκεῖνα τὰ δουλείας* (Σταυρ.), *ἀβουτεῖν'*[2] *οἱ μαϊσσάδες* (Σάν.), *ὅλοι οἱ γυναῖκοι* (Οιν.) κλπ.

2.2.5. Κτητικά

(ἀτοῦ, ἀτ' -ἀτές, ἀτῆς -ἀθε, ἀχτε)

Ουσιαστικό θηλυκού γραμματικού γένους

α. Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος

+έμψυχο +πρόσωπο: *ἕνα γυναῖκα... ἡ καρδία 'τες, ἡ κόρη... τουράδιν ἀτες* (Οιν.), *ἡ ἄλλε γαρή... τὸ παιδίν ἀτ'ς* ('Οφ.), *ἡ κάλη... τὴ στράταν ἀτ'ς* (Σταυρ.), *ἡ θεατέρα... τὴν προῖκαν ἀτ'ς* ('Ιμ.), *εἶνας νύφε... σὸ χέρ'ν ἀτ'ς* (Χαλδ.).

β. Προσδιορισμός σε ουδέτερο γένος

-έμψυχο: *τὴν πόρταν... τὸ κλειδίν ἀχτε* (Κοτ.), *ἕναν παχτσαδίτσα... σὴ μέσην ἀθες* (Οιν.).

Η κτητική αντωνυμία θηλυκού γένους αναφέρεται πάντοτε σε ουσιαστικό θηλυκού γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο (θηλυκού φυσικού γένους). Μερικές φορές μπορεί να αναφέρεται σε ουσιαστικό ουδετέρου γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο

---

1. Πβ. και Β. Αναστασιάδη, 1976, 47 για τα μικρασιατικά ιδιώματα όπου το ουδέτερο της δεικτικής αντωνυμίας *ἀτό, ἀτὰ* συντάσσεται με ουσιαστικό οποιουδήποτε γένους, πχ. *ἀτὸ οἱ Τοῦρκοι* κά.

2. Το *ἀβουτεῖν'* είναι τύπος που δημιουργήθηκε από σύμφυση των *ἀβοῦτοι* και *ἐκεῖνοι*. Βλ. και Δ. Οικονομίδη, 1958, 239.

(θηλυκού φυσικού γένους), πχ. *έναν κορτσόπον... τ' όνεμαν ατ'ς* (Σάν.), *τὸ κορίτσι... τὰ μάτα 'τες* (Οιν.).

Κτητική αντωνυμία ουδετέρου γένους μπορεί να αναφέρεται 1. σε ουσιαστικό ουδετέρου γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο, κυρίως -πρόσωπο, αλλά και +πρόσωπο νεαρής ηλικίας (πχ. *τὸ κορίτσι... τὸ φαΐν ἄθε* (Σούρ.), *τὸ μωρό... τὸ φαόπον ἄχτε* (Κοτ.), 2. σε ουσιαστικό θηλυκού γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο (βλ. 2.2.5.β.), και 3. σε ουσιαστικό αρσενικού γραμματικού γένους με σημαινόμενο -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο, αλλά και +έμψυχο +πρόσωπο νεαρής ηλικίας (πχ. *ὁ λόγος... τὸν οἰκοκύρην ἄχτε* (Αργ.), *ὁ σκύλλο... σὴ γούλα 'θε* (Όφ.), *ὁ παιδά... ὁ κύρ'ς ἄθε* (Σούρ.).

Στον πληθυντικό το κτητικό δεν μπορεί να διαφοροποιηθεί ανάλογα με το σημαινόμενο του ουσιαστικού, γιατί υπάρχουν κοινοί τύποι, όπως πχ. *ἄτουν, ἄτουνα, τουνα* κλπ. (*ὅλοι οἱ γυναῖκοι... τὰ πράδια τουνα· ἔβγαλαν ἂς σὰ προσώπους ἄτουνα τὰ φερετζέδες* (Οιν.), *νὰ τοὺς τὰ ποτίσεις (τοὺς γυναίκους) καὶ τὰ μάτια τουνε* (Αμ.).

Τέλος το κτητικό επίθετο[1] διαθέτει κοινούς τύπους για τα τρία γένη: α' πρόσωπο *ἐμόν*, β' πρόσωπο *ἐσὸν* (πληθυντ. *ἐμέτερον, ἐσέτερον*), και όταν εκφέρεται έναρθρα προτάσσεται το ουδέτερο άρθρο *τὸ* (χωρίς διάκριση γένους) του ουσιαστικού που προσδιορίζουν, πχ. *τ' ἐμὸ ἄντρας* (Οιν.), *ὁ βίον τ' ἐμὸν* (Κερ.), *τ' ἐμὸν ὁ νοῦς* (Τραπ.). *τὸ 'μὸν ἡ γυναῖκα, τὸ 'σέτεριν τὴν πίστην* (Οιν.), *τ' ἐσὸν τὴν μάνναν* (Σταυρ.), *τ' ἐσὸν ἡ σωτηρία* (Χαλδ.), *τ' ἐμέτερον ὁ παράδεισον* (Νικ.)[2], πβ. και σύνταξη εμμέσου αντικειμένου, πχ. *ἐδῶκεν ἀτὸ κεῖ* (σ' αυτόν, σ' αυτήν, σ' αυτό).

2.3. Σχέση ουσιαστικού θηλυκού γένους και κατηγορουμένου ή κατηγορηματικού προσδιορισμού

Όπως αναφέραμε προηγουμένως όταν εξετάζαμε τη σχέση ουσιαστικού και επιθετικού προσδιορισμού, τα θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο έχουν επιθετικό προσδιορισμό θηλυκού γένους, είτε με μορφολογία αρσενικού, όσον αφορά τα δικατάληκτα επίθετα, είτε με μορφολογία θηλυκού γένους. Παρατηρούμε τώρα ότι, όταν το επίθετο έχει θέση κατηγορουμένου ή κατηγορηματικού προσδιορισμού, σχηματίζει (αν και μερικές φορές δικατάληκτο) τύπο με σαφή τη μορφολογία του θηλυκού γένους, με κατάληξη -*η*, αλλά κυρίως με την -*εσσα*, όπως φαίνεται και στα παρακάτω παραδείγματα: *ἡ μάννα ἐπέμ'νεν μαναχέσσα· ἡ μάννα 'τ' ἔτον πολλὰ ἐφτωχέσσα* (Σταυρ.), *ἡ νύφε... καλέσσα 'κ' ἔτον·*

1. Βλ. και Δ. Οικονομίδη, 1958, 10, και 237-8.

2. Βλ. σχετικά Α. Παπαδόπουλου, 1955, 60, και για τα μικρασιατικά ιδιώματα Β. Αναστασιάδη, 1976, 81.

ἐκείνε... νὰ ἔτον κωφέσσα (Χαλδ.), *ἐκείνε... λαλωτέσσα ἔτονε· ἡ μάρσα... ἐδέβα ὀξυπόλταινα* (Ίμ.), *ἐλέπ' τὴ νύφεν στραβέσσαν· μαθέτρα... μεγάλ'σσα εἶσαι* (Τραπ.), *μία γυναῖκα φτωχή, καρίπα* (Οιν.).

Αυτή η τάση ίσως μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής: Στους επιθετικούς προσδιορισμούς, επειδή το ουσιαστικό και το επίθετο είναι συστατικά που αποτελούν μια ενδοκεντρική δομή, δε γίνεται αισθητή τόσο η ανάγκη να δηλωθεί μορφολογικά το γένος στο επίθετο, αφού το χαρακτηριστικό του γένους υπάρχει ήδη στο κύριο συστατικό της δομής (το ουσιαστικό). Αντίθετα, στις δομές που εξετάζουμε τώρα, οι οποίες είναι εξωκεντρικές, και τα συστατικά έχουν ανεξάρτητες κατανομές, το χαρακτηριστικό του γένους που υπάρχει στο κύριο συστατικό φαίνεται απαραίτητο, στον ομιλητή της διαλέκτου, να ξαναδηλωθεί και στο εξαρτώμενο συστατικό (τον προσδιορισμό). Άλλωστε, σε ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις, τα δυο συστατικά βρίσκονται αρκετά απομακρυσμένα μεταξύ τους μέσα στην πρόταση, και το γένος είναι φυσικό να πρέπει να εμφανιστεί με σαφήνεια στον προσδιορισμό.

Συμφωνία επίσης εμφανίζουν με συνέπεια και οι προσδιορισμοί όταν είναι μετοχές και το σημαινόμενο του ουσιαστικού είναι +έμψυχο +πρόσωπο: *ἡ νύφε ἐσ'κῶθεν χαμοπεταγμέντσα· εἶδεν τὴν γυναῖκαν ἀτ' χαρεμέντσαν* (Σταυρ.), *ἡ βασίλισσα ἔτονε βαρασμέντσα* (Κοτ.), *ἡ μάννα εἶν' βαμμένη· νὲ κουτσή, σουμαδεμέντσα εἶσαι· ἔφηνεν τὴ γυναῖκαν ἀτ' πεινασμέντσαν* (Χαλδ.), *ἐλέπ' τὴν ἀδελφήν ἀτ'ς κλειδωμέντσαν* (Τραπ.), *τὴν μάννα ἀτ' ἀποθαμέντσα* (Σάν.).

Όταν το ουσιαστικό έχει σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο σε πολύ νεαρή ηλικία και το γραμματικό του γένος είναι ουδέτερο[1], ο προσδιορισμός είναι είτε αρσενικού είτε θηλυκού γένους. Επικρατεί δηλαδή το φυσικό γένος του σημαινόμενου πάνω στο γραμματικό γένος του ουσιαστικού.

Προσδιορισμός σε αρσενικό γένος:
τὸ παιδίν... καὶ πάει θυμωμένος· τὸ παιδί... ἐτρέχεινε... ἀμέριμνος (Οιν.), *τὸ παιδίν... νὰ κοιμηθεῖ ἀνοιχτός· ἀτότες τὸ μικρὸ παιδί, γνωστικὸς* (Αμ.).

Προσδιορισμός σε θηλυκό γένος:
τὸ κορίτζ' ἀτόσον ἔμορφεσσα ἔτον (Αργ.), *ἔναν κορίτζ' ἄσπρα φορεμέντσα* (Χαλδ.), *τὸ κορτζόπον κοιμᾶται μαναχέσσα· τὸ κορίτσιν ἀτ'ς*

1. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, 1941, 216, για την «αυθαιρεσία» γραμματικού και φυσικού γένους, πχ. το αγόρι, το κορίτσι κλπ. που παριστάνουν έμψυχα όντα αρσενικού και θηλυκού γένους.

ἄν ἔν' εὐκαριστημέντσα (Σούρ.), *τὸ κορίτσ'... κλειδωμέντζα* (Τραπ.).

2.4. Σχέση ουσιαστικού θηλυκού γένους και αντωνυμίας

α. Αντωνυμία σε θηλυκό γένος

+έμψυχο + πρόσωπο: *ἐκείνε ἡ κουτσή... ἄτεν, ἕνας τζαζούγαρη... ἄτεν* (Χαλδ.), *εἶνας γυναῖκα... ἄτεν* (Τραπ.), *τὴν θαγατέρα σ'... ἄτην* (Κοτ.), *ἕναν γραῖαν... ἄτεν* (Κερ.).

β. Αντωνυμία σε ουδέτερο γένος

+έμψυχο -πρόσωπο: ... *τὴν ἀλεποῦ ... ἀτὸ* (Οιν.), ... *ἕνα κάτα... ἀτο* (Χαλδ.).

-έμψυχο: *τὴν λίραν... ἀτὸ* (Σάν.), *ἡ λειτουργία... ἀτο* (Οιν.), *τὴν κοιλία... ἀτο* (Αμ.), *τὴ δουλείαν... ἀτο* (Χαλδ.), *τὴ νύχταν... ἀτο* (Οιν.).

Το γένος της αντωνυμίας συμφωνεί προς το φυσικό γένος του σημαινόμενου του ουσιαστικού όταν πρόκειται για +έμψυχο +πρόσωπο. Αυτό συμβαίνει ακόμη και όταν το σημαινόμενο είναι +έμψυχο + πρόσωπο, αλλά δηλώνεται με ουσιαστικό ουδέτερου γραμματικού γένους, πχ. *ἕναν κορίτζ... ἀτέν*. Όταν το σημαινόμενο είναι +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο, η αντωνυμία είναι σε ουδέτερο γένος (πβ. και τους πληθυντικούς: *τὰ μαγαρισίας... ἀτὸ* (Κοτ.), *τὰ μέρες... ἀτὰ* (Οιν.), *τὰ κοσσάρας... ἀτὰ* (Σούρ.), αλλά: *οἱ γυναῖκοι... ἀτουνοὺς* (Οιν.).

Όσον αφορά τη χρήση της αναφορικής αντωνυμίας, το συμπέρασμα στο οποίο οδηγούμαστε από την εξέταση των παραδειγμάτων είναι ότι από τους δυο τύπους, που είναι και οι πιο κοινοί στη διάλεκτο, *τήν*, *(ἥν)-τιναν* για αρσενικά και θηλυκά, και *τό, ντὸ* για ουδέτερα[1], ο δεύτερος τύπος συναντάται με ουσιαστικά και των τριών γενών, χωρίς διάκριση ως προς το σημαινόμενο του ουσιαστικού (πβ. που της ΚΝΕ), πχ. *τὴν στράταν ντὸ πάει, τὰ ζωγραφίας ντὸ ἔχ'* (Χαλδ.), *ἡ ἑβδομάδα τὸ ἔχει...* (Αμ.), *τὰ δουλείας ντὸ ἐποίνεν* (Σάν.), *τὸν πόνον τὸ ἔχεις* (Οιν.). Σε ελάχιστα παραδείγματα όπου το σημαινόμενο του ουσιαστικού είναι +έμψυχο +πρόσωπο χρησιμοποιείται ο πρώτος τύπος, πχ. *ἀτὸς ὁ κλέφτες τίναν ἐκόψαμε, τὸν ἅγιον τίναν ἔχω* (Κερ.), *ἥντιναν ἀγαπᾶ ἡ καρδία, ἐκείνε* (Κοτ.).

Στον πληθυντικό συναντάται και ο τύπος *τά*, πχ. *τὰ δουλείες τὰ ἥρτανε* (Αμ.), *τὰ ροῦχα τὰ φόρεινε* (Οιν.) κλπ.[2].

1. Βλ. Α. Π α π α δ ό π ο υ λ ο υ, 1955, 67 - 8.

2. Στα μικρασιατικά ιδιώματα ο συγκεκομμένος τύπος του ουδετέρου του πληθυντικού της προσωπικής αντωνυμίας αυτά, «τά», προσδιορίζει ουσιαστικά ενικού και πληθυντικού αριθμού κάθε γένους. Η χρήση της αντωνυμίας «τὰ» αρχικά αφορούσε είτε πολλά ουσιαστικά, είτε ένα σύνολό τους και βαθμιαία έγινε συνδετικό στοιχείο και αναφέρεται και σε ένα μόνο ουσιαστικό, χωρίς διάκριση γένους, πβ. Β. Φ ά β η, 1948, 178, που παραθέτει κάτι παρόμοιο που συνέβη με την εξέλιξη της ερωτηματικής αντωνυμίας *είντα* (*τί εἶν' τα*>*τείντα*>*εἶντα*) για όλα τα γένη και στους δυο αριθμούς. Εδώ θα πρέπει να θυμηθούμε και τη χρήση του ερωτηματικού τί στα ΑΕ, χωρίς διάκριση γένους και αριθμού, καθώς και την ποιητική αντωνυμία μιν που συναντούμε στον Όμηρο.

2.5. Ευρύτερες ενότητες

Η διερεύνηση του θέματος του γένους σε ενότητες συστατικών, που είναι μεγαλύτερες του τύπου ουσιαστικό+ προσδιορισμός, για τη διαπίστωση ύπαρξης συμφωνίας των συστατικών μεταξύ τους, έδειξε ότι:

2.5.1. Σε ενότητες όπου το κύριο συστατικό είναι θηλυκού γένους:

α. με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο, υπάρχει σταθερά συμφωνία ως προς το γραμματικό και το φυσικό γένος, π.χ. *«εἶχεν δεμέντσα εἶναν ἔμορφέσσαν 'υναῖκαν», «ἥντιναν ἀγαπᾶ... ἐκείνε ἔν' ... ἔμορφος», «εἶναν τζαζοῦ... κ' ἔστειλεν ἄτην... τὸ νοῦν ἀτ'ς»* (Κοτ.), *«ἔτον ἕνας πολλὰ κακέσσα γαρή», «ἕναν καλέσσαν γαρίτσαν, ἥσυχον», «μαθεμέντσα 'κ' ἔτον... οἱ γονέοι ἀτ'ς... ἐποῖκαν ἄτεν», «τὴν ἀνέξερτον... κ' ἐκείνε ἀποπέσ' ἀτ'ς»* (Ἰμ.), *«ἡ γυναῖκα 'τ' ἐπέθανεν κ' ἐπέρεν εἶναν ἄλλεν»* (Σάν.), *«ἀτὲν ποὺ ἔτον καματερέσσα καὶ τίμιος»* (Σταυρ.), *«εἶναν ζωμερέσσαν νύφεν... κ' ἐκείνε ἐχαμογέλανεν»* (Χαλδ.), *«δήβε 'ς ἕνας γραίας... εἶπεν τηνεν ... κ' ἐγείνη»* (Αμ.), *«τὰ μωρά 'τ'ς καὶ ἐκείνενα... τὸν ἄντρα 'τ'ς... ἄπορεσσα»* (Σούρ.).

Επίσης, όταν το κύριο συστατικό βρίσκεται στον πληθυντικό αριθμό και ακολουθούν προσδιορισμοί σε ενικό, το χαρακτηριστικό του γένους εμφανίζεται στους προσδιορισμούς, πχ. *«εὗραν τρεὶ γυναίκ'ς, οἱ δύ' ψὴν 'κ' εἶχαν κι ἄλλε ἀποθαμέντσα»* (Χαλδ.), *«τέσσερεις γυναίκους... χουλίζει τὴ δεύτερη, δίει κ' ἐκείνεν»* (Οιν.), *«ἔσανε δύσ' χεράντ'... ἕνας εἶπε τὸ παιδίν ἀτ'ς»* (Ὀφ.).

β. με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο η συμφωνία δεν είναι τόσο σταθερή όπως στο α., πχ. *«τ' ἡμ'σὸν τὴν κοσσάραν τὴν ψεμέντσαν»* (Κοτ.), *«ἐκεῖνο ἡ βροθάκα τινὰν»* (Τραπ.), *«τὴν παπή, καὶ ξομολογᾶ 'το καὶ λέει ἀτὸ»* (Σούρ.).

γ. με σημαινόμενο -έμψυχο ο προσδιορισμός είναι πάντοτε σε ουδέτερο γένος, πχ. *«ἕναν πίτταν... τ' ἡμ'σόν... τ' ἄλλο»* (Σταυρ.), *«τὴν ψωμίτσα... ἀλυκό... ἀτό», «ἐκεῖνο τὸ καταραμένον ἡ φυλὴ»* (Οιν.), *«ἕναν καλὸν ὄουρβάν... καὶ ψέσον ἀ... ἔμνοστον»* (Κερ.), *«ἡ βούκα ντό... θὰ ἔν' τ' ἐμὸν ἀς τρώη ἀτὸ»* (Σάν., Χαλδ., Τραπ.).

Στον πληθυντικό, όταν το σημαινόμενο είναι -έμψυχο, οι προσδιορισμοί είναι πάντα σε ουδέτερο γένος, πχ. *«τὰ κάλζας ντὸ θὰ... χάρτσον ἀτὰ»* (Σταυρ.), *«τὰ δουλείας τὰ φτάειναν... ἀμέτρητα», «τὰ προσφοράς...*

τὰ ʼφέρειναν... μικρά», «τὰ δᾳβολοσύνες τὰ ʼκὶ ξέρω... ἀτὰ» (Οιν.), «τὰ γυαλένα τὰ λάμπας... ἔλεπαν ἄτα» (Σάν.).

2.5.2. Σε ενότητες όπου το κύριο συστατικό είναι ουδέτερου γραμματικού γένους με σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο το φυσικό γένος του σημαινόμενου εμφανίζεται σε κάποιον από τους προσδιορισμούς του, πχ.

α. αρσενικό φυσικό γένος: «τὸ παιδί... ρώτησεν το... καὶ ἐγεῖνος εἶπε», «ἕνα παλληκάρι ὄμορφο καὶ ποιὸς τὸν θώρησε», «τὰ παιδία ὅλοι τουνε... ἀξυπόλτοι» (Αμ.), «τὸ παιδί μου τὄαχίλικο νά... κρατεῖς ἄτονα» (Οιν.).

β. θηλυκό φυσικό γένος: «ἕναν κορίτζ'... ἔμορφον... μάνναν ἀτ'ς» (Αργ.), «ἕναν κορίτζ'... ἀλαλασάρ'κον... κύρ'ν ἀτ'ς... τ' ἀδέλφᾳ 'τ'ς» (Ίμ.). Πβ. όμως και «μωρὸν παιδὶν ἔκλαψεν... λαλίαν ἄθε... εὗραν ἄτσε» (Χαλδ.), όπου δε διακρίνεται φυσικό γένος.

3. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε μια ποικιλία περιπτώσεων οι οποίες εμφανίζονται συστηματοποιημένες έτσι ώστε μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε ορισμένα συμπεράσματα, που αφορούν τη σχέση συμφωνίας του γένους των συστατικών, το βαθμό συμφωνίας και την έλλειψη σχέσης μεταξύ της κατάληξης του κύριου και του εξαρτώμενου συστατικού[1].

3.1. Πλήρης συμφωνία γένους

3.1.1. Υπάρχει συμφωνία μεταξύ των συστατικών, και το χαρακτηριστικό του γένους δηλώνεται και στα δυο μέλη της συμφωνίας με ιδιαίτερη κατάληξη, δηλαδή αντιστοιχία μεταξύ του φωνολογικού σχήματος της κατάληξης του κύριου και του εξαρτώμενου συστατικού, πχ. *ἡ ἔμορφέσσα γαρή*.

3.1.2. Υπάρχει συμφωνία γένους μεταξύ των συστατικών, όμως η κατάληξη του εξαρτώμενου συστατικού δεν έχει κάποιο φωνολογικό σχήμα που να συμφωνεί μ' αυτό της κατάληξης του κύριου συστατικού, πχ. *ἡ ἔμορφος γυναῖκα* (πβ. *ἡ καλέσσα γυναῖκα*).

1. Στην έρευνά της η Ε. Moravcsik, 1978, επισημαίνει ενδιαφέρουσες περιπτώσεις παρουσίας ή απουσίας συμφωνίας, αλλά και ειδών συμφωνίας, στις διάφορες γλώσσες. Στη σ. 335 εκθέτει και τους προβληματισμούς που παρουσιάζει η μελέτη της κατηγορίας του γένους, όπως εξέταση των ιδιοτήτων (ως προς τη μορφή και σημασία) των συστατικών που βρίσκονται σε σχέση συμφωνίας, εξέταση των ιδιοτήτων (ως προς τη μορφή και σημασία) των μορφολογικών χαρακτηριστικών της συμφωνίας κλπ.

3.2. Μερική ασυμφωνία του γραμματικού γένους

Υπάρχει έλλειψη συμφωνίας του γένους μεταξύ του κύριου και του εξαρτώμενου συστατικού, αν και υπάρχει συμφωνία γένους μεταξύ των άρθρων των δυο συστατικών, ενώ οι καταλήξεις τους αντιστοιχούν σε διαφορετικά γραμματικά γένη, πχ. *τὰ καλὰ τὰ ἡμέρας*.

3.3. Ασυμφωνία γραμματικού αλλά συμφωνία φυσικού γένους

Υπάρχει περίπτωση στο κύριο συστατικό να δηλώνεται το γραμματικό γένος (διαφορετικό από το φυσικό) και το εξαρτώμενο συστατικό να συμφωνεί με το κύριο, όχι ως προς το γένος που δηλώνεται (γραμματικό), αλλά ως προς αυτό που υπονοείται ως φυσικό γένος του σημαινόμενου του κύριου συστατικού, πχ. *τὸ παιδίν... ανοιχτός, ὁ δεύτερον τὸ παιδίν, τὸ κορίτζ'... ἔμορφέσσα* κά.

3.4. Πλήρης συμφωνία του γραμματικού γένους κατά μέλη

Το κύριο συστατικό έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά γένους (άρθρο και κατάληξη) από το εξαρτώμενο, πχ. *τὸ καλὸν ἡ ἡμέρα*.

3.5. Η σχέση των συστατικών

Όπως αναφέραμε στην περίπτωση 3.3., συμφωνία υφίσταται μόνο ως προς το φυσικό γένος του σημαινόμενου του κύριου συστατικού, πχ. *τὸ παιδίν... ἕτοιμος, τὸ κορίτζ'... μοναχέσσα*. Η διαδικασία της αλλαγής αυτής στο εξαρτώμενο συστατικό, από το γραμματικό στο φυσικό γένος, φαίνεται να ακολουθεί μια ιεραρχία[1] όταν υπάρχουν εξαρτημένα συστατικά περισσότερα από ένα, δηλαδή επίθετο, αντωνυμία κλπ., πχ. «ἕνα παλλικάρι ὄμορφο καὶ ποιὸς τὸν θώρησε», «τὰ παιδία ὅλοι τουνε... ἀξυπόλτοι», «ἕναν κορίτζ' ἀλαλασάρ'κον... καὶ ἐκείνε». Όπως δείχνουν και τα παραδείγματα, το πέρασμα από το γραμματικό στο φυσικό γένος γίνεται κατά κύριο λόγο στην αντωνυμική αναφορά[2].

3.6. Η κατανομή των εξαρτώμενων συστατικών ποικίλλει όσον αφορά το κριτήριο (μορφολογικό ή σημασιολογικό) σύμφωνα με το οποίο την εξετάζουμε. Είδαμε προηγουμένως (2.1.1. και 2.1.4.) ότι στη γραμματική της διαλέκτου η διάκριση μεταξύ των τύπων των αντωνυμιών (προσωπικής και δεικτικής) συμφωνεί με τη διάκριση των άρθρων. Τώρα διαπιστώνουμε ότι η κατανομή τους διαφέρει εν μέρει.

1. Πβ. και A. Mills, 1984, 71.

2. Ο J. Lyons, 1968, 286, αναφέρει μια χαρακτηριστική περίπτωση αντωνυμικής λειτουργίας του γένους από τα Γαλλικά, όπου σε όρους που δηλώνουν κυρίως επαγγέλματα δε γίνεται διάκριση του γένους, πχ. le professeur, και στις οποίες το γραμματικό γένος υπερισχύει μόνο όσον αφορά τη συμφωνία με το επίθετο, πχ. για γυναίκα λέγεται le nouveau professeur, όμως το φυσικό γένος είναι αυτό που υπερισχύει στην αντωνυμική αναφορά, και στη συνέχεια στη συμφωνία με το κατηγορούμενο, πχ. elle est belle, le nouveau professeur.

3.6.1. Κατανομή με κριτήριο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κύριων συστατικών (γραμματικό γένος):

Άρθρα

ὁ	ἡ	τὸ	οἱ	τὰ
+αρσενικό	+θηλυκό	+ουδέτερο	+αρσενικό +θηλυκό	+αρσενικό +θηλυκό +ουδέτερο

Αντωνυμίες και επίθετα

ἀτὸς	ἀτὲ	ἀτὸ	ἀτοὶ	ἀτὰ
+αρσεν.	+θηλυκό	+ουδέτερο +αρσενικό +θηλυκό	+αρσενικό +θηλυκό	+αρσενικό +θηλυκό +ουδέτερο

3.6.2. Κατανομή με κριτήριο τα διακριτικά σημασιολογικά χαρακτηριστικά των κύριων συστατικών (φυσικό γένος):

Άρθρα

ὁ			ἡ			τὸ		
+έμψ. -πρόσ.	+έμψ. +πρόσ. +αρσ.	-έμψ.	+έμψ. +πρόσ. +θηλ.	+έμψ. -πρόσ.	-έμψ.	+έμψ. -πρόσ.	+έμψ. +πρόσ.	-έμψ.
λύκος	*γέρος*	*τόπος*	*γαρὴ*	*παπὴ*	*φραχτὴ*	*πρόατον*	*παιδὶν* *κορίτσιν*	*ραχὶν*

οἱ			τὰ		
+έμψυχο +πρόσωπο +αρσεν.	+έμψυχο +πρόσωπο +θηλ.	+έμψυχο -πρόσωπο	+έμψυχο +πρόσωπο	+έμψυχο -πρόσωπο	-έμψυχο
γέροι	*γαρῆδες* *γυναῖκ'*	*λύκοι*	*κορίτζα* *παιδία*	*κοσσάρας*	*ραχία* *τόπους*

Αντωνυμίες και επίθετα

ἀτὸς	ἀτὲ	ἀτὸ		
+έμψυχο +πρόσωπο +αρσεν.	+έμψυχο +πρόσωπο +θηλ.	+έμψυχο +πρόπωσο	+έμψυχο -πρόσωπο	-έμψυχο
ἀτὸς ὁ *κεχαγιὰς*	*ἀτὲ ἡ* *γυναῖκα*	*ἀτὸ τὸ* *παιδὶν*	*ἀτὸ ἡ* *βροθάκα*	*ἀτὸ ἡ* *πόρτα*

ἀτοὶ		ἀτὰ		
+έμψυχο +πρόσωπο +αρσεν.	+έμψυχο +πρόσωπο +θηλ.	+έμψυχο +πρόσωπο	+έμψυχο -πρόσωπο	-έμψυχο
ἀτοὶ οἱ *γαμπροὶ*	*ἀτοὶ οἱ* *γυναῖκ'*	*ἀτὰ τὰ* *παιδία*	*ἀτὰ τὰ* *πρόατα*	*ἀτὰ τὰ* *λώματα*

4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΘΗΛΥΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΜΕ ΕΠΙΘΕΤΟ ΟΥΔΕΤΕΡΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Την παλαιότερη μαρτυρία αυτού του φαινομένου αποτελεί για την Ποντιακή μια μέθοδος του 15ου αιώνα γραμμένη σε τέσσερις γλώσσες (Σερβικά, Ελληνικά, Περσικά και Τουρκικά) και η οποία πρόκειται σύντομα να εκδοθεί (Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte). Είναι πιθανό να έχει συνταχθεί από Έλληνα γνώστη της Ποντιακής, γιατί οι προτάσεις στην Ελληνική έχουν πολλά στοιχεία της διαλέκτου. Η συμφωνία ως προς το γένος ουσιαστικού και επιθέτου ή αντωνυμίας δεν τηρείται με συνέπεια, όπως φαίνεται από τις προτάσεις που παραθέτουμε: Αμάθεια σφοδρότερον εστίν του θανάτου, (πβ. όμως και: Η χωρισία του θανάτου δυσχερεστέρα εστίν), Τί καλόν εστιν η ανάπαυσις, Ο αμπελών μου οικούμενον εστίν, Πού εστιν η κονδυλοθήκη σου... τις έκλεψέν την, σήκου και ζήτησόν το και ερώτησον αυτήν, Το μαχαίριν μου αμβλεία εστιν... φέρ' το ίνα ακονίσω το.

Μαρτυρίες για το σχηματισμό στην Ποντιακή, του πληθυντικού των θηλυκών ουσιαστικών (με σημαινόμενο -έμψυχο) με ουδέτερο άρθρο τά, καθώς και τη σύνταξή τους με προσδιορισμό σε ουδέτερο γένος, έχουμε και στον κώδικα του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου της Αργυρούπολης (19ος αιώνας), όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα[1]:... εἰς τὰ κανδήλας πού..., Ἀπὸ ἕνα μέρος κανδήλας τέσσαρα..., καὶ ἕναν δεσποτικὸν εἰκόναν..., δεσποτικὰ εἰκόνας..., εἰκόνα δεσποτικόν..., τρία χιλιάδες καὶ διακόσια εἴκοσι γρόσια, Δύο ζῶνες ποὺ ἔχομε τώρα μεγάλα... τὸ ἕνα κάπου... τὸ ἄλλο εἶναι... κεχρυσωμένον, Εἰς λαμπάδας... μεγάλα ἓν καὶ δύο μικρὰ κατ' ἔτος...

4.2. Η σύνταξη αυτή θεωρήθηκε ότι προήλθε από ουδέτερα ουσιαστικά σε παρομοιώσεις, οι οποίες τελικά συμπτύχθηκαν σε ουσιαστικό + ουσιαστικό, πχ. *ἔχει λαλίαν ἄμον κωδωνί'* (γεν.) - *ἔχει λαλίαν ἄμον κωδώνιν* - *ἔχει κωδώνιν λαλίαν*. Αυτό πάλι πέρασε από τα ουσιαστικά και στα

1. Βλ. Κ α ν δ η λ ά π τ η, 1961, 134 κ.εξ.

επίθετα, μόνον όμως στην περίπτωση που το σημαινόμενο του ουσιαστικού που προσδιορίζουν είναι +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο[1].

Ως ένα σημείο, επίσης, η σύνταξη αυτή μπορεί να αποτελεί συνέχεια της σύνταξης με ουδέτερο επιθέτου στην ΑΕ[2] (πβ. 1.2.1.).

Για το κτητικό (*ἐμὸν*) μια ερμηνεία που δίνεται είναι ότι ξεκίνησε από ουσιαστικά με διπλό γένος, *τὸ φραχτὶν - ἡ φραχτή, τὸ ὀκυλλὶν - ὁ ὀκύλλος*, και ειπώθηκε *τ' ἐμὸν τὸ ὀκυλλίν, τ' ἐμὸν ὁ ὀκύλλος*, και *τ' ἐμὸν τὸ φραχτίν, τ' ἐμὸν ἡ φραχτή*[3]. Στη συνέχεια, με την επίδραση της αναλογίας, πέρασε και στα άλλα ουσιαστικά. Αυτή η άποψη όμως προϋποθέτει ότι η κατηγορία αυτή των ουσιαστικών με διπλό γένος αριθμεί πολλά ουσιαστικά ώστε να επηρεάσει τις άλλες κατηγορίες.

Επειδή όμως οι ερμηνείες δε φαίνονται ικανοποιητικές, προτείνουμε, παρακάτω, τρόπους ερμηνείας του φαινομένου της εκφοράς σε ουδέτερο γένος των προσδιορισμών θηλυκών ουσιαστικών με σημαινόμενο -έμψυχο ή +έμψυχο -πρόσωπο.

4.3. Η πρώτη ερμηνεία, που ίσως είναι και η πιο πειστική, στηρίζεται στον παράγοντα της συχνής χρήσης και της συμπροφοράς. Στο γλωσσικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε το μεγαλύτερο ποσοστό των λέξεων είναι αυτό των οποίων το σημαινόμενο ανήκει στο σπιτικό περιβάλλον των ομιλητών, δηλαδή μέρη του σπιτιού, αντικείμενα και οικιακά ζώα. Παρατηρούμε λοιπόν ότι από τις λέξεις αυτές οι πιο εύχρηστες, που εμφανίζονται συχνά στα παραδείγματα, είναι λέξεις που αρχίζουν από σύμφωνο. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να συνετέλεσε στην πρώτη αρχή της ακουστικής σύμπτωσης του άρθρου *τὰς* των θηλυκών με το άρθρο *τὰ* των ουδετέρων, δηλαδή, στη συμπροφορά του άρθρου *τὰς* με ουσιαστικό που αρχίζει με σύμφωνο, το -ς του άρθρου δεν προφερόταν καθαρά (κυρίως σε γρήγορη ομιλία), και ακουγόταν *τά*, πχ. *τὰς κοσσάρας - τὰ κοσσάρας, τὰς πόρτας - τὰ πόρτας*, έτσι και *τὰ καντήλας, τὰ καρδίας, τὰ δουλείας, τὰ νύχτας, τὰ λαλίας, τὰ φτείρας, τὰ λίρας, τὰ κορώνας, τὰ περδίκας* κλπ.

Το άρθρο *τὰ* αναλογικά χρησιμοποιήθηκε και στα θηλυκά ουσιαστικά που αρχίζουν με φωνήεν. Ο προσδιορισμός πάλι που συντασσόταν με το ουσιαστικό συμφωνούσε ως προς το γένος που δήλωνε το άρθρο του ουσιαστικού (ουδέτερο).

4.4. Οι δυο όψεις

4.4.1. Η όψη του πληθυντικού

α. του ουσιαστικού: Από την αιτιατική πληθυντικού των θηλυκών

---

1. Πβ. Α. Παπαδόπουλου, 1925, 179, και 1955, 163.
2. Πβ. Κ. Ασώπιου, 1958, 31 - 33.
3. Βλ. Β. Αναστασιάδη, 1976, 47, και Α. Παπαδόπουλου, 1955.

ουσιαστικών *τὰς ἡμέρας, τὰς δουλείας* (με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο) σχηματίστηκε, σε αναλογία προς την αιτιατική των ουδετέρων *τὰ χέρα* (με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο, ή -έμψυχο), αιτιατική με άρθρο ουδέτερου γένους: *τὰ ἡμέρας, τὰ δουλείας, τὰ κοσσάρας.* Έπειτα επιβλήθηκε και στην ονομαστική, όπως στα ουδέτερα, το άρθρο της αιτιατικής, όπως είδαμε ότι συχνά συμβαίνει και με τις καταλήξεις[1]. Όταν το ουσιαστικό έχει και κάποιον προσδιορισμό, το γένος του επηρεάζει και το γένος του προσδιορισμού, πχ. *τὰ ἡμέρας, τὰ καλὰ ἡμέρας.*

β. έναρθρου ουσιαστικού + επίθετο: Ειπώθηκε *τὰ καλὰ ἡμέρας* αναλογικά προς *τὰ καλὰ χέρα*, σε θηλυκά με σημαινόμενο -έμψυχο, ή + έμψυχο -πρόσωπο. Στην έναρθρη εκφορά του ουσιαστικού, το άρθρο του συμφώνησε με το γένος του έναρθρου επιθέτου, *τὰ καλὰ τὰ ἡμέρας*, και κατά συνέπεια απομονώθηκε πληθυντικός *τὰ ἡμέρας* για θηλυκά ουσιαστικά με σημαινόμενο -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο.

4.4.2. Η όψη του ενικού

«καλὸν ἡμέρα»: Χρησιμοποίηση επιθέτου ουδετέρου γένους για θηλυκά (και σπανιότερα για αρσενικά, πβ. 2.2.3.2.) με σημαινόμενο -έμψυχο[2], όπως και για τα ουδέτερα που είναι αδιάφορα ως προς το φυσικό γένος. Στη συνέχεια το ουσιαστικό ακολούθησε το επίθετο και στον πληθυντικό, *τὰ καλὰ τὰ ἡμέρας*. Για την ενίσχυση της θέσης αυτής σημαντική θα πρέπει να θεωρηθεί η επίδραση της άναρθρης εκφοράς ουσιαστικού και επιθέτου. Επίσης, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η προτίμηση στη χρησιμοποίηση ουδετέρου επιθέτου για ουσιαστικό με σημαινόμενο -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο να οφείλεται, ώς ένα βαθμό, και στη διατήρηση ενός σημαντικού αριθμού δικατάληκτων επιθέτων σε -ος στην Ποντιακή μέχρι σήμερα. Έτσι, οι τύποι αρσενικού και ουδετέρου όταν εκφέρονται άναρθροι συνέπιπταν στην ονομαστική του αρσενικού και ονομαστική και αιτιατική του ουδετέρου, πχ. *ἄρρωστον ἃς σὸ κρεββάτ'ν ἀτ'* (Χαλδ.), *ἀποθαμένον 'κὶ ζωντανεύ'* (Σταυρ.), *ἀτὸ ἄχαρον κάτ' ἔπαθεν* (Ίμ.) κά.[3].

---

1. Γενικότερα για την επικράτηση του ουδέτερου γένους στα επίθετα συνετέλεσε α. η χρήση του ουδέτερου άρθρου τά, και β. η υπεροχή της αιτιατικής στην κλίση (φαινόμενο που συναντούμε, όσον αφορά τις καταλήξεις, και στην ΚΝΕ, αλλά και γενικότερα στη ΝΕ, πβ. Α. Τσοπανάκη, 1956).

2. Την ίδια συμπεριφορά συναντούμε και στα ουσιαστικά με σημαινόμενο +έμψυχο -πρόσωπο, δηλ. η εμφάνιση θηλυκού γραμματικού γένους δεν αντιστοιχεί στην πραγματικότητα σε θηλυκό φυσικό γένος, πχ. *ἡ περδίκα* (για αρσενικά και θηλυκά). Αλλά και όταν το θηλυκό έχει ιδιαίτερο τύπο ο προσδιορισμός είναι σε ουδέτερο γένος (*ἀτὸ ἡ τσούνα*).

3. Για περισσότερα παραδείγματα βλ. Μ. Κουτίτα - Καϊμάκη, 1977 - 8, 282 - 3.

Σ' αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του γένους του επιθέτου το αδιάφορο του φυσικού γένους του σημαινόμενου του ουσιαστικού.

4.5. Μέσα στο γενικότερο πλαίσιο των διαδικασιών της γλώσσας, οι σκοπιές από τις οποίες θεωρούμε ότι είναι απαραίτητο να διερευνηθεί η ασυνέπεια στη συμφωνία του γένους κύριου και εξαρτώμενου συστατικού είναι:

4.5.1. Σημαδεμένο — ασημάδευτο γένος: είναι διάκριση που δεν εμφανίζεται σταθερά σ' όλες τις γλώσσες με γραμματικό γένος. Για την Ελληνική αναφέρεται το αρσενικό[1] ως το πιο ισχυρό προσωπικό γένος που κυριαρχεί στα άλλα δυο και εμφανίζεται, όχι μόνο σε αρσενικού φυσικού γένους έμψυχα, αλλά και όταν δε μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα το γένος του ουσιαστικού[2]. Για άλλες γλώσσες[3] διαπιστώνεται ότι, μορφολογικά, το θηλυκό γένος είναι το σημαδεμένο, σε αντίθεση προς το ασημάδευτο αρσενικό. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι το μορφολογικό σημάδεμα μπορεί να θεωρηθεί αμφίδρομα, ανάλογα με το τι παίρνουμε ως σημείο αναφοράς[4]. Άλλοι αναφέρουν ως ασημάδευτο το ουδέτερο[5] που είναι και ο μη - ειδικευμένος όρος, γιατί δεν έχει το χαρακτηριστικό του φύλου που έχουν τα άλλα δυο[6], και έτσι χρησιμοποιείται μ' αυτά για να αποδώσει μια αόριστη έννοια. Η θέση αυτή στηρίζει την ερμηνεία της επικράτησης του ουδετέρου γένους των προσδιορισμών (των θηλυκών ουσιαστικών) στην Ποντιακή ως ασημάδευτου γένους[7].

---

1. Πβ. Α. Γιάνναρη, 1897, 315.

2. Βλ. και Μ. Τριανταφυλλίδη, 1941, 216. Άλλωστε, το γεγονός ότι το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται γενικά πιο συχνά από ό,τι το θηλυκό, θεωρείται ότι οφείλεται στον κυρίαρχο ρόλο του αρσενικού στην κοινωνία και στην επίδρασή του στην αντίληψη των ομιλητών. Για βιβλιογραφία σχετική με το φαινόμενο αυτό βλ. A. Mills, 1984, 79.

3. Πβ. για την Αγγλική S. Sapporta, 1976, 179.

4. Ο L. Bloomfield, 1969, 217, λέει για τα γαλλικά επίθετα ότι μπορούμε να τα περιγράψουμε με δυο τρόπους: 1. να πάρουμε τον αρσενικό τύπο ως βάση και να δούμε ποιο σύμφωνο προστίθεται σε κάθε περίπτωση για το θηλυκό, ή 2. να πάρουμε το θηλυκό ως βάση και να περιγράψουμε τον ανώμαλο αυτό τύπο, λέγοντας ότι ο αρσενικός τύπος παράγεται από το θηλυκό με ένα μείον χαρακτηριστικό, όπως η απώλεια του συμφώνου.

5. Βλ. J. Greenberg, 1978, 79, και P. Colaclides, 1964, 65, 67.

6. Πβ. τη διάκριση που κάνει ο O. Jespersen, 1971, 64, όσον αφορά το φυσικό γένος mâle, femelle, choses asexuées, σε αντιστοιχία προς το γραμματικό γένος των λέξεων masculin, feminin, neutre.

7. Στο ιδίωμα της Ανακούς, καθώς και σ' άλλα μικρασιατικά ιδιώματα, η έννοια του γένους φαίνεται να έχει ατονήσει. Από τα τρία γένη χρησιμοποιείται μόνο το ουδέτερο για όλα τα ουσιαστικά. Βλέπε σχετικά A. Mirambel, 1957 - 8, 132.

4.5.2. Ουδετεροποίηση των χαρακτηριστικών του γένους: Η ουδετεροποίηση αυτή γίνεται πάντοτε προς το ουδέτερο ή το αρσενικό γένος, μια και δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίθετο θηλυκού γένους με αρσενικό ουσιαστικό, ενώ το αντίθετο μπορεί να συμβεί[1].

Αν εξετάσουμε την όψη του κατανεμητικού μαρκαρίσματος[2], αφού πρόκειται για το γένος εξαρτώμενων συστατικών, στα παραδείγματα της Ποντιακής, διαπιστώνουμε ότι η εμφάνιση εξαρτώμενων συστατικών σε θηλυκό γένος γίνεται σταθερά και μόνο (με ελάχιστες εξαιρέσεις) με κύρια συστατικά των οποίων το σημαινόμενο περιλαμβάνει +έμψυχο +πρόσωπο +θηλυκό. Αυτό δείχνει πόσο περιορισμένη είναι η κατανομή των θηλυκού γένους εξαρτώμενων συστατικών σε σχέση προς την κατανομή εξαρτώμενων συστατικών με ουδέτερο γένος (±έμψυχο). Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι από το ζεύγος των αντιθέτων θηλυκό — ουδέτερο, το ουδέτερο θεωρείται μη - σημαδεμένο, γιατί έχει τη δυνατότητα να εμφανίζεται σε μεγαλύτερο αριθμό εξαρτώμενων συστατικών. Η ουδετεροποίηση προς τον ασημάδευτο όρο έκανε ευρύτερη την κατανομή του ουδετέρου, αφού προστέθηκαν και αυτά που προηγουμένως εκφέρονταν σε θηλυκό γένος.

Η ύπαρξη τέτοιων ακαθόριστων τύπων, όσον αφορά το χαρακτηριστικό του φυσικού γένους, οι οποίοι αναφέρονται σε κάθε είδους ουσιαστικά, μαρτυρείται και στην ΚΝΕ και σε άλλες διαλέκτους, πχ. για την ΚΝΕ το αναφορικό «που» για τα τρία γένη της αναφορικής αντωνυμίας «ο οποίος», και στους δυο αριθμούς, το «τα» των μικρασιατικών ιδιωμάτων, ιδιαίτερα των Φαράσων, κά. Την ίδια διαδικασία της ουδετεροποίησης θα πρέπει να δεχτούμε και για το αναφορικό (ν) *τό, τά*, που είδαμε πιο πάνω. Στις περιπτώσεις αυτές η ουδετεροποίηση έγινε και ως προς το γένος και ως προς τον αριθμό (στην Ποντιακή εμφανίζεται σποραδικά κάποια διάκριση του πληθυντικού, πχ. *ή δαβολοσύνα ντό, τὰ δουλείας ντό*, αλλά και *τὰ δαβολοσύνες τά, τὰ δουλείας τά*).

4.5.3. Πλεονασμός: Διατυπώθηκε η άποψη[3] ότι η δήλωση του χαρακτηριστικού του γραμματικού γένους στο επίθετο δεν είναι απαραίτητη, τη στιγμή που το χαρακτηριστικό αυτό εμφανίζεται ήδη στο ουσιαστικό που προσδιορίζεται. Περιττή λογικά θεωρεί τη συμφωνία του γραμματι-

---

1. Πβ. S. Sapporta, 1976, 179 - 180, και J. Lyons, 1968, 278, ο οποίος λέει ότι σε περιπτώσεις όπως της Αγγλικής, όπου στο 3ο πληθυντικό πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας they, που δεν καθορίζει γένος, τα χαρακτηριστικά του γένους συνδυασμένα με τον πληθυντικό αριθμό ουδετεροποιούνται.

2. Βλ. A. Mills, 1984, 14 - 5, η οποία διακρίνει δυο όψεις σημαδέματος που σχετίζονται με το θέμα του γένους, το κατανεμητικό και το σημασιολογικό.

3. Βλ. J. Lyons, 1968, 287, και E. Moravcsik, 1978, 342.

κού γένους του επιθέτου προς το ουσιαστικό και ο Γ. Χατζιδάκις[1]. Παρατηρεί όμως ότι στην «περιττή» αυτή συμφωνία φαίνεται η τάση για αφομοίωση των διαφόρων γλωσσικών στοιχείων μεταξύ τους «εἰς ἐξωραϊσμὸν τοῦ λόγου, εἰς ἀνάπτυξιν κανονικοῦ ἐρρύθμου γλωσσικοῦ τύπου». Η συμφωνία του γένους δηλαδή θα πρέπει να οφείλεται σε ψυχολογική ανάγκη του ομιλητή. Όμως, πώς θα εξηγηθεί η έλλειψη συμφωνίας των δυο συστατικών κύριου και εξαρτώμενου. Υπόθεση: 1. Ίσως πρόκειται για αδράνεια του ομιλητή να επιδιώξει τη συμφωνία γιατί τη θεωρεί περιττή μια και το γένος της λέξης δεν επιλέγεται εκ των υστέρων, αλλά τη στιγμή που ο ομιλητής αρθρώνει τη λέξη[2]. Το σημάδεμα του γένους υπάρχει ήδη μέσα στη λέξη. 2. Η επιλογή, για το εξαρτώμενο συστατικό, γένους διαφορετικού από αυτό του κύριου συστατικού, ίσως συμβαίνει γιατί ο ομιλητής δεν έχει την αίσθηση ότι επεμβαίνει στο φυσικό γένος του κύριου συστατικού δίνοντας άλλο γένος στο εξαρτώμενο. Το κύριο συστατικό έχει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά άρθρο και κατάληξη που κατοχυρώνουν το γένος του. 3. Όσον αφορά το επίπεδο των διακριτικών σημασιολογικών χαρακτηριστικών, τη στιγμή που γίνεται στο σημαινόμενο του ουσιαστικού η διάκριση +έμψυχο, -έμψυχο, και αυτό οριστεί ως -έμψυχο, μια επιπλέον διάκριση φυσικού γένους (και αντίστοιχη δήλωση αρσενικού ή θηλυκού γραμματικού γένους) δεν είναι αναγκαία. Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμο να θυμηθούμε τα παραδείγματα με ουσιαστικό ουδετέρου γραμματικού γένους και σημαινόμενο +έμψυχο +πρόσωπο σε νεαρή ηλικία, πχ. *τὸ παλλικάρ᾽, τὸ κορίτζιν, τ᾽ ἀγόριν* κλπ., όπου το φυσικό γένος τους εμφανιζόταν με το αντίστοιχο γραμματικό στους προσδιορισμούς τους (ίσως όχι σε όλους).

Βασικό λοιπόν κριτήριο στη διάλεκτο, για την επιλογή του γραμματικού γένους των εξαρτημένων συστατικών, είναι κατ' αρχήν η διάκριση ±έμψυχο και το φυσικό γένος του σημαινόμενου του κύριου συστατικού. Έχουμε δηλαδή υπεροχή του σημασιολογικού σημαδέματος, και όχι του μορφολογικού.

4.6. Τέλος από τον προβληματισμό που θέτει το φαινόμενο της συμφωνίας του γένους δε θα πρέπει να λείψει και κάποια αναφορά σε πιθανή επίδραση της Τουρκικής. Σε μικρασιατικά ιδιώματα το αρσενικό του επιθέτου χρησιμοποιείται ως προσδιορισμός και για τα τρία γένη (πχ. *τὸ χωρίο μας ὀρτός*). Σ' αυτό επέδρασε η ακλισία και η έλλειψη γραμματικού γένους

1. Βλ. σχετικά Γ. Χατζιδάκι, 1915β, 318.
2. Πβ. και A. Martinet, 1962, 16.

στα ουσιαστικά στην Τουρκική, η οποία διαθέτει έναν ενιαίο τύπο για όλα τα γένη του επιθέτου[1].

Στην Ποντιακή τα δάνεια ουσιαστικά από την Τουρκική έχουν αφομοιωθεί και ενταχθεί στο σύστημα του γραμματικού γένους της διαλέκτου, και χαρακτηρίστηκαν ως αρσενικά ή θηλυκά όσα στην Τουρκική έληγαν σε ανοιχτή συλλαβή, και ως ουδέτερα όσα έληγαν σε κλειστή συλλαβή[2], πχ. *ἡ μεσ̆ᾲ* (meşe), *ἡ σ̆ισ̆ὲ* (şişe), *ἡ ὀτά, ὀντὰ* (oda), *ἡ κατσ̆ὰ* (keçe) και τὸ *κιόλ᾽* (göl), *τὸ τσ̆ανάκ᾽* (çanak), *τὸ τσ̆ιμέν᾽* (çimen), *τὸ μερτιβέν᾽* (merdiven) κά.

Τα θηλυκά, τουρκικής προέλευσης ουσιαστικά, όταν παίρνουν προσδιορισμό, συμπεριφέρονται όπως και τα γνήσια της Ελληνικής, δηλαδή όταν το σημαινόμενό τους είναι -έμψυχο, ή +έμψυχο -πρόσωπο ο προσδιορισμός είναι σε ουδέτερο γένος, πχ. *ἀτὸ ἡ σεβτὰ* (Σάν.), *ἀγοῦτο ἡ σ̆ισ̆ὲ* (Σούρ.), *ὅλα τὰ ὀντάδες* (Αμ.), *ἕναν ὀβὰν εἶχεν... κ᾽ ἐκεῖνο* (Χαλδ.), *εἶδα κ᾽ ἕναν γανταρά... κ᾽ ἐκεῖνο* (Ίμ.) κλπ. Η Ποντιακή, όπως φαίνεται από την προσαρμογή των δάνειων ουσιαστικών στο σύστημα της γραμματικής της (ένταξη σε γένη, κλίση), αλλά και των δάνειων επιθέτων που δημιούργησαν κατηγορίες τριτοκλίτων σε -(λ)*ης*, -(λ)*ησα*, -(λ)*ιν*, -(λ)*ους*, -(λ)*ουσα*, -(λ)*ουν*[3], δεν πρέπει να επηρεάστηκε, σε αντίθεση προς τα μικρασιατικά ιδιώματα, από την έλλειψη γραμματικού γένους της Τουρκικής.

Η εξέταση λοιπόν του φαινομένου της ασυμφωνίας του γένους έδειξε για την Ποντιακή μια διαφορετική από ό,τι στην ΚΝΕ επίδραση του χαρακτηριστικού ±έμψυχο στη διαμόρφωση της κατηγορίας του γένους. Το χαρακτηριστικό ±έμψυχο συνδέεται, όπως είδαμε, με αλλαγές που αφορούν το γένος των ουσιαστικών, με επιπτώσεις στη μορφολογία τους (πχ. ο πληθυντικός αρσενικών και θηλυκών με σημαινόμενο -έμψυχο), αλλά

1. Στην άποψη αυτή προσθέτουν και τον παράγοντα της απομόνωσης των ιδιωμάτων αυτών από την ΚΝΕ, παράγοντας που συνέβαλε στην επέκταση του φαινομένου αυτού, σ' αυτά. Βλ. σχετικά Β. Αναστασιάδη, 1976, 26, για τη σύνταξη με ουδέτερο επίθετο από εκφράσεις όπως *ὁ φσόντυός σου ἔνι παχύ*, εννοείται πράγμα, και την επέκτασή της σε περιπτώσεις όπου δεν ήταν γενικό γνώρισμα του ουσιαστικού, και σε επιθετικούς προσδιορισμούς στα τρία γένη και των δυο αριθμών. Πβ. και R. Dawkins, 1916, 87, 116, και Γ. Χατζιδάκι, 1915α, 17, 437, Β. Φάβη, 1948, 178, που χαρακτηρίζει ως παράδοξη τη σύνταξη των επιθέτων *᾽αρὸς* (γερὸς) και *ὀρτὸς* (ορθός) στο φαρασιώτικο ιδίωμα, για το οποίο ο Ν. Ανδριώτης, 1948, αναφέρει ότι συντάσσονται και ως κατηγορούμενα άκλιτα, πχ. *ἡ ψὴ ἔν᾽ ἀρός*.
2. Για το γένος των δάνειων τουρκικών λέξεων στην Ποντιακή, βλ. Ν. Ανδριώτη, 1976, 41 - 3.
3. Βλ. Α. Παπαδόπουλου, 1955, 51.

και στους κανόνες συμφωνίας των συστατικών της πρότασης ως προς το γένος (πχ. ουσιαστικό θηλυκού γραμματικού γένους με προσδιορισμό σε ουδέτερο γένος). Για την Ποντιακή θα πρέπει να δεχτούμε το χαρακτηριστικό του «έμψυχου» ως μια από τις παραμέτρους που σχετίζονται με τη γλωσσική αλλαγή.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

1. Αόριστο άρθρο

ἕνας ἀρίφης εἶχε μιὰ γυναῖκα (Αμ.), *λέει ἀτο μιὰ γραῖα, εἶδε μιὰν Τούρκισσαν, μιὰ νύφε εἶχε μιὰν κουνιάδα* (Οιν.), *ἕνας κασκάρα πα ἐζέλεψεν, ἕνας νυφίτσα ἔλεεν* (Ἰμ.), *ἕνας γυναῖκα εἶχε ἕνα παιδὶ* (Σούρ.), *ἔρθεν ἕνας βροθάκα* (Χαλδ.), *ἕνας γραῖα ἦρτε* (Αμ.), *εὗρα ἕναν κοχλακίτα* (Κοτ.), *εἶχεν κ' ἕναν τρυπίτσα, ἐτίναζεν ἕναν κομματίτσαν, ἕναν ποντικίτσα ἐνέμπεσεν* (Οιν.), *εἷς ἄγουρος, εἷς κουτσή, εἶνας γαρὴ καὶ ἕναν παιδί, εἷς κορώνα ἐγόνεψε* (Κοτ.), *ἔστεκεν εἶνας τσαζούγαρη* (Σάν.), *εἶνας μάννα ἐγέννεσεν* (Σταυρ.), *εἶχε εἶνα γυναῖκα καὶ ἕνα κορίτσ'* (Σούρ.), *ἐδέβεν εἶνας κορώνα* (Σάν.), *σ' εἰνὸς χέρα δοπίτ'* (Χαλδ.), *εἰνὸς περῆς θεατέρα* (Ἰμ.), *εἰνὸς ἡμεροῦ χαρὰν* (Σάν.), *ἑνὸς ἑβδομάδας ψωμὶν* (Χαλδ.), *δῆβε 'ς ἕνας γραίας 'ς σὸ σπίτι* (Αμ.), *'ὰ φτά ἄτην ἕναν δουλείαν* (Αμ.), *εἶδεν ἕναν φτεῖραν* (Κοτ.), *ἐταένεψεν 'ς ἕναν ὀρμανί' ἄκραν* (Ἰμ.), *ἐπέταξεν ἕνα μελεσσίδα* (Οιν.), *ἕνα κορώνα εἶπε* (Αμ.), *ἐκατέβαν ἕνα σκάλαν* (Χαλδ.), *'φτάμε κ' ἕναν συμφωνίαν* (Κοτ.), *ἔτον ἕναν χερέαν 'ς σὸ τσαμούρ'* (Τραπ.), *ἐπῆραν ἀπ' ἕναν στράταν* (Κερ.).

ἐκάθουτον ἕνας χόρα γαρίτσα· ἔτον ἕνας πολλὰ κακέσσα γαρὴ (Ἰμ.), *ἐέντον ἕνας χιλέμορφος κουτσὴ* (Χαλδ.), *ἔνοιξεν εἶνας κούκουρος γραιίτσα* (Σάν.), *ἐκάντουνε ἕνα γυναῖκα δίψυχος* (Ὀφ.), *μία γυναῖκ' ἀφορισμένη* (Οιν.), *ἔτουνε ἕνας γυναῖκα φτωχέσσα* (Σούρ.), *εἶνας ἔμορφος κουτσὴ ἐστάθεν* (Αμ.), *ἔρθεν ἕνας φτωχέσσα γειτόντσα* (Χαλδ.), *εἶνας γαρὴ τζάτζαλεσσα* (Χόψα), *εἶνας ἐντροπαρία νύφε* (Σταυρ.), *ἕναν τρανέσσαν φορθάκα* (Κοτ.), *ἐφεράνε κ' ἕνα γαβάθα γομᾶτο* (Αμ.), *ἕναν τρανὸν βρεχὴν* (Σάν.), *ἕνα εὔκολο δουλεία* (Ὀφ.).

2. Ἄναρθρο ουσιαστικό — άναρθρος προσδιορισμός

ἄχαρος ἡ νύφε (Σάν.), *ἄτυχος ἡ μάννα* (Χαλδ.), *ἄγρεν θωρέαν* (Σταυρ.), *πολλὰ καλέσσα γυναῖκα* (Σάν.), *γνωστικέσσα κουτσὴ* (Ἰμ.), *νέϊσσαν γαρὴν* (Χόψα), *ἔτερενα γυναῖκα* (Σούρ.), *ἀχουλοῦσα γαρὴ* (Κοτ.), *ἁγία ψυχὴ* (Σάν.), *Μεγάλη Κερεκὴ* (Οιν.) , *ἄγρεν λαλίαν* (Σταυρ.).

πλουμιστὸν ποδέαν (Νικ.), *ἐλίγον δουλείαν* (Αμ.), *κοσσάραν γομᾶτον* (Κερ.), *καλὸν ἡμέραν* (Σάν., Χαλδ.), *κομμένον λαλίαν* (Χόψα), *τρανὸν ἀδελφοσύναν* (Κοτ.), *τρανὸν δύναμιν* (Σάν.), *μεγάλον φουρτούναν* (Κερ.), *στενοχωρεμένον ψὴν* (Χαλδ.), *μακρὸν ἱστορίαν* (Σάν.), *νύχτα βαθὺ* (Οιν.), *τρανὸν τύχην* (Χόψα), *καλὸν ἀρχὴν* (Χαλδ.), *ἄδικον κατάραν· τρανὸν θανάσιμον ἁμαρτίαν* (Ἰμ.), *ἡμισ'σὸν ὥραν* (Αργ.), *χρυσὸν φτεῖραν* (Σάν.).

τέσσερεις γυναίκους (Οιν.), *κόκκινοι νυφάδες* (Ἰμ.), *πολλοὶ μαννάδες* (Σταυρ.), *δύοι γυναῖκοι* (Οιν.), *τρανὰ φιλίας· λία 'λαῖες* (Οιν.), *ἐλαφρὰ δουλείας* (Χαλδ.), *τρία μῆνας* (Αργ.), *πολλὰ τόπα* (Κοτ., Χαλδ.), *χρυσὰ σταυροὺς* (Χαλδ.), *ξένα κόπους* (Οιν.), *πολλὰ δουλείαν* (Σταυρ.), *πολλὰ δυσκολία* (Αμ.), *πολλὰ γάλαν· πολλὰ καιρὸν* (Σταυρ.), *πολλὰ βίον* (Σάν.), *πολλὰ δρόμο* (Αμ.), *πολλὰ κόσμος* (Χαλδ.), *πολλὰ χάριτα* (Κερ.), *περ'σσὰ ἡμέρας* (Ἰμ.), *ὀρθὰ δουλείας* (Τραπ.), *μεγάλα ἑτοιμασίες* (Αμ.), *τρία φορὰς* (Αργ.), *πολλὰ κακὰ δουλείας· κάμποσα ποδαρέας· τέσσερα γωνέας* (Ὀφ.), *πολλὰ ἁμαρτίας* (Σούρ.), *πολλὰ εὐχάντας* (Χαλδ.), *μαῦρα ἐλαίας* (Σταυρ.), *κάμποσα Παρασκευὲς* (Αμ.), *ξένα δουλεῖες* (Οιν.), *ὀλίγα ἡμέρας* (Αργ.).

3. Ἔναρθρο ουσιαστικό — έναρθρος προσδιορισμός

ἡ θεατέρα ἡ χιλέμορφον (Ἰμ.), *ἡ ἀποθαμέντζα ἡ κουτσὴ* (Τραπ.), *τη μικρέσσα τὴν κόρ'ν* (Αργ.), *ἡ μαυρέσσα ἡ κορώνα· σὴν καλέσσαν τὴν 'υναῖκαν* (Αμ.), *τὸ πολλὰ ἡ κάμαση· σ' ἄλλο τὴν ἑβδομάδαν* (Σταυρ.), *τὸ κλειδωμένον ἡ πόρτα· σὸ τράνον τὴν στράταν* (Χαλδ.), *σὸ ἴδιο τὴν κάμαρην· τὸ ξένον τὴν πόρταν* (Οιν.), *σὸν δεξὸν τὴν τζέπεν* (Αργ.), *τὸ βραδινὸν τὴν δουλεία* (Κερ.), *τὸ δεύτερο τὴν ἡμέρα* (Ὀφ.), *ἕναν τὴν μερέαν* (Αμ.), *τ' ἄλλο τὴν ἄκραν· τ' ὁσημερ'νὸν τὴν ἡμέραν* (Ἰμ.), *ἀβοῦτο τὸ κοφτὸν τὴ στράταν* (Κοτ.), *ὅλα τὰ πολιτείας· τὰ σπαλιχτὰ τὰ πόρτας* (Τραπ.), *τ' ἁμαρτίες μου τὰ πολλὰ* (Οιν.), *σὰ βρώμικα τὰ λαγκαδέας· οἱ πρῶτοι οἱ γυναῖκ'* (Σάν.), *τ' ἔμορφα τὰ νυφάδα* (Σταυρ.), *τὸ κακὸν ὁ λόγος* (Κερ.), *τ' ἀσημένιον ὁ μαστραπὰς* (Οιν.), *ὁ δεύτερο τὸ παιδὶν* (Σούρ.), *σὰ πρῶτα τὰ καιροὺς* (Αργ.).

τὰ πέντε ἡμέρας (Κερ.), *σὰ ὀγδόντα λίρας* (Κοτ.), *τὰ τρία μαχαλάδες* (Σταυρ.), *σὰ πόσα ὧρες* (Αμ.), *τ' ἐφτὰ εὐλογίας* (Νικ.), *σὰ ξένα πόρτας* (Τραπ.), *σὰ τρία ἡμέρας* (Αργ.).

4. Αντωνυμίες

ἀβούτεν τὴ γυναῖκαν· ἀβούτε ἡ τσούνα (Κοτ.), *ἀβούτε ἄλλε ἡ κουτσὴ* (Χαλδ.), *ἀτὸ ἡ κοριτσίτσα* (Οιν.), *ἀτὸ τὴν πατσή· ἐκεῖνο ἡ πατσή· ἐκεῖνον τὴν περιστερά· ἀτὸ ἡ βροθάκα* (Σουρ.), *ἐκεῖνο τὴ νύχταν* (Τραπ.), *ἀτὸ ἡ ἀρρώστεια* (Αμ.), *ἀτὸ τὴν καρδίαν* (Σταυρ.), *ἀβοῦτο τὴ λίραν* (Ἰμ.), *ἐκεῖνο τὴν ἑβδομάδαν· ἀοῦτο τὴν ἐφτωχείαν· ἀοῦτο ἡ δουλεία* (Χαλδ.), *ἐκεῖνο τὴ νύχτα* (Ὀφ.), *ἀβοῦτο ἡ κουκούλα· ἐκεῖνο τὴν πέτραν· ἐκεῖνο τὴ βραδήν· ἀβουτεῖν' οἱ μάϊσσες* (Σάν.), *ἀτὰ τὰ ἕξ ἡμέρας* (Σταυρ.), *ἐκεῖνα τὰ ἡμέρας*

(Τραπ.), ἀτὰ τὰ λαλίας (Αργ.), ἀτὰ τὰ μασχαρίες· ἐκεῖν᾽ τὰ δεκαπέντε μέρες· ἐκεῖν᾽ τὰ τόπους (Οιν.).

ἀἶκ᾽σσαν νύφεν (Οιν.), ἀἶκ᾽σσα ἄτυχος (Σάν.), ἀἶκ᾽σσαν χ̌ιλέμορφον γυναῖκαν (Χαλδ.), ἀἶκ᾽σσαν περδίκαν (Ἰμ.), ἀέκο δουλεία· κάτι λαλίαν· κανὲν ἡμέραν· ἀέκο γνώσην· κανὲν πέτρα· κανὲν τρίχαν (Οιν.), ποῖο δουλεία· ἄλλο δουλείαν· κάμποσον ὥραν (Κοτ.), ἐκεῖνο ἡμέρα· ἄλλο ἔρεξιν· τιδὲν εὐκολίαν (Κερ.), ἀἶκον τύχ̌ην· ποῖον στράταν· ἀἶκον χαρὰν (Ἰμ.), ἄλλο ὑπομονὴ (Σάν.), τιδὲν τρανὸν δουλείαν· πόσον λογαρίαν· ἀἶκον συμφωνίαν· ἀἶκον φιλίαν (Χαλδ.), ἄλλο πολιτεία· ἀτὸ ἑβδομάδα (Αμ.), ἀἶτικο κατάρα (Ὀφ.), ἄλλον ἡμέρα (Σούρ.), ἀἶκον καμονήν· ἀἶκον μασχαρίαν· ποῖον καρδίαν (Σταυρ.), ἀτόσον στράταν (Χόψα), ἀέκο χρυσὸν καρδία· κανὲ μερέαν κρυφό· κάτι μεγάλον ἁμαρτίαν (Οιν.), ἀἶκο τρανὸ ἀσ̌κεμία (Κοτ.), ἀἶκον ἔμορφον πλάσ᾽· ἀἶκον βαρὺν δουλείαν (Σταυρ.).

τ᾽ ἄλλα τὰ μέρες· ἀέκα παλαλωσύνες· ἀτόσα μέρες κι ἄλλο (Οιν.), ἀτόσα φοράς· ἀἶκα ἀδικίας· ὅσα λίρας· πόσα ἡμέρας (Σάν.), ἀἶκα ὥρας· κάμποσα βραδάς· ἀτόσα λαλίας· ἀἶκα δαρμενίας (Σταυρ.), κάμποσα νύχτας (Χόψα), ἄλλα πολιτείας (Κοτ.), κάμποσα ποδαρέας (Ὀφ.), κάμποσα φορὰς (Ἰμ.), ἄλλα τόπα· ἀἶκα ἀφωρισμένα δουλείας· τ᾽ ἀἶκα τὰ δουλείας· κάμποσα ἡμέρας· ὅσα φορὰς (Χαλδ.), πόσα στράτας (Ἀδ.), κάμποσα Παρασκευὲς (Αμ.), κάμποσα νομάτ᾽ (Ὀφ.), πόσα νομάτ᾽ (Σταυρ.), κάμποσοι παιδάντ᾽ (Χαλδ.), πόσα μῆνες (Οιν.).

τὴ κιοχαγιὰ τὴ νύφεν... ἀτέ· ἡ κουτσ̌ή... ἐπιάνεν ἀτεν· εἶνας λοχοῦσα... ἀτεν· εἶναν μεσοκαιρίτσαν... ἀτεν (Χαλδ.), τὴν ἄκλερον... ἀτεν (Κοτ.), τὴν πατσ̌ὴ ἐκατήβαζεν ἀτενα· ᾽κὶ ᾽φῆκεν ἀτενα... ἄνιφτος (Σούρ.), χρυσαφωμέντσα... ᾽κὶ παίρ᾽ ἀτεν (Σταυρ.), εἶναν γραῖαν καὶ λέθι ἀτεν (Κερ.), ἔναν παραδελφήν... ἐλέπ᾽ς ἀτεν· εἶδεν ἀτεν παντέμορφον (Ἰμ.), ἔναν κορίτζ᾽... εἶδεν ἀτεν (Αργ.), μία γραῖα καὶ ρωτᾶ τενα· τέσσερους γυναίκους... λαλεῖ τὴ μία... δίει ἀτεν (Οιν.), ἔναν πατσ̌ή... ἐκείνε (Ὀφ.), εἶνας γυναῖκα... ἀτεν· τὴ μάισσαν... κ᾽ ἐκείνε (Τραπ.), ἡ μάκενα μ᾽... νὰ γουρεύ᾽ ἀτηνε (Κοτ.), εἶδεν τὴν περδίκα... ἀτεν (Χαλδ.), ὅλον τὴ νύχταν ἐπέρασεν ἀτο· ἡ λειτουργία... ἐποῖκεν ἀτο· ἔναν ψωμίτσα ψήνει ἀτο· ἕνα δαχτυλέαν καὶ βουκοῦται ἀτο· τὴν τεμπελίαν... ἀτο· τὴ δουλεία... ἀτο (Οιν.), τὴν λίραν... ἐθέκεν ἀτο· ἀἶκον κουκούλαν... ἐπέρα ᾽το (Σάν.), τὴ λαλίαν καλὸ ᾽κ᾽ εἶχαν ἀτο· τὴν ὀκνίαν εἶχ̌εν ἀτον (Σταυρ.), τὴν πόρτα... κάρφωσον ἀτο (Ὀφ.), τὸ βραδινὸν τὴν δουλεία... μ᾽ ἀφήνεις ἀ (Κερ.), τὴν ἐντροπήν... εὑρήκ᾽ς ἀτο (Τραπ.), ᾽ς σὸ μικρὸ τὸ παιδί... ἀτος· τοῦ βασιλέα τὸ παιδίν... πᾳσεν τονε... ᾽θάψαν τονε (Αμ.), κάμποσοι γυναῖκοι... πειράζει ἀτουνούς· οἱ γυναῖκοι τοῦ σουλτάνου... νὰ θωρεῖ ἀτουνους (Οιν.), ᾽ς σ᾽ ἀσλάνα πήρανε κ᾽ ἐκεινούς· ᾽ς σὰ καπλάνα πήρανε καὶ ἐκεινούς· τὰ παιδία του... εἶπαν ἀεῖ·

νοι (Αμ.), τὰ κοσσάρας ἔβαλαν ἀτα (Σούρ.), τὰ μαγαρισίας ἐφάζ᾽νεν ἀτα (Κοτ.), εἶχ̌εν λίρες... ἔφσεν ἀτα (Τραπ.), ἀς σὰ μέρες μου καὶ νὰ δεῖς ἀτα (Οιν.).

5. Κτητικά

τὸ κορίτσι... τὰ μάτια ᾽τες· κάθε μία ἔχει τὰ πράδια ᾽τες (Οιν.), ἡ ἄλλε... τὸ παιδίν ἀτ᾽ς (Ὀφ.), ἡ ᾽υναῖκα πα μαναχ̌έσα σ᾽ ὀσπίτ᾽ν ἀτ᾽ς (Αργ.), πεινασμέντσα... ἡ πεθερά ᾽τ᾽ς κακότυχος... τὸν ἄντραν ἀτ᾽ς (Ἰμ.), ἡ μάννα ἀθε ἔδωκαν ἀ (Σούρ.), τὴν πόρταν... τὸ κλειδίν ἀχτερις (Κοτ.), ἔναν παχτσ̌αδίτσα... σὴ μέσην ἀτου· ᾽λαίαν πού... τὸν καρπόν ἀτου· ὅλοι (οἱ γυναῖκοι) ἐτοπλάεψαν τὰ πράδια τουνα· κάμποσοι γυναῖκοι... τὰ πράδια τουνα (Οιν.).

τ᾽ ἐσὸ ἡ πίκρα μέγαν (Τρίπ.), τὸ ᾽μὸν τὴν καρδία (Οιν.), τ᾽ ἐμέτερον ἡ ζωὴ ὀλίγον· τ᾽ ἐμὸν ἡ θαγατέρα· τ᾽ ἐσὸν ἡ λαλία· τ᾽ ἐσὸν ἡ τύχ̌η (Κοτ.), τ᾽ ἐμὸν ἀγάπ᾽· τ᾽ ἐμὸν ἡ ψή· τ᾽ ἐμὸν τῆ παραδείσ᾽ (Ἰμ.), τ᾽ ἐσὸν δουλείαν (Αμ.), ἀτὲ τ᾽ ἐσὸν ἔν᾽ (Τραπ.), σ᾽ ἐμὸν τὴν γούλαν· τ᾽ ἐμὸν ἡ σειρὰ (Χόψα), σ᾽ ἐσὸν τὴν γούλαν (Σταυρ.), τ᾽ ἐσὸν τὴν ἐγάπη· σ᾽ ἐσὸν τὴν ἐπαρχίαν (Χαλδ.), τ᾽ ἐμὰ τὰ τραβωδίας (Σάν.), τ᾽ ἐμέτερα τὰ πόρτας (Κοτ.), τ᾽ ἐσὸν ὁ ψὴ (Αργ.), τ᾽ ἐμέτερο ὁ ἀδελφὸ (Κοτ.), τ᾽ ἐμὸ ὁ ἄντρας (Ὀφ.), τ᾽ ἐμὸν ὁ δοῦλον (Νικ.). τ᾽ ἐμέτερον ὁ ποπᾶς (Χαλδ.), τ᾽ ἐμέτερον ὁ βασιλέας (Σάν.), ὁ κόσμος τ᾽ ἐμέτερον ἔτον· τ᾽ ἐσέτερον ἀγούρ᾽ (Χόψα), τ᾽ ἐσὸν οἱ γειτονάδες· τ᾽ ἐμὸν οἱ ἐμπρολάτοι (Σταυρ.).

6. Επίθετα και μετοχές ως προσδιορισμοί

ἡ γυναῖκα σ᾽ ὄνταν ἔν᾽ δίψυχος· νὰ ἔν᾽ ἡ γυναῖκα ᾽τ᾽ ἔμορφος (Αργ.), ἡ μάννα ἔν᾽ ἀγέννετος (Κερ.), εἶδεν τὴν γαρήν ἀτ᾽ ἀσ̌κέπαον· ἐκείνε θὰ ᾽ίνεται κακοσκότωτος· ἡ νύφε... ἐέντον σύγξυλος· ἡ θεατέρα ᾽τ᾽ ἔγνεφος ἔτον (Ἰμ.), ἡ μάννα μου... ἔμποδος ἔτον (Χαλδ.), ἡ νυφίτσα ἐπέμ᾽νεν χ̌έρα καὶ παντέρημος· ἡ νύφε ἄτυχος ἔτον· ἡ κάλη μ᾽ ἔν᾽ πολλ᾽ ἄρρωστος (Σταυρ.), ἡ κουτσ̌ὴ ἐπελέστεν ὁλομόναχος· ἔτον τίμιος ἡ γυναῖκα ᾽τ᾽ (Κοτ.), ἡ γραῖα ἔμαθεν ἀβράκωτος καὶ βρακωμέντσα· εὔκαιρος ἔρθεν ἡ νύφε (Σάν.), εἶχ̌εν μίαν κουνιάδα... τρισαφόριστος· ἡ κόρη ἀτες... ἄσ̌κεμος (Οιν.), ἀφῆκεν ἀτενα... ἄνιφτος (Σούρ.), τρυγόνα μ᾽ εἶσαι ἔμορφος (Ἰμ.), τ᾽ ἐσὸν ἡ κάρδᾳ... σιδερένεν (Σταυρ.), ἄχτιγος ἐπελέστε ἡ ἐγκλεσία (Κοτ.), εἶδεν τὴ γαρήν ἀτ᾽ ἁπλωμέντσαν (Χόψα), κόρη... νὰ εἶσαι τιμεμέντσα (Τραπ.), ἡ θαγατέρα... ἐπέμνεν μαναχ̌έσα (Κοτ.), ἡ νύφε προκομμέντσα ἔν᾽ (Σταυρ.), μάννα... στέκ᾽ς νουνισμέντσα (Αργ.), ἔτον κρυμμέντσα Ἄρτα (Σάν.), ἡ κίσσα διψασμέντσα λάσ̌κεται· ἡ κοσσάρα ᾽τ᾽ς ἔτον καματερέσσα (Ἰμ.), ἡ κοσσάρα.., καλεμέντσα ἂς ἔν᾽ (Σάν.), ἔναν κορίτζ᾽... φορεμέντσα (Χαλδ.).

τὴν κάλη μου... καλύτερον εὑρήκω (Σταυρ.), θωροῦν τὴ μωρίτσαν... πιασμένον· ἡ μωρίτσα... ἤτονε γαιματωμένον (Οιν.), ἡ γούλα σ᾽ γιατί ἔν᾽

παχύν· ἡ καρδία τ' ὁλόεν ἔν' (Χαλδ.), τ' ἐλαίας πα ἔμορφα ἔν'· ἡ γραφή μ' ἀΐκον ἔτον· ἡ δουλεία 'τ'ς χαμένον ἔτον· ἡ μαναχία ἂν ἔν' καλόν· ἡ ζωή μ' τελεμένον ἔν'· ἐφέκεν τὴν προῖκαν ἀτ'ς γουρεμένον ('Ιμ.), ἔχτισαν τὴν πόρταν ἀτόσο μικρόν· ἡ πίττα μικρὸν πολλὰ ἔνι· ἡ σαρακοστὴ ἔν'... καλὸ (Οιν.), μακρὺ θὰ ἔν' ἡ γλῶσσα· ἡ ψή μ' ὀλίγον ἔν'· κοντὸν θὰ ἔν' ἡ φώσ' (Σταυρ.), ἡ ἐγκλεσία... τρανὸν ἂς ἔν'· τὴν πόρτα ἀμαντάλωτο ἐφέκες· μοναχόν ἀτ' ἐσπαλίεν ἡ πόρτα (Κοτ.), ἡ γούλα σ' ἔν' ζαρόν· τὴν καρδίαν... τ' ἡμ' σὸν φὰ (Κερ.), ἔτον ἡ πόρτα ἀνοιχτὸν (Αργ.), ἡ τύχ' ἀτ'ς ἀνοιχτὸν ἔν'· ἡ βασιλική σ' νὰ ἔν' καλὸν (Σάν.), ἡ ἀξία 'τ' πολλὰ τρανὸν ἔν' (Αμ.), ἔλεπε τὴ μαειρεία ἕτοιμο (Σούρ.), ὁ κάστρεν... πολλὰ ὑψηλὸν ἔτον· ἐξέβεν ἔναν βρόμος... πολλὰ ἄσκεμον (Σάν.), ὁ στόμας... ἀπομένει ἀνοιχτὸ (Οιν.), ὁ κατὴς πάσταρτον ἔν' (Τραπ.), ὁ θάνατον... βαρὺν ἔν' (Σταυρ.), καιρός... χαλασμένο (Αμ.), ὁ λόγος... πικρὸν ἔν'· τὰ νύχτας μακρέα (Χαλδ.), εἴδανε τὰ λίρας κόκκινα (Κοτ.), ὀλίγα τὰ ἡμέρας ('Ιμ.), τὰ ὑποψίες... σωστὰ ἔν'· τὰ προσφορές... ἦσανε μικρὰ (Οιν.).

7. Αναφορικό

τὸν παρὰ τὸ γυρεύεις· τὴν Κερεκὴν τὸ ἔρκεται· τί δουλεία ἔν' τὸ 'ποῖκες· τὴ γνώση τὸ ἔχει (Οιν.), ἐκεῖνος ἄθρωπο τὸ εἶπα (Σούρ.), ἡ ζωή μ' ντὸ θὰ ζῶ (Σταυρ.), τὴ δαρμενεία ντὸ εἶπεν· τὴν καντήλα ντὸ στέκ' ('Οφ.), ἂς σὰ ζωγραφίας ντὸ ἔχ'· τὴ στρατὴν ντὸ πάει (Χαλδ.), τὴν ἡμέραν ντὸ εἶπαν ('Ιμ.), τὸ σπαθὶ τὸ 'ποῖκεν (Αμ.), τὰ παράδας ντὸ εἶχε· τὰ πλούτη ντὸ ἔχανε ('Οφ.), κλεψισμάτα ἔν' ντὸ πουλεῖς (Κοτ.), τὰ δουλείας ντὸ ἐποῖν'νεν (Σάν.), φόρεσε τὰ εἶχε τ' ἄλλα τὰ ροῦχα (Αμ.), τὰ πορδὲς τὰ μολᾶς· τὰ παράες ντὸ θὰ παίρω (Οιν.), τὰ τραβωδίας ντὸ λέω (Σταυρ.).

8. Ευρύτερες ενότητες

ἔναν χριστιανέσσαν γυναῖκαν πολλὰ καλέσσαν (Χαλδ.), ἡ γυναῖκα 'τ' ...ἐπέρεν εἶναν ἄλλεν (Σάν.), ἐπέρεν... τὸ τρανὸν τὸ κορίτζ'... κ' ἡ μεσέισσα (Αργ.), εἶσαι τ' ἐμὸν ἀγάπ' καὶ ἡ παντοτινέσσα· εἶδεν ἄτεν ἡ πεθερά 'τ' νύφεν ἄνθρωπον ἀποσκέπαον· γνωστικέσσα ὄκύλ' θεατέρα ἔτον ...χωρὶς ἐκείνεν ('Ιμ.), εἶνας γαρὴ τζάτζαλέσσα... δεμέντσα (Χόψα), ἀΐκο τρανὸ ἄσκεμία πα 'ίνεται· 'ς ἔναν τρανὸν κάμαρην... γομᾶτον (Κοτ.), 'ς ἔνας γραίας 'ς σὸ σπίτι... εἶπεν τηνε... κ' ἐγείνη εἶπε (Αμ.), τὸ παίρτς εἴκοσι παράδας εἶν', ἐκεῖνα πα δίς ἄτα· εἶνας νύφε... ἔμπρα 'τ'ς... εἶνας ἄλλος (Χαλδ.), ἄμον τὰ τωρ'νὸν τὴ χαρὰν ἄλλο χαρὰ (Σταυρ.), ἀέκο γνώσην 'κὶ θέλ' ἀτ'· ἔνα μεγάλο θάλασσαν... ἀγριεμένο· ἔνα χρυσὸν κοριτζίτσα ἡ βασιλοπούλα... ἔμορφον· ἡ κομμενόχρονος ἀτέ... τὸν νοῦν ἄτες· ἡ Παναΐα ἔβαλεν κ' ἐκείνε τ' ἐκεινές· οἱ γυναῖκοι... τὸ στόμαν ἄτε μία· ἐφτὰ χεράδοι... τοπλαεύκουν-

τανε τσῆ μιᾶς τὸ σπίτ'... κάθε μιά· οἱ γυναῖκοι... καλὰ κορίτσια 'κ' ἦσανε... ἀτουνοὺς (Οιν.), ἀβουτεῖν' τ' ἐμέτερον οἱ γαρῆδες (Σάν.), ἀτὰ τὰ μασχαρίες 'κὶ ἀγαπῶ ἀτα· τὰ τέσσερα μερέες γεμᾶτον (Οιν.), ἐδέκεν ἄτον δύο κοσσάρας, τ' ἔναν ψεμένον καὶ τ' ἄλλο ἄψετον (Κοτ.), ὁ ἔνας ἡ κόρη παντέμορφος (Σάν.).

Συντομογραφίες

'Αδ.: 'Αδισα, Αμ.: Αμισός, Αργ.: Αργυρούπολη, 'Ιμ.: 'Ιμερα, Κερ.: Κερασούντα, Κοτ.: Κοτύωρα, Νικ.: Νικόπολη, Οιν.: Οινόη, 'Οφ.: 'Οφις, Σάν.: Σάντα, Σούρ.: Σούρμενα, Σταυρ.: Σταυρίν, Τραπ.: Τραπεζούντα, Τρίπ.: Τρίπολη, Χαλδ.: Χαλδία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριώτη Ν., 1948. *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων.*

Αναστασιάδη Β., 1976. *῾Η σύνταξη στὸ φαρασιώτικο ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας.*

Ανδριώτη Ν., 1957. *Συντακτικά.* Ποντιακή Εστία 8, 4533-6.

Ανδριώτη Ν., 1961. *Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισίου τῆς Λυκίας.*

Ανδριώτη Ν., 1976. *Τὸ γένος τῶν τούρκικων λέξεων στὴν ποντιακὴ διάλεκτο.* 'Αντιχάρισμα στὸν καθηγ. Ν. 'Ανδριώτη, 41-43.

Ασώπιου Κ., 1958. *Περὶ ἑλληνικῆς συντάξεως.*

Bloomfield L., 1969. *Language.*

Brugmann K., 1897. *The Nature and Origin of the Noun Genders in the Indoeuropean Languages.*

Colaclides P., 1964. *The Pattern of Gender in Modern Greek.* Linguistics 5, 65-68.

Γιάνναρη Α., 1897. *An Historical Greek Grammar.*

Comrie B., 1981. *Language Universals and Linguistic Typology: Morphology and Syntax.*

Dawkins R., 1916. *Modern Greek in Asia Minor.*

Fodor I., 1959. *The Origin of Grammatical Gender.* Lingua 8.1, 1-41, 8.2, 186-214.

Greenberg J., 1978. *Gender Markers.* Universals of Human Language 3, 49-82.

Χατζιδάκι Γ., 1915α. *Γενικὴ γλωσσικὴ Α καὶ Β.*

Χατζιδάκι Γ., 1930, 1915β. *'Ακαδημεικὰ ἀναγνώσματα Β καὶ Γ.*

Hjelmslev L., 1959. *Animé et inanimé, personnel et non-personnel.* Essais linguistiques 12, 211-249.

Ibrahim M. H., 1973. *Grammatical Gender, its Origin and Development.*

Jespersen O., 1922. *Language, its Nature, Development and Origin.*

Jespersen O., 1971. *La philosophie de la grammaire.*

Κανδηλάπτη Γ., 1961. *Ὁ κῶδιξ τοῦ ἐν Ἀργυρουπόλει ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.* Αρχείον Πόντου 24, 134-160.

Κουτίτα - Καϊμάκη Μ., 1977-8. *Ἡ ὀνομαστικὴ σὲ -ν τῶν ἀρσενικῶν ὀνομάτων τῆς Ποντιακῆς.* Αρχείον Πόντου 34, 259-298.

Κωστάκη Θ., 1951. *Σύντομη γραμματικὴ τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου.*

Lyons J., 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics.*

Martinet A., 1956. *Le genre feminin en indoeuropéen. Examen fonctional du problème.* Bulletin de la Société de Linguistique de Paris 52, 83-95.

Martinet A., 1962. *A Functional View of Language.*

Meillet A., 1965. *Linguistique historique et linguistique générale.*

Mills A., 1984. *The Acquisition of Gender in English and German.*

Mirambel A., 1957-8. *Genre et nombre dans la flexion des noms en grec Modern.* Bulletin de la Société de Linguistique de Paris 53_1, 103-137.

Moravcsik E., 1978. *Agreement.* Universals of Human Language (J. Greenberg) 4, 331-374.

Οικονομίδη Δ., 1958. *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου.*

Παπαδόπουλου Α., 1955. *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου.*

Φάβη Β., 1948. *Συντακτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Φαράσων.* Επετηρίς Βυζαντινών Σπουδών 18, 177-9.

Saporta S., 1976. *The Sexism of Language and the Language of Sexism.* Linguistic Studies, αφιέρωμα στον J. Greenberg, 179-182.

Schwyzer E., 1950. *Griechische Grammatik.* Zweiter Band.

Τζάρτζανου Α., 1953. *Νεοελληνικὴ σύνταξις* (τῆς κοινῆς δημοτικῆς), β' έκδ.

Τριανταφυλλίδη Μ., 1941. *Νεοελληνικὴ γραμματική.*

SUMMARY

M. Koutita - Kaimaki, *Cases of no gender - agreement in the dialect of Pontos*

In this article we examine the cases in which there is no agreement between the gender of the constituents of a sentence in the dialect of Pont. We have found that the characteristic ±animate is connected to changes of the gender of the nouns with consequences on their morphology as well on the rules of gender - agreement of the constituents of a sentence. For the dialect of Pont we must accept the characteristic of animacy as one of the parameters which are related to linguistic change.

M. K. - K.

ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Η ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ Ε.Π.Μ. κ. ΛΑΜΨΙΔΗ ΩΣ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΟΝΤΙΩΝ «ΑΡΓΟΝΑΥΤΑΙ - ΚΟΜΝΗΝΟΙ» ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

Ὁ Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί» τῆς Καλλιθέας Ἀθηνῶν μὲ ἀπόφαση τῆς Γενικῆς Συνελεύσεώς του τὴν 1-4-1988 ἀνακήρυξε παμψηφεὶ ἐπίτιμο πρόεδρο τοῦ Συλλόγου τὸν πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ διευθυντὴ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου» κ. Ὀδυσσέα Λαμψίδη. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ καταχωρήθηκε στὸ βιβλίο πρακτικῶν τοῦ Συλλόγου (πράξη 34/ 2-5-1988), στὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων τονίσθηκε ὅτι «ὁ Ὀδυσσέας Λαμψίδης εἶναι γνωστὸς στὸ Πανελλήνιο ὡς Βυζαντινολόγος διεθνοῦς κύρους — ἔχει λάβει μέρος σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ Διεθνῆ Συνέδρια Βυζαντινῶν Σπουδῶν — καὶ ἔχει κάνει σ' αὐτὰ ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις. Ἀλλὰ παράλληλα, ἀπὸ τὰ φοιτητικά του χρόνια, δὲν ἐλησμόνησε τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὸν Πόντο, καὶ ἀσχολήθηκε ἐπιστημονικὰ μὲ ἱστορικά, λαογραφικὰ καὶ γλωσσολογικὰ θέματα γύρω ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Πόντο. Δὲν ὑπάρχει οὔτε μία σελίδα ἀπὸ τὶς πολυπληθεῖς πραγματεῖες του ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἐπιστημονικὰ τεκμηριωμένη.

Πολυάριθμες ἐργασίες του εἶναι δημοσιευμένες στὸ "Ἀρχεῖον Πόντου" καὶ σὲ ἄλλα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καθὼς καὶ αὐτοτελῆ βιβλία, ὥστε σήμερα νὰ θεωρεῖται, δικαίως, ὁ πρύτανις τῶν ἐπιστημόνων ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Ἑλληνικὸ Πόντο.

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ συλλόγου μας μὲ τὴν ἀνακήρυξή του σὲ ἐπίτιμο πρόεδρό του ἐκπληρώνει ἕνα μεγάλο χρέος: Ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸν Ὀδυσσέα Λαμψίδη, διότι διέθεσε τὸν ἐπιστημονικὸ ὁπλισμό του στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου καὶ διότι διευθύνει ἀπὸ ἐτῶν λίαν ἐπιτυχῶς τὴν Κιβωτὸ γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς πατρογονικῆς μας κληρονομιᾶς, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν.

Σὲ ἔνδειξη μεγίστης τιμῆς γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορά του στὸν Ἑλληνισμὸ τοῦ Πόντου τόσο ὡς ἐπιστήμονα ὅσο καὶ ὡς Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο ἀποφασίζει νὰ τοῦ ἀπονείμει τιμητικὸ δίπλωμα καὶ χρυσὸ μετάλλιο μὲ τὸ ἔμβλημα τοῦ συλλόγου».

Μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς 1-4-1988 τὸ Δ.Σ. τοῦ Συλλόγου κάλεσε σὲ σύσκεψη ἀντιπροσώπους ἀπὸ τὰ ἀδελφὰ ποντιακὰ σωματεῖα καὶ συλλόγους Ἀττικῆς καθὼς καὶ Δυτικῆς Γερμανίας, Η.Π.Α. - Καναδᾶ, μὲ σκοπὸ τὴν ὀργάνωση εἰδικῆς κοινῆς τιμητικῆς ἐκδηλώσεως τῶν συλλόγων αὐτῶν μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ κ. Ὀδυσσέα Λαμψίδη ὡς ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου Ποντίων «Ἀργοναῦται- Κομνηνοί».

Στὴ σύσκεψη αὐτὴ ποὺ ἔγινε στὶς 14-4-1988 ἔλαβαν μέρος τὰ ἑξῆς ποντιακὰ σωματεῖα:

1. Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί».
2. Καλλιτεχνικὸς Ὀργανισμὸς Ποντίων Ἀθηνῶν.
3. Παμποντιακὴ Ἕνωση.
4. Ἕνωση Ποντίων Μελισσίων.
5. Ἕνωση Ποντίων Νικαίας - Κορυδαλλοῦ.
6. Ἕνωση Ποντίων Πειραιᾶ.
7. Ἀδελφότητα Τριπολιτῶν «Ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ».
8. Σύλλογος Ποντίων Περιστερίου.
9. Σύλλογος Ποντίων Ν. Φιλαδέλφειας «Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης».
10. Ἕνωση Ποντίων Ζωγράφου.
11. Κέντρο Ποντιακῶν Μελετῶν.
12. Ποντιακὸς Σύλλογος «Ἀργώ».
13. Ἀδελφότητα Ποντίων «Παναγία Γουμερᾶ».
14. Ὁμοσπονδία Συλλόγων Ἑλλήνων Ποντίων Δ. Γερμανίας καὶ
15. Ὁμοσπονδία Συλλόγων Ἑλλήνων Ποντίων Η.Π.Α. - Καναδᾶ.

Ἡ τιμητικὴ ἐκδήλωση ἔγινε στὴν κατάμεστη ἀπὸ Ποντίους καὶ φιλοποντίους αἴθουσα τελετῶν τοῦ Συλλόγου Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί» στὶς 12-5-1988 μὲ παρουσία τῶν κ.κ. Ν. Ἀκριτίδη, Ὑπουργοῦ Ἐμπορίου, Ἰσαὰκ Λαυρεντίδη, τέως ἀντιπροέδρου τῆς Βουλῆς, Π. Μώραλη, Γεν. Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας, Κώστα Ρωμαίου, ὁμοτίμου καθηγητῆ Λαογραφίας - Ἀκαδημαϊκοῦ, Γιάννη Τσαλουχίδη, βουλευτῆ Α΄ Θεσσ/νίκης, Θεοδ. Κατσανέβα, πρώην Δ/τῆ τοῦ Ι.Κ.Α., ἐκπροσώπων τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς, ἐκπροσώπων τῶν Δ.Σ. τῶν συλλόγων ποὺ ὀργάνωσαν τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ καὶ πλήθους κόσμου.

Ἡ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ναυσικᾶ Γκάγκα - Ἰασονίδου χαιρέτισε τοὺς παρισταμένους καὶ τοὺς εὐχαρίστησε γιὰ τὴ συμμετοχή τους στὴν ἐκδήλωση αὐτή, ἐξηγώντας τοὺς λόγους ποὺ ὤθησαν τὸ Δ.Σ. νὰ τιμήσει τὸν κ. Ὀδυσσέα Λαμψίδη.

Εὐθὺς ἀμέσως ἐπακολούθησαν οἱ ὁμιλίες τῶν κ.κ.

α) Ν. Οἰκονομίδη, καθηγητῆ Βυζαντινῆς Ἱστορίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μὲ θέμα:
«Τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ὀδυσσέα Λαμψίδη»,

β) Δημ. Τομπαΐδη, Συμβούλου Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, μὲ θέμα: «Τὸ γλωσσικὸ καὶ φιλολογικὸ ἔργο τοῦ Ὀδυσσέα Λαμψίδη»,

γ) Δικαίου Β. Βαγιακάκου, ἐπιτ. Γεν. Διευθυντοῦ τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μὲ θέμα: «Τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Ὀδυσσέως Λαμψίδου» καὶ

δ) Γιάννη Ταϊγανίδη, καθηγητῆ τοῦ Ε.Μ. Πολυτεχνείου, μὲ θέμα: «Γιὰ τὸν Ὀδυσσέα Λαμψίδη».

Τοὺς κύριους αὐτοὺς ὁμιλητὲς ἀμέσως διαδέχθηκε στὸ βῆμα ὁ τιμώμενος κ. Λαμψίδης μὲ ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς βαθιᾶς του συγκινήσεως, ὁ ὁποῖος καὶ εὐχαρίστησε ὅλους, ὅσοι συνέβαλαν στὴν ὡραία αὐτὴ ἐκδήλωση, καὶ στὴ συνέχεια ἀκολούθησαν οἱ χαιρετισμοί, τοὺς ὁποίους ἀπηύθυναν πρὸς τὸν τιμώμενο οἱ κ.κ. Ν. Ἀκριτίδης, Ὑπουργὸς Ἐμπορίου, Ἰσαὰκ Λαυρεντίδης, τέως ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς, Π. Μώραλης, Γεν. Γραμματέας τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας, Κώστας Ρωμαῖος, ὁμότιμος καθηγητὴς Λαογραφίας - Ἀκαδημαϊκός, Γιάννης Τσαλουχίδης, βουλευτὴς Α΄ Θεσσ/νίκης, καὶ Θεόδ. Κατσανέβας, πρώην Δ/τὴς τοῦ Ι.Κ.Α.

Τέλος ἡ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Γκάγκα, πλαισιωμένη ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ., παρέδωσε στὸν κ. Λαμψίδη τὸ τιμητικὸ δίπλωμα τῆς ἀνακηρύξεώς του ὡς ἐπιτίμου Προέδρου τοῦ Συλλόγου καὶ ταυτόχρονα τοῦ ἀπένειμε καὶ χρυσὸ μετάλλιο γιὰ τὴν ὅλη προσφορά του στὴ διατήρηση καὶ ἐξύψωση τῆς ποντιακῆς Ἰδέας.

Ἡ ὡραιότατη αὐτὴ ἐκδήλωση, ποὺ γέμισε μὲ χαρὰ ὅλους, ὅσοι παραβρέθηκαν ἐκεῖ, ἔληξε μὲ δεξίωση ποὺ δόθηκε στὶς εὐρύχωρες αἴθουσες τοῦ Συλλόγου.

Σημείωση:

Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ ὁ Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί» ἐξέδωσε ἰδιαίτερο τεῦχος, στὸ ὁποῖο ἀναγράφονται λεπτομερῶς τόσο τὰ κείμενα τῶν ὁμιλιῶν, ἀντιφωνήσεως καὶ χαιρετισμῶν, ὅσο καὶ καθετὶ σχετικὸ μὲ τὴν ἐκδήλωση, μὲ τίτλο: «Τιμητικὴ ἐκδήλωση ποὺ ἔγινε στὶς 12 Μαΐου 1988 γιὰ τὸν Ὀδυσσέα Λαμψίδη, Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, Ἀθήνα - Καλλιθέα 1988» (σσ. 1 - 96 + πίνακες - φωτογραφίες σσ. 16).

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

2. ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ «ΣΤΕΓΗΣ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ»

Τὴν Κυριακὴ 29 Ἰανουαρίου 1989, στὶς 11 π.μ. στὸ νεόδμητο τριώροφο κτίριο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν (ὁδὸς Ἀγνώστων Μαρτύρων ἀριθμ. 73, Ἄνω Νέα Σμύρνη, τηλ. 9354-333), οἱ οἰκοδομικὲς ἐργασίες τοῦ ὁποίου μόλις πρόσφατα εἶχαν ἀποπερατωθεῖ μετὰ μακροχρόνιες προσπάθειες τῆς Ἐπιτροπῆς, ἔγιναν μὲ παρουσία τοῦ Ποντίου ὑπουργοῦ Ἐμπορίου κ. Ν. Ἀκριτίδη καὶ ἄλλων ἐπισήμων τὰ ἐγκαίνια τῆς «Στέγης Κειμηλίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου».

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐγκαινίων αὐτῶν ἡ Ε.Π.Μ., ἐξιστορώντας τὸ σκοπὸ τῆς λειτουργίας τῆς Στέγης, γιὰ ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ εἶχε ἐκδώσει τὸ ἀκόλουθο δελτίο τύπου:

«Ἡ Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν, ἕνα σωματεῖο ἐπιστημονικὸ ποὺ ἱδρύθηκε τὸ 1927 μὲ πρωτοβουλία τοῦ γιατροῦ Θεοφύλακτου Θεοφυλάκτου, καὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν τελευταῖο μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Χρύσανθο, ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, μετὰ τὸ 1938, συμπλήρωσε φέτος 60 χρόνια ἐπιστημονικῆς δραστηριότητας. Τύπωσε 42 τόμους τοῦ περιοδικοῦ "Ἀρχεῖον Πόντου" καὶ 17 πολυσέλιδα παραρτήματα. Στὶς ἐκδόσεις αὐτὲς περιέχονται ἀπὸ ἐπιστήμονες Ἕλληνες καὶ ξένους ἄρθρα καὶ μελέτες σχετικὲς μὲ τὴν διάλεκτο τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμό τους, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά τους. Ἀκόμα δημοσιεύθηκαν ἡ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος, Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, Δημοτικὰ τραγούδια καὶ παραμύθια, καθὼς καὶ Μελωδίες τῶν ἀσμάτων τοῦ Πόντου.

Ἀπὸ τὸ 1980 ἡ Ἐπιτροπή, σὲ οἰκόπεδο ποὺ τῆς δωρήθηκε ἀπὸ τὸ Δημόσιο, οἰκοδόμησε ἕνα τριώροφο οἴκημα, ποὺ τὸ ὀνόμασε "ΣΤΕΓΗ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ". Στὸ κτίριο αὐτὸ θὰ στεγαστοῦν: α) ἕνα μόνιμο ἐκθετήριο τῶν κειμηλίων, β) ἕνα κέντρο σπουδῆς, ἔρευνας καὶ μελέτης ποντιακῶν θεμάτων, γ) μιὰ βιβλιοθήκη καὶ ἕνα σπουδαστήριο γιὰ ἐπιμορφωτικὰ μαθήματα ἱστορίας, λαογραφίας καὶ γλώσσας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, δ) πανελλήνια καὶ διεθνῆ συνέδρια μὲ θεματικὴ τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1922.

Τὸ κτίριο αὐτὸ οἰκοδομήθηκε μὲ τὴ χορηγία τῆς Πολιτείας - Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, Ὑπουργείου Ἐμπορίου, Κρατικῶν Λαχείων, Τ.Α.Π.Α.Π., Παγκείου Ἐπιτροπῆς καὶ ἄλλων Ἱδρυμάτων Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου. Ἀκόμα ὑπῆρξαν δωρεὲς ἀπὸ μέρους φιλοποντίων Ἐπιχειρήσεων καὶ Ἑταιρειῶν, καθὼς καὶ Ποντίων καὶ φιλοποντίων

ἰδιωτῶν. Στὴν οἰκοδομικὴ προσπάθεια συνέβαλε οἰκονομικὰ μὲ κάθε τρόπο καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν.

Τὴν Κυριακή, 29 Ἰανουαρίου 1989, στὶς 11 π.μ. ὀργανώνει μιὰ φιλικὴ συνάντηση, ὅπου ἔχει προσκαλέσει ἐκπροσώπους τῆς Πολιτείας, τοῦ πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, καθὼς καὶ ἐκπροσώπους τῶν ποντιακῶν σωματείων. Σκοπὸς τῆς συγκεντρώσεως αὐτῆς θὰ εἶναι ἡ εὐκαιρία αὐτῶν ποὺ συνέβαλαν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς στὴν οἰκοδόμηση τῆς Στέγης νὰ γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ τὸ κτίριο καὶ νὰ ἔχουν τὴν πρώτη ἐποπτεία μὲ τὸν ἐξοπλισμό, τὴν ἐπίπλωση κλπ. καὶ μὲ τὴ μελλοντικὴ του λειτουργία.

Στὴν ἴδια συγκέντρωση θὰ παρουσιαστεῖ καὶ ἡ νέα ἔκδοση τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 χάρτες, οἱ ὁποῖοι ἀναπαριστοῦν τμηματικὰ τὸ γεωγραφικὸ χῶρο τοῦ Πόντου, ὅπου ζοῦσαν οἱ Ἕλληνες μέχρι τὸ 1922.

Ἡ ἐκδήλωση αὐτὴ θὰ εἶναι μιὰ ἔκφραση εὐγνωμοσύνης πρὸς ὅλους, ὅσοι συνέβαλαν στὴ διαφύλαξη καὶ προβολὴ τῶν στοιχείων ποὺ συνιστοῦν τὴν ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου».

Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ «ἐνημερωτικὸ σημείωμα» γιὰ τὴ «διαρρύθμιση καὶ λειτουργία τοῦ κτιρίου τῆς Στέγης» ποὺ κυκλοφόρησε τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων, ὁ πρόεδρος τῆς Ε.Π.Μ. κ. Λαμψίδης, ἀφοῦ χαιρέτισε τοὺς παρισταμένους, ἀναφέρθηκε στὴν Ε.Π.Μ. καὶ τὸ ἐπιτελούμενο ἔργο της καὶ ἀμέσως ἀκολούθησαν ὁμιλίες σύντομες ἀλλὰ κατατοπιστικὲς γιὰ τὶς ἐπιμέρους λειτουργίες τῆς Στέγης ἀπὸ μέλη τοῦ Δ.Σ. τῆς Ε.Π.Μ. καὶ ὅσους συνετέλεσαν στὴν εὐόδωση τῶν ἐργασιῶν ἀποπερατώσεως τοῦ κτιρίου.

Ἔτσι ἡ κ. Ἀθηνᾶ Καλλιγᾶ ἀνέπτυξε τὴ σημασία τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἀρχείου Πόντου», ὁ κ. Χρ. Γαλανίδης ἐξέθεσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴν οἰκοδόμηση καὶ ἀποπεράτωση τοῦ κτιρίου, ἡ κ. Ἰορδανοπούλου ἀναφέρθηκε στὸ οἰκονομικὸ μέρος τῆς ἀνεγέρσεως, ὁ κ. Δ. Λαζαρίδης ἀνέλυσε γενικὰ τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς Στέγης, ὁ κ. Χρ. Ἀνδρεάδης ἐξέθεσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ χώρου της ὡς ἐργαστηρίου ἔρευνας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ποντιακοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ δ. Λ. Καλπίδου ἀναφέρθηκε στὸ μουσειακὸ χῶρο τοῦ κτιρίου, τὸν ἀποκλειστικὰ διατεθειμένο γιὰ τὴν ἔκθεση τῶν διαφόρων κειμηλίων. Τέλος ὁ κ. Γιάννης Ταϊγανίδης παρουσίασε τὴ νέα ἔκδοση τῆς Ε.Π.Μ. μὲ 12 χάρτες τῶν οἰκισμῶν τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου.

Ταυτόχρονα μὲ τὸ «πρόγραμμα - ἐνημερωτικὸ σημείωμα» ποὺ δόθηκε στοὺς παρευρισκομένους, διανεμήθηκε καὶ ἰδιαίτερο τεῦχος μὲ τίτλο «Στέγη κειμηλίων τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου - Χορηγοὶ καὶ δωρητές, Ἀθῆναι 1988» (σσ. 12), στὸ ὁποῖο ἐκτίθεται μὲ λεπτομέρεια τὸ «ἱστορικὸ τῆς Στέγης Κειμηλίων τοῦ Πόντου» ἀπὸ τὴν κ. Ἀθηνᾶ Καλλιγᾶ καὶ ἀναγράφονται οἱ χορηγίες καὶ δωρεές.

Τὴν ἐκδήλωση χαιρέτισαν ὁ Ὑπουργὸς Ἐμπορίου κ. Ν. Ἀκριτίδης, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπαίνεσε τὸ ἔργο τῆς Ε.Π.Μ., ἀποθαυμάζοντας τὸ θαυμάσιο κτίριο καὶ τὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελεῖται, καθὼς καὶ οἱ κ.κ. Ἰσαὰκ Λαυρεντίδης, πρώην ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς, Ἄννα Θεοφυλάκτου, ἐκπρόσωπος τῆς «Μέριμνας Ποντίων Κυριῶν» Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ἱδρύματος «Παναγία Σουμελᾶ», Πέτρος Μαυροφρύδης, πρόεδρος τῆς Εὐξείνου Λέσχης Σερρῶν, Λάζος Τερζᾶς, ἠθοποιὸς καὶ σκηνοθέτης τοῦ ποντιακοῦ θεάτρου, και Σῖμος Λιανίδης, φιλόλογος, τ. λυκειάρχης.

Τέλος ἐπακολούθησε δεξίωση καὶ οἱ παρευρισκόμενοι περιεργάσθηκαν τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἄλλων χώρων τοῦ κτιρίου, ὅπου ξεναγήθηκαν καταλλήλως.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1987

[Ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς 31.1.1988.]

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ χρόνου μᾶς ἐπεφύλαξε μίαν θλιβερὴν ἔκπληξιν. Ὁ Θρασύβουλος Πιστοφίδης, παλαιὸν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν μέλος τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἔφυγε ἀπὸ κοντά μας. Εἰς τὴν κηδείαν του ἡ Ἐπιτροπὴ ἀντεπροσωπεύθη ἀπὸ τὸν σύμβουλον κ. Σταυριανίδην, ὁ ὁποῖος καὶ κατέθεσε στέφανον ἐκ μέρους αὐτῆς. Ἂς τηρήσωμεν ἑνὸς λεπτοῦ σιγὴν εἰς μνήμην του.

Μετὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1986, κατὰ τὴν ὁποίαν διεξήχθησαν ἀρχαιρεσίαι, καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ νέου Διοικ. Συμβουλίου τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ διορισθεῖσα διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς Στέγης Κειμηλίων Ἐπιτροπὴ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου της διὰ τῆς ἀγορᾶς 100 καρεκλῶν, πολλῶν σειρῶν ντέξιον, πυροσβεστήρων, φωτιστικῶν σωλήνων νέων καὶ ἄλλων χρειωδῶν, καὶ διὰ τῆς παραλαβῆς 50 μεταχειρισμένων πτυσσομένων καθισμάτων προσφερθέντων ὑπὸ τῆς «Παμποντιακῆς Ἑνώσεως».

Τὴν ἐγκατάστασιν καὶ στερέωσιν τῶν πυροσβεστήρων καὶ τῶν φώτων εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς Στέγης Κειμηλίων ἐπέβλεψαν ἡ κ. Ἰορδανοπούλου, ὁ κ. Λαζαρίδης καὶ ἡ δὶς Καλπίδου, εἰς τὸ ἐπίπονον ὅμως ἔργον τῆς μεταφορᾶς τῶν βιβλίων τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπὸ τὴν ἀποθήκην τοῦ Συλλόγου «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί», ἀπὸ τὸ διαμέρισμά μας τῆς ὁδοῦ Κρήνης εἰς Ν. Σμύρνην καὶ ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας τῆς ὁδοῦ Κολοκοτρώνη, ἐβοήθησαν προθύμως τόσον τὸ γραφεῖον Ἀ/φῶν Γαλανίδη διαθέσαν φορτηγὸν μὲ ἐργάτας ὅσον καὶ ὁ κ. Χαλκίδης καὶ πολλὰ μέλη τοῦ Σωματείου «Παναγία Γουμερᾶ».

Οὕτω μετὰ τὴν συσκευασίαν τῶν τόμων εἰς δέματα καὶ τὴν τοποθέτησίν των εἰς τὰ ντέξιον ἔγινε τὴν 12.10.1987 ἡ καταμέτρησις καὶ καταγραφὴ τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἐπιτροπῆς. Οἱ τόμοι τοῦ Ἀρχείου Πόντου εἶναι 18.156, τὰ Παραρτήματα 8.029, τὰ Λευκώματα «Μνήμη Αὐτοκρατορίας Μεγάλων Κομνηνῶν» 1.104 καὶ οἱ Χάρται τοῦ Πόντου 13.

Κατηρτίσθη ὁ πίναξ τῶν βιβλίων, ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ κ. Λαζαρίδη, τῆς κ. Ἰορδανοπούλου καὶ τῆς κ. Καλλιγᾶ καὶ κατεχωρήθη εἰς τὰ ἀρχεῖα μας. Ἀπομένει τώρα ἡ μεταφορὰ καὶ καταγραφή, εἰς ἰδιαίτερον κατάλογον, τῶν σπανίων βιβλίων, τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τὰς 4 βιβλιοθήκας τοῦ γρα-

φείου, καθὼς καί, τὰ ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἀπὸ ἄλλα ἱδρύματα, ἑλληνικὰ καὶ ξένα βιβλία.

Ἡ Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν ἐνέκρινε πρότασιν τῶν Ἀ/φῶν Γαλανίδη καὶ τοῦ κ. Δημητρίου Τομπουλίδη διὰ τὴν σύστασιν οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία θὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐρυτέραν προβολὴν τοῦ κύρους, τοῦ ἔργου καὶ τοῦ προορισμοῦ γενικώτερον τῆς Ε.Π.Μ., τόσον πρὸς τοὺς ποντιακοὺς ὅσον καὶ τοὺς ἑλλαδικοὺς πνευματικοὺς κύκλους, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον των διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν συμπαράστασίν των πρὸς αὐτήν. Πρὸς τοῦτο συνεστήθη ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ.κ. Χρήστου Γαλανίδη, Δημητρίου Τομπουλίδη, Ναυσικᾶς Ἰασονίδου - Γκάγκα, Ἀποστόλου Ἀποστολίδη καὶ τῆς κ. Ἔλσας Γαλανίδου - Μπαλφούσια ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Διοικ. Συμβουλίου μας.

Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ ἔδωσε δημοσιότητα εἰς τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Ε.Π.Μ. μὲ ἐκτύπωσιν διαφωτιστικοῦ φυλλαδίου, φωτογραφιῶν τῆς Στέγης Κειμηλίων καὶ ἐνημερωτικῆς ἐπιστολῆς, τὰ ὁποῖα ἀπηύθυνε πρὸς ὅλους τοὺς ποντιακοὺς συλλόγους τῆς χώρας, πρὸς ἰδιώτας καὶ ἐπιχειρήσεις. Ἔχομεν ἤδη δείγματα, ἴσως ὄχι μεγάλα ἀκόμη, τῆς ἀπηχήσεως εἰς τὴν ἔκκλησιν πρὸς ὑλικὴν συμπαράστασιν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1987 μία πρωτοβουλία, τὴν ὁποίαν ἡ Ε.Π.Μ. ἴσως θὰ ἐπερίμενε νὰ ἐκδηλωθῇ ἀπὸ ἀδελφὰ ποντιακὰ σωματεῖα, ἐκοινοποιήθη ἐκ μέρους τοῦ ROTARY Ἀθηνῶν εἰς τὸν πρόεδρόν μας κ. Λαμψίδην, διὰ τὸν πανηγυρικὸν ἑορτασμὸν τῶν 60 χρόνων τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν.

Τὸ ROTARY ἀπηύθυνε προσκλήσεις πρὸς τὰ προεδρεῖα ὅλων τῶν ποντιακῶν σωματείων, πρὸς Ποντίους βουλευτὰς καὶ δημοσιογράφους, ἡ δὲ Ε.Π.Μ. πρὸς τὰ μέλη της καὶ μερικὰς προσωπικότητας. Εἰς τὴν ἑορταστικὴν ἐκδήλωσιν, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν τὴν 9ην μ.μ. τῆς 6ης Ἰουνίου 1987 εἰς τὸ ξενοδοχεῖον King George, ὁμιληταὶ ἦσαν ὁ ὑπουργὸς καὶ μέλος τῆς Ε.Π.Μ. κ. Νῖκος Ἀκριτίδης καὶ ὁ βουλευτὴς κ. Ἰωάννης Τσαλουχίδης, μὲ θέμα «65 χρόνια οἱ Ἕλληνες Πόντιοι μακριὰ ἀπὸ τὸν Πόντο». Μὲ ἀθρόαν προσέλευσιν τῶν προσκεκλημένων διεξήχθη, μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν, ἡ ὀργανωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ροταριανοῦ Ὁμίλου ἐκδήλωσις τιμῆς καὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπὶ 60 συναπτὰ ἔτη ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν.

Μετὰ τὴν ὁμιλίαν τῶν δύο ὁμιλητῶν, ὁ πρόεδρος τοῦ ROTARY, ἀφοῦ ἐξῆρε, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενοι ὁμιληταί, τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιτελουμένου ἔργου ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Ὀδυσσέως Λαμψίδη, ἐπέδωκε εἰς τὸν πρόεδρον κ. Ὀδυσσέα Λαμψίδην Δίπλωμα μετὰ Μεταλλίου διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν Ποντιακῶν

Μελετῶν. Ὁ κ. Λαμψίδης ηὐχαρίστησε τοὺς προλαλήσαντας καὶ ἰδιαιτέρως τὸν πρόεδρον τοῦ ROTARY διὰ τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν τῆς ὀργανώσεως τῆς ὁποίας προΐσταται.

Ὁ 41ος τόμος τοῦ Ἀρχείου Πόντου ἔχει κυκλοφορηθῆ καὶ ἤδη ὑπάρχει προσφορὰ ἐργασιῶν διὰ τὸν 42ον. Τὸ ἐπιστημονικὸν περιοδικόν μας ἔχει πάντοτε ὕλην πολλὴν καὶ ἐκλεκτήν, ἐξ οὗ καὶ ἡ μεγάλη ζήτησίς του πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου δίδεται μεγάλη βαρύτης εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀρτιότητα τῶν κειμένων του, εἰς τὰ ὁποῖα στηρίζονται ὡς εἰς πηγὰς ὑπευθύνου ἐγκυρότητος. Παρὰ τὴν οἰκονομικὴν στενότητα, ἐπισπεύδεται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ Παραρτήματος μὲ τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Λαζαρίδη διὰ τὴν Παιδείαν εἰς τὸν Πόντον μεταξὺ τοῦ 1820 καὶ 1922, διὰ νὰ γίνῃ ἴσως δυνατὴ ἡ παρουσίασίς του κατὰ τὸ Β΄ Παγκόσμιον Παμποντιακὸν Συνέδριον τοῦ 1988.

Τὴν δίδα Ε. Καλπίδου, ἡ ὁποία παρῃτήθη τῆς θέσεως ἐφόρου, ἀντικατέστησεν ὁ κ. Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν ἀπασχόλησιν μὲ τὴν ὡς ἄνω ἐργασίαν του, συνειργάσθη ἐπὶ μῆνας μὲ τὴν κ. Ἰορδανοπούλου καὶ τοὺς βοηθούς της εἰς τὴν διαλογὴν καὶ ταξινόμησιν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τὴν βοηθόν μας γραφείου κ. Γεωργίαν Τσιτσιμπίκου, ἀποχωρήσασαν κατὰ Ἰούνιον 1987 τῆς ὑπηρεσίας, θὰ ἀντικαταστήσῃ ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1988 ἡ δὶς Παναγιώτα Τσιλιγκαρίδου, φοιτήτρια τῆς Παντείου, μὲ τοὺς ἰδίους ὅρους ἀπασχολήσεως, δηλ. καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα πλὴν Σαββάτου, ἐπὶ 2 ὥρας, ἀπὸ τῆς 10ης πρωϊνῆς μέχρι τῆς 12ης μεσημβρινῆς μὲ μικτὸν μισθὸν περίπου δρχ. 30.000.

Ἐν τῷ μεταξύ, μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν στόχων τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν Σύλλογον Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί», ὁ κ. Λαμψίδης κατήρτισε πρόγραμμα Ἐπιμορφωτικῶν Μαθημάτων. Τὸ ἐκτυπωθὲν ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἐκυκλοφορήθη εὐρύτατα. Τοῦτα δύνανται νὰ παρακολουθήσουν Πόντιοι ἀπόφοιτοι παλαιοῦ γυμνασίου ἢ τωρινοῦ λυκείου. Ἀντικείμενον τῶν ἐπιμορφωτικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ 4 κύκλους, εἶναι: Ἱστορία, Γλῶσσα, Λαογραφία καὶ πνευματικὸς καὶ ὑλικὸς πολιτισμός. Ἡ διάρκεια τῶν μαθημάτων θὰ εἶναι 2 ½ μῆνες. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ θὰ γίνωνται δύο ὡριαῖα μαθήματα ἑκάστην ἑβδομάδα. Ὁ διδάσκων, μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ θέματός του ἐπὶ 25 λεπτά, θὰ κάμῃ διάλογον μὲ τοὺς ἀκροατάς, δίδων σχετικὰς ἐξηγήσεις καὶ βιβλιογραφικὰς πληροφορίας.

Οἱ ἐπιλεγόμενοι ὑποψήφιοι ἀκροαταὶ θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ παρακολουθήσουν ὅλα τὰ μαθήματα τοῦ κύκλου, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν οἱ ἴδιοι νὰ δράσουν πνευματικῶς ἐνδεχομένως εἰς τὰ σωματεῖα των. Ἡ συμμετοχὴ εἶναι δωρεάν, εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς περιόδου θὰ χορηγεῖται μία βεβαίωσις τῆς παρακολουθήσεως, μὲ ἀναλυτικὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀναπτυχθέντων θεμάτων.

Διδάσκοντες εἶναι:

Ὁ δ.φ. Ὀδυσσέας Λαμψίδης, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου»: Ἱστορία καὶ Πολιτισμός.

Ὁ δ.φ. Δημήτριος Τομπαΐδης, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Παιδαγωγικοῦ Συμβουλίου, γλωσσολόγος καὶ ἐρευνητὴς Ἑλληνοποντιακῶν διαλέκτων: Γλῶσσα.

Ἡ κ. Μιράντα Τερζοπούλου, Συντάκτρια τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: Λαογραφία.

Θέματα ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ θὰ διδάξουν:

Ἀθηνᾶ Μακρίδου - Καλλιγᾶ, Γεν. Γραμμ. τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντ. Μελετῶν.

Ἑλένη Καλπίδου, Φιλόλογος, ἐρευνήτρια τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῶν χορῶν τῶν Ἑλληνοποντίων.

Διαμ. Λαζαρίδης, τ. Σύμβουλος Ἐκπαιδεύσεως, ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας, παιδείας καὶ τῶν σχολείων εἰς τὸν Μικρασιατικὸν Πόντον.

Τὰ ἐπιμορφωτικὰ μαθήματα ὅμως δὲν ἐπραγματοποιήθησαν διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων ἦτο μικρός. Ὡς ἐκ τούτου ἀνεβλήθησαν διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Ἡ προκήρυξις τοῦ διαγωνισμοῦ διὰ τὴν συγγραφὴν Γενικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πόντου ἐστάλη πρὸς ὅλα τὰ ποντιακὰ σωματεῖα ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ καθὼς καὶ εἰς τὸν ποντιακὸν Τύπον. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ποσὸν τῶν 500.000 δραχμῶν, τὸ προσφερθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Ἀποστόλου Συμελίδη εἰς μνήμην τῆς μητρός του ὡς ἔπαθλον διὰ τὸ προκριθησόμενον ἔργον, ἔχει ἀνέλθει, ἀνατοκιζόμενον, εἰς 850.000 δρχ. περίπου. Μέχρι σήμερον, δυστυχῶς, δὲν ἐνεφανίσθη κανεὶς διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν ἐν λόγῳ διαγωνισμόν.

Τὸ Δ.Σ. θέλει νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ὁ πρόεδρός μας κ. Λαμψίδης θὰ ἀφιερώσῃ μέρος τοῦ πολυτίμου χρόνου του διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Πόντου, ἡ ὁποία θὰ εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα τῆς προσφορᾶς του εἰς τὸ Γένος, χάριν τοῦ ὁποίου τόσον μοχθεῖ καὶ προσφέρει.

Ὁ κ. Λαμψίδης προσεκλήθη τὸν παρελθόντα μῆνα εἰς Φραγκφούρτην ὑπὸ τῶν Ποντιακῶν Σωματείων Γερμανίας, ὅπου ἔκαμε ἐντὸς δύο ἡμερῶν τρεῖς ὁμιλίας μὲ θέμα τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πόντου.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ φίλος ὑπουργὸς κ. Νικ. Ἀκριτίδης ἐκδηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὴν Ἐπιτροπήν μας. Προσ-

φάτως πάλιν εἴχομεν δείγματα τῶν προσπαθειῶν του διὰ τὴν ἐπίσπευσιν τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τῆς λειτουργίας τῆς Στέγης Κειμηλίων.

Ὁ κ. Λαυρεντίδης δὲν παύει ποτὲ νὰ ἐπηρεάζῃ καὶ νὰ κινῇ τὸ ἐνδιαφέρον κρατικῶν καὶ ἄλλων φιλικῶν παραγόντων διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν ποικίλων στόχων τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἔχει τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ ΤΑΠΑΠ δι' οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν καὶ τοῦ οἴκου Σαρίδη διὰ προσφορὰν ἐπίπλων, καθὼς καὶ ἄλλων τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα καὶ τὰ σχετικὰ ποσὰ ἐν καιρῷ θὰ ἀναγγελθοῦν.

Νέα μέλη: Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς 13ης Φεβρουαρίου 1987, ἐξελέγησαν οἱ κ. Χρῆστος Γαλανίδης, Δημήτριος Τομπουλίδης καὶ Χριστόφορος Χριστοφορίδης μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς.

Εἰς τὸ τέλος τῆς Ἐκθέσεως Πεπραγμένων συνήθως ἀναγράφονται αἱ κρατικαὶ καὶ ἄλλων ὀργανώσεων χορηγίαι καθὼς καὶ αἱ δωρεαὶ ἰδιωτῶν. Ἐπειδὴ ἐφέτος οἱ δωρηταὶ ὑπερβαίνουν τοὺς 85, δὲν θὰ τοὺς ἀναφέρω διὰ νὰ μὴ σᾶς κουράσω, μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι θὰ καταχωρηθοῦν εἰς εἰδικὸν τευχίδιον, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐκτυπωθῇ. Ἄλλωστε ἡ ταμίας κ. Ἰορδανοπούλου θὰ κάμῃ σχετικὴν συνοπτικὴν μνείαν αὐτῶν εἰς τὸν Ταμειακὸν Ἰσολογισμόν, τὸν ὁποῖον θὰ ἀναγνώσῃ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 31ῃ Ἰανουαρίου 1988

Ὁ Πρόεδρος	Ἡ Γεν. Γραμματεὺς
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ	ΑΘ. ΚΑΛΛΙΓΑ

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1987
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
Περιόδου ἀπὸ 1.1.1987 ἕως 31.12.1987

Εἰσπράξεις ἀπό:

1. Συνδρομὲς μελῶν	Δρχ.	34.400
2. Πωλήσεις βιβλίων	»	1.941.592
3. Δωρεὲς γιὰ ἐκτυπώσεις Ε.Π.Μ.	»	108.400
4. Ἐνοίκια ἰδιοκτησίας Ε.Π.Μ.	»	510.642
5. Δωρεὲς γιὰ «Στέγη Κειμηλίων Πόντου»	»	4.937.150
	»	7.532.184
Ὑπόλ. χρήσεως 1986	»	1.524.831
Σύνολο	»	9.057.015

Πληρωμὲς

1. Ἐνοίκια γραφείου Ε.Π.Μ.	»	117.313
2. Ο.Τ.Ε.	»	8.682
3. Βοηθὸς γραφείου	»	107.500
4. Ἔκτακτες δαπάνες ἰδιοκτησίας	»	36.148
5. Ἐκτυπωτικά: ἐξόφλ. 41ου τόμ. καὶ ἔναντι 16ου παραρ/τος	»	604.080
6. Διορθωτικὰ συγγραμμάτων	»	45.000
7. Γενικὰ ἔξοδα γραφείου		78.317
8. Ἐργασίες κατασκευῆς «Στέγης Κειμηλίων Πόντου»	»	2.309.825
	»	3.306.865
Ὑπόλοιπο Ταμείου 31.12.1987	»	5.750.150
Σύνολο	»	9.057.015

Ἀνάλυση Ταμείου δρχ. 5.750.150

1. Ἐπιταγὴ Σωληνουργείων Κορίνθου Α.Ε. 31.12.87		1.000.000
2. » «L' Air Liquide» 31.12.87		3.000.000
3. » Heropoulos Pavlos (Στοκχόλμη)		14.709
4. Καταθέσεις ὄψεως Νο 48012456 ΕΤΕ	»	648.376
5. Πρὸς εἴσπραξη ἀπὸ πωλήσεις βιβλίων ἐπὶ ἀντικ/βολῇ	»	49.060
6. Ὁμόλογο ΕΤΒΑ λήξεως 30.4.88	»	500.000
7. Μετρητὰ στὸ Ταμεῖο	»	538.005
Σύνολο	»	5.750.150

Ἀθήνα 2 Ἰανουαρίου 1988

Ὁ Πρόεδρος	Ἡ Γεν. Γραμματεὺς	Ἡ Ταμίας
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ	ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΛΙΓΑ	ΚΥΡΙΑΚΗ ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΤΟΥΣ 1988
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ Ν.Π.Ι.Δ.

Ἔσοδα

1. Συνδρομὲς μελῶν	Δρχ.	40.000
2. Πωλήσεις ἐκδόσεων	»	2.500.000
3. Χορηγίες		
α) Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ	»	1.000.000
β) Τ.Α.Π.Α.Π.	»	500.000
γ) Διάφορα Ὑπουργεῖα, Ὀργανισμοὶ κλπ.	»	3.000.000
δ) Μισθώματα ἰδιοκτησίας ΕΠΜ	»	540.000
4. Δωρεὲς γιὰ «Στέγη Κειμηλίων Πόντου»	»	4.000.000
	»	11.580.000
Ὑπόλοιπο Ταμείου 31.12.1987	»	5.750.150
Σύνολο	»	17.330.150

Ἔξοδα

1. Ἐξόφληση 42ου τόμου	»	600.000
2. Ἐξόφληση 16ου Παραρτήματος	»	350.000
3. Ἔναντι 17ου Παραρτήματος	»	200.000
4. Ἔναντι 18ου »	»	200.000
5. Διορθωτικὰ	»	350.000
6. Ἀμοιβὲς συνεργατῶν	»	300.000
7. Χαρτὶ ἐξωφύλλου	»	300.000
8. Πάγιες δαπάνες γραφείου	»	500.000
9. Ἔκτακτες δαπάνες ἰδιοκτησίας ΕΠΜ	»	50.000
10. Ὁδοιπορικὰ μελῶν ΕΠΜ	»	100.000
11. Χαρτόσημα ἐνοικίων ἰδιοκτησίας ΕΠΜ	»	50.000
12. Ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθήκης	»	100.000
13. Μερικὸς ἐξοπλισμὸς «Στέγης Κειμηλίων Πόντου»	»	4.000.000
14. Ὁλοκλήρωση ἐργασιῶν «Στέγης Κειμηλίων Πόντου»	»	4.000.000
	»	11.100.000
15. Ἀπρόβλεπτα	»	6.230.150
Σύνολο	»	17.330.150

Ὁ Πρόεδρος	Ἡ Γεν. Γραμματεὺς	Ἡ Ταμίας
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ	ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΛΙΓΑ	ΚΥΡΙΑΚΗ ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΗΣ 31ης ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1988

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Πιστοφίδης Γιῶργος, Σπανάκης Ἠλίας καὶ Τσιρκινίδης Ἠλίας, μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκλεγέντες ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευση τῶν Μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν τὴν 18.1.1987 γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου της γιὰ τὸ ἔτος 1987, συνήλθαμε μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Προέδρου κ. Ὀδυσσέα Λαμψίδη τὴν 28η Ἰανουαρίου 1988, ἡμέρα Πέμπτη, στὶς 6.30′ μ.μ., στὰ γραφεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁδὸς Κολοκοτρώνη ἀρ. 25, καὶ ἐλέγξαμε τὸ βιβλίο «Ταμεῖον» καὶ τὰ σχετικὰ δικαιολογητικά, ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ Ταμίας τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Κυρ. Ἰορδανοπούλου.

Ἀπὸ τὸν ἔλεγχο διαπιστώσαμε τὰ πιὸ κάτω:

Α΄. ΕΣΟΔΑ

Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ Ταμείου τῆς προηγούμενης χρήσης (ἔτος 1986), τὸ ὁποῖο μεταφέρεται «εἰς νέον», ἀνέρχεται στὸ ποσὸ τῶν:	Δρχ.	1.524.831
Τὰ ἔσοδα ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ ἔτος 1987 εἶναι: (Διπλότυπες ἀποδείξεις εἰσπράξεων Νο 1043 ἕως 1332 καταχωρημένες στὸ βιβλίο «Ταμεῖον», στὶς σελίδες 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224, 226, 228, 230, 232 καὶ 234.)	»	7.532.184
Ἔτσι τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων ἔφθασε σέ:	»	9.057.015

Β΄. ΔΑΠΑΝΕΣ

Οἱ πραγματοποιηθεῖσες δαπάνες στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα ἔφθασαν συνολικὰ σέ:	»	3.306.865

Αὐτὰ φαίνονται ἀπὸ τὰ ἐντάλματα πληρωμῶν Νο 388 ἕως 475 στὰ ὁποῖα βρίσκονται συνημμένα τὰ δικαιολογητικὰ καὶ οἱ σχετικὲς ἀποδείξεις καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι καταχωρημένα στὶς σελίδες 213, 215, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233 καὶ 235 τοῦ βιβλίου «Ταμεῖον».
Ὅλα τὰ ἐντάλματα εἶναι θεωρημένα καὶ ὑπογεγραμμένα ἀπὸ τὸν Πρόεδρο καὶ τὴν Γενικὴ Γραμματέα σύμφωνα μὲ τὸ Καταστατικό.

Τὸ ὑπόλοιπο ποὺ ἀπομένει ἐὰν ἀφαιρέσουμε τὶς δαπάνες ἀπὸ τὰ ἔσοδα εἶναι σὲ δραχμὲς 5.750.150

Τὸ ὑπόλοιπο τὴν 31.12.87 ἔχει ὡς ἑξῆς:

1) Στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδας στὸ ὄνομα τῆς Ἐπιτροπῆς κατάθεση ὄψεως δρχ. 648.376 ὅπως τὸ σχετικὸ ἀντίγραφο τοῦ λογαριασμοῦ τῆς Τράπεζας.
2) Στὴν ΕΤΒΑ προθεσμιακὸ ὁμόλογο ὑπ' ἀριθ. 488.295 λήξεως 30.4.88 δρχ. 500.000.
3) Ἐπιταγὲς 1.000.000 δρχ. τῆς «Σωληνουργεῖα Κορίνθου» Α.Ε.
   3.000.000 » » «L' Air Liquide» Α.Ε.
   14.709 » » «Χεροπούλου Σουηδίας»
4) Πρὸς εἴσπραξη ἀπὸ πωλήσεις ἐπὶ ἀντικαταβολῇ δρχ. 49.060.
5) Μετρητὰ στὰ χέρια τῆς Ταμία δρχ. 538.005.

Τὰ ἔξοδα ἔγιναν μὲ φειδὼ καὶ λογισμένη διαχείριση, οἱ δὲ ἐγγραφὲς στὸ βιβλίο «Ταμεῖον» μὲ προσοχὴ καὶ τάξη χωρὶς σβησίματα καὶ διαγραφές.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ προτείνουμε πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση τὴν ἔγκριση τοῦ ἀπολογισμοῦ τῆς ταμειακῆς διαχείρισης 1987 καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

Ὑπογραφές: ΠΙΣΤΟΦΙΔΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΣΠΑΝΑΚΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΤΣΙΡΚΙΝΙΔΗΣ ΗΛΙΑΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1988

[Ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς 12.2.1989.]

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Προτοῦ προχωρήσω εἰς τὸ θέμα τῶν Πεπραγμένων τοῦ 1988, εἶμαι ὑποχρεωμένη νὰ ἀναφέρω τὸν θάνατον τοῦ τακτικοῦ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς, Παναγιώτου Νασούφη, ἰατροῦ, καὶ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους μας Ἐλευθερίου Ἐλευθεριάδου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπέθανε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν γενέτειράν του, εἰς τὸν Πόντον. Ἂς τηρήσωμεν ἑνὸς λεπτοῦ σιγὴν εἰς μνήμην των.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους διεφάνησαν πλέον αἱ προοπτικαὶ καλῆς τροπῆς τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ συμπαράστασις τοῦ κράτους καὶ τῶν ἰδιωτῶν, Ποντίων καὶ φιλοποντίων, ἔδωσε τὴν δυνατότητα ἀποπερατώσεως τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τοῦ κτιρίου τῆς Στέγης Κειμηλίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου καὶ τοῦ μερικοῦ ἐξοπλισμοῦ της μὲ τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν λειτουργίαν της εἴδη.

Ἐκ παραλλήλου, τὸ ἐκδοτικὸν τῆς Ἐπιτροπῆς ἔργον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸ Παράρτημα 17, τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Τομπαΐδη, «Ἡ Ποντιακὴ διάλεκτος», ἡ ὁποία ἀπευθύνεται εἰς τὸ εὐρὺ ἰδίως ἀναγνωστικὸν κοινόν.

Εἰς τὴν Στέγην Κειμηλίων πρὸς τὸ παρὸν πολλὰ πρόσωπα τοῦ Συμβουλίου εὑρίσκονται ἐναλλάξ, σχεδὸν καθημερινῶς, διὰ νὰ διεκπεραιώνουν τὰ προκύπτοντα προβλήματα κινήσεως, λειτουργίας καὶ παραλαβῆς καὶ ἐλέγχου τῶν εἰδῶν ἐξοπλισμοῦ.

Πυροσβεστῆρες πλὴν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν βιβλίων εἰς τὸ ὑπόγειον, ἐτοποθετήθησαν ἐπίσης εἰς τὸ λεβητοστάσιον, διὰ λόγους ἀσφαλείας. Ἐλήφθησαν μέτρα διὰ τὰ παράθυρα τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ ὑπογείου, ὅπου φυλάσσονται προσφερθέντα ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν μας κειμήλια. Ἐπίσης ἔγινε ἐγκατάστασις συναγερμοῦ.

Λόγῳ φόρτου ἐργασίας τοῦ προέδρου κ. Λαμψίδη κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀνετέθη εἰς τὸν κ. Σταυριανίδην, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπεδέχθη τοῦτο, ὁ οἰκονομικὸς ἔλεγχος τῆς πορείας τῆς ἐκτυπώσεως τῶν ἐκδόσεών μας καὶ ἐξουσιοδοτήθη οὗτος ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν ταμίαν κ. Ἰορδανοπούλου καταβάλῃ εἰς τὸν τυπογράφον κ. Καραπαναγιωτίδην τὴν ἀμοιβὴν διὰ τὸ ἑκάστοτε ἐκτελεσθὲν ἔργον.

Αἱ κατασκευαστικαὶ ἐργασίαι τῆς Στέγης ἔχουν περατωθῆ. Ἀπομένει ἡ συμπλήρωσις εἰδῶν ἐξοπλισμοῦ. Ἐλήφθη πρόνοια διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐκτεθησομένων ἀντικειμένων ἀπὸ τὸ φῶς διὰ τῆς τοποθετήσεως συρομένων καλυμμάτων.

Ἡ συντήρησις τῶν 70 εἰς τὴν κατοχήν μας σιγιλλίων ἀνετέθη εἰς εἰδικόν. Τὸ ἔπιπλον - βῆμα, μὲ καρτελλοθήκην καὶ βάθρον διὰ 5 πρόσωπα, ἐτοποθετήθη εἰς τὸν 3ον ὄροφον. Ἀπεφασίσθη ἐπίσης ἡ παραγγελία ἑνὸς βιτρῶ, ἐγχρώμου, μὲ χάρτην τοῦ Πόντου.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ Δ.Σ. τῆς 9ης Δεκεμβρίου 1988 ἐνεκρίθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν 11 χαρτῶν μὲ τίτλον «Οἱ οἰκισμοὶ τῶν Ἑλλήνων στὸ Μικρασιατικὸ Πόντο τὸ 1920» μὲ εἰσαγωγὴν διὰ τοὺς οἰκισμοὺς ὑπὸ τοῦ κ. Ὀδυσσέως Λαμψίδη καὶ μὲ τὴν τεχνικὴν ἐπιμέλειαν, ἀφιλοκερδῶς προσφερομένην, τοῦ κ. Ἰωάννου Ταϊγανίδη. Τὰ ἔξοδα διὰ 2000 ἀντίτυπα ὑπολογίζονται περίπου εἰς 4.000.000 δρχ.

Ὁ ὑπουργὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Νῖκος Ἀκριτίδης ἐτόνισεν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξοπλισθῇ ἡ Στέγη, καὶ ἰδίως τὸ ἐργαστήριον ἐρεύνης, μὲ καθίσματα μετὰ ἀναλογίου, ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἐκεῖ χώρου. Ἀκόμη ὑπεσχέθη νὰ συμπαρασταθῇ εἰς τὴν κάλυψιν τῶν σχετικῶν ἐξόδων. Τὸ Δ.Σ. ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τόσον διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν χαρτῶν ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀγορὰν ἀπὸ τὴν Ἑταιρείαν ΣΑΤΟ τῶν καθισμάτων διὰ τὸ βῆμα καὶ διὰ τὴν αἴθουσαν.

Ὁ ὑπουργὸς κ. Ἀκριτίδης ἐπρότεινεν ὅπως ἓν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς παρακολουθήσῃ τὸ ὀργανούμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου, κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου, Σεμινάριον Πληροφορικῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπέδειξε τὸ μέλος της κ. Ἰωσὴφ Ἰορδανόπουλον, ὁ ὁποῖος θὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐμπειρίαν του πρὸς ὄφελος τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὁ κ. Τομπαΐδης καὶ ἡ δὶς Καλπίδου μετέβησαν τὴν 14ην Νοεμβρίου εἰς Φραγκφούρτην διὰ νὰ ὁμιλήσουν πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ποντιακῶν Σωματείων τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Ποντιακῶν Σωματείων Γερμανίας. Ὁ μὲν κ. Τομπαΐδης, εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους ὁμιλίας του, ἐπραγματεύθη τὸ θέμα τῶν διαλέκτων γενικῶς καὶ τῆς ποντιακῆς διαλέκτου εἰδικῶς. Ἡ δὲ δὶς Καλπίδου ὡμίλησε διὰ τὴν ποντιακὴν ἐνδυμασίαν, μὲ προβολὴν συγχρόνως σχετικῶν διαφανειῶν. Διεπίστωσαν ἀμφότεροι τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ποντιακὰ πράγματα. Ἔχουν οἱ ἐν Γερμανίᾳ συμπατριῶται μας τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι παραποιεῖται ἡ μορφὴ τῆς παραδοσιακῆς ποντιακῆς ἐνδυμασίας καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἀκολουθήσουν τὰς ὑποδείξεις τῆς ὀρθῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος αὐτοῦ. Οὕτω ἡ Ἐπιτροπὴ σκέπτεται νὰ συγκαλέσῃ εἰς σύσκεψιν τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ποντιακῶν Σωματείων διὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ καθορισμὸν τῆς παραδοσιακῆς μορφῆς τῆς ποντιακῆς ἐνδυμασίας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Νέα τακτικὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντ. Μελετῶν ἐξελέγησαν ὁ κ. Παναγιώτης Ἠλιάδης, φιλόλογος, καὶ ὁ κ. Νικόλαος Μικρόπουλος, πολ. μηχανικός, ὁ δὲ κ. Ἀπόστολος Καρπόζηλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος.

Διὰ τὸ κῦρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν ἀναφέρω ὅτι ὁ καθηγητὴς Σέργιος Καρπώφ, τῆς ἕδρας τῆς Ἱστορίας τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Λομονόσωφ τῆς Μόσχας, διεβίβασε τὴν ἀπόφασιν τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς ὅπως κατὰ τὸ XVIII Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Βυζαντινολόγων, τὸ ὁποῖον θὰ πραγματοποιηθῇ ἐν Μόσχᾳ τὸ 1991, ὁ κ. Λαμψίδης προσκληθῇ ὡς εἰδήμων διὰ τὰ κράτη τῆς περιοχῆς Μαύρης Θαλάσσης κατὰ τὸν XIII καὶ μέχρι τοῦ XV αἰῶνος.

Παραλείπω τὴν ἀπαρίθμησιν ὀνομάτων καὶ ποσῶν τῶν κρατικῶν χορηγιῶν καὶ τῶν δωρεῶν ἰδιωτῶν, καθότι ἐξετυπώθη τευχίδιον, ὅπου τ' ἀνωτέρω ἀναγράφονται λεπτομερῶς.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Νοεμβρίου τὸ Δ.Σ. ἐδέχθη πρότασιν ὅπως προκηρυχθοῦν ἀρχαιρεσίαι πρὸ τῆς λήξεως τῆς θητείας του λόγῳ τῆς διευρύνσεως τοῦ ἔργου τῆς Ἐπιτροπῆς*.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12ῃ Φεβρουαρίου 1989

Ὁ Πρόεδρος
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ

Ἡ Γεν. Γραμματεὺς
ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΛΙΓΑ

* Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1989 εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν τὸ Δ.Σ., μειοψηφοῦντος τοῦ προέδρου κ. Ὀδ. Λαμψίδη, διέγραψε ἀπὸ τὰς ἐργασίας τῆς συγκληθησομένης Γενικῆς Συνελεύσεως τὴν προκήρυξιν ἀρχαιρεσιῶν. Μετὰ ταῦτα ὁ πρόεδρος κ. Λαμψίδης ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἡ ὁποία θὰ ἰσχύσῃ μετὰ τὸ τέλος τῆς συγκληθησομένης Γενικῆς Συνελεύσεως.

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1988
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ἀπὸ 1.1.1988 - 31.12.1988

Εἰσπράξεις ἀπό:

1. Συνδρομὲς μελῶν		Δρχ.	30.800
2. Πωλήσεις βιβλίων		»	1.189.819
3. Χορηγίες ἀπὸ ΤΑΠΑΠ		»	350.000
4. Δωρεὲς γιὰ ἐκδόσεις ΕΠΜ		»	10.000
5. Τόκοι Ε.Τ.Ε. ἀπὸ ἔντοκα γραμμάτια Δημοσίου		»	465.264
6. Ἐνοίκια 2 διαμ/των ΕΠΜ Κρήνης 22 Ν. Σμύρνη		»	601.320
7. Δωρεὲς ὑπὲρ Στέγης Κειμηλίων Πόντου Ν. Σμύρνη:			
α) ἀπὸ Ὑπουργεῖο Ἐμπορίου	1.498.304		
β) ἀπὸ ἰδιῶτες καὶ Σωματεῖα	5.411.521	»	6.909.825
		»	
Σύνολο		»	9.557.028
ὑπόλοιπο χρήσεως 1987		»	5.750.150
Σύνολο		»	15.307.178

Πληρωμὲς γιά

1. Ἐνοίκια καὶ κοινόχρηστα γραφείου Ἀθηνῶν		»	171.695
2. Ο.Τ.Ε.		»	18.429
3. Βοηθὸ γραφείου καὶ ΙΚΑ - ΤΕΑΜΚ		»	369.983
4. Φόρο εἰσοδήματος ἐνοικίων καὶ ἔκτακτες δαπάνες διαμ/των ΕΠΜ		»	50.971
5. Ἐκτυπωτικὰ γιὰ Παράρτημα 16ο	210.000		
» » » 17ο ἐξόφλ.	170.000		
» » Ἀρχεῖον Πόντου 42ο	150.000	»	530.000
6. Διορθωτικὰ συγγραμμάτων		»	50.000
7. Χαρτὶ ἐκτυπώσεων		»	349.016
8. Γενικὰ ἔξοδα λειτουργίας γραφείου		»	268.297
9. Ἔξοδα Στέγης Κειμηλίων Πόντου:			
α) Ἀποπεράτωση ὅλης τῆς οἰκοδομῆς	6.282.847		
β) Ἐξοπλ. ὅλου τοῦ κτιρίου ἕως 31.12.88	3.345.540	»	9.628.387
		»	11.436.778
Ὑπόλοιπο Ταμείου 31.12.88		»	3.870.400
Σύνολο		»	15.307.178

Ἀνάλυση Ταμείου 31.12.1989 Δρχ. 3.870.400

1. Ὁμόλογα ΕΤΒΑ λήξεως 30.4.89	Δρχ.	500.000
2. 3 ἔντοκα γραμμάτια Δημοσίου λήξεως 31.12.88 τοῦ 1.000.000 ἕκαστον	»	3.000.000
3. Καταθέσεις ΕΤΕ ὄψεως λ/μὸς Νο 48012456	»	149.975
4. Πωλήσεις βιβλίων πρὸς εἴσπραξη ἐπὶ ἀντικαταβολῇ	»	28.860
5. Ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ εἰς κ.κ. Λαζαρίδη, Καλπίδου καὶ Τσιλιγκαρίδου	»	30.000
6. Μετρητὰ εἰς χεῖρας τῆς ταμία	»	165.565
Σύνολο	»	3.870.400

Ὁ Πρόεδρος	Ἡ Γεν. Γραμματεὺς	Ἡ Ταμίας
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ	ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΛΙΓΑ	ΚΥΡΙΑΚΗ ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1989
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ἔσοδα ἀπό:

1. Συνδρομὲς μελῶν	Δρχ.	40.000
2. Πωλήσεις βιβλίων	»	2.500.000
3. Χορηγίες		
α) Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ	»	1.000.000
β) ΤΑΠΑΠ	»	500.000
γ) Διάφορα Ὑπουργεῖα, Ὀργανισμοὶ κλπ.	»	3.000.000
4. Μισθώματα ἰδιοκτησίας Ε.Π.Μ.	»	600.000
5. Δωρεὲς Στέγης Κειμηλίων Πόντου ἰδιωτῶν	»	5.000.000
	»	12.640.000
Ὑπόλοιπο Ταμείου 31.12.88		3.870.400
Σύνολο		16.510.400

Πληρωμὲς γιά:

1. Ἐξόφληση 42ου Τόμου	»	600.000
2. » 16ου Παραρτήματος	»	350.000
3. Ἔναντι 18ου Παραρτήματος	»	400.000
4. Ἐκτύπωση Χαρτῶν	»	4.000.000
5. Διορθωτικὰ	»	350.000
6. Ἀμοιβὲς Συνεργατῶν	»	300.000
7. Χαρτὶ ἐξωφύλλου	»	300.000
8. Πάγιες δαπάνες γραφείου	»	500.000
9. Ἔκτακτες δαπάνες ἰδιοκτησίας	»	100.000
10. Ὁδοιπορικὰ μελῶν Ε.Π.Μ.	»	100.000
11. Χαρτόσημο ἐνοικίων	»	100.000
12. Ἐμπλουτισμὸς Βιβλιοθήκης Στέγης Κειμηλίων Πόντου	»	1.000.000
13. Μερικὸς ἐξοπλισμὸς Στέγης Κειμηλίων Πόντου	»	5.000.000
	»	13.100.000
Ἀπρόβλεπτα συμ/μοῦ	»	3.410.400
Σύνολο	»	16.510.400

Ὁ Πρόεδρος	Ἡ Γεν. Γραμματεὺς	Ἡ Ταμίας
ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ	ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΛΙΓΑ	ΚΥΡΙΑΚΗ ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΗΣ 12ης ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1989

Οἱ ὑπογεγραμμένοι Πιστοφίδης Γιῶργος, Σπανάκης Ἠλίας καὶ Τσιρκινίδης Ἠλίας, μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκλεγέντες ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν μελῶν τῆς Ε.Π.Μ. τὴν 18.1.1987 γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου της γιὰ τὸ ἔτος 1988, συνήλθαμε μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Προέδρου κ. Λαμψίδη Ὀδυσσέα τὴν 9η Φεβρουαρίου 1989, ἡμέρα Πέμπτη, στὶς 6.30΄ μ.μ. στὰ Γραφεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς, Κολοκοτρώνη ἀρ. 25, καὶ ἐλέγξαμε τὸ βιβλίο «Ταμεῖον» καὶ τὰ σχετικὰ δικαιολογητικά, ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ Ταμίας τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Κυρ. Ἰορδανοπούλου.

Ἀπὸ τὸν ἔλεγχο διαπιστώσαμε τὰ πιὸ κάτω:

Α΄. ΕΣΟΔΑ

Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ Ταμείου τῆς προηγούμενης χρήσης 1987, τὸ ὁποῖο φέρεται «εἰς νέον», ἀνέρχεται στὸ ποσὸ τῶν δρχ. 5.750.150

Τὰ ἔσοδα ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ ἔτος 1988 εἶναι: » 9.557.028
(Διπλότυπες ἀποδείξεις εἰσπράξεων Νο 1333 ἕως 1613 καταχωρημένες στὸ βιβλίο «Ταμεῖον» στὶς σελίδες 238, 240, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 258, 260 καὶ 262.)

Ἔτσι τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων ἔφθασε σὲ » 15.307.178

Β΄. ΔΑΠΑΝΕΣ

Οἱ πραγματοποιηθεῖσες δαπάνες στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα ἔφθασαν συνολικὰ σὲ » 11.436.778

Αὐτὰ φαίνονται ἀπὸ τὰ ἐντάλματα πληρωμῶν Νο 476 ἕως Νο 616 στὰ ὁποῖα βρίσκονται συνημμένα τὰ δικαιολογητικὰ καὶ οἱ σχετικὲς ἀποδείξεις καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι καταχωρημένα στὶς σελίδες 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 259, 261 καὶ 263 τοῦ βιβλίου «Ταμεῖον». Ὅλα τὰ ἐντάλματα εἶναι θεωρημένα καὶ ὑπογεγραμμένα ἀπὸ τὸν Πρόεδρο καὶ τὴ Γενικὴ Γραμματέα σύμφωνα μὲ τὸ Καταστατικό.

Τὸ ὑπόλοιπο ποὺ ἀπομένει, ἐὰν ἀφαιρέσουμε τὶς δαπάνες ἀπὸ τὰ ἔσοδα, εἶναι σὲ δρχ. 3.870.400

Τὸ ὑπόλοιπο τὴν 31.12.88 ἔχει ὡς ἑξῆς:

1) ἔντοκα γραμμάτια τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου λήξεως 31.12.88 τοῦ 1.000.000: δρχ. 3.000.000.
2) Στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδας στὸ ὄνομα τῆς Ἐπιτροπῆς κατάθεση ὄψεως δρχ. 149.975, ὅπως τὸ σχετικὸ ἀντίγραφο τοῦ λογαριασμοῦ τῆς Τράπεζας.
3) Στὴν ΕΤΒΑ προθεσμιακὸ ὁμόλογο ὑπ' ἀριθμ. 488.295/30.4.89, δρχ. 500.000.
4) Πρὸς εἴσπραξη ἀπὸ πωλήσεις ἐπὶ ἀντικαταβολῇ δρχ. 28.860.
5) Ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ γιὰ ἔξοδα γραφείου δρχ. 30.000.
6) Μετρητὰ στὰ χέρια τῆς Ταμία δρχ. 161.565.

Τὰ ἔξοδα ἔγιναν μὲ φειδὼ καὶ λογισμένη διαχείριση, οἱ δὲ ἐγγραφὲς στὸ βιβλίο «Ταμεῖον» μὲ προσοχὴ καὶ τάξη χωρὶς σβησίματα καὶ διαγραφές.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ προτείνουμε πρὸς τὴν Γενικὴ Συνέλευση τὴν ἔγκριση τοῦ ἀπολογισμοῦ τῆς ταμειακῆς διαχείρισης 1988 καὶ ἀπαλλαγὴ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

Ὑπογραφές: ΠΙΣΤΟΦΙΔΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΣΠΑΝΑΚΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΤΣΙΡΚΙΝΙΔΗΣ ΗΛΙΑΣ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ
ΑΝΘΙΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΛΑΝΤΙΔΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΙΑΣΟΝΙΔΗΣ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΜΥΡΙΔΗΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΛΑΜΠΡΟΣ ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ
ΛΑΖΑΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΠΑΣΤΙΑΔΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΣΗΖ
ΑΒΡΑΑΜ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΗΣ

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝ
(ΔΙΑ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΕΜΠΟΡΙΟΥ)
ΠΑΓΚΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ — ΤΑΠΑΠ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ
ΑΝΩΝΥΜΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΖΥΓΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΡΙΑΔΝΗ
ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΑΔΑΜΙΔΗΣ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΟΣΚΩΦ
«ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΛΕΣΧΗ» ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΦΥΛ. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ
ΑΔΕΛΦΟΙ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΑΙ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΔΡΥΜΑ «ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΥΜΕΛΑ»
ΜΙΧΑΗΛ Κ. ΦΩΣΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ - «ΒΙΑΜΑΞ»
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΧΑΡΙΔΗΣ
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΛΑΜΨΙΔΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΑΔΕΛΦΟΙ Ι. ΜΟΣΚΩΦ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΙΑΛΟΓΛΟΥ
† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΛΕΞ/ΠΟΛΕΩΣ ΓΕΡΒΑΣΙΟΣ ΣΑΡΑΣΙΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΕΛΕΝΑ ΕΛΕΥΘ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΞΑΝΘΗΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΨΩΜΙΑΔΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
ΟΜΗΡΟΣ ΠΙΣΑΝΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ
ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΨΩΜΙΑΔΗΣ
ΜΑΡΙΝΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΡΒΑΝΙΔΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΑΡΟΥΛΙΔΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΜΟΥΤΑΛΑΣΚΗ» (ΣΙΝΙΟΣΟΓΛΟΥ)
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ
ΞΗΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΕΦΕΡΟΓΛΟΥΣ
† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΛΕΥΚΑΔΟΣ - ΙΘΑΚΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΛΑΜΨΙΔΗΣ ΟΔΥΣΣΕΥΣ*

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΚΑΛΛΙΓΑ ΑΘΗΝΑ

ΤΑΜΙΑΣ
ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ

ΕΦΟΡΟΣ
ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΑΣΙΑΤΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΓΑΛΑΝΙΔΟΥ - ΜΠΑΛΦΟΥΣΙΑ ΕΛΣΑ
ΚΑΛΠΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ
ΛΑΥΡΕΝΤΙΔΗΣ ΙΣΑΑΚ
ΣΤΑΥΡΙΑΝΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΤΣΙΡΚΙΝΙΔΗΣ ΗΛΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΛΑΜΨΙΔΗΣ ΟΔΥΣΣΕΥΣ (διευθυντής)
ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΑΣΙΑΤΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

---

* Ἀπὸ τῆς 12.2.1989 ὁ κ. Ὀδ. Λαμψίδης ἔπαυσε νὰ εἶναι πρόεδρος τῆς Ε.Π.Μ. (ἰδὲ ἀνωτέρω, σ. 293, Ἔκθεσιν Πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1988), ἀπὸ δὲ τῆς 5.3.1989 παρῃτήθη καὶ ἀπὸ τὸ Δ.Σ.

ΜΕΛΗ ΤΑΚΤΙΚΑ

ΑΒΡΑΜΑΝΤΗΣ ΑΒΡΑΑΜ
ΑΔΑΜΙΔΗΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ
ΑΚΡΙΤΙΔΗΣ ΝΙΚΟΣ
ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΧΙΛΛΕΥΣ
ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΑΣΙΑΤΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΓΑΛΑΝΙΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΓΑΛΑΝΙΔΟΥ - ΜΠΑΛΦΟΥΣΙΑ ΕΛΣΑ
ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ
ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΔΕΛΗΚΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ ΕΛΙ-ΣΑΒΕΤ
ΗΛΙΑΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΣΗΦ
ΙΟΡΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ
ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΓΑ ΑΘΗΝΑ
ΚΑΛΠΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ
ΚΑΛΠΙΔΟΥ - ΧΑΝΙΑΛΑΚΗ ΑΝΤΙ-ΓΟΝΗ
ΚΑΠΑΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ
ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ ΑΝΝΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ
ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ
ΛΑΜΨΙΔΗΣ ΟΔΥΣΣΕΥΣ
ΛΑΜΨΙΔΗΣ ΠΑΝΟΣ
ΛΑΥΡΕΝΤΙΔΗΣ ΙΣΑΑΚ
ΛΙΑΝΙΔΗΣ ΣΙΜΟΣ
ΜΙΚΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΠΙΣΤΟΦΙΔΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ
ΠΙΣΤΟΦΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΠΛΑΚΙΔΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ
ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΣΠΑΝΑΚΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΣΠΥΡΑΝΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΣΤΑΥΡΙΑΝΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΤΑΜΟΥΡΙΔΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ
ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΜΙΡΑΝΤΑ
ΤΟΜΠΑΪΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΤΟΜΠΟΥΛΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΤΟΥΝΤΟΥΛΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΤΣΙΡΚΙΝΙΔΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

ΜΕΛΗ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΑ

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ ΜΑΡΚΟΣ
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΝΝΑ
ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΛΑΠΑΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΜΑΝΑΣΗΣ ΧΑΡΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ
ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ
ΦΡΑΓΚΟΥΛΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΧΙΟΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΧΙΟΝΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΜΕΘ' ΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΕΤΑΙ ΤΟ «ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ»

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, Κέρκυρα
ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Θεσσαλονίκη
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, 'Αθῆναι
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΕΡΕΟΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ, 'Αθῆναι
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, 'Αθῆναι
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, Λευκωσία, Κύπρος
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 'Αργοστόλι
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, Θεσσαλονίκη
ΛΑΚΩΝΙΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ, 'Αθῆναι
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, 'Αθῆναι
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 'Αθῆναι
ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, 'Αθῆναι
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 'Αθῆναι
ANALECTA BOLLANDIANA, Bruxelles
BYZANTION, Bruxelles
JAHRBUCH DER ÖSTERREICHISCHEN BYZANTINISTIK, Wien
JOURNAL OF HELLENIC STUDIES, London
REVUE DES ÉTUDES BYZANTINES, Paris
VIZANTIJSKIJ VREMENNIK, Mockva
BAZMAVEP, Venise
BYZANTINOSLAVICA, Praha

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Διευθύνσεις συνεργατῶν:

Ὀδ. Λαμψίδης, Ζακύνθου 54, 113 62 Ἀθῆναι
Δημήτριος Ε. Τομπαΐδης, Λευκωσίας 13, 112 52 Ἀθῆναι
Χρ. Ἀνδρεάδης, Δημοσθένους 184, 176 73 Καλλιθέα
Ἀπόστολος Καρπόζηλος, Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων
Σάββας Π. Παπαδόπουλος, Ὡραιοπούλου 15, 546 32 Θεσσαλονίκη
Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, Ἰφιγενείας 76, 176 72 Ἀθῆναι
Σίμος Λιανίδης, Ὁμήρου 18, 171 21 Ν. Σμύρνη
Anthony Bryer, The University of Birmingham, P.O. Box 363, Birmingham B15 2TT
Ἀγλαΐα Μπίμπη - Παπασπυροπούλου, Βασ. Σοφίας 82, 115 28 Ἀθῆναι
Th. Petrides, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν
Μυρτὼ Κουτίτα - Καϊμάκη, Ρόδου 15, 544 53 Θεσσαλονίκη

Ὁ παρὼν τόμος ἀπετυπώθη τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου 1989 εἰς τὸ τυπογραφεῖον «Ἀσκληπιὸς» Θεμιστοκλέους Παν. Καραπαναγιωτίδη, Μαυρομιχάλη 102 καὶ Ἰσαύρων, τηλ. 362 4871, 361 4415, 114 72 Ἀθῆναι, ἐπιμελείᾳ Ὀδ. Λαμψίδου. Τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων τὴν ἐπιστασίαν εἶχεν ἡ Ἀριάδνη Ραζῆ.